DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123 - 2

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

ve Şerhi

BEŞİNCİ CİLT

DÖRDÜNCÜ BASKI

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ — ANKARA, 1978

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123 - 1

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

ve Şerhi

BEŞİNCİ CİLT

MÜELLİFİ
Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed
b. Abdi'l - Lâtîfi'z - Zebîdî

MÜTERCİMİ
ve Şârihi
KÂMİL MİRAS

DÖRDÜNCÜ BASKI

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ — ANKARA - 1978

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بَابُ وُجُوبِ الزَّكَاتِ

BU BAHİS, ZEKÂTIN VÜCÛBU HAKKINDA ŞEREF VÂRİD OLAN HADÎS-İ ŞERİFLERİ MUHTEVİDİR

686 . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذاً إِلَى الْيَمَنِ فَقَالَ أَدْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللّٰهِ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذٰلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذٰلِكَ فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللّٰهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ وَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ .

Tercemesi

Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Muâz (İbn-i Cebel) i Yemen'e (vâli ve kadı) gönderirken şöyle buyurduğu İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet edilmiştir:

Ey Muâz! Yemenlileri (ibtidâ) Allah'tan başka ibâdete lâyık bir Tanrı olmadığını ve benim de Allāh'ın Peygamberi olduğumu bilmeğe ve tanımağa da'vet et! Eğer bu iki şehâdeti kabûl ederlerse bu defa onlara her gece ve gündüz üzerlerine beş vakıt namaz farz kılındığını öğret. Eğer namazın vücûbunu (namaz kılarak) i'tirâf ederlerse, bu defa da onlara bildir ki, Allah, kendilerine mallarında zekât farz kılmıştır. Bu zekât, zenginlerinden alınır ve onların fakirlerine verilir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî, Dahhâk İbn-i Mahled'den rivâyet ettiği bu hadîsi buradan başka *Sahîh*'inin daha yedi yerinde zikretmiştir. Tevhid bahsinde Ebû Âsım'dan, Cenâze ile Tevhid bahislerinde Muhammed İbn-i Mukātil'den, Megāzî'de Hibbân İbn-i Mûsâ'dan, Tevhid'de Abdullāh İbn-i Esved'den, Zekât'ta Ümeyye İbn-i Bestam'dan, Mezâlim bahsinde de Yahyâ İbn-i Mûsâ'dan tahrîc eylemiştir. Müslim ile Sünen-i Erbaa sâhibleri de müteaddid tariklerle rivâyet etmişlerdir.

Bu bâbın unvânında *Buhârî* râvîleri ihtilâf etmişlerdir. Şârih Kastalânî'nin beyânına göre, müellif Zebîdî merhûmun iltizâm ettiği (باب وجوب الزكاة) unvânı ekseriyeti hâizdir. Şârih Aynî ise *Buhârî* nüshalarının çoğunda (كتاب الزكاة، باب وجوب الزكاة) sûretinde mazbut olduğunu bildiriyor. Mısır'da "*Yunîniyye*" rivâyeti üzerine basılan *Buhârî* nüshasında da Kastalânî'nin ekseriyetini bildirdiği vechile mazbuttur.

MÂNÂLAR:

Zekât lûgatte nemâ ve ziyâde mânâsınadır. Arablar «زكا الزرع» derler ki, ekin arttı, demektir. Bu mâlî ibâdete zekât denilmesi, zekâtı verilen malın halefi ile çoğalıp artmasından ve âhirette sevâba vesîle olmasından dolayıdır. Hakîkaten malının zekâtını veren, ve fukarâya muâvenetten geri durmıyan ehl-i hayır ve ihlâsın malının günden güne umulmadık sebeblerle arttığı herkesin gördüğü ve bildiği bir hakîkattir. Bu yükselişte meserret-bahş edilen fakir gönlünün büyük bir rolü olduğunda hiç şübhe edilmemelidir. Bu artış: (*fakir için her*

ne harcarsanız muhakkak Allah onun ıvâzını verir[1]) va'd-i kerîmi ile mü-emmendir. Diğer taraftan fukarâ hakkını esirgeyen ehl-i tamâın malının da umulmadık âfetlerle er, geç mahv ve hebâ olduğu görülmektedir. Bunda da aç gözlerin eritici te'sîri bulunduğunda şübhe yoktur.

Zekât, tahâretten ibârettir de denilmiştir. Bir servetin içinde fukarâ hakkı bulundumu, o hak, bu servet için âdetâ bir lekedir. Ayni zamanda servet sâhibinin vicdânı da buhl ü tamâ' gibi hasis huyla kirlidir. Maldaki bu lekeyi, gönüldeki bu kiri yalnız zekât temizliyebilir. Bu hakîkati şu mealdeki âyet-i kerîmeden öğreniyoruz: (*Habîbim! Servet sâhiblerinin mallarından zekât al! Zekât, onların mallarını temizler ve vicdanlarını arıtır*[2].)

Şerîat örfünde zekât, havlini tamamlıyan Nisab'dan bir parçasını fakîre ve emsâline vermektir. Zekât, farzdır. Ve yegâne mâlî bir vecîbedir. Vâcibât-ı dîniyye arasında İslâm dîni, zekâta pek büyük bir kıymet ve ehemmiyet vermiştir. Ve zenginin malından rubu' öşrünü yâni kırkta birisini fukarâ için bir hak olarak kabûl etmiştir. (*Zenginlerin mallarında isteyen fakîrin de, iffetinden dolayı isteyemiyen fakîrin de hakkı vardır*[3].) meâlindeki âyet-i kerîmede tasrih buyurulan bu hak, zekât hakkıdır.

Hiç bir dîn, hiç bir hayır-perver teşekkül yoktur ki, kendi müntesiblerine teâvün ve tenâsurla emretmesin!. Esâsen bu müesseselerin istihdâf ettikleri büyük gāyelerden birisi de budur. Fakat bu teâvünü, bu yardımı bir (hak) olarak kabûl eden ve ona mütehattim vazîfe hâlinde yüksek bir mevkı' bahşeden yegâne dîn, İslâm Dîni'dir.

Kur'ân-ı Kerîm'de zekât hakkı, namaz gibi ve Kur'ân-ı Kerîm'in her yerinde namaza mukārin olarak zikredilmiş, ve: (اقيموا الصلاة وآتوا الزكاة = *Namaz kılınız ve zekât veriniz!*) buyurulmuştur. Mücmel olan bu fermân-ı İlâhî'nin îzah ve beyânı, miktar ve derecâtı, tatbik şekilleri tamâmiyle taraf-ı İlâhî'den Nebiyy-i zî-Şân'ına havâle buyurulmuştur. İşte bu mücmel emr-i İlâhî'nin, Hakîm-i Enbiyâ Efendimiz tarafından nasıl bir hazâkat ve isâbetle tafsîl ve tatbik buyurulduğunu zekât bahsinde göreceğiz.

---

1 وما انفقتم من شيء فهو يخلفه (سورة سبأ)
2 خذ من اموالهم صدقة تطهرهم و تزكيهم (سورة توبه)
3 وفى اموالهم حق للسائل و المحروم (سورة ذاريات)

Kitab ve sünnetle vaz' ve te'sîs buyurulan zekât vecîbesi sadr-ı İslâm'dan-beri İslâm ümmetinin temiz vicdânında yaşayagelmiş bir emr-i dînîdir. Bu sebebledir ki "İbn-i Münzir", zekâtın farziyeti hakkında icmâ' mün'akid olmuştur, diyor. İslâm binâ-yı muallâsının beş rükün üzerine kurulduğunu tebliğ buyuran Resûl-i Ekrem Efendimiz zekâtın üçüncü bir rükün olduğunu bildirmiştir[1]. Şârih İbn-i Battal: "*İslâmın bu erkân-ı hamsesinden birisini inkâr eden bir müslümanın müslümanlığı tamam değildir.*" demiştir. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in ibtidâ-yı hilâfetinde taraf taraf irtidâd edenler arasında "*Namazı kabûl ediyoruz. Fakat zekâtı istemeyiz*" diyenler vardı. Halîfe hazretleri bunların şer'î vaziyetlerini derhal ve bilâ-tereddüd tesbît etmiş, ve: *(Namaz ile zekât arasında bir fark kabûl edenlerle mukātele ederim)* buyurmuşlar ve Halîfenin bu ictihâdını bütün Sahâbe kabûl etmişlerdi. Bunun için İbn-i Esîr: "*Vücûbunu münkir olarak zekâttan imtinâ eden kimse kâfir olur. Meğerki yeni müslüman olmak ve zekâtın farâiz-i dîniyyeden bulunduğunu öğrenmemiş bulunmak gibi bir özre müstenid ola*" demiştir. Kuşeyrî de: "*Zekâtı inkâr eden tekfîr olunur*" diyor.

Zekâtın farziyyeti hakkındaki bu Kitab, Sünnet, İcmâ' delilleri kadar çok delîl-i ma'kul de vardır:

1) Zekât ictimâî bir yardımdır. Zekâtın taraf-ı İlâhî'den ta'yîn buyurulan mahall-i sarfı cemiyetin en zaîf ve en düşkün anasırını teşkîl eden "*ferd*" ler ile dînin ve vatanın müdâfaası ve istiklâlin selâmeti nam ve hesâbına "*cemiyet*"tir. Bu ferdî ve ictimâî yardımdaki hüsnü zâtîyi her akl-ı selîm sâhibi idrâk eder. Şurada, vesâit-i maîşetten mahrum bir fakir ve bir miskîn boynunu büküp yüzünü cemiyete karşı ekşitirken, burada medyûnu müstağrak bir dîn ve vatan kardeşi borcunun bâr-ı musîbeti altında inim inim inlerken, ötede âile-cüdâ düşüp servetinden intifâ' ve istifâdesi kesilmiş bir devlet ve servet düşkünü izhâr-ı telehhüf edip dururken bunların karşısında nân ve naîm içinde yüzen bir kısım insanların bu musîbetzedelere lâkayıd kalmasını şuurlu ve vicdanlı bir insan doğru bulur mu? Yine böyle dîn ve vatan, şeref ve nâmus tehlikeye mâruz iken, Milletin refâhı ve memleketin salâmeti yüzünden kazanılan bir

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بنى الاسلام على خمس : شهادة ان لا اله الا الله و ان محمداً رسول الله و اقام الصلاة و ايتاء الزكاة و الحج و صوم رمضان (رواه البخارى عن بن عمر رضى الله عنه فى كتاب الايمان)

servetin hodbin bir zihniyetle üzerine kapanıp lâkayd kalmayı akl-ı selîm tecvîz eder mi? İşte fakirlerin, miskînlerin cemiyet içinde yüzlerini güldürmek ve kaşlarını kaldırmak için, borçlulara ve ebnâ-i sebîle yardım etmek için zekâtın ihtiyâra bırakılmayıp farz kılınması ne kadar yerindedir.

2) *Zekâtın mütehattim vazîfe hâlinde teşrî' buyurulmasının ahlâk üzerinde de büyük bir te'sîri vardır.* Buhül ve imsâk ile ma'lûl olan insanlar, ihtiyârî vazîfeleri hiç aldırmazlar. Bu nevi' insanlara ferdî ve ictimâî yardımların necâbetinden, fazîletinden ne kadar bahsedilirse edilsin, bunların rûhunu harekete getirmek mümkün değildir. Yalnız vazîfenin terk ve ihmâli gayri kâbil oluşudur ki, o bahilde cebrî bir hareket uyandırabilir. Ve îfâ-yı vazîfe ede ede cemiyetin semâhatli bir uzvu olabilir.

3) *Zekât, servet sâhiblerinin nâil oldukları niam-ı ilâhiyyeye karşı edâ-yı şükrü ve mahmedetidir.* Benî nev'inin ufak bir lûtf ve keremine mukâbele için vesîle arayan insanların kendi hâlıklarına, mün'imlerine karşı hissiz, kayıtsız bulunmaları muvâfık-ı insaf mıdır?

Zekâtın rüknü, sebebi, şartı vardır ki, bunlar, âid oldukları hadîslerin îzâhı sırasında görülecektir. Zekât, îzah olunduğu üzere bir farz-ı kat'î iken Buhârî'nin "Vücûbü'z-zekât" ta'bîri, mekâdir-i zekâta nazarandır. Zekâtın aslı, nass-ı kat'î ile sâbit olmakla berâber mikdarları hadîs ile, ahbâr-i âhâd ile sâbittir. Câiz ki, Buhârî bu iki ciheti nazar-ı dikkate alarak zekâta vücub unvânını izâfe etmiş olsun.

"*İklîl*" de Muâz İbn-i Cebel'in Yemen'e i'zâmı, Hicret'in dokuzuncu yılında Tebük seferinden dönüşte vuku' bulduğu, Ebû Mûse'l-Eş'ârî'nin de Muâz ile birlikte gönderildiği bildirilmiştir.

Askerî, *Kitâbü's-Sahâbe*'de Hazret-i Muâz'ın Yemen'e vâli sıfatiyle gönderildiğini haber vermiştir. *İstîab*'da da kadı olarak gönderildiği ve Yemen'deki Beytülmâl âmillerinin topladıkları emvâl-i zekâtı da kabza me'mur bulunduğu bildiriliyor. Esâsen sadr-ı İslâm'da idârî, diyânî ve kazâî işlerin kâffesi vâliler tarafından idâre ve îfâ edilirdi. Mâlî işlerin de Muâz'ın cümle-i vazâifinden bulunduğunu hadîs-i şeriften öğreniyoruz. Resûl-i Ekrem Efendimiz Yemen'in mâlî işlerini beş mıntakaya taksîm etmiş ve her mıntakaya Ashab'tan bir zâtı me'mûr etmişti: "*San'a*" ya Hâlid İbn-i Saîd, "*Kinde*" ye Muhâcir İbn-i Ebî Ümeyye, "*Hazremut*"a Ziyâd İbn-i Lebîd, "*Cendel*" e Muâz, Zebîd ile Aden ve sâhil kısmına

Ebû Mûse'l-Eş'ârî me'mûr edilmişti. Bu zekât âmillerinin topladıkları emvâl-i zekâtı Hazret-i Muâz kabza me'mûr idi.

YEMEN HALKI NE İ'TİKADDA İDİLER:

İbn-i Abbâs hadîsinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Muâz'ı Yemen halkını ibtidâ iki şeye yâni Bârî Teâlâ'yı tevhîde, risâlet-i Muhammedîyi kabûl ve tasdîka da'vete me'mûr buyurduğu bildirildiğine göre, Yemen halkı Ehl-i Kitâb idi. Bu cihet Müslim'in İbn-i Abbâs'tan gelen bir rivâyetinde tasrîh edilmiştir de[1]. Zeynüddîn-i Irâkî: "*Yemenliler esas i'tibâriyle ülûhiyet ve nübüvveti mu'terif idiler. Fakat teslis akîdesinde bulunduklarından evvelemirde bunların Tevhîd-i Bârî'ye, risâlet-i Muhammediyyeyi ıkrâra da'vet edilmesi muktazî idi*" demiştir. Taybî de diyor ki: Yemenliler içinde ehl-i zimmet ve ehl-i şirk olanlar da vardı. Müslim'in rivâyetinde Yemenlilerin Ehl-i Kitâb olarak takyîd ve tavsîf edilmeleri, Ehl-i Kitâb'ı ehl-i şirk üzerine tafdîl ve tağlîb içindir. Kādî Iyâz da diyor ki: Resûl-i Ekrem'in Muâz'a ehl-i Yemen'i şehâdeteyni kabûl ve i'tirâfa da'vet etmesini emir buyurması, bunların ârif-billâh olmadıklarına delâlet eder. Ma'rifetullāh husûsunda Yehûd ve Nasârâ'nın mu'tekadâtını tetkîk eden huzzâk-i mütekellimînin mezhebi budur. Bunlara göre Yehûd ve Nasârâ, Allāh'a ibâdet iddia etseler de hulûl, intikāl ve imtizâca kāil olup Cenâb-ı Hakk'ı şân-ı Bârî'ye lâyık olmıyan vasıflarla tavsîf ve halk ve îcadda Hak Teâlâ'ya şerik ve müânid izâfe eylediklerinden bunların ma'budları nefslerinde Allāhu Teâlâ değildi. Binaenaleyh ma'rifet ve tevhîd-i Bârî'ye ve risâlet-i Ahmediyyeyi kabûl ve tasdîka da'vet edilmeleri muktezî idi.

Metn-i hadîsteki (sadaka) *zekât mânâsınadır.** (انما الصدقات للفقراء) nazm-ı şerîfinde de sadaka ile zekât murad edilmiştir.

Zekâtın zenginlerin malından alınması ve fakirlere verilmesi, emr-i Nebevî cümlesindendir. Yalnız zekât olarak alınacak bu malın, sâhib-i malın en değerli ve kıymetlisi olmaması da yine emr-i Nebevî muktezâsından olduğu, tercemesi (721) numara ile geçecek olan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde görülecektir.

---

[1] عن ابن عباس عن معاذ بن جبل رضى الله عنهم قال : بعثنى رسول الله صلى الله عليه و سلم و قال تأتى قوماً من اهل الكتاب فادعهم الى شهادة ان لا اله الا الله و انى رسول الله (رواه مسلم)

*

FIKHÎ HÜKÜMLER:

1) Kâfirin müslümanlığına ancak kelimeteyn-i şehâdeteyn'i lisânen söylemesi ile hükmolunur ki, bu hüküm, Ehl-i Sünnet mezhebidir. Çünkü kelimeteyn-i şahâdeteyn İslâmiyetin aslü'l-usûlüdür. Onsuz fürû-ı a'mâlden hiç bir amel ve ibâdet sahîh ve makbûl değildir.

2) Bir kısım ulemâ hadîs-i şerifte şehâdet, salât, zekât aralarındaki tertîbe ve şahâdetin takdîm buyurulmasına bakarak küffârın fürû-ı a'mâl ile mükellef olmadığına zâhib olduklarını Hattâbî bildiriyor. Bu âlimlere göre küffâr, kelime-i şahâdet ile muhâtabdır. Bu kelime-i şahâdeti îrâd ve ikāme ettikten sonra fürûr-ı a'mâl ve ibâdât ile mükellef olurlar.

Fakat Nevevî bu istidlâlin zaîf olduğunu bildirerek şöyle îzâh ediyor: Bu hadîs-i şerifte küffâra dünyâda namaz ve oruç gibi furûât ile mükellef oldukları da bildirilmiştir. Şu kadar ki, fürûâtın ba'de'l-İslâm îfâsı matlubdur. Fürûâtın bu tertîb ile taleb edilmesinden dolayı küffârın fürûât ile mükellef ve muhâtab olmamaları lâzım gelmez. Belki küffâr, fürûât-ı şer'iyyeyi îfâ etmediklerinden dolayı azabları tezâyüd eder. Yine Nevevî: "*Muhtar olan, küffârın me'mûribih ve menhiyyi anh olan fürû-ı şerîatle muhâtab olmalarıdır. Muhakkıkînin ve ekser ulemânın mezhebi budur.*" diyor.

Şemsü'l-eimme, bu mevzûu daha geniş bir şumûl ile îzâh etmiştir. Şemsü'l-eimme, kitabının evâmir-i şer'iyyenin küffar hakkındaki mûcebini beyâna tahsîs ettiği bir faslında diyor ki: küffârın îmân ile mükellef ve muhâtab oldukları husûsunda ihtilâf edilmemiştir. Cenâb-ı Hak Resûl-i Ekrem'ine vazîfe-i risâletinin dâire-i şumûlünü ve sûret-i teblîğini ta'lîm sadedinde: (قل يا ايها الناس انى رسول الله اليكم جميعا = *Ey nâs! Ben, sizin hepinize Allāh'ın ahkâmını teblîğ etmek için gönderdiği bir peygamberiyim, de*) buyurmuştur. Bu sebeble şu üç noktada da ihtilâf edilmemiştir: 1) Ukūbât-ı şer'iyye ile küffâr da muhâtabdır. 2) İbâdete dâir hitâbât-ı ilâhiyyenin ukūbât gibi küffâra da şümûlü vardır. 3) Âhirette azab ve ukūbet husûsundaki hitablar küffâra da şâmildir. Şimdi yalnız bir cihet kalıyor ki, o da münâsebât-ı dünyeviyyeye âid hitâbât-ı şer'iyyenin vücûb-ı edâsıdır. Irak fukahâ-yı Hanefiyyesi bu nevi' hitabların da küffâra şümûlünü kabûl etmişlerdir. Mâverâ-i Nehir'deki Hanefîler ise küffârın bununla muhâtab olmadıkları ictihâdında bulunmuşlardır. Irak fukahâsının bu babdaki ictihâdı, yukarıdaki âyet-i kerîmenin ifâde ettiği müekked olan hükmü, şümûle daha muvâfık ve binâenaleyh şâyân-ı tercihtir.

2) Bâzı ulemâ hadîs-i şerifteki: "*zekât, ağniyâsından alınır, onların fakirlerine verilir*" fıkrasından, zekât vâcib olan beldeden öbür beldeye zekât nakletmek câiz değildir, hükmünü istifâde etmişlerdir. Fakat hadîsteki fukarâ ile müslümanların fakirleri maksûd olup zekât alınan belde fakirleri ile diğer belde fukarâ-i müslimîni arasında bir fark yoktur. Taybî diyor ki: Bir beldeden diğer birisine zekât nakloluna-rak edâ edilirse, farz sâkıt olacağında ittifak edilmiştir. Bu icmâa yalnız Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz Hazretleri muhâlefet etmiştir. Zamân-ı hilâfetinde Horasan'dan Şam'a gönderilen emvâl-i zekât-ı Horasan'a iâde eylemiştir.

Aliyyü'l-Kārî *Mişkât* şerhinde diyor ki: Ömer İbn-i Ab-di'l-Azîz'ın bu fi'li, icmâa muhâlefetine delâlet etmez. Belki Hora-san'a emvâl-i zekâtı iâde etmesi kemâl-i adâleti izhâr ve ehl-i tamâın zekât malındaki ihtirâsını kat' içindir. Yine Aliyyü'l-Kārî İbn-i Hümâm lisânından bu bahsi îzâh ederek diyor ki: zekâtta sahîh ve mu'teber olan "*mekân-ı mal*" dır. Yâni zekât malının bulunduğu mahaldir. Sadaka-i fıtırda mu'teber olan da "*mekân-ı re's*" dir. Yâni sadaka-i fıtır verecek kimsenin bulunduğu şehir fukarâsıdır. Zekâtta mekân-ı mala ve sadaka-i fıtırda mekân-ı re'se i'tibâr edilmesi, zekât hükmünün muktezâsına, sebeb-i hükmün bulunduğu mahalde riâyet edilmiş olmak içindir. Binâenaleyh zekâtın farz olduğu mahalde müstehikk-ı zekât fukarâ ve emsâli bulundukça o şehirden diğer bir şehre zekât nakli mekruhtur. Her beldenin zekâtı o beldenin zekâta müstehık olan halkına dağıtılması muktezîdir. Fakat diğer bir beldede kendi memleketi mahall-i sarfından daha müstehikkı veyâhud sâhib-i zekâtın fukarâ akrabâsı bulunursa zekât nakli câizdir. Ve belki zekât sevâbından başka sıla-i rahm sevâbını da hâizdir. Bu babda en ziyâde şâyân-ı istinâd olan bir delil, yine Hazret-i Muâz'ın meşhur hadî-sidir. Müşârün-ileyh hazretleri Yemenlilere: "*Haydi arpa ve hubûbat yerine zekât olarak elbîse getiriniz. Bu yolda edâ-yı zekât edilmesi sizin için bir kolaylıktır, Medîne'deki Ashâb-ı Resûlullāh için de daha hayırlıdır*" de-mişti. Hazret-i Muâz, Yemenlilere karşı bu sözünü Asr-ı Saâdet'te söylemiş ise, taraf-ı Risâlet'ten takrir buyurulmuş demektir. Hazret-i Sıddîk'ın devr-i hilâfetinde söylemiş ise, bu sûrette de Ashâbın sükûtî icmâı ile te'yîd edilmiş demek olur. Binâenaleyh sâhib-i zekât için akrabâsına veyâhud daha ziyâde müstehikkına verilmek sûretiyle zekât naklinde kerâhet yoktur.

Bahr-i Râik'da zekât naklindeki adem-i kerâhet bu iki mes'eleye de münhasır değildir, denilerek dâr-i harbden dâr-i İslâm'daki fukarâ-i müslimîne de zekât naklinde kerâhet olmadığı Hazret-i Muâz'ın bu fi'li ile istidlâl ve *Nevâdir-i Mebsut*'tan nakledilerek bildiriliyor.

Yine Aliyyü'l-Kārî sâhibi *Hidâye*'den: "*Muâz'ın bu hadîsi olmasaydı, biz, zimmîye sadaka gibi zekât vermenin cevâzı ile hükmederdik*" kavlini ve İbn-i Ebî Şeybe'nin Saîd İbn-i Cübeyr'den "*Ehl-i edyânın kâffesine sadaka verebilirsiniz*[1]" sûretindeki mürsel rivâyeti ile istidlâl ettiğini naklediyor.

3) Taybî gibi bâzı âlimler hadîs-i şerifteki (تؤخذ من اغنيائهم = *ağniyâsından alınır*) cümlesindeki (*ağniyâ*), bir lâfz-ı âmdır. Bu umumda çocuklar da dâhildir. Binâenaleyh çocuğun malından da zekât îcâb eder, demişlerdir. Hâfız İbn-i Hacer, mecnûnun malında da zekât lâzım geldiğini ilâve etmiştir. Fakat Şârih Aynî diyor ki: Vücûb-ı zekâtın şartı akıl ile bülûğdur. Sabî ile mecnûnun malında zekât vâcib değildir. Çocuğun mahall-i teklîf olmadığının en vâzıh delîli ise, Âişe *radiya'llāhü anhâ*'nın şu meâldeki hadîsidir: üç sınıftan kalem ref' edilmiş ve bunlar hakkında tekâlif-i şer'iyye sâkıt olmuştur: uyanana kadar uyuyan kimseden, erlik çağına erişene kadar çocuktan, ifâkat bulana kadar mecnundan[2]. Bu sebeble eimme-i Hanefiyye akıl ile bülûğu vücûb-ı zekât için şart kılmışlardır. Ve sabî ile, mecnûnun malından zekât vâcib değildir, demişlerdir. Eimme-i Şâfiiyye: Sabîye zekât vâcib değildir. Fakat malından zekât lâzım gelir, demişlerdir. Ve bu babda Amr İbn-i Şuayb'in babasından, ceddinden rivâyet ederek Resûl-i Ekrem'in bir hutbesinde çocuğun malından velîsinin zekât vermesini emir buyurduğuna dâir bir haberi ile istidlâl etmişlerdir. Fakat Tirmizî'nin tahrîc ettiği bu hadîsin senedinde Müsennâ İbn-i Sabbah bulunuyor ki, bu zât eimme-i hadîs tarafından cerh edilmiş ve Nesâî "*metrûkü'l-hadîs*" dir, demiştir. [*Aynî*: c. 4, s. 262].

---

1 و قد روى ابن ابى شيبة عن سعيد بن جبير مرسلا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : تصدقوا على اهل الاديان كلها (نقله القارى فى المرقاة : ج : ۲ ، ص : ٤١٠)

2 عن عائشة رضى الله عنها عن النبى صلى الله عليه وسلم انه قال: رفع القلم عن ثلاثة: عن النائم حتى يستيقظ . و عن الصبى حتى يحتلم. و عن المجنون حتى يفيق (رواه احمد و ابو داود و النسائى و ابن ماجة)

Yetîmin malından zekât lüzûmu hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ömer, Alî, Âişe, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* lüzum ve vücûbuna kāil olmuşlardır. Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak İbn-i Râhûye'nin mezhebleri de budur. Bir kısım ulemâ da yetim malından zekât lâzım değildir, demişlerdir. Bunlar da Süfyân-i Sevrî, Abdullāh İbn-i Mübârek, Ebû Hanîfe ve ashâbıdır. Ebû Vâil, Saîd İbn-i Cübeyr, Nehâî Şa'bî, Hasen-i Basrî'nin mezhebi de budur. Hasen-i Basrî'den adem-i lüzûm hakkında Ashâb'ın icmâı bulunduğu da hikâye edilmiştir. Saîd İbn-i Müseyyeb: Zekât ancak namaz ve oruç vâcib olan kimseye vâcib olur, demiştir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın mezhebi de budur. *Mebsut*'da Hazret-i Ali'nin de buna kāil olduğu naklediliyor. Ca'fer İbn-i Muhammed de babasından bu sûretle rivâyet etmiştir. Nesâî, Kādî Şüreyh'in de böyle hükmettiğini rivâyet ediyor.

4) Bu hadîs ile vitir namazının adem-i vücûbuna da istidlâl etmişlerdir. Resûl-i Ekrem Muâz İbn-i Cebel'i Yemen'e vefât-ı seniyyelerinden az bir zaman evvel göndermişlerdi. Halbuki evâmir-i aliyyeleri arasında zekât zikredilmemiştir, deniliyor. Ve hattâ sâhib-i *Tavzîh*, bu mes'elenin münâkaşa edilmiyecek derecede zâhir olduğunu iddiâ etmiştir. Fakat bu hadîs-i şerifte bütün ferâiz zikredilmiş değildir ki, böyle bir vuzuh iddia edilsin. Vitir zikredilmediği gibi savm, hac ve emsâli de zikredilmemiştir[1].

ZEKÂTIN FARZ KILINDIĞI TÂRİH HAKKINDA İHTİLÂF EDİLMİŞTİR: Ulemâdan çoğu Hicret'ten sonra farz kılındığına kāil olmuşlardır. İbn-i Huzeyme Hicret'ten evvel farz kılındığını iddia etmiştir. İbn-i Esîr de dokuzuncu Hicret yılında farz kılındığını bildiriyor. Fakat Hâfız İbn-i Haçer, İbn-i Esîr'in bu kavlini şâyân-ı nazardır, diyor. Ve Ebû Süfyân'ın Hirakl ile mükâlemesini delil olarak zikrediyor. Ebû Süfyân bu muhâtabesinde Resûl-i Ekrem'in zekât ile emrettiğini haber vermiştir ki, bu hâdise Hicret'in yedinci yılı ibtidâsında vuku' bulmuştur[2].

Muâz İbn-i Cebel'in Yemen'e gönderildiği târih hakkında da ihtilâf edilmiştir: Buhârî'nin Megāzî bahsinin âhirindeki rivâyetine göre, Muâz Yemen'e onuncu Hicret yılında Haccetü'l-Vedâ'dan

[1] *Umdetü'l-Kārî*: c. 4, s. 260-262.
[2] *Neylü'l-Evtâr*: c. 4, s. 170.

evvel gönderilmiştir. Vâkıdîn'nin Kâ'b İbn-i Mâlik'ten rivâyetine göre, dokuzuncu sâl-i Hicrî'de vuku' bulmuştur. İbn-i Sa'd da *Tabakāt*'ında onuncu sene-i Hicriyye Rebîü'l-âhir'inde gönderildiğini hikâye etmiştir. Bâzılarına göre, Mekke'nin fethi senesi olan sekizinci Hicret yılında gönderilmiştir.

Hazret-i Muâz'ın târîh-i irsâlinde ihtilâf eden bu rivâyet ashâbının ittifâk ettikleri bir cihet varsa o da Muâz İbn-i Cebel'in Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânına kadar Yemen'de kaldığı ve sonra gelip Şam'a giderek orada vefât ettiğidir.

Muâz İbn-i Cebel'in Yemen'de vâli mi, yâhud kadı mı bulunduğunda da ihtilâf edilmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber kadı, Gassânî de vâli olduğunu cezm etmiştir. Fakat o zamânın teşkîlâtı ikisine de müsâiddir.

(فان هم اطاعوا لذلك) ism-i işâreti, farziyet-i salâta râci' olur ihtimâli vardır, demiştir: 1) Eğer Yemenliler namazın kendilerine vâcib olduğunu ikrâr ederek itâat ederlerse demek, 2) Bilfiil namaz kılarak itâat ederlerse, demektir. Hadîs-i şerîfin lâfzında namazın farz olduğu ihbar buyurulduğuna göre (لذلك) ism-i işâreti, farziyet-i salâtâ râci' olur ve bu sûretle birinci mânâ tereccüh etmiş bulunur. Kendilerine namazın farz olduğu bildirilince hemen namaz kılmağa teşebbüs etmeleri de itâati müfîd olup telâffuz şart kılınmadığına göre de ikinci mânâ tereccüh eder.

Hâfız İbn-i Hacer de: Bu iki emrin kadr-i müştereki matlûbdur. Binâenaleyh ya ıkrâr ile veyâhud fi'len mübâderetle imtisâl kâfîdir. İkisini cem' etmek ise evlâdır, demiştir. Fazl İbn-i Alâ'nın rivâyetinde namaz zikrolunduktan sonra (فاذا صلوا = *namaz kılarlarsa*), zekât zikrolunduktan sonra da (فاذا اقروا بذلك فخذ منهم = *Zekâtın farziyetini ıkrâr ettiklerinde onlardan zekât al*) buyurulmuştur.

Suâl: bu hadîs-i şerifte savm ile hac zikredilmemiştir. Halbuki bu ikisi de dîn-i İslâm'ın beş rüknünden ma'duddur.

Cevab: Şârih Kirmânî diyor ki: namaz ile zekâta Şâri' Teâlâ'nın ihtimam buyurması öbürlerinden daha fazla olup Kur'ân-ı Kerîm'de bu iki rükn-i dînî yekdiğerine mukārin olarak mükerreren zikr edilmiş bulunduğundan bu hadîs-i şerifte erkân-ı İslâm'dan bunların zikri ile iktifâ buyurularak savm ile hac zikredilmemiştir. Bâzı hadîs şârihleri de şöyle cevab vermişlerdir. Taraf-ı Risâlet'ten erkân-ı İslâm'ı beyâna tasaddî buyurulduğunda erkân-ı hamseden hiç biri

bırakılmıyarak (بنى الاسلام على خمس = *İslâm binâ-yi muallâsı beş kāide üzerine kurulmuştur*) diye tamâmen zikredilmiştir. Dîn-i İslâm'a da'vet murâd olunduğunda da şehâdet, salât, zekât'tan ibâret olan erkân-ı selâsenin zikri ile iktifâ buyurulmuştur.

687 . عَنْ أَبِي أَيُّوبَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ قَالَ مَا لَهُ مَا لَهُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَبٌ مَا لَهُ تَعْبُدُ اللهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصِلُ الرَّحِمَ .

TERCEMESİ

Ebû Eyyûb (Hâlid İbn-i Zeyd-i Ensârî) *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir: Bir kimse Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e:

Yâ Resûla'llāh! (Kendisi ile amel edince) beni Cennet'e koyacak mûteber bir ibâdet haber verseniz, diye bir niyaz ve temennîde bulunmuştu. Mecliste bulunanlardan birisi:

— Buna ne oluyor ki, ne dileği var ki? diye istifsâr etmesi üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Bu bir gûnâ hâcet sâhibidir, nesi olacak, buyurup sâile karşı:

— Allāh'ı tevhîd edersin ve Allāh'a ibâdette hiç bir şeyi şerik kılmazsın, namaz kılar, zekât verir, sıla-i rahm edersin, diye cevab verdi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî bu hadîsi Edeb bahsinde de Ebü'l-Velîd vâsıtasiyle Şu'be'den tahrîc etmiştir. Buradaki rivâyeti ise Hafs İbn-i Ömer vâsıtasiyle Şu'be'dendir. Buhârî'nin burada Behz İbn-i Esed

vâsıtasiyle yine Şu'be'den bir isnâdı daha vardır. Bu isnâdında, Buhârî Şu'be'nin de Muhammed İbn-i Osman'dan rivâyet ettiğini bildirdikten sonra Şu'be'nin bir vehmine işâret ederek: "*Korkarım ki bu hadîs Muhammed İbn-i Osman'dan hıfz edilmemiştir. Belki Amr İbn-i Osman'dan hıfz ve zabt edilmiştir*" diyor. Dârekutnî de: "Şu'be, "*İbn-i Osman*" *isminde vehm edip bunu Muhammed İbn-i Osman zannetmiştir. Halbuki Amr İbn-i Osman'dır. Ve hadîs bundan hıfz edilmiştir*" diyor. Bu noktaya diğer eimme-i hadîs de işâret etmişlerdir. Müslim de *Sahîh*'inin îman bahsinde Muhammed İbn-i Abdullāh vâsıtasiyle Amr İbn-i Osman'dan tahrîc eylemiştir. Nesâî de, hem Salât, hem İlim bahislerinde Muhammed İbn-i Osman'dan rivâyet etmiştir.

Müslim'in rivâyetine göre, Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretleri demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bir seferinde A'râbînin birisi önüne geçip Resûl-i Ekrem'in râkib olduğu devesinin yularını tutup, sonra:

— Yâ Resûla'llāh! Beni Cennet'e yaklaştırıp Cehennem'den uzaklaştıran bir ibâdet haber verseniz, demişti. Resûl-i Ekrem A'râbîyi bırakıp Ashâb-ı Kirâm'ın yüzüne bakarak:

— Şu adam mazhar-ı tevfîk ve hidâyet olmuştur, buyurdu. Sonra A'râbîye ne söylemiştin, deyip onun da suâlini tekrâr etmesi üzerine Resûl *aleyhi's-selâm*:

— Allāh'a ibâdet eder ve Allāh'a ibâdetinde hiç bir şerik ittihâz etmezsin; namaz kılar, zekât verir, sıla-i rahm edersin. Artık deveyi bırak!, buyurdu.

MÂNÂLAR:

(ماله ماله) terkîbindeki "mâ" lâfzını İbn-i Battâl istifhâm içindir, te'kîd için tekrar edilmiştir, diyor.

(أرب) kelimesinin hey'et-i telâffuzunda ve mânâsında gûnâgûn ihtilâf edilmiştir: meşhur olan bu kelimenin hemze'nin fethi, râ'nın harekât-ı selâsesi ve bâ'nın tenvîni ile zabtıdır. Bu zabta göre mübtedâ-i mahzûfun haberi olarak: "*bu bir nevi' hâcet sâhibidir*" demektir. Tenvin de ta'zîm veyâhud tenvî' içindir.

(Allāh'a ibâdet edersin!) Cümlesindeki ibâdet, (tevhîd) mânâsınadır. (Allāh'a hiç bir şeyi şerik kılmazsın!) Cümlesi de tefsîr olarak vârid olmuştur. Bu kayıdların hepsine tercemede işâret ettik.

*(وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون = *Biz, cin ve insi yalnız bize ibâdet ve bizi tevhîd etsinler için yarattık*) nazm-ı kerîminde de ibâdet, tevhîd ile tefsîr edilmiştir. İbâdet ile böyle Allāh'ı bilmek ve birlemek mânâsı kasd edildiği gibi mutlak sûrette Allāh'a itâat mânâsı da murad olunabilir. Ve bu sûretle ibâdet mazmûnunda vazâif-i İslâmiyenin kâffesi dâhil bulunur. Binâenaleyh salât, zekât, sıla-i rahm hâssın âmme atfı sûretiyle ma'tûf ve bu üç nevi' ibâdetin şeref ve meziyyetine işâret edilmiş olur.

Hadîs-i şerifte zikrolunan namaz ile, farz namazlar matlubdur. Ve **(ان الصلاة كانت على المؤمنين كتابا موقوتا = *Namaz, mü'minler üzerine muayyen zamanlarda edâsı farz olan bir ibâdet kılındı*) kavl-i şerîfinden iktibâs edilmiştir. Namazın, salât-ı mektûbe ile tavsîfi ahâdîs-i şerîfede de vârid olmuştur. Cümleden biri (افضل الصلاة بعد المكتوبة صلاة الليل = *Farz namazlardan sonra en fazîletli namaz, Teheccüd namazıdır*" hadîs-i şerîfidir.

"خمس صلوات كتبهن الله = *Beş vakit namazı, Allah farz kılmıştır*" hadîsi de bu cümledendir. Tercemesi bundan sonra gelecek olan Ebû Hüreyre hadîsinde de salât, mektûbe olarak tasrih buyurulmuştur.

Hadîsteki ikāme-i salât, idâme-i salât ve muhâfaza-i salât mânâsınadır. Vech-i meşrû' üzere namaz kılmaktır, da denilmiştir.

(Sıla-i rahm) umûr-ı hayriyyede yakını olan kimseyi ziyâret demektir. Hadîs-i şerifte sâir vâcibât-ı dîniyyeden sıla-i rahm sâilin hâline nazaran hassaten zikredilmiştir. Sâil, akribâ ve âşinâ ziyâretini terk etmeği mübah addeden bir kimse farz edilerek sıla-i rahm ile emrolunmuştur.

Kurtubî diyor ki: Resûl-i Ekrem'in sâile nâfile ibâdetlerden haber vermeyip de vâcibât ile iktifâ buyurması, bu suâl ve cevâbın mebâdi-i İslâm'da cereyân etmiş olmasından ve vâcibât-ı dîniyye ile tetavvuun birbirine karıştırılarak nevâfilin de vâcib i'tikād edilmesi endîşesinden dolayıdır. Bu sebeble Resûl-i Ekrem ümmetinin gönülleri İslâm muhabbeti ile münşerih olana kadar ümmetine ibrâz-ı teshîlât buyurmuşlardır.

Bu hadîs-i şerîfin medâr-ı ihticâc olan noktası (zekât verirsin!) cümlesidir. Bu hadîs de zekâtın vücûb ve farziyyeti hakkındaki bâbın hadîsleri cümlesindendir. Bu hadîsin bundan evvelki hadîsten farkı

* Sûre : 51 (Zâriyât), âyet : 56
** Sûre : 4 (Nisâ'), âyet : 103

bu rivâyette (sıla-i rahm) in ziyâde edilmiş olmasıdır. Tercemesi bunu tâkib edecek olan Ebû Hüreyre hadîsinde de sıla-i rahm yerinde Ramazan orucu rivâyet edilmiştir.

688. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دُلَّنِى عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ قَالَ تَعْبُدُ اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّى الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ قَالَ وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هٰذَا فَلَمَّا وَلَّى قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى هٰذَا.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

(Bir gün) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir A'râbî geldi. Ve:

— Yâ Resûla'llāh, beni bir ibâdete delâlet buyursanız ki, ben onu işleyince Cennet'e girebileyim, demişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Allāh'a ibâdet edersin, ve Allāh'a hiç bir şeyi şerik kılmazsın, farz olan namazı kılar, farz olan zekâtı verir ve Ramazan orucunu tutarsın! buyurdu. A'râbî (kemâl-i safvetle):

— Hayâtım yed-i kudretinde olan Allāh'a yemîn ederim ki ben, sizden işittiğim bu ibâdetler üzerine hiç bir ibâdet ziyâde etmem, deyip de müteâkıben dönüp gidince, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Kim ki, ehl-i Cennet'ten bir nâsıye görüp mesrûr olmak isterse, şu temiz sîmâya baksın!, buyurdu.

ÎZÂHI

Buhârî bu hadîsi yine Zekât bahsinde bir kere daha zikretmiş Müslim de Îmân bahsinde tahrîc eylemiştir. Bu suâli Resûl-i Ekrem'e îrâd eden A'râbî'nin ismi Ebü'l-Mugîre Sa'd'dır. Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'inde doğrudan bu Sa'd'den de rivâyeti vardır. Bu rivâyete göre, Ebü'l-Mugîre Sa'd: (Resûlullâh'a geldim, dedim ki:) diye başlıyor ve Resûl-i Ekrem'in yukarıda cevâben ta'dâd buyurduğu ahkâm ve ferâiz arasında şunu da ziyâde olarak rivâyet ediyor: "*Kendine teveccühünü arzu ettiğin her hayır ve nîmeti, nâs için de temennî edersin. Sana gelmesini istemediğin her şer ve zararı nâs hakkında da revâ görmeyip bırakırsın!.*[1]"

Ebû Hüreyre'den gelen bu rivâyette Ramazan orucu ziyâde kılınmıştır. Erkân-ı İslâmiyyeden zikredilmeyen yalnız hac kalmıştır. Bunun sebebini Dâvudî, "*Bu sırada henüz hac farz kılınmamıştı*" diye bildiriyor. Nevevî de diyor ki: Bu hadîsde hac zikredilmemiştir. Yine böyle bu mevzûda rivâyet edilen diğer ahâdîsin de bâzılarında savm, bâzılarında zekât, diğer bâzılarında da îmân zikr olunmamıştır. Bâzısında sıla-i rahm bâzılarında da beş vakit namaz mezkûrdur. Binâenaleyh hısâl-i îmânın adedinde bu hadîsler ziyâde, noksan, isbat, hazf cihetiyle mütefâvittir. Bu tefâvüt husûsunda Kādî Iyâz'ın ve başka ulemânın verdikleri cevâbı Ebû Amr İbn-i Salâh şu sûretle hulâsa etmiştir.

Bu ihtilâf Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den sâdır olmuş bir ihtilâf değildir. Belki hadîs râvîlerinin hıfz ve zabtındaki tefâvütten neş'et etmiş bir ihtilâftır. Râvîlerden bâzıları noksan hıfzetmiş ve hıfzettiği kadar rivâyet edip öbür râvîlerin ziyâde ettikleri kısma ne nefy ederek, ne de isbât ederek taarruz etmemiştir. Fakat diğer râvîlerin ziyâde rivâyetleri ile hisâl-i îmânın noksan rivâyet eden râvînin rivâyetinden ibâret olmadığı ve belki o râvînin noksan rivâyet etmesi, hıfzındaki kusurdan neş'et ettiği zâhir olur.

---

[1] ... وتحب للناس ما تحب ان يؤتى اليك وما كرهت ان يؤتى اليك فدع الناس منه
[رواه الطبرانى]

Fakat Şârih Aynî, Nevevî'nin bu tevcîhini beğenmiyor. Bu ihtilâf ve bu tefâvüt râvîlerin eser-i taksîri değildir. Belki bu hadîslerin zaman ve mekân-ı vürudları muhtelif olup bu sebeble bu rivâyetler arasında fark ve tefâvüt hâsıl olmuştur, diyor.

Bu hadîs-i şerîften: "*Kim ki kelimeteyn-i şehâdeteyni îrâd eder, namaz kılar, zekât verir, oruç tutar, kudreti olup da haccederse Cennet'e dâhil olur*" tebşîri müstefâd olur. Umûr-ı dîne âid şüphelerin izâlesi için suâl vâcib olduğu da istifâde edilir.

689 . وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا تُوُفِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ أَبُوبَكْرٍ وَكَفَرَ مَنْ كَفَرَ مِنَ الْعَرَبِ فَقَالَ عُمَرُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ فَمَنْ قَالَهَا فَقَدْ عَصَمَ مِنِّي مَالَهُ وَنَفْسَهُ إِلَّا بِحَقِّهِ وَحِسَابُهُ عَلَى اللّٰهِ تَعَالٰى فَقَالَ وَاللّٰهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ فَإِنَّ الزَّكَاةَ حَقُّ الْمَالِ وَاللّٰهِ لَوْ مَنَعُونِي عَنَاقاً كَانُوا يُؤَدُّونَهَا إِلٰى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَاتَلْتُهُمْ عَلٰى مَنْعِهَا قَالَ عُمَرُ فَوَاللّٰهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَدْ شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ لِلْقِتَالِ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَقُّ .

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vefâtı üzerine Ebû Bekr(-i Sıddîk halîfe) olup (kabâil-i) Arabdan irtidâd edenler küfr(-i sâbıklarına avdet) ettiklerinde (ordu sevkine teşebbüs etmişti.) Ömer:

— Ey Halîfe-i müslimîn! Bunlara karşı nasıl harb açarsınız? Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: *"Biz müslümanlar, Lâ ilâhe illa'llāh diyene kadar ehl-i şirk ile mukāteleye me'mûruz, kim ki bu şehâdet kelimesini söylerse hakk-ı şer'îsine tevfîkan benden malını ve canını muhâfaza etmiş olur*[1] (gizli) *küfür ve ma'sıyetin hesâbı Allāh'a âiddir"* demişti. Hazret-i Halîfe cevâben:

— Va'llāhi her kim namazla zekâtı tefrîk ederse, bu gürûh ile harb ederim. Çünkü zekât mâlî bir haktır (namaz bedenî bir vazîfe olduğu gibi). Allāh'a yemîn ederim ki, bunlar, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e verdikleri bir dişi oğlağı benden esirgerlerse bundan dolayı muhakkak onların boynunu vururum, buyurdu. Bunun üzerine Ömer:

— Vallāhi bildim ki mürtecîlerin katli hakkındaki Halîfenin bu hükmü, Cenâb-ı Hakk'ın Ebû Bekr'in gönlünde yarattığı genişliğin eseridir. Bu sâyede mukātelenin hak olduğunu öğrendim, diye Hazret-i Sıddîk'ı tasdîk eyledi.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî buradan başka bu hadîsi *Sahîh*'inin daha iki yerinde zikretmiştir: İstitâbe-i mürteddîn, İ'tisam. Müslim de Îman'da, Ebû Dâvud Zekât'ta, Tirmizî ile Nesâî de Îman'da, yine Nesâî Muhârebe ve Cihad bahislerinde tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs de Buhârî'nin vücûb-ı zekât hakkında tahrîc ettiği ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir.

Ebû Dâvud'un rivâyeti: (Resûlullāh vefât edip Ebû Bekr halîfe intihab edildikten sonra) sûretinde olduğundan Buhârî'nin

[1] Hiç bir vechile demi heder, malı mübah addedilmez. Şu kadar ki, katl-i nefs, terk-i salât, men'-i zekât gibi hukūk-ı şer'iyyede lüzûm-ı şer'î icrâ olunur, demek olur.

rivâyetinde mahzuf bulunan "*kâne*" fi'linin haberini bu sûretle tercemede tasrîh ettik.

MÂNÂLAR:

(عناق = Anâk) keçi yavrusunun dişisine denir. Müslim ile Ebû Dâvud ve bir rivâyetinde Buhârî de (عناق) yerinde (عقال = Ikāl) rivâyet etmişlerdir. Sonra ulemâ bu kelimenin mânâsını tâyin husûsunda ihtilâf ederek bâzıları (Ikāl) ile maksûd olan mânâ zekât-ı âmdır, demişlerdir. Ikālin lûgavî mânâsı da bu sûretle meşhûr olup Kisâî, Nadr, Ebû Ubeyd, Müberrid gibi eimme-i lûgatden bu vechile menkuldür. Ebû Saîd Darîr: deve; koyun, mahsûlât-ı arziyye gibi her nevi' emvâl-i zekât kendi sınıfında ıkāldir, demiştir. Fukahâdan bir cemâatin kavli de böyledir. Ulemânın muhakkıklarından ekserîsi ise ıkāl ile murad, hayvan bağladıkları iptir, demişlerdir. İmam Mâlik, İbn-i Ebî Zi'b ve daha bir kısım ulemâdan hikâye olunan kavil de budur. Farîza-i zekât olan hayvan bu ip ile alınır. Çünkü sâhib-i zekât mâl-i zekâtı teslîme mecburdur. Tesellüm de ipi ile vâkı' olur, demişlerdir. Binâenaleyh Ebû Bekr hazretlerinin büyük bir devlet reisinin lisânına yakışan bu târihî sözleri daha ziyâde kat'iyetle: (bu gürûh-ı mürtedler Resûlullāh'a verdikleri zekât hayvanının bir yularını benden esirgerlerse muhakkak sûrette onların boynunu vururum) demek olur.

Ebû Bekr-i Sıddîk hazretlerinin mürtedlerle mukātelenin vücûbuna dâir ictihâdı, Hâkim'in *İklîl*'de Abdurrahmân Zaferî'den bir rivâyetine göre, nassa müstenid olduğunu Şârih Aynî şöyle nakledıyor: Abdurrahmân demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Eşca' kabîlesinden birisine zekâtını almak üzere bir memur göndermişti. Eşcaî zekât vermeyip reddetmekle zekât âmili gelip Resûl-i Ekrem'e arz-ı keyfiyyet ettiğinde Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Bu adama git, kendinin Resûlullāh'ın bir memuru olduğunu haber ver! buyurdu. Eşcaî bu def'a da reddedip zekât memuru Resûl-i Ekrem'e bunu da bildirince Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Üçüncü bir daha git, bu def'a da vermezse boynunu vur! buyurmuştur.

Bu İRTİDAD VE İRTİCÂIN TÂRİHÎ SAFHASI:

Hicret-i seniyyelerinin on birinci yılı Rebîü'l-evvel'inin on ikinci Pazartesi günü Resûl-i Ekrem Efendimiz irtihâl ederek Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk makāmı hilâfete geçmişti. Bu târihi tâkib eden günlerde İslâm Dîni'nin o güne kadar görüp geçirdiği hayâtî devirlerin en çetin bir safhası kayd edilmiştir.

Resûl-i Ekrem'in yirmi üç sene devâm eden mücâhede ve inkılâp hayâtında te'yîd-i ilâhîye mazhar olan yüksek azim ve irâdeleriyle her müşkil iktihâm edilmiş ve teblîğ ettiği dîn-i Mübîn'in intişârına engel olmak istiyen en azgın düşmanları da çiğnenerek bütün Arabistan âfâkında İslâm nûru dalgalanmağa başlamıştı. Bu geniş Şibih-cezîrenin yedi milyonu mütecâviz sekenesi onun Nübüvvet ve Risâlet sancağı altında toplanarak herkes bütün ilâhî duyguları, bütün insânî fazîletleri O'nun mübârek sîmâsında görüyor ve doğrudan doğruya kendisinden ilhâm alıyordu. Hâtem-i Enbiyâ'nın vefâtı üzerine İslâm ümmeti O'nun hayır-hâhâne pişvâlığından, O'nun nâzım şahsiyetinden mahrum kalmıştı. Bu muazzam kütle içerisinde hiç şüphesiz gönüllerine İslâm muhabbeti sinmiyenler ve kıyıda, bucakta müterakkib-i fırsat olanlar da eksik değildi.

İşte bir tarafta bu mahrûmiyetin te'sîri diğer tarafta o fırsat bekliyen erbâb-ı fesâdın kıyamları ile hilâfet-i Sıddîk'ın ilk günlerinde Cezîrenin her tarafında yer yer irticâlar, irtidadlar baş göstermiştir. Yemâme'de Müseyleme, San'a'da Esved-i Ansî iddiâ-yı nübüvvet ederek Yemen ve sâire halkını izlâl ve iğfâl etmişlerdi. Bunlar Nübüvvet-i Muhammediyye'yi inkâr ve bu yalancı peygamberlerin nübüvvetlerini kabûl ederek alenî irtidâd eylemişlerdi. Bunların sahte nübüvvetlerine kapılmıyan bir kısım halk da câhiliyet devrindeki kadîm vaziyetlerine rücû eylemişlerdi. Ebû Hüreyre hadîsinde bu irticâ' hâdisesine işâret edilerek "وكفر من كفر = *Küfredenler, küfrettikleri sırada*" denmekle bu mürtedler kastedilmiştir. Artık bunların demi heder ve katli vâcib olmuştu. Bunda mûcib-i tereddüd bir cihet yoktu. Nasıl ki bunların üzerine sevk edilen iki ordu Müseyleme'yi Yemâme'de Esved-i Ansî'yi de San'a'da kuvvetlerinin mühim bir kısmı ile öldürmüştür.

Ehl-i irtidâdın ikinci bir kısmı var idi ki; bunlar Risâlet-i Ahmediyye'yi kabul ediyorlar, namaz kılacağız, diyorlardı. Fakat zekâtı ve zekâtın farz olduğunu inkâr etmişlerdi. Zekâtın İmâm'a yâni

devlet reisine vücûb-ı te'diyesini kabûl etmiyorlardı. Biz bu vergiyi Hazret-i Peygamber'in şahsına hürmet ederek ve mahall-i sarfına emîn olarak veriyorduk. Artık şimdi veremeyiz, demişlerdi.

Bunlar hakkında ne muâmele edileceği Ashâb arasında tereddüdü mûcib olmuştu. Hattâ ilmine, yüksek mevkiine hürmet edilen Hazret-i Ömer bile bu tereddüdden kendisini kurtaramamıştır. Ve en sonu Hazret-i Ebû Bekr'e mürâcaat ederek:

"*Ey Halîfe-i Müslimîn! Cenâb-ı Hakk'ı tevhîd, Risâlet-i Muhammediyye'yi tasdîk ve namazın farzıyyetini kabûl eden bir kimseye nasıl kılıç çekersin? Resûl-i Ekrem (Lâ ilâhe illa'llāh) diyen kimse benden malını, canını muhafaza etmiş olur, buyurmadı mı?*" diyerek bu şübhesini ortaya koymuştu. Hazret-i Ömer bu hususta nassın zâhirine bakıyordu. Nassın taallûk ettiği şerâiti düşünemiyordu. Gerek bu şerâiti ve gerek erbâb-ı irticâ ve irtidâda iştirâk eder mâhiyette ortaya çıkan bir kıyâmın tevlîd edeceği vahim âkıbetleri etrâfiyle derpîş eden Hazret-i Sıddîk, bunları da bâğî addederek Hazret-i Fârûk'a cevâben:

— Vallāhi, salât ile zekât arasında bir fark görenlerle mukātele edeceğim! Namaz nasıl bedenî bir vazîfe ise, zekât da o pâyede mâlî bir vazîfedir. Her ikisi de hukūku İslâmiyyedendir. Yine Allāh'a yemîn ederim ki, Resûlullāh'a verdikleri bir dişi oğlağı benden esirgiyenlerin elbette kafalarını koparacağım! demiştir.

Hazret-i Sıddîk: "*Zekât mâlî bir haktır*" söziyle: "Kelime-i tevhîd'in mal, can masûniyyetini istilzâm etmesi, ancak şerâit-i tevhid ve İslâm'ı îfâya muallâktır. Namaz, zekât gibi iki şarta muallâk olan masûniyyet hükmü bunlardan yalnız birisiyle hasıl olmaz" demek istemişti. Ve ayni zamanda zekâtı, namaza kıyâs ediyordu. Çünkü namazdan imtinâ edenlerin irtidâdı, icmâ-ı Sahâbe ile müeyyed idi. Muhtelefün-fîh bir mes'ele, müttefekun-aleyh bir mes'eleye kıyâs ediliyordu. Hazret-i Ömer nassın umûmuna nasb-ı nazar ederken Hazret-i Halîfe kıyâs ile ihticâc ediyordu. Hattâ Hazret-i Sıddîk'ın bu ihticâcından âmmın kıyâs ile tahsîs edilebileceği esâsı istifâde edilmiştir.

Ebû Bekr-i Sıddîk'ın bu babdaki isâbetini vakāyi' isbât etmezden evvel İbn-i Ömer'in bilâhare şu rivâyeti tamâmiyle meydana koymuştur. Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: "*Nâs, (Lâ ilâhe illa'llāh Muhammeden Resûlullāh) diye şehâdet ederek namaz kılıp*

zekât verene kadar halk ile mukāteleye me'mûrum"[1].

Hazret-i Ömer, oğlu Abdullāh'ın bu rivâyetine evvelce vâkıf olsaydı Hazret-i Sıddîk'a hiç mürâcat etmezdi. Hazret-i Ebû Bekr de vâkıf olsaydı Hazret-i Ömer'e kıyâs ile değil, hadîsin bu şekl-i rivâyeti ile cevab verirdi. İbn-i Ömer'in bu hadîsine Şeyhayn'in vâkıf olmamış bulunmalarından ehl-i hadîs şunu istifâde etmişlerdir ki, Resûl-i Ekrem'in havas ve mukärrebîninin bile vâkıf olmadıkları ahkâm ve ahâdîse ulemâ-i Sahâbe vâkıf olurdu ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da onların güzîdelerindendir.

Hazret-i Ebû Bekr'in nassan, delâleten ve kıyâsen isâbeti sâbit olan ictihâdına Hazret-i Ömer de iştirâk ederek: Cenâb-ı Hak Ebû Bekr'in gönlüne bir küşâyiş bahşederek ona mukātelenin hak olduğunu göstermiştir, demiştir. Hazret-i Ebû Bekr'in bu ictihâdı İslâmiyyet'i kat'î bir tehlikeden kurtarmıştı. Medîne'ye kadar yaklaşmış olan mürtedlere ve mürtecîlere karşı Medîne'yi müdâfaa ve muhâfaza ile meşgul bulunduğu sırada Usâme ordusu gelmişti. Bu muazzam ordunun ilhâkiyle Hazret-i Halîfe on bir kolordu tanzîm ederek güzîde kumandanlar idâresinde yer yer ehl-i irtidâd üzerine sevketmiş ve bir sene zarfında Cezîre dâhilinde irtidad ve irticâdan eser bırakmamıştır. Asr-ı Saâdet'teki eski vahdet ve tesânüd tamâmiyle temin edilmiştir.

İnsanların kemâli, yüksek azim ve irâdesi asıl böyle buhran zamanlarında kendisini gösterir. İslâm Dîni'nin, İslâm ümmetinin hayat ve istikbâlini kurtaran hiç şübhesiz Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in azim ve kiyâseti, metânet ve mukāvemetidir. Hazret-i Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu yâr-i gārını ferdânın korkunç tehlikelerine karşı fütursuz, tereddüdsüz, ânî harekete geçecek bir seciyyede yetiştirmişti. *(Radiya'llāhu anh.)*

690. وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَاْتِى الْإِبِلُ عَلٰى صَاحِبِهَا عَلٰى خَيْرِ مَا كَانَتْ إِذَا هُوَ لَمْ يُعْطِ

[1] فقد صح عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما انه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم امرت ان اقاتل الناس حتى يشهدوا ان لا اله الا الله و ان محمداً رسول الله و يقيموا الصلاة و يؤتوا الزكاة الحديث (عينى: ج: ٤ ، ص: ٢٧١)

فِيهَا حَقَّهَا تَطَأُهُ بِأَخْفَافِهَا وَتَأْتِى الْغَنَمُ عَلَى صَاحِبِهَا عَلَى خَيْرِ
مَا كَانَتْ إِذَا لَمْ يُعْطِ فِيهَا حَقَّهَا تَطَأُهُ بِأَظْلَافِهَا وَتَنْطَحُهُ
بِقُرُونِهَا قَالَ وَمِنْ حَقِّهَا أَنْ تُحْلَبَ عَلَى الْمَاءِ قَالَ وَلَا يَأْتِى
أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِشَاةٍ يَحْمِلُهَا عَلَى رَقَبَتِهِ لَهَا يُعَارٌ فَيَقُولُ
يَا مُحَمَّدُ فَأَقُولُ لَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا قَدْ بَلَّغْتُ وَلَا يَأْتِى
بِبَعِيرٍ يَحْمِلُهُ عَلَى رَقَبَتِهِ لَهُ رُغَاءٌ فَيَقُولُ يَا مُحَمَّدُ فَأَقُولُ لَا
أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا قَدْ بَلَّغْتُ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu dediği rivâyet edilmiştir:

Sâhibi tarafından zekât hakkı verilmiyen deve, (Kıyâmet gününde) besili ve en güçlü kuvvetli hâli ile gelerek sâhibine musallat olup tabanlariyle onu çiğner. Zekâtı verilmiyen davar da gāyet semiz ve kuvvetli hâli ile gelerek sâhibine musallat olup tırnaklariyle onu çiğner, boynuzlariyle de vurur. Resûl-i Ekrem (devam edip) buyurdu ki: bu hayvanların haklarından birisi de su başında (sütlerinin) sağılması, (fakir ve ebnâ-i sebîle tasadduk edilmesi)dir. Resûli Ekrem (yine devam edip) buyurdu ki:

Sakın sizden hiç biriniz kıyâmet gününde omuzuna zekâtını vermediği koyununu yüklenip avaz avaz bağırtarak ve: Yâ Muhammed! diye (istimdâd ede) rek (bana) gelmesin! Ben ona: Hükmü ilâhîden senin için bir zerresini tahfîfe mâlik ve muktedir değilim. Sana (dünyâda) hükm-i ilâhîyi tebliğ ettim, diye cevab veririm.

Yine sizden hiç biriniz omuzunda zekâtını vermediği devesi yüklü bağıra, bağıra ve Yâ Muhammed! diye (istimdâd ede) rek (bana) gelmesin!. Ben buna da: Hükm-i ilâhîden bir zerresini senin için tahfîfe me'zun değilim. Sana (dünyâda) hükm-i ilâhîyi teblîğ ettim, diye cevab veririm.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi Müslim daha uzun bir metn ile Ebû Hüreyre'den tahrîc etmiştir. Ebû Dâvud ile Nesâî'nin rivâyetleri muhtasardır. Müslim'in Ebû Zübeyr tarîkı ile münferiden Hazret-i Câbir'den de rivâyeti vardır. Abdullâh İbn-i Zübeyr'den de Taberânî tahrîc etmiştir. Bu hadîsin Buhârî'de mensûb olduğu bâbı "*zekât vermiyenlerin günâh ve azâbı*" unvânını hâizdir. Bu unvan, Sûre-i Tevbe âyetlerinden şu meâldeki âyet-i kerîmeyi de ihtivâ etmektedir: (*Sevgili Peygamberim! Altınlarını, gümüşlerini sağlam kasalarda saklayıpda Allah yolunda ferdî ve içtimâî yardımda bulunmıyan şu bahilleri pek ziyâde elem ve iztırab veren bir nevî azâb ile müjdele. Yarın kıyâmet gününde bu kasaların muhteviyâtı Cehennem'de kızdırılıp onunla bu hasislerin alınları, böğürleri ve arkaları dağlanmağa başlayınca onlara: "İşte bunlar sizin dînî ve millî yardımlardan esirgeyip de kasalarda canınız için sakladığınız paralarınızdır. Bu çok sevdiğiniz hazînelerinizin meyvasını tadınız!*" denileceğini hatırlat!) [1]

Bu âyet-i kerîme zekât vermiyenlerin, muâvenet-i ictimâiyyeden kaçanların günâhını beyan sadedinde nâzil olmuştur. Aman Allāh'ım! Bu ne şiddetli azâbdır, ne elîm istihzâdır? Bu âyet-i kerîme umûmiyetle ehl-i kitab ile müslümanlar hakkında nâzil olmuştur. Bâzı âlimler de yalnız ehl-i kitâb hakkında nâzil olduğunu iddia etmişlerdir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya göre, İslâm ümmetinden zekât vermiyenler hakkında nâzil olmuştur ki, ekser-i müfessirînin mezhebi de budur. Buhârî'nin bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde Zeyd İbn-i Vehb'den rivâyetine göre, Zeyd diyor ki:

Bir ara "*Rebze*" ye uğramıştım. Orada Ebû Zerr-i Gıfârî'ye mülâkî oldum. Hükûmetin kendisini Rebze'ye niçin nefyettiğini sordum. Şöyle cevab verdi:

---

[1] و الذين يكنزون الذهب و الفضة ولا ينفقونها فى سبيل الله فبشرهم بعذاب اليم. يوم يحمى عليها فى نار جهنم فتكوى بها جباههم و جنوبهم و ظهورهم هذا ما كنزتم لا نفسكم فذوقوا ما كنتم تكنزون (سورة التوبة)

— Şam'da bulunduğum sırada (والذين يكنزون الذهب والفضة) âyet-i kerîmesini okur ve bu âyetin ehl-i kitâb ile müslümanlar hakkında nâzil olduğunu halka anlatırdım. Muâviye ise: Bu âyet bizim hakkımızda değil, ehl-i kitâb hakkında nâzil olmuştur, derdi. Bu sebeble Muâviye ile aramız açıldı. Beni halîfe Osman *radiya'l-lāhu anh*'e şikâyet etti. Medîne'ye celbedildim. Medîne'ye geldiğimde halk, beni hiç görmemiş gibi yanıma toplandı. Hazret-i Osman'a bu hâli arzettim. "*Yakın bir tarafa çekil ve halk ile görüşme*" dedi. Ben de: bunu yapamam. Kanaatimi söylemekten vaz geçmem, dedim.

Ebû Zerr-i Gıfârî'nin mezhebine göre, âile nafakasından fazla mal iddihârı haram idi. Bu yolda fetvâ verirdi. Nâsı bu mezheb ve kanaatini kabûle teşvîk ederdi. Bunun hilâfı kanâat aleyhinde ağır sözler söylerdi. Muâviye kendisini mükerreren bu yolda idâre-i kelâm etmekten nehyetti ise de Ebû Zer dinlemedi. Ve halkı bu kanâati etrâfına toplamağa muvaffak olacağından korktu. Hazret-i Osman'a şikâyet edip Medîne'ye dâvet etmesini istedi. Medîne'ye geldikten sonra Rebze'ye yalnız olarak nefyetti. Ve hilâfet-i Osman'da Rebze'de vefât eyledi.

Ebû Zer Hazretlerinin bu mezhebi, hatâlı idi. İştirâkıyyûn mezhebi demek idi. Halbuki vaîdi mûcib olan kenz, zekâtı verilmeyen maldan ibâret bulunuyordu. Zekâtı verilen mal kenz değil idi. Bu sûretle mal cem'i ve tasarrufu müstahsen idi. İbn-i Ömer'den, İbn-i Abbas'tan, Câbir ve Ebû Hüreyre ile Hazret-i Ömer'-den mervî olan budur.

Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz'den bu âyetin, * (خذ من اموالهم صدقة) âyet-i kerîmesi ile mensûh olduğu rivâyet edilmiştir. Bu nesh haberini Ömer İbn-i Hattâb'dan da Süfyân-ı Sevrî'nin rivâyet ettiğini İbn-i Abdü'l-Ber *İstizkâr*'da bildirmiştir. Evâil-i İslâm'da mal cem'i ve iddihârı harâm idi. Zekât farz olduktan sonra bu hürmet nesh olunup mal cem'i mübah olmuştur.

MÂNÂLAR:

(على صاحبها) de "Alâ" harf-i cerri, isti'lâ ve tasallut ifâde ettiğinden tercemede bunu gösterdik (على خير ما كانت) de hayr, kuvvet ve semen cihetiyle olduğundan tercemede buna da işâret ettik. (Ahfâf), huffün cem'idir. Huf, devenin ayağı altına denir. Koyunun tırnağı, insanın ayağı, atın ve merkebin hafîri mesâbesindedir.

* Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 103

(ومن حقها ان تحلب على الماء) kavl-i şerîfi ile zekâtta başka ikinci bir hak daha bildiriliyor ki, bu da ashâb-ı mevâşînin hayvanlarını sulak mahalline getirdiklerinde sütlerinden birer mikdârını sağıp fükarâ ve ebnâ-i sebîle tasadduk eylemeleridir. Bu hususta Şârih İbn-i Battal diyor ki: bu bir hakk-ı keremdir, hakk-ı müvâsattır, farz demek değildir, terkine ikāb terettüb etmez. Su başında süt tasadduk etmek Arabların âdeti idi. Bu sebeble fukarâ ve zuafâ su başlarında müterakkib bulunurlardı. Bu hadîs-i şerîfe göre, iki nevi' hak oluyor: 1) Farz-ı ayn, 2) Farzın gayri hak. Süt tasadduku ikinci nevi'den ve mekârim-i ahlâk cümlesinden bulunuyor. Hakk-ı mefruz mahdudtur, hakk-ı gayri mefrûz ise gayri mahdudtur.

Ulemâ: "*İbtidâ-yi İslâm'da bu yolda tasaddukun vâcib bir vazîfe hâlinde bulunduğunu ve fukarâ ve zuafânın su başlarında bu nevi' tasadduktan müstefîd olduklarını fakat müahharen bunun zekât âyeti ile neshedildiğini*" bildirmişlerdir.

Buhârî'nin Bâb-ı Şürb'deki rivâyetinde (يجلب = *yüclebe*) dir. Bu sûrette mânâsı, hayvânâtın sulak yerine, süt tasadduk etmek için fukarâ celb olunmak, demek oluyor.

(يعار), *Muhkem*'de davar sesine denildiği bildiriliyor. Daha bir takım mânâlara da mevzû ise de burada matlūb olan budur. (رغاء) da hassaten deve sesidir.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER:

Bu hadîs, deveden, sığırdan, davardan zekât verilmesi vâcib olduğuna delâlet eder. Yalnız keyfiyet ve mikdârı bildirilmemiştir. Bu cihet aşağıda gelecek olan ahâdis-i şerîfede görülecektir.

Bâzı ulemâ da bu hadîs ile mevâşînin südünde, eşcârın meyvasında zekâttan başka fukarâ ve ebnâ-i sebîl için bir hak bulunduğuna istidlâl etmişlerdir. Bunlar te'yîd-i müddeâ ederek diyorlar ki: Cenâb-ı Hak Kalem Sûresinde bir kavmi ayıplıyarak: (ليصرمنها مصبحين = *Onlar bostanlarının gece dökülen meyvalarını fukarâya göstermeden devşirerek sabahlarlar*) buyurmuştur. En'âm Sûresinde de (وآتوا حقه يوم حصاده = *Onlar, mahsûlün hasad zamânı onun hakkını verirler*) buyurmuştur. Bunlara göre bu hak, zekâttan başkadır ve zekât farz kılındıktan sonra da bâkîdir, Vaktiyle ehl-i Medîne, hurmalarını topladıklarında hurma salkımlarından götürüp mescidin bir tarafına asarlarmış. Namaza gelen

fukarâ bu salkımlardan deynekle hurma düşürüp yerlermiş. İbtidâ-yi İslâm'da bunun te'diyesi vâcib bir hak olduğu bu âyet-i kerîmeden müstefâd oluyor. Zekât farz kılındıktan sonra da bu hakkın devam ve bekāsı Şa'bî'den, Hasen-i Basrî'den, Atâ'dan, Tâvus'tan rivâyet edilmiştir. Fakat cümhûru ulemâya göre bu vücûb, zekât ile ve öşür vâcib kılınmakla neshedilmiştir. Yalnız müvâsât ve âtıfet kabîlinden mendûb olarak kalmıştır. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan umûmî bir kāide hâlinde: *(Kur'an'da zikrolunan her nafaka, zekât farz kılınarak neshedilmiştir)* dediği rivâyet edilmiştir.

Bu hadîs-i şerîfte yalnız hayvânâtın zekâtını vermiyenlerin sû-ret-i azâbı bildirilmiştir. Emvâl-i sâire zekâtını vermiyenlerin nasıl azâb edileceklerini şimdi terceme edeceğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde göreceğiz.

691. وَعَنْهُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَتَاهُ ٱللّٰهُ مَالاً فَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهُ مُثِّلَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُجَاعاً أَقْرَعَ لَهُ زَبِيبَتَانِ يُطَوَّقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ يَأْخُذُ بِلِهْزِمَتَيْهِ يَعْنِى بِشِدْقَيْهِ ثُمَّ يَقُولُ أَنَا مَالُكَ أَنَا كَنْزُكَ ثُمَّ تَلَا وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ الْأٰيَةَ .

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu dediği rivâyet edilmiştir:

Kim ki, Allah kendisine mal verir de o malın zekâtını vermezse, kıyâmet gününde zekâtı verilmiyen mal, sâhibi için gāyetle semnâk erkek bir yılan sûretine konulur. Bunun iki gözü üstünde (nişâne-i vahşet olarak) iki nokta vardır. Bu azgın yılan kıyâmet gününde mal sâhibinin boynuna

gerdanlık yapılır. Sonra yılan (ağzı ile) sâhibinin çenesini iki tarafından yakalar. Sonra: ben senin (dünyâda çok sevdiğin) malınım, ben senin hazînenim! der. (yine Ebû Hüreyre demiştir ki:) Bundan sonra Resûl-i Ekrem, şu meâldeki âyet-i kerîmeyi okudu: (*Sevgili habîbim! Allah hazîne-i kereminden kendilerine ihsan buyurulan servetle düşkünlere muâvenetten kaçan bahiller zannetmesinler ki, bu hareketleri kendileri için hayırdır. Belki en büyük bir şerdir*, (bir vebaldır). *Yarın mahşerde bunların bu servetleri boyunlarına lâle gibi takılarak teşhîr edilirler*) [1].

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî Tefsir bahsinde de tahrîc etmiştir. Nesâî de Zekât bahsinde rivâyet eder. Nesâî'nin Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyeti: (ان الذى لا يؤدى زكاة ماله يخيل اليه الحديث = *Malının zekâtını vermiyen şol bahîlin malı, gāyet semnâk erkek bir yılan hâlinde hayâline konur*) sûretindedir. Tirmizî'nin de İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyeti vardır. İmam Mâlik de *Muvatta*'ında rivâyet etmiştir. Müslim'in Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyeti (ما من صاحب ابل الحديث) sûretindedir.

Buhârî bu hadîsi de zekât vermiyenlerin günâhını beyan sadedindeki bâbında zikretmiştir. Zekâtın ictimâî bir yardım olduğunu ve bunu İslâm dîni derecesinde hiç bir dînin ve hiç bir ictimâî teşekkülün kendi müntesiblerine mütehattim bir vazîfe hâlinde teklîf etmediği yukarıda îzâh edilmişti. Şimdi bu arka arkaya terceme ettiğimiz iki âyet-i kerîme ile iki hadîs-i şerîf, bu mâlî vazîfenin birer müeyyideleridir. İslâm Dîni'nin ictimâî yardıma verdiği müstesnâ ehemmiyeti beyân için gerek böyle vazîfeden kaçanların azâb ve ukūbetlerine, gerekse îfâ-yı vazîfe edenlerin nâil-i mükâfât olacaklarına dâir daha pek çok âyât-ı kerîme ve ahâdîs-i şerîfe tebliğ buyurulmuştur.

---

[1] ولا يحسبن الذين يبخلون بما آتاهم الله من فضله هو خيرا لهم بل هو شر لهم، سيطوقون ما بخلوا به يوم القيامة [سورة آل عمران].

MÂNÂLAR:

(شجاع = *Şucâ'*) bir nevi yılana ıtlāk olunur. Bir kavle göre erkeğine denir. (اقرع = *Akra'*) da fi'l-asıl başı kel adama denir. Zehrinin çokluğundan nâşî kendi vücûduna da te'sîr ederek başının tüyleri zâil olan yılana da ıtlāk olunmuştur.

(زبيبتان = *Zebîbetân*" tesniye sîgasıyledir. Şârihler bu kelimenin mânâsını ta'yîn için ehl-i lügatin müteaddid nokta-i nazarlarını nakletmişlerdir. Hepsinin nokta-i iştirâki bu yılanın azgınlığını beyandan ibârettir. *Kāmus* tercemesinde (زبيبتان), yılanın ve kelbin iki gözleri üzerinde olan iki siyah noktalara denir, deniliyor. Biz de bu sûretle terceme ettik.

(يطوقه) kavli vâv'ın fethi iledir. Tavk, huliyyât-i nisvandan boyuna taktıkları gerdanlığa ve mutlak çenber ve halkaya denir.

(لهزمتين), lihzimenin tesniyesidir. Metn-i hadîsdeki tefsîre göre, ağzın iki tarafına denir.

HÜKÜMLER:

Bu hadîs-i şerif de, zekâtın bir farzı dînî olduğuna delâlet eder. Çünkü bu vaîd-i şedîd, ancak terk-i vâcibe terettüb eder. Zekâtı verilmiyen bir malın kıyâmet gününde azgın bir yılan şeklinde temessül edip sâhibinin boğazına kılâde gibi sarılarak ve ağzının zehirnâk salyasını iki tarafına saçarak sâhibinin çenesini yakalayıp: "*Korkma! Ben sana yabancı değilim. Dünyâda iken pek sevdiğin malınım. Kasalarda saklayıp yoksullara, yetimlere vermeğe kıyamadığın, vatan müdâfaasından bile esirgediğin hazînelerinim!*" demesi tehekküm ve istihzâ zemîninin en bedîî bir şeklidir.

Hadîsteki (mal) tâbiri bir lâfz-ı âm olmak i'tibâriyle altın, gümüş, urûz-ı ticâret gibi bütün zekât mallarına şâmildir. Bu münâsebetle Şârih Aynî "*Mihleb*" tarafından: "*Gümüşün zekâtı Şâri'den bi-tarîkı'l-haber bize naklolunduğu gibi altının zekâtı nassan nakledilip bildirilmemiştir*" diye ortaya konulan bir şübheyi naklederek şöyle cevap veriyor:

Ebû Bekr İbn-i Muhammed İbn-i Amr İbn-i Hazm'ın[1]

---

1 Muhammed İbn-i Amr İbn-i Hazm, İbn-i Zeyd-i Ensârî'dir. Kendisi babası Amr'den ve oğlu Ebû Bekr de kendisinden rivâyet eder. Nesâî sikadır, demiştir. İbn-i Sa'd da Harre vak'asında şehîd olduğunu bildirmiştir. [*Hulâsa*].

babasından ve büyük babasından sahîh olarak rivâyet etdiğine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Yemen halkına karşı yazdığı bir beyannâmede ferâiz, sünen, ve diyyâta dâir birtakım ahkâm-ı şer'iyye'yi uzun boylu îzâh buyurdukları sırada da «و فى كل اربعين دينارا دينار» = *Her kırk dînarda bir dînar zekât vâcibdir*" buyurduğunu İbn-i Hibbân ile Hâkim *Sahîh*'lerinde rivâyet etmişlerdir.

Hâlis bir miskal altın sadr-ı İslâm'daki piyasada on dirhem gümüşe müsâvî olduğundan müslümanlar lisân-ı şerîatte (okıyye) denilen kırk dirhemden ibâret bir vezn-i iktisâdîye tevfîkan beş okıyye gümüşü yirmi miskal altına muâdil addederek yirmi miskāli altının nisâbı olarak kabûl etmişlerdir. Kurûnu müteâkıbede mütevâtiren hep bu yolda amel edilegelmiştir. Cümhûr-ı ulemâ da yirmi miskal altının iki yüz dirhem gümüşe müsâvâtı esâsına göre yirmi miskalde yarım dînar zekât lâzım geleceğini kabûl etmişlerdir. Yalnız İmam Hasen'den: "*Kırk dînârın mâdûnunda zekât yoktur*" dediği rivâyet edilmiş ise de bu da şaz bir rivâyet addedilerek üzerine binâ-yı hükm edilemez, denilmiştir.

Bir kısım ulemâ da altının zekâtında onun veznini değil, kıymetini nazar-ı i'tibâre almışlardır. Bu ictihad sâhibleri de Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Tâvûs, Zührî'dir. Bunlara göre, her hangi bir miktar altının kıymeti iki yüz dirhem gümüş kıymetine bâliğ ve müsâvî olursa o mikdar, yirmi miskalden az olsa bile onda zekât vâcibdir, demişlerdir. Ve bu ictihad sâhibleri zekâtta munhasıran gümüşü bir asl-ı şer'î olarak kabûl etmişlerdir[1].

692. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ أَوَاقٍ صَدَقَةٌ وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسِ ذَوْدٍ صَدَقَةٌ وَلَيْسَ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ صَدَقَةٌ .

[1] *Umdetü'l-Kārî*, C: 4, S: 281.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

Beş okıyye (yâni iki yüz dirhem) den az miktar (daki gümüş) de zekât yoktur. En aşağı üçer yaşında beş deveden aşağısında da zekât yoktur. Beş vesak miktârının mâdûnunda (ki hurma, üzüm ve hubûbatta) dahi zekât vâcib değildir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi Buhârî, burada İshak İbn-i Yezîd'den tahrîc etmiştir. Yine Zekât bahsinde Abdullāh İbn-i Yûsüf'ten de bir rivâyeti vardır. Müslim ile Sünen-i Erbea sâhibleri de zekât bahsinde müteaddid tariklerle rivâyet etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı, zekâtı verilen malın kenz olmadığını beyâna dâirdir. Buhârî bu unvânın ihtivâ ettiği "*zekâtı verilen mal kenz değildir*" hükmünü (ليس فيما دون خمسة اواق صدقة = *Beş okıyyeden az miktardaki gümüşte zekât vâcib değildir*) fıkrası ile ta'lîl etmiştir. Bâbın unvânına göre, bir malın kenz olması ve sâhibinin azâba müstehik bulunması, iki şey ile meşrut bulunuyor: 1) Malın nisâb miktârı olması, 2) Zekâtı verilmemiş bulunması. Şu halde nisâba bâliğ olmıyan mal, kenz olmaz, ve sâhibi de *(والذين يكنزون الذهب والفضة...) kavl-i şerîfindeki azâba müstehik olarak tavsîf edilen zümrede dâhil bulunmaz. Yine böyle bir mal nisâb miktârı olup da zekâtı verilirse, buna da kenz denilmez, Sâhibi de azâba müstehik olmaz. İşte unvânın müeddâsı bundan ibârettir. Buhârî'nin bu hadîs ile ta'lîline gelince, bunun unvânına mütâbekati için Şârihler birtakım tekellüfe mecbûr olmuşlardır. Çünkü hadîste iki yüz dirhemden az miktarda zekât yoktur, deniliyor. Kenz olmadığına taarruz edilmiyor. Unvân ile hadîsi te'lîf için zikredilen mutâlealar arasında Şârih Aynî takdîmen ve tercîhan şu tevcîhi bildiriyor:

Müellif Buhârî'nin murâdı: "*Beş okıyyenin mâdûnu kenz değildir. Çünkü bu mikdârda zekât vâcib değildir. Beş okıyye ve ziyâdesinin zekâtı verilirse, bu da kenz değildir. Sâhibi âyet-i kerîmedeki vaidde dâhil değildir*" demektir.

---

* Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 34

Kenz lügaten mâl-i medfûn demektir. Şerîat ıstılâhında, zekâtı verilmiyen maldır. Buhârî'nin mevzûumuz olan Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinden evvel Hâlid İbn-i Eslem vâsıtasiyle Abdullāh İbn-i Ömer'den tahrîc ettiği bir hadîste İbn-i Eslem diyor ki: bir kere Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* ile Medîne hâricine çıkmıştık. Bir A'râbî gelip İbn-i Ömer'e:

— (والذين يكنزون الذهب والفضة ولا ينفقونها فى سبيل الله) kavl-i şerîfindeki kenzin mâhiyetinden haber verir misiniz? diye sordu. İbn-i Ömer:

— Altın, gümüş gibi birtakım mal biriktirip de zekâtını vermezse bu, kenzdir. Bunu toplayıp da zekâtını vermiyen kimse için helâk ve azâb mukarrerdir. Zekât farz kılınmazdan evvel ihtiyactan fazla olup da infâk edilmiyen mal, kenz addolunurdu. Zekât teşrî' buyurulduktan sonra Cenâb-ı Hak zekâtı malın tathîrine vesîle kılmıştır[1].

Zekât farz kılınmazdan evvelki mâlî vaziyet çok şiddetli idi. Bu sıkı vaziyeti (يسئلونك ماذا ينفقون قل العفو* = *Aziz Peygamberim! Servet sâhibleri mallarının ne mikdârını infâk ve tasadduk edeceklerini senden sorarlar. İhtiyactan fazlasını infâk ediniz, diye cevab ver!*" kavl-i şerîfinden öğreniyoruz. Zekât âyeti nâzil olana kadar bu âyet-i kerîmede haber verildiği üzere havâyic-i zarûriyeden fazlası tamâmen tasadduk edilirdi ki, hakîkaten çok güçtü. Zekât teşrî' buyurulduktan sonra bu yoldaki infak nesh edildi.

Zekât ne zaman farz kılındı? Bu, yukarıda da bir nebze bahsedildiği üzere zekâtın ilk farz kılındığı zamânın tâyininde ihtilâf edilmiştir. Bir çok ulemâya göre, Hicret senesinden sonra farz kılınmıştır. Bâzıları ikinci Hicret yılında Ramazan teşrî' buyurulmazdan evvel farz kılındığını kabûl etmişlerdir. İbn-i Esîr de Hicret'in dokuzuncu yılında olduğunu iddia etmiştir. Fakat bir çok ahâdîs-i şerîfede dokuzuncu sene-i Hicriyyeden evvel zekâttan bahs edildiğinden, İbn-i Esîr'in bu iddiası reddedilmiştir. Ebû Süfyân'ın Hirakl ile muhâtabe ve mükâlemesi bu cümledendir. Bu müsâhabe

---

[1] عن خالد بن اسلم قال : خرجنا مع عبد الله بن عمر رضى الله عنهما فقال اعرابى اخبرنى عن قول الله تعالى (والذين يكنزون الذهب والفضة ولا ينفقونها فى سبيل الله). قال ابن عمر من كنزها فلم يؤد زكاتها فويل له . انما كان هذا قبل ان تنزل الزكاة. فلما انزلت جعلها الله طهرا للاموال (رواه البخارى) .

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 219.

esnâsında Ebû Süfyân (وكان يأمرنا بالصلاة والزكاة = *Bize Resûlullāh namaz kılmamızı ve zekât vermemizi emreder*) demişti. Ve bu muhâtabe Hicret'in yedinci yılı ibtidâlarında vuku' bulmuştu.

İbn-i Huzeyme de *Sahîh*'inde zekâtın farziyyetinin Hicret'ten evvel vâkı' olduğunu iddia etmiş ve bu da'vâsına Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan Habeşe'ye hicretine dâir tahrîc ettiği kıssanın bir fıkrasiyle istidlâl etmiştir. Habeşe hicretinde Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh* Necâşî'ye Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ahvâl-i seniyyelerinden haber verirken (وكان يأمرنا بالصلاة والزكاة و الصيام)" = *Bize Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem namazla, zekât ile, sıyâm ile emreder*" demiştir. Fakat İbn-i Huzeyme'nin bu rivâyeti şâyân-ı tetkiktir. Habeşe hicreti sırasında ne beş vakit namaz, ne de Ramazan orucu farz kılınmamıştır. Binâenaleyh Hazret-i Ca'fer'in bahsettiği namaz, beş vakit namaz değil, belki bundan evvel ilk müslümanların kıldıkları iki rek'at namazdır. Yine Ca'fer'in bahsettiği zekât, zekât-i mefrûza değil, belki sadakadır. Yine böyle savm da, savm-i Ramazan değil, belki mutlak sûrette bir oruçtur ki, şerîat-i İslâmiyye'den evvelki bir şerîate ittibâ' ederek tutulmuştur. İşte Ümm-i Seleme hadîsini bu sûretle te'vîl etmek ma'kul olmakla berâber bu tevcih de ancak Ümm-i Seleme hadîsinin isnâdı hakkındaki kadihten sâlim olduktan sonra şâyân-ı kabûl olabilir[1].

Şu îzâhâtın bahşettiği netîce-i kaviyye şu olur: zekâtın zamân-ı teşrîi, ikinci sene-i Hicriyye ile yedinci sene arasında vâkı'dir.

MÂNÂLAR:

(اواق = *Evak*) kelimesini, Buhârî ile Ebû Dâvud yâ'sız rivâyet etmişlerdir. Müslim'in rivâyeti yâ ile (اواقى = *Evâkî*) dir. Nevevî: her iki rivâyet de sahîhtir, okıyyenin cem'idir, diyor. Lügat ulemâsının cümhûruna göre de (اواق = *Evâk*) ın müfredi (اوقيه = *Okıyye*) dir. Cümhur bu kelimenin müfredinde hemzenin hazfi ile (وقيه) denilmesini red ve inkâr eylemiştir.

(اوقيه = *Okıyye*) lisân-i şerîatte kırk dirhemdir. Bir okıyye'nin kırk dirhem olduğunda ehl-i hadîsin, fukahânın eimme-i lügatin ittifâkı vardır. Ve bu, ehl-i Hicâz'ın okıyyesidir. Rıtıl gibi bâzı mikyâlın Şâmîsi, Irâkîsi olduğu ve aralarında vezn i'tibâriyle fark bulunduğu gibi okıyye de muhteliftir. Ve her yerin kendisine mahsus bir

[1] *Umdetü'l-Kārî* (C. 4, S. 283).

okıyyesi vardır. Bâzı yerde yedi miskale, bâzı yerde de dokuz miskale bir okıyye demişlerdir. Fakat her yerde nisâba mikyas olarak şer'an mûteber olan okıyye kırk dirhemdir. Vaktiyle memleketimizde de bir okıyye dört yüz dirhem i'tibâr edilmiş ve bu isim lisânımızda terhîm edilerek okka denilmiştir. Okka okıyyenin mürahhamı olduğuna göre okıyye yerinde umûmiyetle okka kelimesini isti'mâl etmek bir lâzıme-i edebiyye ise de kırk dirhemden ibâret olan okıyye-i şer'iyyede zihnin dört yüz dirhemden ibâret olan okkaya zâhib olması korkusiyle bu lâzime-i edebiyyeyi îcâb-ı şer'iyyeye fedâ ederek bu kelimeyi aynen isti'mâle devâm edeceğiz.

Ebû Saîd hadîsinde beş okıyye gümüşün mâdûnunda zekât vâcib olmadığı tasrih buyurulduğuna göre, gümüşün nisâbı: 400 dirhem oluyor. Fakat dirhem nedir? Zaman ve mekâna nisbetle vezni muhtelif olan dirhemin Asr-ı Saâdet ve sadr-ı İslâm'daki vaziyeti nasıldır? Şimdi bu cihetleri îzah edeceğiz.

Dirhem kelimesi *Kāmus* şârihine göre dirhem-i Fârisîden müarrebdir. Mütercim Âsım Molla da: "*Dirahmî muarrebî olduğu bâzı kütüb-i eslâfda resîde-i nazardır*" diyor ve sonra altı denkten ibâret olan bir mikyâs-i veznînin alemi olduğu gibi piyasada tedâvül eden sikkeli paraya da dirhem denildiğini bildiriyor. Mevzûumuzla alâkadar olan dirhemin yalnız veznî cihetidir. İkinci cihete âid görülecek bâzı îzahlar istitrâden zikredilmiş ma'lûmattan ibârettir.

Kādî Iyâz îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Saîd hadîsinden istifâde ederek diyor ki: Asr-ı Saâdet'te gerek okıyye, gerek dirhem ma'lûm idi. Bu iki mikyâs-i veznînin Asr-ı Saâdet'te meçhûl olduğunu bâzılarının zannı vechile iddiâ etmek doğru değildir. Çünkü zekât, mehir gibi mekādir-i şer'iyye hep onunla takdîr olunuyordu. Alış, veriş gibi muâmelât-ı medeniyye bununla vuku' buluyordu. Bu cihet ahâdîs-i sahîha ile müeyyed bir hakîkattir.

Şu kadar ki, tedâvül eden bu paralar İslâm sikkesi değildi. Büyük ve küçük vezinde ve kıt'ada muhtelif ve madrûb Fâris ve Rum paraları ile gayri madrûb ve gayri menkuş Yemen ve Mağrib gümüş parçalarından ibâret idi. İleride Abdülmelik İbn-i Mervân'ın zemân-ı saltanatında İslâm damgasiyle İslâm sikkesi darb etmek istenildiğinde darb edilecek paralar arasında bir fark ve ihtilâf bulunmaması nazar-ı dikkate alındı. Piyasadaki paraların büyüğü ve küçüğü cem' edilerek bir vezinde müslüman parası darbedildi.

Nevevî de diyor ki: bir dirhemin altı denk, on dirhemin de yedi miskal olduğunda ve mekādir-i şer'iyyenin bu sûretle takdîrinde asr-ı evvel ulemâsının icmâı vardır. Miskal ise ne câhiliyyet zamânında, ne de İslâm devrinde hiç tegayyüre uğramamıştır.

İbn-i Sa'd de *Tabakāt*'inde: Abdülmelik İbn-i Mervân'ın terceme-i hâlinde Muhammed İbn-i Ömer Vâkıdî vâsıtasiyle Ebü'z-Zinâd'dan Abdülmelik'in Hicret'in yetmiş beşinci yılında ilk defa olarak altın ve gümüş İslâm parası darb ettiğini, rivâyet etmiştir.

Vâkıdî de Ebû Hilâl'den şöyle rivâyet etmiştir: Abdülmelik İbn-i Mervân para darbederken câhiliyyet devrinin miskālini mikyâs ittihâz etmiştir ki, yirmi iki kırat-ı Şâmîden ibâret idi. Yalnız bir habbe eksikti. On dirhem de yedi miskāle müsâvî idi.

Ebû Ubeyd Kāsım İbn-i Selâm ise[1] bu mevzûun en şümullü ve kıymetli ma'lûmâtını veriyor. Tefsîr ve hadîsin fıkıh ve lügatin büyük bir imam ve müctehidi bulunan Ebû Ubeyd, "*Kitâbü'l-Emvâl*" inin sadaka ve ahkâmına dâir olan bir bahsinde demiştir ki:

İslâm'dan evvel Cezîret'ül-Arab'da büyük, küçük birtakım paralar tedâvül etmişti. Dirhem-i kebîr sekiz, dirhem-i sagîr dört denk vezninde idi. Devr-i İslâm hulûl ettiğinde müslümanlar zekâtlarını bu iki nevi' paradan edâ ederlerdi. Muahharen sikke darbetmek istenildikte bunlardan büyüğün fazlası küçüğe zam edilmek

[1] Ebû Ubeyd Herat'da doğmuştur. Babası Rûmî idi. Sonra Irak'a gelmiş ve Ebû Zeyd, Ebû Ubeyde Ömer İbn-i Müsennâ, Asmaî, Kisâî, Ferrâ gibi eimme-i lügatten ulûm-ı edebiyye tahsîl etmişti. Bağdad'da neş'et ettiğinden Bağdâdî yâd olunur. İsmâil İbn-i Ca'fer'den, Kādî Şüreyk'den, Hüşeym'den, ve daha bu tabakadaki eimme-i muhaddisînden de hadîs ahzetmiştir. Kendisinden de Dârimî, Ebû Bekir İbn-i Ebi'd-Dünyâ, Alî İbn-i Abdülâzîz, Hâris İbn-i Üsâme, Muhammed İbn-i Yahyâ't-Tirmizî gibi zevâtın rivâyetleri vardır. İshak İbn-i Râhûye: "*Allāh, hak sözü sever, Ebû Ubeyd benden çok yüksek bir âlimdir, fakîhdir. Biz Ebû Ubeyd'in ilmine muhtâcız. Fakat o bizim değil*" der imiş. İmam Ahmed İbn-i Hanbel de Ebû Ubeyd'i "üstaz" diye anarmış. Zehebî *Tezkiretü'l-Huffâz*'da bize bu ma'lûmâtı verdikten sonra diyor ki: Ebû Ubeyd'in hadîs hıfzında, İlel-i ahâdîsi ma'rifette, fıkha vukufta, lügatte, kırâette nasıl bir imam olduğunu anlamak için onun te'lîfâtına mürâcaat etmelidir. Te'lîfâtından *(Kitâbü'l-Emvâl)* ile *(Kitâbü'n-Nâsih ve'l-Mensûh)* unu mütâlea ettim. Tarsus'da hayli zaman kadılıkta bulunmuştur. (224) târihinde Mekke-i Mükerreme'de vefât etmiştir.

sûretiyle altı denk kabûl edildi. Sonra bu altı denk veznindeki dirhemi miskâle de kıyâs etmişlerdir. Çünkü miskal cihan târihinin her devrinde artıp eksilmeyen mahdud ve muayyen bir mîzân-ı iktisâdî idi. Dirhemi miskâle kıyâs ettiklerinde her biri altı denkten ibâret olan on dirhemi yedi miskal vezninde buldular. Ebû Ubeyd devâm ederek diyor ki: bir dirhemin altı denkten ibâret olması ve on dirhemin yedi miskâle müsâvâtı, câhiliyyet devrindenberi cârî olagelen büyük, küçük dirhem hesâbına muâdildir. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in sadaka ve zekât husûsundaki sünnetine de muvâfıktır. İşte derâhim hakkındaki sünnet ve âdet bu yolda cârî olagelmiştir. İslâm ümmetinin bu babda icmâı vardır. Bir dirhemin altı denkten ibâret olduğunda ihtilâf sebketmiş değildir. Bu ayardan ziyâde veya noksan dirhemler için de: "*şu kadar ziyâdedir veyâhud bu kadar noksandır*" denilmiştir. Halk zekât husûsunda bu sünnet ve âdet-i câriyyeye tevfîk-ı muâmele etmiş ve bundan hiç bir sûretle ayrılmamıştır. Halk arasında mübâyeat da bu vechile cereyân etmiştir[1].

İbn-i Hümâm diyor ki: Ebû Ubeyd'in verdiği şu ma'lûmâtın zâhirine bakılırsa ahd-i Nebevî'de Ashâb-ı Kirâm bu iki nevi' paradan yâni sekiz ve dört denk veznindeki dirhemlerden hangisini bulursa onunla zekâtlarını verdikleri anlaşılıyor.

Mukrizî de nukûd-ı İslâmiyye'ye dâir eserinde Abdülmelik'in zamânından evvel müslümanlar zekâtlarını bu iki nevi' para ile edâ ettiklerini bildiriyor.

Hattâbî'nin *Meâlim-i Sünen*'inde nakline göre, yine Ebû Ubeyd demiştir ki: Bana ehl-i ilimden ve halkın iktisâdî muâmelâtına vukûfu olan bir zâtın haber verdiğine göre, câhiliyyet devrinde iki nevi' para tedâvül ediyordu: 1) Derâhim-i bağaliyye ki, sekiz denkten ibâret idi. 2) Derâhim-i taberiyye ki, bu da dört denk idi. Halk bu iki nevi' dirhemi yüz dirhem begaliyye, yüz dirhem taberiyye olarak hesab ve isti'mâl ederlerdi. Bu iki yüz dirhem gümüşte beş dirhem zekât verirlerdi. Benî Ümeyye devri hulûl edip de sikke darbetmek istediklerinde düşündüler: müslümanların bu ilk akçesini derâhim-i bağaliyye vezninde darbetseler nâsın bununla zekât verileceğini zannetmesi ve binâenaleyh fukarânın mutazarrır olması îcâb ederdi. Taberiyye vezninde darbetseler bu def'a da mal sâhibleri zararlı

[1] *Umdetü'l-Kârî:* (C. 4, S. 284 ve 285).

çıkardı. Bu cihetle Benî Ümeyye devrinde bu iki nevi' akçeyi cem' ederek altışar denk vezninde müsâvî iki akçe vücûde getirdiler.

Şârih Ebû Süleymân Hattâbî *Meâlim-i Sünnen*'inde Kitâb-ı bey'in evvelinde "المكيال مكيال اهل المدينة والميزان ميزان اهل مكة = *Kîle ehl-i Medîne'nin kilesidir, mîzan ve tartı da ehl-i Mekke'nin tartısıdır*" hadîsini bir bâbına unvân ederek demiştir ki: bu hadîsin mânâsı hakk-ı zekât kendisine teallûk eden vezin, Mekke halkının veznidir. Ehl-i Mekke'nin bu mîzânı, Asr-ı Saâdet'te mûteber olan derâhim-i İslâm'dır ki, –on dirhemin yedi miskâle müsâvâtı – esâsı bu dirhemlerden muaddeldir. Bu dirhemler bilâd-ı İslâmiyyede muhtelifü'l-evzân olarak müsta'mel ve mu'teber idi. Bunlardan Begalî denilenleri, sekiz denk vezninde Taberî denilenleri de dört denk vezninde idi. Harzemî ve daha başka unvanlarla müsta'mel olanları da vardı. Fakat derâhim-i İslâm bütün bu beldelerde altı denkten ibâret idi. İşte ehl-i Mekke arasında cârî ve mu'teber olan vezin, budur. Medîne halkına gelince, kudûm-i Muhammedî sırasında bunlar dirhem husûsunda aded üzerine muâmele yaparlardı. Resûl-i Ekrem dirhem ve para husûsunda adede değil vezne i'tibâr edilmesini tavsıye eyledi. Bunlar da Mekkelilerin veznini mi'yâr olarak kabûl ettiler[1].

Mâverdî *Ahkâm-ı Sultâniyye*'sinde diyor ki: dirhem mes'elesinin İslâm âleminde kesb-i istikrâr eden son şekli, bir dirhemin altı denk vezninde olması ve her on dirhemin de yedi miskâle müsâvî bulunmasıdır. Bu netîcede ihtilâf olunmamakla berâber yalnız dirhemin bu vezn üzere sebeb-i istikrârında ihtilâf edilmiştir. Bâzı ulemâ bu sebebi şöyle bildirmişlerdir: Fâris'de dirhem üç vezinde idi: 1) Bir dirhem, bir miskal vezninde yirmi kırattan ibâret, 2) Bir dirhem on iki kırat, 3) Bir dirhem on kırattan ibâret. Bu mütehâlif dirhemlerin takdir ve tevhîdine lüzum ve ihtiyaç görülünce, bu üç nevi' veznin vasatî miktârı alındı. Bu üç nev'in mecmûu (42) kırat olduğuna, göre bir dirhem, miskal kıratlariyle (14) kırattır, denildi. Diğer bâzı âlimler de şöyle bildirmişlerdir: müslümanlar arasında tedâvül eden paraların vezni muhtelif idi. Bunlardan Bağalî denilen bir kısmı sekiz denk idi. Taberî dört, Mağribî üç, Yemenî bir denk vezninde idi. Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh* bunları tevhîd etmek istedi. Halk arasında en ziyâde müteâmel olan bunlardan

[1] *Feth-i Rabbânî* (C. 8, S. 244 ve 245).

yüksek vezinde olanlar bulunduğu için Beğalî ve Taberî dirhemler cem' edilip on iki dengin nısfı alınıp altı denk İslâm dirhemi olarak kabul edildi[1].

Kurtubî de sebkeden ma'lûmâtı te'yîd ederek: Halk arasında iki nevi' akçe tedâvül ederdi. Banun birisinin üstünde, Fars, diğerinin üstünde Rum alâmeti menkûş idi. Bunun bir nev'ine "Beğalî", diğerine de "Taberî" denilirdi. Birinci sekiz, ikinci dört denk ağırlığında idi, diyor. Şârih Aynî de *Hidâye* şerhinden birinciye "Re'sü'l-Beğal" denilen Melik'e nisbetle derâhim-i bağaliyye denildiğini, ikincinin de Teberistan'a nisbetle derâhim-i Taberiyye diye anıldığını naklediyor.

Demîrî de Bağaliye nâmındaki nukûddan bahsederken bir Iran sikkesi idi, diyor.

Şimdi bir de sadr-i İslâm'da tedâvül eden nukûd hakkında Hanefî fukahâsının verdiği ma'lûmâtı mütâlea edelim: Bütün Hanefî kitablarında seleften halefe müttehiden nakl olunagelen rivâyet şöyledir[2]: Asr-ı Saâdet'te tedâvül eden dirhemlerin büyük, küçük üç nev'i vardı. 1) On miskal vezninde on dirhem. Bu hesabca her dirhem bir miskale müsâvî oluyordu. 2) Altı miskal vezninde on dirhem. Bu hesabca da her dirhem bir miskalin üç humsü, $\frac{3}{5}$ i oluyordu. 3) Beş miskal vezninde on dirhem, bu i'tibâr ile de bir dirhem yarım miskale müsâvî bulunuyordu. Asr-ı Saâdet'te, devr-i Sıddîk'ta, hattâ devr-i Fârûkî ibtidâlarında bu üç nevi' dirhem tedâvül etmişti. Halk arasında bu sûretle teâmül cârî idi. Fakat piyasada böyle üç nevi' nukûdun cârî olması halk arasında îfâ ve istîfâ' husûsunda ihtilâfı mûcib oluyordu. Bir aralık Hazret-i Ömer haracı birinci sınıf dirhem hesâbiyle almak istemişti de ashâb-ı harac kendisinden bunun tahfîfini ricâ etmişlerdi. Halîfe Hazret-i Ömer bir dîvân teşkîl etti. Bu dirhemlerin tevhîdini ve Beytü'l-mâlin hukûkıyle hukûk-ı nâsın tevfîkını bu hey'ete havâle eyledi. Hey'et-i hesâbiye, bu üç nevi' nukud mecmûunun sülüsünü alarak: "yedi miskal vezninde on dirhem" nikyâsını ortaya koymuşlardır ki, şudur: $10+6+5=21 \div 3=7$. On dirhemin kıratları mecmûu 140 olduğu gibi yedi miskalin eczâsı mecmûu da 140 dır. Fıkıh kitablarında umûmî bir ıstılâh olan

[1] *Feth-i Rabbânî.* [2] *Fethü'l-Kadîr* : C. 2, s. 522.

(عشرة فى وزن سبعة = *yedi miskal vezninde on dirhem*) düstûrunun mâhiyeti budur. Bu hesabca bir miskal, $1\frac{3}{7}$ dirheme müsâvî oluyor. Ve her dirhem on dört kırat[1] ediyordu.

Mukrizî on dirhem gümüşün yedi miskal altın veznine müsâvâtı keyfiyetini şöyle bildiriyor: altının sikleti gümüş vezninden ağırdır. Bir gümüş habbe ile altın habbe vezn edilince altın habbenin, gümüş habbeden üç süb'u $\frac{3}{7}$ derecesinde fazla sikleti bulunduğu anlaşılır. Binâenaleyh bir dirheme kendisinin üç süb'u mikdârı zam edilince bir miskal veznine bâliğ olur. Bir miskālin de üç öşrü kendisinden tenzîl edilince bâkî mikdârı bir dirhem vezninde bulunur. Bu hisab ile her on dirhem yedi miskal vezninde ve her on miskal on dört dirhem ile bir dirhemin iki süb'u $14\frac{2}{7}$ ağırlığında bulunur.

Sonra Mukrizî diyor ki: Dirhemden rıtıl terekküb etmiştir ki, 12 okıyyedir. (480) dirhem eder. Rıtıldan müd terekküb etmiştir ki, bu da ehl-i Hicâz'a göre $1\frac{1}{3}$ rıtıldır. Iraklılara göre, iki rıtıldır. Müd'den de sâ', terekküb etmiştir ki, bu da 1040 dirhemdir.

Mukrizî bu hesabları bildirdikten sonra: bu bâbda eşkâl-i hendesiye ile müberhen turuk-ı hisâbiye de vardır. Fakat bu mevzû', onun mahall-i îrâdı değildir, diyor[2].

---

[1] (Kırat), her memlekete göre muhtelif idi. Meselâ, ehl-i Mekke'ye göre, bir dînârın rubu' südüsüne, yâni $1 \div 4 \times 1 \div 6 = 1 \div 24$ veznine denildiği halde Irak halkı indinde dînârın nısf öşrüne, yâni $1 \div 20$ veznine ıtlâk olunurdu. Ehl-i Mekke bir dînârı 24 kırat i'tibâr ettikleri halde Irak ahâlîsi 20 kırat addediyordu. Bu cihetle Hanefî fukahâsı bir kıratı beş arpa vezninde takdîr etmişler ki, bu hisabca bir dirhem-i şer'î (70), bir miskal de (100) şaîre vezninde demek olur.

(Dînar), dirhemin büyük birâderi olan sikkeli altın parçasına ıtlâk olunur. Miskal demektir. Şu fark ile ki: Miskal, mikyâs-ı iktisâdînin ismidir. Dînar ise miskal ile takdîr olunan sikkeli altın parçasıdır. Her ikisi yalnız vezin cihetiyle müttehiddir.

[*İbn-i Âbidîn*: C: 2, S: 39] ve [*Fethü'l-Kadîr*: C 2, S. 522].

Kāmûs Tercemesi'nde Zemahşerî'den naklolunduğuna göre dînar, tibir ve zehebden ehasdır. Habbe hesâbiyle (24) habbedir. Denk hesâbiyle de (6) denktir, deniliyor.

Bu miskal, kırat, dirhem ve habbeyeye dâir Hanefî, Şâfiî, Hanbelî kitablarındaki şer'î hisablar ile örfî hisab aşağıda erkam ile îzah edilecektir.

[2] *Nukūd-ı Kadîme-i İslâmiyye* : S, 8.

Devr-i Fârûkî'de kabûl edilen bu tevhîd-i nukūd netîcesindeki (on dirhemin yedi miskale müsâvâtı) hesâbına hiç bir Sahâbe'nin muhâlefeti kaydedilmemiştir. Bu mikyas, bi'l-icmâ' kabûl ve tatbîk edilmiştir. Bâdemâ nisâb-ı zekâtta, nisâb-ı sirkatte, mehirde, diyetlerin takdîrinde tamâmen bu düstûr-ı hesâbî cârî olagelmiştir[1].

TENBİH:

Muhakkık İbn-i Hümâm'ın (on dirhemin yedi miskale müsâvâtı düstûru hakkında mühim bir mütâleasına şâhid oluyoruz. İbn-i Hümâm diyor ki: sarih olarak ma'lûm olduğuna göre, devr-i Fârûkî'de kabûl edilen bu vezindeki dirhem Asr-ı Saâdet'te cârî değildi. Nusûs-ı ahâdisten şübhesiz ve kat'î olarak müstefâd olan şudur ki, Resûl-i Ekrem zekâtı iki yüz dirhemde beş dirhem gümüş hesâbiyle takdîr buyurmuştur. Zekât âmilleri vâsıtasiyle de bu hesab üzere tahsîl ettirmiştir. Fakat Asr-ı Saâdet'te dirhem mütehâlif olduğuna ve bu sûretle Okıyye de tehâlüf edeceğine göre, iki yüz dirhem nisâb Asr-ı Saâdet piyasasında tedâvül eden muhtelif vezindeki paralardan hangisi ile zekât hisâb ve edâ edilecektir? Bu cihet bildirilmemiştir. Dirhem-i kebîr ile hesâb edilmesi şer'an matlūb ise, bundan az bir vezin ile ve on dirhemin yedi miskāle müsâvâtı hesâbı ile zekâtın takdîri câiz olmaz. Asgarî dirhemle hesâb edilmesi şer'an matlūb ise, Hazret-i Fâruk devrinin düstûru hesâbîsi ve dirhem-i sağîr ile mütehakkık olan vücûbun nefyini îcâb eder.

Binâenaleyh en doğrusu nisâb-ı zekâtın dirhem-i sağîr ile yâni (beş miskal vezninde on dirhem) hesâbı ile takdîr edilmesidir. Resûl-i

---

[1] *Bahr-i Râik*: (C 2, S. 224). *Bahr-i Râik*'de bildirilen bu mühimme-i ilmiyyenin yalnız bir cihetini takyîd ve tashîh etmek isteriz: Dîvanca kabûl edilen bu mikyâsın nukud üzerinde fi'len tatbîki 75 Hicrî târihinde müyesser olmuştur. Bu târihe kadar dîvânın bu kararı vezninde bir para darbedilmemiştir. Yine İslâm âleminde İrânîlerin kisrevî dirhemleri tedâvül etmiştir. Aşağıda îzah edeceğimiz vechile Ömer, Osmân, Alî, Muâviye, Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhüm* zamanlarında bâzı vâliler tarafından kesilen dirhemler de hep bu tarz-ı kisrevîde ve ayni muhtelif vezin ve vasıfta idi. Bu ciheti Mukrizî'nin *Nukūdu Kadîme-i İslâmiyye*'sinden ve Topkapı Müzesi kataloğundan öğreniyoruz. Bu dirhemlerin nısfiyyeleri ve rub'iyyeleri de kesilerek muâmelât-ı nâs teshîl edilmişti. Halk sayı ile iki yüz adedinde beş tânesini zekât olarak kolayca hesab edip verebiliyordu. Ehl-i ilmin takdîri ve halkın bilfiil kabûlü sûretiyle bu dirhemler hakkında tam bir icmâ' mün'akid olmuştur. Binâenaleyh devr-i Fârûkî'deki vezn-i seb'a hakkındaki icmâ', bu icmâ-ı lâhık olacaktır.

Ekrem derâhim-i mütehâlifeden hiç biri ile takyîd etmiyerek, "*Beş okıyyenin mâdûnunda zekât vâcib değildir*" buyurduğuna göre, dirhem-i sağîr ile hesâb edilen okıyye de nassın dâire-i şumûlünde dâhil bulunur. Bu cihetle Kādîhân'ın naklettiği üzere bir kısım fukahânın (ان المعتبر في كل بلد دراهمهم =*Her belde halkı için kendi memleketlerinde cârî olan dirhemleri mûteberdir*" sûretindeki ictihadları, bence şu sûretle takyîd edilmelidir: (o beldelerin dirhemleri, Resûl-i Ekrem zamânının asgarî dirhemi olan beş miskal veznindeki on dirhemden noksan olmamak şartiyle) "*Fethü'l-Kadîr:* c. 2, s. 522".

İbn-i Hümâm'ın bu mühim mutâleasını bu bahsin sonunda tetkîk edeceğiz.

(كتاب المكاييل = *Kitâbü'l-mekâyîl*) de Vâkıdî'den Abdürrahmân İbn-i Sâbit'in de[1] şu ma'lûmâtı haber verdiği rivâyet edilmiştir: Kureyş'in câhiliyyet devrine âid birtakım evzânı vardı. Devr-i İslâm hulûl ettiğinde, müslümanlar bunları olduğu gibi kabûl etti ki, şunlardır:

Okıyye	=	40 dirhem.
Rıtıl	=	12 okıyye = 480 dirhem.
Neş	=	20 dirhem.
Nevat	=	5 dirhem.
Miskal	=	22 kıratdan bir habbe eksik.
10 dirhem	=	7 miskal.
1 dirhem	=	15 kırat.

Bu kırat Şâmî kırat olacaktır.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dînâra, vezn olunduğu için dînar demişlerdir. Yoksa bu bir "*Tibir*" den yâni meskûk olmıyan altın parçasından ibârettir. Yine böyle dirheme de vezn olunduğu için dirhem demişlerdir. Yoksa bu da "*Tibir*" yâni darb olunmadık gümüş parçası idi.

Resûl-i Ekrem Medîne'ye hicret buyurduklarında Medîne piyâsası içinde bu iktisâdî nizâmı vaz' ve takrîr ederek Câbir'den Dârekutnî'nin tahrîcine göre الميزان ميزان اهل المدينة =*Tartı husûsunda*

[1] Abdurrahmân İbn-i Sâbit Mekkî'dir, Kureyşî'dir. Ömer ve Muâz *radiya'llāhu anhümâ*'dan mürselen rivâyeti vardır. Bir vâsıta ile Hazret-i Âişe'den ve bilâ-vâsıta Sa'd ve Câbir *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet etmiştir. Kendisinden de Alkame, İbn-i Cüreyc, Leys İbn-i Sa'd rivâyet etmişlerdir. İbn-i Sa'd *Tabakāt*'inde (118) târihinde vefât ettiğini bildiriyor. [*Hulâsa*].

mikyâs-i iktisâdî, ehl-i Medîne'nin tartısıdır" buyurmuştur. Ebû Ömer İbn-i Abdi'l-Ber de Hazret-i Câbir'in Resûl-i Ekrem'den bir dînârın yirmi dört kırata müsâvî olduğunu rivâyet ettiğini bildirmekle berâber bu rivâyetin senedi sahîh değilse de ulemânın ve bütün müslümanların bu mânâda icmâı bulunduğundan, isnaddan müstağnîdir, demiştir.

Kāmus tercemesinde Okıyye hakkında verilen ma'lûmât, sâir evzân hakkındaki gibi çok karışıktır. Şer'îsi ve örfîsi hiç tefrik edilmemiştir. Okıyye maddesinde: (*evzandan yedi miskal veznindedir. Kırk dirhem vezne dahi denir*) deniliyor ki, yedi miskal : ($10\frac{5}{7}$) dirhemdir ve örfî bir okıyyedir. Arabcası da tercemesi gibidir:(وهى سبعة مثاقيل وكذا اربعون درهما) sûretindedir. Birinci mânâ örfî, ikinci şer'î olarak takyîd edilse idi daha vâzıh târif edilmiş olurdu. *Muhtâr-ı Sıhâh*'da her iki isti'mâle ayrı ayrı işâret edilerek: "*Okıyye, Hadîsi şerifte kırk dirhem olduğu bildirilmiştir. Halk arasında müteâref olduğuna göre, tabibler arasında Okıyye* $10\frac{5}{7}$ *dirhemden ibârettir. Bir istâr ile istârın sülüsânına müsâvîdir*" deniliyor ki, daha vâzıhtır.

Yine *Kāmus Tercemesi*'nde miskal maddesinde miskal, "*Bir dirhem ile bir dirhemin süb'u,* $1\frac{1}{7}$ *olacaktır.*" deniliyor ki, bu dirhem, bir dirhem-i örfîdir. Sonra mekkûk maddesinde tafsîl olundu, deniliyor. Mekkûk maddesine bakınca aynen: miskal, bir dirhem ile bir dirhemin sülüs-i esbaıdır ($1\frac{3}{7}$) denildiğini görüyoruz ki, doğrudur, birinci ise örfîdir.

Yine mekkûk maddesinde aynen: "*Bir okıyye, bir istâr ile bir istârın sülüsânı. Ve istâr, dört miskal ile nısf miskaldir. Ve miskal bir dirhem ile bir dirhemin sülüs-i esbaıdır*" deniliyor. Bunu rakamla ifâde ettiğimizde (bir okıyye: $1\frac{2}{3} \times 4\frac{1}{2} \times 1\frac{3}{7} = 10\frac{5}{7}$ dirhem) dir. Bu hisab da *Muhtâr-ı Sıhâh*'dan biraz evvel naklettiğimiz üzere etibbâ örfüne ve halkın isti'mâline müsteniddir. Nisâb-ı zekât için mesned olacak şer'î bir hesab değildir.

Selefim Ahmed Naîm merhûm Müd, Sâ', Rıtıl hakkında îzâhat verirken *Kāmus* mütercimi ile fukahânın ve bilhassa Nevevî'nin verdiği hesab arasında derin bir fark görerek pek ihtilâflı bulunduğunu bildirdiği bu hesablar için: (meğer ki *Kāmus* mütercimi, dirhem nâmiyle gösterdiği başka ölçü ola) diyor ki, çok doğrudur. Ve örfe

müstenid bir ölçüdür. Şer'in de kendisine mahsus bir örfü ve bir ölçüsü vardır.

BURADA İSTİDRÂDEN BİR ŞÜBHEYİ DE HALLETMEK İSTERİZ:

Buraya kadar fıkıh ve hadîs imamlarından naklettiğimiz en mevsûk haberlerde ilk İslâm sikkesinin Abdülmelik İbn-i Mervân zamânında (75) târihinde basıldığını görmüştük. Şârih Aynî buna şeklen muhâlif olarak Mürginânî'den şöyle bir haber naklediyor: İslâm parası kadîmen hurma çekirdeği şeklinde idi. Hazret-i Ömer zamânında müdevver bir şekle konuldu. Üzerine de (لا اله الا الله) (محمد رسول الله) yazıldı. Sonra Nâsırüddevle İbn-i Hamdân tarafından (صلى الله عليه وسلم) cümlesi ziyâde edildi. Ve Âl-i Hamdân için bu bir menkabe oldu.

Vâkıâ bu haber, yukarıdaki rivâyetlere muhâlif görülmekte ise de *Hidâye* sâhibinin Hazret-i Ömer zamânına âid olmak üzere naklettiği bu para husûsî ve mevziî bir mâhiyette olup devletcè kabûl ve tamîm edilmiş değildir. Devlet menşûriyle mevki-i tedâvüle konulan ilk İslâm sikkesi (75) târihinde basılan paradır. Sonra Nâsırüddevle Musul civârında hükümrân olan Benî Tağleb mülûkünden meşhur Seyfüddevle'nin büyük birâderidir. Bu iki birâdere bu unvanlar, Abbasî halîfelerinden Müttekî Billâh tarafından verildiğine ve Abbâsîler nâmına hükümrân olduklarına göre, bu cihetle de bu paranın husûsiyeti vardır. Bir de Nâsırüddevle (358) târihinde vefât etmekle bunun birinci karn-ı hicrîdeki nuküd ile hiç bir alâka ve münâsebeti yoktur.

Medeniyet-i İslâmiye târihinde Cevdet Paşa merhumdan Hulefâ-yı Râşidîn zamânında bâzı ümerâ ve vâlîler tarafından darb olunmuş sikkeler gördüğü nakledilip bunlardan birisi (28) târihinde basılmış ve üzerinde kûfî yazı ile (بسم الله ربي) yazılmış olduğu, diğeri de (38) târihli ve ayni yazı yazılı bulunduğu haber veriliyorsa da bunlar da devletin kendi sikkesi değillerdir. Belki İran ve Rum paralarının kenarlarına bâzı vâlîlerin İslâmî bir alâmet koymasından ibârettir. Gālib Bey'in *Meskûkât-i Kadîme-i İslâmiyye* nâmındaki kıymettar eserinde Emevîlerin Irâkayn vâlîsi bulunan Ziyâd tarafından da meşhur Nûşurevân'ın parası kenarına Pehlevî yazı ile Besmele-i Şerîfe ve Ziyâd İbn-i Ebî Süfyân ismi yazılı bir paranın fotoğrafîsini görüyoruz ki, yukarıdaki her iki haberin husûsî mâhiyette olduklarını göstermektedir.

Cevdet Paşa merhum ki, bizde nukūd-ı kadîme-i İslâmiyyeyi en iyi tedkîk eden bir zâttır. Onun ince ve derin zekâsı Subhi Paşa merhûmun vücûde getirdiği zengin bir nukūd-ı İslâmiyye koleksiyonu üzerinde işlemiş ve târihinin beşinci cildinde 293 üncü sahifeden i'tibâren başlıyan uzun bir istitrâdını bunun üzerine yazmıştır. Cevdet Paşa da bu istitrâdında 75 târihinden evvelki meskûkât-ı İslâmiyyenin husûsiyetini müdâfaa ediyor.

Bu hakîkati Mâverdî de *Ahkâm-ı Sultâniyye*'sinde şu sûretle ifâde etmektedir: Bâzı müverrihler ilk İslâm sikkesinin Abdullāh İbn-i Zübeyr'in emri ile kardeşi Mus'ab İbn-i Zübeyr tarafından (70) târihinde darb edildiğini iddiâ ederler ki, bu, kisrâların paraları üzerine kendi isimlerinin darbından ibârettir. Bilâhare Haccâc tarafından tağyîr edilmiştir. Yâni Emevîlerin nişâne-i hâkimiyyeti konulmuştur.

Yine Mâverdî, ilk İslâm sikkesinin Abdülmelik İbn-i Mervân tarafından basıldığı Saîd İbn-i Müseyyeb'den rivâyet edildiğini hikâye edip Ebü'z-Ziyâd'ın Irak'da (74) târihinde Abdülmelik'in emriyle basıldı dediğini, Medâinî'nin de (75) târihinde Şam'da (76) târihinde de mülhakātta darb edildi, haberini naklediyor[1].

Abdülmelik zamânındaki sikke ise vaktin en benam ulemâsiyle görüşülerek ve bilhâssa Muhammed İbn-i Bâkır hazretlerinin re'yi alınarak darbedilmiş İslâm devletinin ilk sikkesidir. Ve bunun darbı üzerine ecnebî meskûkâtı tamâmen tedâvülden kaldırılarak bunları kullananlara ağır cezâlar tâyin ve tâmim edilmiştir.

Topkapı müzesinde gördüğümüz bu paranın bir tarafında (لا اله الا الله وحده لا شريك له) cümle-i şerîfesi, öbür tarafında (اخلاص شريف) sûresi yazılıdır. Bu yüzünün kenarında da Şam'da darbedildiğine ve târîh-i darbı olan (79) senesine işâret edilmiştir. İlk basıma (75) târihinde

---

[1] Saîd İbn-i Müseyyeb, Tâbiîn'den olup 95 veyâhud 105 târihinde ve Ebü'z-Zinâd da Tâbiîn'den olarak 130 senesinde vefât etmişlerdir. Medâinî de Bağdad kadısı olduğu halde 225 târihinde irtihâl etmiştir.

Mâverdî ise, bu îzâhımızda *Ahkâm-ı Sultâniyye*'sinden kıymetli ma'lûmât naklettiğimiz Ebü'l-Hasen Alî Mâverdî'dir. Şâfiî fukahâsının büyüklerinden olup 362 târihinde Basra'da doğmuş; ve Bağdad'da Ebû Hâmid İsfirâyînî'den istifâde edip orada neş'et etmiştir. Pek mebrûr ve muhalled eserler bırakmıştır. *Havî, Uyûn, Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn, Ahkâm-ı Sultâniyye, Kānûnu'l-vezâre* o cümledendir. Te'lîfâtını hayâtında neşredemeyip bir dolapta sakladığı ve son dem-i hayâtında gösterdiği mervîdir.

başlandığına göre, sikke darbına devâm edilmiş ve bu gördüğümüz gümüş paranın darbı (79) târihine müsâdif bulunmuş demek oluyor.

Asr-ı Saâdet ile (75) târihi arasında geçen zaman zarfında üzerinde İslâmî alâmet bulunan nukūd hakkında en toplu ma'lûmâtı müverrih-i şehîr Mukrizî veriyor[1].

Resûl-i Ekrem ba's buyurulduğunda Mekke'de cârî olan evzân ve nukūd-ı câhiliyyeyi takrîr buyurduğunu ve Medîne'yi teşriflerinde vâkı' olan emr-i Nebevî üzerine Medînelilerce de bu nizâma tevfîk-ı hareket edildiğini bildirmiştik. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* halîfe olduğunda Asr-ı Saâdet'te cârî olagelen bu nizamlardan hiç birisini tağyîr etmiyerek Resûl-i Ekrem'in sünneti ile amel etmiştir. Ale'l-husûs meskûkât bir kıymet-i mevzûa üzerine aynen râyic olmayıp mekādir-i vezniyye ile Tibir yâni külçe hâlinde alınıp verilmiştir. Kendisini istihlâf eden Emîrü'l-mü'minîn Ömer *radiya'l-lāhu anh* zamânında Mısır, Şam, Irak feth olunarak bu merâkiz-i medeniyye müslümanların hudûdu hükümrânîsi dâhiline alındıkları zaman buralarda tedâvül etmekte bulunan paraların vaziyet-i hâzıralarına taarruz edilmemiştir. Mısır ve Şam taraflarında Şarkî Roma İmparatorluğunun dînarları, Irak'ta da İranlıların derâhim-i kisreviyyeleri tedâvül ediyordu. Hıtta-i Hicâziyye'ye dînarlar ve dirhemler külliyetli bir sûrette buralardan geliyordu. Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettiği bir hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem, (Zaman gelir ki, Irak diyârı dirhemini ve kafîzini*

[1] Mukrizî, Takıyyüddîn Ahmed İbn-i Abdü'l-Kādir'dir. Hadîs ve târih ilimlerinin yüksek sîmâlarındandır. Ecdâdı Ba'lebek kurbünde "*Mukriz*" karyesinden olduğu halde kendisi Kāhire'de neş'et etmiştir. Mukrizî en mevsuk ve muhakkık bir müverrih olup Şark ve Garbce ma'ruftur. Te'lîfâtının en mühimi «كتاب المواعظ و الاعتبار بذكر الخطط و الآثار» unvanlı kitabıdır ki, hıtat-ı Mısriyye hakkında ma'lûmât-ı mükemmele-i târîhiyyeyi hâvî olup Bulak matbaasında iki muazzam cild üzerine tab' olunmuştur. (السلوك فى معرفة الدول والملوك) gibi bir çok âsârı Fransızçaya, Almancaya, Lâtinceye terceme edilmiştir. Bu eserimizin bir çok yerlerinde kendisinden bahsettiğimiz *Nukūd-ı Kadîme-i İslâmiyye* adlı ufak bir kitabı da الجوائب matbaasında neşr olunmuştur. (846) târihinde vefât etmiştir. Mukrizî Mısırda yetişen veyâhud Mısır'ı ziyâret eden meşâhirin terâcim-i ahvâlini mübeyyin hurûf-ı hicâ tertîbi ile müretteb büyük bir kitab te'lîfine de mübâşeret edip ikmâline ömrü müsâade etmediği bu eseri hatt-ı desti ile muharrer olduğu halde Paris kütüphânesinde mahfuzdur. [*Kāmûsu A'lâm*'dan hulâsa].

Şam da müddünü ve dînârını, Mısır dahi irdeb ve dînârını vermez olur)[1] buyurup bu hıttaların nukūd ve ekyâlinin ismine ve cinsine işâret etmiştir. Hazret-i Ömer bunları hâli üzere ibkā etmişti. Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinin sekizinci yılı ki, on sekizinci Hicret senesine müsâdiftir. Etraftan sefâretle Medîne'ye bir takım hey'etler gelmişti. Bu ara Basra'dan da içlerinde Ahnef İbn-i Kays'ın bulunduğu bir hey'et geldi. Hazret-i Ömer Ahnef ile Basra halkının ihtiyaçlarını görüşüp Ma'kıl İbn-i Yesâr *radiya'llāhu anh*'i kendilerine vâli ta'yîn etmiştir. Müşârün-ileyh hazretleri Basra kurbündeki "*Nehr-i Ma'kıl*"ı hafr etmiş ve Basra şehrinde mahsûlât-ı arziyye'yi ölçmek için "*cerib*" denilen bir ölçek ile iki nevi' para ortaya koymuştur.

Mukrizî'nin beyânına göre, bu paralar aynen İran parası nakşında ve şeklinde olup bâzısında (الحمد لله), bâzısında (محمد رسول الله) bâzısında da (لا اله الا الله وحده) cümleleri ziyâde edilmişti[2]. Devr-i Fârûkî'nin son zamanlarında da (on dirhemin yedi miskal veznine müsâvâtı) düstûru ortaya konuldu. Hazret-i Osman'ın zamân-ı hilâfetinde de bir para darb edilip üzerine (الله اكبر) cümlesi nakş edilmiştir.

Alî Murtezâ Hazretlerinin zamân-ı hilâfetinde de muhtelif mahal ve senelerde yukarıdaki tarzda sikkeler darb edilip kenarlarında (بسم الله ربى) yazılı olduğunu Gālib Bey bildiriyor.

Bundan sonra Mukrizî Hazret-i Muâviye ve Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ* ile birâderi Mus'ab taraflarından altın ve gümüş bir takım paralar hakkında ma'lûmât veriyor.

---

[1] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : منعت العراق درهمها وقفيزها و منعت الشام مديها و دينارها و منعت مصر اردبها و دينارها (رواه مسلم و ابو داود) .

Şârih Nevevî bu hadîs-i şerîf hakkında bir kaç türlü mânâ zikrediyor. Bunlardan birisi, bu ktı'alar sekenesinin tamâmen müslüman olup verdikleri altın ve gümüş cizyelerinin kendilerinden sâkıt olmasıdır ki, çok geçmeden tahakkuk etmiştir.

[2] Mukrizî'nin burada ufak bir zühûlünü tashîh edeceğiz. Devr-i Fârûkî'nin sekizinci senesi, Hicret'in 18 inci yılına değil, 20 nci sene-i hicrîye müsâdiftir. Topkapı Müzesinde mevcud Sâsânî tarzındaki sikkelerin en kadîmi, 20 nci sene-i Hicriyyede Herat'da darb edilmiş bir sikke olduğunu Gālib Bey kataloğunda tasrîh ediyor. Binâen-aleyh ilk İslâm dirhemi 20 nci Hicret yılında darb edilmiştir. Fakat husûsîdir.

İbn-i Haldûn da *Mukaddime*'sinde bunların envâ' ve evsâfını îzâh ediyor. Fakat yukarıda tafsîl ve îzâh ettiğimiz vechile bu paralar husûsî ve mevziî mâhiyeti hâiz idi. Memleketin mâlî ihtiyaçlarını karşılayacak derecede taammüm etmiş değildi. Memlekette yine İran ve Rum paraları tedâvül ediyordu. Ecnebî meskûkâtın tamâmen ortadan kaldırılarak müslümanların kendi paralarının piyasada vaziyete hâkim olması Abdülmelik İbn-i Mervân zamânında müyesser olmuştur. Bir de bundan evvelkiler İran ve Rum paraları şeklinde iken Abdülmelik meskûkât-ı vezni, tarzı i'tibâriyle İslâmî bir şekilde idi. Bu sebeble ehl-i ilim ilk İslâm sikkesinin darbına mebde' olarak (75) târihini kabûl etmişlerdir.

ABDÜLMELİK'İ PARA DARBINA SÂİK NE İDİ?

Gerek Mukrizî, gerek başkaları şöyle bir hâdiseyi başlıca sebeb olarak bildiriyorlar : Abdülmelik Şarkî Roma İmparatorluğuna gönderilen muharrerâtın baş tarafına unvân olarak (قل هو الله احد) ve hitâmında târih yerinde de ism-i Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i yazdırırmış. İmparator bir kere bu üslûb-ı tahrîre fenâ halde sinirlenerek bu âdetin bırakılmasını bildirmiş, yoksa memleketinizde tedâvül eden paralarımızın üzerine peygamberinizin ismini gücünüze gidecek bir sûrette yazarız, diye tehdîd etmek istemişti.

Bu küstahâne talebden asabîleşen Abdülmelik derhal bir hey'et-i ilmiyye teşkîl ederek onlarla görüşüp İslâm sikkesi darbına ve piyasadaki ecnebî paralarının hemen kaldırılarak tebdîl edilmesine karar vermiştir[1].

Abdülmelik bu basılan paraların kalıplarını Haccâc vasıtasiyle memleketin her tarafına dağıttı. Irak, Mısır gibi İslâm merkezlerinde de bu nümûneye tevfîkan sikke darbına müsâade edildi. Halk, elindeki ecnebî paralarını, gümüş ve altın parçalarını bu darphânelere götürüp her yüz dirhem için bir dirhem basım ücreti mukābilinde bastırmıştır. Bu gün de darphânemizin basım ücreti böyledir.

BU PARALARIN EVSÂF-I MÜMEYYİZESİ:

1) Hâlis altın ve gümüşten darb edilmiş olmaları, 2) Dirhemlerin Hazret-i Ömer zamânında takarrür eden her on dirhemin

[1] Ebü'l-Mehâsîn'in ifâdesine göre, Abdülmelik'i İslâmî dirhem ve dînar darbına sevk eden sebeb, Mısır vâlîsi bulunan birâderi Abdülâzîz'in tavsiyesi olmuş ve bu da 76 târihinde vukū' bulmuştur*.

* [النجوم الزاهرة فى اخبار ملوك المصر و القاهره : [ج : ١ ، ص : ١٩٥

yedi miskal vezni düstûruna göre basılmış bulunmaları, 3) Asr-ı Peygamberî'denberi devâm edip gelen başlıca iki nevi' dirhemden büyüğünün ziyâdesi küçüğüne zam edilmek sûretiyle altı denk veznin-de olmaları, 4) Farîza-i zekât husûsunda ziyâdesiz ve noksansız sünnet-i Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e muvâfık bulunmaları, 5) Ümmetin kabûlüne mazhar olmaları. Bugün Şark ve Garbin yüzlerle binlerle nuküd-ı İslâmiyye koleksiyonları sadr-ı İslâm'daki dirhem ve dînarların vezni, sâfiyeti hakkında menkūl olan bu rivâyetlerin sıhhatini bilbedâhe göstermektedir. Bu evsâf-ı mümeyyizeyi bildiren Mukrizî on dirhemin yedi miskale müsâvâtı hesâbında bir dirhemin 50 2/5 habbe-i şaîre i'tibâr edildiğini haber veriyor.

Bu mücmel hesab, bilhassa Şâfiî ve Hanbelî kitablarında şöyle îzâh ediliyor:

Dirhem-i şer'î ki, dirhem-i zekât da denilir, altı denktir. Her denk de sekiz habbe-i şaîre ile bir habbenin iki humsü i'tibârına müsteniddir. Bu hisâba göre, bir dirhem-i şer'î 50 2/5 habbe eder. Bir miskal de 72 arpa tanesi vezninde olur. Bu ma'lûmâtı erkām ile şöyle ifâde ederiz:

Bir dirhem = 6 denk × 8 2/5 = 6 × 42/5 = 252/5 = 50 2/5 habbe.

Bir miskal = 1 3/7 dirhem × 50 2/5 habbe = 10/7 × 252/5 = 2520/35 = 72 habbe.

Bu hisâba göre, bir dirhem 12 kırat ve her kırat nısıf denk i'tibâr edilmiştir. Bir miskal de 17 kırat ile bir kıratın 1/7 si ediyor. Bunu da rakamla ifâde edelim:

Bir dirhem = 6 denk, bir denk = 2 kırat = 12 kırat[1].

Bir miskal = 1 3/7 dirhem × 12 = 10/7 × 12 = 120/7 = 17 1/7 kırat.

Bu hisab yukarıda bütün eshâb-ı âsârın ne câhiliyet, ne de sadr-ı İslâmda tagayyür etmeden devâm ettiğini bildirdikleri dirhem ve miskal hesâbıdır. Bu hesâba göre, bir miskalin onda üçü tenzîl edilirse

---

[1] Denk, sâhib vezninde (dânik) kelimesinin muharrefidir. *Kāmus* şârihinin beyânına göre dânek muarrebidir ve Fârisîdir. Kâf-ı tasgîr ile dânecik demek olduğunu Âsım Molla bildiriyor. Biz de Türkçemizde zebanzed olduğu üzere kullanıyoruz.

Habbe diye mutlak olarak kullanacağımız kelime ile de maksûd, kapçığı ve iki tarafında kılçığı temizlenmiş orta siklette arpa tânesidir.

bâkî dirhem-i şer'î olur. Bir dirheme de dirhemin yedi cüz'ünde üç cüz'ü zam edilirse mecmûu bir miskal olur.

Medîne-i Münevvere Müftüsü Seyid Muhammed Esad'dan da Rahmetî merhûm şu ma'lûmâtı nakletmiştir:

Seyyid Muhammed gerek Abdülmelik devrine, gerek onu tâkib eden Emevî ve Hârun, Me'mun gibi Abbâsî Halîfeleri zamanlarına âid olmak üzere 79, 83, 173, 181 senelerinde basılmış birtakım paralar gördüğünü, bunların hepsi müsâvî vezinde olup her dînârın Medîne-i Münevvere dirhemi ile 1 1/4 dirhem vezninde bulunduğunu bildirmiş ve her dirhemin 16 kırat vezninde ve her kıratın dört habbe ağırlığında olduğunu ilâve etmiştir.

Medîne müftüsünün verdiği bu hisab yâni bir dînârın, bir dirhemle dirhemin rub'u vezninde ve her dirhemin 16 kırat olması İbn-i Âbidîn'in tasrîhi vechile örfî bir hisabdır. Dirhem-i şer'î ise, 14 kırat vezninde dir. Dirhem ve kırat hakkında evvelkinden başka şer'î ve örfî olmak üzere işte iki hisab daha. Her iki hisâba göre de bir dînar 20 kırattır. Çünkü örfî kırat dört, şer'î kırat ise beş habbe i'tibâr edilmiştir. Bunu rakamla ifâde edersek netîceyi daha vâzıh bir sûrette görürüz:

Bir miskal dirhem-i şer'î hisâbı ile:

$14 \times 1\ 3/7 = 14 \times 10/7 = 140/7 = 20$ kırat.

Dirhem-i örfî hisâbı ile bir miskal:

$16 \times 1\ 1/4 = 16 \times 5/4 = 80/4 = 20$ kırat.

Her iki hisab netîce i'tibâriyle bir dînârın yirmi kırata müsâvâtıdır. Şu fark ile ki, örfte kırat dört habbe, miskalde 80 habbe i'tibâr edilmiştir. Şerîat örfünde ve daha doğrusu Hanefî kitablarındaki hesâbâta göre bir kırat beş, miskal de 100 habbe olarak mûteberdir.

Şu iki hisabdan her ikisinde nitîce-i hesâbiye ağırlıkça müsâvî olduğu halde dirhemlerin eczâsının ihtilâfı ve şer'îde 14, örfîde 16 i'tibâr edilmesi bir kısım fukahâyı tağlît etmiş, hattâ *Hidâye*'nin iki nâmdâr Şârihi Ebü'l-Abbâs Serûcî ile Kemâleddîn İbn-i Hümâm'ı bu dirhemlerden birisinin diğerinden büyük olduğunu iddiâya sevk etmiştir[1].

---

[1] Serûcî, İmam Ebü'l-Abbâs Ahmed İbn-i Serûcî'dir. Seruc sîn'in fethi ve zammı ile mazbut olup Harran mülhakâtından bir kasabanın ismidir. Sâhib-i terceme bu kasabada doğduğundan buraya nisbet olunuyor. Mısır'da neş'et eden Hanefî fukahâsından olup hayli zaman Mısır kadılığında bulunmuş ve

Serûcî *Hidâye* şerhi *Gāye*'de: Diyâr-ı Mısır'da müteâref olan dirhem 64 habbedir ve dirhem-i zekâttan büyüktür. Çünkü dirhem-i örfî hesâbı ile nisâb, 180 dirhem ve iki habbedir, diyor. İbn-i Hümâm ise *Fethü'l-Kadîr*'de Serûcî'nin bu hisâbına ilişiyor: "*Hayır! Örfî dirhem zekât dirheminden büyük değil, bilâkis küçüktür. Çünkü dirhem-i zekât 70 şaîre veznindedir. Dirhem-i Mısır ise 64 şaîreden fazla değildir. Zîrâ dirhem-i Mısır'ın rub'ı dört harnube*[1] *takdîr edilmiştir. Bir harnube vasat derecede dört arpa ağırlığında olduğuna göre bir dirhem: 4×4×4=64 arpa ağırlığında olur*" diyor.

İbn-i Âbidîn merhum *Hidâye*'nin bu iki Allâme şârihinin sözlerini muhâkeme ederek diyor ki: Serûcî'nin 1 Mısır dirhemi 64 habbedir, zekât dirheminden büyüktür, sözünden âşikâr olan bir kıratı dört habbe takdîr etmiş olduğudur ki, elyevm müteâref olan da budur şer'î dirhem 14 kırat olduğuna göre 56 habbe eder ve tabiî örfî dirhem adeden büyük olur. Fakat dirhem-i şer'î kıratında asıl mûteber olan mi'yâr, örfî dirhem kıratına muhâlif olarak beş habbe olduğudur. İbn-i Hümâm da bunu nazar-ı i'tibâre almış olacaktır. Hulâsa aradaki bu fark dirhemi teşkîl eden cüz'lerin biribirinden farklı i'tibâr edilmesinden mütevelliddir.

Bu gün Darphânede de örfî kırat mûteber olup dört buğday i'tibâr edilmekte ve ağırlıkça fukahâ-yi Hanefiyye'nin beş arpa i'tibâr ettikleri kırat-ı şer'îye müsâvî bulunmaktadır.

Kıratın ve dirhemin tahdid ve tâyini husûsunda yukarıda bildirdiğimiz hisablardan başka birtakım hisablar daha vardır. Bunları *Mülteķā* şârihlerinden Şeyh Alâüddîn-i Hanefî *(Sekbü'l-enhür)* de cem' etmiştir. Bu hisabların da hepsi ıstılâhât ihtilâfından mütevellid

---

710 târihinde vefât etmiştir. *Hidâye* şerhi "*Gâye*" yi ikmâle muvaffak olamayıp Kitâbü'l-Îman'dan i'tibâren Kadı Sa'deddîn Muhammed Dirî (vefâtı 867) tarafından ikmâl edilmiştir. Altı cildden ibâret olan bu şerhinde Kadı Sa'deddîn de Serûcî'nin mesleğini tâkib ederek selefin mesâlik ve müctehedâtını nakle ehemmiyet vermiştir.

Kemâleddîn İbn-i Hümâm da *Hidâye*'yi Kitâbü'l-Vekâle'ye kadar şerh etmiştir. İbn-i Hümâm *Hidâye*'yi on dokuz sene tahkîkāt-ı amîka ile okuduktan sonra okutmağa başlamış ve esnâ-yi tedriste *Fethü'l-Kadîr*'ini yazmıştır.

Aliyyü'l-Kārî'nin *Fethü'l-Kadîr* üzerine iki cild hâşiyesi vardır. Sonra Kitâbü'l-Vekâle'den alt tarafı Kadı Zâde tarafından nihâyete kadar ikmâl edilmiştir *[Keşfü'z-Zünûn:* C. 2, S. 649*]*.

[1] Harnub, keçiboynuzu denilen yemişin çekirdeğidir.

olup hepsinde matlūb olan gāye dirhem-i şer'iyi tahdidden ibâret olmakla berâber bir kısmı riyâzî ıztırabdan hâlî değildir. En doğru olanları da yukarıda arz ettiğimiz hisablardır. Bunlar arasında Hanefî kitablarında meşhur olan hisab, kırat beş, dirhem 70, dînar da 100 habbe-i şaîre takdîr edilerek dirhemin 14, dînârın da 20 kırata müsâvâtı hisâbıdır ki, yukarıda riyâzî şekli ile arz etmiştik. Bu hisab Secâvendî'nin Kısmet-i terekâta dâir kitâbında bildirdiği vechile ehl-i Hicâz'ın tartısına tamâmiyle muvâfıktır. İbn-i Hümâm da Nesâî'nin rivâyeti vechile (المكيال مكيال أهل المدينة و الوزن وزن أهل مكة) hadîs-i şerîfi ile îzâhı matlūb olan vezin, ehl-i Hicâz'ın veznidir. Bunu da dirhemin 14, dînârın 20 kırata müsâvâtı hisâbı kemâl-i vuzûh ile tebârüz ettirmektedir, diyor[1].

---

[1] Secâvendî'nin Kısmet-i Terekâta dâir kitabından naklen İbn-i Hümâm'ın bildirdiği ve doğrudan *Kāmus* tercemesinde de gördüğümüz bir hisâbı da zerrelere kadar uzatılan eczâ-i hafîfesiyle berâber not ediyoruz:

Semerkandlilere göre, bir dînar 96 şaîredir. Ehl-i Hicaz'ın tartısından dört sayı noksandır. Hisâbı da şöyle bir silsile-i erkam ile ifâde edilmektedir:

Bir dînar = [6 denk, bir denk = 4 tassuc, bir tassuc = 2 habbe, bir habbe = 2 şaîre] = 96 şaîre. Bundan alt tarafında da şu rakamlar geliyor:

Bir şaîre = 6 hardal, bir hardal = 12 fels, bir fels = 6 fetîle, bir fetîle = 6 nakîre, bir nakîre = 8 kıtmîre, bir kıtmîre = 12 zerre.

İbn-i Hümâm bu rakkamları naklettikten sonra diyor ki: Bu silsile-i erkam ile aklımız dirhemin, dînârın mikdarlarını tam bir isâbetle tâyin ve tahdit etmiş olmaz. Zerre ki, şu müsemmeyât-ı ıstılâhiyyenin mebdei bulunuyor ve gayri ma'lûm bir kemiyetten ibârettir. Halbuki matlub olan bir faraziyye değil, bir mevcûdun kemiyetini tâyindir. Bu gâyeye vâsıl olmak için bu kadar tekellüflere hiç de lüzum yoktu. Bu sebeble ekser ehl-i ilim erkām-ı hisâbiyyeyi ehl-i Hicâz'ın takdîrine hasretmiştir. Şu kadar ki, arpa tâneleri mütefâvit bulunduğundan bir derece daha ilerileyerek âhâdı tefâvüt etmiyen hardal tânesine kadar silsile-i erkam uzatılsaydı daha icâbet edilmiş olurdu.

Bizce İbn-i Hümâm'ın zât-i mes'eleye nazaran şu ince mutâlâası doğrudur. Fakat öyle zan ediyorum ki, Semerkand âlimleri bu vesîle ile şu üç âyet-i kerîmede zikredilen üç kemiyet-i hafîfenin derece-i hıffetlerini ve bu sûretle belâğat-i Kur'âniyyeyi ezhân-i ümmete takrib etmek istemişlerdir. Râgıb'ın *Müfredât*'ında bu kelimelerin medlûlleri şöyle bildiriliyor.

(ولا يظلمون فتيلا) âyet-i kerîmesinde fetîl, hurma çekirdeğinin yarığında olan ipliktir.

(ما يملكون من قطمير) âyet-i kerîmesinde kıtmîr de çekirdeğe yapışık ince kabuktur.

(ولا يظلمون نقيرا) daki nakîr, hurma çekirdeğinin zahrında olan beyaz çukurdur.

İLK İSLÂM PARASININ ÜMMET ÜZERİNDE TE'SÎRİ:

Abdülmelik zamânında basılan bu ilk paralar halk tarafından umûmî bir halde hüsnü kabûle mazhar olmuştur. Hattâ Saîd İbn-i Müseyyeb gibi kibâr-ı Tâbiî bunlarla alış veriş yapmışlardır. Yalnız -Mukrizî'nin ta'bîri vechile- bâzı kurrâ' bunların üstünde Ihlâs-ı şerîf yazılı olduğunu görerek ve bunun Haccâc tarafından yazıldığını zan ederek: *"Allah, bu Haccâc'ı helâk etsin! Halkın başına bir de para derdi çıkardı. Şimdi bu paraları cünüb, hâiz, abdestli, abdestsiz eline alacaktır"* diye i'tirâz etmişler, bâzıları: abdestsiz bu paralara el sürülmesi câiz değildir. Bâzıları da kerâhettir, demişlerdir. Bu dedikodu hayli zaman devâm etmiş olmalıdır ki, bu altın, gümüş paraların üzerindeki yazıların tağyîri lâzım mıdır? diye Medîne'de İmam Mâlik'ten de sorulmuş o da cevâben: *"Abdülmelik zamânındanberi halk bunları seve seve kullanmış ve kimse bunun aleyhinde bulunmamıştır. Ehl-i ilimden hiç birisinin inkâr ve red ettiğini de bilmiyorum. Yalnız İbn-i Sîrîn'in bu paralarla alış verişi kerih gördüğüne dâir bir haber vardır. Halbuki Medîne-i Münevvere ulemâsından bu paraların kullanılmasını men' eden bir kimse bilmiyorum"* demiştir.

Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz Hazretlerinin zamân-ı hilâfetinde para mes'elesinin bu yazıya âid olan şübheli ciheti halîfe-i müşârün-ileyhe arz olunarak:

— Bu gümüş paralar üzerinde Kitâbu'llâh yazılıdır. Halbuki bunları yehûdî de nasrânî de, halkın cünübü de, hâizı da eline alıyor. Bu yazıların izâlesini emretseniz? denilmişti. Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz de:

— Bu yazılar tevhîd-i Bârî ve risâlet-i Muhammedî nişânesidir. Bunları değiştirirsek bu hareketimizi gayri müslim milletler aleyhimizde hüccet olarak kullanacaklardır, diye cevap vermiştir [*Mukrizî*: s. 4-9].

ALTIN NİSÂBI

İzâhı sadedinde bulunduğumuz Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde altının nisâb-ı şer'îsi bildirilmemiştir. Altın nisâbının yermi miskal olduğunu da âtîdeki ahâdîs-i şerîfeden öğreniyoruz: aşağıdaki haberlerin bâzısında dînar, bâzılarında da miskal zikredilmiştir. Miskal ile dînârın veznen müttehid olduğunu yukarıda görmüştük, her ikisi de 1 3/7 dirhemden ibârettir.

1) Dârekutnî'nin rivâyetine göre, Âişe ile İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in her yirmi dînarda yarım dînar ve her kırk dînarda bir dînar zekât almağa devam buyurduğunu rivâyet etmişlerdir[1]. Şu kadar ki, bu hadîsin senedindeki râvîlerden İbrâhim İbn-i İsmâil taz'îf edilmiştir.

2) Ebû Ahmed İbn-i Zencûye *Kitâb-ı Emvâl*'inde Amr İbn-i Şuayb senediyle babasından ve ceddinden gelen bir rivâyette Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "İki yüz dirhemden az gümüşte zekât yoktur. Yirmi miskalden az olan altında da zekât yoktur. İki yüz dirhem gümüşte beş dirhem, yirmi miskal altında da yarım miskal zekât vâcibdir"* buyurmuştur[2]. Bunun senedindeki Azremî de tenkîd edilmiştir.

3) Dârekutnî'nin rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'i Yemen'e vâli gönderirken tebliğ buyurduğu evâmir-i seniyyelerinden birisi de şu idi: *"Altından her kırk dînarda bir dînar, gümüşten de her iki yüz dirhemde beş dirhem zekât vâcibdir."* Bunun senedinde bulunan Abdullāh İbn-i Şebîb de ma'lûldür.[3]

Fakat senedlerinden dolayı taz'îf ve tenkîd edilen yukarıdaki üç hadîsin üçü de zekâtta rub'u öşür esâsını vaz' ve te'sîs eden «هاتوا ربع عشر اموالكم» = *Mallarınızın rubu' öşrünü zekât olarak getiriniz!"* hadîs-i sahîhi ile müeyyed bulunmaktadır. Bir de yakında göreceğimiz vechile Tâbiî ricâlinin haberleri ve amel-i ümmetin bu yolda cârî olması bu hadîslerin tashîhi için en kuvvetli müeyyidedir.

4) Nesâî'nin Diyyât'ta, Ebû Dâvud'un da Merâsil'de Amr İbn-i Hazm *radiya'llāhu anh*'den tahriclerine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Yemen ahâlîsine hitâben ferâiz, sünen, diyetlere dâir bir mektup yazdırıp Amr İbn-i Hazm vedâatiyle göndermişti. (بسم الله الرحمن الرحيم من محمد النبى صلى الله عليه وسلم الى شرحبيل) diye başlıyan

---

[1] اخرج الدار قطنى من حديث عائشة و ابن عمر رضى الله عنهم انه عليه السلام كان يأخذ من كل عشرين دينارا نصف دينار ومن الاربعين دينارا دينارا [فتح القدير : ج ٢ : ص : ٢٤٥]

[2] و اخرج احمد بن زنجويه فى كتاب الاموال بسنده عن عمرو بن شعيب عن ابيه ، عن جده قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ليس فيما دون المأتين شئ ولا فيما دون عشرين مثقالا من الذهب شئ . و فى المأتين خمسة دراهم . و فى عشرين مثقالا نصف مثقال [فتح القدير]

[3] وفى الدار قطنى انه عليه السلام امر معاذ ابن جبل رضى الله عنه حين بعثه الى اليمن : ان يأخذ من كل اربعين دينارا دينارا ومن كل مأتى درهم خمسة دراهم الحديث [فتح القدير]

bu kitâb-ı Nebevî'nin bir fıkrasında: وفى كل اربعين دينارا دينار =*Her kırk dînarda da bir dînar zekât vâcibdir*" buyurulmuştur[1].

Bu Amr İbn-i Hazm hadîsini Abdürrezzâk *Musannef*'inde, İbn-i Hibbân *Sahîh*'inde, Hâkim *Müstedrek*'inde tahrîc etmişlerdir. Hâkim, İbn-i Hazm hadîsi sahîhdir, kavâid-i İslâm cümlesinden ma'duddur, diyor. Ahmed İbn-i Hanbel de sıhhatine hükmetmiştir. Yâkub İbn-i Süfyân da: "*Kütüb-i menkûle içinde İbn-i Hazm'in rivâyet ettiği bu kitabdan daha sahih bir kitab bilmiyorum, ashâb-ı Nebî aleyhi's-selâm ve Tâbiîn-i Kirâm hep bu kitaba mürâcaat etmişlerdir, ve bu kitabın bahşettiği kanâatle kendi ictihadlarını bırakmışlardır.*" demiştir.

Yalnız bu risâlenin râvîleri arasında bulunan Süleymân İbn-i Dâvudu Havlânî'yi bâzıları zaîftir, demiş. Fakat Ebû Hâtem, Ebû Zür'a, Dâremî, İbn-i Adiy gibi huffâz-ı kirâm da senâsında bulunmuşlardır. Muhakkık İbn-i Humâm da *Fethü'l-Kadîr*'de İbn-i Hazm hadîsi, sübûtunda şübhe câiz olmıyacak derecede sahîhtir, diyor.

5) Ebû Dâvud'un tahrîcine göre, Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh* Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: "*İki yüz dirhem gümüşün olupda üzerinden bir sene geçerse bu iki yüz dirhem gümüşte beş dirhem zekât vâcib olur. Yirmi dînar altına kadar da sana zekât vâcib olmaz. Yirmi dînarda ise bir sene geçince nısıf dînar vâcib olur*[2]."

Bu hadîsi Ebû İshak Hârisî A'ver'den rivâyet etmiştir. Hârisî, İbn-i Maîn sikadır, demiş. Bâzıları da taz'îf etmiştir. Fakat Tirmizî bu hadîsi Buhârî'den sordum. sahîhtir, diye cevab verdi, diyor. Hâfız İbn-i Hacer de tahsîn etmiştir. [*Neylü'l-Evtâr*: c. 4, s. 25].

---

[1] اخرج النسائى فى الديات و ابو داود فى مراسيله عن سليمان بن ارقم عن الزهرى عن ابى بكر ابن عمرو بن حزم عن ابيه عن جده ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب الى اهل اليمن بكتاب فيه الفرائض و السنن والديات و بعث به مع عمرو بن حزم و هذه نسختها : بسم الله الرحمن الرحيم من محمد صلى الله عليه وسلم الى شرحبيل الحديث و فيه : (وفى كل اربعين دينارا دينار) [فتح القدير : ج : ٢، ص : ٤٨، ٤٩٦، ٤٩٧]

[2] عن على بن ابى طالب رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم قال : اذا كانت لك مائتا درهم و حال عليها الحول ففيها خمسة دراهم. و ليس عليك شئ يعنى فى الذهب حتى يكون لك عشرون دينارا . فاذا كانت لك عشرون دينارا و حال عليها الحول ففيها نصف دينار. [روله ابو داود]

Bu ahâdîs-i şerîfeden başka İbn-i Ebî şeybe *Musannef*'inde altın nisâbının yirmi dînar olduğu hakkında İbn-i Sîrîn'den, Hasen-i Basrî'den, Şa'bî'den, İbrâhim Nehâî'den, Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan da birtakım eserler rivâyet etmiştir. Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz'in "*Eyle*" vâlisi bulunan Züreyk'ten gelen bir rivâyette Ömer İbn-i Abdi 'l-Azîz, kendisine gönderdiği bir emirnâmede: "*Müslüman tâcirlerden vilâyetine uğrayan her hangi bir tâcirin ticâret malından her kırk dînarda bir dînar zekât al. Yirmi dînâra kadar tenâkus eden mikdâr malın zekâtını da bu hisâb üzere al. Yirmiden sülüs dînar mikdârı tenâkus edince bundan zekât nâmiyle bir şey almayıp bırakırsın. Zekâtını aldığın kimselere de gelecek seneye kadar mallarının zekâtını aldığına dâir bir makbuz verirsin. Ehl-i zimmetin ticâret malının her yirmi dînârından da bir dînar vergi alırsın. Yirmi dînâra kadar tenâkus eden mikdârın zekâtını yirmi dînâra kadar bu hesâb üzere almalıdır. Yirmiden sülüs dînar mikdârı tenezzül edince artık bundan vergi almayıp bırakırsın. Bunlara da müslüman tâcirlere verdiğin gibi bir makbuz verirsin.*[1]"

Şârih Aynî: "*Altının nisâbı yirmi miskal olduğunda icmâ' vardır. Ve icmâ' delîli daha ziyâde şâyân-ı i'timaddır.*" diyor. Yalnız bu icmâ'dan bir kavle göre Hasen-i Basrî ile Zührî hâric kalmışlardır. Ve altının nisâbını kırk miskal olarak kabûl etmişlerdir. Bunlardan meşhûr olarak sâbit olan rivâyette ise bunlar da cümhur gibi altının nisâbı yirmi miskaldir, demişlerdir.

Kādî Iyâz bâzı eimme-i seleften daha ziyâde şâyân-ı dikkat bir ictihad naklediyor: Bu ictihad sâhiblerinin altının aynına değil, o gün cârî olan kıymetine i'tibâr ettiklerini binâenaleyh kıymet-i câriyesi iki yüz dirhem gümüşe bâliğ olan altında, yirmi miskalden az olsa bile zekât lâzım olduğu ictihâdında bulunduklarını haber veriyor. Yine böyle yirmi miskal vezninde olan bir altının piyasadaki kıymeti iki yüz dirhem gümüş râyicine bâliğ olmazsa zekât vâcib değildir, diyor.[2]

Kādî Iyâz'ın altının nisâbında kıymetine nasb-ı nazar edilmesi yolundaki ictihatlarından bahsettiği bu zevâtın Atâ' İbn-i Ebî

---

[1] *Feth-i Rabbânî:* [C. 8, S. 241]

[2] قال القاضى عياض : وعن بعض السلف وجوب الزكاة من الذهب اذا بلغت قيمته مائتى درهم وان كان دون عشرين مثقالا. قال هذا القائل ولا زكاة فى عشرين حتى تكون قيمتها مائتى درهم [عينى : ج. ٤، ص. ٢٨١]

Rebâh, Tâvus, Zührî olduğunu yukarıda 691 numara ile tercemesi geçen hadîsin îzâhında bildirmiştik. Bu ictihad sâhibleri zekât-ı nukudda munhasıran gümüşü bir asl-ı şer'î olarak kabûl etmişlerdir.

Öyle zannediyorum ki bu ictihad sâhibleri gümüşün nisâbını bildiren Ebû Saîd-i Hudrî hadîsini, altının nisâbını ifâde eden Alî ve Amr İbn-i Hazm gibi zevattan rivâyet edilen hadîslerden daha kuvvetli bularak altının nisâbını gümüşün nisâbına kıyas ve ircâ' etmek ictihâdında bulunmuşlardır. Muahharen bu haberlerin bâzı gûnâ intikāda uğramaları sebebiyle Şârih Aynî'nin ve bâzı fukahânın: "*Altının nisabında icmâ' delîli daha ziyâde şâyân-ı i'timaddır*" demelerini mûcib olmuştur. Fakat doğru bir tarîk-ı ilmî değildir. Atâ', Tâvus, Zührî gibi eimme-i müctehidîn bu haberler hakkında şübhe edebilirler. Fakat Aliyyü'l'Kārî ve fukahâ için doğru değildir. Çünkü amel-i ümmetin, bu haberlerin mazmûnı vechile cârî olagelmesi bunların senedlerindeki za'fı izâleye kâfî kuvvetli bir müeyyede olduğundan altın nisâbında bu hadîslerle istidlâl edip icmâ' delîli ile te'yîd eylemek en doğru bir tarîk-ı ilmîdir.

Şevkânî merhum *Neylü'l-Evtâr*'da bu ictihâdı, yalnız Tâvus'a mal ederek ve gâliba ta'dâd ettiğimiz haberlere istinâd ederek nassan merdûd olduğuna hükmediyor. Fakat Mekke'nin, Yemen'in, Medîne'nin bu üç büyük İmâmı Nassa ve İcmâ' veya Cumhûra muhâlif bir ictihad sistemi ortaya korken bunların da istinâd ettikleri bir nass, bir delil olması zarûrîdir, bu bâbda bir nakle, bir istidlâle tesâdüf etmedikse de Serahsî *Mebsût*'unda Amr İbn-i Hazm hadîsinin: "وفى الذهب مالم يبلغ قيمته مأتى درهم فلا صدقة فيه = *Altın zekâtında, mevcud altının kıymeti, iki yüz dirhem gümüş değerine bâliğ olmadıkça o altında zekât yoktur*" sûretinde bir tarîk-ı rivâyetini naklediyor ki, bu nakl, eimme-i selâse için kuvvetli bir hüccet olabilir. Bu rivâyetin mâba'di olarak Kâsânî'nin *Bedâyi*'indeki : "اذا بلغ قيمته مأتى درهم ففيه ربع العشر = *Altının kıymeti iki yüz dirhem gümüş mikdârına bâliğ olunca rub'u öşür mikdârı zekât vâcib olur*" rivâyeti ise daha vâzıhtır. İşte Amr İbn-i Hazm hadîsinin bu rivâyetinde altının kıymeti mikyâs-i nisâb olarak tasrih buyurulmuştur. Amr İbn-i Hazm hadîsinin yukarıda zikrettiğimiz vezne delâlet eden rivâyeti ile kıymet ifâde eden bu tarîk-ı rivâyeti arasındaki teâruza gelince; müctehid bunlardan kuvvetli gördüğünü tercîh eder. Ve sebeb-i tercîhini bâzan bildirir. Bâzı defa da bildirmeyip tercîhini fi'len ve hükmen izhâr eder.

Şunu da bildirmek isteriz ki, Serahsî ile Kâsânî'nin bu rivâyetlerini hadîs kitablarında bulmağa muvaffak olamadık.

Bir de altın, taraf-ı Nebevîden de takvim buyurulmuştur. Şu kadar ki, bu Tâbiî eimmesi Resûl-i Ekrem'in bir dînârı on dirhem gümüş ile takvim buyurmalarını, Asr-ı Saâdet'e mahsûs bir örfe göre olduğunu kabûl edip fakat iktisâdî birtakım sebeblerin taht-ı te'sîrinde gümüş ile altın arasındaki bu nisbetin zaman zaman tebeddül etmesini nazar-ı i'tibâra alarak her devrin muktezâsına ve örfüne göre takvim edilmesi esâsını kabûl etmiş bulunuyorlar ki, iktisâdî kavâide muvâfık olan da budur.

İmam Ebû Hanîfe Hazretleri de ikmâl-i nısâb için nısablardan birisini öbirine zam husûsunda altının gümüş ile takvîmini kabûl etmiştir ki, bu da eimme-i selâsenin ictihadlarının bir nazîridir.

ZİYÂDE-İ NİSÂBIN HÜKMÜ :

Ziyâde-i nisâb yâni iki ferîza arasındaki küsûrat, zekâta tâbi' midir, değil midir? Bu cihet hadîste bildirilmediğinden beyne'l-eimme ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Sevrî, Şâfiî, İbn-i Ebî Leylâ, Ebû Yûsüf, Muhammed ve umûmiyetle ehl-i hadîs, nisabdan fazla miktarda az olsun çok olsun rub'u öşür hisâbiyle zekât lâzımdır, demişlerdir. Bu ictihad, Alî İbn-i Ebî Tâlib, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den de mervîdir. Zekâtın sebeb-i vücûbu olan gınâ asl-ı nisâba malikiyyetle tahakkuk ettikten sonra ziyâdesinde velev ki az, meselâ iki yüz bir dirhem olsun, beş dirhem ile berâber bir dirhemin kırkta biri zekât lâzım olması gâyetle ma'kuldür, fükarâ hakkında da nâfi'dir.

İmam Ebû Hanîfe ile bâzı eimme-i selef 200 dirhemden fazla olan gümüşte 40 dirheme ve yirmi miskale zâid olan altunda dört dînâra bâliğ olmadıkça bir şey lâzım gelmez, 240 dirheme bâliğ olan gümüşte kırk dirhem için bir dirhem, 24 dînâra baliğ olan altunda dört dînarda bir dirhem zekât vâcib olur, demişlerdir ki, bu da amelî bir hisabdır ve sermâyeyi himâyeye ma'tuf bir ictihaddır.

Tâvûs-i Yemânî *rahmetu'llāh* ise daha ziyâde genişlik iltizâm ederek her iki yüz dirhem gümüşte beş dirhem, her yirmi miskal altında nısıf miskal zekât lâzımdır, aralarındaki küsûratta zekât yoktur, demiştir[1].

[1] *Umdetü'l-Kârî:* (C. 4, S. 287), *Mebsut:* (C. 2, S. 189).

BU MÜTEHÂLİF İCTİHAD ASHÂBINDAN HER İKİ TARAFIN İSTİNÂD ETTİKLERİ DELİLLER BERVECH-İ ÂTÎDİR :

Mâ-fevka'n-nısâb az olsun, çok olsun zekât lâzımdır, diyen fukahânın delillerini beyân ederek Nevevî diyor ki: Cümhûru ulemâ *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in: "في الرقة ربع العشر = *Gümüşte rub'ı öşür zekât lâzımdır.*" Kavl-i şerîfinin umûmu ile istidlâl ederek bu umumda nısab ve mâ-fevkı dâhildir, demişlerdir. Ebû Hanîfe'nin istinâd ettiği hadîs ise zaîftir, şâyân-ı ihticâc değildir.

Allâme Aynî, Nevevî'nin bu: Ebû Hanîfe'nin istinâd ettiği hadîs zaîftir, şâyân-ı ihticâc değildir, sözü ile Dârekutnî'nin *Sünen*'inde Minhal İbn-i Cerrah ve Ubâde İbn-i Nessî vâsıtasiyle Muâz İbn-i Cebel *radiyaʼllāhu anh*'den rivâyet-gerdesi olan bir hadîsin senedi hakkında yine Dârekutnî'nin tenkîdine işâret etmek istediğini bildiriyor. Dârekutnî'nin rivâyeti ve intikādı şöyledir: Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* Muâz İbn-i Cebel'i Yemen'e vâli ve zekât âmili olarak gönderirken umûmiyetle zekâtın evsâf ve mekādiri hakkında verdiği ta'lîmat meyânında: "*Kesirden zekât alınmaması, iki yüz dirhem gümüşten beş dirhem alınması, iki yüz dirhemden fazlasında kırk dirheme bâliğ olana kadar bir şey alınmaması, kırk dirheme bâliğ olduğunda bir dirhem zekât alması*" husûsuna dâir bir emrin bulunduğunu Hazret-i Muâz haber vermiştir.

Dârekutnî bu hadîsin senedi hakkında diyor ki: Bu hadîsin senedindeki Minhal İbn-i Cerrâh, Ebû Atuf denilen zattır; metrûkü'l-hadîstir. İbn-i Hibbân Minhal'i tekzîb ederdi. Abdülhak da: yalancıdır, demiştir. İbn-i Ebî Hâtim de: Minhal'i nasıl bilirsiniz? diye babamdan sordum. O da: "*Metrûkü'l-hadîstir. Kendisinden hadîs zabt ü tahrîr edilmez*" diye cevab verdi, demiştir. Beyhakî de bu hadîsin isnâdı hakîkaten zaîftir, sûretinde tenkîd etmiştir.

Şârih Aynî Muâz İbn-i Cebel hadîsinin senedi hakkındaki bu intikādâtı bu sûretle naklettikten sonra mes'elenin içyüzünü ve orada gizli bulunan mezheb taassubunu ortaya koyarak şöyle gösteriyor: Beyhakî bu hadîsi "*Gümüş nısâbının vaksı yâni kesri hakkındaki haberdir*" diye açtığı bir bâbında zikretmiş ve bu hadîsi rivâyetle iktifâ etmiştir. Halbuki bu bâbda asıl rivâyet edilmesi îcâb eden Amr İbn-i Hazm ile Alî *radiyaʼllāhu anhümâ*'nın hadîsleri de vardır. Beyhakî bunlardan Amr İbn-i Hazm hadîsini Zekâtın farziyeti

hakkındaki bir bâbında, Hazreti Alî hadîsini de Zekât-ı hayl bâbında zikrettiği halde mâ-beyne'l-farîzayn nisâbın kesri hakkında rivâyet etmekten ihtirâz etmiştir. Sebebi? Bu bâbın hasmın mezhebini beyâna dâir bir bahis olmasından başka bir şey değildir.

Beyhakî gümüşün kesri hakkındaki Amr İbn-i Hazm hadîsini ki, Resûl-i Ekrem'in müşârün-ileyh Hazretlerini Yemen'e me'mûren i'zâm ederken yazdırdığı mektûbunda, "*Her beş okıyye gümüşte beş dirhem zekât vâcibdir. Bunun fazlasında da her kırk dirhemde bir dirhem zekât vardır*[1]." buyurduğunu rivâyet ettikten sonra: "*Amr İbn-i Hazm hadîsinin isnâdı güzeldir. Huffâz-ı hadîsten bir cemâat isnâd-ı hasenle mevsûlen rivâyet etmişlerdir*" diyor. Sonra da Ahmed İbn-i Hanbel'in: "*Amr İbn-i Hazm hadîsinin, bir hadîs-i sahîh olduğunu umarım*" dediğini rivâyet ediyor.

Yine Beyhakî sadaka-i hayl bâbında Hazret-i Alî'den Resûl-i Ekrem'in: "*Artık size atınızın, memlûkünüzün zekâtını bağışlayorum. Siz gümüş malınızın her kırk dirhemde bir dirhem hisâbiyle zekâtını getiriniz. 190 dirheme kadar gümüşte zekât yoktur. İkiyüze bâliğ olunca beş dirhem zekât vermek vâcibdir*[2]" buyurduğunu rivâyet ediyor. Bu hadîs hakkında da İbn-i Hazm-i Zâhirî: "*Bu Hazret-i Alî hadîsinin senedi sahihtir*" demiştir.

Bunlardan başka Şârih Aynî, İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebini te'yîd eden âtîdeki haberleri de zikrediyor:

1) İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Hasen-i Basrî'den rivâyetine göre, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh* Ebû Mûse'l-Eş'arî'ye sadakât hakkında yazdığı bir mektûbunda: "*İki yüz dirhemden fazla olan gümüşün, her kırk dirheminde bir dirhem zekât vâcibdir*" demiştir. Bu haberi Tahâvî de *Ahkâm-ı Kur'ân*'ında tarîk-ı âharle ve Enes İbn-i Mâlik vâzıtasiyle Hazret-i Ömer'den bu sûretle rivâyet etmiştir. Sâhib-i *Temhîd* de Saîd İbn-i Müseyyeb'in, Hasen-i Basrî'nin, Mekhûlün, Atâ' İbn-i Ebî Rabâh'ın,

---

[1] كتب رسول الله صلى الله عليه و سلم فى كتابه الذى بعثه الى اليمن مع عمرو بن حزم و فيه :
(وفى كل خمسة اواق من الورق خمسة دراهم و مازاد فى كل اربعين درهما درهم [رواه البيهق]

[2] عن على رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : قد عفوت لكم عن صدقة
الخيل و الرقيق فهاتوا صدقة الرقة من كل اربعين درهما درهما و ليس فى تسعين و مائة شئ. فاذا بلغت
مائتين ففيها خمسة دراهم [رواه ابو داود والترمذى و احمد]

Tâvus İbn-i Keysân'ın, Amr İbn-i Dînâr'ın, Zührî'nin mezhebleri de bu merkezde olup Ebû Hanîfe ile Evzâî de buna kāil olduklarını bildirmiştir. Şârih Hattâbî, Şa'bî'yi de bu ictihad ashâbına ilâve etmiştir.

Şu kadar ki, İbn-i Ebî Şeybe'nin bu rivâyeti mevkuftur. Maamâfih yine İbn-i Ebî Şeybe'nin Muhammed Bâkır Hazretleri tarîkıyle ve sened-i sahîh ile merfûan da bu vechile bir rivâyeti vardır : "واذا بلغت خمس اواق ففيها خمسة دراهم و فى كل اربعين درهما درهم = *Gümüş mal beş okıyyeye bâliğ olduğunda bu beş okıyyede beş dirhem, ve her kırk dirhemde de bir dirhem zekât vâcibdir*" buyurmuştur.

2) Yukarıda zikr ve terceme ettiğimiz vechile Abdülhak *Ahkâm*'ında Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Amr İbn-i Hazm'ı Yemen'e gönderirken yazdırdığı menşûrunda "*İki yüz dirhemde beş dirhem, ziyâdenin de her kırk dirheminde bir dirhem zekât vardır. Kırk dirhemin mâdûnunda zekât vâcib değildir*" buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Metne âid bir fark ile bu Amr İbn-i Hazm'ın hadîsini Nesâî, İbn-i Hibbân, Hâkim ve başkaları da rivâyet etmişlerdir. Bunların rivâyetindeki fark: "*Kırk dirhemin mâ-dûnunda zekât vâcib değildir*" yerinde "*Beş okıyyenin mâ-dûnunda zekât vâcib değildir*" sûretindedir. Ve bu fark Ebû Hanîfe'nin mezhebine istidlâl edilecek fıkraya âid değildir. Nokta-i istidlâl, iki yüz dirhem üzerine ziyâde olan gümüşün her kırk dirheminde bir dirhem zekât olduğudur.

3) Ebû Ubeyd Kāsım İbn-i Sellâm'ın *Kitâb-i Emvâl*'indeki rivâyetine göre, Enes İbn-i Mâlik demiştir ki: Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* beni zekât âmili tâyin etmişti. Vazîfeme giderken bana: her yirmi dînarda nısıf dînar bundan ziyâdede dört dînâra bâliğ olduğunda bir dirhem zekât almamı emr eyledi. Gümüşte de iki yüzde beş ve ziyâdede kırk dirheme bâliğ olduğunda bir dirhem al, demişti.

Şârih Aynî bu ahbâr ve ahâdîsi bu sûretle nakl ve rivâyet ettikten sonra haklı olarak: "Nevevî, şu zikr ü ta'dâd ettiğimiz ahâdîs-i sahîhaya vâkıf olduğu halde Ebû Hanîfe mezhebini hadîs-i zaîfe binâ etmiştir, diyerek hakkında ehl-i hadîsin ileri geri kâh tenkîdine, kâh takdîrine uğrayan bir hadîsi zikredip de bunca ahâdîs-i sahîhayı bırakması cidden şâyân-ı hayrettir" diyor.

EMVÂL-İ ZEKÂTIN ZAMMI VE KIYMETLE ALÂKASI :

Emvâl-i zekât ki, şerîat örfünde nukûd ile urûza ıtlâk olunur. Uruz da ticâret metâıdır. Bunları yâni altın, gümüş ticâret metâından birisini nisâbı tamamlamak için diğerine ilâve etmeğe zam denilir. Cümhûru ulemâ zam mes'elesinin esâsında ittifâk edip yalnız bu zam husûsunda vezne mi, yoksa kıymete mi i'tibâr etmelidir? Bu noktada ihtilâf etmişlerdir.

İMAM MÂLİK VEZNE İ'TİBÂR ETMİŞTİR. Birisinin cüz'ü, öbürüsüne zam olunur. Ve zam husûsunda bir dînâr on dirhem i'tibâr edilir, demiştir.

EİMME-İ HANEFİYYE KIYMETİ İLTİZAM ETMİŞLERDİR. Ve nisâbı tamamlamak için altın, gümüş, ticâret metâının biribirine zam edilmesine kıymet esâsını kabûl ederek hükmetmişlerdir. Meselâ, yüz dirhem gümüş ile yüz dirhem gümüş kıymetinde on miskal altına mâlik olan kimseye eimme-i selâse-i Hanefiyye zekât vâcibdir, demişlerdir. Sâhib-i mezheb İmâm-ı A'zam ise, tilmizlerinden daha ziyâde kıymetci olup elli dirhem gümüş ile yüz elli dirhem gümüş kıymetinde on miskal altına mâlik olan kimseye bunların mecmûu eczâ cihetiyle bir nısâba bâliğ olmadığı halde İmâm-ı A'zam zekât vâcib olduğunu kabûl etmiştir. İmâmeyn ise eczâ-i nısâba bakarak zekât vâcib değildir, demişlerdir.

İMAM ZÜFER DE KIYMETE EHEMMİYET VEREN BİR HANEFÎ İMAMIDIR. Züfer'in kıymetciliği zekâtın vücûbunda değil, edâsı zamânına âid ictihâdında kendisini gösterir. Züfer'e göre altın ve gümüşün zekât verildiği zamanki kıymet-i câriyesi mûteberdir. İmam Muhammed'in ictihâdı da böyledir. Şu kadar ki, İmam Muhammed bunu yalnız fukarânın menfaatine uygun olmak şartiyle kabûl etmiştir ki, bu da fukarâ için mühim bir garantidir. Ve İmam Muhammed'in kıymetciliğine münâfî değildir.

İmam Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf'e göre, edâ edilen mikdârın kıymeti değil vezni mûteberdir. Bu ihtilâfı fukahâ şu misallerle tasvîr etmişlerdir:

1) Temiz ve hâlis gümüşten beş dirhem zekâtı tahakkuk eden bir sâhib-i mal, bunu hâlis dört dirhem kıymetinde züyuf ve mağşuş beş dirhem edâ etse, vezne i'tibâr eden İmâmeyn'e göre câizdir. İmam Züfer'le İmam Muhammed'e göre câiz değildir.

2) Mağşuş beş dirhem yerine kıymeti bu mikdârı tutan hâlis dört dirhem verse, yalnız İmam Züfer'e göre câizdir.

3) İki yüz dirhem vezninde, fakat sınâati cihetiyle üç yüz dirhem değeri olan gümüş bir ibrik sâhibi, bu malının zekâtını aynen gümüş olarak edâ etmek isterse, rub'u öşür yâni kırkta bir olarak yedi buçuk dirhem kıymetinde beş dirhem zekât vermek muktezî iken beş dirhem kıymetinde beş dirhem verse, İmâmeyn'e göre câizdir. Züfer'le Muhammed'e göre câiz değildir. Meğer ki sâhib-i mal bu beş dirhemden başka iki buçuk dirhem daha vere. Bu ibriğin zekâtını hilâf-ı cinsi ile takvîm ederek edâ ederse bi'l-icmâ' kıymet mûteberdir[1].

Bedâyiü's-Sanâyi'de eimme-i selâsemizin bu nokta-i ihtilâf ve iştirâkleri ve ta'bîr-i âharla semere-i ihtilâfın tezâhür edip etmediği mesâil, daha güzel tasnîf edilmiş bulunduğundan bu mühim hilâfî mesâili Kâsânî'nin lisânından da nakllediyoruz:

1) Birisinin yüz dirhem gümüşü ile beş miskal altını olsa, fakat bu altın ciyâdeti ve siyâgati cihetiyle yüz dirhem gümüş kıymetinde bulunsa İmâm-ı A'zam'a göre bu altın hilâf-ı cinsi ile takvîm ve dirheme zam edilerek dirhem nısâbı ikmâl edilir, ve zekât vâcib olur. İmâmeyn'e göre eczâ-i nisab tamam olmadığından zekât lâzım gelmez.

2) Yüz dirhem gümüş ile yüz kırk dirhem kıymetinde on miskal altını olan kimseye Ebû Hanîfe Hazretlerine göre altının kıymeti gümüşe zam edilerek 240 dirhem hesâbiyle altı dirhem zekât lâzım gelir. İmâmeyn'e göre altın ile gümüş eczâsı cihetiyle bir nisâb-ı tam olduğundan rub'u öşür hisâbiyle beş dirhem zekât lâzım gelir.

Bu mes'elelerde İsbîcâbî, Nesefî, Bürhânü'ş-Şerîa, Sadrü'ş-Şerîa hep İmâm-ı A'zam mezhebini tercîh etmişlerdir.

Altın ile gümüş, vezni ve kıymeti cihetiyle müsâvî mikdar ve derecede olursa, semere-i ihtilâf tezâhür etmez. Meselâ:

1) Yüz dirhem gümüş ile yüz dirhem gümüş kıymetinde on miskal altının,

2) Yüz elli dirhem gümüş ile elli dirhem gümüş kıymetinde beş miskal altının,

3) On beş miskal altın ile beş miskal altın kıymetinde elli dirhem gümüşün,

Zekâtlarında eimme-i Hanefiyye arasında ihtilâf bulunmayıp her iki asıldaki ihtilâfın vücûdiyle berâber bu mes'elelerde altın ve gümüşten birinin diğerine zammı husûsunda icmâ' vardır.

---

[1] *Bahr-i Râik:* (C. 2, S. 244), *İbn-i Âbidîn:* (C. 2, S. 41).

4) Yüz dirhem gümüş ile elli dirhem gümüş kıymetindeki beş miskal altında zekât vâcib olmadığında da icmâ' vardır. Çünkü bu mes'eleden ne kıymet i'tibâriyle, ne eczâ cihetiyle nısab tekemmül edememiştir.

Eimme-i Hanefiyyemiz ikmâl-i nısâb için altın ile gümüşten birisinde münferiden kıymet mûteber olmadığında da ittifâk etmişlerdir. Meselâ yüz dirhem vezninde bir ibrik, kıymet-i sınâiyyesi cihetiyle iki yüz dirhem değerinde olsa kıymeti i'tibârla bi'l-icmâ' zekât lâzım gelmez. Yine böyle on miskal vezninde bir altın tabak, kıymet-i sınâiyyesi cihetiyle iki yüz dirhem değerinde olsa bi'l-icmâ' kıymet-i cihetiyle zekât lâzım gelmez.

Buraya kadar zamma dâir takrîr ettiğimiz mes'eleler, gümüş ile altından her biri nısâba bâliğ olmadığı ve birinin diğerine zammı ile ikmâl-i nısâb edildiği sûrete âiddir. Fakat bunlardan her biri nısâbı tam olup nısab üzerine zâid olmazsa zam vâcib olmayıp her birisinden ayrı ayrı zekât verilir. Birisini diğerine zam ile hepsini gümüşten veyâhud altından vermekte de Hanefî mezhebinde beis yoktur. Yalnız revac i'tibâriyle fukarâ hakkında nâfi' olan mâden ile takvîm olunur[1].

Zam mes'elesinde mühim bir cihet de urûzun yâni ticâret metâının semeneyn yâni dirhem ve dînar ile takvîm ve zam edilerek nısâbın ikmâlidir.

Bu îzâhâtimizle, Hanefîlerin ve bilhassa sâhib-i mezhebimizin kıymet-i câriyeye ne derece ehemmiyet verdikleri tavazzuh etmiştir.

Ebû Hanîfe Hazretlerinin yukarıdaki misalde on miskal altını yüz elli dirhem gümüş kıymetinde farz ederek vaz'-ı mes'ele edilen ictihâdı ile Tâvus, Zührî, Atâ'nın: "*Zirmi miskalden az olan altının kıymeti iki yüz dirheme bâliğ olursa zekât lâzımdır*" hükümleri arasında ne fark vardır? Her ikisi de bir miskālin on dirhemle takdîrinin sâbit bir düstûru iktisâdî olmayıp birtakım esbâb ü avâmilin te'sîriyle kıymetlerinin zaman zaman tahavvül edebileceğini ifhâm eder ki, bunun türlü türlü emsâlini aşağıda muhtelif târihlere âid vakāyi' ile göreceğiz.

Evzâî'nin, Sevrî'nin mezhebleri de böyledir. Ahad-i nısâbeyni âhare zam ile zekâtın sebeb-i vücûbu olan gınâ tahakkuk ettiği ve zekâttan matlūb olan gāye ile fukarâ hukūkunun masûniyeti te'mîn

---

[1] *Bedâyiu's-Sanâyi'*: (C. 2, S. 19).

edildiği için İsbîcâbîler, Nesefîler, Bürhânü'ş-Şerîalar, Sadru'ş-Şerîalar hep Ebû Hanîfe'nin bu tarîk-ı ictihâdını tercîh etmişlerdir.

Kıymet husûsunda ve ahad-i nısâbeynin âhare zam edilmesinde Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Sevr, Dâvud hazarâtı muhâlefet etmişlerdir. Bunlara göre, nısâbın bir cinsten olması şarttır. Bunlar: *"Altın ile gümüş iki muhtelif cinstir. İkmâl-i nısâb için sevâim gibi biri diğerine zam olunmaz"* diyorlar. İmam *Şâfiî El-Üm*'de: *"Bir kimse bir kırat eksik olarak yirmi miskal altın ile bir kırat eksik olmak üzere beş okıyye gümüşe mâlik olsa bu altın ve gümüşten hiç birisinden zekât lâzım gelmez. Ne altın gümüşe, ne de gümüş altına zam edilir"* diyerek altın ve gümüşten her birisinin başlı başına hâiz-i nısâb olması esâsını kabûl etmiştir.

Eimme-i Hanefiyyeye göre altın, gümüş asl-ı hılkati ve semeniyyeti i'tibâriyle ticâret için idâd olunmak husûsunda müttehid olan iki maldan ibârettir. Bu cihetle zekât husûsunda altın ile gümüş cins-i vâhid gibidir. Yine bu i'tibâr ile her ikisi için zekâtta rub'u öşür yâni kırkta bir mikdârı vâcib olmakta altın ile gümüş birleşmiştir. Bununla berâber zekâtın sebeb-i vücûbu olan gınâ tamâmiyle mütehakkıktır.

Hanefîlerin bu babda istinâd ettikleri delîl-i naklî de vardır: Bükeyr İbn-i Abdullāh İbn-i Eşec'den[1] Ashâb-ı Resûlullāh *salla'llahu aleyhi ve sellem*'in altını gümüşe, gümüşü de altına zam ederek ikmâl-i nısâb ile zekât verdikleri rivâyet edilmiştir[2].

Hattâbî ikmâli nısâb için zammın cârî olmadığında ulemânın ittifak ettikleri şu iki noktayı bildiriyor: 1) Koyunun, sığırın, devenin, 2) Hurma ile üzümün zekâtlarında zammın mûteber olmadığında ulemâ ittifak etmekle berâber yalnız buğday ve arpa gibi hubûbâtın yekdiğerine zam edilmesinde ihtilâf edilmiş ve ulemâdan çoğu bu hususta zammın cârî olmadığı ictihâdında bulunmuştur. Sevrî, Evzâî, ashâb-ı re'y, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel hep bu menfî re'y ashâbındandırlar. İmam Mâlik *rahmetu'llāh*, buğday arpaya zam olunur. Fakat pamuk gibi mahsûlât, hubûbâta zam olunmaz, demiştir.

[1] Bükeyr İbn-i Abdullāh Mahzûmî'dir. Ebû Ümâme İbn-i Sehl'den, Saîd İbn-i Müseyyeb'den rivâyeti vardır. Kendisinden de oğlu Mahzeme, İbn-i Aclân, Amr İbn-i Hâris rivâyet etmiştir. Nesâî sâhib-i terceme hakkında: *"Bükeyr, sikadır, hüccettir"* demiştir. Vâkıdî de 115 târihinde vefât ettiğini bildirmiştir *[Hulâsa: 44]*.

[2] *Bedâyiu's-Sanâyi'*: (C. 2, S. 19).

ZİYÂDE-İ NISÂBA DÂİR AHKÂM:

Ziyâde-i nısâb yâni iki farîza arasındaki küsûrat zekâta tâbi' midir, değil midir? Bu cihet Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde bildirilmemiştir. Ve bu hususta İmamlar arasında ihtilâf vardır; İmam Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Sevrî, Şâfiî, İbn-i Ebî Leylâ, Ebû Yûsüf ve Muhammed ile umûmiyetle ehl-i hadîs nısabdan fazla miktarda az olsun, çok olsun rub'u öşür hisâbiyle yâni kırkta bir zekât lâzımdır, demişlerdir. Bu ictihad Alî İbnî Ebî Tâlib'den Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet edilmiştir. Bunlara göre zekâtın sebeb-i vücûbu olan gınâ, asl-ı nısâba mâlik olmakla tahakkuk ettikten sonra ziyâdesinde velevki az ve meselâ iki yüz bir dirhem olsun, beş dirhem ile berâber bir dirhemin kırkta biri zekât lâzım olması gāyetle ma'kuldür ve fukarâ hakkında daha menfaatlıdır.

İmam Ebû Hanîfe ile bâzı eimme-i selef iki yüz dirhemden fazla olan gümüşte kırk dirheme ve yirmi miskale zâid olan altında dört dînâra bâliğ olmadıkça bir şey lâzım gelmez. İki yüz kırk dirheme bâliğ olan gümüşte kırk dirhem için bir dirhem, ve yirmi dört dînâra bâliğ olan altında dört dînar için bir dirhem zekât vâcib olur, demişlerdir ki, bu da amelî bir hisab ve ictihaddır.

Tâvûs-i Yemânî *rahmetu'llāh* ise servet sâhiblerine karşı daha ziyâde genişlik iltizâm ederek her iki yüz dirhem gümüşte beş dirhem, her yirmi miskal altında nısıf miskal zekât lâzımdır. Aralarındaki küsûratta zekât yoktur, demiştir[1].

BU MUHÂLİF İCTİHAD SÂHİBLERİNDEN HER İKİ TARAFIN İSTİNÂD ETTİKLERİ DELİLLERİ ŞUNLARDIR:

Mâ-fevka'n-nısâb az olsun, çok olsun zekât lâzımdır, içtihâdında bulunan fukahânın delillerini beyân ederek Nevevî diyor ki: Cumhûru ulemâ *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: وفي الرقة ربع العشر = *Gümüşte rub'u öşür zekât lâzımdır*" kavl-i şerîfinin umûmu ile istidlâl ederek bu umumda nısâb ve mâ-fevkı dahildir, demişlerdir. Ebû Hanîfe'nin istinâd ettiği hadîs ise zaîftir, şâyân-ı ihticâc değildir.

Şârih Allâme Aynî, Nevevî'nin bu: "*Ebû Hanîfe'nin istinâd ettiği hadîs, zaîftir, şâyân-ı ihticâc değildir*" sözünü îzâh ederek diyor ki: Nevevî bununla Dârekutnî'nin *Sünen*'inde Minhal

[1] *Umdetü'l-Kārî*: (C. 4, S. 287); *Mebsut* (C. 2, S. 189).

İbn-i Cerrah ve Ubâde İbn-i Nessî vâsıtasiyle Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîsin senedi hakkında yine Dârekutnî'nin tenkîdine işâret etmek istiyor. Dârekutnî'nin rivâyeti ve intikādı şöyledir:

Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Muâz İbn-i Cebel'i Yemen'e vâli ve zekât âmili olarak gönderirken umûmiyetle zekâtın evsaf ve mekādiri hakkında verdiği ta'lîmâtı meyânında: "*Kesirden zekât alınmaması, iki yüz dirhem gümüşte beş dirhem alıp iki yüz dirhemden fazlasında kırk dirheme bâliğ olana kadar bir şey alınmaması ve kırk dirheme bâliğ olduğunda bir dirhem zekât alması*" husûsuna dâir bir emrin bulunduğunu Hazret-i Muâz haber vermiştir.

Dârekutnî bu hadîsin senedi hakkında diyor ki: bu hadîsin senedindeki Minhal İbn-i Cerrah, Ebû Atuf denilen zattır. Metrûkü'l-hadîstir. İbn-i Hibbân, Minhâl'i tekzîb ederdi. Abdülhak da yalancıdır, demiştir. İbn-i Ebî Hâtem de: Minhâl'i bilir misiniz? diye babamdan sordum. O da : "*Metrûkü'l-hadîstir. Kendisinden hadîs zabt ü tahrîr edilmez, diye cevab verdi*" demiştir. Beyhakî de bu hadîsin isnâdı hakîkaten zaîftir, sûretinde tenkîd etmiştir.

Şârih Aynî Muâz İbn-i Cebel hadîsinin senedi hakkındaki bu intikādâtı bu sûretle naklettikten sonra mes'elenin içyüzünü ve orada gizlenen mezheb taassubunu açığa vurarak şöyle teşhîr ediyor: Beyhâkî bu hadîsi: "*Gümüş nısâbının vaksı yâni kesri hakkındaki haberdir*" diye açtığı bir bâbında zikretmiş ve yalnız bu hadîsi rivâyetle iktifâ eylemiştir. Halbuki bu babda asıl rivâyet edilmesi îcâb eden Amr İbn-i Hazm ile Alî *radiya'llāhu anhümâ*'nın hadîsleri vardır. Beyhakî bunlardan Amr İbn-i Hazm hadîsini "*Zekâtın farziyeti*" hakkındaki bir bâbında, Hazret-i Alî hadîsini de "*Zekât-ı hayl*" bâbında zikrettiği halde mâbeyne'l-farîzayn nisâbın kesri hakkında rivâyet etmekten ihtizâr etmiştir. Sebebi? Bu bâbın, hasmın mezhebini beyâna dâir bir bab olmasından başka bir şey değildir.

Beyhakî gümüşün kesri hakkındaki Amr İbn-i Hazm hadîsini ki, Resûl-i Ekrem'in müşârün-ileyh hazretlerini Yemen'e me'mûren i'zâm ederken, onun vedâati ile Yemenlilere gönderdiği bir mektubda: "*Her beş okıyye gümüşte beş dirhem zekât vâcibdir. Bunun fazlasında da her kırk dirhemde bir dirhem zekât vardır*[1]" buyurduğunu

[1] وكتب رسول الله صلى الله عليه و سلم فى كتابه اللذى بعثه الى اليمن مع عمرو بن حزم و فيه :
وفى كل خمسة اواق من الورق خمسة دراهم ، ومازاد فنى كل اربعين درهما درهم [رواه البيهقى]

rivâyet ettikten sonra: "*Amr İbn-i Hazm hadîsinin isnâdı güzeldir. Huffâz-ı hadîsten bir cemâat isnâd-ı hasenle mevsûlen rivâyet etmişlerdir*" diye bu hadîsin senedi hakkında güzel şehâdette bulunuyor. Sonra Ahmed İbn-i Hanbel'in: "*Amr İbn-i Hazm hadîsinin, bir hadîs-i sahîh olduğunu umarım*" dediğini rivâyet ediyor.

Şârih Aynî'nin Ebû Hanîfe nâmına îrâd ettiği diğer delilleri ve cevabları 60, 61 inci sahifelerde muharrerdir. Mutâlea olunsun.

VEZNİN EHEMMİYETİ, SENCELER VE CAM DİRHEMLER :

Sadr-ı İslâm'da veznin kıymet-i hukūkıye ve şer'iyyesine son derece ihtimâm edilerek dirhemlerin ve dînarların vezn-i şer'îlerini tâyin ve dâimâ muhâfaza ve murâkabe etmek için sâbit ve tağayyürü gayri kābil bir mıkyâsa lüzum görüldü. Abdülmelik zamânında müslüman sikkesi ıslâh ve darbedildiği sırada bu ihtiyac da düşünüldü. Zücacdan ma'mûl senceler ve halk dilinde müsta'mel olduğu ta'bîr ile dirhemler i'mâl edildi.

Bu Senceler, dirhem ve dînâra ve bunların nısfiyye ve rub'iyyelerine mahsûs olarak ibârât-ı muhtelife ile ve târîh-i darbı, mikdâr-ı vezni ve bâzı dâriblerinin isimleri ile meskûk ve nukūda müşâbih idi.

Mukrizî diyor ki: Nukūdu İslâmiyyenin vezinleri bu Sencelerle kontrol edilir, Hârûnürreşîd devrine kadar bu işle bizzat halîfeler meşgūl olurdu. Hârrûnürreşîd zamânında bu âdet kaldırılıp Vezîri Ca'fer Bermekî mârifetiyle muâyene ve murâkabe olundu. Müşârün-ileyh de yalnız dînarlara ehemmiyet vermekle dirhemler bozulmağa başladı.

Filhakîka Hârûnürreşîd devrinde altınların vezni kadar ciyâdet ve hâlisiyyetine de ehemmiyet verilmiştir. Emevîler zamânında dînarlar 21 âyârında iken Hârûnürreşîd altınlarının âyarı 23 1/2 ye kadar yükseldiğini İsmâil Galib Bey bildiriyor.

Dirhemlere gelince, Emevîler zamânında gümüş paraların da dînarlar gibi vezinlerine, ayarlarına ihtimâm edilmiştir. Bu dirhemlerin üzerine nişâne-i ciyâdet olarak "ﺦ = *bah*" kelimesi vaz' olunurdu. Gitgide bu lüzum daha ziyâde kesb-i ehemmiyet etmiş olmalıdır ki, bir müddet sonra basılan gümüş paraların üzerine bu

kelime çifte olarak "*bah bah*" yazılmıştır. Bu kelime asvattandır. İsticâde ve istihsâne mevzuudur. İyi ve sâfî demektir[1].

Mukrizî: "*Altınların tamâmiyet-i vezin ve âyarları muhâfaza olunduğu halde dirhemlerin vezinleri Seffâh'ın evâhir-i saltanatında bir habbe, sonra iki habbe ve Ebû Ca'fer Mansûr'un zamânında üç habbe eksildi. Daha sonra 178 senesinde bir kırat kadar tenzîl edildiğini ve 184 târihinde ise bu noksânın dört kırat ve bir buçuk habbeye bâliğ olduğunu*" bildiriyor ki, dirhemlerin vezni üçte bir derecesine yakın eksilmiş oluyor. Gālib Bey de meskûkât-ı mevcûdeden bâzıları inde'l-vezn Mukrizî'nin bu müddeâsının doğruluğunu göstermekte olduğunu haber verip Mütevekkil-i Alâ'llāh'dan sonra, gerek âyar ve gerek vezince, dirhemlerin hayli tenzîl ve tağyîr edildiği anlaşılmaktadır, diyor.

İkinci mühim bir mes'ele dirhem ile dînâr arasındaki nisbet-i kadîmenin bozulmağa başlamış olmasıdır. Asr-ı Saâdet'tenberi bir dînâr on dirhem kıymetinde i'tibâr olunarak râyic olagelmiş ve Abbâsîler tarafından da öylece kabûl ve ibkā edilmiş idi. Sonraları dirhemlerin âyarları tenâkus etmekle berâber dînarlar ile olan nisbetinde de az çok tefâvüt zuhûra gelmiştir[2]. Galib Bey: "*Ancak bu farklar bu gün vezindeki tefâvüt derecesinde vâzıh bir sûrette mazbut değildir*" diyorsa da bu nisbeti de yine Mukrizî'nin lisânından Mısır'da cereyân eden bir hâdiseyi naklederek öğreneceğiz : Mukrizî diyor ki: dirhemlerin vezni, âyarı ol kadar bozulmuştu ki, dirhemin râyici sukut ede ede 339 senesinde Mısır'da bir dînar 34 dirhem i'tibâr edilecek derecede dirhem râyici düşmüştü. Bu piyasa tahavvülâtı Fâtimîlerden Hâkim Biemri'llâh zamânına tesâdüf etmişti. Artık halkın sıkıntısı son haddi bulmuştu, şikâyetler yükselmeğe başladı. Hükûmet yeni dirhem darbetmeğe mecbûr oldu, derhal sarraflara yirmi sandık derûnunda yeni dirhem dağıtıldı. Ve bir beyannâme neşredilerek eski dirhemlerle muâmele men' edildi. Halkın elinde bulunan eski dirhemleri darphâneye götürüp dört eski dirhem mukābilinde bir yeni dirhem almak sûretiyle tebdîl edilmesi îlân olundu.

---

[1] بخ = bah, kelimesi *Kāmus Tercemesi*'nde şöyle îzâh ediliyor: Bu kelimenin resmolunduğu akçaya (bahî) ıtlāk olunur. (Bah bah) da pek ziyâde kabûl ve istihsân makāmında isti'mâl edilir. Yâhud da medih ve fahir makāmında söylenir. Pek ziyâde sâfî ve ceyyid olan parayı her gören bahbah dir olacaktır. Lisânımızda "*peh, peh*" denir ki, ondan muharreftir. Fârisîde hûşâhuş, nîkânîk, zehî zehî ile edâ ederler.

[2] *Meskûkât-ı Kadîme-i İslâmiyye*, Topkapı müzesi kataloğu mukaddime. S. 63.

Yeni dirhem için de râyic olmak üzere bir dînar 18 dirhem kıymetinde i'tibâr edildi[1].

Bu mâlî tezebzüb diyâr-ı Mısır gibi menâtık-ı İslâmiyyenin en zengini ve zamânın İngilteresi mesâbesinde altın mahzeni olan medenî bir muhitte bu derece had bir şekle girerse, diğer diyâr-ı İslâmiyyedeki vaziyet bundan eksik değildi, her halde fazla olması îcâb eder.

Pek âşikâr görülüyor ki, Asr-ı Saâdet'teki iktisâdî vaziyet ve altın ile gümüş arasındaki kıyemî nisbet yalnız Emevîler zamânında tam ve kâmil olarak devâm edebilmiştir. Ve Asr-ı Saâdet tebâud ettikçe bâzı menâtık-ı İslâmiyyede az, çok bir fark görülmüştü.

Mevzûumuzun bu safhasına dâir olan îzâhımızın sıhhat ve isâbetini de yine âsâr-ı atîka ilmî bir levha hâlinde gözlerimizin önünde canlandırıyor. Nukūdu kadîme-i İslâmiyye kurûn-ı ahîrede âsâr-ı atîka ilminin en mühim bir şûbesi idâdına girmiştir. Ehl-i rivâyetin bu mevzûa dâir verdikleri ma'lûmâtı tamâmiyle te'yîd ve tevsîk eylemekte bulunması cihetiyle de bizim için pek ziyâde ehemmiyeti hâizdir. Bilhassa bu Sencât-ı zücâciyye sadr-ı İslâm'daki dirhem ve dînarların hiç tehâlüf etmeksizin vezinlerini bildirmesi cihetiyle çok mühimdir. Bunlar hakkında İsmâil Gālib Bey kataloğunun mukaddimesinde gördüğümüz ma'lûmâtı not olarak bildiriyoruz[2].

NAKDİN LÛGAVÎ VE ISTILÂHÎ MANÂSI

Bir şey satın alındığında derhal verilen peşin paraya nakid denir. Mânâ-yi masdarîden me'huz olup "*Nesîe*"nin yâni va'de ile bey'in mukābilidir. Cem'i nukūd gelir. Vezni ve âyarı düzgün ve bütün evsâf-ı ciyâdeti hâiz paraya da nakid denir. Ve bizce matlūb olan da budur. Nakid, paranın züyûfunu, hâlisinden seçip ayırmak mânâsına da masdar olur.

---

[1] Mukrizî, *Nukūdu Kadîme*: S. 14.

[2] Sencât-i zücâciyye yâni cam dirhemler, târihî meskûkât içinde şâyân-ı dikkat âsârdan olup Emevîler, Abbâsîler, Fâtimîler asrında bâzı halîfe ve ekser vâlilerin ve âmillerinin isimlerini şâmil olarak darb ve ihrac kılınmıştır. 1878 târihinde Mösyö Jorj Londra'da bir bend-i mahsûs ile Sencattan bir takımını neşr ü ta'rîf etmiş ve Mösyö Lâdva dahi bunlardan bâzı mühim kıt'alarının Fransa meskûkât kabinesinde mevcûd olduğunu söylemiştir. (İstanli Lâk-Pol) geçen sene 1891 senesinde İngiltere müzesinin neşreylediği bir kataloğunda dört yüz kadar zücac irâe eylemiştir.

Fukahâ nakdi, altın ile gümüşe ve bunların madrub ve meskûküne tahsîs etmişlerdir. Ceyyid olsun, olmasın bir fark görmemişlerdir. Yine fukahâ altın ile gümüşten başka mâdenden ittihâz ve kabûl edilen fülûs ve evrâka hakîkî olarak nakid ismini izâfe etmeyip bunlara ancak teşbih tarîkıyle nakid derler. İktisadcılar nakdi daha geniş mânâda isti'mâl ederek vâsıta-i mübâdele olan her şeye hakîkî mânâsiyle nakid ıtlāk ederler. Fukahâya göre, semenin sıhhatinde, onun şer'an isti'mâli câiz ve helâl olan eşyâdan olması şarttır. Bu sebeble mülevves bir yağın, rakı ve şarâb gibi müskirâtın, âlât-ı lehv ü tarabin nakid makāmında vâsıta-i mübâdele olarak isti'malleri câiz değildir. Fakat iktisad ilmî bir kayd-ı dînî ile mukayyed olmadığı için iktisadcılarca eşyânın hill ü hürmetine iltifat edilmemiştir. Gerçi fukahâ ile iktisadcılar arasındaki bu ihtilâfın mevzûu-bahsimiz olan nakd-i müteârefe bir şumûl ve te'sîri yoktur. Bunun hâricinde gerek fukahânın, gerek iktisadcıların ittifak ve iştirâk ettikleri bir cihet vardır ki, bu da esman râyice ittihâz edilen ve millet tarafından müttefikan kabûl ve i'tibâr olunan her şey'in altın ve gümüş gibi vâsıta-i mübâdele olarak nakid vazîfesini görebilmesidir. Nakid hakkındaki bu geniş telâkkî fıkhan da müsâiddir. Çünkü uruz ve eşyâdan her hangi bir nev'in, semen ittihâz edilmesine bir mâni-i şer'î yoktur[1].

NUKŪDU KADÎME VE NUKŪDU AHÎRE

İnsanların târîh-i nukūdunu tetkîk eden âsâr-ı atîka ilmi kadîm zamanlardanberi kavimlerin ve milletlerin nakd olarak muhtelif mübâdele vâsıtaları isti'mâl ettiklerini kayd etmektedir. Habeşliler uzun zaman tuzdan nakid kullanmışlardır. İngilizler katır boncuğu denilen beyaz bir boncuk kullanmışlardır. Denizden çıkan ve ortası hurma çekirdiğinin yarığı gibi yarık bulunan bu boncuk, *Kāmûs* mütercimінin bildirdiği vechile isâbet-i ayn için çocuklara da takıldığından vaktiyle nazar boncuğu da denilmiştir. Farslılar harmühre derler. Şimâlî Afrika halkı sincab denilen küçük hayvanın renkli derisinden nakid ittihâz etmişlerdir. Çinlilerin, Rusların ve bütün milletlerin kendilerine hâs birer nakdi vardı.

Aristo zamânında Yunanlılar demirden, Çinliler bakırdan, İberîler —ki Fırat nehrinin garbinde beriyye-i arebe kadar uzanan

[1] *Et-Tibyân fî Zekâti'l-Esmân*: 43, 44.

vâsi' arâzîde sâkin kabîlelerdir — kalaydan para îcâd etmişlerdir. Bu mâdenî nukūd arasında bakır para öbirlerinden ziyâde revac bulmuş ve nukūdu hadîdiyyenin yerini tutmuştur. Orta devirde Avrupa'da en çok tedâvül eden nukūd, işte bu mâdenî paralardı. Altın ve gümüş para pek azdı.

Gümüşün ilk def'a para olarak isti'mâli Mîlâd'dan evvel 269 târihinde Roma'da vukū' bulmuştur. Altının nakid olarak ilk isti'mâl edildiği yer de Mısır'dır. Altın ile gümüş kudret-i fâtıranın sınâat-i nukūd için yarattığı en elverişli ve en değerli iki mâdendir. Bu cihetle şerîatimiz, bâzı husûsî haller istisnâ olmak üzere bu mâdenlerin sebeb-i hılkatleri hâricinde kullanılmalarını haram kılmıştır. Altın ve gümüşün kesretle tedâvülü, ancak Amerika'nın keşfinden ve Meksika, Kaliforniya, Avustralya mâdenleri işletilerek beşeriyetin aç gözü doyurulmağa çalışıldığı on yedinci asr-ı Milâdîden i'tibâren başlamıştır[1].

Felslerin Nısâb ve Zekâtı

Fels, fâ'nın fethi ve lâm'ın sükûnu ile ve eski ta'bîrine göre, pula ve mangıra denir Altın ile gümüşten başka mâdenî para demektir. Kable'l-İslâm ve ba'de'l-İslâm her ümmet ve millet için târihin medenî ve en kıymetli nakd olarak kaydettiği mâden, altın ile gümüştür. Fakat altın ile gümüş tedâvüle başladığı halde bunların vaktiyle azlığı ve alış verişte tesâdüf edilen küsûrâtı bunlarla karşılamak mümkün olmaması, mangır isti'mâlini idâme etmiştir. Hattâ ibtidâî milletlerde bu küsûrât için yumurta, ekmek parçası, boncuk gibi şeyler kullanıldığını Mukrizî bildiriyor.

Dînar ve dirhemin İslâmî bir tarza tahvîline teşebbüs edildiği Abdülmelik devrinde bu ihtiyac da düşünülmüş, küsûratta kullanılmak ve ufak tefek ahz-ü îtânın teshîline medâr olmak üzere bakır mâdenine mürâcaat edilmiş ve nühastan küçük kıt'alar kesilerek (fels) denilmiştir[2].

---

[1] *Et-Tibyân fî Zekâti'l-Esmân*: S. 45.

[2] *Kāmûs Tercemesi*'nde felsin, ikinci şöyle bir ma'nâsı da bildiriliyor: Fels, Zimmîlerin boğazlarında olan cizye mühürüne denir ki, selefte cizyesini edâ eden zimmîler, cizyedar mühriyle mahtûm olan kâğıdı boyunlarına ta'lîk ederler idi. İftihar için ve mutâlebeden tahaffuz için. Netekim hâlâ çoban makūleleri dahî cüzdan gibi bir zarfa vaz' edip hamâil-vârî boyunlarında taşırlar.

Felslerin hakîkî bir kıymeti olmayıp bunlar i'tibârî bir kıymet-i mevzûayı hâiz idi. Bâzan da iki kimse arasında mukāveleye rabt olunan bir kıymete i'tibâr edilirdi.

Abdülmelik zamânındaki İslâm felslerinin ibtidâ-i darbına dâir rivâyet sâhibleri sarîh ma'lûmat vermiyorlar. Yalnız Mukrizî'nin Mısır târihinde bildirdiğine göre, Velîd İbn-i Abdülmelik fels darb olunmak üzere Mısır'da bulunan bakırdan ma'mûl cesim bir heykeli izâbe ettirmiştir. Bir de meskûkât-i İslâmiye âlimleri tarafından bu felslerin de harnube ağırlığında senceleri ve sırçadan ma'mûl modelleri bulunmuş ve sadr-ı İslâmdaki felslerin vaziyetlerini ta'yîne medârı olmuştur. Bilâhare bunların da bakırdan başka kalay, demir gibi mâdenlerden müteaddid nevi'leri kesilmiştir.

Ehl-i rivâyetin felsler hakkında bir haber nakletmemeleri Asr-ı Saâdet'te ve Hülefâ-yi Râşidîn devirlerinde fels nâmiyle bir para tedâvül etmediğine delâlet ediyor. Abdülmelik zamânında bakır mangırlar tedâvüle başlayınca o zaman bunlardan fukahâ bahse başlamış ve zekât lâzım olup olmadığı, ayninden mi, yoksa kıymeti üzerinden mi zekât lâzım olduğu fukahâ için zemîn-i ictihâd olmuştur. Esmân-i mutlaka altın ile gümüşten ibâret olup bu iki cins mâden hakkında vârid olan nusûsun zâhirine göre, bunlardan başka mâdenlerde ticâret kasdi olmadıkça zekât lâzım olmamak îcâb eder. Fakat felsin damgalanarak râyic semen olarak tedâvüle başlaması üzerine, âlimlerin enzâr-ı tetkik ve içtihadlarını bu mangırlar kendisi üzerine celb etmiştir.

Piyasada tedâvül eden bu paranın mâdeni hakkında nass olmadığı için kıyas tarîkına gidilmiştir. Makîsün-aleyh olan nakdeyne yâni altın ile gümüşe âid olan vücûbu zekât hükmü, bu iki mâdenin semen-i mâlî olmalarından dolayı mıdır? Yoksa ayninden yâni altın ve gümüşün zâtî kıymetlerinden dolayı mıdır? Diğer bir tâbir ile bu iki mâden hakkındaki vücûb-ı zekât hükmü, bunların semen-i mâlî olmaları gibi bir vasf-ı ârızî ile muallel bir hükm-i şer'î midir ki, fülûs ile aralarında kıyâsı cârî olabilsin, yoksa ta'lîlî bir hüküm değildir ki, kıyas mümkün olmasın? Hilâfiyâta ve mezâhib-i fıkhiyyeye dâir kitablarda gördüğümüz muhtelif ictihadlar bu iki nokta etrâfında toplanıyor.

İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî'nin felslerin zekâtı hakkındaki ictihadları müsbettir ve gāyetle sarîhtir. İmâm Mâlik'in ictihâdı ise muhteliftir, ve daha doğrusu menfîdir.

İmâm Ebû Hanîfe'nin ictihâdını İmâm Hasen şu sûretle nakl etmiştir: Fülûse, bakır veya kalay derâhime veyâhud gümüşü tefrik edilemiyecek derecede az ve müstehlek olan mağşûşeye mâlik olan kimse bunları ticârette kullanıp nemâlandırıyorsa, bunların kıymetine i'tibâr edilip kıymetleri gümüşü gālib olan bir para ile iki yüz dirhem kıymetine bâliğ olursa, zekât vâcib olur. Eğer ticârette kullanmayıp intifâ edilmiyorsa, zekât vâcib değildir.

Bedâyiu's-sanâyi'de Ebû Hanîfe Hazretlerinin bu ictihâdını İmâm Hasen lisânından nakleden Kâsânî merhûm, devam edip diyor ki: Mâverâ-yi Nehir'de yetişen en kadîm meşâyih-i Hanefiyyenin, o diyârın en eski nakdi olan gatârife parası hakkındaki hükümleri de sâhib-i mezhebin yukarıdaki ictihâdına muvâfıktır.

Mâverâ-i Nehir meşâyihi: "*Gatârife paraları tedâvül eden râyic bir semen oldukça bu paraların, gümüşü gālib bir para ile takvîm edilerek kıymetine i'tibâr edilir. Hâl-i revacda değilse, bakılır: ticârette kullanılıyorsa yine kıymetine i'tibâr edilir. Ticârette kullanılmıyorsa, bu sûrette gümüşü muhtevî olup da ihtivâ ettiği gümüş iki yüz dirheme bâliğ oluyorsa veyâhud nakdeynden birisine zam edilmek sûretiyle mecmûu iki yüz dirhem tutuyorsa, ihtivâ ettiği gümüş miktârı zekât lâzım gelir*" demişlerdir ki, bu da sâhib-i mezhebin ictihâdının şumûlünü göstermektedir.

Kibâr-ı eimme-i Hanefiye'den Ebû Bekr Muhammed İbn-i Fazl-ı Buhârî de: "*Gatârife paralarının iki yüz adedinde rub'u öşür yâni kırkta bir hisâbiyle ve sayı ile beş aded zekât lâzım geldiğine dâir fetvâ vermiştir. İmâm-ı müşârün-ileyh: Gatârife felsleri bizim en kıymetli paramızdır. Başka yerlerin gümüş paraları derecesindedir. Biz kendi paramızı biliriz ve ona i'tibâr ederiz.*" der imiş. İmâm Halvânî, Serahsî de üstâd Ebû Bekr'in bu fetvâsını ihtiyâr etmişlerdir ki, yakında îzâh edeceğiz. Bundan sonra Kâsânî; "*Selefin bu bâbdaki kavli fıkıh nokta-i nazarından daha sahihtir*" diyor[1].

Şürünbülâliyye'den naklen *İbn-i Âbidîn Hâşiyesi*'nde fülûsun zekâtı daha basit bir şekilde şöyle bildiriliyor: fülûs esmân-ı râyice veyâhud ticâret metâı olursa, kıymeti üzerinden zekât vermek vâcib olur. Ne semen-i râyic, ne de ticâret metâı olmazsa, zekât vâcib değildir[2].

---

[1] *Bedâyiu's-Sanâyi':* (C. 2, S. 17).

[2] *İbn-i Âbidîn:* (C. 2, S. 43).

Hidâye Kārii'nin *Fetâvâ*'sında da: felslerde zekâtın vücûbu, mevki-i muâmelede bulunması ve kıymetinin iki yüz dirhem gümüşe veyâhud yirmi miskal altına müsâvî miktâra bâliğ olması ile meşruttur, deniliyor ki, bu da felslerin zekâtı hakkında en vâzıh bir fetvâdır.

Şu da hassaten şâyân-ı kayıttır ki: felsler semen olmakta nakdeyne yâni altın ile gümüşe benzediklerinden altın ile gümüşün nisâbını ikmâl için fukahâ-yi Hanefiyye felsin bu iki nakde zam olunmasını da iltizâm etmişlerdir.

HULÂSA: Hanefîlere göre nakdeyne taallûk eden vücûb-ı zekât, nakdeynin fitrî olan veyâhud örfî olarak devâm edip gelen semeniyyetleriyle muallel bir hükm-i şer'î olduğundan semen olarak tedâvülde bulunan ve bu sûretle nemâ ve ticâreti müfid olan fülus, nakdeyne kıyas ve ilhak edilerek zekâta tâbi' olur. Âhiren fülûsun revâcı arttığından, sâhibi ister onu ticârette kullansın, isterse kullanmayıp zâtî ihtiyâcına sarf etsin, isterse iddihâr eylesin, hiç bir farka tâbi' olmıyarak zekât lâzım gelir. Mâlikîlere göre, fark olduğunu yakında göreceğiz

Felsin zekâtı hakkında İmâm Şâfiî'nin ictihâdı da esas i'tibâriyle İmâm Ebû Hanîfe'nin ictihâdına muvâfıktır. Sâhib-i *Tırâz* İmâm Şâfiî'nin İmâm Ebû Hanîfe ile berâber fülûsun zekâtı kıymetine göre ayninden lâzımdır, dediklerini naklediyor ki, fülûsun zekâtı altın ve gümüşten birisi ile takvîm edilerek kıymeti nısâba bâliğ olmak üzere ayninden lâzım gelir, demek olur. Fakat Hanefî kitablarında Ebû Hanîfe'nin, ayninden zekât olduğuna dâir bir nakle tesâdüf etmedik.

Mâlikîlerin felsler hakkındaki ictihâdına gelince: Mâlikîlerin kavl-i râcihine göre, damgalı felslerde yâni altın ile gümüşten başka râyic olan her hangi mâdenî parada zekât vâcib değildir. Furû-ı Mâlikiyye kitablarının en meşhûru olan *Müdevvene*'de[1]: "*İki yüz dirhem*

[1] *Müdevvene*, Ebû Abdullâh Abdurrahmân İbn-i Kāsım Mâlikî'nindir. Mâlikî mezâhibine dâir yazılan ilk eserlerden birisi ve en meşhur ve mu'teberidir. *Müdevvene*'nin müellif-i muhteremi İbn-i Kāsım, İmâm Mâlik'in ehass-ı ashâbından âlim ve zâhid bir zât idi. İmâm Malik'ten ilim aldıktan sonra Mısır'da Mâlikî mezhebini neşr-ü tedvîne sa'y ederek *Müdevvene*'yi yazmıştır. Ve 191 târihinde Mısır'da vefât etmiştir. Bu kıymetli Mâlikî kitabı üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Kādî Ebü'l-Fadl Iyâz'ın da *Tenbîhât*'ı vardır ki, (التنبيهات المستنبطة في شرح مشكلات المدونة) nâmını taşımaktadır. Bu *Tenbîhât* üzerine de tehzibler, ta'likler, yazılmış, ihtisar da edilmiştir. [*Keşfü'z-Zunûn*: C. 2, S. 411 ve *Tabakāt*].

gümüş kıymetinde yıllamış fülûse mâlik olan kimseye zekât yoktur. Meğer ki, o fülûs, tedâvülde bulunup da ticâret metâı gibi takvîm edile" denilmiştir. Bir kısım Mâlikî fukahâsı *Müdevvene*'deki bu takvim sözünün zâhirine bakarak sâhib-i mezhebin maksadı: "*Fülûs gerek ticâret metâı olsun, gerek râyic semen olarak ticâret hayâtında kullanılsın. Her iki halde uruz gibi takvîm edilerek nisab ve zekâtı tâyin ve ihrâc edilir. Eğer ticârette kullanılmıyarak sâhibi kendi havâyici için isti'mâl veyâhud iddihâr ederse, kavl-i meşhûra göre, ne ayninden, ne de kıymeti üzerinden zekât lâzım gelmez*" demek olduğunu bildirmiştir.

Kādî Iyâz *Tenbîhât*'ında fülûs hakkında İmâm Mâlik'in re'y ve ictihâdı muztaribdir, diyor.

İmâm Mâlik'in Felsler hakkındaki kavl ve ictihâdını İbn-i Rüşd *Mukaddimât*'ında şöyle îzâh ediyor: İmâm Mâlik'in meşhur olan: "*Fülusta zekât yoktur*" kavli ile murâdı: "*Fülûsun zekâtı nukud gibi değildir. Fülûsun sâhibi bunun ne zâtı, ne de kıymeti i'tibâriyle zekât ile mükellef değildir*" demektir. Bu ise fülûsu ticârette kullanıp tenmiye eden kimsenin urûz-ı ticâretin takvîmi gibi kıymeti üzerinden zekât ile mükellef olmasına münâfî değildir.

(طراز ملهب) de de[1] deniliyor ki: "*Fülusda zekât yoktur*" kavlinin zâhirine nazaran bâzı Mâlikî fukahâsı: "*Mevki-i tedâvüldeki felslerin vezni ve adedi i'tibâriyle değil, belki kıymeti üzerinden zekât vâcibdir*" demişlerdir.

HULÂSA : Fukahâ-yi Mâlikiyye de ticârette kullanılan felslerde zekâtın lüzum ve vücûbuna kāil olarak sâhib-i mezhebin meşhûr olan kavlini ve menfî ictihâdını te'vîl ile meşgul olmuşlardır.

EVRÂK-I NAKDİYENİN ZEKÂTI

Tarîk-ı îcâd ve isti'mâli itibâriyle nukud arasında en son ve bi'n-nisbe en yeni olanı varaka-i nakdiyedir. Maamâfih bunun târihi de on üçüncü asr-ı Mîlâdîye kadar yükselir. Bu târihte Çinliler siyah dut veyâhut bögürtlen ağacının yaprağından kâğıt ve para îcâd ve ittihâz etmişlerdir. Çinlilerden sonra da İrânîler arasında şâyi' olmuştur. Aradan asırlar geçtikten sonradır ki, Avrupa'da kâğıt

---

[1] (ملهب) İmâm Ebû-İshak İbrâhîm-i Şîrâzî'nin Şâfiî fıkhına dâir mühim bir eseridir. 455 târihinde te'lîf etmeğe başlamış 469 da bitirmiştir. Şâfiî fukahâsı tarafından pek çok şerh yazılmıştır. Birisi de budur. [*Keşfü'z-Zunûn:* C. 2, S. 57].

para kullanılmaya başlamıştır. Zamânımızda ise dünyânın her tarafında, medenî, bedevî her millette kâğıt paranın altından, gümüşten ziyâde tedâvülü umûmî bir örf olmuştur. Varaka-i nakdiyenin bu kesret-i teâmülüne ve vâsıta-i mübâdele olmakta altının, gümüşün yerini tutmasına, bunlardan başka mal ve servet ittihâz edilmesine nazaran bu kâğıt paraya da nakd gibi i'tibâr ederek zekâtını vermek ve fukarâyı müstehık olduğu eczâ-yi hukūkundan mahrûm etmemek muktezâ-yi hikmet ve şiâr-ı ma'dilettir. Bir de varaka-i nakdiyeden zekât verilmesi esâsı kabûl edilmekle hasis ruhlu ağniyâ için emvâlini evrâk-ı nakdiyeye tahvîl ederek zekâttan kaçmak yolu kapatılmış olur. Bunlar varaka-i nakdiye zekâtının birer delîl-i ma'kūlüdür. Fıkhî tetkîkimiz de aşağıda görülecektir.

Varaka-i nakdiye ve kāime-i nakdiye dediğimiz bu kâğıt para, lisânımızda İngilizce adı ile "*Banknot*" diye de zebanzeddir. Şemseddin Sâmi Bey *Kāmûs-ı Türkî*'sinde banknot: İngilizce banka kāimesi, her memlekette millî bankanın akçe makāmında tedâvül etmek üzere çıkardığı muhtelif mikdar ve kıymetli kāime-i nakdiye, diye târif ediyor. Şimdi varaka-i nakdiye, kāime-i nakdiye, banknot, dediğimiz bu kâğıt parayı fels hükmünde sayarak zekâta tâbi'dir, diyecek miyiz? Bunun da vaz'î ve i'tibârî olan kıymetini, hılkî ve hakîkî kıymet yerine kabûl edecek miyiz? Altın ile gümüş zekâtının vücûbu, bir hükm-i muallel veyâhut gayr-i muallel olduğuna göre mevki-i tedâvüldeki felsler hakkında cârî olduğunu yukarıda gördüğümüz ihtilâfın, bu varaka-i nakdiye hakkında da tamâmiyle cârî olduğuna hükmedebilecek miyiz? Bunun da bir semen-i râyic olduğuna bakarak, ticâret metâının takvîmi hakkında yakında göreceğimiz kıymet nehcine bunu da ilhâk ve sevk edebilecek miyiz?

Yoksa varaka-i nakdiye fels hükmünde değildir, diyerek ve bu tevâlî eden istifhamlara toptan menfî bir cevap vererek: "*Varaka-i nakdiyede zekât yoktur*" mu diyeceğiz?

İşte Kāime-i nakdiyenin zekâtını tetkîk etmeğe başlarken bu babdaki tetkîkâtımızın hutût-ı esâsiyesini, yukarıdaki suallerde hulâsa etmiş bulunuyoruz. Şimdi bunlara cevap vermeğe başlayacağız.

İlk bakışta varaka-i nakdiyeyi fels hükmünde saymak imkânsız gibi görünüyor. Çünkü felsler, kâğıt gibi değil, belki kâğıda muhâliftir. Bunun kıymet-i mevzûasiyle berâber az, çok kıymet-i zâtiyesi de vardır. Ve bu i'tibâr ile fels, nakdeyne mülhak olup zekâta tâbi'dir, zan olunarak felsle varaka-i nakdiye arasında bir fark görülebilir. Fakat

bu farkın, nakdin kıymeti üzerinde hiç bir te'sîri yoktur. Çünkü nakdin râyic kıymetini, milletin irâde-i umûmiyesi vaz' eder, ve teâmül ile mu'teber olur. Tedâvülü de irâde-i umûmiyenin tecellîsidir. Zamânımızda dünyânın her tarafında cârî olan iktisâdî örf budur. Binâenaleyh bu gün nakd olmakta az olsun, çok olsun zâtî kıymetin hiç te'sîri yoktur. Binâenaleyh Hanefî fukahâsının fels hakkındaki nokta-i nazarlarına göre yâni felsin semen-i râyic olarak tedâvülde bulunması, yâhut ticâret metâı olması nasıl kıymeti üzerinden zekâtı îcâb ediyorsa varaka-i nakdiye de milletin hey'et-i umûmiyesinin bahşettiği kıymet üzerinden zekât lâzım gelir. Hanefîlere göre, nakdeyne taallûk eden vücûbu zekât yukarıda bildirdiğimiz vechile nakdeynin fıtrî olan veya müteâmel bulunan semeniyyeti ile muallel bulunduğundan tedâvülde bulunarak nemâ ve ticâreti ifâde eden fülus, nakdeyne kıyas ve ilhak edilerek zekâta tâbi' olduğu gibi kavâim-i nakdiyeden de zekât vermek vâcib olur. Hattâ bu varaka-i nakdiye ister ticârette kullanılsın, ister kullanılmayıp sâhibi kendi ihtiyâcına sarf etsin, isterse iddihâr eylesin, zekâta tâbi' olmakta hiç bir fark yoktur.

Usûlü Şâfiiyye'ye göre evrâk-ı nakdiye düyûn senedâtına kıyâs edilerek zekâta tâbi'dir, denilirse de Hanefîlerce kıyâs tarîkı ile senebe-sene fevrî olarak zekât ile hükm etmek mümkün değildir.

Şöyle ki: birisinin diğer bir kimseden alacağı olup da üzerinden bir sene mürûr ettiği ve medyun, borcunu ödeyecek derecede zengin ve mûteber olduğu halde borcunu inkâr etmezse bu zimmet, vedîa hükmünde olup bir sene mürûrunda ister tahsil ve kabz etsin, ister etmesin dâyine, zekâtını ta'cîl edip vermek Şâfiîlere göre vâcibdir. Evrâk-ı nakdiyenin de bu sûretle her sene zekâtını fevrî olarak vermek vâcib olur.

Halbuki Hanefîlerce düyûn-ı kaviyyede bile havelân-ı havl yâni borcun üzerinden bir sene mürûrunu müteâkip zekât farz olmakla berâber derhal te'diye îcâb etmez. Belki bu borçtan en aşağı kırk dirhem kabz-u tahsîl edilinceye kadar zekât te'hîr olunur. Kırk dirhem tahsîl edilince bir dirhem, seksende iki dirhem ve bu sûretle tahsîlât nisbetinde zekât verilir. Çünkü Hanefî mezhebinde bu yıllanmış borcun zekâtı farzdır. Fakat bu farz, bir farz-ı fevrî değildir[1].

---

[1] Umûmiyetle fıkıh kitablarında muharrer olduğu üzere, İmâm-ı A'zam Hazretlerine göre deyn üç kısımdır:

1) Deyn-i kavî, 2) Deyn-i vasat, 3) Deyn-i zaîf.

Bu cihetle usûlü Hanefiyyeye göre evrâk-ı nakdiye senedâtı düyûna kıyâs edilerek ale'l-fevr zekâta tâbi' tutulamaz.

Mâlikîlerin evrâk-ı nakdiye hakkındaki ictihadları ise felsler hakkındaki ictihadları gibidir.

* * *

(Tenbîh) Mevzûu-bahsimiz olan Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinin: (ليس فيما دون خمس اواق صدقة = *Beş okıyye gümüşün mâdûnunda zekât vâcib değildir*) fıkrası hakkındaki îzâhımız burada nihâyet bulmuştur. Şimdi hadîsin ikinci ve üçüncü kısımlarını îzâh edeceğiz.

Hadîsin ikinci fıkrası: "وليس فيما دون خمس ذود صدقة =*Asgarî üçer yaşında olan beş deveden aşağısında da zekât yoktur*" sûretinde idi. Bu fıkradan da devenin nisâb-ı zekâtı müstefâd oluyor ki, üzerinden en aşağı üç sene güzerân eden beş deveden ibârettir. Ve böyle beş deveye mâlik olan kimseye bi'l-icmâ' bir koyun zekât lâzımgelir. Bu babta fukahâ

DEYN-İ KAVÎ: Bir kimseye karzen verilen nukuddur. Yâhut ticâret için îcâr edilen han, dükkân gibi akarât îcar bedelleriyle ticâret mallarının bedeli olarak başkasının zimmetinde bulunan borçtur. Bu nevi' deyn-i kavî nisab mikdârı olduğu, yâhud nisabdan dûn olup ve fakat sâhibinin nısâba iblâğ edecek mikdarda parası veya malı bulunduğu takdirde bir sene geçince zekât farz olur. Fakat bu farz, fevrî bir farz değildir, hemen zekât vermek lâzım gelmez. Belki bu matlûbun en aşağı kırk dirhemi tahsîl edilinceye kadar zekât te'hîr olunur. Kırk dirhemden aşağı tahsîlât için İmâm-ı A'zam'a göre zekât lâzım değildir.

DEYN-İ VASAT: Ticâret için olmıyan ve sâhibinin yedinde bir sene yılladığı halde zekât îcâb etmiyen emval bedelidir. Nafaka için at'ime bedeli, yâhut ticâret için olmıyan ev, akar ve sâir emlâk ücreti olarak âharin zimmetinde bulunan deyndir. Bu nevi' deyn-i vasat nisâba bâliğ olduğu ve yıllandığı anda zekât farz olur. Lâkin zekâtın edâsı deyn-i kavîde görüldüğü gibi te'hîr olunur. Ve en az iki yüz dirhem tahsil ve kabz edilmedikçe zekât lâzım gelmez. Deyn-i vasattan her ne zaman dâyin, medyûnundan iki yüz dirhem alırsa beş dirhem zekât lâzım olur. Dört yüz dirhem tahsîl ederse on dirhem zekât verir. Ve bu kıyas ile deyn-i vasatın zekâtı edâ olunur.

DEYN-İ ZAÎF: İrs, vasiyet, mehir, diyyet gibi bir mal mukâbili olmıyarak temellük olunan düyûndur. Bu nevî düyûnu zaîfe, nisâba bâliğ olup bir sene geçtikten sonra zekât farz olur. Lâkin edâsı te'hîr olunur. Deyn-i zaîf sâhibi iki yüz dirhemi kabz ettikten sonra bir sene mürûr etmedikçe zekât lâzım gelmez *[Dürr-i Muhtâr]*.

Burada *İbn-i Âbidîn*'de gördüğümüz bir kaydı bildirmek isteriz: Mesâil-i mezkûre ancak başkasının zimmetinde alacağı olup da ondan başka serveti olmıyan kimselere mahsustur. Bu zimemden başka malı olan kimse için zimemden tahsîl ettiği miktârı, sene ortasında bir kazanç gibi mevcut servetine zam ederek hepsinden birlikte zekât vermek îcâb eder.

arasında hiç bir ihtilâf sebk etmemiştir. Tafsîli aşağıda tercemesi (715) numara ile gelecek olan hadîsin îzâhında görülecektir.

Zevd, üç ile on beş yaş arasında olan deveye denir. Ezvâd, diye cemi'lenir.

Bâzı ehl-i lûgat iki yaşı mebde' olarak kabûl etmişlerdir. Bâzıları da müntehâyı yirmi, otuz yaşa kadar ilerletmişlerdir.

«Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinin üçüncü fıkrası olan «وليس فيا دون خمسة أوسق صدقة» = *Beş vesk mikdârı mahsûlün mâdûnunda da zekât yoktur.*" cümlesi ile de hurma, üzüm, hubûbat gibi mahsûlât-ı arzıyyenin nisâb-ı zekâtı ta'lim buyurulmuştur ki, beş veskten ibârettir.

Evsuk, veskın cem'idir. Aslında vesk, bir şey'i toplayıp yüklenmek ma'nâsınadır[1]. Bi'l-ittifak beş vesk, sâ-ı Nebî *aleyhi's-selâm* ile 60 sâa ıtlâk olunur. Ebû Dâvud'un, İbn-i Mâce'nin, Dârekutnî'nin tahrîc ettikleri bu haber; İbn-i Ömer'den, Hasen-i Basrî'den, Şa'bî'den, Zührî'den, Saîd İbn-i Müseyyeb'den sahîh ve ceyyid senedlerle nakledilmiştir. Ebû Ubeyd Kāsım İbn-i Sellâm, bu 60 sâ' ölçeğe "*sâ-ı mahtum*" da denildiğini haber veriyor ki, bu nam bu ölçeğe onun ümerâ taraflarından damgalanmış olmasından dolayı verilmiştir[2]. Deve, katır, merkeb yüküne de vesk denilmiştir.

Bir sâ', 1040 dirhem ayârındaki ölçeğe denildiğine göre, beş vesk, kesirsiz olarak 1000 kilo ve eski okka ile 780 okka eder. Ancak sâ-ı Nebevî mikdârında Irâkîler ile Hicâzîler arasında ihtilâf bulunup ıraklılara göre, bir sâ' 8 Bağdad Rıtlı, Hicâzîlere göre 5 1/3 Medîne Rıtlı olduğundan beş vesaktan ibâret olan 60 sâ-ı Nebevî Irâkîlere göre 480, Hicâzîlere göre de 320 rıtıl eder[3]. Fakat rıtlın kesri Irâkîlere göre 20 istar, Hicâzîlere göre 30 istar olduğundan erkām ile görüleceği üzere netîce-i hisâbiye birdir, bir sâın 1040 dirhem olduğudur.

Irakîlere göre:

Bir sâ' = 8 rıtıl × 20 istar = 160 istar × 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Hicâzîlere göre:

Bir sâ' = 5 1/3 rıtıl × 30 istar = 160 istar × 6,5 dirhem = 1040 dirhem. Sâı, Sadaka-i Fıtır bahsinde de îzâh edeceğiz.

---

[1] (والليل و ما وسق) âyet-i kerîmesinde gece; dağları, ovaları ve bütün denizleri, taşları, ağaçları ve baştanbaşa rû-yi zemîni ihâta ve istiâb eylemekle bunları sînesinde toplayıp yüklenmiş olmasından dolayı bu kelime istiâre buyurulmuştur.

[2] *Umdetü'l-Kārî:* (C. 4, S. 286) ve *Neylü'l-Evtâr:* (C. 4, S. 26).

[3] *Nihâye'li İbni'l-Esîr:* (C. 4, S. 223).

BİR MÜHİMME :

Dürr-i Muhtar gibi bâzı mütûn-ı fıkhiyyede sâ', bin kırk dirhem mercimek veya fiğ istiâb eden kaba denir, diye mutlak olarak zikredildiği halde *Mülteka* gibi bâzı metinlerde İmâm-ı A'zam ile İmâm Muhammed'e göre sekiz rıtl-ı Irâkî'dir. İmâm Ebû Yûsüf'e göre, Medîne rıtlı ile beş rıtıl ile sülüs yâni 5 1/3 rıtıl olduğu kaydedilmiştir. Şârihler tarafından da bu mes'elede İmâm Ebû Yûsüf'ün Mâlik, Şâfiî, Ahmed hazarâtı ile bir ictihâdda bulunduğu haber veriliyor. Şârih Aynî'nin *Umdetü'l-Kārî*'de [c. 1, s. 849 ve c. 11, s. 76] Tahâvî'den nakline göre İmâm Ebû Yûsüf: "*Medîne'ye gittiğimde İmâm Mâlik'i ziyâret etmiş ve esnâ-yi müsâhabede sâın sekiz rıtıl olduğunu söylemiştim. İmâm Mâlik: hayır sekiz değil, 5 1/3 rıtıldır, diyerek bir ölçek getirip: işte sâ-ı Nebî aleyhi's-selâm budur, dedi. Ve hakîkaten bu ölçek 5 1/3 rıtıl idi*" demiştir.

İki İmâmın bu mülâkat sırasında aralarında cereyân eden bu hâdise Tahâvî gibi bir Hanefî İmâm ve muhakkıkı tarafından nakledilmekle vukūunda şüphe edilmezse de bu hâdiseyi bâzı eimme-i selâse fukahâsının İmâm Ebû Hanîfe'ye muhâlefeti şekline sokmaları hiç doğru değildir. Çünkü yukarıda erkam ile de ifâde ettiğimiz vechile ortada bir madde-i muhâlefet yoktur. Her iki hisâb ve ölçüye göre bir sâ', 1040 dirhemden ibârettir. Belki bu vâkıanın medlûlü, İmâm Ebû Yûsüf bâdemâ sâın takdîrinde Medîne mikyâsını iltizâm etmiş demek olur.

Bu îzâhâtımızı Zeylaî ve *Fethü'l-Kadîr*'den *Dürr-i Muhtâr Hâşiyesi*'nde nakleden İbn-i Âbidîn merhum: "*Böyle bir muhâlefetin mevcûd olmadığının en vâzıh delîli İmâm Muhammed'in âsârında görülmemesidir. Arada bir muhâlefet bulunsaydı, Ebû Yûsüf'ün mezhebini herkesten iyi bilen İmâm Muhammed, muhakkak bundan kitablarında bahsedecekti*" dediklerini de haber veriyor[1].

Ebû Hanîfe Hazretleri bir sâın sekiz rıtıl olduğunu İbn-i Âbidîn'in Câbir *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettiği şu meâldeki hadîs-i şerîften istifâde etmiştir. Câbir Hazretleri: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem iki rıtıldan ibâret olan bir müd su ile abdest alırdı. Sekiz rıtıl istiâb eden bir sâ' su ile de gusl ederdi*" demiştir. Bu hadîsi Dârekutnî

---

[1] حاشية ابن عابدين على الدر المختار : (ج ٢، ص ١٠٤) ومجمع الانهر : (ج ١ ، ص ٢٢٢)

de Enes Ibn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den ayni meâlde tahrîc eylemiştir[1].

Beş veskın bin kilo ve eski okka ile 780 okka olduğunu da erkam ile ayrı ayrı şöyle ifâde ederiz:.

5 vesk × 60 sâ' = 300 sâ' × 1040 dirhem = 312000 ÷ 312 = 1000 kilo.

5 vesk × 60 sâ' = 300 sâ' × 1040 dirhem = 312000 ÷ 400 = 780 eski okka.

Hadîsin bu fıkrasiyle istidlâl edenler: Şâfiî, Ebû Yûsüf, Muhammed'dir. Bunlara göre meyva ve hubûbât beş veska bâliğ olmadıkça zekât yâni öşür lâzım gelmez. İmâm Ebû Hanîfe ise öşür için böyle bir nisâb şartını kabûl etmemiştir. Mahsûlât-ı arziyenin azından da, çoğundan da zekât, öşür lâzım gelir, demiştir. Ve bu mahsûlâtın iskā' ile meydana gelmesi, yâhut yağmur veya nehir suyu ile idrâk etmiş olması arasında da bir fark görmemiştir. İmâm-ı A'zam'a göre bir sâ' bâzılarına göre yarım sâ' mikdârı, mahsûlât için mebde-i öşür olmak üzere kabûl edilmiştir.

Ebû Hanîfe Hazretlerine göre, mahsûlât-ı arziyenin öşre tâbi' olması için o mahsulde bekā da şart değildir. Yeşil mahsüller de öşre tâbi'dir. İmâmeyn'e göre, mahsûlâtın bir zamân-ı havl devâm eden nev'inden öşür lâzım gelir. *Tuhfe*'de İmâm-ı A'zam'ın ictihâdı, sahîh olarak tesbît edilmiştir.

Ebû Hanîfe, mahsûlâtın öşre tâbi' olması için havelân-i havli de şart kılmamıştır. Senede iki mahsul verebilen arâzînin her mahsûlünden öşrü alınır, demiştir. Sâhib-i mezhebe göre, öşür ibâdet değildir. Belki bir meûnettir; öşürde yerin ücreti ve kirâsı ma'nâsı vardır. Bunun için bu vergiyi vermekten imtinâ' eden kimseden devletin cebren almak hakkı vardır. Ölürse, devlet müteveffânın terekesinden alır.

Öşür için zekât gibi akıl, bülûğ, hürriyet de şart değildir. Sağîrin, mecnûnun, mükâtebin mahsûlât-i arziyesinden, hattâ vakıftan öşür alınır[2].

---

1 روى ابن عدى عن جابر قال : (كان النبى صلى الله عليه و سلم يتوضأ بالمد رطلين. و يغتسل بالصاع ثمانية ارطال) و اخرجه الدار قطنى عن انس قال : (كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يتوضأ بمد رطلين و يغتسل بالصاع ثمانية ارطال). [عينى : ج ٤ ، ص ٩٤٦]

2 *İbn-i Âbidîn:* (C. 2, S. 67).

Ebû Hanîfe Hazretleri yalnız kasab-ı fârisî denilen kalem kamışı gibi boğumu ve ünbûbu olan nebâtı, odunu, kuru otu, samanı öşürden istisnâ etmiştir.

Ebû Hanîfe'nin mezhebi İbn-i Abbâs'tan, Zeyd İbn-i Alî'den, Nehâî'den de menkuldür. Züfer'in mezhebi de böyledir. Eimme-i Mâlikiyye'den İbni'l-Arabî de: "*Ebû Hanîfe'nin mezhebi, mezheblerin en kuvvetlisidir, fukarâ için en muvâfıkıdır*" demiştir. Muhammed Bâkır ile Ca'fer-i Sâdık Hazarâtı da: Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinin haber verdiği nisab; hurma, üzüm, buğday, arpaya maksurdur. Mu'tâd olan da nisâbın bunlarda nazar-ı i'tibâre alınmasıdır, demişlerdir[1].

Ebû Hanîfe Hazretleriyle isimlerini bildirdiğimiz eimme-i selefin bu babda istinâd ettikleri İbn-i Ömer ile Câbir *radiya'llâhu anhüm* hadîsleridir. İbn-i Ömer hadîsi "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem, yağmur ve nehir suyu ile havuz gibi çukurda müterâkim su ile sulanarak idrâk eden mahsûlât-ı arziyyede tam öşür, iskā' ameliyesiyle yetiştirilen mahsûlâtta ise nısıf öşür vardır, buyurdu*" meâlindedir. Ve Buhârî ile Sünen-i Erbea sâhibleri tarafından rivâyet edilmiştir.

Câbir hadîsi de ayni meâlde olup Müslim ile Ahmed İbn-i Hanbel, Nesâî ve Ebû Dâvud rivâyet etmişlerdir[2].

Görüyoruz ki, bu hadîsler mutlak olarak vârid olmuştur. Mahsûlât-i arziyenin öşrü için bir nisab bildirilmemiş ve Ebû Saîd hadîsinde olduğu gibi beş vesk ile takyid buyurulmamıştır. Ebû Hanîfe ile eimme-i selef, İbn-i Ömer ve Câbir hadîslerinin umûmu ile amel edip Ebû Saîd hadîsinin fıkra-i ahîresi ile takyîde lüzum görmiyerek bu mahsüllerin azında ve çoğunda öşrün lüzûmunu kabûl etmişlerdir.

Bâzı fukahâmız da sâhib-i mezhebin bu babda istinâd ettiği deliller arasında: "*Ey mü'minler! Kazancınızın helâlından ve yerden sizin menâfiiniz için ihrac ve idrâk ettiğimiz mahsullerden infâk ediniz*" meâlindeki

---

1 *Neylü'l-Evtâr*: [C 4, S 28]

2 عن ابن عمر رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه و سلم قال : فيما سقت السماء و العيون او كان عثريا العشر و ما سقى بالنضح نصف العشر [رواه الجماعة الا مسلما] و عن جابر رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: فيما سقت الانهار و الغيم العشور وما سقى بالسانية نصف العشور [رواه احمد و مسلم و النسائى و ابو داود]

B. T ; c5, F 8

âyet-i kerîme ile "*Mahsûlün hakkını, öşrünü hasad zamânı veriniz*[1]" meâlindeki diğer bir âyet-i kerîmenin umum ve şumûlünü de îrâd etmişlerdir.

Ebû Hanîfe nâmına îrâd olunan bu vücûh-i istidlâlâtı gördükten sonra Nevevî'nin İmâm-ı A'zam'la bâzı eimme-i selefin ictihâdları hakkında pek tecâvüzkârâne bir mutâleasını arzedeceğiz. Nevevî diyor ki: Bu Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi bize iki fâide bahşetmiştir: 1) Vücûb-ı zekât, şu tahdid ve tâyin edilen mekādir-i eşyâdadır, 2) Bunların mâdûnunda zekât vâcib değildir. İşte bu iki noktada beyne'l-müslimîn ihtilâf eden yoktur. Yalnız Ebû Hanîfe ile bâzı seleftir. Bunlar hubûbâtın azından da, çoğundan da zekât vâcibdir, demişlerdir. Bu ise ahâdîs-i sahîhaya muhâlif, bâtıl bir mezhebdir.

Nevevî'nin bu tecâvüzât-i lisâniyesini Şârih Aynî nakl etmekle berâber bâzı selef ile de Ömer İbn-i Abdilâzîz'i, Mücâhid'i, İbrâhim-i Nehâî'yi kasd ettiğini bildiriyor. Abdullāh İbn-i Abbâs ile Zeyd İbn-i Alî *radiya'llāhu anhüm*'ün de bu ictihadda olduklarını biraz evvel Neylü'l-Evtar'dan nakletmiştik, sonra Allâme Aynî: "*İlim, fazîlet, zühd ü takvâ i'tibâriyle akdem-i eimme olan, Sahâbe'ye ve kibâr-ı Tâbiîye mülâkat şerefiyle bekâm bulunan âlî bir İmâm hakkında Nevevî gibi beyne'n-nâs ilmiyle, insâfiyle, zühdiyle iştihâr etmiş bir zâtın bu derece izhâr-i taassub etmesine hayret edilir*" diyor. Ebû Hanîfe ile bâzı selefin, bir fıkrasiyle amel etmekten i'tizâr ettikleri Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi sahîhtir de, ihticâc ettikleri İbn-i Ömer, Câbir hadîsleri sahîh değil midir? Hem Ebû Hanîfe Hazretleri Ebû Saîd hadîsinin yalnız bu fıkrasiyle amel etmemiştir. Müctehid için bu bir haktır. Bir hadîsin ifâde ettiği müteaddid hükümlerden ictihâdına muvâfık olanları alır, muvâfık olmıyanı bırakabilir.

NİSABLARIN TEVÂZÜNÜ, GINÂNIN TAHAKKUKU:

Gerek mevzûu-bahsimiz olan Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'l-lāhu anh* hadîsinden ve gerek îzâhan zikr ettiğimiz nisâba dâir diğer ahâdîs-i şerîfeden öğrendiğimiz nisablar, bize Asr-ı Saâdet'te tedâvül eden semen ile metâın, nukud ile eşyânın mütekābil vaziyetlerini ve

---

1 (يا ايها الذين آمنوا انفقوا من طيبات ما كسبتم ومما اخرجنا لكم من الارض) [سورة بقره، ٢٦٧] و (آتوا حقه يوم حصاده) [سورة انعام، ١٤١].

zekâtın sebeb-i vücûbu olan gınânın hudûdunu vâzıhan irâe etmiştir. Gümüş nisâbının iki yüz dirhem, altın nisâbının yirmi miskal olması ve bunlardan her hangisine mâlik olan kimsenin zengin addedilmesi bu iki ma'denin Asr-ı Saâdet'te kıymetce müsâvî olduklarını ve bir miskal altının on dirhem gümüş değerinde bulunduğunu ifâde eder. Yine böyle koyunda kırk, sığırda otuz, devede beş adedinin gınâ ve zekât için birer nisab, birer esas ve merci' olarak tâyin buyurulması, bunların da kıymetçe müsâvî olduklarını bildirir. Sonra altın ile gümüşten her birinin nisâbı, bu üç sınıf hayvanların nisablarına kıyâs edilince de meselâ bir koyunun beş dirhem gümüş veyâhut yarım miskal altın pahâsını hâiz olduğu, bir devenin de kırk dirhem gümüş veyâhut dört miskal altın değerinde bulunduğu vâzıhan anlaşılır[1].

Asr-ı Saâdet'in en bereketli vichesini mahsûlât-ı arziyenin nisâbı gösterir. Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde beş vesk olduğu bildirilen bu nisâbın kesirsiz bin kilo olduğunu yukarıda erkām ile irâe etmiştik. Şu halde Asr-ı Saâdet'te hurma, üzüm gibi kuru meyvaların, arpa, buğday gibi hubûbâtın elli kilosu bir miskal altına, beş kilosu da iki dirhem gümüşe alınıp satılıyormuş demek olur.

Muhaddis-i şehîr Şâh Veliyyullāh-i Dehlevî, Ebû Saîd-i Hudrî hadîsini zikr ederek bunda ta'lîm buyurulan mekādir-i nisâbı şöyle ta'lîl ediyor: hurma ve hubûbat gibi mahsûlât-ı arziye nisâbının beş vesk olarak takdir buyurulması, hafif bir âilenin bir senelik masârif-i beytiyelerine kifâyet etmesinden dolayıdır. Efrâdı en az bir ev halkı; karı, koca, bir çocuk veya hizmetçiden teşekkül eder. Bir insanın ise en çok gıdâsı, bir rıtıl yâhut bir müd mıkdârı buğdaydan ma'mûl taamdan ibârettir. Hafif bir âile halkından her biri bu mikdar yedikleri halde beş vesk veznindeki zahîre, ev halkına bir sene kifâyet ettiği gibi bir mikdar artar da, katık masrafını bile karşılardı[2].

---

[1] وقد جعل فى الشرع كل عشرة دراهم قيمة لدينار. الاترى ان الزكاة فى عشرين مثقالا و فى مآتى درهم. فجعلت مآتا الدرهم نصابا بازاء العشرين دينارا. كذلك ينبغى ان يجعل بازاء كل دينار من الفضة عشرة دراهم [احكام القرآن للجصاص : ج ٢، ص ٢٣٧]

الشاة تقوم بخمسة دراهم فى ذلك الوقت «يعنى فى عهد رسول الله صلى الله عليه و سلم». و بنت المخاض باربعين درهما. فايجاب الزكاة فى خمس من الابل كايجاب الزكاة فى مآتى درهم [مبسوط للسرخسى ج ٢، ص ١٥٠]

[2] Mahsûlât-ı arziyenin bin kilodan ibâret olan bu nisâbı bir senenin 360 gününe taksîm edilince üç nüfustan müteşekkil bir âileye yevmiye üç kilo isâbet

Muhakkik ve müdekkık Ahmed Dehlevî merhum nisab hakkındaki ta'lîline devâm edip diyor ki: gümüş nisâbının iki yüz, altın nisâbının yirmi miskal takdir buyurulması da es'ârı mu'tedil bir çok şehirlerde hafif bir âilenin tam bir sene âile bütçesinin masraf kısmını karşılamasından dolayıdır.

Deve zekâtının, cinsinin gayri koyun ile te'diye edilmesi ta'lim buyurulmuştur. Bu da deve gibi iri yapılı bir hayvanın dölünden, döşünden, südünden, yününden istifâde edilmekte olduğundan, sekizde bir kıymetini teşkîl eden zekât için kesîrü'l-menfaa koca bir hayvanın yok edilmesi hayır ve menfaatle kābil-i te'lif görülmiyerek bir koyun bir devenin sekizde birine muâdil addolunup zekât olarak bir koyun teşrî' buyurulmuştur. Bir çok ahâdîs-i sahîhada vârid olduğu üzere Asr-ı Saâdet'te bir deve kâh on, kâh sekiz, bâzan da on iki koyuna müsâvî kıymette addedilmiştir. Bu i'tibâr ile beş deve nisâbı, koyun nisâbının asgarî mikdârı sayılmıştır[1].

Buhârî'nin Câbir İbn-i Abdıllāh *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîsin Kitâb-ı Büyû'da şirâ-i devabbe âid olan bâbındaki tarîk-ı rivâyeti de[2] Asr-ı Saâdet'te bir devenin kırk dirhem gümüş kıymetinde olduğunu vâzıhan ifâde etmekte ve o devirde eşyâya nisbetle paranın kuvve-i iştirâiyyesinin yüksekliğini göstermektedir. Câbir Hazretleri diyor ki, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile bir gazâda bulundum. Avdetimizde devem yoruldu, ağırlaştı, yürüyemez oldu. Bu sırada Resûl-i Ekrem geldi. Bana:

— Sen Câbir misin? diye seslendi. Ben de:

— Evet! diye cevab verdim. Resûl-i Ekrem:

— Zorun nedir ki, ordudan geri kaldın? diye sordu. Ben de:

— Devemin durgunluğundan geri kaldığımı bildirdim. Resûl-i Ekrem indi. Devemi bir ucu eğri olan asâsiyle çekti. Sonra bana:

---

eder. Bu mikdâr hubûbat, Asr-i Saâdet'te kanâatkâr bir âilenin hem ekmeğine, hem katığına kifâyet ederdi.

[1] *Hüccetullāhi'l-Bâliğa:* (C. 2, S. 32).

[2] Bu hadîsi Buhârî *Sahîh*'inin yirmi bu kadar yerinde müteaddid senedlerle ve biribirinden farklı metinlerle rivâyet etmiştir. Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhibleri de elfâz-ı muhtelife ve esânid-i mütegayyire ile tahrîc etmişlerdir. Bizim için şâyân-ı ihticâc olan rivâyet, Buhârî'nin "*Şirâ-yi devâbbe*" âid olan bâbındaki bu tarîk-ı rivâyetidir. Kādî Iyâz: Bu hadîsin rivâyetinde bu derece ihtilâf edilmesinin sebebi, hadîsin meâlen rivâyet edilmiş olmasındandır, diyor.

— Haydi şimdi bin artık, buyurdu. Deveme bindim. Bu defa hayvan, Resûl-i Ekrem'in devesini geçmek istiyordu, ben men' ediyordum. Bundan sonra Resûl-i Ekrem:

— "أتبيع جملك = *Deveni satmak ister misin?*" buyurdu. Ben de :

— Evet, satarım, dedim. (فاشتراه منى باوقية = *Resûl-i Ekrem deveyi benden kırk dirheme satın aldı.*" Medîne'ye vardığımızda Bilâl *radiya'llāhu anh*'e kırk dirhem gümüş tartıp vermesini emretti. Bilâl de terâzinin gümüş kefesi ağır basarak tartıp verdi, ben de alıp gittim. Sonra dönüp geldiğimde: Bana Câbir'i çağırınız, buyurmuştu. Ben de Resûl-i Ekrem bu defa da deveyi bana red ve iâde eder diye korkuyordum. Filhakîka öyle oldu. Resûl-i Ekrem:

— Haydi Câbir deveni de al! buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfin *Buhârî*'deki metni daha uzundur. Biz muhtasaran nakl ve terceme ettik.

Hulâsa: nisâbı tâyinde nusûs ve ahâdis pek çoktur. Bunların kâffesi nukūd ve eşyâ nisablarının kıymetce yekdiğerine müsâvî kıymette, muâdili bir derecede olduklarını ve sadr-i İslâm'daki iktisâdî örfe göre tâyin buyurulan bu nisablardan her hangi birisine mâlik olan kimsenin zengin addolunduğunu ifâde etmektedir.

Zamânımızın iktisâdî vaziyeti ise, Asr-ı Saâdet'e şöyle dursun Harb-i Umûmî'den evvelki vaziyet-i iktisâdiyeye nisbetle çok farklıdır. Bu fark altın ile gümüş arasında meşhûd olduğu gibi, bunların eşyâya kıyas ve nisbetlerinde de pek bârizdir. Aşağıda riyâzî hisâbâta müstenid husûsî bir unvân ile bildireceğimiz vechile zamânımızda gayri meskûk altın ile gümüş arasında bire on altı, on sekiz bir fark vardır.

Asr-ı Saâdet'te bir buçuk dirhem veznindeki bir miskal altın, on dirhem gümüş kıymetinde i'tibâr edildiğine göre, bu fark ancak bire yedi derecesinde idi. Bu gün gümüş günden güne sukūt etmekte, altının pahası ise mütemâdiyen yükselmektedir. Hattâ bu yükseliş, dünyâ piyasalarında pek fenâ buhranlar tevlîd ettiğinden her tarafta altın kıymeti, devletin müdâhalesini celb etmiş ve hükûmetçe tesbit ve takdîrine lüzum görülmüştür.

Sonra bu gün piyasada tedâvül eden gümüş paramız veznî ve zâtî kıymetini değil, devletçe izâfe edilen îtibârî bir kıymeti hâizdir. Ve bu, memleketimiz için bir örf olmuştur. Devletin nüfûzu ise, bir kâğıt üzerinde bile tecellî edince, banknot dediğimiz evrâk-ı nakdiye bile ayni kıymeti hâiz bulunuyor. Ve fülûs gibi mansûs olmadığı

halde nakd olduğu için altın ve gümüşten ibâret olan ehâd-i nakdeyne kıyas edilerek evrâk-i nakdiyenin mâliki de zekât gibi vecâib-i şer'iyye ile mükellef addolunmak îcâb ediyor. Binâenaleyh gümüş nisâbının hisâbında vezn ile berâber hiç şüphesiz bu ma'rûf olan kıymete de i'tibâr edilmelidir. Bu gün külçe iki yüz dirhem gümüş nisâbının kıymeti, kırk koyun nisâbına değil ancak zekât olan bir koyuna muâdildir. Bu vaziyette nisâb için yalnız vezne i'tibâr etmek zekât ve sadaka-i fıtır hakkında olmasa bile kurban husûsunda harac ve meşakkati mûcibdir.

Zamânımızda nukūdun eşyâya nisbeti de farklıdır, demiştik. Hepimizce ma'lûm olan bir hakîkattir ki, altın, gümüş madenleri Asr-ı Saâdet'te zamânımıza nisbetle çok azdı. Tabiî eşyâya nisbetle kıymetleri daha yüksekti. On üç asır zarfında altın, gümüş mikdârı kıyâs ve nisbet kabûl etmez bir derecede artmış, buna mukābil urûz ve sevâimin sarf ve istihlâki o nisbette yükselmiştir. Bundan dolayı nukūd ile eşyâ arasında bâriz bir fark hâsıl olmuştur. Binâenaleyh Asr-ı Saâdet'e nisbetle zamânımızın iktisâdî vaziyetini bundan sonra "*gınâ-i şer'înin dereceleri*" ni îzâh ederken nazar-ı dikkate almak mecbûriyetinde bulunuyoruz.

Şer'î Gınânın Dereceleri

Gınâ ki, zenginliktir. *Muhit*'ten naklederek Aliyyü'l-Kârî *Mirkat*'de şer'î gınânın üç dereceli olduğunu bildiriyor.

Birinci derecesi gınâ-ı mûcibtir ki: bu gınâ sebebiyle, sâhibine zekât ve sadaka-i fıtır vermek, kurban kesmek vâcib olur. Bu gınânın mikyâsı, nisâb-ı zekâttır ki, nukud ve emvâl-i zekâta göre her birinin mikdârını ayrı âyrı mükerreren zikretmiş bulunuyoruz. Havâyic-i asliyeden fazla bu nisablardan birisi mikdârında bir mala mâlik olmak gınânın en yüksek derecesini teşkîl eder. Bu zenginin zekât ve sadaka alması harâm olduğu gibi başkasının bilerek böyle bir zengine zekât ve sadaka vermesi de haramdır. Bu gınâ-i mûcibi îfâde eden ahâdîs-i şerîfe, başta Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi olmak üzere yukarıda zikredildi.

Gınânın ikinci derecesi gınâ-i muhrimdir ki, bu gınâ da, sâhibine zekât ve sadaka almağı haram kılar. Fakat bu nevî zengine sadaka-i fıtır vermek, kurban kesmek vâcib olur. Bunun derecesi de hâcet-i asliyeden fazla nisab kiymetinde emvâl-i zekâtın gayri bir

mala mâlik olmaktır. Fazla elbîse, fazla ev eşyâsı, akar ve merkeb, katır gibi binit hayvanları bu cümledendir. Bu gınâyı te'sîs eden emvâlin zekât malları gibi nemâ ve kazanç verir nevi'den olması şart değildir. Yine böyle havli yâni yıllanmış ve üzerinden bir sene geçmiş olmasına da lüzum yoktur. Ramazan bayramının arefesinde bu gınânın tahakkuku üzerine sâhibine sadakâ-i fıtır vâcib olur. Kurban bayramında mâlik olan kimseye de kurban kesmek îcâb eder.

Bu zenginliğin derecesi şu meâldeki hadîs-i şerîf ile ta'lim buyurulmuştur: Ahmed İbn-i Hanbel'in Müzeyne kabîlesine mensub bir Sahâbî'den rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Kim ki, afîf yaşamak ve tese'ül zilletinden sakınmak isterse, Allah onu halka muhtâc olmaktan berî kılar. Kim ki, halktan müstağnî yaşamak isterse, Allah onu da ganî kılar. Kim ki, iki yüz dirhem gümüş değerinde bir servete mâlik iken halktan dilenirse, ilhâh ve ısrâr ile ıztırarsız tese'ül etmiş olur*[1]" buyurmuştur. Böyle iddiâyı fakir ve iltizâm-ı kizb ederek tese'ül ise haramdır[2].

Gınânın üçüncü derecesi de sâhibine sadaka ve zekât almağı değil, tese'ül etmeği haram kılan gınâdır. Bu da tercemeleri bervech-i âtî üç hadîs-i şerîften müstefâd olduğu üzere kırk veya elli dirhem gümüşe veya bu kıymette bir mala, yâhut da akşamlı, sabahlı bir günlük nafakaya mâlik olmaktır. Bu üçüncü sınıf ağniyâ, hiç bir vechile nisab mikdârı bir mala mâlik olmadıkları için Hanefîlere göre bunların zekât ve sadaka almaları halâldır. Yalnız istemeleri haramdır. Mezheb-i Şâfiî'de bu üçüncü sınıf insanlardan kuvveti ve sıhhati yerinde olanların da zekât ve sadaka almaları halâl değildir. Abdullāh İbn-i Mübârek, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak İbn-i Rahûye de elli dirhem gümüşe, yâhud bu kıymette bir mala

---

1 قال النبى صلى الله عليه و سلم : من استعف اعفه الله . ومن استغنى اغناه الله. ومن سأل الناس و له عدل خمس اواق فقد سأل الحافا [رواه احمد عن رجل من مزينة. و فى رواية عن ابى سعيد :] من استغنى اغناه الله. و من استعف اعفه الله . و من استكفى كفاه الله. ومن سأل الناس وله قيمة اوقية فقد الحف [هذان الروايتان اخرجهما السيوطى فى الصغير عن احمد]

2 والغنى هو من يملك نصابا من النقدين او ما قيمته نصابا فاضلا عن حوايجه الاصلية من ثياب و دار سكناه و اثاثه و خدمته و دواب ركوبه و سلاح استعماله. ثم الغنا على ضربين: غناء يحرم طلب الصدقة و قبولها وغناء يحرم السؤال ولا يحرم الاخذ من غير سؤال . فالاول ان يكون محلا لوجوب الفطرة و الاضحية وكما يحرم عليه القبول كذلك يحرم على المتصدق الاعطاء اذا كان عالما بحاله يقينا او بأكثر رأيه و اما الغناء الذى يحرم السؤال فهو ان يكون له قوت يومه فصاعدا .
[قدورى شرحى جوهره : ج ۱ ، ص ۱۵۸]

mâlik olan kimse için hem sadaka almak, hem tese'ül etmek haramdır, demişlerdir.

1) Sünne-i Erbaa sâhiblerinin Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Kim ki, kendisini iğnâ edecek mikdarda malı varken halktan dilenirse, bu kimse kıyâmet gününde yüzsüz dilenciliğinin müstekreh âsârı yara, bere hâlinde yüzünde nümâyân olarak Arasat meydanına gelir, buyurmuş. Ashâb-ı Kirâm tarafından:

— Yâ Resûla'llāh! Tese'üle mâni' ne kadar mal insana gınâ bahş eder? diye sorulmuş da Resûl-i Ekrem:

— Elli dirhem gümüş, yâhut bu değerde altın, diye cevap vermiştir[1].

2) Atâ' İbn-i Yesâr'ın Benî Esed'e mensub bir Sahâbî'den rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: kim ki bir okıyye (kırk dirhem) gümüşü, yâhut buna muâdil serveti varken tese'ül ederse, ıztırarsız ilhâh ve isrâf ile istemiş olur, buyurmuştur[2].

3) Ebû Dâvud'un Sehl İbn-i Hanzaliyye[3] *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Kim ki tese'üle mâni' mikdarda malı olduğu halde dilenirse, Cehennem ateşinden nasîbini arttırır.*" buyurmuştur. Bu hadîsin râvîlerinden birisi olan Nufeylî ki, muharric Ebû Dâvud'un şeyhidir. Başka bir tarîk-ı rivâyette şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e:

---

1 عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: من سأل الناس وله ما يغنيه جاء يوم القيامة و مسئلته فى وجهه خموش اوخدوش او كدوح. قيل يا رسول الله! و ما يغنيه قال: خمسون درهما او قيمتها من الذهب [رواه ابو داود و الترمذى و النسائى و ابن ماجة]

2 عن عطاء بن يسار عن رجل من بنى اسد قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من سأل منكم وله اوقية او عدلها [*] فقد سأل الحافا [رواه مالك و ابو داود و النسائى]

3 Sehl İbn-i Hanzaliyye'nin babasının ismi Rebî' İbn-i Âmir'dir. Ensârî'dir. Şam'da ikāmet etmiştir. Uhud, Handek gibi meşâhidde bulunmuştur. Buhârî Şecere-i Rıdvân altındaki bîatte de hazır bulunduğunu haber veriyor. Bilâ-veled vefât etmiştir. Kendisinden bir hayli hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Hazret-i Muâviye'nin hükûmeti zamânında vefât etmiştir. *[Hulâsa: 133]*.

[*] من الذهب او من مال آخر و ذكر الخليل ان اوقية سبعة مثاقيل و قيل سبعة ونصف و ليس فى هذه الاقوال تضادلان ذلك تختلف باختلاف البلدان و الازمان. وقد كانت الاوقية فيما مضى اربعين درهما على ماقى الحديث. و اما اليوم فما يتعارفه الناس [التعليق الصبيح شرح مشكاة المصابيح]

— Vücud ve tahakkuku ile berâber tese'ül câiz olmayan gınâ nedir? diye soruldu da Resûl-i Ekrem :

— Sabah ve akşam yiyecek nafakaya mâlik olmaktır, diye cevab verdi[1].

Aliyyü'l-Kārî *Mirkat*'ta gınânın bu üçüncü mertebesine işâret eden bu hadîslerin hiç birisi mensuh değildir, diyor. Bu hadîsler hakîkatte muhtelif dereceler ifâde ettiğinden Aliyyü'l-Kārî'nin bu tenbîhi çok lüzumludur ve yerindedir[2].

Muhaddis Dehlevî merhum da: "*Bizce bu üç hadîsin birisinde üçüncü derecedeki gınânın elli, öbirisinde kırk dirhem gümüş ile, üçüncüsünde de bir günlük maîşet ile tahdîd buyurulmasında muhâlefet yoktur*" diyerek zâhirde görülen muhâlefetin sebeb-ü hikmetini şu sûretle ta'lîl ediyor: bu ihtilâlf, merâtib-i muhtelifede bulunan insanlardan her biri ayrı ayrı birer geçim yolu tutmuş ve herkesin iltizâm ettiği meslek ve san'attan ayrılması imkânsız bulunmuş olmasındandır. Meselâ bir san'at îfâsiyle hayâtını kazanan bir kimse için san'atının îcâb ettiği âlât ve edevâtı bulamazsa, bunları bulana kadar istemeğe mecburdur ve ma'zurdur. Çiftçi de böyledir. Ziraat âletini buluncaya kadar bu da ma'zurdur. Tüccar da sermâye buluncaya kadar böyledir. Cihâd ile merzûk olan Ashâb-ı Resûlullāh da böyle idi. Başka bir san'atla iştigāl edemezlerdi. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem bu sunûf-ı muhtelife ashâbının hey'et-i umûmiyesini bir nizâm altına alarak ashâb-ı sanâyî, tüccar, mücâhidîn gibi meslekleri, nakdi iktizâ eden kimseler için tese'üle mâni' olan gınâyı kırk veya elli dirhem gümüşe veyâhut bu kıymette bir servete mâlik olmakla tahdîd buyurmuştur. Hamal ve gündelikçi gibi sermâyesiz ve yalnız kuvvet-i bedeniyesiyle maîşetini te'mîn edenler için de tese'üle mâni' olmak üzere akşamlı, sabahlı bir günlük nafakasını alın teriyle kazanabilmeği şart kılmıştır.

Sonra muhakkık Ahmed Dehlevî diyor ki: bir meslek sâhibinin ötedenberi cemiyet-i beşeriye içerisinde me'lûf bulunduğu meslekî hayâtını bırakıp da diğerine intikāl edebilmesindeki iddiâ ettiğimiz imkânsızlık, siyâset-i müdünden bâhis olan ulûmu içtimâiye kavâidi

---

[1] روى ابو داود عن سهل بن الحنظلية قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من سأل وعنده ما يغنيه فانما يكثر من النار. قال النفيل وهو احد رواته فى موضع آخر، وما الغنى اللى لا ينبغى معه المسألة؟ قال: قدر ما يغديه و يعشيه. وقال فى موضع آخر: ان يكون له شبع يوم و ليلة [مشكاة المصابيح]

[2] *Mirkātü'l-Mesâbîh :* (C. 2, S. 456).

i'tibâriyledir. Yoksa tehzîb-i nefse dâir olan kavâid-i ahlâkiyeden mülhem olarak iddiâ edilmiş değildir. Tehzîb-i nefis mevzûuna göre bu tehâvvül mümteni' değil, her zaman nüfûs-i zekiyye için mümkündür[1].

Bu münâsebetle Aliyyü'l-Kārî'nin şöyle bir mutâleasına da şâhid oluyoruz: "*Akşamlı, sabahlı bir günlük nafaka ister alın teri, el emeği ile kazanılsın, ister ticâret ve san'at tarîkıyle iktisâb edilsin, tese'üle mâni' olmakta hiç bir fark yoktur. Şu kadar ki, maîşet daha çok ticâret yoliyle iktisâb edilip bunun için de re'sü'l-mâl ve sermâye olarak elli dirhem kâfî olduğundan, birinci numara ile tercemesini yazdığımız Abdullāh İbn-i Mes'ûd radiya'llāhu anh hadîsinde elli dirhem gümüş veyâhut kıymeti bu mikdâra bâliğ olan altın ile takdir buyurulmuştur*" diyor ki[2], Asr-ı Saâdet'teki vaziyet-i iktisâdiyeyi tenvîre medâr olması cihetiyle çok mühimdir. Zamânımızda seyyar bir limon satıcısına bile sermâye olamıyan elli dirhem gümüşün, Sadr-ı İslâm'da orta bir ticârethâne sermâyesine re'sü'l-mâl olabilecek kıymette bereket-i iştirâiyyeyi hâiz olduğu bu hadîs-i şerîften anlaşılmaktadır.

Mişkâtü'l-Masâbîh'te: "*Kendileri için istemek halâl olan ve olmıyan kimseler*" başlığı altında Müslim'den nakl ile Kabîsa İbn-i Muhârik-ı Âmirî *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edilen şu meâldeki bir hadîs-i şerîf de bu mevzûu îzâh eden hadîsler cümlesindendir:

Kabîsa Hazretleri diyor ki: bir kere kefâletten dolayı ağır bir borç altına girmiştim. O sırada Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip bu borç sebebiyle kendilerinden sadaka istemeğe mecbûr oldum. Resûl-i Ekrem : "*Biraz otur, sabret! Bize zekât malı getiren olur. Sana vermelerini emr ederiz*" buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem sözüne şöyle devam buyurdu:

"*Ey Kabîsa! İstemek yalnız şu üç sınıf insanlardan her hangi birisi için halâldır: 1) Bir cemâate veyâ ferde kefîl olarak borçlanan kimseye, kefâleti yerine getirene kadar, halâl olur. Fakat aldığı sadaka ile deruhte ettiği borcu edâ ettikten sonra artık istemekten hazer eder. 2) Serveti bir âfete uğrayıp helâk olan kimse de hayat ve maîşette zarûrî olan ihtiyaçlarını te'mîn için istiyebilir. 3) Zengin iken fakr-ü ihtiyâca dûçâr olan kimsenin de istemesi mübahtır. Bu devlet düşkünü de, aklı başında konu komşuları ve hemşehrileri arasında: 'vâhu falan kimse fakîr düşmüştür!' diye acınacak derecede şedîd bir ihtiyaç*

[1] *Hüccetullāhi'l-Bâliğa*: C. 2, S. 34.
[2] *Mirkâtü'l-Mişkât*: C. 2, S. 456.

içinde bulunmalıdır. Bu da hayat ve maîşette zarûrî olan ihtiyaçlarını te'mîn edinceye kadar halâl olarak tese'ül eder. Ey Kabîsa! Bu üç sınıf insanlardan başkasının tese'ülü haramdır. O dilenci, dilendiği parayı haram olarak yer[1]".

İstemesi halâl olan kimselerin tese'ülü de birtakım içtimâî âdâba tâbi' tutulmuştur ki, bunlardan en mühimmi ilhâh ve ısrardan ictinâb edilmesidir. Müslim'in Muâviye *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettiği şu meâldeki bir hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Sadaka istemekte mübâlâğa etmeyiniz! Allāh'a yemîn ederim ki, sizden biriniz benden ısrâr ile bir şey istediğinde onu –hoş görmediğim halde– onun bu ısrârı benden bir şey koparabilir. Fakat ısrâr üzerine verdiğim şey'in ona aslā hayır ve bereketi olmaz ki*" buyurmuştur[2].

Bu hadîsin şerhinde Nevevî diyor ki: Zarûret yokken edilen tese'ülün hürmetinde ulemânın ittifâkı vardır. Yalnız Ashâbımız eimme-i Şâfiiyye kisb-ü kâra kudreti olan fakîrin istemesinde iki vechile ihtilâf etmişlerdir: 1) Esah olan mezheb, kisb-ü kâra kudreti varken tese'ülün haram olduğudur. 2) Üç şarta riâyet edilmek şartiyle halâl olmasıdır. Üç şart da şunlardır : a) Nefsi izlâl etmemek, b) Sü-alde ilhah ve ısrar eylememek, c) İstenilen şey, mes'ûlü-anh için mûcib-i meşakkat olmamak.

Gazâlî de diyor ki : İstenilen bir sadakayı mes'ûlü-anh olan kimse ya sâilin kendisinden, yâhud o mecliste hazır bulunanlardan sıkılarak verir, sâil de bunu böyle bilerek alırsa, böyle bir sadakayı almak bi'l-icmâ' haramdır. Binâenaleyh sâilin, aldığı şey'in ya aynını, yâhud bedelini mes'ûlü-anhin ya kendisine veyâhud veresesine reddetmesi lâzımdır[3].

---

1 روى مسلم عن قبيصة بن المحارق قال: تحملت حمالة فأتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم أسأله فيها. فقال: أقم! حتى تأتينا الصدقة، فنأمر لك بها. ثم قال يا قبيصة: ان المسئلة لا تحل الا لا حد ثلاثة: رجل تحمل حمالة فحلت له المسئلة حتى يصيبها ثم يمسك. و رجل اصابته جائحة احتاجت ماله، فحلت له المسئلة حتى يصيب قواما من عيش. او قال سدادا من عيش. و رجل اصابته فاقة حتى يقوم ثلاثة من ذوى الحجا من قومه لقد اصابت فلا نافاقة. فحلت له المسئلة حتى يصيب قواما من عيش . او قال سداداً من عيش. فلسوا هن من المسئلة يا قبيصة! سحت، يأكلها صاحبها سحتاً [مرقاة ، مشكاة : ج ٢ ، ص ٤٥٢]

2 عن معاوية قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تلحفوا فى المسئلة فوالله لا يسألنى احد منكم شيئا فتخرج له مسئلة منى شيأ و انا له كاره فيبارك له فيما اعطيته [رواه مسلم]

3 *Mirkātü'l-Mişkât*: C. 2, S. 452.

(BİR İSTİTRAD) İslâm Dîni kadar insanlara benliğini, izzet-i nefsini, şeref-i zâtîsini muhâfaza yollarını öğreten hiç bir din, hiç bir ahlâkî ve içtimâî teşekkül yoktur. İslâm nazarında milletin istiklâli, cemiyetin şeref ve nâmûsu ne kadar mukaddes ise ferdin izzet-ü i'tibârı da o nisbette vâcibü'l-ihtiramdır. Herkes bu girân-bahâ ilâhî vedîayı muhâfaza ile mükelleftir. Bu maksadla insanlara bütün fazîlet yolları gösterilmiş, fazîhalardan tevakkî ile emredilmiştir.

Her fazîha insanın benliğinden, şerefinden bir parçasını giderir. O, yalnız bu hastalıkla ma'lûl bulunur. Fakat diğer fazîletleri mahfuz vezinde bulunabilir. Meselâ bir serhoşun, bekrîliği hâricinde yine şerefli ve sevimli bir varlığı vardır. Fakat insanın muharremât arasında bütün şerefini ve izzet-i nefsini tahrîb eden yegâne bir haram varsa, o da lüzumsuz ve ihtiyaçsız züll-i süâli irtikâb etmesidir. El açmak, boyun eğmek bir insan için üstünde taşıdığı şeref ve i'tibârın zevâlini îlân etmekten başka bir şey değildir.

Bunun için fakîrlere, âcizlere yardımı şiddetle iltizâm eden dînimiz, ayni zamanda fakr-ü ihtiyâcı olmaksızın arz-ı ihtiyâc edilmesini de ayni şiddetle men' etmiştir. Ve fakr-ü ihtiyâcın dâire-i hudûdunu yukarıda gördüğümüz vechile son derece daraltmıştır. Bir günlük yiyeceği, giyeceği olmamak ve bunu iktisâba bedenî kudret ve kābiliyeti bulunmamak sûretinde tâyin ve tahdîd etmiştir.

Dilenmek fazîhasından ümmetini tenfîr eden Resûl-i Ekrem, diğer taraftan sa'y-ü amele teşvik buyururdu. (731) numara ile tercemesi gelecek Ebû Hüreyre hadîsinde görüleceği üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Hayâtım yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki sizden birinizin urganını alıp arkasına dağdan odun yüklenerek getirmesi ve satıp geçinmesi, bir zengine gelip de sadaka istemesinden çok hayırlıdır. Kim bilir o da ya verir, minneti altına girersin. Yâhut da vermez, zillet ve mahrûmiyet içinde kalırsın*" buyurmuştur.

Artık insanlara ferağat ve fazîlet yolu gösteren bundan beliğ bir vasıyet ve nasîhat tasavvur olunamaz.

Tevbe sûresinde: "*Habîbim! Servet sâhiblerinin mallarından zekât al! Zekât, onların mallarını temizler ve vicdanlarını arıtır*[1]" meâlindeki âyet-i kerîmede zekât mâl-i servetin kiri addedilerek hem mal sâhibleri mallarının kirini temizlemeğe teşvik, hem de fukarâya, zuafâya ve

1 خذ من اموالهم صدقة تطهرهم و تزكيهم [سورة توبه]

ebnâ-i sebîl gibi ciddî ihtiyac sâhiblerine âid olan bu malın, heves edilecek bir şey olmadığı beyâniyle geç-nazarları tenfîr buyurmuştur.

Bu sebeble Resûl-i Ekrem en yakın akrabâsı olan Benî Hâşim'e, hattâ istihdâm ettikleri kölelerine bile zekât malını almağı haram kılmıştı. *Sahîhayn*'de Ebû Hüreyre'den rivâyet olunduğuna göre, bir kere Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* fukarâ-yı Ashâb'a zekât hurması taksîm ederken henüz çocuk bulunan Hasen İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ* hurma yığınından bir tâne alıp ağzına koymuştu. Resûl-i Ekrem derhal çocuğu zecr-ü men' etmek için: "*Kaka, kaka, onu çıkar, at. Bize zekât malı halâl olmadığını bilmiyor musun!?*" buyurmuştu[1].

HULÂSA: tese'ülden men' ü tahzîr eden bir çok ahâdîs ve âsâr vardır. Bunlardan bâzılarını da (731) numaralı hadîsin îzâhında göreceğiz. Tese'ülün menhî ve halâl olan kısımları olduğu gibi vâcib olan bir nev'i de vardır ki, hâl-i ıztırarda telef-i nefisten vikāye için tese'üldür.

ALTIN VE GÜMÜŞ NİSÂBINDA VEZNİN MEVKİİ VE BUNLARLA EŞYÂNIN TAKVÎMİ :

Nisab ve zekât husûsunda altın ile gümüşün meskûk ve ma'mûl olanları ile külçeleri arasında hiç bir fark yoktur. Bu iki ma'den fıtraten semen yâni satın alınan şey'e paha ve bedel olmak üzere yaratılmış ve târihin her devrinde bizâtihî semen olarak kullanılagelmiştir. Altın, gümüş İslâm'ın ilk devrinde de sikkeli ve sikkesiz tedâvül ederek bunlara devletçe bir kıymet, san'atça bir sıfat-i zâide izâfe edilmemiştir. Abdülmelik zamânında ilk İslâm sikkesi darb olunduğu sırada bunlardan yüzde bir nisbetinde bir darrab ücreti alınmakla iktifâ edilmiştir ki, bu da nisab husûsunda madrûb ile gayr-i madrûbu tefrîka medâr olabilecek bir kemiyet ifâde etmiyordu. İşte zekât husûsunda altın ile gümüş, gerek sikkeli ve damgalı olarak tedâvül eden nuküd nev'inden olsun, gerek şer'an isti'mâli câiz olmıyan evânî nev'inden veyâhut isti'mâli câiz olan kadınların ziynet eşyâsından ma'dud bulunsun, kılınç, kuşak, eğer takımı, esliha,

---

[1] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال اخذ الحسن بن على رضى الله عنهما تمرة من تمر الصدقة فجعلها فى فيه فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم كخ كخ ارم بها أما علمت انا لا نأكل الصدقة [رواه الشيخان] والمسلم انا لا تحل لنا الصدقة.

hattâ parmaktaki altın, gümüş yüzük olsun bunlarda vezin mûteber olmasının sebebi budur.

Tabîîdir ki, o devirde ticâret metâının nisâbı da piyasada cârî olan bu örfe göre bunların madrûb ve gayr-i madrûbu ile takvîm ediliyordu. Âhiren altın ve gümüşün tedâvülü, bunların yalnız madrûb olanlarına inhisâr edince fukahâ, bu yeni örfün muktezâsı olarak urûz-ı ticâretin meskûk olan altın ve gümüşten birisi ile takvîmi lüzûmunu bildirmiştir. Hem de bilhassa ticâret malının bulunduğu memleketin örfiyle takvîmi kabûl edilmiştir[1].

Asr-ı Saâdet'teki örf, takvîm-i eşyâ husûsunda mutlak iken, müteehhir örf, nakd-i madrûb ile mukayyettir. *Bahir*'den nakledilerek *İbn-i Âbidîn*'de bildirilen bu nakd-i meskûk ile takvim keyfiyeti, ticâret malının bulunduğu memleketin örfi ile meşrut olmasına göre bu örf, umûmî bir örf değil, her diyârın kendisine âid husûsî örfleridir. Fukahânın bir düstûr hâlinde kabûl ettikleri: "*Her belde halkının kendi örfü mu'teberdir*" esâsı gerek dirhemler, dînarlar hakkında, gerek emvâl-i zekâtın bunların madrûbu ile takvîmi keyfiyetinde müessir olan bu husûsî örflerin pek âşikâr birer ifâdesidir.

Emevîler zamânında sencelerle müvâzene ve mürâkabe edilerek veznine, sâfiyetine ihtimâm edilen dirhemlerin vezinleri, ayarları Abbâsîlerin ilk halîfesi olan Seffâh'ın evâhir-i saltanatından i'tibâren nasıl bozulmağa başladığını, ne derece ilerlediğini bundan evvel îzâh etmiştik. Fürû-ı Abbâsiye zamanlarında ise dirhem mes'elesi daha karışık bir vaziyete girmiştir[2].

---

[1] *Dürrü Muhtâr* ve *Hâşiye-i İbn-i Âbidîn:* C. 2, S. 42.

[2] Ma'lûmdur ki, hulefâ-yi Abbâsiyenin müddet-i saltanatları evâsıtına doğru memleketin bâzı kıt'alarındaki ümerâ ve vâliler, idârelerinde bulunan mahallerde birer sûretle i'lân-i istiklâl ederek oraları hükûmet-i muhtâre şekline ifrağ etmişlerdi. Mütevekkil Alâllâh'ın katli üzerine (232) târihinde başlayan bu idârî ve siyâsî inhilâl gittikçe tevessü' etmiş, Mısır'da ve Şam'da Benî Tolun ve İhşid âileleri, Mâverâ-i Nehir'de sırasiyle Âl-i Sâmân, Âl-i Sebük Tekîn yâni Gazneviler ve Selçukîler; Irak'ta Benî Hamdân; Irak, Fars, Kirman taraflarında Âl-i Büveyh idâreleri teşekkül etmişti.

Bu muhtar idâre reislerinin hepsi bulundukları yerlerde müstakil dirhemler, dînarlar, felsler bastırmışlardır. Bu paraların vezinleri, hâlisiyetleri, eşkâli gerek târihin ve gerek bu gün müzelerde mevcud binlerle nümûnelerinin şahâdetlerine göre, biribirinden çok farklı idi. Dirhemlerin vezinleri, dirhem-i şer'îden eksik olduğu gibi ziyâde olanları da vardı. Ayarları ve sâfiyetleri de böyle idi. Meselâ dirâhim-i Büveyhiyye'nin vezinleri muttarid değildi. Bâzı dirhemlerin vezinleri

Vezn-i seb'aya nazaran evzân-ı meskûkâtın bu medd ü cezri zekât gibi mâlî hakların hisâbında tereddüdü mûcib oluyordu. İbn-i Abdi'l-Ber İslâm illerindeki bu dirhem vezinlerinin fark ve tefâvütüne husûsî sûrette ehemmiyet vererek Endülüs ve sâir İslâm memleketleri dirhemleri ile vezn-i seb'a arasındaki bu farkı cem' ve tesbît etmiştir. *[Neylü'l-Evtâr]*.

Birgivî Muhammed Efendi ki, Kānûnî devrinde yetişen selef ve halefin âsârını kavrayarak bihakkın İmâm unvânını ihrâz etmiş olan ulemâdan ma'dudtur. *Tarîkat-ı Muhammediye*'nin sonlarında: "*ukud ve muâmelâtta müsta'mel olan dirhemleri zamânımız adamları o kadar küçültmüşlerdir ki, bunlardan dördü bir araya getirilse bir dirhem-i şer'înin veznine muâdil ve müsâvî olamaz*" diye şikâyet ediyor. Sonra da: "*asıl şerîatte mu'teber olan vezn-i esâsî terk edilip halk, derâhimi ma'dûdattan addetmeğe başlamıştır*" diye asrının örfüne ilişiyor. Daha sonra bu örfün nas ile teâruzu hâlindeki eimme-i selâse-i Hanefiyyenin nokta-i nazarlarını bildiriyor ki, biz bu ciheti aşağıda husûsî bir unvân ile tetkîk edeceğiz[1].

İşte dirhem mes'elesi bu sûretle bir ibtilâ-yi umûmî hâline gelmeğe başlayınca fukahâ, her beldenin kendi dirhemi mu'teberdir, düstûrunu ortaya koymuşlar ve her belde halkının kendi dirhemleriyle yaptıkları muâmeleleri meşrû' ve mu'teber addetmişlerdir. Yalnız zekât husûsunda, verilen zekâtın rubu' öşürden yâni kırkta birden noksan olmaması kayd edilmiştir. Bunu da aşağıda îzâh edeceğiz.

vezn-i seb'adan ağırdı, bâzıları da hafif bulunuyordu. Dînarları da şâyân-ı hayret bir derecede 24 kırat veznine kadar yükselmişti. Bu cihetle bu gün nükûdu İslâmiye mütehassısları bu dînarlar hakkında çifte dirhem i'tibâriyle darbedilmiş olmaları muhtemeldir, diyorlar [Topkapı müzesi *Nükûdu İslâmiye Kataloğu* mukaddimesi: S. 69].

[1] 1925 senesinde Darphâne Müdiriyeti tarafından tertip edilerek basılan ve büyük bir cildi ihtivâ eden raporda Osmanlı akçeleri hakkında gösterilen hisaplar Birgivî merhûmu tamâmiyle te'yid etmektedir. Ve raporda verilen îzâhate göre, ilk Osmanlı akçeleri gerek vezinleri ve gerek sâfiyetleri i'tibâriyle Abdülmelik'in zamânında ilk kesilen İslâm dirhemlerine tamâmiyle muvâfık olarak basılmış ve Fâtih zamânına kadar bu nefâsetini muhâfaza ederek devâm etmiştir. Bilâhare bu akçelerin vezinleri ve ayarları azaltıla ve küçültüle alış verişte yaramaz bir hâle gelmiş ve tağşîş edilen madde-i ecnebiyenin çokluğundan dolayı fülûs derecesine tenezzül etmiştir. Birgivî merhûmun şikâyet ettiği paralar, bu akçelerdir.

DİRHEMLERİN TAĞŞÎŞİ :

İslâm'ın ilk devrinde : "من غشنا فليس منا = *Kim ki, bize hiyle ve hiyânet ederse, o, bizden değildir*[1]" sûretindeki, vaîd-i şedîde yâni ne Asr-ı Saâdet'te, ne Hulefâ-yi Râşidîn devrinde memleketin kudret-i mâliyesinin yegâne istinadgâhı olan parasına hıyânet edildiği vâkı' değildir. Mukrizî'nin beyânına göre, derâhimin ilk tağşîşi Hicret'in 64 târihinde vuku' bulmuş ve Ubeydullāh İbn-i Ziyâd Basra'dan firâr ettiği sırada Züyûf para darb etmek fazîhasını irtikâb etmiştir. Hazret-i Muâviye zamânında da böyle bir hâdise görülmüştü. Zaman zaman da görülegelmekte iken mağşûşeler üçüncü karn-i Hicrî dâhilinde teammüm etmiştir.

Mağşûş dirhem olsun, külçe veya emsâli olsun zekât ve nisab hisâbında bu mağşûşelerin ihtivâ ettikleri gümüş mikdârı mı, yoksa piyasadaki revâcı mı nazar-ı i'tibâre alınmalıdır? İşte İslâm âlimleri için bunlar en ehemmiyetli birer tetkik zemîni olmuştur.

İMÂM MÂLİK'İN BU BABTAKİ MEZHEBİ ŞÖYLEDİR :

Bir mağşûşenin gışşi, hâlis âyardaki paranın kıymetinden noksan olmıyacak derecede bulunup da kendisine dirhem, dînar ıtlāk olunur ve piyasada esmân-i hâlisa gibi revacta bulunursa zekât lâzım gelir. Bu evsâfı hâiz olmazsa, mağşûş paradaki gümüş ve altın mikdârı ba'de't-tasfiye iki yüz dirhem gümüşe veyâhut yirmi miskal altına bâliğ olursa yine zekât lâzım gelir. Vezni noksan olan esmân için de İmâm Mâlik bir, iki habbe kadârı ma'füvdür, demiştir.

İMÂM EBÛ HANÎFE'NİN MEZHEBİ:

İmâm-ı A'zam ile Sâhibeynine göre derâhim-i mağşûşede gümüş gālib olursa, gümüş ve hâlis dirhem hükmündedir. Eğer madde-i mağşûşe gālib ise, bu da ticâret metâı hükmünde olup kıymetinin nisâba bâliğ olması mu'teberdir. Binâenaleyh gışşı gālib olan

---

[1] Bu hadîsi Müslim *Sahîh*'inde Kitâb-ı İman'da Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet eder. Hadîs-i şerîf Müslim'in rivâyetinde: "من حمل علينا السلاح فليس منا *Kim ki bize silâh çekerse, o, bizden değildir*" fıkrasiyle başlar. Taberânî ile Ebû Nuaym'in Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten rivâyetlerinde ve hadîsin nihâyetinde : "و المكر و الخداع فى النار = *Hiyle ve hud'a sâhibleri Cehennem'dedir*" ziyâdesi vardır. Binâenaleyh her iki rivâyete göre hadîsin tamâmı: (من حمل علينا السلاح فليس منا ، من غشنا فليس منا، و المكر و الخداع فى النار) sûretindedir.

mağşûşede zekât iki sûretle tahakkuk ediyor: 1) Bu mağşûşedeki gümüşün iki yüz dirheme bâliğ olması, 2) Kasd-i ticârete makrûn bir metâ-ı ticâret olup madrub iki yüz dirhem gümüş kıymetinde bulunması[1].

Şârih Aynî'nin verdiği şu mücmel ma'lûmât, Fıkh-ı Hanefî kitablarında şu sûretle tafsîl ediliyor: derâhim-i mağşûşede gümüş gālib olursa, gümüş hükmündedir. Eğer bakır gibi madde-i ecnebiye gālib olursa, o mağşûşe ya semen-i râyicdir veyâhut metâ-ı ticârettir. Her iki sûrette bu mağşûşenin kıymeti nazar-ı i'tibâre alınır. Eğer mağşûşenin kıymeti, gümüşü gālib olan derâhim-i müteârefe ile nisâba bâliğ olursa, bu mağşûşeden zekât vermek vâcib olur. Nisâba bâliğ olmazsa zekât da lâzım gelmez. Eğer bu mağşûşe ne semen-i râyic ve ne de metâ-ı ticâret değilse, iki yüz dirhem mikdârı gümüşü ihtivâ etmedikçe zekât lâzım gelmez. Eğer gümüş, mevadd-ı mağşûşeden bi't-tahlîl tefrik olunduğunda iki yüz dirhem derecesinde çok tahmîn edilirse, zekât lâzım gelir. Ve bu sûrette o mağşûşede kasd-i ticâret de aranmaz. Mağşûşedeki gümüş mikdârı tahlîl ve tefrîka değmiyecek derecede az olursa zekât lâzım gelmez, ondaki gümüş müstehlektir.

Bahr-i Râik'de mes'ele bu sûretle îzâh edildikten sonra *Bedâyi*'den naklen selefin bu babtaki ictihâdı da şu sûretle bildiriliyor: mağşûşeler esmân-ı râyice veyâhut metâ-ı ticâret olursa o mağşûş paranın fülûs gibi kıymeti üzerinden zekât lâzım gelir. Ticâret kasdi bulunmazsa zekât lâzım gelmez. Çünkü mağşûşenin muhtevî bulunduğu gümüş, galebe-i nühas ile müstehlektir. Selefin bu ictihâdını naklettikten sonra sâhib-i *Bedâyi'* Kâsânî merhûm: "*Selefin nokta-i nazarı daha doğrudur*" diye takdîr etmiştir. Ve hakîkaten tatbîkı kolay en amelî bir ictihadtır.

Şimdi muhtâc-ı îzâh bir cihet kalmıştır ki, gümüş veya altın ile mevadd-ı ecnebiyeden bir ma'denin müsâvî miktarda mağşûş olanları, böyle müsâvî miktarda mağşûş olan dirhem ve dînârın ve sûret-i mutlakada mahlût altın ve gümüş külçelerin ta'yîn-i ahkâmında fukahâ ihtilâf etmişlerdir: *Haniyye*'de, *Hulâsa*'da ihtiyâten zekâtın vücûbu ciheti ihtiyâr edilmiştir. Müctebâ'nın *Kitâbü's-Sarf*'ından müstefâd olan hüküm de müsâvî miktardaki mağşûşenin gümüş veyâ altın hükmünde olduğudur. Zekât bahsindeki takrîrinden anlaşılan da bilâkis müsâvî mağşûşenin gümüş veyâ altın hükmünde olmadığıdır [*Bahr-i Râik*].

[1] *Umdetü'l-Kârî*: C. 4, S. 288.

İbn-i Âbidîn de şu tafsîlâtı hikâye ediyor: *Bürhan*'dan naklen *Şürünbülâlî*'de: "*Azher olan adem-i vücubdur. Çünkü mağşûşede vücûbu zekât, altın veya gümüşün madde-i mağşûşeye galebesiyle meşruttur. Müsâvî miktarda ise matlûb olan galebe yoktur*" deniliyor.

Bâzı fukahâ vücûb ile adem-i vücûbun ikisi ortası bir ictihâd olarak iki buçuk dirhem zekât vâcib olur, demişlerdir.

Dürer'de *Haniyye* ve *Hulâsa*'nın ihtiyâten vâcib olur, kavli ihtiyâr edilmiştir. Nuh Efendi de: "*İbâdette ihtiyat vâcib olduğu için benim ihtiyâr ettiğim ictihad da vücubdur. Müsâvî vaziyyetteki mes'elelerin çoğunda bu ihtiyat tarîkı iltizâm edilmiştir. Nasıl ki, kanla tükrüğün müsâvî miktarda olması ihtiyâten nâkız-ı vuzû' addedilmiştir*" diyor[1].

Buraya kadar gümüşün veyâhut altının bakır gibi bir ecnebî ma'den ile mağşûş olanları îzâh edilmiştir. Gümüş ile altın birbiriyle mağşûş olursa bu da bervech-i âtî tafsîle tâbi'dir: Eğer gümüş mağlûb olursa altın, kıymeti cihetiyle gümüşten azîz ve gâlî bir ma'den olduğu için bu nevi' mağşûşenin hepsi altın addolunur. Eğer gümüş gālib olursa bu sûrette bakılır, eğer mağşûşedeki altın mikdârı, kendi nisâbı olan yirmi miskâle bâliğ olursa, bu mağşûşeden altın zekâtı verilir. Eğer gümüş mikdârı kendi nisâbı olan iki yüz dirheme bâliğ olursa bundan da gümüş zekâtı verilir[2].

Nisabda, Zekâtta Aded-i Esmân Nehci :

Sadr-ı İslâm'da ilk İslâm sikkesi kesildiği zamanlarda dirhemler îzâh ettiğimiz vechile tamâmiyle vezn-i seb'a esâsına muvâfık olduğu için zekâtın hem vücûbu, hem edâsı sayı ile hisab ve ihrâc edilebiliyordu. Her servet sâhibi meselâ gümüş parasının iki yüz dirhemde beş adedini ayırıp vermekte güçlük çekmezdi. Nisab ve zekâtın böyle sayı ile hisab ve ihrâcı yine vezni idi, ve nassa muvâfık idi.

Abbâsîler ve Furû-ı Abbâsîler zamanlarında ve diğer menâtık-ı İslâmiye'de vezin ve nakid işi pek çok tehavvüller geçirdiği halde yine vezn-i seb'a esâsı tâkib ediliyordu. Gālib Bey'in nukūdu İslâmiye koleksiyonunda sekizinci ve dokuzuncu karn-i Hicrî'ye kadar kesilen altın ve gümüş paralarda bir, iki habbe, ve a'zamî bir kırat fark ile berâber yine vezn-i seb'a esâsı ta'kîb edildiği görülüyor. Bu da zekâtın rub'u öşürden noksan olmaması şartiyle nisâbın adedle

---

[1] *İbn-i Âbidîn:* C. 2, S. 43.
[2] *Bahr-i Râik:* C. 2, S. 245.

hisâbına ve adedle ihrâcına mâni' değildi. Noksân-ı yesîr ma'füv addediliyordu.

Hattâ zamânımıza târihen en yakın bulunan Osmanlılar devri ibtidâsından Fâtih zamânına kadar Osmanlı akçelerinin de vezni ve sâfiyeti vezn-i seb'a mıkyâsına tamâmiyle muvâfık idi. Ve ayni sâfiyeti hâizdi. Hiç şüphesiz bunlarda da adedle nisab ve zekât hisab edilebilirdi.

Fakat her zaman ve mekânın dirhemleri ve esmân-i câriyesi umûmiyetle vezn-i seb'aya uymuyordu. Yukarıda bâzı şevâhid-i târihiyye ile bildirdiğimiz vechile vezn-i seb'anın sülüsü derecesinde noksan dirhemler tedâvül ediyordu.

Nasıl ki Fâtih devrinden sonra Osmanlı akçelerinin dördü, bir dirhem-i şer'îye muâdil olabilecek bir dereceye düşmüştü. Tabiî bu paralarla aded-i esmân nehci iltizam edilerek sayı ile zekât ve nisâb hisab edilemezdi. Bütün ma'nâsiyle vezne i'tibâr edilirdi.

Sultan Mahmud zamânında akçe bırakılıp altı dirhem vezninde gümüş paralar ve bilâhare Mecidiyeler tedâvüle başlayınca aded-i esmân nehci tabiî olarak bırakılıp vezin esâsı tâkip edilmiştir. Ezmine-i ahîrede yazılan fıkıh kitablarında Riyal ve Mecidiyelerden kaç adedinin iki yüz dirhem veznine muâdil olduklarının ehemmiyetle hisâb edilip bildirilmesi aded nehcinin bırakıldığını ve zarûrî olarak munhasıran vezne i'tibâr edildiğini göstermektedir. El-yevm mu'teber olan da vezindir, ayni zamanda kıymetin de müessir olduğunu aşağıda göreceğiz.

Nisab ve zekâtın bu sûretle veznen hisâb ve ihrâcı hiç i'tiraz edilmeyen bir tarîk-ı ilmîdir.

Bir kısım fukahâ her memleketin tartısı ve esmân-i câriyesi vezn-i seb'adan kâh artık, kâh eksik bir vaziyete girdikten ve tağşîş gibi bir beliyye ortaya çıktıktan sonra herkes için nisab ve zekâtı veznen hisâb ve edâ etmek mümkün olmayıp belki mümtenî' bir hâle geldiğini nazar-ı i'tibâre alarak her memleketin kendi nakdi, her ne vezin ve vasıfta olursa olsun, sayı ile hisâb edilmesi ve iki yüz adedde beş tânesinin zekât olarak verilmesi ictihâdında bulunmuşlardır.

Mağşûş paralar ve külçeler hakkında sâdât-i Hanefiyye tarafından vaz' olunan: "*Mağşûşede altın, gümüş madde-i ecnebîye gālib olursa, esmân-i ceyyide hükmündedir. Madde-i mağşûşe gālib olursa, kıymetinin nısâba bâliğ olması mu'teberdir*" yolundaki düstûrun tatbîkı bile hakîkaten müşkül bir viche arzediyordu. Bu mağşûş altın ve gümüşü kim tasfiye

edecekti? Ve bu galebeyi kim tâyin edebilecekti? Gerçi bunu, mağşûş esmânın piyasadaki revâcı ve daha açık bir ta'birle her memleketin kendi örfü ve teâmülü ta'yîn edecekti. Böyle olunca daha cezrî bir şekilde bu müşkülün halli zarûrî idi.

Bu hususta ilk yükselen ses, İmam Ebû Yûsüf'ün tilmizlerinden Bişr İbn-i Giyâs-i Merîsî'nin[1] sadâ-yi ictihâdı olmuştur. Merîsî (228) hastalığın ve zarûretin tam mihrâkına parmak basarak: "*Artık nisab ve zekâtta vezne değil, adede i'tibâr edilmelidir*" diyordu. Bir şehirde tedâvül eden dirhemin vezni, âyârı ve sâir evsâfı nasıl olursa olsun, iki yüz dirhemde beş aded zekât lâzım geleceği ictihâdını ortaya koymuştu. Hiç şüphesiz ki, Merîsî'nin bu ictihâdı, ilmî ta'bîri ile (hark-ı icmâ') idi[2]. Sadr-ı İslâm'danberi istinâd edilen ilmî bir sistemi bozmaktı. İcmâ' ile bilinegelen bir hükümde böyle zuhûr eden nizâ' ve ihtilâfın hükmü ise usûl-i fıkıh kitablarında bildirildiği vechile Ebû İshâk-ı Şîrâzî, Taberî, Kādî Ebû Ya'lâ, İbn-i Akîl gibi fukahâya göre icmâın zevâlidir. Bu ictihâdı ile Merîsî icmâ'dan örfe intikal demek olan çok mühim bir inkılâb-ı fıkhî ortaya koymuştur.

Müthiş bir tarrâka ile duyulan Merîsî'nin bu ictihâdı bir kasırga hâlinde ilim âlemini karıştırdı. Ve muhâlefetle karşılandı, i'tizal ile ittihâm edildi. Felsefe ile iştigāl eden bir mübtedi'dir denildi, hattâ bâzı emsâl-i târihiyesi vechile tekfîr edenler bile bulundu. Ve en sonra İmâm Ebû Yûsüf'ün bile müşârün-ileyhi zem edip kendisinden yüz çevirdiği söylendi ki, bunların hiç birisi doğru değildir. Çünkü Merîsî zâhid, müttekî bir zât idi. İmâm Ebû Hanîfe'nin bile zamânına yetişmiş ve halka-i irfânından feyz-yâb olmuş gāyetle zekî, ilmî cesâreti ve ictihâdî garâbeti ile meşhûr bir âlim, bir fakîh, bir İmâm idi. İmâm Ebû Yûsüf'ten pek çok rivâyâtı ve tasnîfâtı vardır[3]. Hiç şüphesiz ki Merîsî bu ictihâdını da üstâdı Ebû Yûsüf'ün emvâl-i ribeviyye hakkındaki nusûsun örf ile muallel ve müevvel olduğuna dâir kabûl ettiği bir aslına binâ etmiş olacaktır.

Aşağıda husûsî bir unvân ile îzâh edeceğimiz üzere İmâm Ebû Yûsüf'e göre nas, örfe muârız görüldüğünde ve nas, örf ve teâmüle göre şeref vârid olduğundan nas, örf ile ta'lîl ve te'vîl olunurdu.

---

[1] Merîs, mîm'in fethi ve râ'nın kesri ile Mısır'da bir karyenin adıdır. Bişr-i Merîsî oraya nisbet olunur. (*Lübbü'l-Lübâb*).

[2] *Neylü'l-Evtâr*: C. 4, S. 25.

[3] *Fevâid-i Behiyye*: S. 54.

Altın ile gümüşün veznî olmaları da yukarıda tafsîl ve îzâh ettiğimiz vechile câhiliyye devrinden intikāl edip taraf-ı Peygamberî'den takrir buyurulan ve Asr-ı Saâdet'te bu sûretle cârî olan örf-ü âdete müstenid idi. Örf-ü âdetin ilmî mevkiini ve ne derecede mühim bir müstened-i şer'î olduğunu yakında husûsî bir unvân ile îzâh edeceğiz.

Zâhirî ulemâsından Mağribî de Merîsî'nin bu tarîk-ı ictihâdını iltizâm etmiştir *[Neylü'l-Evtâr]*.

Şark'ta şer'in mâlî mes'eleleri böyle cezrî bir tarîk-ı ilmî tâkib ederken ayni zamanda Garb'de de Endülüs'ün en benâm âlimi olan İbn-i Habîb'in (174-237) de yine örfe müstenid bir fetvâsı duyuldu. İbn-i Habîb de gümüş nisâbının iki yüz dirhem olması husûsunda cümhûra muhâlefet ederek: (zekât ve nisab, her belde halkının müteâmil olan kendi dirhemleriyle ta'yîn olunur) diyordu [1].

Bu da Merîsî'nin müdâfaa ettiği tezin daha sistemli bir şeklidir. Her iki tarafın medâr-ı ictihâdı netîce i'tibâriyle birdir. Örf-ü âdetin tahkîminden ibârettir. Hanefî mezhebi örf-ü âdeti yüksek gören bir meslek olduğu için İbn-i Habîb'in bu ictihâdı Hanefî fukahâsı arasında daha fazla intişâr etmiş bulunuyordu.

Merîsîn'in ictihâdı kendi zamânında muhâlefetle karşılandığı halde hâdisâtın tevâlîsi ve müşkülâtın tezâyüdü bir asır sonra Mısır'ın bu zekî müctehîdine tamâmiyle hak verdirmiştir. Bu def'a da ayni sadâ-yi ictihâd, Mâverâü'n-nehir'de Ebû Bekr Muhammed İbni Fazl-i Buhârî (381) nin lisânından yükselmiştir. Bu büyük Türk imâmı da teâmüle i'tibâr ederek dirhemlerden ve gatârifenin fels-lerinden yâni râyic olan kızıl bakır paralarından aded i'tibâriyle zekât lâzım olduğu ictihâdını ortaya koymuştur. Bu Hanefî imâmı: "*Bu gıtrifî*[2] *paralar, başka memleketlerin gümüş paraları derecesinde bizim en kıymetli nakdimizdir. Gümüş dirhem gibi bununla eşya ve emvâl takvîm edilir, mehir tâyin olunur, hasîs ve nefîs her şey alınır. Biz, kendi paramızı tanırız*" diyerek derâhim-i gıtrifiyyenin sayı i'tibâriyle her iki yüzünde rub'u öşür olarak beş aded zekât vâcib olduğuna dâir fetvâ vermiştir.

Bu fetvâ berkî bir sür'atle Mezâhib-i Erbaa ulemâsı arasında intişâr ederek bunların müellefâtında mevkı' almış ve ehemmiyetle kendisinden bahsedilmiştir.

---

[1] *Neylü'l-Evtâr:* C. 4, S. 25.

[2] Gıtrifî, Gıtrif İbn-i Atâ-i Kindî'dir. Bu zât Hârûnü'r-Reşîd zamânında Horasan emîri idi. Buhârâ'nın en kıymetli parası olan Gıtârifî para bunun nâmına nisbet olunur. Gatârife diye cemîlenir. [*Muhîtü'l-Muhît* ve *Bahr-i Râik.*]

Hanefî meşâyihinin kudemâsı ise yukarıda da bahsettiğimiz vechile bu paralar için ister esmân-i râyice olarak tedâvül etsin, ister ticâret metâı olarak kullanılsın, bunların kıymetini nazar-ı i'tibâre alarak gümüşü gālib olan ve dirhem denilebilen tedâvüldeki bir para ile takvîm edilerek nisâba bâliğ olursa, zekât vâcib olur. Bâliğ olmazsa zekât lâzım değildir, demişlerdi. Bu kıymet ictihâdını İmâm Hasen, fülûsun veyâhud gümüşü ayrılmağa değmeyecek derecede az olan dirhemlerin takdîr-i nisâbında Ebû Hanîfe Hazretlerinden rivâyet etmiştir ki, yukarıda fülûsun zekâtı nâmiyle açtığımız husûsî bir unvânda îzâh etmiştik.

Ebû Bekr-i Buhârî bu ictihâdında –fülûsun semeniyyette nakdeyne kıyâs ile ta'yîn edilegelen hükmünde– kıyastan örfe intikāl etmişti. Ve İslâm piyasalarında tedâvül eden esmân-ı mütehâlifeye göre nisab gibi mâlî mes'elelerin hisâbı tamâmiyle hâd bir devreye girdiği sırada ortaya konulduğu için hüsn ü kabûl gördü. Merîsî gibi muhâlefetle karşılanmayıp takdirlere mazhar oldu. Büyük, küçük Şemsü'l-Eimmeler yâni Halvânî'ler, Serahsî'ler hep bu yolu ihtiyâr ettiler. *Velvâliciyye*, *Hulâsa*, *Mecmau'n-Nevâzil*, *Uyûn*, *Mi'rac*, *Haniyye* gibi Hanefî kitablarında hep bu fıkhî asla binâ-yi hükm ederek nice fetvâlar neşretmişlerdir[1].

Muhammed İbn-i Fazl, Buhârâ'nın rivâyetde en şâyân-ı i'timâd bir imâmı idi. Dirâyette de onun şahsiyet-i ilmiyesi mezheb-i Hanefîyi temsîl ederdi. Asrında Mâverâü'n-nehr'de yetişen yüksek âlimler, hep Ebû Bekr'in medrese-i irfânından feyz almışlardır. Fetvâ kitablarının en meşhurları sâhib-i tercemenin fetvâları ve rivâyetleri ile doludur. Fıkıhta üstâdı, Abdullāh Sübezmûnî[2] dir. Üstâdın neseb-i ilmîsi de Ebû Hafs-ı Sagîr ve Kebîr vâsıtasiyle İmâm Muhammed'e vâsıl olur[3]. Binâenaleyh Muhammed İbn-i Fazl ile İmâm Muhammed arasında üç vâsıta bulunmaktadır.

Her beldenin kendi dirhemi mu'teberdir, düstûru ve bu düstûrun takyîdi mütâlealari

Yukarıda (42) üncü sâhifede bir (Tenbîh,) başlığı ile geçen bir yazımızda muhakkık İbn-i Hümâm'ın vezn-i seb'a mikyâsı hakkın-

[1] *Bahr-i Râik:* C. 2, S. 245.

[2] Sübezmun, sîn'in zammı ve bâ'nın fethi, zâl'in de sükûnu ile Buhârâ'da bir karyenin adıdır.[*Lübbü'l-Lübâb*].

[3] *Fevâid-i Behiyye:* S. 184.

da mühim bir mutâleasını bildirmiş ve aşağıda tedkîk edeceğimizi vaad etmiştik. Şimdi İbn-i Hümâm'ın bu mütâleasını hulâsa ederek tedkîk ve bu arada *"Her beldenin kendi dirhemi mu'teberdir"* kāidesinin takyîdi hakkındaki bir teklîfini de muhâkeme edeceğiz:

İbn-i Hümâm *Fethü'l-Kadîr*'de Asr-ı Saâdet'te 5, 6, 10 miskal vezinlerinde 10 dirhem olmak üzere üç sınıf dirhem tedâvül ettiğini ve muahharen Hazret-i Ömer'in teşkîl ettiği hisab dîvânında bu üç sınıf dirhem tevhîd edilip vasatı alınarak: (yedi miskal vezninde on dirhem) düstûru vaz' olunduğunu nakl ettikten sonra diyor ki: bu rivâyete göre pek sarihtir ki, Asr-ı Saâdet'te bu hisab dîvânının koyduğu vezinde bir dirhem yoktu. Şübhesiz ve sarîh olarak ma'lûm olan şudur ki: zekâtın mikdârı taraf-ı Peygamberî'den iki yüz dirhemden beş dirhem olmak üzere tâyin buyurulmuştur. Fakat nisâb-ı zekâtın bu üç sınıf dirhemden hangisi ile hisâb edileceği bildirilmemiştir. Zamân-i Saâdet'te vücûbu zekât için ta'yîn buyurulan miktar, bu üç sınıf dirhemden en yükseği olan (10 dirhem = 10 miskal) ise bundan noksan olan seb'a vezninde ki dirhemle zekât câiz olamaz. Eğer tâyin buyurulan mikdar 6 veya 5 miskal vezninde 10 dirhem ise yine vezn-i seb'a ile nisâb hisâb edilemez. Çünkü vezn-i seb'a mikdârı vâcibden ziyâdedir. Binâenaleyh gümüşün nısâbı hakkındaki beş okıyye vezn-i seb'a ile değil, belki Asr-ı Saâdet'teki yarım miskal vezninde ki dirhem-i sagîr ile hisâb edilmelidir. Ve bu bir lâzime-i ihtiyattır.

Sonra İbn-i Hümâm: *"Kādîhan'ın nakl ettiği üzere bir kısım fukahânın nisab hakkında ve zekât hisâbında (her belde halkının kendi dirhemi mu'teberdir) sûretindeki ictihâdları bence (o beldenin dirhemleri Resûl-i Ekrem zamânının asgarî dirhemi olan beş miskal vezninde ki on dirhemden noksan olmamak şartiyle) sûretinde takyîd edilmelidir"* diyor[1].

CEVAPLAR :

EVVELÂ: İbn-i Hümâm'ın vezn-i seb'a hakkındaki i'tirâzı doğru değildir. Çünkü Asr-ı Saâdet'te dirhemlerin büyüğü ile de, küçüğü ile de nisab hisâb edilip zekât verilmiştir. Bunu Ebû Ubeyd Kāsım İbn-i Sellâm'ın 37 inci sahifede tercemesi geçen rivâyetinden öğrenmiştik. Hattâ bunu bizzat İbn-i Hümâm da böyle anlamıştı da 38 uncu sahifede: *"Ebû Ubeyd'in bu kelâmının zâhirine nazaran*

[1] *Fethü'l-Kadîr:* C. 1, S. 522.

Ashâb-ı Kirâm bu dirhemlerden hangisini bulursa onunla zekâtlarını verdikleri anlaşılıyor" demişti. Bunların vasatını almak, niçin nassa muhâlif ve ihtiyâta sâik bir hareket olsun?

SÂNİYÂ: *Buhârî* şârihi Ebû Süleymân-i Hattâbî'nin *Meâlim-ı Sünen*'indeki nakline göre, yine Ebû Ubeyd'den Ashâb-ı Kirâm'ın iki yüz dirhemin yüz dirhemini büyük, yüz dirhemini küçük paradan hisâb ve ihrâc ettikleri de rivâyet edilmiştir ki, bu da cem' ve tevhîd ile vasatını almak değil midir? Bu da eserimizin bu cildinin 38 inci sahifesindedir.

SÂLİSÂ: Yine Ebû Ubeyd'den Hattâbî'nin nakline göre, "*Benî Ümeyye zamânında sikke darb olunurken düşünmüşler, Asr-ı Saâdet'-teki dirhemlerden sekiz denk veznindeki büyük dirhemlerden darb etseler nâsın bununla zekât verileceğini zan etmesi ve fukarânın mutazarrır olması îcâb ederdi. Dört denk veznindeki küçük dirhemden darb etseler, bu def'a da mal sâhibleri zararlı çıkardı. Binâenaleyh Benî Ümeyye, bunun ikisi ortası altı denk vezninde darb ettiler*". Bu da vezn-i seb'adan başka bir şey değildir.

RÂBİÂ: Vezn-i seb'a hakkında icmâ-ı Sahâbe vardır. Hiç şübhesiz ki, o devirde yaşayan Ashâb-ı Kirâm bu hakîkatlerin hepsine vâkıftı. Ve bizzat faal bir vaziyette idiler. Devr-i Fârûkî'deki tevhîd-i nukūdu, Sünnet'e muhālif değil, muvâfık bulmuşlardı da bu hususta ittifâk etmişlerdi. *Bahr-i Râik*'te rivâyet edildiği üzere tevhîd-i nukūd edildikten sonra mehirde, diyetlerin hisâbında, zekât gibi bilumûm mâlî mes'elelerde hep vezn-i seb'a esâsı tatbîk edilmiştir. Şu halde nisâbı, dirhem-i sagîr ile hisâb etmek ihtiyâtına lüzum var mıdır?

İbn-i Hümâm'ın takyîd etmek istediği (her beldenin kendi dirhemi mu'teberdir) düstûruna gelince: Bu fıkhî düstûru ortaya koyanlar yukarıda zikr-ü ta'dâd ettiğimiz fukahâdır, hepsi müctehid fi'l-mezhebdir. Dördüncü asırda ilimleri Mâverâün'n-nehr'i dolduran Hanefî meşâyihidir. Ebû Bekr-i Buhârî'yi yukarıda bildirmiştik. Şemsü'l-eimmelerin ilmî sîmâlarını ise ilim âleminde tanımadık bir fakîh yoktur. Bunların bu ictihâdını nakleden Kādîhan ise, en yüksek bir ilim âilesine mensubtur; Hasîrî, Gerderî gibi fukahânın üstâdıdır. İbn-i Kemâl Kādîhan'ı müctehid fi'l-mezheb ulemâdan sayar.

Bu büyük müctehidler halkın ma'ruz bulunduğu müşkülâtı, fıkhî bir tâbir ile harac ve meşakkati kaldırmak ve yüsr-ü sühûlet iltizâm etmek için örfe istinâd ederek, bu düstûru ilmîyi vaz' etmişlerdir. Bu kāideyi İbn-i Hümâm'ın mutâleası vechile takyîd etmek, müşkülâtı olduğu gibi ibkā etmektir.

Bu fıkhî ictihâd ve inkılâbı en iyi kavrayanlar arasında Zahîrüddîn Abdürreşîd Velvâlicî[1] ile *Hulâsa* sâhibi İftihârüddîn Ahmed Buhârî görünür. Son derece zekî ve bahhâs bir Türk ve Hanefî imâmı olan Velvâlicî kendi hem-nâmı olan *Fetâvâ*'sında bu bahsi şöyle îzâh etmiştir:

Gatârife paralarında iki yüz adede bâliğ olunca zekât vâcib olur. Bu paralar İslâm'ın ilk devrinde halk dirhemlerinden ma'dud değildi. Fakat bu gün halk arasında tedâvül etmektedir. (Her devirde o zaman halkının âdetine i'tibâr edilir). Görmüyor muyuz? Gümüşün zekâtında iki yüz dirhem nisab, Hazret-i Ömer'in son devrinde vezn-i seb'a hisâbına göre takrîr edilmişti. Halbuki Hazret-i Fârûk'un ilk hilâfeti sıralarında altı miskal vezninde on dirhem mu'teberdi. Binâenaleyh: her belde halkının dirhemleri, dînarları kendi zevinlerine göredir. Bu vezinler ise tefâvüt etmektedir. Dirhemlerin vezinleri mütevâvüt olduğu halde yine her beldenin kendi dirhemleri ve dînarları mu'teberdir, demiştir.

Hulâsa sâhibi de bu bahsi bu sûretle îzâh etmiştir[2]. *Mecmaû'n-Nevâzil* ve *Uyûn* gibi kütüb-i mu'teberede, dirhem mikdârının her beldenin vezni ile ta'yîn edilmesi hak ve savâb olduğu gösterilmiştir. Pek âşikâr olarak görüyoruz ki, bu asl-ı fıkhî üzerinde zekâları çalışan Eimme-i Kirâm hep Türkistan ve Mâverâü'n-nehr ulemâsındandır. Fakat bu asl-ı fıkhî yalnız bunların husûsât-i ictihâdiyesi de değildir. Mısır'ın, Mağrib'in en benâm ulemâsı tarafından da iltizâm edilmiştir. Ezcümle Mısır'ın ma'ruf Hanefî âlimi Tahtâvî: "*Artık nisâb hakkındaki nassın örfe müstenid olduğunda hiç şübhe kalmamıştır. Nısâbı örfe göre tâyin etmek zarûrîdir. Fıkhın beş mebnâsından biri örfe rucû'dur*" diyor.

İbn-i Hümâm'ın kaydine müşâbih şöyle bir kayıt da Sirac'dan naklen *Nahir*'de bildirilmiştir: (Her beldenin kendi dirhemi mu'teberdir. Fakat o dirhem on dört kırat olmak şartiyle). Bu kaydın mütekaddimîn ve müteehhirînin kitablarına mutâbık olduğu ve cemm-i gafîrin, cümhûru kesîrin ictihâdına muvâfık bulunduğu da haber

---

[1] Velvâlic, Efganistan'a tâbi' Bedehşan'da bir şehrin adıdır. Abdü'r-Reşîd 467 târihinde burada doğmuştur. Bürhan Belhî gibi eâzimden okumuştur. 540 târihinde vefât etmiştir. *Hulâsa* sâhibi Tâhir Buhârî de bundan iki sene sonra 542 târihinde irtihâl eylemiştir. *Hulâsatü'l-Fetâvâ*'yı, *Hizânetü'l-Vâkıât*'inden hulâsa etmiştir [*Fevâid-i Behiyye:* S. 84, 94].

[2] *Bahr-i Râik:* C. 2, S. 245.

veriliyor. İbn-i Hümâm ile bunun arasındaki fark İbn-i Hümâm Asr-ı Saâdet'teki dirhem-i sagîr ile takyîd ettiği halde burada on dört kırat ile takyîd, vezn-i seb'a hisâbına müstenidtir. Fakat bu kayıd da masâlih-i nâsı teshîl için kabûl edilen bir kāideyi tamâmiyle hükümsüz bırakıyor. Halbuki isimlerini saydığımız eâzımın eserlerinde ve meselâ Serahsî'nin *Mebsût*'unda Muhammed İbn-i Fazl'ın mezhebi mutlak olarak zikredildikten sonra: "*Büyük üstad Ebû Bekr'in bu fetvâsını şeyhim İmâm-ı Halvânî ahzetmiştir. Bence de sahih olan budur*" diyor[1].

Bedâyi'de ise nısab aded i'tibâriyle tekemmül eder de vezinde noksan olursa zekât vâcib değildir. *Tatarhaniyye*'de de böyledir, deniliyor.

HULÂSA: Fukahâ bu babda iki nehc-i ilmî tâkib etmişlerdir. Birisi vezin nehci, diğeri örfe i'tibâr tarîkı. İbn-i Hümâm ve diğer fukahânın dirhemde teâmüle i'tibârın takyîdi ile istihdâf ettikleri gâye, nisâbın sadr-ı İslâm'daki vezn-i aslîsini muhâfazadır. Örfe i'tibâr eden fukahâ da bundan tebâüd etmek istemiş değillerdir. Adedle verilen zekâtın rub'u öşürden noksan olmaması şartını kâfî görmüşlerdir. Evzân ve meskûkâtın geçirdiği edvâr-i târihiye nukūdu kadîme koleksiyonları üzerinde tedkîk edilirse, bilâd-i İslâmiyyede Riyal ve Mecidiye gibi büyük mikyastaki nukūdun ezmine-i ahîrede tedâvülüne kadar râyic olagelen dirhemlerden yine eski mikyâsa yâni vezn-i seb'aya i'tibâr edilmiştir. Şu kadar ki, ihtilâf-ı zaman ve mekân ile bir çoklarının vezinleri, sâfiyetleri bozulmuştu. Bu cihetle her yerin kendi vezni ve kendi dirhemi mu'teberdir, düstûrunu kabûl etmişlerdir. Ve müteâmel olduğu vechile nisab ve zekâtın sayı ile hisâb ve ihrâcını tecvîz ederek noksân-ı yesîri ma'füv addetmişlerdir ki, bu kavil İmâm Mâlik'ten de menkuldür.

Evzân da böyle idi. Yukarıda erkām ile de îzah ettiğimiz vechile sadr-i İslâm'danberi şer'î ve örfî nâmiyle başlıca iki nevi'dir. Hem, veznî mikyas olarak devâm edegelmiştir. Küsûrâtı farklı olmakla berâber her ikisi de ayni vezin ve sikleti hâizdi. Bu gün ve hattâ Darphânemizde dirhem-i örfî ile bir dirhem 16 kırat i'tibâr edilmektedir. Ancak bu da bir çok zaman ve mekânda nazarî olarak devâm edegelmiş; ve her yerde birbirinden farklı mikyâs-ı veznîlere i'tibâr edildiğinden fukahâ tarafından bu teâmüle göre: (her yerin müte-

[1] *Mebsût:* C. 2, S. 194.

âmel olan vezni ve dirhemi muʿteberdir) düstûru kabûl edilmiştir. Böyle olmakla berâber meselâ her biri altı dirhem vezninde olan gümüş Mecidiyelerde de adede iʿtibâr edilmesi gāyesi kasd edilmemiştir.

Pek ziyâde uzayan bu bahse İbn-i Âbidîn'in *Dürrü'l-Muhtâr Hâşiyesi*'nde tenbîh-i hitâbî ile başlıyan bir mutâleasını da nakledereк nihâyet vereceğiz:

Zamânımızda müteâmel ve mütedâvel olan dirâhim ve denânîrin, vezinleri ve kıymetleri muhtelif olarak gûnâgûn neviʿleri vardır. Vezninden bîhaber olan halkın bu paralarla vukuʿ bulan ukūd ve muâmelâtı da aded üzerine cârîdir. Vezn ile zabt ü raptı, hisâbı, ve kitâbı güç olduğu için halk zekâtlarını da sayı ile hisab ve edâ ederler. Hattâ yuvarlak bir hisâb ile: "*Her kırk kuruşta bir kuruş, her iki yüz kuruşta beş kuruş* ...." diye zekâtlarını ayırırlar. Halbuki zekâtta vâcib ve nansûs olan vezn idi. Binâenaleyh bu teâmül ile vücûb-i vezni tevfîk edebilmek, ve adedle zekât verirken rubʿu öşürden yâni kırkta birden noksan olmamak için altın ve gümüş paraların vezni hafif ve silik nevʿinden olmamasına dikkat edilmelidir, vezni ağır olanları verilmelidir ki, zekât borcundan tamâmen berâet edilmiş olsun. Aded-i nisâbı teşkîl eden paralar, yeni darb edilmiş gibi çil ve ağır nevʿinden iken, vezni hafif ve silik paralarla zekât verilirse bunun rubʿu öşürden noksan olmak tehlikesi vardır. Bu tehlikeden gāfil olan mal sâhibleri zekât verirken mütenebbih olsunlar[1].

NISAB, ZAMÂNIN VE BUNUN MÜSTENEDİ-İLEYHİ OLAN EVZÂN VE NUKŪDUN ÖRF Ü ÂDETLE DERECE-İ ALÂKASI

Buraya kadar devâm eden îzâhâtimiz tamâmiyle tevazzuh etmiştir ki, zekât işi mâlî bir vecîbedir. Mâlî olması cihetiyle doğrudan halkın teâmülüne tâbiʿ bir mes'eledir. Bu müddeâmızı isbât etmek için pek ziyâde uzayan îzâhâtimizin bu nokta ile alâkadar olan aksâmını hulâsa ederek bir daha mutâlea edeceğiz:

Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Efendimiz baʿs buyurulduğunda Ebû Ubeyd, Vâkıdî, Mâverdî gibi ulemânın rivâyetlerine göre câhiliyyet devrindenberi devâm edip gelen büyük, küçük evzân ve esmân-i câhiliyyenin vaziyet-i hâzıralarına hiç dokunmamış ve bunları halkın teâmülü vechile takdir buyurmuştur.

[1] *İbn-i Âbidîn:* C. 2, S. 40.

Hattâ bunlardan dirhem denilen gümüş nevi'lerinin üzerlerinde Kisrâların, Nûşirevanların ve dînar denilen altınlarda da Herakliyus, Kostantin gibi İmparatorların resimleri bulunurken bunların tebdîline lüzum görmemişlerdi. Kâ'be harîmindeki şirkin birer timsâli olan asırdîde putların ser-nigûn edildiği bu mes'ûd devr-i inkılâbda evzân ve esmân işi halkın teâmülüne tâbi' bir piyasa mes'elesi addolunarak bunların tebdîli ümmetin irâdesine, zamânın müsâdesine bırakılmıştır. Yalnız taraf-ı Peygamberî'den altın ve gümüş ile maîşet ve ticâret emvâlinin nisâb-ı gınâ ve zekâtı ta'lîm buyurulmakla iktifâ edilmiştir.

Hazret-i Ömer zamânına kadar devâm eden bu vaziyet müşârün-ileyh Hazretlerinin son devrindeki muhtelif vezindeki dirhemler, görülen lüzûm üzerine vezn-i seb'a esâsına göre tevhîd edildi. Bu da yeni bir örfün vaz'-ı esâsı idi. Abdülmelîk zamânında vezn-i seb'a üzere dirhemler kesilip halk arasında tedâvüle başlayınca bu teâmül ile de yeni örfün gereği gibi teessüs ettiği görüldü. Ve'l-Vâlicî'nin, *Hulâsa* sâhibinin biraz evvel beyân ettikleri vechile bu teâmül, Asr-ı Saâdet'tekinden bambaşka yeni bir örf idi. Ve bu örf hemen iki asır kadar devâm etmiştir. Bunun yaşadığı günler, Resûl-i Ekrem'in (Hayrü'l-kurûn) diye sitâyiş buyurduğu en feyizli bir devre müsâdiftir. İlm-i rivâyette Kurûnu Selâse nâmiyle yâd olunan bu devirde İslâmî umdeler, dînî fazîletler hep zinde bir halde yaşamıştır. Bunlar arasında zekât gibi mâlî vecîbeler ve bunların müstened-i ileyhi olan evzân ve esmân mesâiline Sencât-i zücâciye gibi vâsıtalarla nasıl ihtimam ve mürâkabe edildiğini yukarıda îzâh etmiştik.

Kurunu Selâse'nin zevâlini ta'kîb eden devirlerde ise evzân ve esmân hakkında gösterilen bu takayyüd ve ihtimâmın nasıl zevâle uğradığını ve Abbâsî ümerâsı taraflarından yer yer teessüs eden muhtar idârelerde vezinleri ve sâir vasıfları vezn-i seb'aya mugâyir dirhemler, dînarlar tedâvül ettiğini de görmüştük. Bu teşettütün tevlîd ettiği zarûretleri izâle için nisab gibi mâlî mesâilde her beldenin kendi veznine ve kendi dirhemine i'tibâr edilmesi sûretindeki ictihadlar da bu örflerin birer ifâdesinden başka bir şey değildi.

Asr-ı Saâdet'ten tebâüd ve memâlik-i İslâmiye tevassu' ettikçe tedâvül eden esmânın vezni, vasfı o nisbette bozuluyordu. İmâm Birgivî'nin Kānûnî asrında gerek mâlî vecâib-i şer'iyyenin edâsında, gerek îfâ ve istîfâ' hususlarında hem de sayı ile halkın kullandığı dirhemlerden acı bir lisân ile vâkı' olan şikâyetlerini okumuş ve târih ölçüsiyle

zamânımıza pek yakın demek olan i'tilâ devrindeki Osmanlı paralarının dirhem-i şer'îye kıyâs ile ne kadar bozuk olduklarını kemâl-i vuzûh ile görmüştük. Bu da bize o günlerin örfünü irâe ediyordu.

Harb-i Umûmî'den doğan ve bütün içtimâî ve hattâ ilmî müessеselerin nizamlarını değiştiren mâlî buhranların te'sîrinden din müessesesi de uzak kalamamıştır. Cihan târihinde misli görülmemiş bir şekilde beşeriyeti tazyîk eden bu buhranlar, iktisâdî yeni usuller tevlîd edip bunlar da yeni bir örf hâlinde vaziyete hâkim olarak zekât, kurban gibi mâlî mes'elelerin gerek vücûbu ve gerek edâsı keyfiyetleri üzerinde te'sîrini göstermiştir. Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi münâsebetiyle şu uzun îzâhattan maksadımız, içinde yaşadığımız yeni vaziyetin bu mes'eleler hakkında sormakta bulunduğu süallere Asr-ı Saâdet'ten zamânımıza kadar devâm edip gelen teheyyücü ilmîyi ta'kîb ederek ilmin irşâdı dâiresinde isâbetle cevâb verebilmektir. İnâyet ise Cenâb-ı Hak'tandır.

Nısabda Kıymet Nehci

Zekât ve nısâbın vezn ile değil, tedâvüldeki hâl-i hâzır değer pahasiyle hisâb edilmesi keyfiyetine Kıymet Nehci denir. Ağniyâyı tese'ülden men'e dâir olup Sünen-i Erbaa sâhiblerinin müttefikan rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfte Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh* Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den ne mikdar mal insana gınâ bahş eder? diye sorduğunda Resûl-i Ekrem: Elli dirhem gümüş veyâhud elli dirhem gümüş kıymetinde altın, buyurdu, demiştir ki, bunda da gümüşün asâlet ve revâcına ve kıymet nehcine işâret buyurulmuştur.

Cihan târihinde nakid olarak devâm edip gelen gümüş ve altın ma'deninden gümüşü altın ile takvîm eden selef devrinde hiç bir mezheb bilmiyoruz. Çünkü İslâm'ın ilk devirlerinde gümüşün revâcı altından çok yüksekti. *Kudûrî Şerhi Cevhere*'de bildirildiğine göre, gümüşün tedâvülü, madrûbuna ve gayri madrûbuna şâmil idi. Altının tedâvülü ise yalnız madrûbuna mahsûs idi. Bu cihetle sirkat-i nisâbın ve telef edilen emvâlin kıymetleri hep gümüş râyici ile takdîr ediliyordu. Gümüş nısâbına dâir olan ahâdîs-i şerîfenin rivâyet tariklerinin kuvvetli ve altın nısâbını ifâde eden hadîslerin ise [İbn-i Hazm'e: altın nısâbı hakkında nas yoktur, demek cesâretini verecek derecede] zaîf olmasının başlıca sebebi de ehl-i rivâyetin hâl-i revacda bulunan gümüş hakkındaki nusûsun rivâyetine binnisbe daha fazla tehâcüm

etmiş olmaları hatıra gelir. Her ne ise, selefì hiç bir âlim, gümüşün altın ile takvîmi ictihâdında bulunmamıştır. Bilâkis altının gümüş pahâsiyle takvîmini iltizâm edenler vardır.

Kādî Iyâz'ın nakli vechile eimme-i seleften Tâvûs İbn-i Keysân ile Atâ' İbn-i Ebî Rebâh kıymet nehcinin pîşvâlarındandır. Şârih Aynî, Zührî'yi de ilâve ediyor. Bunlar zekâtta gümüşü yegâne bir asıl olarak kabûl etmişlerdir[1]. Binâenaleyh: "*Altının kıymeti iki yüz dirhem gümüş pahâsına bâliğ olunca zekât vâcib olur. Velevki o altın yirmi miskal bulunmasın*" demişlerdir. Yine bunlara göre, kıymeti iki yüz dirhem gümüş pahasına bâliğ olmıyan yirmi miskal altında da zekât yoktur[2]. Bu mezheb sâhiblerinin nâmına birtakım suver-i istidlâliyeyi yukarıda altın nisâbını îzâh ederken bildirmiştik.

Zam husûsunda eimme-i selâse-i Hanefiyenin ictihâdları da bu eimme-i selefle müşterektir[3]. Eimme-i Hanefiyye ikmâl-i nisâb için altın, gümüş ticâret metâından birisinin diğerine zammını, kıymet-i esâsîsine istinâd edip kabûl etmişlerdir. Meselâ yüz dirhem gümüş kıymetinde on miskal altına mâlik olan kimseye eimme-i selâsemize göre zekât vâcib olur. Hattâ sâhib-i mezheb İmâm Ebû Hanîfe, tilmizlerinden daha ziyâde kıymet-i esâsiyesini iltizâm ederek elli dirhem gümüş ile yüz elli dirhem gümüş kıymetinde on miskal altına mâlik olan kimseye de zekât vâcib olur, demiştir. Halbuki eczâ-yi nisâb noksandı. Altının aynına ve veznine i'tibâr eden İmâmeyn'e göre, zekât vâcib değildi. Bu mes'elede İsbîcâbîler, Nesefîler, Bürhânü'ş-Şerîalar, Sadrü'ş-Şerîalar hep Ebû Hanîfe'nin mezhebini tercîh etmişlerdir. Evzâî, Sevrî mezhebi de böyledir. Aşağıda asrımızın

[1] *Umdetü'l-Kārî:* C. 4, S. 281.

[2] *Umdetü'l-Kārî:* C. 4, S. 287.

[3] Bu hâşiyemizde kıymet nehcinin pişvâlarını tanıtmak isteriz: Tâvus İbn-i Keysân, Ebû Abdurrahmân Yemânî'dir. Zeyd İbn-i Sâbit, Âişe, Ebû Hüreyre, Zeyd İbn-i Erkam, İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhüm* gibi bir çok Sahâbe'den rivâyet etmiştir. Kendisinden oğlu Abdullâh ile Zührî, Müyessere, Süfyân gibi Tâbiîn'in rivâyeti vardır. Müşârün-ileyh Yemen'in en büyük İmâm ve müctehîdi idi. İlmî kemâlâtı derecesinde zühd ve takvâsı vardı. Bir kere Yemen Emîri beş yüz dînar atıyye göndermişti. Fakat müşârün-ileyh almamıştır. Mevsim-i hacda yevm-i terviyeden bir gün evvel Mekke'de 106 Hicrî yılında vefât etmiş ve cenâze namazı Halîfe-i Emevî, Hişâm İbn-i Abdülmelîk tarafından kıldırılmıştır. [*Tezkiretü'l-Huffâz:* C. 1, S. 78].

iktisâdî zarûretlerine cevab verirken biz de bu kıymet nehcini iltizâm edeceğiz.

Züfer de kıymete ehemmiyet veren bir Hanefî İmâmıdır. Züfer'in kıymetciliği de zekâtın edâsı zamânına âid ictihâdında kendisini gösterir. Züfer'e göre, altın ve gümüşün zekâtın edâsı zamânındaki kıymeti mu'teberdir. İmâm Muhammed'in re'yi de böyledir. Şu kadar ki, İmâm Muhammed kıymeti, fukarânın menfaatine uygun olmak şartiyle kabûl etmiştir. Bu bahse dâir zam mes'elesindeki îzâhımız daha vâsi'dir.

Gışşı gālib olan mağşûşelerin nısâb-ı şer'îsi de kıymet esâsı kabûl edilerek tâyin edilip kıymeti iki yüz gümüş veyâhut yirmi miskal altına bâliğ olursa zekât vâcib olur, denilmiştir.

Asr-ı Saâdet'te tedâvül etmiyen felsler de ahîren tedâvüle başlayınca fukahâ felsleri semen-i râyic olmakta nakdeyne kıyâs ederek fakat aynından değil, âhâd-i nakdeyn ile takvîm edilerek kıymeti üzerinden zekât vâcib olduğuna hükm etmişlerdir.

Hiç şübhesiz ki mezâhib-i İslâmiye arasında kıymet nehcini en çok iltizâm eden mezheb, Hanefî mezhebidir. Eimme-i Hanefiyyeye

---

Atâ' İbn-i Ebî Rebâh da Mekke'nin müftüsü ve muhaddisdir. Hazret-i Ömer'in veyâhud Hazret-i Osman'ın devr-i hilâfetinde doğmuştur. Hazret-i Âişe'den, Ebû Hüreyre'den, İbn-i Abbâs'tan, Ebû Saîd'den, Ümmü Seleme'den ve daha bir çok tâife-i Sahâbî *radiya'llâhu anhüm*'den rivâyeti vardır. Kendisinden Eyyûb-i Sahteyânî, Hüseyin Muallim, Ebrihureyc, İbn-i İshâk, Evzâî, Ebû Hanîfe gibi bir cemâat-i Tâbiî rivâyet etmişlerdir. İmâm Ebû Hanîfe: Ben Atâ'dan yüksek bir âlim görmedim, der idi. Gerek Abdullâh İbn-i Ömer, gerek Abdullâh İbn-i Abbâs Mekke'de istiftâ için kendilerine murâcaat edenlere: aranızda Atâ' gibi yüksek bir âlim varken bize neye geliyorsunuz, diyerek sâhib-i tercemenin şeref-i ilmîsini i'lân ve i'tirâf ederlerdi. Ebû Hanîfe Bâkır Hazretleri de: Yeryüzünde menâsik-i haccı Atâ'dan iyi bilen bir âlim yoktur, diye senâ edermiş. 114 târihinde vefât etmiştir.

İbn-i Şihâb Zührî de huffâz-ı muhaddisînin alemdârı idi. Hiç bir muhaddis yoktur ki, Zührî'nin menâkıb-i âliyesi hakkında bir şey söylememiş olsun. Keskin bir zekâya, gāyetle metin bir hâfızaya mâlikti. Kur'ân-ı Kerîm'i seksen günde hıfzetmiştir. Bir kere Hişâm İbn-i Abdülmelîk çocuklarının okuması için bir hadîs mecmuası yazmasını ricâ etmişti. Zührî dört yüz hadîsi muhtevî bir mecmua yazıp verdi. Halîfe Hişam bir müddet sonra mecmuayı saklayıp zıyâını iddiâ ederek bir ikincisini yazmasını ricâ etmekle Zührî derhal ikinci bir nüsha daha yazıp verdiğinde birincisini çıkarıp tatbîk etmiş ve bir kelime eksik veya ziyâde bulamamıştır. 124 Hicrî yılının Ramazan'ında vefât etmiştir.

göre, altın ile gümüş asıl hilkati ve semeneyni i'tibâriyle ticâret için vâsıta-i mübâdele olarak i'dâd olunmak husûsunda müttehid olan iki maldan ibârettir. Bu cihetle altın ile gümüş, zekât husûsunda bir cins gibidir. Yine bu i'tibâr ile her ikisi için zekâtta rub'u öşür vâcib olmakta birleşmişlerdir.

ÖRF Ü ÂDETİN MEVKİ-İ ŞER'ÎSİ

Zamânımızdaki iktisâdî zarûretlerin nisab gibi mâlî mes'eleler üzerinde îkā ettiği tesirlere aşağıda bir çâre ve bir mahlas-ı şer'î ararken örf ü âdet bizim için en emin bir istinadgâh olacağından burada onun şer'î mevkiini îzâh etmeyi faydalı buluyoruz.

Örf ü âdet Kitab ve Sünenle tahkîm ve te'sîs buyurulan bir delîl-i şer'îdir ve fıkhın istinâd ettiği usûlü hamseden en mühim bir mesned-i ilmîdir. Örfün tahkîmini ifâde eden âyetler şunlardır:

1) (* خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلين) âyet-i kerîmesi ki, bunda Resûl-i Ekrem Efendimiz afvi iltizâm edip ahz-i sâr dâiyesinden ictinâb etmeleri, aklın ve şer'in takdir ve tahsîn ettiği ma'rûf ile emredip, münkerâttan sakınmaları ve bir de cühelâ-yi nâsdan yüz çevirmeleri emr-ü ta'lîm buyurulmuştur.

2) (ومن كان فقيرا فليأكل بالمعروف**) âyet-i kerîmesinde de umûr-ı yetîmi ikāmeye ve emvâl-i yetîmi ıslah ve idâreye me'mûr olan evliyâ-yi yetîmin fakîr oldukları sûrette yetîm malından kader-i ma'rûf istifâde edebilmelerine müsâade buyurulup bunun ta'yîn-i mikdârı örf ü âdete havâle buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmenin yetîm velîsi hakkında nâzil olduğunu Buhârî Hazret-i Âişe'den rivâyet etmiştir.

Örf ü âdetin şer'î ehemmiyetini ifâde eden ahbâr ve ahâdîs ise pek çoktur. İmâm Buhârî *Sahîh*'inde bunlar için husûsî bir bâb açıp buna: (Büyû', icâre, keyl, vezn gibi hususlarda her memleketin kendi halkı arasında bi'l-irâde sünnet-i sâbite ve tarîkat-i müstemirre hâlinde müteâmel olan örf ü âdetin icrâ edilmesi) adını vermiştir ki, bizim için çok mühim olan bu unvânın kıymetinden ve ehemmiyet-i ilmiyesinden aşağıda bahsedeceğiz.

İmâm Buhârî bu bâbın unvânına tezyîlen iki Kibâr-ı Tabiîn'in örfe istinâden verdikleri birer fetvâsını ta'lîkan zikr etmiştir.

---

* Sûre: 7 (A'raf), âyet: 199
** Sûre: 4 (Nisâ), âyet: 6

1) Tâbiî kadılarının en meşhûru olan Şüreyh İbn-i Hâris Kindî, Hazret-i Ömer zamânında aralarında tehaddüs eden bir mes'eleden dolayı iplikçi esnâfı mürâcaat edip, "سنتنا كذا وكذا = *Biz iplikçiler arasındaki âdet-i câriye şudur, şudur*" diyerek san'atlarının örfünden bahsetmişlerdi. Kādî Şüreyh: "سنتكم بينكم = *Aramızda cârî olan âdet-i müstemirre mu'teberdir*" diye hükmederek örf ü âdetin şerîat nazarında mu'teber olduğunu bildirmiştir.

Bu fetvâyı Saîd İbn-i Mansûr da Muhammed İbn-i Sîrîn tarîkıyle mevsûlen rivâyet etmiştir.

2) Muhammed İbn-i Sîrîn de her hangi bir beldede on dirheme alınan bir metâın on bir dirheme satılması ma'rûf ise oralarda muktezâ-yi örf bir dirhem kâr almakta beis yoktur, diye fetvâ vermiştir. Ve Muhammed İbn-i Sîrîn'in bu fetvâsı Saîd İbn-i Müseyyeb, Nahâî, Sevrî, Evzâî taraflarından kabûl edilmiştir.

Buhârî'nin mevsûlen rivâyet ettiği hadîslerden birincisi şöyledir: Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın beyânına göre, Muâviye'nin vâlidesi Hind, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip:

— Yâ Resûla'llāh: zevcim Ebû Süfyân bahîl ve harîs bir kimsedir. Bunun malından kendisinin haberi olmaksızın alıp sarf etmek günâh mıdır? diye sormuştu. Resûl-i Ekrem cevâben:

— " خلى انت و بنوك ما يكفيك بالمروف = *Senin ve çocuklarının ihtiyâcına kifâyet edecek kadarı ma'rûf alırsın!*" diyerek örf ü âdeti tahkîm buyurmuşlardır.

Eşbah'da (âdet muhakkemdir) kāide-i fıkhiyyesinin aslı, Resûl-i Ekrem'in: " ماراه المؤمنون حسنا فهو عند الله حسن *Müslümanların tahsîn ettiği her şey Allāhu Teâlâ indinde de hasendir*" kavl-i şerîfidir, deniliyor. Fakat Alâî, bu rivâyeti hadîs kitaplarında çok aradım. Hadîs âlimlerinden de sordum. Fakat zaîf bir sened ile dahî bulmağa muvaffak olamadım. Muhakkak olan şudur ki, bu haber, Abdullāh İbn-i Mes'ûd'undur. Ahmed İbn-i Hanbel de *Müsned*'inde İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet etmiştir[1].

Fakat bu haberin İbn-i Mes'ûd'a mevkūf olması onunla ihticâc edilmesine mâni' değildir. İbn-i Mes'ûd gibi ilmin şâhikalarına yükselen ve bütün hayâtı maiyyet-i Peygamberî'de geçen bir zâtın bunu Resûl-i Ekrem'den telâkkî etmiş olması kuvvetle hatıra

---

[1] نشر المرف لابن المابدين

gelen bir ihtimaldir. Bunun için akvâl-i Sahâbe daha kuvvetli bir haberle teâruz etmedikçe ihticâc edile-gelmiştir.

* * *

Yukarıdaki nusûs ve delâilin örf ü âdete bahşettiği bu kudret ve kuvvetten bütün İslâmî devirlerde istifâde edile-gelmiştir. İslâmî umdelerin safvet ü samîmiyetle hükümrân olduğu kurûnu selâsede örf ü âdet, bir me'haz-i şerîat olmuştu. Kurûnu müteâkıbede zaman zaman değişen örfler de fukahâ için en kuvvetli birer merci' olmakta devâm etmiştir. Bu hakîkati vaktiyle mülgā Dârülfünûn İlâhiyât Fakültesiyle, Medreset'ül-Mütehassisîn'de takrîr ederek bastırılan notlarımda îzâh etmiş bulunduğumdan buraya aynen nakl etmeyi muvâfık buldum:

Örf ü Âdet

Örf: ukūlün tahsîni ile vicdân-ı âmmede istikrâr eden ve tab'-ı selîmin kabûlüne mazhar olan bir emr-i ictimâîdir.

Âdet: beyne'n-nâs müstemirren devâm edegelen ve defaatle kendisine mürâcaat edilen bir emr-i mütekerrirdir.

Teâmül: nâsın ahz ü îtâda ve sâir muâmelâtta aralarında isti'-mâline denir. Bu ta'rifler Seyyid-i Şerîf'indir.

Şu halde örf ile âdet mefhûm cihetle ayrı şeylerdir. Örf, şahâdât-i ukūle istinâd eder. Âdet ise "*muâvede*" den me'huz olmasına nazaran tekerrür ile hâsıl olur. Âdette ibtidâ şekl-i ma'rûfiyet yoktur. Fakat i'tiyâd edilen şey tekerrür ede ede ve mükerreren kendisine mürâcaat oluna oluna ma'rûfiyet kesbeder. Nüfûs ve ukūlde müstekar olur. Bu sebeble medlûlü lügavî i'tibâriyle muhtelif olan örf-ü âdet fukahâya göre bir şeyden ibârettir. Ve yine bu sebebe mebnî fukahâ örf ü âdeti taksîm ederken kâh örfü âmm, örfü has ve örfü şer'îye, kâh da örfü amelî ve örfü kavlîye taksîm ederler [*Tahrîr*][1].

---

[1] Âdet, bir emr-i müstahsen hakkında teessüs edeceği gibi bâtıl ve münker hakkında da teessüs edebilir. Bu sebeble iyi âdet, fenâ âdet denir. Örf de böyledir. Fakat iyi örf, fenâ örf denilmez. Örfün hepsi müstahsendir. Ve örf mutlak sûrette münker mukābili isti'mâl edilir. Örf ile âdet ve teâmül arasında umum ve husûsu mutlak vardır. Örf, eamm-i mutlaktır, öbürleri ehastır. Binâenaleyh örf, âdet, teâmül yekdiğeri makāmında kullanıldığından, âdet ve teâmül ile ma'nâ-yı müstahsen kasd olunur.

Örf ü âdete en çok karn-ı sâlisde mürâcaat edilmiştir. Ma'lûmdur ki, Etbâ-ı Tâbiîn karni, saltanat-ı Abbâsiye'nin izzet ve şevketini bulduğu muhteşem bir devre tesâdüf etmişti. Bilhassa Hârûnü'r-Reşîd'in zamân-ı saltanatında İslâm hudûdunun bir ucu Türkistan'ın kısm-ı ulyâsına, Hindistan'ın Sind ve Pencab ovalarına ve Bahr-i Muhît-i Hindî sâhillerine dayanıyordu. Diğer ucu da Afrika-yı vustâyı, Bahr-i Muhît-i Atlâsî'yi aşıyordu. Şu memâlik-i vâsiada meskûn akvâm-ı İslâmiyye arasında umûmî veya husûsî birtakım örf ü âdetlere tesâdüf ediliyordu. Bunlardan nassa muvâfık olanlar varsa da içlerinde sarâhat-i nassa muhâlif olanlar da vardı. Bunların şer'î vaziyetleri tâyin edilmek îcâb ediyordu.

Ebû Hanîfe Hazretleri örf ü âdet nassa muhâlif olmazsa mu'teberdir. Eğer nassa muhâlif olursa örf terk edilip nas ile amel olunur, re'yinde bulunmuştur. Bu babda İmâm Muhammed de kendisine muvâfakat etmişti. İmâm Ebû Yûsüf'ün ilk ictihâdı da bu merkezde idi.

Meselâ altı kalem eşyâ-i ribeviyeden[1] altın ile gümüşün ahz ü itâları vezn ile buğday, arpa, hurma, tuzun ahz ü îtâları keyl ile olması mansûs idi. Ahîren hurma ile tuz kâmilen ve buğday ile arpa kısmen vezn ile alınıp satılmağa başladığı görüldü. İmâm-ı A'zam'la İmâm Muhammed indinde nassa muhâlif olan örf mu'teber olmadığından müşârün-ileyhimâ bu dört kalem eşyânın vezn ile ahz ü îtâlarını şer'a muhâlif addediyorlardı. Amma mansûs olmıyan yağ, zeytin gibi şeylere âid ukudda her zaman örfe îtibâr edilmiştir. Bu babda eimme-i selâsenin ittifâkı vardır.

İmâm Ebû Yûsüf'ten menkūl olan ikinci bir kavle göre, İmâm müşârün-ileyh örf ile nas muârız görüldüğünde eğer nas, âdete göre şeref-vârid olmuş ise yâni Asr-ı Saâdet'te mer'î olan bir şeyin şer'î vaziyeti ta'yîn buyurulmuş ise örf ile amel edilip nassın ifâde ettiği hükm-i âm tahsîs edilir. Eğer nas, âdete mübtenî değil ise yâni nas ile yeni bir emr-i şer'î ibtidâ teşrî buyurulmuş ise nas ile amel edilip örfün terk edilmesi re'yinde idi.

---

[1] Eşyâ-i sitte, Tahâvî'nin *Şerh-i Maanî'l-Âsârı*'nda Ubâde İbn-i Sâmit rivâyetiyle tahrîc ettiği şu hadîsinde zikredilmiştir: (لا تبيعوا الذهب بالذهب ولا الورق بالورق الا وزنا بوزن . ولا البر بالبر ولا الشعير بالشعير ولا التمر بالتمر ولا الملح بالملح الا سواء بسواء عينا بعين فمن زاد و ازداد فقد اربى و لكن بيعوا الذهب بالورق و الحنطة بالشعير و التمر بالملح يدا بيد كيف شئتم .

Filhakîka bir kısım nusûs-ı şer'iyye doğrudan doğruya re'sen bir hükmü şer'îyi isbât için şeref-vârid olmuşlardır. Meselâ şarab içmek ötedenberi Arab'ın âdeti iken nass-ı Kur'ânî ile bu âdet men' edilmiş ve hamrin hürmeti te'sîs buyurulmuştur. Şimdi müskirat isti'mâli taammüm etmiştir, diye şarap içmek mübahtır, denilemez. Münâkehât, mufârekât, vesâyet, verâset mesâili gibi bir çok ahkâm-ı şer'iyye hakkında vârid olan nusûsu şer'iyye de böyledir. Bunlar gibi ruûs-i mesâilde nassa i'tibâr olunur.

Amma bir nass-ı şer'î hîn-i vürûdunda mevcûd olan örf ü âdetin hükmünü tesbît ve takrîr için vârid olmuş ise örfe i'tibâr edilir. Keyl ü vezn nasları gibi.

Ebû Yûsüf'e göre, eşyâ-i sitte hakkındaki nass Asr-ı Saâdet'te cârî olan nâsin örf ü âdeti üzerine şeref-vârid olduğundan örf ü âdet mu'teberdir. Nassın hükmü ta'lîl ve tahsîs edilmiştir. Buğday, arpa, hurma, tuzun vezn ile ahz ü îtâları meşrû'dur. Şâyed Asr-ı Saâdet'te altın ile gümüşün keyl ile, diğerlerinin vezn ile ahz ü îtâları âdet olsaydı nassın da bu sûretle vârid olması şüphesiz idi. Şu halde mâdem ki, bu babda vârid olan nassın illeti âdettir. Her halde âdeti nazar-ı dikkate almak ve âdetin tağayyüriyle hükmün de tağayyür etmesi îcâb eder. Hulâsa: mütegayyir olan âdeti hâdiseye i'tibâr edilmekle nassa muhâlefet edilmiş olmaz. Belki örf ü âdetle ta'lîl edilerek yine nassa i'tibâr edilmiş olur[1].

Birtakım muhakkıkîn-i fukahâ Ebû Yûsüf'ün bu ictihâdını tarafeynin kavline tercîh etmişlerdir. Ezcümle *Eşbâh* sâhibi (وقواه فى فتح القدير) diyerek İmâm Ebû Yûsüf'ün bu kavl-i âhırine İbn-i Hümâm'ın kuvvet ve ehemmiyet verdiğini beyân etmiştir. Allâme Birgivî gibi nascı bir İmâm, *Tarîkat-i Muhammediye*'nin âhirinde "و لا حيلة فيه الا التمسك بالرواية الضعيفة عن ابى يوسف" = *Artık ribâdan kurtulmanın, Ebû Yûsüf'ten naklolunan zaîf bir rivâyete tebaiyet etmekten başka yolu yoktur*" diyerek Ebû Yûsüf'ün kavl-i ahîrini kabûle mecbûr oluyor. Hâtimetü'l-Muhakkıkîn İbn-i Âbidîn merhûm *Neşrü'l-örf*'de Ebû Yûsüf'ün kavl-i âhirini kabûl ve takdîr ederek: «فافقه يجزى الامام ابا يوسف عن اهل هذا "

---

[1] و عن الثانى ان يعتبر العرف على خلاف المنصوص عليه ايضا لان النص على ذلك بمكان العرف وقد يتبدل فيتبدل حكمه [مجمع الانهر]

و عن الثانى اعتبار العرف مطلقا ولو ورد الشرع بخلافه لان النص من الشارع انما ورد بالكيل او الوزن كجريان العادة به فى زمانه. فاذا تبدلت العادة يؤخذ بها [در المختار وطحطاوى]

«الزمان خير الجزاء فلقد سد عنهم بابا عظيما من الربا» = *Cenâb-ı Hak zamânımız halkı nâmına İmâm Ebû Yûsüf'ü hayırlı mükâfat ile cezâlandırsın. O büyük İmâm halkımıza büyük bir ribâ kapısını kapamıştır. Ve bu muhakkaktır*" diye duâ ve senâda bulunuyor.

İmâm Ebû Hanîfe ile Muhammed'in kavline göre bu babda örfe i'timâd edilmiyecek olsa muâmelât-i nâsın fesâdına kāil olmak îcâb eder. Halbuki muâmelât-ı nâsı fesâda hamletmekten ise, mümkün olduğu kadar sıhhate hamletmek beyne'l-fukahâ takarrür etmiş mühim bir asl-ı fıkhîdir. El-yevm nâsın tuz ve hurmayı, hattâ arpa ile buğdayı ölçek değil, vezn ile, altın ile gümüşü aded ile alıp vermeleri ancak İmâm Ebû Yûsüf'ün ikinci kavli ile meşrû' olabilir.

Ebû Yûsüf'ün tebdîl-i ictihâd etmesinin sebebi; Hârûnü'r-Reşîd devrinde Kāzı'l-kuzatlık mevkiine geçip de yukarıda vüs'atine işâret ettiğimiz memâlik-i İslâmiyedeki halkın muâmelât-ı medeniyesine yakından vâkıf olarak bunları me'lûf oldukları müstahsen âdât ve i'tiyâdından ayırmak ne derecelerde bir harec ve meşakkati mûcib olacağını anlamasıdır. Bunda şübhe yoktur. Örf ü âdet öyle metin bir kudret-i siyâsiyedir ki, Kitab ve Sünnet'in te'yîdi ile nassı ta'lîl ve tahsîs eden bu kudret-i âmmeyi ne şer'in kıyâs ve icmâı, ne de asr-ı hâzır içtimâiyâtının efkâr-ı âmmesi takyîd edebilir. O, zaman zaman değişerek her asırda ve her yerde nassın ve daha doğrusu irâde-i ezeliyenin bir gûnâ tecellîsine ma'kes olur. Ve âmmenin kabûlü sûretinde tecellî eder.

Ne garibdir ki, İmām-ı A'zam'la Ebû Yûsüf arasında pek az bir zaman geçtiği halde hâdisât-i mütevâliye-i medeniyenin gösterdiği lüzum ve ihtiyac üzerine Ebû Yûsüf Hazretleri bir kısım nassa muhâlif olan örfe i'tibâr etmiş iken zamânımızda o hâdisât-i medeniye her gün türlü eşkâl ile görüldüğü halde değil, örf ile nass belki örf ile mesâil-i zâhirü'r-rivâye yâni sâhib-i mezhebden menkūl olan bir mes'ele-i ictihâdiye arasında teâruz görüldüğünden örf terk edilerek mes'ele menkūle ile ta'yîn-i hükm edilmek isteniliyor. Hâdisât-ı cedîde hakkında sâhib-i mezhebten bir nakl aranılıyor da örf ü âdeti taharrîye lüzum görülmüyor. Bakmalı, zamânımızda kudret-i fıkhiye ne kadar tenâkus etmiştir. Acabâ örf ü âdete rucû' fukahâ-yi sâlifenin husûsâtından mı zan olunuyor? Halbuki *Bahir*'de: "«الاحكام تبنى على العرف فيعتبر فى كل اقليم و فى كل عصر عرف اهله» = *Ahkâm-ı fıkhiye örf üzerine binâ kılınır. Her yerde ve her asırda o yer o zaman halkının örf ü âdetine i'tibâr olunur*" denilerek sâhib-i *Bahir* tarafından örf ü âdete mürâcaat olunması tavsıye

ediliyor. *Kınye*'den naklen *Eşbah Şerhi*'nde de: "« ليس المفتى ولا الحاكم ان يحكما على ظاهر المذهب و يتركا العرف » = *Müftü için mensûb olduğu mezhebin zâhirü'r-rivâye kavlini alıp da örfün muktezâsını terk etmek muvâfık değildir*" denilerek taklîd ile örf ü âdetin terk edilmemesi öğretiliyor. Bu sebeble âdât-ı nâsi bilmek, ictihâdın şartları cümlesinden kılınmıştır. Ezmânın tağayyüriyle ahkâmın tahâllüf etmesi, zaman zaman örfün tağayyüründen veyâhud tahaddüs eden zarûretten dolayı değil midir? İcmâ-ı ümmetin delîl-i şer'î olmasının sebebi, nasıl ehl-i icmâın kizibden ısmeti ise örf ü âdetin hüccet olmasının medârı da ehl-i örfün ısmetidir.

Maamâfih fukahâ-yi mezheb, müctehidin tansîs ettiği bir çok mesâilde ona muhâlefet etmişlerdir. Sebebi ise sâhib-i mezhebden re'y ü ictihâd ile sâbit olarak menkûl olan hükümlerden pek çoğu o zamanlarda cârî olan örf ü âdete müstenid olmasıdır. Şâyet sâhib-i mezheb, o fukahâ'nın kendi zamanlarında olsaydı o da fukahânın ictihâdına muvâfık mutâleada bulunacaktı. İşte mesâil-i ictihâdiyede bu serbestî müctehid fi'l-mezheb olan Eimme-i Kirâm zamanlarından i'tibâren taklîdin şüyû' bulduğu anlara kadar devam edegelmiş ve bir çok mesâilde örf ü âdet ile veyâhut her hangi bir fer'î delîl ile sâhib-i mezhebin kavli terk edilmiştir. Bu muhâlefeti bir kaç misâl ile bervech-i âtî îzâh ediyoruz:

1) Eimme-i Hanefiyye *Kur'ân-ı Kerîm* ve sâir ulûmu dîniye ta'lîmi, ezan ve imâmet için isticârı ve ahz-i ücreti tecvîz etmedikleri ve bunların adem-i cevâzında ittifâk ettikleri halde müteehhirîni fukahâ tecvîz etmişlerdir. Çünkü sadr-i İslâm'da halk muallimîne muâvenet ettikleri halde kurûnu ahîrede bu muâvenet kesildiğinden bu din mürşidleri nefislerini ve efrâd-ı âilelerini iâşe için bir tarîk-ı maîşete sülûk etmeğe başlamışlar ve bu sûretle ulûmu dîniyenin ziyâa uğramasından meşâyih-i Hanefiyye haklı olarak endîşe etmeğe başlamışlardır.

2) İmâm Ebû Hanîfe zamânında halk arasında adâlet gâlib olduğundan müddeâ-aleyh, şâhid hakkında ta'n etmedikçe İmâm müşârün-ileyh şehâdette adâlet-i zâhire ile iktifâ edip şuhûdu tezkiyeye lüzum görmemişti. İmâmeyn zamânında ise salâbet-i ahlâkıyye za'fa uğramağa başladığından bunlar tezkiyeye lüzum görmüşlerdir.

3) Bir fi'lin hükmü, fâiline muzaf kılınır, mübâşir ile mütesebbib ictimâ' ettikte hüküm fâiline muzaf kılınır, gibi beyne'l-eimme mukarrer birtakım kavâid-i umûmiye mevcûd iken erbâb-ı fesâdın çoğaldığı zamanlarda iş bu kavâid-i mezhebiyye hilâfına zecren müteseb-

bib-i sâiye tazmîn ile fetvâ verilmiş, hattâ fetret zamanlarında sâî-bi'l-fesâd olanların katlini tecvîze lüzum görülmüştür.

4) Ecîrin nezdinde bulunan bir mal, onun sun'-u taksîri olmıyarak telef olduğunda ecîr ister müşterek, ister ecîr-i vâhid olsun, ister kendisinden ihtiraz mümkün olan bir sebeble, ister ihtiraz mümkün olmıyan bir sebeble telef olsun, İbrâhim Nehâî'ye tebaiyetle İmâm-ı A'zam adem-i zaman ile hükmetmişti. İmâmeyn ise üstadlarının re'y ve ictihâdını ecîr-i vâhid hakkında kabûl ile berâber ecîr-i müşterek husûssunda muhâlefet edip bu babda Kādî Şüreyh'a tebaiyetle mümkünü't-taharrüz eşyânın zamân-ı Taharrüzü mümkün olmıyanların da adem-i zamâni re'yinde bulunmuşlardır. Mes'ele esâsen Ashâb-ı Kirâm arasında da ma'rûzu ihtilâf olup Ömer, Alî *radiya'llāhu anhümâ* ecîr-i müştereke yedinde zâyi' ettiği malı tazmîn ile hükmetmişlerdi. Müteahhirîn-i fukahâ devr-i Ashab'-tanberi cereyân edegelen şu ihtilâfa bakarak zâyi' olan aynin nısfı üzerine sulh ile fetvâ vermişlerdir [1].

5) Müzârea ki, hâsılāt-ı arziyenin sülüs veya rub'u gibi bir mikdâr-ı muayyeni üzerine akd-i zirâatten ibârettir. İmâm-ı A'zam müzâreayı olbabta mervî olan haber-i âhâde binâen tecvîz etmediği halde İmâmeyn akd-i zer' üzerine amel-i Sahâbe ve Tâbiîn'in cârî olduğuna bakarak akd-i mezkûrun sıhhatiyle hükmetmişlerdir. Zamânımıza kadar da İmâmeyn kavli ile fetvâ verilegelmiştir [*Dürer:* c. 2, s. 686]

6) İmâm-ı A'zam'a göre vakıf, vâkıfın mülkü olmak ve menâfii tasadduk edilmek üzere bir ayn-i habisten ibârettir. İmâmeyn ise mâl-i vakıftan vâkıfın mülkiyeti zâil olup mülkü'llāh hükmüne intikāline kāil olmuşlardır, zamânımıza kadar fukahâ-yi Hanefiye İmâmey'nin re'yini ihtiyâr etmişlerdir [*Dürer*, Kitâbü'l-Vakıf].

8) Hürre-i bâliğa-i âkıle nefsini küfvünün gayriye tezvîc ettiğinde zamânın fesâdından dolayı İmâm Hasen sâhib-i mezhebe muhâlefetle nikâhın adem-i sıhhatine kāil olmuştu. Bu mes'elede fukahâ-yi müteehhirîn tarafından Hasen İbn-i Ziyâd'ın mezhebi iltizâm edilmiştir.

Bey'-i bi'l-vefâlar, istisnâ'lar da îzâh ettiğimiz muhâlefet cümlesindendir.

* * *

1 *Mebsûtu Serahsî:* Cüz: 15, S. 18.

Aşağı yukarı bâzı mertebe ihtilâflarla berâber mezâhib-i muhtelifenin kâffesinde örf ü âdetin ehemmiyet-i mahsûsası vardır. Eimme-i Şâfiiyyeden meşhur Kādî Hüseyin'den naklen *Cem'ü'l-Cevâmi'*in hâtimesinde ilm-i fıkhın bervech-i âtî kavâid-i erbaa üzerine mübtenî bulunduğu bildiriliyor. 1) Yakîn, şek ile zâil olmaz, 2) zarar izâle olunur, 3) meşakkat teysîri celb eder, 4) âdet muhakkemdir. Bâzı ulemâ beşinci olarak: bir işten maksad ne ise hükm ona göredir, kāidesini ilâve etmişlerdir. Umûmiyetle ahkâm-ı fıkhiyye bu beş kāide-i esâsiyeye mübtenîdir. Gerçi bir hayli ahkâm-ı fıkhiyyenin bunlardan başka istinâd ettikleri esâsât-ı külliye varsa da nâsın muâmelât ve münâsebât-ı medeniyesine müteallık ahkâmı kesretle ihtivâ etmekte bunlar derecesinde değildirler.

Hulâsa: İlm-i fıkıhda en ziyâde nazar-ı i'tibâre alınan esâsât-ı hukūkıye adl ü hak, ihtiyâc-ı nâs, örf ü âdet, maslahat-ı âmme, istishâb esaslarıdır. Fukahâ-yi Hanefiye bu esaslara müstenid olan mesâil ve kavâid-i fıkhiyeye (İstihsân) ıtlāk ederler. Mâlikî fukahâsı İstislāh, yâni (maslahat-ı mürsele) derler. Fakat Mâlikîlerin müteehhirleri ile Hanbelîler de Hanefîler gibi İstihsan ta'bîrini kullanırlar.

Yalnız Şâfiîler istihsân ve istislāh ta'birlerini isti'mâle şiddetle i'tirâz etmişlerdir[1]. Fakat Şâfiîlerin bu i'tirazları sırf nazarîdir. Ve lâfzî bir nizâ' ve muhâlefetten başka bir şey değildir. Tatbîkatta Şâfiî fukahâsı da diğer mezâhib eimmesi gibi bu esasları tamâmiyle nazar-ı i'tibâre almışlardır.

Eimme-i Hanbeliyyeden İbn-i Kayyim'in örf ü âdetin tagayyürü ile fetvânın tagayyür edeceğini ve eymân, ıkrâr, nüzûr ve sâirenin mûcibâtı bu kabilden olduğunu müellefâtında zikr etmiştir. Bu çok zekî olan İmâm-ı Hanbelî'nin *İ'lâmü'l-Müvakkıîn*'deki şu beyânâtı hâssaten zikre şâyandır:

Karâin üzerine müretteb olan fıkhî hükümler, karâini nasıl deverân ederse, onunla berâber deverân eder. Karâin bâtıl olunca ahkâm da onunla berâber bâtıl olur. Meselâ mutlak sûrette nakid

---

[1] Hattâ İmâm Şâfiî Hazretleri: "من استحسن فقد شرع = *Kim ki istihsân ile amel ederse, şeriat vaz' etmiş ve şâri'lik etmiş olur*" diye İmâm Ebû Hanîfe'ye ağır bir ta'rizde bulunmuştur. İmâm Şâfiî'nin bu şiddetli i'tirâzı hiç şübhesiz Ebû Hanîfe Hazretlerinin maksadını anlamamaktan ileri gelmiştir. Çünkü İmâm Şâfiî de iştihsân ile amel etmiştir. Fakat adına istihsân dememiştir. İstihsân ta'bîri ta'bîrât-ı Hanefiyyedendir.

zikr edilerek bir şey satılsa da hîn-i akidde tedâvül eden nakid, başka bir sikke ile tebdîl edilmiş olsa, bu halde mutlak olarak zikr edilen semen, eskisine değil, yeni tedâvül etmekte bulunan nakde haml olunur.

Yine böyle bey' edilen bir metâın o günü örfen ayıb addedilen bir kusûru görülse, müşteri mebîi bu kusûrundan dolayı bâyie reddedebilir. Fakat eski örf tagayyür edip de yeni örfte mebîin kusûru ayıb addedilmezse, müşterinin hîn-i akidteki hakk-ı reddi bâtıl olur. Müşteri örfü sâbıka istinâd ederek hakk-ı red iddiâ edemez.

Bu mes'elelerden sonra İbn-i Kayyim örf ü âdet hakkında şu vasâyâ ve beyânatta bulunuyor: Ey müftü! Örf teceddüd ederse, bu yeni örfü nazar-ı i'tibâre al! Bir örf de sukût edince, onu bırak! Kitablarda naklolunan mesâil-i fıkhiyyeye ömrün oldukça bağlı kalma! Başka bir diyardan birisi gelip de senden istiftâ ederse, müsteftîyi senin memleketinin örfüne sürükleme, belki müsteftîden kendi memleketinin örfünü sorup öğren de o örfün muktezâsına göre fetvâ ver! Ehl-i ilmin beyânına göre, en doğru yol budur. Menkûlâta saplanıp kalmak dinde ebedî bir dalâlet olup ulemâ-i müslimîn ve selef-i sâlihînin makāsıdını bilmemekten ibârettir.

Her hangi bir müftü ki, yalnız fıkıh kitablarından nakl olunan mesâile bakıp da bunların asıl müstenedi-ileyhi olan örflerin, âdetlerin, zamanların, mekânların ihtilâflarına ve muktezâ-yi hallerine bakmıyarak halka fetvâ vermeğe cür'et ederse, hem dâl ve hem mudil olur. Onun dîne karşı işlediği bu cinâyet, câhil bir tabîbin tabâbete dâir kitablardan birisine bakarak memleketleri, âdetleri, mizac ve tabiatleri muhtelif olan hastalarının hepsini bir şekilde tedâvî etmek sûretiyle bu zavallıların hayatlarına karşı irtikâb ettiği cinâyetten her halde daha büyüktür. Bu câhil tabib ile câhil müftü, halkın ebdânına ve edyânına zarar veren mahlûkātın en muzırrıdırlar[1].

Yine İbn-i Kayyim *İ'lâm*'ında yüz kadar mesâilde örf, nutuk makāmına ikāme ve şart-ı örfîye şart-ı lâfzî gibi i'tibâr edilmiştir, diyor. Ve bunlardan birinci: hîn-i akidde nakid mutlak olarak zikr edildikte akdin icrâ edildiği beldenin nakdi vâcib olduğunu zikr ediyor[2].

---

[1] *İ'lâmü'l-Müvakkıîn:* C. 3, S. 78.
[2] *İ'lâmü'l-Muwakkıîn:* C. 3, S. 17.

Sâdât-i Hanefiyye örf ü âdâta sâir Eimme-i Kirâm'dan ziyâde ehemmiyet vermişlerdir. Kütüb-i Hanefiyyedeki mesâil-i fıkhiyyenin pek çoğu örf ü âdâtı i'tibâre râci'dir. Ve şu kavâid-i külliyyede toplanmıştır:

Âdet muhakkemdir, nâsin isti'mâli bir hüccettir ki, onunla amel vâcib olur, âdeten mümteni' olan şey hakîkaten mümteni' gibidir, âdetin dalâleti ile ma'nâ-yi hakîkî terk olunur, âdet ancak muttarid, yâhud gālib oldukta mu'teber olur, i'tibâr gālib ve şâyiadır, nâdire değildir, örfen ma'rûf olan şey şart kılınmış gibidir, beyne't-tüccar ma'rûf olan şey aralarında meşrut gibidir, örf ile tâyin, nas ile tâyin gibidir.

Fakat bütün bu kavâid-i umûmîye *(âdet muhakkemdir)* kāidesinin birer feri'leri mesâbesindedir. Bunlardan her biri ya örfün derece-i şumûlünü veyâhud şerâit-i i'tibârını bildirmektedir. Âdet muhakkemdir, düstûru bir vecîze-i fıkhiyyedir ki, hiç bir milletin hukuk târihi bunun kadar metin ve şâmil bir asl-ı hukūkî kaydetmemiştir. Bu iki kelimenin ifâde ettiği vecîze ile binlerle mesâil-i fer'iyye vaz' edilebilir. Âdet muhakkemdir, cümlesinin ma'nâsı: hükmü şer'îyi isbat ve istihrâc için örf ü âdet hakem kılınır, demektir. Yâni örf ü âdet, kendisine hükm binâ edilen bir delil olduğundan nizâ' vukūunda merci' ittihâz edilecek bir kuvveti hâizdir.

Zamânımızdaki İktisâdî Vaziyetin, Ginâ-i Şer'î Nisâbı Üzerindeki Te'sîri

Umûmî harbten sonra dünyânın ictimâî nizâmı kadar ve belki daha fazla iktisâdî vaziyeti de değişmiştir. Hattâ diyebiliriz ki, Harb-i Umûmî'den sonra tezâhür eden birtakım içtimâî meslekler, hep bu iktisâdî zarûretlerin birer mevlûdudur. Bütün beşeriyetin yaşamağa mecbûr olduğu bu yeni hayat, o kadar sert ve girift bir şekle girmiştir ki, cihan târihinde bunun bir misline yalnız Amerika'nın ve altın, gümüş ma'denlerinin keşfi sırasında tesâdüf edilebilir. O târihe kadar kudret-i fâtıranın tabiate pek az ihsân ettiği zan olunan altın ve gümüşün, bu yeni mâden ocaklarında birer vedîa hâlinde bulunduğunu görüp dünyâ piyasalarına mebzûlen dökülmeğe başlaması üzerine bütün eşya fiyatları yükselmiş ve beşeriyetin ekonomik hayâtı karma-karışık bir hâle girmişti. İflâslar biribirini tâkib ediyor, zenginler fakir ve fakirler zengin oluyordu.

Harb-i Umûmî'yi tâkib eden senelerde de tezâhüre başlayan mâlî-iktisâdî buhranlar, 1929 senesinde yine böyle Amerika'da olanca şiddetiyle feverân ederek Avrupa'ya sirâyet etmiş sonra da dünyânın her köşesini bucağını sararak harbe giren ve girmeyen bütün milletlerin hayat şartlarını alt üst etmiştir. Bu gün eski iktisâdî umdelerin çoğu değişmiş, bunların yerlerini yeni yeni birtakım içtimâî nazariyeler almıştır.

Şimdiye kadar târihte görülen buhranlar para darlığından, eşya yokluğundan neş'et ettiği halde bu buhranların sâikı bilâkis istihsâlin çokluğu ve refâh ü seâdetin timsâli addolunagelen altının bolluğu ile berâber eşyâya nisbetle nakdin kararsız vaziyeti ve mütemâdiyen temevvüc etmesi idi. Bu sebeple her devlet kendi parasını sâbit bir kıymette bulundurmak için müdâhaleye mecbûr olmuştu.

Bu müthiş buhranlardan her içtimâî müessese gibi din müessesesi de hâriç kalamamıştır. Tabiî onun da mâlî hükümleri, az çok bunlardan müteessir olmuştur. Kurban, sadaka-i fıtr, zekât mes'eleleri bunların başlıcalarıdır. Bu mâlî vecîbelerle zenginler mükellef olup zenginliğin hudûdu da yukarıda îzâh ettiğimiz vechile şâri' tarafından nukûd u eşyâdan her birine âid birer nısab ile tahdîd ve ta'yîn buyurulmuştur. Binâenaleyh nısab, bu mâlî mes'elelerin medâr-ı teklîf olan şer'î ölçüsüdür. Meselâ havâyic-i asliyesinden fazla iki yüz dirhem gümüşe, veyâhud yirmi miskal altına veyâhud kırk koyuna mâlik olan her müslüman zengin sayılmış ve bir kısım mâlî vazîfelerle mükellef tutulmuştur.

Bu ginâ nısabları, yukarıda gördüğümüz vechile, iktisâdî vaziyete göre, Resûl-i Ekrem tarafından takdîr buyurulmuştur. O devirde iki yüz dirhem gümüş ile yirmi miskal altın kıymet-i iştirâiyece müsâvî bir derecede idi. Bir çok mâlî mes'elelerde Resûl-i Ekrem bir miskal altını, on dirhem gümüş ile takvîm buyurmuşlardı. Kırk koyun da iki yüz dirhem gümüş veyâhud yirmi miskal altın değerinde idi. Bunların nisabları arasında müsâvât bulunduğu gibi tabiî zekâtları arasında da müsâvat var idi. Yarım miskal altına veyâhud beş dirhem gümüşe orta derecede bir koyun alınabilirdi. Buna dâir bâzı haberler de yukarıda bildirilmişti.

Asr-ı Saâdet'i tâkib eden kurûnu selâsede, altın ile gümüş eski revâcını muhâfaza etmiş bulunduğundan bunların mansûs nısâbında munhasıran veznin mu'teber olmasında icma' da mün'akid olmuştur.

Kurûnu selâseyi ta'kîb eden muhtelif zamanlarda ve mekânlarda altın ve gümüş nukud, vezinleri ve ayarları i'tibâriyle bir hayli tahavvüle uğramalarına ve bu tahavvüller fukahâ için birer zemîn-i ictihâd olmasına rağmen bu iki ma'denin eşyâ takvîmine medâr olan zâtî kıymetleri ve eşyâya nisbetle eski kuvve-i iştirâiyeleri bir dereceye kadar ârızasız devam edegelmiştir.

Zamânımıza en yakın olmak i'tibâriyle Osmanlı devletinin Akca tedâvül ettiği devirlerini tedkîk edersek, daha ziyâde tenevvür etmiş oluruz. Orhan Gâzî zamânında darb edilmeğe başlanan Osmanlı akcalarının vezinleri ve ayarları vezn-i seb'aya tamâmiyle muvâfıktı. Bu akcalar, Abdülmelik İbn-i Mervân zamânında basılan ilk İslâm dirhemlerinin rub'iyelerine müsâvî bir vezinde ve bir ayarda idi. Bu akcalarda (90) dirhem ayarında (100) dirhem hâlis gümüşten (400) akca hisâbiyle kesilmişti. O devirlerde ashâb-ı cihâta verilen vazîfe beratları gibi birtakım vesâikın tetkîkinden müstebân olduğu üzere bu akcalarda emvâl-i zekâta karşı Asr-ı Saâdet'teki ayni kıymeti muhâfaza etmiş sayılabilirdi ve meselâ on akcaya orta yapılı bir koyun alınırdı. Osmanlı akcalarının vezni ve ayârı i'tibâriyle bu temizliği ancak Fâtih devrine kadar devâm edebilmiştir. Fâtih devrinden sonra ise akcaların hem vezinleri, hem sâfiyetleri bozulup günden güne sukût etmeğe başlamış ve Kânûnî devrinde büsbütün bozulmuştur. Bu ma'lûmâtı, Darphâne-i Millî tarafından nukûdu kadîme ile tevsîk edilerek 1925 târihinde neşredilen mufassal bir rapordan almış bulunuyoruz. Kânûnî devrinde yetişen ve İmâm unvânını bihakkın iktisâb etmiş bulunan Birgivî Muhammed Efendi'nin bu bozuk akcalardan yukarıda şikâyet ettiğini bildirmiştik. Müşârün-ileyh *Tarîkat-i Muhammediyye*'sinde: zamânımızın tedâvül eden dirhemlerinden dört dirhem bir araya getirilse de tartılsa, dördünün vezni, bir dirhem-i şer'îye muâdil olamaz, diyor. Ahmed-i Sâlis ve Mahmûd-ı Evvel devirlerinde ise bu Osmanlı akcaları daha ziyâde bozulmuş ve fülûs derecesine inmiştir.

Bu cihetle Mahmûd-ı Sânî zamânında, 1234 târihinden i'tibâren akca darbı bırakılıp bunun yerine altı dirhem ağırlığında gümüş sikke darbına başlanmış ve dirhem ile akca yerine kuruş, vâhid-i kıyâsî i'tibâr edilmiştir. Daha sonra da 120 kırat vezninde bildiğimiz gümüş Mecidiyeler kesilmiştir.

Gerek sadr-ı İslâm'da basılan ilk İslâm dirhemleriyle, gerek ilk

Osmanlı akcaları gibi vezn-i seb'aya muvâfık tartıda basılan sâir mülûkü İslâmiye paralariyle nısab ve zekâtın adedle ve pek kolay bir sûrette hisâb ve edâsı mümkün olabiliyordu. Bu da veznî idi, nassa muvâfık idi. Fakat İslâm memleketlerinde altın liralarla Mecidiye ve Riyal gibi büyük kırat ve vezinde gümüş paralar tedâvüle başlayınca altın ve gümüş nısâbının bunlardan muâdilini bilmek zarûreti hâsıl olmuştur. İbn-i Âbidîn gibi müteahhirîn-i fukahânın sikkeli altın liralardan karşılığı on üç buçuk lira ile bir yeden mikdârı muâdili tâyin edilmeğe başlanmıştır.

1315 ve 1320 târihlerinde gerek bu mecidiyelerden, gerek Osmanlı liralarından gümüş ve altın nısâbının mukābil mikdarları hakkında Fetvâhâne'nin Darphâne Müdüriyetinden vuku' bulan süâline cevâben: yirmi miskal altının sikkeli altın liralardan karşılığı on üç buçuk lira ile bir lira çeyreği, iki yüz dirhem gümüşün de mukābili, râyic olan gümüş paralardan yirmi altı buçuk gümüş mecidiye olduğu bildirilmiştir.

Şu halde 533 kuruşa râyic olan iki yüz dirhem veznindeki yirmi altı buçuk mecidiyenin rub'u öşri yâni kırkta biri hisâbiyle zekâtı 13 küsur kuruş tutar. Beher 108 kuruşa râyic olan on üç buçuk lira ile bir lira çeyreğinin zekâtı da 37 kuruş olur. Bu hisâba göre gümüşün altına nisbetle Asr-ı Saâdet'teki kıymetini bire üç nisbetinde kaybettiğini görüyoruz. Asr-ı Saâdet'te bir buçuk dirhem vezninde olan bir miskal altın, on dirhem gümüş muâdili i'tibâr edilmiş iken arada bire yedi nisbetinde bir fark vardı. Şimdi kuruş vâhid-i kıyâsî i'tibâr edilerek tutulan hisabta, bire ancak üç nisbetinde bir fark bulunduğu görülüyor. Aradaki bu fark yâni gümüşün eski kıymetinden üç, dört derece tenezzülü son zamanlarda gümüş ma'deninin altına nisbetle daha çok istihsâl edilmiş olmasındandır. Harb-i umûmîden evvel beheri yüz sekiz kuruşa râyic olan altın liraların üzerindeki yüzde sekiz kuruş, bir kesir munzamdır. Gümüş ile altın arasında müşâhede olunan son bir fark üzerine konulmuştur. Halk arasında gümüş mecidiyeler de yirmi kuruşa râyic iken devlet ve hazîne muâmelâtında mecidiye on dokuz, lira yüz iki buçuk kuruş olarak mu'teberdi. Mecidiyeden bir kuruş tenzîl, liraya iki buçuk kuruş zam edilerek iki ma'denin kıymetleri arasında tevâzün te'mîn edilmişti. Bu tenzîl ve tezyîd ameliyesi, o târihlerde gümüşün çok istihsâl edilmiş olmasından ileri gelmişti.

Bu iki ma'denin yekdiğerine kıyâsen Asr-ı Saâdet'teki kıymetleri bire üç nisbetinde bir fark irâe ettiği gibi her iki cevherin eşyâya nisbetle eski vaziyetleri de değişmiştir. Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile Amerika'nın ve altın gümüş ma'denlerinin keşfi üzerine mütemâdiyen altın, gümüş istihsâl ediliyordu. Yanıp çürümek bilmeyen ve havanın, suyun te'sîri ile maddî varlığından zerresini kaybetmeyen bu ma'denlerin eskilerine dâimâ yenileri inzimâm ediyordu. Bilhassa 19 uncu ve 20 inci asırlar altın, gümüş asrı olmuştur. Amerika'daki ocaklar, yeni usullerle verimlerini artırmış ve bunu Avusturalya'daki ma'denlerin keşfi tâkib etmiştir. Sonra nisbeten fakir olmasına rağmen geniş sâhalar işgāl eden Cenûbî Afrika ma'denlerinin büyük sınâî teşebbüsler hâlinde işletilmesine başlanmıştır. Nukūdun bu çokluğu tabîîdir ki, eşyâ kıymetinin yükselmesini mûcib olmuştur.

Bununla berâber memleketimizin küçük piyasalarında fazla bir te'sîri görülmüyordu. Gümüşün altına nisbetle kaybettiği bire üç, dört derece kıymetini, veznen zekâtı olan 13 kuruşa zam edilince 40 küsûr kuruşa memleketimizin pek çok piyasalarında bir koyun alınabiliyordu. Altın zekâtı olan yarım miskale ise, böyle bir tekellüfe lüzum olmaksızın alınırdı.

Harb-i umûmîden sonra altın, eşyâya nisbetle kıymetini muhâfaza ettiği halde gümüşün kıymeti günden güne sukūta başlamış ve bu satırları yazdığımız günlere kadar devâm edegelmiştir. Bu hakîkati, en ziyâde salâhiyettar makam olan Darphânenin muhtelif târihlerde verdiği hisablarla tevsîk edersek daha ziyâde tenevvür ederek gümüşün zâtî kıymeti i'tibariyle mikyâs-ı gınâ olmak kābiliyetini kaybettiğini görürüz:

1926 Kânûnusânîsinde İstanbul Müftülüğünün bir süâline cevâben Darphâne-i Millî Müdüriyetinin tezkeresinde: "Yirmi kırat altının bir miskal ve on dört kırat gümüşün bir dirhem tesmiye edilmesine nazaran nısab ittihâz edildikte yirmi miskal altının tutarı 1400 ve iki yüz dirhem gümüşün de 547 kuruş olduğu ve evrâk-ı nakdiye ile kıymet-i hâzırası ise piyasa temevvücâtına tâbi' bulunduğundan 2 Kânûnusânî 1926 târihindeki piyasaya göre yirmi miskal zer-i hâlisin 96 lira, 84 kuruştan ve iki yüz dirhem tammü'l-ayar gümüşün dahi 19 lira, 69 kuruştan ibâret bulunduğu" bildirilmiştir.

Bu hisabca altın nısâbının zekâtı olan yarım miskālin kıymeti, 211 kuruş, 30 para ve beş dirhem gümüşün de 49 kuruş 10 para tutuyor.

Ve eşyâya nisbetle gümüşün kıymeti daha ziyâde sukūt etmiş bulunuyor. Ve gümüşün zekâtı ile bir koyun alınabilmek mümkün olmuyor.

1937 Ağustos'unda Maliye Vekâleti Nakid İşleri Umum Müdürlüğünün Diyanet İşleri Riyâsetine yazdığı cevâbî bir tezkeresinde de aynen şöyle yazılmıştır.

1) Bir kilo hâlis gümüşün hâl-i hazır piyasa fiyatı on dokuz buçuk liradır.

2) Yirmi miskal hâlis altın 14,546 aded Osmanlı altınına tekābül etmektedir.

3) Eski gümüş mecidiyelerde 19 gıram 966 santigıram (ki, 6 dirhem, 226 kesr) ve gümüş Cumhuriyet liralarında 9 gram 960 (ki, 5 dirhem 105 kesir) hâlis gümüş bulunduğu Darphâne ve Damga Matbaası Müdürlüğünün iş'ârından anlaşılmıştır, deniliyor.

Bu tezkerede bir kilo gümüşün fiyatı 1950 kuruş olduğu bildirildiğine göre, 641,5 gramdan ibâret olan iki yüz dirhem gümüş nısâbının fiyatı da 1250 kuruş tutar.

1250 kuruşa râyic olan 200 dirhem gümüşün zekâtı ise 31 kuruş 10 para eder ki, bu hesabca gümüş daha ziyâde sukūt etmiş bulunuyor.

Bu satırları yazdığımız 1939 Nisan'ı ibtidâlarında Darphâneye bizzat murâcaat ederek: bir kilo hâlis gümüşün fiyatı 19 lira ve bir Osmanlı altınının da 13 lira, otuz kuruş olduğunu öğrendik. Bu son piyasa hisâbına göre, gümüşte esaslı bir tahavvül bulunmamakla berâber altın kıymetinin çok yükseldiği görülüyor ki, altın nısâbının bedeli 177 lira 33 kuruş tutuyor. Rub'u öşürden ibâret olan zekâtı da 443 kuruş eder. Ve bununla ancak ufak bir koyun alınabilir. Gümüş zekâtı ile ise bir tavuk bile alınamaz.

Hulâsa: Memleketimizin resmî makamlarından alınan yukarıdaki hisablara göre külçe gümüş, eski kıymetinden düşmüştür. Eski gümüş mecidiyeler de tedâvülden kaldırılmış bulunduğu için bunlar da külçe gümüşten ma'dudtur. Bu gün memleketimizin yegâne geçer akcası gümüş Cumhuriyet liralarıdır. Bunlara devletce izâfe edilen kıymet sâyesinde külçe gümüşün bu günkü kıymetine nisbetle takrîbî bire beş derecesinde yüksektir. Harb-i umûmîden evvelki asıl kıymetine göre de bire ondan fazla bir kıymeti hâizdir. Şimdi gümüşün veznine i'tibâr ederek iki yüz dirhem külçe gümüşe veyâhud buna muâdil gümüş mecidiyeye mâlik olan kimseyi ganî addederek kurban ile mükelleftir, diyebilecek miyiz? Buna müsbet bir cevab vermek hakîkaten çok güçtür. Ve fıkhî tâbir ile harac ü

meşakkati mûcibtir. Asr-ı Saâdet'te gümüş nısâbının rub'u öşürü olan beş dirhemle bir koyun alınıp satıldığı halde şimdi nısâbın nısfını ve tamâmını istiâb ediyor. Bu cihetle ve hiç şüphesiz külçe gümüş veznen kurban husûsunda mi'yâr-i gınâ sayılamaz. Ve sâhibi kurban ile mükelleftir, denilemez. Belki vezn ile berâber bu günkü râyic kıymetini de nazar-ı i'tibâre almak zarûrîdir.

Sadaka-i fıtırda da gümüşün bu düşkün vaziyetine göre bir dereceye kadar güçlük vardır. Beş, sekiz neferden müteşekkil bir âile reisinin sadaka-i fıtır ile mükellefiyeti, nısâbın mühim bir kısmını istiâb eder. Şu kadar ki, bundaki meşakkat kurban derecesinde değildir. Hele küçük âileler için hiç yoktur, denilecek derecede hafiftir. Bir de İslâm ümmetinin vicdân-ı dînîsi, baş sadakası olan bu fıtreyi vermezse muztarib olur. Binâenaleyh Sadaka-i fıtırde yalnız vezne i'tibâr etmekte meşakkat yoktur. İki yüz dirhem külçe gümüşe veyâhud bunun kıymetinde bir mala sâhib olan kimseye sadaka-i fıtır vâciptir, denilebilir.

Mâlî mükellefiyetler arasında en hafifi zekâttır. Külçe gümüş nisâbının kıymet-i hâzırası 1218 kuruş olduğuna göre, zekâtı takrîbî olarak 30 kuruştur. Ve tabiî sadaka-i fıtırdan da hafiftir. Sonra zekâtın nisâbında, zekât malının nâmî olması, ve üzerinden bir sene geçmiş ve yıllamış bulunması şartları da vardır ki, bunlar da zekât için ayrıca mûcib-i sühûlet şartlarıdır. Bununla berâber yine bu günün iktisâdî vaziyeti ile Asr-ı Saâdet'in vaziyeti mükâyese edilince gümüşün veznî hisâbında bire on, hattâ on beş nisbetinde bir fark görülebilirse de iktisâdî bir güçlük bulunmadığından nassa ve menâfi-i fukarâya muvâfık olarak gümüşün zekâtında yalnız vezne i'tibâr ve râyic semen ile takvîm edilerek zekât verilmesi bir lâzime-i ihtiyattır. Binâenaleyh:

"Âkıl, bâliğ bir müslüman havâyic-i asliyesinden fazla iki yüz dirhem külçe gümüşe ve yâhud bu vezinde" "yirmi altı buçuk eski mecidiyeye mâlik olsa bu mikdar gümüşün hâl-i hazırda ve Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde" "râyic semen hisâbiyle tutarı 1218 kuruş olduğuna göre, bunun zekâtı 30 kuruş 18 para eder".

Cumhuriyet gümüş liralarına gelince, bunda vezin ile berâber bu gün piyasada râyic olunan kıymetini de nazar-ı i'tibâre almak zarûrîdir. Memleketin iktisâdî örfüne müsteniddir İki yüz dirhem gümüş nisâbının veznen muâdili 53 lira 45 kuruşa râyic olup bunun

zekâtı 133 kuruş tutarken bunda da yalnız vezne i'tibâr ederek 30 kuruş zekât ile hükmetmek gāye-i şerîatle ve hiç bir iktisâdî düstur ile kābil-i te'lif değildir. Binâenaleyh Cumhuriyet liralarının nisâbını ve zekâtını kıymet nehcine göre hisâb etmek zarûrîdir. Hulâsa: külçenin nâfile zekâtında vezn, Cumhuriyet liralarının zekâtında vezn ile berâber kıymetine i'tibâr edilir.

Darphâne'den aldığımız hisâba göre, bir gümüş lira 3 dirhem, 11 kırat, 3 habbe veznindedir. A'şârî şekli de (3, 742) rakamiyle ifâde edilir. Ve tam 12 gramdır. Bu hisabca 200 dirhem yâni 641,46 gram nisâb-ı zekât, 53 gümüş lira, 45 kuruşa tekābül eder. Ufak kesirler tay edilmiştir. Binâenaleyh :

Havâyic-i asliyesinden fazla her biri 12 gram vezninde olup yüz kuruşa râyic olan Cumhuriyet gümüş liralarından 53 lira 45 kuruşa mâlik olan âkıl, bâliğ her müslümana meblâğ-ı mezbûrun kırkta biri olan 133 kuruş zekât vermesi vâcibtır.

BİR SÜAL: gümüş nisâbının veznî olması mansûs iken Cumhuriyet liralarının i'tibârî kıymetini nisâba mikyas ittihaz etmek câiz midir?

CEVÂB: bunun cevaz ve cevâbını (fülûs ve evrâk-ı nakdiyenin zekâtı), (zekâtta kıymet nehci), (örf ü âdetle alâkası) unvanlarımızda îzâh ettik.

ALTIN NISÂBI OLAN YİRMİ MİSKAL ALTININ TÜRK LİRASI İLE MUKÂBİLİ ŞÖYLEDİR:

Bir miskal 1,5 dirhem, bir dirhem de 16 kırat olduğuna göre, bir miskal 24 kırattan ibârettir. Ve 4,8105 grama müsâvîdir. Darphâne'den aldığımız hisâba göre, bir altın lira da 2,25 dirhem veznindedir ki, 36 kırat eder. Bu da 7,216 grama müsâvîdir. Ve 22 ayardır[1]. Şu halde yirmi miskal altın 13 1/3 Türk lirasına yâni 13 lira ile bir liranın sülüsüne muâdildir. Bir liranın sülüsü de bir lira çeyreği ile üç kırattan ibârettir.

---

[1] Burada zikrettiğimiz kıratlar hep örfî kırattır, dört habbe yâni arpa ağırlığı i'tibâr edilmiştir. Darphâne'den alınan hisablarda nukūdun evzânı hep örfî i'tibâre müsteniddir. Fukahânın beş habbe i'tibâr ettikleri şer'î kırat, veznen bu örfî kırata müsâvî bulunduğundan bu hisabların rakamlarını baştanbaşa değiştirmeğe lüzum görmedik. Dirhem de böyledir: Örfî ve şer'î diye ikiye ayrılan bu ıstılahların binnetîce bir vezinde olduklarını yukarıda bildirmiştik.

Yukarıda 1315 ve 1320 târihlerinde Darphâne'den Fetvâhâne'ye verilen bir hesâba göre: 20 miskal altının sikkeli liradan karşılığı on üç buçuk altın lira ile bir lira çeyreği olduğunu bildirmiştik. Halbuki 937 târihinde Nakid İşleri Müdürlüğü'nün Darphâne'nin iş'ârına atfen Diyanet İşleri Riyâsetine verdiği cevabda: "*yirmi miskal hâlis altın, 14,546 aded Osmanlı altınına tekābül etmektedir*" deniliyor ki, bu iki hisab arasında bir miskalden fazla bir fark vardı. Bu hisabların her ikisi de yukarıda tarafımızdan bildirilen hisâba da uymuyordu. Darphâne'ye mürâcaat ederek bu mühim farkın sebebini sorduk. Cevâben:

"*Bir kere Darphâne-i Âmire'nin vaktiyle: 20 miskal altının on üç buçuk lira ile bir lira çeyreğine muâdil olduğu yolundaki cevâbı yanlıştır. İkinci, bizim verdiğimiz hisâba gelince: bu da 24 ayar hâlis altının 14, 546 Osmanlı altınına tekābül ettiğidir. Ve tamâmiyle doğrudur. Çünkü Osmanlı altını 22 ayardır. İçinde 1/10 derecesinde madde-i ecnebiyye vardır. Bu cihetle 20 miskal altında 48 kırat, yâni bir lira bir çeyrek, 3 kırat ziyâdelik görünür*" denildi[1].

Altın ma'deninin kıvâmını te'mîn için darb edilirken konulan onda bir derecesindeki madde-i ecnebiyye fikhan müstehlek addolunduğundan bizce nisâb husûsunda mu'teber olan 22 ayar 20 miskal altının muâdili olan 13,333 altın liradır.

Bir de altın para halk arasında mevki-i tedâvülde bulunmadığı için bunun zekâtı aynen verildiği gibi tedâvülde bulunan gümüş lira ile takvîm edilerek de verilebilir. Altın hakkındaki bu îzâhâtımızın hulâsa-i ahkâmı da şöyledir:

Yirmi miskal altının muâdili 13 altın lira ile bir lira çeyreği ve 3 kırattır. Hâl-i hazır piyasasına göre, kıymeti de 177 lira 33 kuruş 13 paradan ibârettir. Bunun zekâtını altın olarak aynen vermek istiyenler, bir lira çeyreği ile üç kırat verir. Kıymeti üzerinden bedelen vermek istiyenler de 443 kuruş 13 para vermelidir.

(BİR İHTAR): biz bu hisâbı, yirmi miskal altını bu günün iktisâdî vaziyetine göre altın nısâbının mebdei olmak üzere bildirmiyoruz. Bu eserimizdeki bütün îzahlarımız ilmî tedkikten ibâret bulunduğun-

---

[1] 20 miskal altında 24 ve 22 ayarlar arasındaki fark rakamla şöyle ifâde edilir:
20 miskal × 24 kırat = 480 ÷ 36 kırat = 13,333 Osmanlı lirası.
480 × 1,099 = 527,520 ÷ 36 = 14,653 Osmanlı lirası.

dan altın nısâbının mansûs olan mikdârına ve bu günkü râyicine göre de bir hisab arz etmiş bulunuyoruz. İlmî tedkiklerimizin bu günün iktisâdî vaziyetine göre bizi îsâl ettiği netîce, şer'î mikyâs-i gınâ ve nısâb yalnız ve munhasıran Cumhuriyet gümüş lirasının kabûlü ve bunun iki yüz dirhem gümüş vezninde muâdili bulunan 53,5 adedini kabûl etmek ve bütün nukūdü eşyâyı bununla takvîm eylemektir. Bu cihetle iki yüz dirhem külçe gümüşten zekât lâzım gelmemekle berâber mücerred ilmî bir tetkikte bulunmak ve külçe gümüşten de yalnız veznî olarak zekât vermek istiyenler için mûcib-i suhûlet olmak üzere bildirmiştik. Yoksa gümüş nısâbının veznî bir mebdei olmak maksadiyle değil. İlmî tedkiklerimizin hulâsa ve netîcesi aşağıda kapital kalın hurûf ile arz ettiğimiz fetvâ sûretindeki yazımızdır. O yazımızda yegâne mikyâs-ı gınâ ve zekât olarak Cümhuriyet lirasını kabûl ve diğer bütün nukud ve eşyâyı onunla takvîm ettiğimiz vâzıhan görülecektir.

BU GÜN ALTIN NİSÂBI GÜMÜŞ LİRA İLE TAKVÎM EDİLMELİDİR

Yukarıda eimme-i seleften Atâ' İbn-i Ebî Rebâh ile Tâvus ve Zührî Hazarâtının altının aynine değil, vücûbu zamânındaki kıymetine i'tibâr ettiklerini ve binâenaleyh o zamanki kıymeti iki yüz dirhem gümüş râyicine bâliğ olan altında rub'-ı öşür hisâbiyle zekât vâcib olduğunu Kādî Iyâz'dan naklen bildirmiştik. Hattâ bu eimme-i selefe göre, kıymeti iki yüz dirhem gümüş râyicine bâliğ olan altın, yirmi miskalden az olsa bile yine zekât lâzım olduğu gibi yirmi miskal altının tutarı iki yüz dirhem gümüş râyicine muâdil olmazsa zekât lâzım olmadığını Şârih Aynî'den nakl etmiştik.

İbn-i Hazm hadîsinin *Mebsut*'ta ve *Bedâyi*'de nakledilen: "*altın zekâtında, kıymeti iki yüz dirheme bâliğ olmadıkça o altında zekât yoktur. Kıymeti iki yüz dirheme bâliğ olan altında rub'-ı öşür hisâbiyle zekât vâcibtir*" sûretindeki tarîk-ı rivâyeti bu eimme-i selâse için bir müstened-i ilmî olabilir. Esas i'tibâriyle taraf-ı Risâlet'ten de bir dînar, on dirhem gümüş ile takvîm buyurulmuş değil midir? Şu kadar ki, Mekke'nin, Yemen'in, Medîne'nin bu üç büyük İmâmı birtakım iktisâdî sebeblerin taht-ı te'sîrinde olarak gümüş ile altın arasındaki nisbetin zaman zaman tebeddül edebileceğini nazar-ı i'tibâre alarak Asr-ı Saâdet'teki bir dînârın on dirhem gümüş ile takvîmi keyfiyetinin bir düstur

hâlinde mevzû' ve matlûb olmadığına kanâat ederek her devrin muktezâsına ve örfüne göre takvim edilmesini kabûl etmiş olmaları vârid-i hâtırdır. Ve iktisâdî kavâide muvâfık bir düsturdur. Bu ta'lîli bize bu günün iktisâdî vaziyeti hatırlatmıştır.

Bu gün gümüş lira ile altın lira arasında takrîbî bire dört nisbetinde kıymetce bir fark vardır. 53 gümüş liraya mâlik olan kimse zekât ile mükellef olsun da kıymetce bunun muâdili bulunan ve takrîbî dört altın liraya sâhib olan niçin mükellef olmasın? Daha garîbi 13 altın lira, nısab olan yirmi miskalden 12 kırat noksandır. Bu noksan sebebiyle de zekâtı mûcib değildir. Bu esâsa göre takrîbî olarak 173 gümüş lira bedelinde olan 13 altın liraya mâlik olan müslümana zekât lâzım olmuyor da; 53 gümüş liraya mâlik olana zekât vâcib oluyor? Böyle bir hükm, her hükmü insanların hayır ve menfaatine âid birtakım hikem ve mesâlihi ihtivâ eden şerîatimizin vaz' ettiği ne adl ü hak kavâidiyle, ne de maksûd olan teâvün gāyesi ve fukarânın menâfii ile aslā kābil-i te'lîf değildir.

Yukarıda: (emvâl-i zekâtın zammı ve kıymetle alâkaları) unvanlı îzâhımızda sâhib-i mezhebimiz **İmâm-ı A'zam** Hazretleri: elli dirhem gümüş ile yüz elli dirhem gümüş kıymetinde on miskal altına mâlik olan kimseye bunların mecmûu eczâ cihetiyle bir nisâba bâliğ olmadığı halde kıymet esâsına göre zekât vâcib olduğunu kabûl etmiş ve örfün on miskal altını yüz elli dirhem gümüş ile takvîmine i'tibâr etmiştik. Bu ictihad ile yukarıda takrîr ettiğimiz üç selef imâmının ictihadları arasında ne fark vardır? Bundan başka yukarıda yüzlerle mes'elede mezâhib-i muhtelife imâmlarının ve bilhassa Hanefî eimmesinin kıymete i'tibâr ettiklerini îzâh etmiştik.

Zamma dâir **İmâm-ı A'zam**'ın mezhebi ile aralarında hiç fark görmediğimiz eimme-i **selefin** ictihadlarına istinâd ederek bu günün iktisâdî vaziyetine, örfüne göre altının nısâbını gümüş ile takvîm etmek câiz değil, ve hattâ vâcibdir, zarûrîdir.

Hulâsa ve Netîce: külçe gümüşte vezn mu'teber olmak şartiyle devletin mâlî i'tibârını hâiz olan sikkeli gümüş liralar yegâne mikyâs-ı nısâb ve gınâdır. Altın ve eşyâ onunla takvîm olunur. Şu halde:

Gümüş 53 lira 45 kuruş kıymetinde; 4 aded altın lira ile 260 kuruşa mâlik olan âkil, bâliğ her müslümana rub'u öşür yâni kırkta bir hisâbiyle 133 kuruş zekât vermesi lâzımdır.

*
* *

GÜMÜŞ NISÂBINI ALTIN İLE TAKVÎM CÂİZ MİDİR?

Bu gün dünyânın her tarafında mâlî mikyâs olarak yalnız altın ma'deni kabûl edilmiştir. Gümüş de dâhil olduğu halde bütün eşyâ altın ile takdîr ve takvîm ediliyor. Beyne'l-milel münâsebât-ı iktisâdiyede mi'yâr olarak altın mu'teberdir. Bu i'tibâr ile cihan iktisâdiyâtında altının hâkimiyeti umûmî bir örf olmuştur. Bu örf-i âmme göre, altını şer'î mesâilde yegâne mikyâs-i gınâ ve nısâb olarak kabûl etmek, gümüşü de eşyâ gibi yalnız altın ile takvîm eylemek îcâb ederse de aşağıdaki sebeblerden dolayı, bu ilmen mümkün değildir:

1) Bundan evvelki unvanda îzâh ettiğimiz vechile altının gümüş ile takvîmini seleften kabûl edenler bulunduğu halde bilâkis gümüşün altına ircâına kāil olan hiç bir mezheb yoktur. Yalnız Bükeyr İbn-i Abdillah'dan naklen Ashâb-ı Kirâm'ın altını gümüşe, gümüşü de altına zam ederek ikmâl-i nısâb ile zekât verdikleri *Bedâyi'*de rivâyet ediliyor ise de, bu da yalnız zamâna ve istikmâl-i nısâba munhasırdır, umûmî bir hükmü müfîd değildir. Hattâ İmâm Şâfiî "*El-Ümm*" de altın ile gümüşün nısab husûsunda yekdiğerine ircâ' edilemiyecekleri hakkında icmâ' vardır, diyor ki, bu icmâ', mevzûu-bahsimiz olan gümüşün altın ile takvîm edilemiyeceği husûsuna âid olmak üzere şâyân-ı kabûldür. Bilâkis altının gümüş ile takvîmini kabûl eden seleften üç büyük zât varken icmâ' iddiâsı doğru değildir. Her halde İmâm Şâfiî'nin bu muhâlefete ilmi lâhik olmasa gerek.

Altın gümüş ile takvîm edildiği halde gümüşün altın ile tâkvîminin hiç bir mezheb tarafından iltizâm edilmemesi, *Cevher*'de beyân edildiği vechile Asr-ı Saâdet'te gümüş meskûkâtın piyasada altından ziyâde tedâvül etmesi, ve yine o devirde altının tedâvülü meskûküne munhasır olduğu halde gümüşün hem meskûk, hem de gayri meskûkün râyic olması sebebiyledir. Hattâ dirhem hakkındaki nusûsun, dînar hakkında şeref-vârid olan naslardan turuk-ı rivâyâtı i'tibâriyle çok olmasının sebeb ve hikmeti de hiç şübhesiz dirhemin dînardan fazla revâc ve tedâvülde bulunmasıdır.

2) Bu gün memleketimizde halk arasında tedâvül eden para, gümüş liradır. Altının yalnız mâlî müesseselerimizde îfâ ve istîfâ edilmesi tam ve umûmî bir tedâvül değildir.

3) Gümüş nisâbının altın ile takvîmi, fukarânın menâfiine mugāyirdir. Memlekette havâyic-i asliyesinden fazla 53 gümüş liraya sâhib

olan zenginlerimiz, 177 lira kıymetinde servete mâlik olanlardan tabîî daha çoktur. Fukarânın daha ziyâde istifâdesini mûcibdir.

Bu ve emsâli sebeblerden dolayı gümüş nısâbını altına ircâ' ederek takvîm etmek mümkün değildir.

Fülûs ve evrâk-ı nakdiyenin nisâb ve zekâtlarını yukarıda îzâh etmiştik. Mutâlâa buyurulsun.

RİYÂSET-İ CELÎLE'DEN BİR TEMENNÎ

20 miskal altının 22 ayar Osmanlı liralarından mukābil mikdârını tâyin ederken resmî hisablarda bile hatâ ve ihtilâf vâkı' olduğunu yukarıda arz ve tafsîl etmiştik. Zekât verecek ferdlerin ise bunu hisab ve tâyin edebilmeleri ciddî sûrette müsteb'addir. Hâl-i hazır piyasasının sık sık tahavvül etmesi, halk için nısab ve zekât mes'elesini fıkhan matlûb olan bir şekilde hisâb ve edâ edebilmeği bütün bütün işkâl etmiştir. Halk şöyle dursun, halka dînî farîzalarını ta'lîme me'mûr olan zevâtın bile bu günün iktisâdî vaziyetini anlamaları ve ona göre nısab ve zekât mikdârını halka ta'lîm ve takrîr edebilmeleri müşkül bir hal kesbetmiştir.

Gümüş nısâbında ve zekât, kurban, sadaka-i fıtr hususlarında külçe gümüşün veznine mi? Yoksa gümüş Cumhuriyet liralarının kıymetine mi i'tibâr edileceği? suâline sık sık ma'ruz bulunduklarını ve cevab vermek müşkülâtı karşısında kaldıklarını bâzı meslekdaşlarımız muharrir-i âcize esefle hikâye etmişlerdir. Gümüşün meskûkü ile külçesi arasında bire beş nisbetinde bir fark husûlü, Cumhuriyet liralarının tedâvülü üzerine tehaddüs etmiştir. Bu da vezn, kıymet esaslarını tetkîke yol açmıştır. İlmen tetkîki îcâb eden bir mes'eleye daf'aten cevab vermek müşküldü. Binâenaleyh Diyânet İşleri Âlî Riyâseti tarafından Maliye Vekâletinden altın piyasasına dâir alacağı ma'lûmat üzerine her sene Ramazân-ı şerîfte sadaka-i fıtr hisâbiyle birlikte şöyle bir îlânın neşrine lüzûmu kat'î vardır:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÂHİLİNDE MUKİM OLAN ÂKIL, BÂLİĞ BİR MÜSLÜMAN HAVÂYİC-İ ASLİYESİNDEN FAZLA[1], İKİ YÜZ DİRHEM GÜMÜŞ VEZNİNDE VE HER BİRİ YÜZ KURUŞ RÂYİCİNDE ELLİ ÜÇ BUÇUK

[1] Havâyici asliye : kişinin hayatta muhtâc olduğu şeylerdir : (1) kendisinin ve şer'an beslemeğe mecbûr olduğu efrâd-ı âilesinin ve müstademînin nafa-

ADED GÜMÜŞ CUMHURİYET LİRASINA VEYÂHUD AŞAĞIDA TA'DÂD EDİLEN NUKÛD VE EŞYÂDAN BU MİKDAR DEĞERİNDE BİR MALA, YÂHUD MECMÛUNUN KIYMETİ ELLİ ÜÇ BUÇUK GÜMÜŞ CUMHURİYET LİRASINA BÂLİĞ OLMAK ÜZERE BU NUKUD VE EŞYÂDAN BİRER MİKDÂRINA MÂLİK OLSA O MÜSLÜMANA 134 KURUŞ ZEKÂT VERMESİ VÂCİB OLUR :

1) 53,5 gümüş lira râyicinde varaka-i nakdiye.
2) 53,5 gümüş lira râyicinde fülûs.
3) 53,5 gümüş lira kıymetinde dört aded altın lira.
4) 53,5 gümüş lira kıymetinde külçe gümüş.
5) 53,5 gümüş lira kıymetinde ticâret mâli.

693. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَصَدَّقَ بِعَدْلِ تَمْرَةٍ مِنْ كَسْبٍ طَيِّبٍ وَلَا يَقْبَلُ ٱللّٰهُ إِلَّا الطَّيِّبَ فَإِنَّ ٱللّٰهَ يَتَقَبَّلُهَا بِيَمِينِهِ ثُمَّ يُرَبِّيهَا لِصَاحِبِهَا كَمَا يُرَبِّى أَحَدُكُمْ فَلُوَّهُ حَتَّى تَكُونَ مِثْلَ الْجَبَلِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

Kim ki, halâl kazancından bir hurma değerinde bir şey tasadduk ederse -ki, Allah halâl maldan verilen sadakadan başka hiç bir sadakayı kabûl etmez- işte bu halâl sadakayı sağ eliyle kabûl eder. Sonra o tek hurma kadar sadakayı, dağ gibi oluncaya kadar, sizin biriniz erkek küheylân tayını büyüttüğü gibi sâhib-i sadaka için (ihtimam ile) büyütür.

---

kası, (2) yazlık ve kışlık elbîseleri, (3) mesken, (4) ev eşyası, (5) binit hayvanı, (6) hizmetci, (7) san'at âletleri. Kitablar, silâhlar hep hayâtî eşyâ cümlesindendir.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER : bu hadîsi, Müslim de Zekât bahsinde zikretmiştir. Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı: (Halâl kazançtan verilen malın nezd-i Bârî'de şâyân-ı kabûl olduğu) dur. Buhârî bu bâbın unvânında ve ta'lil makāmında şu meâldeki âyet-i kerîmeyi de zikretmiştir: "*Allah, fâiz kazancını imhâ, sadakaları tezyîd ve i'lâ eder. Allah, kalben nankör, kavlen ve fi'len günahkâr olanları sevmez. Hani o îmân eden ve hayır işler işleyen, namaz kılıp zekât veren kullar yok mu? İşte bunlar için Rabları hazînesinde ecr ü mükâfat vardır. Bunlar için* (halde ve istikbalde) *korku ve hüzn ü endîşe de yoktur*[1]".

Âyet-i kerîmenin metn-i şerîfi ile tercemesi karşılaştırılınca görülecektir ki, tercememizde (يمحق الله الربا) kavl-i şerîfinin tercemesi de ziyâde edilmiştir. *Buhârî* metninde her nasılsa bu cümle zikredilmemiştir.

Halbuki Şârih Aynî'nin ihtârı vechile bu cümle-i şerîfenin zikredilmemesi bir eksikti. Çünkü (و يربي الصدقات) kavl-i şerîfi bir lâfz-i âm olup kişinin halâl, haram her türlü kazancından verdiği sadakalara şumûlü vardır. Ve bâbın unvânında mezkûr ve matlûb olan ise, kesb-i halâldan tasadduktur. Bu tahsîs ise; "يمحق الله الربا =*Allah, fâiz kazancını izâle eder*" kavl-i şerîfi delâleti ile hâsıldır. Bu cihetle tercemede bu cümleyi de gösterdik.

Fakat bundan daha büyük ve telâfîsi lâzım bir noksan vardır ki, bu da müellif Zebîdî merhûmun *Buhârî*'yi ihtisâr için iltizâm ettiği usûle bağlı kalmak düşüncesiyle Ebû Hüreyre hadîsinin bu bâbından evvel metn-i *Buhârî*'de mevcud iki bâb ile bu babların unvanlarını teşkîl eden yine Bakare sûresinin 263 ve 264 üncü âyetlerini *Tecrîd*'e almamış olmasıdır. Âdâb-ı sadaka hakkındaki bu âyetleri de nakl ve terceme etmeden geçemiyeceğiz:

Bu bablardan birincisi "*Sadakada ribâ*" hakkındaki babdır. Bu bab için unvân olarak Buhârî şu meâldeki âyet-i kerîmeyi zikretmiştir: "*Ey îmân eden kullarım! Sadakalarınızın ecrini fukarânın başına kakarak, ezâ ederek kaçırmayınız! Nasıl ki, Allāh'a ve Âhiret gününe îmân etmeyip de yalnız sahî denilmek için malını infâk eden riyâkâr, sadakasının ecr ü sevâbını kaçırır. İmdi bu mürâînin hâli, üzeri bir az toprakla örtülmüş*

---

[1] ويربي الصدقات و الله لايحب كل كفار اثيم ● ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات واقاموا الصلاة وآتوا الزكاة لهم اجرهم عند ربهم ولا خوف عليهم ولا هم يحزنون [سورة بقره. آ ٢٧٦ و ٢٧٧]

düz ve yalçın taşın hal ve şânı gibidir ki, o taşa zorluca bir yağmur dokununca toprağını yıkayıp onu kupkuru ve bir şey'i bitirmez hacer-i emles hâlinde bırakır. Bunun gibi riyâ ile infâk edenler, başa kakmak ve ezâ etmek sûretiyle sadaka verenler, dünyâda kesbettikleri bu amelleriyle âhirette hiç bir sevâba nâil olamazlar. Allah kâfirleri hayr ü sevâba hidâyet etmez" [1].

Sonra bu âyet-i kerîme ile bundan sonraki 265 inci âyetteki üç kelimenin, (طل ،وابل ،صلد) kelimelerinin ma'nâlarını da İbn-i Abbâs ile İkrime'den şu sûretle ta'lîkan rivâyet ediyor:

1) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* (صلد) kelimesini, (ليس عليه شیء = *üstünde toz, toprak bulunmayan düz taş*) diye tefsîr etmiştir.

2) İkrime de (وابل) kelimesini, matar-ı şedîd sûretinde tefsîr etmiştir ki, tercememizde zorlu yağmur diye ifâde ettik.

3) Yine İkrime *rahimehu'llāh* (طل) kelimesini de (ندى) ile ile tefsîr etmiştir ki, çiy dediğimiz rutûbetdir. Yaz günlerinde sabahları ağaç yapraklarında ve nebâtât üzerinde görülür. Ve nebâtı besler [2].

Zebîdî'nin *Tecrîd*'e almadığı ikinci babda: (kable't-taksîm çalınan ganîmet malından edilen sadakayı Allah kabûl etmez. Allah, yalnız halâl kazançtan edilen sadakayı kabûl eder) unvanlı bâbıdır. Buhârî'nin bu unvan hâlindeki bu rivâyetini Müslim *Sahîh*'inde Mus'ab İbn-i Saîd'den mevsûlen şu sûretle rivâyet ediyor:

İbn-i Âmir'in bir hastalığında Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* iyâdeye gelmişti. İbn-i Âmir:

— Ey İbn-i Ömer bana duâ ediniz! demişti. İbn-i Ömer abdestli olmadığını i'tizâren bildirerek Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in:

---

[1] يا ايها الذين آمنوا لا تبطلوا صدقاتكم بالمن والاذى ، كالذى ينفق ماله رئاء الناس ولا يؤمن بالله واليوم الآخر ، فثله كمثل صفوان عليه تراب فاصابه وابل فتركه صلدا ، لا يقدرون على شىء مما كسبوا ، والله لايهدى القوم الظالمين [سورة بقره : آ ٢٦٤]

[2] Tefsîri bildirilen ve (Tal) kelimesini ihtivâ eden 265 inci âyet-i kerîme *Buhârî* metninde zikredilmiştir. Bu âyetin de nazmı ve mânâ-yi şerîfi şöyledir: "«ومثل الذين ينفقون اموالهم ابتغاء مرضات الله وتثبيتاً من انفسهم ، كمثل جنة بربوة اصابها وابل فاتت اكلها ضعفين ، فان لم يصبها وابل فطل ، والله بما تعملون بصير» = *Allah rızâsını diliyerek gönül hoşluğiyle mallarını infâk eden mü'minlerin hâli, şu bostana benzer ki, o bostanın zemîni yüksektir. Ona bol yağmur eriştiğinde mahsûlünü iki kat verir. Yağmur olmadığı zamanda da çiy erişir. ve onunla beslenir. Ey mü'minler! Cenâb-ı Hak sizin ihlâs ile veyâhud riyâ ile veya menn ve ezâ ile infak ettiğinizi yakından bilir ve görür*".

— Abdestsiz namaz ve duâ, mâl-i mesruktan verilen sadaka kabûl olunmaz [1], buyurduğunu işittim. Sen de bir ara Basrâ'da vâli bulunmuştun, diyerek İbn-i Âmir'e üzerinde halk hukûku bulunması ihtimâli ile tevbekâr olmasını hatırlatmıştır.

Buhârî bu bâbın unvânında da Bakare sûresinin 263 üncü âyeti olan şu meâldeki: "*Sâili, tatlı dil ve güler yüzle red ve sâilin tâciz ve tecâvüzünden mütevellid kusûrunu avf etmek, ezâ ve minnete tâbi' kılarak sadaka vermekten elbette hayırlıdır. Allah Ganî'dir, kulların sadakasına muhtac değildir. Allah Halîm'dir, fukarâya ezâ ve minnet edenlerin cezâsını vermeği ta'cîl etmez*" âyeti zikretmiştir [2].

Şimdi Buhârî'den *Tecrîd*'e alınmıyan iki bâbı da tercememizde bir dereceye kadar îzâh etmiş bulunuyoruz. Bir dereceye kadar diye takyîdimizin sebebi, bu iki bâbın unvânını teşkîl eden ve tercemeleri nazm-ı şerifleriyle bildirilen âyetler, o kadar yüksek belâğati hâizdir ki, her âyeti hadd-i zâtinde i'cazkâr olan belâğat-i Kur'âniye'nin bu âyetler şâheser birer nümûneleridir. Kısa bir terceme ile ifâde edilebilmekten çok yüksektir.

MA'NÂLAR :

Şimdi asıl mevzûu-bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinin îzâhına gelmiş bulunuyoruz. :

Hadîs-i şerîfteki (فان الله يتقبلها بيمينه) nazmının lügavî ma'nâsı: "*Allah, halâl maldan verilen sadakayı sağ eliyle kabûl eder*" sûretindedir. Şârih Hattâbî: "*Sağ el ta'bîr buyurulması, kıymettar eşyânın sağ el ile alınması örfünden istiâre edilmiştir*" diyor. Binâenaleyh hakîkate mahmûl değildir. Cenâb-ı Hak cevârihten münezzehtir.

Eimme-i selefin mezhebine göre *Kur'ân-ı Kerîm*'de ve Sünnet-i Seniyye'de vârid olan yemîn, yed, kedem ve emsâli Hak Sübhânehû ve Teâlâ Hazretlerinin sıfâtıdır. Bunları te'vîl tekyîf, ta'tîl ve tahrîf etmiyerek zevâhiri üzere icrâ vâcibtir. Selefî bir muhaddis olan Sıddîk Hasen Han, eimme-i selefin mezhebini bu sûretle takrîr ettikten sonra: "*Selef mezhebi haktır. İttibâ' olunmağa ehaktır. Halefin mezhebi ise bu sıfâtı te'vilden ibârettir. Zaîftir ve mecruh bir mezhebtir. Bu mezhebe, Kitab ve Sünnet'ten gāye-i şerîatten gāfil olanlar ittibâ' ederler*" diyor.

---

[1] لا تقبل صلاة بغير طهور ولا صدقة من غلول [اخرجه مسلم] و فى رواية ابى داود فى سننه: لا يقبل الله تعالى صدقة من غلول ولا صلاة بغير طهور.

[2] قول معروف و مغفرة خير من صدقة يتبعها اذى، والله غنى حليم [سورهٔ بقره]

Tirmizî *Câmi*'inde: "*Ehl-i sünnet ve cemâat ulemâsının, bu hadîs-i şerîfe îmân ederiz, bunda teşbîh tevehhüm etmeyiz, Şân-ı Bârî'de cevârih nasıl olur da demeyiz*", dediklerini nakletmiştir. İmâm Mâlik'ten, İbn-i Uyeyne'den, Abdullāh İbn-i Mübârek'ten ve sâir eimme-i seleften de bu sûretle rivâyet edilmiştir[1].

(590) numara ile tercemesi geçen yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in bir hadîsinin îzâhında da Ebû Hanîfe ve Şâfiî Hazarâtının bu müteşâbihât hakkındaki mezhebleri bildirilmişti.

(فلو = *felüv*) kelimesi, adüv vezninde memeden kesilmiş bir yaşındaki at kulununa denir ki, biz ona tay deriz. Dişisine de (فلوه = *feluvve*) derler. İbn-i Esîr bu kelimenin "*Mühri sağîr*" demek olan bu ma'nâ-yi hassa mevzû' olduğunu bildirdikten sonra bâzı ehl-i lügatin umûmiyetle tırnaklı hayvanların memeden kesilmiş yavrularına da "*felüv*" dediklerini de haber veriyor[2]. Tercemede bütün şârihlerin de takdîm ettikleri birinci ma'nâyı iltizâm ettik.

"*Sizin biriniz tayını büyüttüğü gibi*" fıkrası bir meseldir. Memeden ayrılan bir küheylân tayın hayâtına, inkişaf ve nemâsına sâhibi tarafından ihtimâm edilerek büyüttüğü nasıl ayân, beyân görülürse, halâl olmak şartiyle bir hurmadan ibâret olan küçük bir sadaka da Allāhu Teâlâ'nın nazar-ı lûtf-ü inâyeti karşısında dağ misâli öylece büyür, ecri muzâaf olur, demek oluyor.

* * *

694. عَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ تَصَدَّقُوا فَإِنَّهُ يَأْتِى عَلَيْكُمْ زَمَانٌ يَمْشِى الرَّجُلُ بِصَدَقَتِهِ فَلَا يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا يَقُولُ الرَّجُلُ لَوْ جِئْتَ بِهَا بِالْأَمْسِ لَقَبِلْتُهَا فَأَمَّا الْيَوْمَ فَلَا حَاجَةَ لِى بِهَا.

Tercemesi

Hârise İbn-i Vehb *radiya'llāhu anh*'den Nebî *salla'l-*

---

[1] عون البارى شرح تجريد البخارى فى هامش نيل الاوطار للشوكانى: [ج: ٤، ص: ١٧]

[2] *Nihâye*: C. 3, S. 242.

lāhu aleyhi ve sellem'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir[1]:

Ümmetim sadaka ver (meğe müsâraat edi)niz!. Zîrâ size bir zaman gelir ki, kişi o sırada sadakasiyle (sokak sokak) dolaşır da onu kabûl edecek bir kimse bulamaz. (Sadaka verilmek istenilen) herkes: "*Dün bu sadaka ile gelseydin* (ihtiyâcım vardı) *muhakkak ben onu kabûl ederdim. Fakat bu gün benim için bu sadakaya ihtiyaç yoktur*" der.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî bu hadîsi yine zekât bahsinde Alî İbn-i Ca'd'dan, Kitâb-ı Fiten'de de Müsedded'den rivâyet etmiştir. Müslim de Zekât bahsinde Ebû Bekr İbn-i Ebî Şeybe'den tahrîc eylemiştir.

Bu hadîs, Buhârî'nin zekât vermeğe teşvîka dâir açtığı bir bâbında rivâyet ettiği dört hadîsten birisidir. Diğer üçü de 695, 696, 697 numaralarla bunu ta'kîb edecektir.

Bu hadîs Buhârî'nin Rubâıyyâtındandır. Yâni hadîs dört râvî ile Resûl-i Ekrem'e kesb-i ittisâl eder. Buhârî'nin bundan bir derece daha âlî olan Sülâsiyâtı vardır ki, bunda da üç vâsıta ile Resûl-i Ekrem'e vâsıl olur[2].

---

[1] Hârise *radiya'llāhu anh*, Huzâîdir. Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın li-üm kardeşidir. Sohbet-i Seniyyeye nâil olmuş bir Sahâbî'dir.

[2] Muharrir-i âcizin meşâyihi cümlesinden olan Alay Müftüsü Ankaralı Muhammed Şükrü Efendi *rahmetu'llāhi aleyh*'in *Sahîh-i Buhârî* rivâyetine dâir âcizlerine verdiği icâzetnâmede: "*Bana Şeyhim Trablus Garb müderrisi Mehmed Kâmil merhûmun verdiği icâzetnâmede kendisi ile İmâm Buhârî arasında 12 vâsıta bulunduğunu bildirmiştir. Binâenaleyh benimle de Buhârî arasında 13 vâsıta bulunuyor. Sonra Buhârî'nin Sülâsiyyâtı vardır. Bu i'tibâr ile de benimle Resûl-i Ekrem arasında 16 vâsıta bulunmuş olur*" demiştir.

1325 Hicrî târihinde mücâz olduğuma göre, bu on üç küsûr asırlık bir zaman zarfında âcizleri ile Resûl-i Ekrem ve Şefî-i Ümem Efendimiz arasında 17 râvî tavassut etmiş bulunuyor demektir ki, rivâyet husûsunda bu isnâd, en kısa bir tariktir. Usûlü hadîs ıstılâhında buna (İsnâd-ı âlî) denilir. Halbuki diğer icâzetnâmelerimden birisinde silsile-i isnâd, 11 vâsıta ile Hâfız İbn-i Hacer'e, 21 vâsıta ile de İmâm Buhârî'ye vâsıl olmaktadır. Bu farka bakarak yukarıdaki "*İsnâd-ı âlî*" nin bu derece kısalığı istib'âd edilmemelidir. Celâleddîn-i Süyûtî

HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîf sadaka vermeğe müsâraati âmirdir. Ve ayni zamanda te'hirden men' ü tahzîri mütezammındır. Çünkü sadakanın te'hîri, âtiyen sadakayı kabûl edecek fakîr bulamamak gibi bir mahzûra vesîle olacağı bildirilmiştir.

Şârih İbn-i Battâl : "*Hadîsin zâhirine göre sadaka verecek fakîr bulamamak vaziyeti, mal çoğaldığı bolluk zamânında hâsıl olur ki, bu da Kıyâmetin takarrübü zamânıdır*" diyor. İbn-i Battal'ın bu mütâlâasını Sıddîk Hasen Hân *Avn-i Bârî*'de yalnız naklediyor. Şârih Aynî ise *Umdetü'l-Kārî*'de hem naklediyor, hem de şâyân-ı ittibâ' bir mütâlâa olmadığını bildiriyor. Sonra da hadîsten zâhir olan bu vaziyetin, *"واخرجت الارض اثقالها =*Habîbim! Küre-i arz, sînesinde sakladığı hazînelerini ortaya döktüğü an... Üstünde hayır, şer ne işlendi ise birer birer haber verir*" kavl-i şerîfi mûcibince yerin hazîneleri zâhir olduğu zamanda vâkı' olmasıdır ki, bu da eşrât-ı sâat cümlesindendir, diyor.

***

695. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكْثُرَ فِيكُمُ الْمَالُ فَيَفِيضَ حَتَّى يُهِمَّ رَبَّ الْمَالِ مَنْ يَقْبَلُ صَدَقَتَهُ وَ حَتَّى يَعْرِضَهُ فَيَقُولُ الَّذِى يَعْرِضُهُ عَلَيْهِ لَا أَرَبَ لِى.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

---

ki, 911 târihinde vefât etmiştir. Müşârün-ileyh "*Zamânımızda bize ve emsâlimize bi'l-icâze muttasıl olan ahâdîs-i sahîhanın âlî isnâdlıları, Resûl-i Ekrem ile aramızda on bir râvî tavassut eden isnâdlardır*" diyor ki, bu da yukarıda bildirdiğimiz âlî isnâdımızın imkânına delâlet etmektedir. İnşâ-Allāh bu eserimizin hitâmında bu âlî silsileyi teşkîl eden zevâtın terceme-i hallerini bulup yazacağız. Her birisinin doğum ve ölüm târihlerine göre bu silsilenin sıhhatini kemâl-i vuzûh ile göstereceğiz. [نفعنا الله بجميعهم وحشرنا فى زمرتهم]

* Sûre : 99 (Zilzâl), , âyet : 2

İçinizde mal çoğalarak (köşe bucak) dolup taşmadıkça kıyâmet kopmaz. Hattâ o sırada mal sâhibi, sadakasını kim kabûl eder ki, diye tasalanır. Hattâ arzettiği kimse, mala benim ihtiyâcım yoktur, der.

ÎZÂHI

Şârih Aynî diyor ki, Kirmânî : "*Hadîsin sonunda* (فيه) *lâfzı sukût etmiştir,* (لا ارب لى فيه) *olacaktır*" diyorsa da burada sukût eden bir kelime yoktur. Belki Kirmânî'nin nüshası yanlıştır. *Buhârî* nüshalarında vardır. Şârih Kastalânî de : "*Yanlışlık Aynî'nin gördüğü nüshalardadır. Yoksa sahîh olan Buhârî nushalarında* (فيه) *lâfzı yoktur*" diyor ki, doğrudur. Elimizdeki yazma ve basma *Buhârî* metinlerinde bunu göremediğimiz gibi *Yûniniyye* nüshası üzere bir hey'et-i ilmiye tarafından tashîhine ihtimâm edilerek basılan *Buhârî* nüshasında da yoktur. Ve üzerine de sahîh işâreti konulmuştur.

Şârih Kirmânî ve başkaları hadîste bildirilen zekât kabûlünden imtina, Sahâbe zamânında vâkı' olmuştur. Ashâb-ı Kirâm'a zekât verilirdi de almazlardı, demişlerdir. Şârih Sıddık Hân, Kirmânî ve emsâlinin bu mütâlâalarını nakl ettikten sonra diyor ki, bunlar bununla Hakîm İbn-i Hizâm gibi zevâta işâret etmişlerdir. Buhârî ile Müslim'in rivâyetlerine göre, müşârün-ileyh Hazretlerine Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* zamân-ı hilâfetinde atâ ve ihsân etmek istemiş fakat Hakîm İbn-i Hizâm *radiya'llāhu anh*[1] almaktan

[1] Hakîm İbn-i Hizâm İbn-i Hüveylid Hazretleri, Ümmü'l-mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'nın birâder-zâdesi ve Hazret-i Zübeyr'in amuca-zâdesidir. Eşrâf-ı Kureyş'tendir. Feth-i Mekke günü müslüman olmuş ve o sırada yaşı hayli ilerlemişti. Fil vak'asından on üç sene evvel Kâ'be derûnünde dünyâya gelmişti. Kureyş'in en cömerd bir sîmâsı idi. Müslüman olmazdan evvel yüz köle âzâd etmiş, müslüman olduktan sonra da bir o kadar bağışlamıştır.

İbn-i İshak "*Resûl-i Ekrem Hakîm'e Huneyn ganâiminden yüz deve vermiştir*" diyor ki, hakîkaten bu Kureyş kibârına lâyık olan bu idi. Kendisinden kırk hadîs rivâyet edilmiştir. Dördünün rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Saîd İbn-i Müseyyeb gibi kibâr-ı Tâbiîn'in kendisinden rivâyeti vardır. Hazret-i Muâviye'nin zamân-ı hükûmetinde yüz yaşını mütecâviz olarak vefât etmiştir. Buhârî ise altmış sene câhiliyet devrinde, altmış sene de devr-i İslâm'da yaşadığını haber vermiştir. *[Hulâsa: 77].*

imtinâ' etmiştir. Sonra Hazret-i Fâruk harac ve ganîmet malından bir hisse vermek istemiş, onu da almamıştır.

Fakat bu istiğnâ, malın çokluğundan dolayı değildir. Belki Ashâb-ı Kirâm, malları az ve ihtiyacları çok fazla olduğu halde zühdî bir hayat sâhibi oldukları ve dünyâdan i'râz etmiş bulundukları içindir. Binâenaleyh bu makamda bununla istişhâd etmek doğru değildir[1].

İbn-i Hacer de *Fethü'l-Bârî*'de sadakayı kabûlden imtinâ keyfiyeti, âhir zamanda vakı' olur, diyor.

696. عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ
رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَهُ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا يَشْكُو
الْعَيْلَةَ وَالْآخَرُ يَشْكُو قَطْعَ السَّبِيلِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا قَطْعُ السَّبِيلِ فَإِنَّهُ لَا يَأْتِي عَلَيْكَ إِلَّا قَلِيلٌ
حَتَّى تَخْرُجَ الْعِيرُ إِلَى مَكَّةَ بِغَيْرِ خَفِيرٍ وَأَمَّا الْعَيْلَةُ فَإِنَّ السَّاعَةَ
لَا تَقُومُ حَتَّى يَطُوفَ أَحَدُكُمْ بِصَدَقَتِهِ لَا يَجِدُ مَنْ يَقْبَلُهَا مِنْهُ
ثُمَّ لَيَقِفَنَّ أَحَدُكُمْ بَيْنَ يَدَيِ اللهِ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ حِجَابٌ
وَلَا تَرْجُمَانٌ يُتَرْجِمُ لَهُ ثُمَّ لَيَقُولَنَّ لَهُ أَلَمْ أُوتِكَ مَالًا فَلَيَقُولَنَّ
بَلَى ثُمَّ لَيَقُولَنَّ أَلَمْ أُرْسِلْ إِلَيْكَ رَسُولًا فَلَيَقُولَنَّ بَلَى فَيَنْظُرُ

[1] *Umdetü'l-Kârî* ve *Avnü'l-Bârî*.

TENBİH: Cûd ve sehâda mesel olan Hâtem ismi tâ harfinin kesri ile mazbut olduğu halde lisânımızda umûmiyetle tâ'nın fethiyle meşhurdur. Biz de tercemede bu galat-i meşhûra ittibâ' ettik.

Kâmus Tercemesi'nde bu kelimenin Hâkim vezninde ve mürâdifi olduğu bildiriliyor. Ve lisân-ı âmmede tâ-yi meftûha ile mütedâveldir ki, muharreftir, deniliyor.

عَنْ يَمِينِهِ فَلَا يَرٰى إِلَّا النَّارَ ثُمَّ يَنْظُرُ عَنْ شِمَالِهِ فَلَا يَرٰى إِلَّا النَّارَ فَلْيَتَّقِيَنَّ أَحَدُكُمُ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَبِكَلِمَةٍ طَيِّبَةٍ.

TERCEMESİ

Adiyy İbn-i Hâtem(-i Tâî) *radiya'llâhu anh*'den şu aber rivâyet edilmiştir:

(Bir kere) ben, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in anında iken Huzûru Saâdet'e iki kişi geldi. Bunun birisi ortalığın) fakr-ü ihtiyâcından yana, yakıla bahsediyordu. bürüsü de yol kesildiğinden (emniyet ve âsâyiş bulunmadığından) şikâyet etmişti. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (bunlara cevâb verip) buyurdu ki:

Amma kat'-ı tarîk mes'elesi: (çok sürmez), az sonra sana bir zaman gelir ki, o vakit ticâret kervanı kimsenin himâye ve kefâletine muhtâc olmıyarak tâ Mekke'ye kadar çıkar, (gider). Ortalığın müzâyakasına gelince: sizin biriniz (elinde) sadakasiyle (kapı kapı) dolaşıp da kendisinden bu sadakayı kabûl edecek bir kimse bulamayacak bir halde müreffeh günler gelmedikçe kıyâmet kopmaz. Sonra sizden biriniz (Âhirette) Allâhu Teâlâ'nın Dîvân-ı Sübhânîsinde muhakkak durur. Hem de Allah ile kendi arasında ne bir hicab, ne de Allah kelâmını terceme edecek bir terceman bulunmıyarak duracaktır. Sonra Cenâb-ı Mevlâ o kula:

— Sana ben mal vermedim mi? diye her halde sorar. O kul da:

— Evet, (verirdin Allâh'ım) diye muhakkak cevab verir. Sonra Hak Teâlâ:

— Sana ben Peygamber göndermedim mi? diye elbette sorar. O kul da:

— Evet, (gönderdin Rabbim) diye şüphesiz cevâb verir. Bu halde o kimse sağına bakar, Cehennem ateşinden başka bir şey göremez. Sonra soluna bakar, Cehennem ateşinden başka bir şey göremez.

Ashâbım! Şimdi sizin her biriniz tek bir hurmanın yarısı ile, bunu da bulamazsa güzel sözle olsun kendisini Cehennem ateşinden korusun!

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî buradaki rivâyeti gibi Alâmât-ı Nübüvvet bâbında da zikretmiştir. Nesâî'nin de Zekât bahsinde muhtasar bir rivâyeti vardır.

MA'NÂLAR :

(عيله = *Ayle*), fakir demektir.

(Kat'-ı sebîl), hırsız ve uğursuz makûlesinin cebren ve alenen icrâ-yı fesâd etmesinden ibârettir. Sirkat, gizlice gayrin malını aşırmaktır.

(عير = *Îr*), *Matâli*'de: yenilecek eşyâ veyâhud her hangi bir ticâret metâı yüklü deve ve sâir hayvânattan müteşekkil kâfiledir, deniliyor. İbn-i Esîr de eşyâ yüklü deveye denildiğini bildiriyor. Bâzıları da merkeb kervanına denildiğini iddia etmişlerdir. Birinci ma'nâ daha âm olduğu için tercemede onu ihtiyâr ettik.

(خفير = *Hafîr*), Kâfile halkını ücretle zaman ve amânına alan kimseye denir. Bu i'tibâr ile Şârih Kirmânî diyor ki: hadîsin bu fıkrası ile Hazret-i Resûl'ün murâdı: "*Yakında bir zaman görürsün ki, o devirde Şam'dan, Irak'tan, ve sâir aktâr-ı âlemden Mekke'ye yanlarında yol muhâfızı bulunmıyarak fevc fevc ticâret kâfileleri gelir*" demektir.

(يين يدى الله) müteşâbihâttandır. Yemîn, Kadem gibi Kitab ve Sünnet'te vârid olan bu ve emsâli müteşâbihât hakkında selefin tefvîz, müteahhırînin te'vîl tarîkını iltizâm ettiklerini yukarıda mükerreren bildirmiştik.

"ليس بينه و بينه حجاب = *Allah ile kul arasında perde bulunmaz*" kavl-i şerîfi temsil tarîkıyle vârid olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ı hiç bir şey'in ihâta, hiç bir şey'in setr etmesi mümkün değildir. Belki Cenâb-ı Hakk'ı dünyâda rü'yet mukadder olmadığı için, bu fânî gözler, taraf-ı ilâhîden bir hicâb-ı âmâ ile setr edilmiştir. Kıyâmet gününde ise, bu perde kaldırılarak —ahâdîs-i sahîhada vârid olduğu vechile— Rabbimizi, Leyle-i Bedir'de ay görür gibi bi'l-muâyene göreceğiz.

(ولا ترجمان) bu kelime *Kāmus*'ta İyhikân, Za'ferân, Unfuvân vezinlerinde üç sûretle mazbuttur. Bir lûgati, başka bir lûgatle beyân ve tefsîr eden kimseye denildiği bildiriliyor. *Buhârî* şerhlerinde tâ'nın fethi ve cîm'in zammı takdîmen zikr edildiği için metn-i hadîsin zabtında bunu tercîh ettik. Cevherî Za'ferân veznini ihtiyâr etmiştir. Ve tâ zâidedir, demiştir. *Kāmus* sâhibine göre, asliyedir. (ترجمه = *Terceme*) kelimesi ise "دحرج = *Dahrece*" veznindedir. Matbuâtımız lisânında cîm'in zammı ile isti'mâli meşhur olmakla berâber galattır. Biz, hadîslerin tercemesi unvanlarımızda ilmî bir eser olduğu için az olsa bile fasîhan isti'mâlini tercîh ettik.

HADÎSTEN MÜSTEFAD OLAN HAKÎKATLER :

Fethü'l-Bârî'de Hâfız İbn-i Hacer'in beyânına göre, bu Adiy İbn-i Hâtem hadîsi, bundan evvelki Ebû Hüreyre hadîsine muvâfıktır. Her iki hadîs de bu mal bolluğunun âhir zamanda vâkı' olacağını müş'irdir. Bundan sonraki Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsi de ayni hakîkati ifâde etmektedir. Alâmât-i Nübüvvetteki rivâyete göre, hattâ Adiy İbn-i Hâtem *radiya'llāhu anh*'in kendisi de mal bolluğunun ve bu sebeble zekât kabûlünden imtinâ' keyfiyetinin kendi zamânında vâkı' olmadığına işâret etmiştir. Halbuki müşârün-ileyh Hazretleri Hazret-i Muâviye zamânında vefât etmişti. O zaman fütûhât-i İslâmiye kesb-i istikrâr eylemişti. Binâenaleyh bu servet bolluğunun râvî Adiy İbn-i Hâtem'in yaşadığı zamanlarda vâkı' olduğunu iddiâ edenlerin zannı doğru değildir. Âhir zamanda vâkı' olacaktır.

CEVAB: İbn-i Hacer'in, iddiâlarını doğru bulmadığı zevât, bundan evvelki Ebû Hüreyre hadîsinin îzâhında geçtiği, üzere Şarih Kirmânî ve emsâlidir. Halbuki *Sahîh-i Buhârî*'nin bu zekî Şârihi Şemseddîn Kirmânî ile diğer Şârihlerin bu da'vâlarını yâni mal bolluğunun ve zekât kabûlünden imtinâ' keyfiyetinin devr-i Ashâb'da ve Hazret-i Fâruk'un hilâfeti zamânında Suriye, Mısır,

Irak, İran fütûhâtından itibâren başladığı İslâm târihinin şahâdetiyle sâbittir. Kisrâların asırdîde hazîneleri; Mısır'ın, Suriye'nin altın depoları tamâmen Medîneye nakledilmişti. Bilâ-istisnâ Ashâb-ı Kirâm zenginleşmişti. Yukarıda ta'rîf olunduğu üzere şer'in ta'rîfi dâiresinde sadaka alması mücâz olan bir fakir bulmak hakîkaten güçleşmişti. Eserimizin dördüncü cildinde 631 numara ile terceme ettiğimiz Habbâb *radiya'llāhu anh* hadîsinde müşârün-ileyh Hazretleri İslâm'ın ilk hicret senelerinde Ashâb-ı Kirâm'ın fakr-ü ihtiyâcını, ferâgatkâr ve zühdî hayatlarını, sonra İslâm'ın devr-i ikbâli idrâk edildiğinde bu saâdet günlerinin semere-i mükâfâtından da kana kana müstefîd olduklarını gāyetle belîğ bir sûrette tasvîr etmişti.

Binâenaleyh Resûl-i Ekrem'in bir mu'cize hâlinde istikbâle âid ihbârı çok geçmeden tahakkuk etmiş bulunuyor. Nasıl ki bu hadîsin bir fıkrasındaki kat'-ı tarîka âid ihbâr-ı Seniyyelerinin çok geçmeden tahakkuk ve emn ü âsâyişin Mekke yollarında teessüs edeceğini bildirmişlerdi. Bunu da âhir zamanlara kadar niçin te'hîr etmelidir. Hele İbnü't-Tîn'in Hazret-i Îsâ'nın nüzûlü ve hazâin-i arzın zuhûru zamânına bırakmalarına ne lüzum vardır. Varsın bu ihbâr-ı Nebevî hem devr-i Ashâb'da tahakkuk etmiş olsun, hem de âhir zamanda tekrar vücud bulsun, cem'inde ne mahzur vardır.

Sıddîk Hân'ın, yukarıda, zekât almamaları servetin çokluğundan değil, belki malları az ve ihtiyaçları çok olduğu halde zühdî bir hayat sâhibi olduklarından, demesi ve Hakîm İbn-i Hizâm *radiya'llāhu anh*'i misal göstermesi de doğru değildir. Müşârün-ileyh Hazretleri eşrâf-ı Kureyş'ten nâz-ü naîm içinde büyümüş bir zât olduğundan sadaka almağa elbette tenezzül edemezdi. Diğer fukarâ-yi Ashâb pek âlâ zekât alırdı. Onlar almazdı da ya kime zekât verilirdi?

Hulâsa! Ashâb'ın devr-i âhiri, bir devr-i refah ve saâdet idi. Resûl-i Ekrem'in ihbârı devr-i Sahâbe'de tahakkuk etmişti.

Allâme Aynî *Umdet'ül-Kārî*'de Kirmânî'den çok istifâde ettiği halde her nedense Hâfiz İbn-i Hacer hoşlanmıyor. Kirmânî'nin *El-Kevâkib*'i hakkında *Dürer-i Kâmine*'sinde: *El-Kevâkib*, evhâmı müfid diye umûmî sûrette bir tenkid ortaya koyuyor.

Emniyet ve âsâyişin teessüsü de çok mühimdir: Arabların kable'l-İslâm siyâsî ve içtimâî hayâtı "*Gazve*" denilen ve baskın ile terceme edilebilen harb-ü cidalden, nehb-ü gāretten ibâret idi. Çapulculuk

diye hulâsa edilen bu vaziyeti Resûl-i Ekrem'e arz eden kimsenin şikâyetinde çok samîmî olduğu anlaşılıyor. Resûl-i Ekrem'in bir mu'cize olarak: çok sürmez az bir zamanda yollarda emniyetin tahakkuk edeceğini tebşir buyurmaları da sâilin bu samîmiyetini te'yîd eder mâhiyettedir. Ve hakîkaten bu va'd-i Nebevî hayât-ı seniyyelerinde tahakkuk etmeğe başlamıştı. Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'in zamânında irtidad beliyyesi bertaraf edilmiş bulunduğundan devr-i Fârûkî'de aktâr-ı âlemden fevc fevc ticâret kervanları, hüccâc kâfileleri serbest gelip gittiği halde İslâmiyet'in te'sîs ettiği fazîletkâr hayât-ı içtimâiye sâyesinde târihan hiç bir kat'-ı tarîk ve tecâvüz vak'ası kayd edilmemiştir.

TERCEME-İ HÂL :

İzâh etmekte bulunduğumuz hadîs-i şerîfin râvîsi Adiy İbn-i Hâtem *radiya'llâhu anh* kadîm ve asîl bir âilenin necîb bir sîmâsı bulunduğundan burada onun terceme-i hâlini bildireceğiz.

Adiy İbn-i Hâtem Hazretlerinin soyu ve silsile-i nesebi, cûd-ü sehâ ile şöhret-gîr ve elsine-i en'amda mesel-i sâir olan Hâtem-i Tâî'ye müntehî olur. Bu silsilenin beşinci ve kıymetli bir halkasını da fesâhat ve belâğati ile meşhur İmrîü'l-Kays teşkîl eder. Adiy İbn-i Hâtem, Hicret'in yedinci yılında kabîlesi nâmına sefâretle Medîne'ye gelmiş ve kabîlesi halkının an-cemâatin müslüman olduklarını Resûl-i Ekrem'e arz etmişti. Huzûru Saâdet'e girdiğinde Fahr-i Kâinât Efendimiz üstünde oturmakta bulundukları bir minderi asâlet ve necâbetine hürmet ederek Adiy İbn-i Hâtem Hazretlerine sunmuş ve onun üstüne oturtmuştur. Cedd-i âlâsı gibi kendisinin de cömertliği hakkında pekçok nevâdir menkabeler menkuldür. Bu cihetle terâcim-i ahvâl müellifleri Adiy İbn-i Hâtem'i yazarken "جوادِ ابن جواد = *cömerd oğlu cömerd*" diye tavsîf ederler. Kabîlesi halkıyle berâber Adiy İbn-i Hâtem'in İslâmiyeti çok kuvvetli ve pek ziyâde samîmî idi. İrtihâl-i Nebevî'yi müteâkib kabâil-i Arab irtidât ettikleri halde Adiy İbn-i Hâtem'in kabîlesinden hiç bir ferdin böyle çirkin bir hareketi görülmemiştir. Herkes Hazret-i Peygamber'e verdikleri vergiyi Halîfe Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'ten esirgerken zekâtını hisâb edip Hazret-i Ebû Bekr'in huzûruna takdîm eden zât, Adiy İbn-i Hâtem olmuştu. Kavmi de kendisini tâkib etmişti. "*Medâyin*" in fethinde bulunmuştur. Hazret-i Alî— Muâviye hâdisesinde de Seyyidinâ Alî Mürtezâ Hazretlerinin

maiyetinde ahz-ı mevkî etmiştir. Cemel vak'asında da muhâlifler sâhib-i tercemenin gözünü oymuştu. Resûl-i zî-Şân Efendimiz'den altmış altı hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Buhârî ile Müslim bunun altısında ittifâk etmişlerdir. Üç hadîsini münferiden Buhârî, iki hadîsini de münferiden Müslim rivâyet etmiştir. Kendisinden Hişâm İbn-i Hâris, Hayseme İbn-i Abdürrahmân, Şa'bî, İbn-i Sîrîn rivâyet etmişlerdir. Muammerîn-i Ashâb'dan olup yüz yirmi sene yaşadığı *Hulâsa*'da mazbuttur. Şârih Kastalânî yüz seksen yaşında vefâtına dâir bir rivâyet de bildiriyor. İbn-i Sa'd *Tabakāt*'ında Hicret'in altmış sekizinci yılında vefât etmiştir, diyor.

697. عَنْ أَبِى مُوسَى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَطُوفُ الرَّجُلُ فِيهِ بِالصَّدَقَةِ مِنَ الذَّهَبِ ثُمَّ لاَ يَجِدُ أَحَداً يَأْخُذُهَا مِنْهُ وَ يُرَى الرَّجُلُ الْوَاحِدُ يَتْبَعُهُ أَرْبَعُونَ امْرَأَةً يَلُذْنَ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَكَثْرَةِ النِّسَاءِ .

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den nakl ederek Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: halk için elbette bir zaman gelecektir ki, o sırada bir adam altın sadakasiyle (taraf taraf) dolaşacak da sonra elinden sadakasını alacak bir fakîr bulamıyacak. Yine o sırada (masâib-i harbiye ile) erkeklerin azlığından ve kadınların çokluğundan nâşî (hâmîsiz) kırk kadının (düşmandan korkarak) bir erkeğin himâyesine sığındıkları görülecektir.

İZÂHI

Bu Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsini Müslim de Buhârî'nin senedi ile *Sahîh*'inde tahrîc eylemiştir. Hadîste ma'deniyattan yalnız altının zikredilmesi ma'deniyât arasında altının en kıymetli bir cevher en şerefli bir mal olmasındandır. O sırada insanların en azîz nakdine iltifât edilmezse öbür nuküd ve emvâlin yüzüne bakan bulunmıyacağı tabîîdir.

Şârih Aynî hadîs hakkında "*Allâhü a'lem*" diye mutâlâa beyân edip diyor ki: Taraf-ı Risâlet'ten bildirilen bu ictimâî hal ve vaziyet, yeryüzünde birtakım fitneler zuhûr edip insanlar birbirine girip şiddetle mukâteleye başladıkları sırada zuhûr ve tehaddüs edecektir. Herkes mehârimini, akrabâ kadınlarını, hâmîsiz birtakım muhadderât-i İslâmiyeyi muhâfazaya mecbûr olacak, ve her erkeğin hisse-i musîbesini kemiyeti dolgun bir kadın gurubu teşkîl edecektir ki, bu hal, eşrât-ı sâat ve mukaddimât-i kıyâmet cümlesindendir. Sonra Îsâ *aleyhi's-selâm*, Deccâl ve küffârı katledecek, İslâm diyârında kâfir kalmıyacak. Bunu müteâkib de gökyüzünün bereketleri yeryüzüne inecek; küre-i arz; kisrâların, kayserlerin, ve bunlar gibi zî-haşmet mülûkün vaktiyle sînesine sakladıkları hazâin-i kadîmeyi kusmağa başlayacak; herkes dünyânın son dem-i hayâtını anlıyarak mal iddihârından sarf-ı nazar edecektir.

Sahîhayn'de Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'ten müteaddid tariklerle rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte; ilmin ref'i, cehlin sübût ve şüyûu şirb-i hamrin, zinânın aleniyyeti, erkeklerin azalması, kadın nüfûsunun çoğalması kıyâmet alâmetlerinden olmak üzere ta'dad buyurulmuş, hattâ elli kadına, mesâlihini rü'yet etmek için bir erkek isâbet edeceği bildirilmiştir[1]. Kırk elli adetleri kesretten kinâyedir.

İlmin sûret-i ref'i de yine *Sahîhayn*'de rivâyet olunan Abdullâh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llâhu anhümâ*'nın bir hadîsi ile şöyle îzâh edilmiştir: Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki: Cenâb-ı Hak ilmi, ulemânın kalbinden mahvetmek ve hâfızalarından silip unutturmak sûretiyle çekip almaz. Belki ulemâyı kabzederek

---

1 عن انس بن مالك رضى الله عنه قال : ألا احدثكم حديثاً سمعته من رسول الله صلى الله عليه و سلم لا يحدثكم احد بعدى سمعه منه : ان من اشراط الساعة ان يرفع العلم و يظهر الجهل ويفشو الزنا و يشرب الخمر ويذهب الرجال و يبقى النساء حتى يكون لخمسين امرأة قيم واحد [رواه الشيخان و اللفظ لمسلم]

ilmi ortadan kaldırır, hiç bir âlim bırakmaz. Bu halde nâs, cühelâyı rüesâ ittihâz ederek dînî zarûretlerini bunlardan sorup telâfî etmek isterler. Bunlar ise ilimsiz, vukufsuz fetvâ verirler. Hem dâl, hem mudil olurlar[1].

Bu hadîs-i şerîfin şerhinde Kādî Iyâz: "*Bu hal ve vaziyet, zamânımızda muhbir-i sâdık olan Resûl-i Ekrem'in haber verdiği gibi tahaddüs etmiştir*" diyor. Kutbüddîn de Kādî Iyâz'ın bu mütâlâa ve ictihâdını nakl ederek: "*Kādî Iyâz'ın zamânında ehl-i ilim kesretle mevcûd iken böyle derse, ya zamânımızda biz ne demeliyiz?*" diye izhâr-ı teessür etmiştir. Şârih Aynî de bunları bildirdikten sonra: "*Bu abd-i zaîf de der ki: "Kādî Iyâz'ın, Kutb'un zamanlarında mezâhib-i erbaadan o kadar ulemâ ve fukahâ ve kibâr-i muhaddisîn varken böyle söylerlerse, bilâd-i İslâmiye, böyle fukahâ ve muhaddislerden cüdâ, ve birtakım cühelâ sadr-i neşîn-i iftâ oldukları şu zamanlarda biz ne demeliyiz?*" diyor[2].

Ulûmu İslâmiyede birer allâme olan bu zevâtın şu sözlerine tercümanlık ve muhalledât-i mebrûrelerini terceme etmekten başka hiç meziyeti olmıyan bu râkımü'l-hurûf İslâm âleminin bu günkü ilmî vaziyeti hakkında şimdi ne diyebilir? Hiç bir şey, beliğ bir sükût.

Yalnız bu yüksek ilim adamlarının bu kanâatleri samîmî ve ciddî midir; hakîkaten hadîs-i şerîfte bildirildiği vechile ilmin ref'i ve cehlin şuyûu hâli, Kādî Iyâz'ın yaşadığı altıncı karn-i Hicrî'de taayyün etmeğe başlamış mıdır? süâli hatıra geliyor. Ve henüz o devirlerde bunlar gibi meşâhîrin kesretle yetiştiğine bakarak hatıra gelen böyle bir istifhâma karşı bunun bir dereceye kadar mübâlâğa olduğu cevâbını vermek îcâb ederse de hakîkatte mes'ele ciddîdir. Ve hakîkaten eslâfa kıyâs edilince o târihlerden i'tibâren kudret-i ilmiyenin tenâkusa ve taklid beliyyesi şâyi' olmağa başladığı görülür. Artık hâdisât-ı cedîde ilmin vâsi' sâhası dâhilinde tedkîk edilemiyor; yalnız vaktiyle hal edilmiş muâdelelerden birisine kıyas ve tatbîk edilmek isteniliyordu. Bu da kâh benziyor, kâh benzemiyordu. İşte bu hal, bu kanaati ilhâm etmiştir.

* * *

---

[1] عن عبد الله بن عمرو بن العاص يقول : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : ان الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزع من الناس. ولكن يقبض العلم بقبض العلماء. حتى اذا لم يترك عالما اتخذ الناس رؤسا جهالا. فسئلوا فأفتوا بغير علم فضلوا و اضلوا [رواه الشيخان واللفظ لمسلم]

[2] *Umdetü'l-Kārî:* C. 1, S. 474.

698. عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا أَمَرَنَا بِالصَّدَقَةِ انْطَلَقَ أَحَدُنَا إِلَى السُّوقِ فَيُحَامِلُ فَيُصِيبُ الْمُدَّ وَ إِنَّ لِبَعْضِهِمُ الْيَوْمَ لَمِائَةَ أَلْفٍ .

TERCEMESİ

Ebû Mes'ûd-i Ensârî *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Ebû Mes'ûd demiştir ki: (sadaka âyeti nâzil olup da) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize sadaka ile emrettiği sıralarda (sadaka vermeğe kudreti olmıyan) her hangi birimiz, çarşıya gider; ve arkasında (ücretle) yük çekerek iki avuç (hurma) kazanırdı. (Ve bu kazancından sadaka verirdi) bu gün ise bunlardan bâzılarının yüz binler (le servet) i vardır.

İZÂHI

(Müd) bir rıtl ile süls rıtldır. *Kāmûs* Şârihi rıtlın iki nev'ini bildiriyor: 1) Rıtl-ı Şâmî'dir ki, dört yüz seksen dirhemdir. 2) Rıtl-ı Irâkî'dir ki, bu da yüz kırk dirhemdir. Buna bir rıtlın sülüsü de zam edilince "*Müdd-i Irâkî*" tartı ile iki yüz dirheme yakın bir tartı oluyor. Şârih Aynî "*Müdd*" ün vech-i tesmiyesini anlatırken şunu öğreniyoruz ki: "*Müd*", yuvarlak hisâb iki avuç açılarak aldığı mıkdar kaba deniliyor. Biz de terceme için bu basit ölçüyü ihtiyâr ettik. Tafsîli Sadaka-i Fıtr bahsinde gelecektir.

Ebû Mes'ûd *radiya'llāhu anh* bu hadîsinde Asr-ı Saâdet'teki maîşet darlığı ile fütûhât-i İslâmiyenin tevâlîsinden sonraki bolluk ve refah ve saâdet devrini ifâde etmiştir.

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî'nin bu hadîsten evvel yine Ebû Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyete göre, Ebû Mes'ûd

Hazretleri demiştir ki: * " خذ من اموالهم صدقة = *Zenginlerin mallarından sadaka al.*" âyeti nâzil olduğunda biz de arkamızda yük taşıyarak kazancımızdan zekât verip bu sevâba iştirâk ederdik. Ashâb'tan birisi çokca bir para getirip sadaka olarak verdi. Bunu gören münâfıklar: "*Bu sadaka, riyâdır*" dediler. Sonra Ashâb'tan diğer bir zât geldi. Bir sâ' hurma sadaka getirdi. Bu def'a da münâfıklar: "*Allah ganîdir, şu adamın bir sâ' hurmasına muhtaç değildir*" dediler. Bunun üzerine Tevbe sûresi âyetlerinden şu meâldeki âyet-i kerîme nâzil oldu: "*Mü'minlerden nâfile zekât verip ihtiyâr-ı külfet edenleri ve az bir maldan başka bir şey bulamayıp da onu getirmeğe çalışanları, münâfıklar zem ve zekât veren bu mü'minlerle alay ederler. Allah bunların bu istihzâlarının cezâsını verir. Münâfıklar için son derece elemli büyük bir azâb mukarrerdir*"[1]

Buhârî'nin bu hadîse âid turuku rivâyâtı metnen terceme ettiğimizden daha ziyâdedir. Bundan başka yine zekât bahsinde bir tarîk-ı rivâyeti daha vardır. Tefsîr bahsinin de iki yerinde zikretmiştir. Müslim'in Zekât'ta; Nesâî'nin hem Zekât hem Tefsîr bahislerinde, İbn-i Mâce Zühd'de rivâyet etmişlerdir.

Vâhidî'nin *Esbâb-ı Nüzûl*'de beyânına göre çok para tasadduk eden zât, Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llāhu anh*'tir. Zekât âyeti nâzil olup da Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâm'ı sadaka ve zekât vermeğe teşvîk buyurduklarında Abdurrahmân İbn-i Avf Hazretleri o günü mâlik bulunduğu sekiz bin dirhemin dört bin dirhemini tasadduk etmiş ve:

— Yâ Resûla'llāh! Servetimin nısfını işte getirip Cenâb-ı Hakk'a ikrâz ediyorum. Öbür nısfını da âileme alıkoydum, demişti. Resûl-i Ekrem Efendimiz de duâ edip:

— Verdiğinle ve alıkoyduğun malına Allāhu Teâlâ bereket versin! buyurmuşlardır. Resûl-i Ekrem'in bu duâsı hürmetine Abdurrahmân İbn-i Avf'in malında geniş bir bereket, bir feyz ve nemâ hasıl olmuştur. Vefâtında iki hareminden birisinin nısıf sümün hissesi için seksen bin dirheme sulh olunmuştur ki, umûmu bir milyonu mütecâviz bir servet demektir.

---

* Sûre; 9 (Tevbe), âyet: 103.

[1] الذين يلمزون المطوعين من المؤمنين فى الصدقات والذين لا يجدون الا جهدهم الآية

O günü Âsım İbn-i Adiy *radiya'llāhu anh* de sadaka olarak yüz vesk hurma getirmiştir. Ebû Akîl-i Ensârî *radiya'llāhu anh* ise bir sâ' hurma götürüp bir sâ' da âileme alıkoydum, demişti. İşte zekât âyeti nâzil olup Ashâb-ı Kirâm'ın müsâbaka edercesine fevc fevc gelip çok veya az bu vazîfe-i mâliyeyi îfâya iştirâk ettiklerini gören münâfıklar bunları zem ve bunlarla istihzâ etmişlerdi. Bunun üzerine de meâlen terceme ettiğimiz âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

Bu hadîsin *Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı: "*Velevki yarım hurma ve az sadaka vererek kendinizi Cehennem ateşinden koruyunuz!*" sûretindedir. Sonra da Buhârî bu unvâna meâl-i şerîfi bervech-i âtî âyet-i kerîmeyi ilâve etmiştir:

"*Allāh'ın rızâsını taleb ederek ve içten gelen bir arzunun sevk ve iştiyâkıyle mallarını infâk eden mü'minlerin hâriçteki örneği, yüksek ve düz bir mahaldeki bir bahçenin benzeri gibidir ki, ona iri tâneli, sulu ve bol bir yağmur isâbet ederse, o bahçe iki kat meyva verir. Fakat böyle bol ve mebzûl bir yağmur görmeyip de kısır bir sepkinti ile gecenin döktüğü rutûbet ile kalırsa, öyle bol mahsul veremez. Kullarım! Cenâb-ı Hak her işlediğiniz ibâdetinizin (usâre-i hayâtiyesi olan) ihlâsınızı ve rızâ-yı ilâhîye mukārin olup olmadığını pek yakından görür ve bilir. Sizden biriniz gûnâ-gûn hurma ve üzüm ağaçlarından te'sîs edilmiş bir bahçeye mâlik olmayı, onun içinden nehirler akmasını, içinde her nevi nefîs meyvalar bulunmasını ister mi? –Elbetteki ister.– Halbuki bahçe sâhibine ihtiyarlık çatması, ve kendisinin kesb-ü kârdan âciz, küçük çocukları bulunması, ve bu halde iken bahçeye cehennemî bir rüzgâr çarparak onun yanıp kavrulması da vardır. İşte böylece her ciheti iyi düşünmeniz için Cenâb-ı Hak size vâzıh deliller beyan buyurmuştur*" [1].

Yukarıda terceme ettiğimiz iki âyet-i kerîmedir. *Buhârî*'de bu âyetlerin ikişer, üçer kelimeleri zikredilerek işâretle iktifâ edildiğinden istikmâl-i fâide için tamâmını terceme ettik. Her iki âyet-i kerîme ile istihdâf edilen gāye, ibâdetlerimizde, hattâ her nevi' fi'l-ü hareketimizde doğrudan doğruya rızâ-yı Bârî kasd edilmesi ve, riyâ gibi, ibâdet-

---

1 (ومثل الذين ينفقون أموالهم ابتغاء مرضات الله وتثبيتا من انفسهم، كمثل جنة بربوة اصابها وابل فاتت اكلها ضعفين، فان لم يصبها وابل فطل، والله بما تعملون بصير*أيود احدكم ان تكون له جنة من نخيل و اعناب تجرى من تحتها الانهار له فيها من كل الثمرات و اصابه الكبر وله ذرية ضعفاء فاصابها اعصار فيه نار فاحترقت، كذلك يبين الله لكم الآيات لعلكم تتفكرون) [سورة بقره ٢٦٥، ٢٦٦]

lerimizin usâre-i hayâtiyesini emip kurutan hasis düşüncelerden uzak bulunulması, ve ibâdetlerimizin zoraki değil, yüksek bir îmân ile, içten coşan bir vecd ile îfâ olunması gāyetle beliğ bir mesel hâlinde ta'lîm buyurulmuştur. İbâdetlerimiz, yüksek bir sâhada tarh ve tanzîm edilmiş bir bağa, bir yemiş bahçesine teşbîh buyurulmuş, bu bahçe bol yağmurlarla nasıl iki misli mahsul verirse, ibâdetlerimizin de en çok feyz verebilmesi için onların da hulûs ile, derin bir îmân ile Hak rızâsı için îfâ edilmesi muktazî bulunduğu bildirilmiştir. Bu, birinci âyetin meselidir. İkinci âyet-i kerîme ise daha i'cazkârâne teblîği hâvîdir. Bunu da şöyle hulâsa edelim: gûnâ-gûn meyva ağaçlariyle bezenmiş, içinde ırmakları hâvî güzel bir bahçeye mâlik olmayı herkes sever, herkes ister. İşte ibâdetlerimizin de bu kadar sevimli olması için, böyle feyyaz bir ibâdetin sâhibi olabilmek için ihlâs ile îfâ edilmesi lüzûmu bildiriliyor. Riyâ karışan ibâdetlerin kuraklıkla, âteşîn esen sam rüzgâriyle yanıp kavrulan bir bahçe gibi feyizden mahrûm olduğu, ihtiyar hâlinde bahçe sâhibinin kesb ü ticâretten mahrum ufak tefek çocuğuyle, âilesiyle bu yanık bahçelerine melûl, mahzûn bakmaları hâlinde tasvîr buyuruluyor. İnce hisli şâirleri, derin duygulu edibleri i'cazkâr teblîgâtı karşısında dil-beste ve hayran bırakan belâgat-i Kur'âniyenin işte bir nümûnesi daha.

İmâm Buhârî bu bâbında " اتقوا النار و لو بشق تمرة = *Ashâbım! Yarım hurma olsun sadaka vererek Cehennem ateşinden korununuz*" hadîsini Adiy İbn-i Hâtem *radiya'llāhu anh*'den mürselen rivâyet ediyor ki, bu hadîs-i şerîfi bâbın unvânında ta'lîkan rivâyet etmişti.

Bu hadîs-i şerîf, *Sıhah* ve *Sünen* kitablarında turuku rivâyâtının kesretiyle meşhurdur. Buhârî gibi Müslim de Zekât bahsinde Fadâle İbn-i Ubeyd *radiya'llāhu anh*'den [1], rivâyet etmiştir. Bundan başka Ahmed İbni Hanbel Âişe'den, Ebû Ya'le'l-Mûsılî Ebû Bekr-i Sıddîk'tan, İbn-i Huzeyme Enes İbn-i Mâlik'ten ve İbn-i Abbâs'tan, İbn-i Ebi'd-Dünyâ da Ebû Hüreyre'den (*radiya'llāhu anhüm*) merfûan rivâyet etmişlerdir. Bu

1 Fadâle Hazretleri Ensâr'dandır. Evsî'dir. Uhud harbinde ve bîat-i rıdvanda hazır bulunmuştur. Şam'da vâlilik etmiştir. Kendisinden elli hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan iki hadîsi Müslim münferiden rivâyet eder. Medâinı, 53 târihinde vefât ettiğini bildiriyor. [*Hulâsa:* 262].

rivâyetlerdeki metinler başka başka olmakla berâber hepsi ayni mânâyı ifâde etmekte müttehidtir.

***

699 · عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ دَخَلَتِ امْرَأَةٌ
مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا تَسْأَلُ فَلَمْ تَجِدْ عِنْدِى شَيْئاً غَيْرَ تَمْرَةٍ
فَأَعْطَيْتُهَا إِيَّاهَا فَقَسَمَتْهَا بَيْنَ ابْنَتَيْهَا وَلَمْ تَأْكُلْ مِنْهَا ثُمَّ
قَامَتْ فَخَرَجَتْ فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا
فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنِ ابْتُلِيَ مِنْ هٰذِهِ
الْبَنَاتِ بِشَيْءٍ كُنَّ لَهُ سِتْراً مِنَ النَّارِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan, şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

(Bir kere) kendisinin iki kız çocuğu ile yanıma tese'ül ederek bir kadın girmişti. O sırada yanımda bir hurmadan başka bir şey bulunmuyordu. O bir hurmayı ona verdim. Kadın hurmayı iki çocuğu arasında taksîm etti. Ve kendisi ondan bir şey yemedi. Sonra kalkıp çıktı, (gitti). Müteâkıben yanıma Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* girdi. Bu vâkıayı kendilerine bildirdim. Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

Kadın, erkek her hangi bir mü'min şu kız çocukları yüzünden bir sûretle sıkıntı çekerse (hayır bilsin! Çünkü) kız çocukları, kendisi için Cehennem ateşinden koruyan birer perde olurlar.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî buradaki gibi Edeb bahsinde de zikr etmiştir. Müslim'in de Edeb bahsinde rivâyeti vardır. Tirmizî de Birr'e âid bir bâbında tahrîc etmiştir.

Hazret-i Âişe'nin bu hadîsi az mikdarda olsa bile sadakaya teşvîk ve terğîbi ve sâili eli boş çevirmemek için yanında bulunabilen bir hurmayı sadaka olarak veren Hazret-i Âişe'nin bu hareketi takdir buyurulduğunu muhtevîdir. Bu sebeble Hazret-i Âişe'nin fakîr için mûcib-i taaccüb olan bir üzüm tânesini de sadaka olarak verdiği rivâyet edilmiştir. Bunun gibi Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Ebû Temîme-yi Hüceymî[1] *radiya'llâhu anh*'e: "*Ma'rûf olan şeylerden hiç bir emri hakîr görme. Velevki su arayan bir kişinin kabına kendi kovandan su koymak olsa bile. Onu da işle!*" buyurmuşlar.

Bu hadîs-i şerîfte anaların gönlünde Allâhu Teâlâ'nın yarattığı müstesnâ bir merhametin sevkiyle kadının bir hurmayı iki yavrusuna taksîm ettiği bildirilmiştir. Yine bu hadîs-i şerîfte kız çocukların nafakası için sa'yetmek, Cehennem'den necât veren hayır işlerin efdali olduğuna işâret buyurulmuştur.

Şu da ma'lûm olmuştur ki, Hazret-i Âişe'nin o sırada yanında bir hurma bulunuyordu. Ve bunu vermişti. Nefsü'l-emirde ise, Ümmü'l-mü'minîn Hazretleri insanların en müstesnâ cömertlerinden ma'dudtur. Bir yemîn keffâreti için kırk köle âzâd etmişti. Bir gün Hazret-i Muâviye tarafından hediye edilen iki kese altını o günün akşamına kadar tamâmen tasadduk edip akşam üzeri zeytin, ekmek ile iftar ettiğini yukarıda zikretmiştik.

* * *

700. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَيُّ الصَّدَقَةِ أَعْظَمُ أَجْرًا قَالَ أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَحِيحٌ شَحِيحٌ تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمُلُ الْغِنَى وَلَا تُمْهِلْ حَتَّى إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ قُلْتَ لِفُلَانٍ كَذَا وَلِفُلَانٍ كَذَا وَقَدْ كَانَ لِفُلَانٍ.

1 Tasgîr sîgasiyle Benî Hüceym'e mensûb demektir. Benî Hüceym de, Benî Temîm'den bir soydur. Basra'da bunlara âid bir mahalledir.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den, şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

(Bir kere) Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna bir kimse, (Ebû Zer *radiya'llâhu anh*) geldi. Ve:

— Yâ Resûla'llâh! Ecir ve sevâb cihetiyle hangi sadaka daha büyüktür? (ki, ben onu vereyim) diye sormuştu. Resûl-i Ekrem:

— (Sevâbı büyük sadaka,) senin sahîh, son derece bahîl olduğun, fukarâlıktan korkar, zenginlikten hoşlanır bulunduğun halde verdiğin sadakadır. Can boğaza gelip, bu malım filân içindir, şu malım da falan içindir, diyene; ve bu (sülüsten fazlası)da veresenin olana kadar (sadakanı) te'hîr etme!.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu Ebû Hüreyre hadîsini Buhârî bu sûretle Vasâyâ bahsinde de rivâyet etmiştir. Müslim ile Nesâî de yine Zekât bahsinde tahrîc eylemişlerdir. Bu hadîsin *Buharî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı: (Hangi sadaka efdaldir, sahîh ve bahîlin sadakasının fazîleti) sûretindedir. *Sahîh-i Buhârî* râvîlerinin ekserîsi bu unvânı bu meâlde rivâyet etmişlerdir. Yalnız Ebû Zer rivâyetinde, "*hangi sadaka efdaldir?*" fıkrası bulunmayıp ikinci fıkra vardır. Bahîlin sadakasının, sâirlerinin sadakasına hâiz-i fazîlet olduğunda tereddüd edilmemiştir. Çünkü bahîl, nefsinde buhül gibi fazîlete mâni' bir müzâhimin mevcûdiyetinden dolayı şakîk-ı rûh olan malını ayırıp da bir fakîre verebilmek için müthiş sûrette nefsi ile mücâhede etmiştir. Bu mücâhede-i nefs ise Cenâb-ı Hakk'ın emrine ziyâde inkıyadtan neş'et etmiştir. Bu sebeble bahîlin sadakası, başkalarının sadakasından efdaldir.

Bu hadîs-i şerîfin unvânında meâli bervech-i âtî iki âyet-i kerîmede zikredilmiştir:

"*Ey mü'minler! Size ölüm alâmetleri gelip çatmadan; ve: Yâ Rab! Ne olur, benim ölümümü yakın bir zamâna kadar te'hîr buyursan da Sen'in emirlerini tasdîk, zekâtımı edâ etsem de sâlihler zümresinden olsam! demeğe*

mecbûr olmadan, size ihsân ettiğimiz nîmetlerden bir parçasını, siz de fukarâya bahş ediniz.[1]"

"*Ey îmân eden kullar! Size ihsân ettiğimiz ni'metlerden bir parçası ile fukarâyı infâk ediniz!. Öyle bir gün gelmezden evvel ki; o günde ne alış veriş vardır, —kazanıp sadaka veresiniz—. Ne dost vardır —ki sığınasız—. Ne de Hakk'ın izni olmaksızın şefâat vardır. —Ki sizin afvınızı dileye—. İşte vaktiyle küfrân-ı ni'met ederek fukarâ hakkını esirgeyenler, nefislerine zulm etmişlerdir.*[2]"

Buhârî'nin bu rivâyet tarîkında Huzûru Saâdet'e gelen ve: hangi sadakanın ecri ve sevâbı büyüktür, diye soran zâtın ismi bildirilmemiştir. Hâfız İbn-i Hacer, ben de bu sâilin ismine vâkıf olmadım, diyor. Bu zâtın Ebû Zer *radiya'llāhu anh* olduğu, gerek İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'indeki tarîk-ı rivâyetinde, gerek Taberânî'nin rivâyet ettiği Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh* hadîsinde: (ان اباذر سال = *Ebû Zer sordu*) diye tasrîh edilmiştir. Buna tercemede kavis içinde işâret ettik.

MA'NÂLAR :

Resûl-i Ekrem'in cevâbındaki (تصدق) kelimesi tefa'ul bâbındadır, aslı (تتصدق) dır. Tâ'nın birisi sâd'a kalb ile idgām edilmiştir. Sad'ın tahfîfi ile de câizdir. Tef'il bâbından olur.

(شحيح = *Şahîh*), şuhdan sıfat-ı müşebbehedir. İbn-i Esîr *Nihâye*'de Şuhh-i eşeddi buhl ile ta'rîf edip men'-ü red ifâde etmekte buhülden daha belîğdir, diyor.

Ebü'l-Meânî de *Müntehâ*'da; hırsa makrûn olan buhüldür, diye ta'rîf etmiştir. Biz tercemede birinci mânâyı ihtiyâr ettik.

(حلقوم = *Halkûm*) lügaten zembûr vezninde, boğaza denir. Halk ma'nâsınadır. Burada Şârihler gargara hâlinde nefsin mecrâsıdır, diye ta'rîf ediyorlar.

(لفلان كذا و لفلان كذا) fıkrasındaki iki evvelki isimler mûsâlehden, (كذا) lar mûsâ-bihten üçüncü filân da vâristen kinâyedir.

---

1 و انفقوا مما رزقناكم من قبل ان يأتى احدكم الموت فيقول رب لو لا اخرتنى الى اجل قريب فاصدق و اكن من الصالحين [سورة منافقون آيت ١٠]

2 يا ايها الذين آمنوا انفقوا مما رزقناكم من قبل ان يأتى يوم لا بيع فيه و لا خلة و لا شفاعة و الكافرون هم الظالمون [سورة بقره : آيت ٢٥٤]

Şu halde hadîs-i şerîfin hulâsa-i meâli şöyledir: Sadakanın efdali senin hâl-i hayat ve hâl-i sıhhatinde kendisine ihtiyaç ve ihtisâsın olan malını tasadduk etmendir. Yoksa maraz-ı mevtinde vasıyyet ettiğin sadaka o kadar kıymet ve fazîleti hâiz değildir. Çünkü son dem-i hayâtında bu mal, senin uhdenden çıkmış, ve başkalarının hakkı taallûk etmiştir. Ebû Hüreyre hadîsinin bu sûretle te'vîline Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinden rivâyet edilen şu hadîs de şehâdet eder. Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Kişinin hâl-i hayâtında bir dirhem sadaka vermesi, ölürken yüz dirhem tasadduk etmesinden hayırlıdır*" buyurmuştur.

Meşâhir-i Tâbiîn'den Meymûn İbn-i Mihrân *rahimehu'llāh*[1]:

— Hişâm İbn-i Abdi'l-Melik'in refîkası Rukıyye ölmüştür, ölürken de bütün kölelerini âzâd etmiştir, denildiğinde müşârün-ileyh Hazretleri bu haberi şu sözleriyle karşılamıştır:

— Bu misillû kimseler mallarında iki kere Allāh'a isyân ederler: 1) Mallarında hakk-ı tasarrufları varken buhl ederek, 2) O malların gayre, vereseye intikāli sırasında da isrâf eyliyerek.

701. عن عائشة رضي الله عنها أن بعض أزواج النبي صلى الله عليه وسلم قلن للنبي صلى الله عليه وسلم أينا

[1] Ebû Eyyûb, Meymûn İbn-i Mihrân Hazretleri Kûfe'de neş'et etmiş ve El-Cezîre'de yerleşmiştir. Âişe, Ebû Hüreyre, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer ve daha bir hayli Sahâbî *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet etmiştir. Kendisinden de Evzâî gibi pek çok Tâbiîn'in rivâyeti vardır. Ahmed İbn-i Hanbel; Meymûn, İkrime'den daha mevsuktur, der idi. Bir kere Ebû Eyyûb, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in yanından çıkıp giderken Halîfe Hazretleri: Bu Ebû Eyyûb ile emsâli Tâbiî ulemâsı aradan giderse halk kumandandan mahrum askere döner, demiştir. Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz Hazretleri El-Cezîre'nin mâlî ve kazâî işlerini Ebû Eyyûb'e tevdî' etmişti. Kendisinin bir hayli emsal ve hikemiyâtı vardır. Cümleden birisi şudur:

Gizli günâh işliyenler, gizlice tevbekâr olmalıdırlar, âşikâr günâh işliyenler de âşikâr tevbe etmelidirler. Çünkü insanlar, günahkâr olanları ayıplar da afv etmez. Allāhu Teâlâ ise afv ü mağfiret eder de ayıplamaz.

80 yaşında olarak 117 târihinde vefât etmiştir. [*Tezkiretü'l-Huffâz*: C. 1, S. 86] ve [*Hulâsa*: 338].

أَسْرَعُ بِكَ لُحُوقاً قَالَ أَطْوَلُكُنَّ يَداً فَأَخَذُوا قَصَبَةً يَذْرَعُونَهَا
فَكَانَتْ سَوْدَةُ أَطْوَلَهُنَّ يَداً فَعَلِمْنَا بَعْدُ أَنَّمَا كَانَتْ طُولَ
يَدِهَا الصَّدَقَةُ وَ كَانَتْ أَسْرَعَنَا لُحُوقاً بِهِ وَ كَانَتْ تُحِبُّ
الصَّدَقَةَ.

Tercemesi

Âişe *radiya'llāhu anhā*'dan, şöyle rivâyet edilmiştir: (Bir kere) Nebî *aleyhi's-selâm*'ın bâzı kadınları:

— Hangimiz (evvel ölüp de) en çabuk sana kavuşacaktır? diye Resûl-i Ekrem'e sormuşlardı. O da cevâben:

— Eli uzun olanınız, buyurmuştu. Bu def'a Peygamber'in kadınları bir kamış endâze alıp kollarını ölçmeğe başladılar. İçlerinden en uzun kollu kadın Sevde (Bint-i Zem'a) idi. Fakat Resûlullāh'ın vefâtından sonra öğrendik ki, kolu uzun olan kadın, sadakası bol, (eli açık) kadın demek imiş. Ve hakîkaten içimizde Sevde, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'a ilk iltihak eden kadın oldu. Ve Sevde sadaka vermeği çok severdi.

İZÂHI

Râvîler, Rivâyetler :

Bu Hazret-i Âişe hadîsinden evvel Buhârî râvîlerinin ekserîsi tercemesiz ve unvansız yalnız bir (bâb) kelimesi rivâyet etmişlerdir. Ebû Zer rivâyetinde ise böyle bir (bâb) yoktur. Binâenaleyh Ebû Zer rivâyetine göre, Hazret-i Âişe hadîsi, bundan evvelki bâbın, yâni (Hangi sadaka efdaldir) unvânındaki bâbın hadîsleri cümlesindendir. Diğer râvîlere göre, bu(bâb) lâfzı, Hazret-i Âişe hadîsini, bundan evvelki bâbdan ayıran bir kelime-i fasıldır. Musannifler arasında: mevzûun bütün bahislerini (kitab) unvân-ı umûmîsi altında

toplamak sonra bu bahislerin mes'elelerini (Bâb) lara ayırmak, bu bâblarda da birtakım (Fasıl)lar iltizâm etmek, bir âdet-i câriyedir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde unvansız olarak görülen (Bâb) lar, birer (Fasıl) dan ibârettir.

İbn-i Sa'd'in *Tabakāt*'ında Vâkıdî'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz Sevde'yi dul olarak Mekke'de tezevvüc buyurmuştu. Hadîce *radiya'llāhu anhâ*'dan sonra ve Hazret-i Âişe'yi tezevvüc etmezden evvel ilk def'a zevceliğe intihab ettiği kadın Sevde'dir. Sevde'nin ilk zevci Ashâb-ı Kirâm'dan Sekrân İbn-i Amr idi. İkinci Habeşe Hicretinde Sevde ile Sekrân Habeş'e hicret etmişlerdi. Habeş'ten Mekke'ye avdetlerinde zevci Sekrâ'nın vefâtı üzerine Sevde Hazretleri dul kalmıştı. O sırada Hazret-i Hadîce vefât etmekle Resûl-i Ekrem nübüvvetlerinin onuncu senesi Ramazan'ında Sevde'yi tezevvüc buyurmuş ve onunla Mekke'ye hicret etmiştir.

Yine İbn-i Sa'd'in Hazret-i Âişe'ye müntehî bir senedle Vâkıdî'den rivâyetine göre, Âişe Hazretleri: (Sevde Bint-i Zem'a çok yaşlı idi. Nöbetini bana hibe etmişti. Resûl-i Ekrem'i memnûn etmek istiyordu. Bunun üzerine: "و ان امرأة خافت من بعلها نشوزاً او اعراضاً الآية* = *Ve eğer bir kadın, kocasının yanına yaklaşmamasından, yâhud yüz çevirmesinden korkarsa, bu kadının, kocasiyle aralarında bir barış yolu bulup geçinmelerini düzeltmelerinde bir beis yoktur. Ve bu sulh yolu,* (iftiraktan) *hayırlıdır*" âyet-i kerîmesi nâzil oldu, demiştir[1].

Hazret-i Sevde uzun boylu, elli kollu, iri gövdeli bir kadındı. Bundan dolayı seyr-ü hareketi ağırdı. Hattâ Vedâ Haccı'nda, Müzdelife dönüşünde bedenî bu özüründen dolayı herkesten evvel Mekke'ye dönmek için Resûl-i Ekrem'den izin almıştı. Hazret-i Sevde'nin târih-i vefâtı hakkında birisi Hazret-i Ömer, öbürüsü Muâviye zamanlarına âid olmak üzere, iki rivâyet vardır. Birincisi Buhârî'nin, Zehebî'nin muhtârı olduğunu aşağıda göreceğiz.

İrtihâl-i Nebevî'den sonra Ezvâc-ı Tâhirat'tan ilk önce vefât eden kadın Sevde Bint-i Zem'a mıdır, yoksa Zeyneb Bint-i Cahş mıdır?.

---

* Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 128

[1] Bu rivâyetler, İbn-i Sa'd'in *Tabakāt*'ında Sevde'nin terceme-i hâline dâir rivâyetler cümlesindendir. [C. 8, S. 37].

Bu bâbda ehl-i siyer ve ehl-i hadîs ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâfı yukarıda Zeyneb Bint-i Cahş'ın terceme-i hâlini yazarken bildirmiştik. Buhârî'nin buradaki rivâyetinin zâhirine nazaran ilk vefât eden kadın Sevde'dir. Çünkü bu rivâyetin metninde (كانت) lâfsındaki zamir, zâhiren Sevde'ye râci'dir. Hattâ Buhârî *Târih-i Sagîr*'inde Sevde olarak tasrîh de etmiştir. Beyhekî *Delâil*'inde, Ahmed İbn-i Hanbel *Sünen*'inde, İbn-i Sa'd de *Tabakât*'ındaki Affân'dan vâkı' olan rivâyetinde hep Sevde olarak tasrîh etmişlerdir.

İbn-i Sa'd'ın Vâkıdî'den rivâyetinde ise, bu kadının Sevde değil, Zeyneb olduğu bildiriliyor. Vâkıdî demiştir ki: müstesnâ kerem ü sehâsından uzun kollu olarak ta'bîr ve tavsîf edilen ve Resûl-i Ekrem'den sonra ilk vefât eden kadının Sevde olması galattan başka bir şey değildir. Bu hadîste kasd edilen kadın, Zeyneb Bint-i Cahş'dır. Resûl-i Ekrem'in irtihâlinden sonra ilk önce Zeyneb vefât etmiştir. Vefâtı da Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde vukū' bulmuştur. Sevde Bint-i Zem'a ise, Hazret-i Muâviye zamânında 54 târihinde vefât etmiştir. Sonra Vâkıdî: *"Bu rivâyet bize göre bu babda naklolunan rivâyetlerin hepsinden daha doğrudur"* diyor.

Buhârî Şerhi Telvîh'de de bu hadîs, bâzı râvîlerin galatından başka bir şey değildir, denilerek şöyle îzâh ediliyor: şâyân-ı hayrettir ki, bu galata ne Buhârî, ne de hadîs şârihleri tenbîh ve işâret etmemişlerdir. Daha garîbi Hattâbî'nin bunu yâni Peygamber'in vefâtından sonra Sevde'nin kendilerine lühûkunu i'lâm-ı nübüvvettendir, diye tefsîr etmesidir. Bunların hepsi galattır. İlk vefât eden Zeyneb Bint-i Cahş'tır. Zeyneb hakîkaten eli açık, hayır-sever bir kadındı. Hicret'in yirminci yılında vefât etmiştir. Sevde ise elli dört târihinde irtihâl eylemiştir. Müslim'in sahîhan bir rivâyetinde Hazret-i Âişe: *"İçimizde Zeyneb en hayır-hâh bir kadındı. Eli emeği ile kazandığını tasadduk ederdi"* demiştir.

Buhârî şârihlerinden Taybî, Resûl-i Ekrem'den sonra ilk vefât eden kadının Zeyneb olduğu hakkındaki rivâyetin kuvvetine bakarak Buhârî'nin bu bâbda Sevde rivâyetini şöyle tevcîh etmiştir: Resûl-i Ekrem *"Vefâtımdan sonra bana ilk iltihak edeniniz, kolu uzun olanınızdır"* buyurduğunda Huzûru Saâdet'lerinde kadınlarının hepsi değil, bir kısmı bulunuyordu. Hazret-i Âişe ve Sevde de hazırlar arasında idi. Zeyneb bu ictimâda yoktu. Bu ictimâda hazır bulunanlardan ilk vefât eden hakîkaten Sevde olmuştur. Taybî'nin bu

tevcîhini sâhib-i *Telvîh* de çok beğenmiş olacaktır ki, Buhârî'nin bu rivâyetini râvîlerin galatıdır, deyip îzâh ettikten sonra me'haz ta'yîn etmeksizin Taybî'nin bu mütâlâasını zikrediyor.

Şu kadar ki, bu tevcîhe karşı İbn-i Hibbân'ın bir rivâyeti i'tirâz olarak îrâd edilebilir. İbn-i Hibbân, Yahyâ İbn-i Hammad'dan: "*Resûl-i Ekrem'in kadınları, hiç birisi tahallüf etmeksizin huzûrunda toplanmışlardı*" sûretinde rivâyet etmiştir. Bu rivâyet, yukarıdaki ta'lîli tamâmiyle hükümsüz bırakmıştır.

Şârih İbn-i Battal da: "*Buhârî'nin bu rivâyetinde Zeyneb ismî sukût etmiş olmalıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem'den sonra vefât eden kadının Zeyneb olduğunda ehl-i Siyer'in ittifâkı vardır. Binâenaleyh bu rivâyet aslında :* " و كانت زينب اسرعنا لحوقا به = *Zeyneb aramızda Resûl-i Ekrem'e en tez lâhık olan kadın oldu, sûretinde iken Zeyneb lâfzı sukût etmiştir*" diyor.

Şârih Aynî de diyor ki: Sevde'nin târîh-i vefâtı hakkında iki rivâyet vardır: 1) Muâviye'nin zamân-ı hükûmetinde, 2) Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetinde. Bu ikinci kavli, Buhârî *Târîh*'inde isnâd-ı sahîh ile rivâyet etmiştir. Zehebî de *Târih-i Kebîr*'inde Sevde'nin Hazret-i Ömer'in evâhir-i hilâfetinde vefât ettiğini kat'iyetle ifâde etmiştir. İbn-i Seyyid de: meşhûr olan rivâyete göre, Sevde, Hazret-i Fâruk zamânında öldü, demiştir. *Siyer-i Hamîs* sâhibi Kādî Hüseyin de: yirmi iki târihi en sahîh rivâyettir, diyor.

Buraya kadar bildirdiğimiz vücûh-i rivâyât ve ta'lîlâttan başka Şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de Beyhekî'nin *Delâil*'inden, Hâkim'in *Müstedrek*'inden naklen daha birtakım rivâyetler, Kirmânî ve Taybî gibi *Buhârî* Şârihlerinden de bir hayli te'viller nakletmektedir.

Hadîs-i şerîfte ve Resûl-i Ekrem'in cevâbında: "*Kolu uzununuz*" ta'bîrindeki (yed) lâfzı, (sadaka) için istiâre edilmiştir. (Tûl) de müsteârü-minhin mülâyimi olduğu için istiâreye teşrîh olarak îrâd buyurulmuştur.

* * *

702. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ رَجُلٌ لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ
فَوَضَعَهَا فِى يَدِ سَارِقٍ فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ عَلَى سَارِقٍ

فَقَالَ اللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ
فَوَضَعَهَا فِى يَدِ زَانِيَةٍ فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ تُصُدِّقَ اللَّيْلَةَ عَلَى
زَانِيَةٍ فَقَالَ اللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى زَانِيَةٍ لَأَتَصَدَّقَنَّ بِصَدَقَةٍ
فَخَرَجَ بِصَدَقَتِهِ فَوَضَعَهَا فِى يَدِ غَنِىٍّ فَأَصْبَحُوا يَتَحَدَّثُونَ
تُصُدِّقَ عَلَى غَنِىٍّ فَقَالَ اللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى سَارِقٍ وَعَلَى زَانِيَةٍ
وَعَلَى غَنِىٍّ فَأُتِىَ فَقِيلَ لَهُ أَمَّا صَدَقَتُكَ عَلَى سَارِقٍ فَلَعَلَّهُ أَنْ
يَسْتَعِفَّ عَنْ سَرِقَتِهِ وَأَمَّا الزَّانِيَةُ فَلَعَلَّهَا أَنْ تَسْتَعِفَّ عَنْ زِنَاهَا
وَأَمَّا الْغَنِىُّ فَلَعَلَّهُ يَعْتَبِرُ فَيُنْفِقُ مِمَّا أَعْطَاهُ اللّٰهُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den, Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

(Benî İsrâil'den) bir kimse her halde (bu gece) bir sadaka vereceğim, diye nezr ederek sadakasiyle (evinden) çıkmış ve sadakasını (tesâdüfî) bir hırsızın eline sunmuştu. Sabah olunca halk:

— (Tuhaf şey?) Hırsıza sadaka veriliyor. (Bu câiz mi?) diye söylenirler. Sadakayı veren (bu yanlış işten müteessir olmıyarak):

— Yâ Rab! Yalnız Sana hamd edilir. (Sadaka verdiğim için hamd ederim,) dedi. Ve elbette sadaka veririm, diye yemîn etti, ve (gece evinden) sadakasiyle çıktığında (bu def'a da) bilmiyerek sadakayı bir zâniyenin eline sıkıştırdı. Sabahleyin halk:

— (Bu ne hal?) Bu gece de rosbuya sadaka verilmiş, diye söylenirler. Sadaka veren kimse hiç aldırmayarak:

— Yâ Rab! Fâhişeye (Sen'in irâdenle) sadaka verdiğim için Sana hamd ederim, dedi. Ve her halde sadaka vereceğim, diye azmetti. Ve sadakasiyle çıktığında bu def'a da bir zenginin eline koymuştu. Sabahleyin halk:

— Zengine sadaka verilmiş, (olur şey değil?) diye dedikodu ederler. Sadaka veren zât:

— Allāh'ım! Hırsıza, rosbuya, zengine sadaka verdiğim için Sana hamd ederim. (Bunlara sadakamı Sen'in irâdenle verdim.) diyordu. Sonra bu kimse, rü'yâsında şöyle müjdelendi:

— Hani o hırsıza verdiğin sadaka yok mu? (Kabûl olunmuştur) umulur ki, o sadaka sebebiyle hırsız, sirkatten vaz geçerek temiz bir hayâta kavuşur. Fâhişeye verdiğin sadakaya gelince, (bu da kabûl edilmiştir.) Me'muldür ki, bu kadın da çirkef hayattan kurtulup da kesb-i iffet eder. Hani o zengin! (Buna verilen sadaka da kabûl edilmiştir). Umulur ki, bu zengin de aldığı sadakadan mütenebbih olarak Allāh'ın kendisine verdiği servetten fukarâya vermeğe başlar.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî de tahrîc etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı: (Bir zengine, zengin olduğu bilinmiyerek verilen sadakanın makbûl olduğu)dur. Çünkü Cenâb-ı Hak kulunu hayır niyetle mükâfatlandırır. Şâfiî'ye, Hasan İbn-i Sâlih'e göre, sehven vermek kâfî değildir. İâde etmek vâcibtir. Bu ictihâd Sevrî'den de hikâye edilmiştir.

Hadîste sadaka veren kimsenin ismi zikr edilemediğinden bilinememiştir. Yalnız İmâm Ahmed'in bu hadîsi İbn-i Lehîa tarîkıyle A'rec'den gelen bir rivâyetinde bu adamın Benî İsrâil'den olduğu tasrîh edilmiş bulunduğundan tercememizde buna işâret ettik.

(لأتصدقن) cümlesi lâm-i ibtidâiye ve nûn-i müşeddede ile müekked bulunduğundan kasem ma'nâsı istifâde edilmiş ve tercemede (*yemîn etti, nezr etti*) diye işâret edilmiştir. Bu üç kimseye müstehak olmıyarak verilen sadakanın kabûlü hakkında Ebû Ümeyye'nin rivâyetinde bir ziyâde bulunduğundan bu da tercemede tasrîh edilmiştir.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Hadîs-i şerîften anlaşılıyor ki, Benî İsrâil zamânında sadaka, ehl-i takvâdan muhtac olanlara verilirmiş. Bunun için bu üç sınıfa sadaka verildiğine hayret etmişlerdi. Halbuki hadîsten öğreniyoruz ki, Cenâb-ı Hak kuluna hayır niyetle sevab bahşeder.

Hadîs-i şerîften zekât ve sadakanın tehzîb-i ahlâk üzerinde sahhar bir te'sîri olduğunu da öğreniyoruz. Şuurlu bir insan ne kadar fenâ olursa, gördüğü ihsânın bâr-i minneti altında kalarak düştüğü girdâb-ı felâketten kendisini kurtarmağa çalışır. Hele o mülevves tarîk-ı fuhşa sâika-i zarûretle sülûk etmiş ise, böyleleri için zekât ve sadakanın vesîle-i intibâh olduğu pek çok görülmüştür.

Yine bu hadîsten sadakanın sirren ve ihlâs ile verilmesinin fazîletli olduğunu da öğreniyoruz. Bu hadîs İmâm-ı A'zam'la İmâm Muhammed'e delil olabilir. Bunlara göre, fakîr sanılarak zengine zekât verilir de sonra zengin olduğu anlaşılırsa, zekât borcu sâkıt olur. İâde lâzım gelmez. Bu ictihad Hasen-i Basrî'den, İbrâhim-i Nehâî'den de menkuldür. İmâm Ebû Yûsüf'e, Şâfiî'ye, Hasen İbn-i Sâlih'e göre, sehven vermek kâfî değildir. İâde etmek vâcibtir. Sevrî'nin de bu ictihadda olduğu nakledilmiştir.

703 . عَنْ مَعْنِ بْنِ يَزِيدَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ بَايَعْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَأَبِي وَجَدِّي وَخَطَبَ عَلَيَّ فَأَنْكَحَنِي وَخَاصَمْتُ إِلَيْهِ وَكَانَ أَبِي يَزِيدُ أَخْرَجَ دَنَانِيرَ يَتَصَدَّقُ بِهَا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَجُلٍ فِي الْمَسْجِدِ فَجِئْتُ فَأَخَذْتُهَا فَأَتَيْتُهُ بِهَا فَقَالَ وَٱللهِ مَا إِيَّاكَ أَرَدْتُ فَخَاصَمْتُهُ إِلَى رَسُولِ ٱللهِ

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَكَ مَا نَوَيْتَ يَا يَزِيدُ وَلَكَ مَا أَخَذْتَ
يَا مَعْنُ .

TERCEMESİ

Ma'n İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhümâ*'dan (Resûl-i Ekrem'e husûsiyetini ifâde ederek) şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Ben, babam, büyük babam Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bîat ettik. Resûl-i Ekrem beni nişanladı ve evlendirdi. Ve Resûl-i Ekrem'e da'vâ arz ettim. (Bana hak verdi. Bir kere) babam Yezîd, tasadduk etmek için bir mikdar altın ayırıp mescidde kendi nâmına tasadduk edivermesi için birisine bırakmıştı. Sonra ben geldim, o adamdan bu altınları alıp babamın yanına altınlarla geldim. Babam:

— Va'llāhi bu parayı sana verilsin diye bırakmadım, diye altınları almak istedi. Ben de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e keyfiyeti arz ettim. Resûl-i Ekrem (babama hitâb ederek):

— Ey Yezîd! Niyet ettiğin sadaka savâbı sana âidtir. (Bana karşı dá:) Ey Ma'n! Aldığın sadaka parası da senindir, buyurdu.

İZÂHI

Râvî Ma'n İbn-i Yezîd, Sülemî[1] dir. "*Ma'n*'nın büyük babasının adı da "*Ahnes İbn-i Habîb*"dir. Baba, oğul, büyük baba üçü de Bedir gâzîlerindendir. Bu müstesnâ şeref, İslâm târihinde hiç bir

---

1 سلمى : بالفتح و السكون الى سلم جد. و بالضم و الفتح الى سليم قبيلة مشهورة منها لعباس بن مرداس و لعرباض بن سارية. و بفتحتين الى سلمه بكسر اللام بطن من الانصار و كسرها المحدثون ايضا فى النسبة و الى سلمية مدينة بالشام و الى سلمة بن مالك بالفتح بطن من كندة. و سلمة بن عمر و بطن من جعفى [لب اللباب]

Sahâbî âilesine nasîb olmamıştır. Yalnız üçünün de Bedrî olduklarını za'fa uğratan, İmâm Ahmed İbn-i Hanbel ile Taberânî'nin "*Yezîd İbn-i Ahnes*"e müntehî olan şöyle bir rivâyetleri vardır: Yezîd İbn-i Ahnes, kendi âilesi halkı ile müslüman olmuş, yalnız âile halkından bir kadın, şeref-i İslâm ile müşerref olmaktan imtinâ eylemiş olduğundan: "*Kâfir kadınları nikâh-ı sâbıklariyle tutmayınız!*" meâlindeki âyet-i kerîme [1] nâzil olmuştur. Bu âyet-i kerîme ise Bedir'den sonra nâzil olmuştur. Fakat kadının küfürde devâmı bunların Bedir gāzîliğine mâni' olamaz.

Bu hadîs-i şerîften, babanın malından sadaka, sıla, hibe, tarîkıyle evlâdın zimmetine geçen mala babanın rücûu sahîh olmadığı hükmü müstefâd olur. İmâm Ebû Hanîfe'nin kavli böyledir. Ulemânın ittifâkına göre, babanın borcu olan sadaka-i vâcibeyi oğlunun alması, babanın borcunu ıskāt edemez. Bu menfî hükümden sadaka-i tetavvû' ve nâfile müstesnâdır. Şârih İbn-i Battal: "*Bu hadîste Resûl-i Kibriyâ Efendimiz'in, Yezîd İbn-i Ahnes'e (Sadakanın sevâbı senindir, sadakanla me'cûr olursun) buyurmalarına göre, bu sadakanın vâcib olan sadaka ve zekât nev'inden olmayıp sadaka-i tetavvû' olduğu anlaşılır ve nâfile sadakaya haml edilmelidir*" diyor. İmâm Şâfiî'ye göre, bir babanın oğlu borçlu veyâhud asker ve gāzî olursa, babasının sadakasını alabilir. Ma'n İbn-i Yezîd hadîsi de İmâm Şâfiî'ye göre, bu iki nevi'den birisine mahmuldür.

Gerek İmâm Şâfiî ve gerek diğer eimmeye göre, bilâ-hilâf sâbit olan bir hakîkat-i şer'iyye varsa o da: nafakası vâcib olmıyan ahvalde baba ve oğuldan zengin olan tarafın, fakir olan tarafa fukarâ ve mesâkîn sehminden zekât ayırıp vermesi câizdir. Bu halde tarafeynden biri öbirisine ecnebî vaziyetinde bulunuyor. Başka sûretle câiz değildir. Usûlün fürûa, fürûun da usûle zekât vermelerinin câiz olmadığı mes'elesi Hanefî kitablarında mesâil-i mütûn sırasında muharrerdir.

Nafakası vâcib olmıyan sâir akrabâdan muhtâc olanlara zekât verilmesi hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ* tecvîz etmiştir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın, Kāsım'ın, Ahmed İbn-i Hanbel'in ictihadları da böyledir. Bunlara göre, bu

1 (ولا تمسكوا بعصم الكوافر). Isam, ısmetin cem'idir. Burada akd-i nikâh ma'nâsınadır. (Kevâfir) de kâfirenin cem'idir. Dârib, dâribe gibi.

nevî akrabâya edilen yardım, verilen sadaka, hem de sıla-i rahmdir, demişlerdir. Hasen-i Basrî, Tâvûs ise akrabâya zekât verilmesini tecvîz etmemişlerdir. Eşheb de bu ictihadda bulunmuştur. İmâm Mâlik de bütün zekâtın akrabâya tahsîsini çirkin görmüş. O akrabâ velevki nafakası üzerine lâzım olmıyan uzak sınıftan olsa bile, dermiş.

İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde bildirdiğine göre: âilesi arasında birlikte oturmayan akrabâya tasadduku tecvîz eden selef ulemâsı arasında İbn-i Abbâs, Saîd İbn-i Müseyyeb, Atâ İbn-i Ebî Rebâh, Dahhâk, Tâvûs, Mücâhid gibi eâzim de vardır.

Müsned-i Dâremî'de merfûan: "*Sadakanın fazîletlisi dargın akrabâya verilenidir.* [1]" buyurulduğu rivâyet edilmiştir. Bu hadîsi İbn-i Mâce de Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiş ve Münâvî'nin beyânına göre, Münzirî de hüsnüne şahâdet etmiştir. Sadakanın böyle dargın ve gönlü, zengin akrabâsına küskün fakîr akrabâya verilmesinin efdal olması, adâvetin zevâline ve muhabbete inkılâbına vesîle olmasından dolayıdır. Münâvî bir sebeb olarak da: "*Dargın akrabâya böyle muâvenet etmekte nefse muhâlefet ederek terbiye-i nefs gibi bir mühimme-i ahlâkıye de vardır*" diyor. Sonra Münâvî: Barışık akrabâya vermek de ecr-ü sevab cihetiyle ecnebîye vermekten daha fazîletli olduğunu bildiriyor.

Yine bu hadîs-i şerîften mesâil-i hukûkıyede baba ile oğul arasında husûmet ve ihtilâf tahaddüs ederek oğlun mahkemeye mürâcaati, oğlun babasına âsî addedilmiyeceği hükmü müstefâd olur. İmâm Mâlik bunu da çirkin görmüş, birr ü ihsâna münâfî addetmiştir.

704 . عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ كَانَ لَهَا أَجْرُهَا بِمَا أَنْفَقَتْ وَلِزَوْجِهَا أَجْرُهُ بِمَا كَسَبَ وَلِلْخَازِنِ مِثْلُ ذٰلِكَ لَا يَنْقُصُ بَعْضُهُمْ أَجْرَ بَعْضٍ شَيْئاً .

[1] افضل الصدقة على ذى الرحم الكاشح [رواه ابن ماجه عن ابى هريرة رضى الله عنه]
و الكاشح بالشين المعجة والحاء المهملة الذى يضمر العداوة و يطوى عليها كشحه اى باطنه [عزيزى]

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

Ev kadını, evinin taâmından isrâf etmiyerek (örf ü âdete göre âilesine, müsâfirlerine) infâk ve ikrâm ettiğinde, bu infâk ile me'cûr ve müsâb olur. Bu malı kazandığı cihetle de zevci, muhâfaza ettiği için hizmetçisi bir o kadar sevab kazanır. Bunlardan bâzısının ecr-ü sevâbı, öbirlerinin sevâbından hiç bir şey eksiltmez.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî buradan başka Zekât bahsinin bir kaç yerinde beş senedle de rivâyet etmiştir. Büyû' bahsinde de rivâyeti vardır. Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhibleri de müteaddid tariklerle ve meâlen müttehid metinlerle rivâyet etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı: (Sadakasını bizâtihî vermeyip de hâdimine vermesini emreden kimsenin, böyle bi'l-vâsıta verdiği sadakadan müsâb olacağı) sûretindedir.

Buhârî'nin böyle bir bâb küşâdına ve bi'l-vâsıta verilen sadakanın sevâbını beyâna lüzum görmesi, bundan evvel *Sahîh*'inde : "الصدقة باليمين = *mergūb olan sadaka binnefs verilen sadakadır*" başlığı ile açtığı bir bâb ile tenâzür husûlüne, ve bi'l-vâsıta verilen sadakadan da sâhib-i malın me'cûr olduğunu bildirmek gāyesine ma'tuftur. Bu bâbın, şimdiye kadar tercemesi hiç geçmiyen ve burada *Tecrîd*'e alınmamış bulunan Ebû Hüreyre'nin bir hadîsini bildirmek isteriz: Ebû Hüreyre'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"*Yedi sınıf insan vardır ki, Cenâb-ı Hak, Arş-ı ilâhîden başka hiç bir tarafta gölge bulunmadığı Kıyâmet gününde Arşının gölgesinde sâye-bahş edip bunları gölgelendirir:*

1) Âdil imâm, Devlet reîsi, 2) Hâlikına ibâdet ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç, 3) Kalbi mescidlere muhabbetle alâkadar olan musallî, 4) Allah için sevişen ve bu muhabbetle birleşip bu sevgi ile ayrılan iki kişi, 5) Güzel ve içtimâî mevkii yüksek bir kadın tarafından da'vet ve

kendisine arz-ı nefs edilip de: "Ben Allah'dan korkarım!" cevâbiyle mukābele eden er kişi, 6) Sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak derecede gizli sadaka veren sâhib-i gınâ, 7) Halktan hâlî olarak Allāh'ı zikr edip gözleri yaş döken sâhib-i takvâ [1]."

Dînî, içtimâî, ahlâkî çok mühim esasları bize ta'lîm eden bu hadîs-i şerîfi Buhârî Zekât bahsinden başka *Sahîh*'inin Cum'a, Rikāk, Muhâribîn bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim Zekât, Tirmizî Zühd, Nesâî de Rikāk bahislerinde tahrîc etmişlerdir.

Asıl mevzûu-bahsimiz olan Hazret-i Âişe hadîsine gelince, Buhârî'nin rivâyetinde: "*Kadın zevcinin malından infâk ederse*" deniliyor. Tirmizî'nin rivâyetinde: "*tasadduk ederse*" sûretindedir. Gerek bu tarîk-ı rivâyetin delâletiyle, gerek Buhârî'nin zekât ve sadaka mevzûunda rivâyeti cihetiyle bu infak, tasadduk demek olacak.

HAZRET-İ ÂİŞE HADÎSİNDEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ VE İÇTİMÂÎ HAKÎKATLER :

Erkeğin kazancında kadının tasarrufu, en nâzik içtimâî mesâil cümlesindendir. Bu sebeble hadîs-i şerîfte ve bu hadîsin diğer rivâyet tariklerinde bu tasarruf, bâzı kayıtlara ve şartlara tâbi' tutulmuştur. Bunlardan en mühimi, Buhârî'nin buradaki rivâyetinde bulunan (غير مفسدة = *Hadd-i ma'rûfu tecâvüzle âile maîşetinin, âile dirliğinin bozulmaması*) şartıdır. Bu bir menfî şarttır. Fakat sâha-i şumûlü gāyetle vâsi'dir. Kadının tasarrufu ile âile maîşetinin, âile dirliğinin bozulmaması birtakım şartların vücud ve tahakkuku ile te'mîn edilebilir. Bunlardan birisi, bu infâkın ev azığına münhasır olmasıdır. Bu tahsîs, hadîsin sarâhati ile sâbittir. İkincisi, kadının infâkı zevcin mantûkan veyâhud örf ü âdete tâbiiyyetle mefhûmen izn-ü rızâsına iktirân etmiş bulunmasıdır. Binâenaleyh zevcin parasiyle kadının ikram ve tasadduku bu bahisten hâriçtir. Para husûsu, kadının zevcin servetinden tasarrufu demektir ki, bu bâbda muhakkak ve vâcib olan zevcin sarâhaten izin ve rızâsının bulunmasıdır. Yine yukarıdaki şartlara mebnî 1) hudûdu örf ü âdetle ta'yîn edilmiyen, 2) zevcin rızâsı olup

---

[1] عن ابى هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: سبعة يظلهم الله تعالى فى ظله يوم لا ظل الا ظله امام عادل و شاب نشأ فى عبادة الله و رجل قلبه معلق فى المساجد و رجلان تحابا فى الله اجتمعا عليه و تفرقا عليه و رجل دعته امرأة ذات منصب و جمال فقال انى اخاف الله و رجل تصدق بصدقة فاخفاها حتى لا تعلم شماله ما تنفق يمينه و رجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه [رواه البخارى]

olmadığı şübheli bulunan 3) zevcin buhli sebebiyle örnek ziyâfetlere taraftâr olmadığı kavlen tasrîh edilen, 4) yâhud zevcin bu muhâlefeti ahval ve etvâriyle izhâr edilmiş bulunan hususlarda kadının infâkı haramdır. Mevzûumuz olan hadîs-i şerîfte zevcin izin ve rızâsı olmıyarak kadının tasadduk edebileceği zikredilmemiştir.

Şârih Hattâbî bu hadîs-i şerîf hakkında şu mutâlâayı dermeyân ediyor: bu hadîs-i şerîf örf ü âdet üzerine şeref-vârid olmuştur. Bu babdaki örf ise, zevcin hayat arkadaşını müsâfire ikrâm, fukarâya tasadduk husûsunda serbest bırakmak esâsı üzerine müessestir. Gerek Hicaz'da, gerek sâir bilâd ve memâlikte âdât-ı nâs bu sûretle mu'teber olduğu için Resûl-i Ekrem ev kadınını, salâha bâdî olur bir sûrette infak ve tasadduka teşvîk, fesad ve israftan men'-ü tahzîr buyurmuştur.

Bu babda menfî rivâyet de vardır ki, bu da zevcin rızâsı olmaksızın ev azığından bile kadının infak ve tasaddukunu men'e delâlet eden Ebû Ümâmeti'l-Bâhilî hadîsidir. Tirmizî'nin *Sünen*'inde rivâyetine göre, Ebû Ümâme Hazretleri diyor ki: Resûl-i Ekrem Haccetü'l-Vedâ' yılında îrâd ettikleri hutbelerinde:

— Hiç bir kadın zevcinin izni olmaksızın zevcinin evinden, kazancından bir şey infak ve tasadduk eylemesin! buyurduğunu işittim. Cemâat tarafından:

— Yâ Resûla'llāh! Taâm da mı infak etmesin? diye sorulduğunda Resûl-i Ekrem:

— Ev azığı en azîz malımızdır, diye cevab verdi [1].

Mevzûu-bahsimiz olan Hazret-i Âişe hadîsinde zevcin rızâsı zikredilmediği halde Ebû Ümâme hadîsinde tasrîh buyurulmuştur.

Ebû Dâvud'un rivâyet ettiği Sa'd İbn-i Ebî Vakkās hadîsinde de kadının tasarrufu ekmeğe sebzeye, meyvaya hasr ü tahsîs edilmiştir. Hazret-i Sa'd diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna bir kısım kadınlar gelmişti. İçlerinde Mudar kabîlesi kadınlarından olduğu zan olunan yaşını, başını almış bir kadın ayağa kalktı. Ve:

---

[1] عن ابی امامة الباهلی قال: سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول فی خطبة عام حجة الوداع: لا تنفق امرأة شیئا من بیت زوجها الا باذن زوجها. قیل یا رسول الله! و لا الطعام. قال ذاك افضل اموالنا [رواه الترمذی و قال حدیث حسن و اخرجه ابن ماجه ایضا]

— Yâ Nebiyya'llāh! Biz kadınlar babalarımızın, oğullarımızın, kocalarımızın kazancından yiyebilir miyiz? Ve bunların mallarından bize hangileri halâl olur? diye sordu. Resûl-i Ekrem de:

— Size halâl olan ratabdır, (ekmek, sebze, üzüm ve hurma gibi yaş meyvalardır.) Bunları hem yersiniz, hem de hediye edebilirsiniz, buyurdu [1].

HULÂSA: Bu hadîs-i şerîflerin bize ilham ve ta'lîm buyurduğu içtimâî hakîkatler şunlardır:

1) Zevcin kazancından kadının fukarâya tasadduk ve misâfirlerine ikrâm edebileceği mikdârın hudûdu mekādîrini ta'yîn etmek, o malı alın teriyle kazanan zevcin hakkıdır.

2) Zevcin kavlen veya hâlen sükût ettiği ahvalde örf hâkimdir. Şu kadar ki, zevcin fakr ü gınâsiyle, buhl ü sehâsiyle, her belde âdetinin ihtilâfı ve zamânın tebeddülü ile, infak ve tasadduk edilen şey'in yaş meyva gibi fesâda ma'ruz mevaddan olup olmamasiyle kadının bu babtaki hudûdu tasarrufu dâimâ değişebilir. Ve dâimâ nazar-ı dikkate alınacak en mühim nokta da bu mütehavvil ahval ve hâdisattır. Bu sebeble Şâri' tarafından zevcin rızâsı ve örfün hâkimiyeti fevkında şu düstûru iktisâdî konulmuştur:

3) Kadının bu nevî tasarrufunun fesâda, isrâfa müeddî olmaması düstûru ki, (غير مفسدة) kaydinden öğreniyoruz. Hakîkaten zevc, hanımına infak ve ikrâm husûsunda mutlak ve bî-hudut bir serbestî bahşetmiş olabilir. Yâhud da örf, misâfire mükellef ziyâfet vermek üzere cârî olmuş bulunabilir. Fakat ev kadınının zevcin mutlak izni vardır, yâhud örf-i belde böyledir, diye hadd-i ma'külü tecâvüz ederek har vurup harman savurması israftır, kat'î sûrette haramdır. (İsraftan ictinâb, tasarruf iltizâm edilmesi) hususlarındaki vesâyâ-yi Nebevî'ye münâfîdir. Âile münâsebâtının en nâzik noktaları olan bu hayâtî şartlara dikkatsizlik yüzünden pek çok âile dirliksizlikleri vücûd bulmaktadır.

---

[1] عن سعد بن ابى وقاص قال: لما بلغ رسول الله صلى الله عليه وسلم النساء قالت امرأة جليلة كأنها من نساء مضر. فقالت: يا نبى الله! أنأكل من عمل آبائنا و ابنائنا و ازواجنا، فما يحل لنا من اموالهم؟ قال: الرطب، تأكليه و تهديه. قال ابو داود الرطب الخبز و البقل الرطب و كذا العنب و سائر الفواكه الرطبه دون اليابسة [عمدة القارى : ج ٤، ص ٣٢٣] .

705. عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غِنًى وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللّٰهُ وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللّٰهُ .

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den naklen Hakîm İbn-i Hizâm *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: (Veren) yed-i ulyâ, (alan) yed-i süflâdan hayırlıdır. Tasadduka, nafakası üzerine vâcib olanlara ihsân ile başla!. Sadaka-i kâmile, bol maldan verilendir. Tese'ülden sakınmak istiyenleri Allah afîf kılar. (Halkdan) müstağnî olmak isteyenleri de Allah ganî kılar.

İZÂHI

TERCEME-İ HAL :

Bu îzâhımıza Hakîm İbn-i Hizâm İbn-i Hüveyled-i Esedî Hazretlerinin, her fıkrası yüksek bir asâlet ve necâbet ifâde eden müstesnâ terceme-i hallerini yazmakla başlıyoruz: Hakîm Hazretleri Ezvâc-i Tâhirât'tan Hadîce *radiya'llāhu anhâ*'nın kardeşinin oğludur.

Vak'a-i Fil'den on üç sene evvel Kâ'be'nin içinde doğmuştu. Hicret'in elli dördüncü yılında Medîne'de vefât etmiştir. Buhârî İbn-i Hizâm'ın altmış sene câhiliyet devrinde, altmış sene de devr-i İslâm'da yaşadığını haber verdiğine göre, en çok yaşayan Ashab'tan ma'duttur. İbn-i Hizâm eshıyâ' ve ağniyâ-yi Arab'dan idi. Câhiliyet devrinde yüz köle âzâd, yüz deve sadaka etmişti. Feth-i Mekke günü müslüman olan İbn-i Hizâm bir haccında maiyetinde yüz köle ve yüz kurbanlık deve ile Arafat'ta vakfe etmiştir. Kölelerin boğazlarında birer gümüş gerdanlık asılmış ve üzerlerinde: "عتقاء الله عن حكيم بن حزام = Bu

köleler, Hakîm İbn-i Hizâm tarafından Allah için âzadlılardır" cümlesi yazılı idi. Bunlara yüz koyun hediye etmişti. Hakîm İbn-i Hizâm'ın meâsir-i hayriyesi böyle yüzer yüzer devâm ettiği için Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, "*Hüneyn*" ganâiminden Hakîm'e yüz deve hisse vermişlerdi. Kırk hadîs rivâyet etmiştir. Bunlardan dördünde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. Saîd İbn-i Müseyyeb, Abdullāh İbn-i Hâris, Urve, Mûsâ İbn-i Talha'nın Hakîm'den rivâyetleri vardır [*Hulâsa, Aynî*].

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi: (Sadaka-i kâmile, ancak zahr-i gınâdan yâni kuvvetli bir servete istinâd eden gınâdan verilen sadakadır) unvanlı bir bâbında zikretmiştir. Bu unvan, Ahmed İbn-i Hanbel' in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den tahrîç ettiği: (لا صدقة الا عن ظهر غنى) hadîsinden alınmıştır. Mevzûu-bahsimiz olan hadîsin bir parçası olan bu fıkrayı Buhârî Vasâyâ bahsinde ta'lîkan zikretmiştir.

(ظهر غنى = *Zahr-i gınâ*) ta'bîrini îzâh ederek Şârih Hattâbî: zahr kelimesi, bu ve emsâli ibârelerde kelâmı işbâ' ve sözü kuvvetlendirmek için ziyâde kılınır, diyor. Burada: (kuvvetli bir mala istinâd eden sadaka hayırlıdır) demektir. İşte böyle varlıkla verilen sadaka, sadaka-i kâmiledir. Yoklukla ve ihtiyac içinde verilen sadaka değil, ma'nâsını ifâde eder. Binâenaleyh (لا صدقة الا...) cümlesindeki nefiy, kemâl-i nefiydir. Bu cihetle Şârih Hattâbî bunun ma'nâsı: "*kişinin malından ehline, ıyâline kifâyet edecek mikdârını ayırdıktan sonra çıkarıp verdiği sadaka, hayırlı sadakadır*" demektir, diyor.

Buhârî *Sahîh*'inde kendisi de (لا صدقة الا عن ظهر غنى = *Sadaka ancak kuvvetli bir servetten ayrılıp verilir ve bu sadaka, hayırlı sadakadır*) hükmünü, ta'lîkan rivâyet ettiği beş hadîs ile tefsîr ve îzâh ediyor. Ve bunları tasaddukun şerâit-i esâsiyesinden addediyor:

1) Sadaka veren kimsenin ne kendisi, ne de âilesi muhtaç olmamak, borçlu da bulunmamak. Üzerinde kul borcu olan kimse için vâcib olan, evvelâ borcunu vermektir. Bu farzdır. Sadaka vermek nâfiledir. Borçlunun kazancı kendisinin değil, bi'l-kuvve alacaklının malıdır. Binâenaleyh borçlunun kazancında sadaka vermek sûretiyle tasarrufu bir nevî sefâhattir. Hâkim tarafından hacr olunur. Bu bâbta Buhârî borçlunun sadaka vermesi, hibesi, köle âzâd etmesi merdudtur, dedikten sonra ta'lîkan ve birinci olarak: "«من اخذ اموال الناس يريد اتلافها اتلفه الله» = *Bir kimse halkın malını isrâf için borçlanırsa, Allah*

o malı itlâf eder" hadîsini rivâyet ediyor. Buhârî burada ta'lîkan zikrettiği bu hadîsi aşağıda istikraz bahsinde de Ebû Hüreyre'ye vaslederek şöyle rivâyet ediliyor: (*Kim ki halkın malını edâ etmek niyetiyle borçlanırsa, o kimseye Allah borcunu ödemeyi teshîl eder. Kim ki itlâf ve isrâf etmek üzere borç alırsa, Allah itlâf eder, borç aldığı malın hayr ü bereketini gözmez*) [1].

Bundan sonra Buhârî, kendisi ve âilesi muhtâc iken sadaka verebilecek yalnız Ebû Bekr-i Sıddîk, Ensâr-i Kirâm gibi nüfûs-i zekiyye sâhibleridir, diyerek bunları istisnâ ediyor. Bu iki istisnâ ile de ta'lîkan rivâyet ettiği hadislerin ikinci ve üçüncüsüne işâret etmiş oluyor.

2) Kütüb-i *Siyer*'de meşhûr olarak bildirildiği üzere Hazret-i Ebû Bekr, malının hepsini tasadduk etmişti. Ebû Dâvud'un, Tirmizî'nin, Hâkim'in Zeyd İbn-i Eslem tarîkıyle sahîhan rivâyetlerine göre, Hazreti Ömer şöyle demiştir: Resûl-i Ekrem sadaka emrettikleri sırada tesâdüfî yanımda bol bir mal bulunuyordu. İçimden:

— Günün birisinde Ebû Bekr'i geçmek mukadderse tam sırasıdır. Bu gün Ebû Bekr'e tekaddüm ederim, dedim. Peygamber'in huzûruna gelip malımın yarısının sadaka olduğunu arz ettim. Halbuki Ebû Bekr mâlik olduğu malın hepsini sadaka olmak üzere takdîm etmişti. Resûl-i Ekrem Ebû Bekr'e:

— Ya âilene ne alıkoydun? diye sorduğunda, Ebû Bekr:

— Allāh'ın rızâsını Peygamber'in sevgisini yâ Resûla'llāh! diye cevâb verdi.

Taberî'nin ve başkalarının beyânına göre, ulemânın cümhûru indinde: sıhhati, akl ü şuûru yerinde olan bir kimse üzerinde kul borcu olmıyarak, fakr ü ihtiyâcın tazyîkına sabrederek mecmû-ı malını tasadduk ederse ve kendisinin âilesi de bulunmazsa, veyâhud bulunur da kendisi gibi sabr ü tahammül sâhibi olurlarsa, bu şerâit dâiresinde sadaka câizdir. Bu şartlardan birisi eksik olursa, mecmû-ı malı tasadduk mekruhtur. Bâzı ulemâ da merdudtur, demişlerdir. Nasıl ki, Hazret-i Ömer, Gaylân-i Sakafî'nin mecmû-ı malını taksîm etmesini reddetmişti. Ulemâdan bâzıları da sülüs malı hakkında-

[1] عن ابى هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه وسلم قال : من اخذ اموال الناس يريد اداءها ادى الله عنه. و من اخذها يريد اتلافها اتلفه الله [رواه البخارى]

ki tasarruf ve tasadduku kabûl edilip iki sülüsü kendisine red olunur. demişlerdir. Evzâî'nin, Mekhûl'ün kavl ü ictihadları da böyledir. Mekhul'den gelen bir rivâyette ise nısfı red olunur.

3) Ensâr-i Kirâm'ın Muhâcirleri nefislerine tercîh ve ihtiyâr etmelerine gelince, bunun târihî misâlleri saymakla tükenmez. Resûl-i Ekrem tarafından Ensâr ile Muhâcirler arasında bir kardeşlik te'sîs buyurulmuştu. Hiç bir târihte misline tesâdüf edilmiyen bu hâdise üzerine Ensâr bütün mallarını, mülklerini muhâcir kardeşleriyle aralarında taksîm etmişlerdi. Ebû Hüreyre'nin rivâyetine göre, bir kere de Resûl-i Ekrem'e aç birisi gelip yiyecek istemişti. Resûl-i Ekrem Hâne-i Saâdet'e birisini gönderip yiyecek istemişti. Fakat evde sudan başka bir şey bulunmadığı haberini alınca, mecliste bulunanlara: içinizde şu fakîrin karnını doyuracak kimse var mıdır? buyurmaları üzerine "*Ebû Talha*" kalkıp fakîri evine götürerek karısından yiyecek istemiş. O da yalnız çocuklara yetişecek kadar gıdâ bulunduğunu söylediyse de Ebû Talha bu ciheti hisâb etmiyerek yemeği müsâfirine ikrâm etmiştir. Hattâ müsâfire hürmeten onunla birlikte sofraya oturduğu halde kendisi yemek yiyormuş gibi göstererek müsâfirinin karnını doyurmağa çalışmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in Haşr sûresindeki: "و يؤثرون على انفسهم و لو كان بهم خصاصة = *Ensâr, kendileri muhtâc olsalar bile yine Muhâcirleri nefislerine tercîh ederler*" âyet-i kerîmesi ile bu ulvî hâdiseye işâret buyurulmuştur. Bu da sadaka husûsunda ulvî ve müstesnâ hallerdendir.

4) Buhârî *Sahîh*'inde diyor ki: Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* kişinin kendi malını mahvetmesini nehyetmişti. Böyle bir adamın sadaka için başkasının malını imhâya ne hakkı olabilir? Kâ'b İbn-i Mâlik'in tevbesine dâir uzun bir hadîs ki, aşağıda sûre-i Tevbe'nin tefsîrinde gelecektir. Bunda şâir-i Nebevî Hazret-i Kâ'b'ın huzûr-ı Pergamberî'ye gelip:

— Yâ Resûla'llâh! Günahlarımdan tevbe ettim. Bütün malımı Allāh'ın rızâsı, Peygamber'in sevgi ve muhabbeti için tasadduk ederek bu malımdan tecerrüd etmek de tevbemin mütemmimidir, demişti. Resûl-i Ekrem:

— "امسك عليك بعض مالك فهو خير لك = *Ey Kâ'b! Malının bir kısmını kendin için alıkoy. Bu senin için hayırlı bir harekettir*" buyurup mecmû-ı malını tasadduktan bu büyük şâiri men' etmiştir.

Hazret-i Ebû Bekr'i mecmû-ı malını tasadduktan men' etmeyip de ikinci Akabe bîatinde bulunmak şerefini hâiz olan Kâ'b gibi kadîmü'l-İslâm bir Sahâbî'yi bu hareketinden men' etmesi Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in sabrı şedîd, tevekkülü kavî müstesnâ bir şahsiyet olmasından dolayıdır. Hazret-i Sıddîk'ın bu âlî seciyesi hiç bir kimse için nümûne-i imtisâl olamazdı.

5) Sonra Buhârî Ebû Hüreyre'den mevzûumuz olan hadîs-i şerîfin son fıkrası olan " خير الصدقة ما كان عن ظهر غنى وابدأ بمن تعول = *Sadakanın hayırlısı, bol bir servetten ayrılıp verilendir. İnfak ve tasadduka da nafakası üzerine vâcib olan kimse ile başla*" emr-i şerîfini rivâyet ediyor.

YED-İ ULYÂ VE YED-İ SÜFLÂ :

Buhârî'nin İbn-i Hizam'dan gelen bu rivâyetinde taraf-ı Peygamberî'den yed-i ulyâ ve yed-i süflâ'nın tefsirlerine dâir bir şey bildirilmemiştir. Bu iki lâfzın, tercemesi bundan sonra gelecek olan Abdullāh İbn-i Ömer'in rivâyetinde (yed-i ulyâ infâk eden, yed-i süflâ da isteyen eldir) diye tefsîr buyurulduğunu görüyoruz. Bu babta Taberânî'nin, Bezzâr'ın ve diğer ashâb-ı mesânidin bir çok rivâyetleri varsa da Zeynüddîn-i Irâkî *rahmetu'llāhi aleyh* bunları İbn-i Ömer'in rivâyeti derecesinde sahîh bulmuyor. Ve yed-i ulyâ infâk edip veren eldir, yed-i süflâ da alan el, diyor. Biz de tercemede bunu tercîh ederek kavs içinde gösterdik.

Nesâî'nin Ebû Hüreyre'den bir rivâyetinde yed-i ulyânın veren el olduğu tasrîh edildikten sonra îtâ ve infâkın ale'd-derecât sûret-i ta'lîm buyurulduğundan bunu da meâlen bildirmeği lüzumlu gördük.

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* diyor ki: Biz Medîne'ye geldiğimizde Resûl-i Ekrem'i minber üzerinde hutbe îrâd eder bulduk. Hutbesinde şöyle:

— Veren el yüksektir. Ashâbım! Sadaka veriniz, buyurmuştu. Ashâb'tan birisi:

— Yâ Resûla'llāh! Yanımda bir dînârım var. (Kime vereyim?) diye sormuştu. Resûl-i Ekrem:

— Bunu nefsine harca, buyurdu. O Sahâbî:

— Yâ Resûla'llāh! Yanımda başka bir dînar daha var, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Bunu da zevcene, hayat yoldaşına sarf et! buyurdu. Sahâbî:

— Bir üçüncü dînâr daha var, demişti. Resûl-i Ekrem de:

— Bunu da çocuğuna tasadduk eyle! buyurdu. Sahâbî:

— Başka bir dînâr daha vardır, demekle Resûl-i Ekrem:

— Bunu da hâdimine tasadduk eyle! buyurdu. Sahâbî beşinci olarak:

— Bir dînârım daha var, demişti. Resûl-i Ekrem:

— Artık sen basîretkâr bir adamsın, buyurdu.

Bu hadîsi İbn-i Hibbân da *Sahîh*'inde, bu sûretle rivâyet etmiştir. Yalnız Ebû Dâvud ile Hâkim'in rivâyetlerinde veled, zevce üzerine takdîm edilmiştir.

Hattâbî bu hadîsin şerhinde diyor ki: bu hadîs-i şerifteki tertîb teemmül edilirse, Resûl-i Ekrem'in tasadduk husûsunda evleviyet ve akrebiyete göre bir silsile tertip ve tâkib buyurdukları derhal anlaşılır. Ebû Dâvud ile Hâkim'in rivâyetlerinde çocuğun ikinci, zevcenin üçüncü olarak zikr olunmuş bulunmasına göre, çocuğun hayâtî bakıma muhtâc olduğundan dolayıdır, denilebilir. Zeynüd-dîn-i Irâkî de: Ebû Dâvud rivâyetine göre, tertibde ikinci gelen çocuk, tufûliyyet çağındaki çocuk olacaktır, diye tevcîh edilir, diyor.

Yine Nesâî'nin Ebî Humeyd-i Sâidî'den gelen bir rivâyetinde daha şumullü ve umûmî bir tertîbe şâhid oluyoruz. Bu tertîbi de Resûl-i Ekrem şöyle ta'lim buyurmuşlardır.

Evvelâ zâtî ve nefsî vazîfeni îfâ et. Nefsinden ne artarsa bunu da ehline, âilene sarf eyle. Âilenden bir şey artarsa, bunu da akrabâ ve teallûkātına tasadduk eyle. Bunlardan arta kalanı da sağındaki, solundaki konuya, komşuya tasadduk et [1].

Gerek bu hadîste, gerek bundan evvelki Ebû Hüreyre hadîsinde birinci derecede vazâif-i nefsiyye zikredilip diğerlerine takdîm edilmiştir. Bunda bir hodkâmlık vardır, zannedilmemelidir. Bilâkis âile ve diğer vazâif-i sıhriyye ve medeniyyenin îfâsı, bir âile reisinin tamâmen zinde ve sıhhatte olmasına mütevakkıftır. Bunun için insanın yemek, geymek gibi idâme-i hayât için muhtâc olduğu kendi vazâif-i zâtiyesini en önce îfâ ve bunu her vazîfeye takdîm etmesi zarûrîdir.

Yalnız aklî ve felsefî esaslardan mülhem olarak yazılan ahlâkî eserlerde de vazâif-i ahlâkıyye bu sûretle beş nev'e ayrılmıştır: nefsî, âilevî, hem-şehrî, insânî, medenî.

[1] عن ابى حميد الساعدى قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ابدأ بنفسك فتصدق عليها، فان فضل شئ فلا هلك فان فضل عن اهلك شئ فلذى قرابتك، فان فضل عن ذى قرابتك شئ فهكذا و هكذا [رواه الطبرانى]

706. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَذَكَرَ الصَّدَقَةَ
وَالتَّعَفُّفَ وَالْمَسْئَلَةَ الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى فَالْيَدُ
الْعُلْيَا هِيَ الْمُنْفِقَةُ وَالْيَدُ السُّفْلَى هِيَ السَّائِلَةُ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

Bir def'a Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* minber üzerinde sadakadan, taaffüften tese'ülden bahsetmişti, (zenginleri sadakaya, fakirleri de tese'ülden tahzîr ile afîf olmağa teşvîk ederek) demişti ki:

Yed-i ulyâ, yed-i süflâdan hayırlıdır. Çünkü yed-i ulyâ münfikadır, (verir, yükselir). Yed-i süflâ ise sâiledir, (alır, alçalır).

707. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَاءَهُ السَّائِلُ أَوْ طُلِبَتْ إِلَيْهِ حَاجَةٌ
قَالَ اشْفَعُوا تُؤْجَرُوا وَيَقْضِي اللّٰهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا شَاءَ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir sâil geldiğinde, yâhud kendilerinden bir hâcet istenildiğinde o Hazret bize: "*Siz de* (bu işin husûli için bana) *delâlet ediniz, me'cûr olursunuz. Gerçi Cenâb-ı Hak Peygamberinin niyâz ve şefâati üzerine ne dilerse onu infâz edecektir*" buyururdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi buradan başka Edeb ve Tevhîd bahislerinde de zikretmiştir. Müslim ile Ebû Dâvud da Edeb'de, Tirmizî İlim, Nesâî de Zekât bahislerinde tahrîc etmişlerdir. Bu hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem'in Ashâbına ta'lim buyurdukları şefâat: bir fakir için yâhud bir sâhib-i hâcet için âher nezdinde istenilen şey'in kabûlüne delâlet etmektir. Şefâat ve delâlet mendubtur. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in mekârim-i ahlâkı cümlesindendir. Sûre-i Nisâ'da: "*Kim ki bir muhtâcın def'-i zarûreti veyâhud bir mazlûmun def'-i mazarratı için şahs-ı sâlis nezdinde şefâat ve delâlet ederse, bu hayra delâlet eden, o hayrı işleyen gibi ecr ü sevâbtan nasîbedâr olur*" buyurulmuştur[1].

Resûl-i Ekrem Efendimiz de: "*Bir kul, mü'min kardeşine yardımda bulundukca, Allah da kula yardımda bulunur*" buyurmuştur[2].

708 . عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَتْ
قَالَ لِىَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُوكِى فَيُوكَى عَلَيْكِ.
وَفِى رِوَايَةٍ لَا تُحْصِى فَيُحْصِىَ اللّٰهُ عَلَيْكِ.
وَفِى رِوَايَةٍ لَا تُوعِى فَيُوعِىَ اللّٰهُ عَلَيْكِ ارْضَخِى مَا اسْتَطَعْتِ.

---

1 من يشفع شفاعة حسنة يكن له نصيب منها [سورة نساء]

2 قال النبى صلى الله عليه وسلم: والله فى عون العبد ما كان العبد فى عون اخيه [عمدة القارى]

Tercemesi

Esmâ' Bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhumâ*'dan bana Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

(Ey Esmâ'!) Kesenin ağzını boğma!, Allah da sana nasîbini imsâk eder. Bir rivâyette:

Malını sayıp zaptetme!, Allah da sana nîmetlerini sayıp esirger. Bir rivâyette de:

Sakın çömlekte para saklama! Sonra Allah da senden imsâk eder. (Ey Esmâ'!) Gücün yettiği kadar az olsa da sadaka ver!.

Îzâhı

Râvîler, Rivâyetler :

Bu hadîsi Buhârî Hibe bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim ile Nesâî de Zekât'da rivâyet eylemişlerdir. Yalnız Müslim (لا توكى فيوكى عليك) cümlesini *Sahîh*'inde (لا توكى فيوكى الله عليك) sûretinde rivâyet etmiştir. Bu rivâyet metn-i hadîsin öbür fıkralarına muvâfık olduğu için bu sûretle terceme ettik. Yoksa: (keseyi boğma, sana da boğulur) diye terceme etmek îcâb ederdi. Gerçi Buhârî'nin rivâyeti mesel olmuş bir vecîze-i edîbedir,

(ايكاء = *îkâ'*) kırba ağzını iple boğmaktır.
(احصاء = *ihsâ'*) bir şey'in veznini, sayısını bilmektir.
(ايعاء = *îâ'*) kab içinde biriktirmek ve saklamaktır.

709 . عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ أَشْيَاءَ كُنْتُ أَتَحَنَّثُ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِنْ صَدَقَةٍ أَوْ عَتَاقَةٍ وَصِلَةِ رَحِمٍ فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَجْرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْلَمْتَ عَلَى مَا سَلَفَ مِنْ خَيْرٍ.

TERCEMESİ

Hakîm İbn-i Hizâm *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Ben bir kere:

— Yâ Resûla'llāh! Bana bâzı şeylerin hükmünden haber verir misin? Ben câhiliyyet devrinde sadaka, ıtk-ı rakabe, sıla-i rahm nev'inden birtakım ibâdetler işlerdim. Bu ibâdetlerde benim için ecir ve sevâb var mıdır, demiştim. Resûl-i Ekrem:

— Ey Hakîm! Sen, mâzîdeki hayrâtının hasenâtını iktisâb ederek müslüman oldun, buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi böylece Büyû' ve Edeb bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in de Îman bahsinde rivâyâtı vardır. *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı: (Kim ki, hâl-i şirkte tasadduk eder, sonra da müslüman olursa, bu kimsenin sadakasına i'tibâr olunur) sûretindedir. (Tahannüs) takarrub ve taabbüd ma'nâsınadır. Bâzıları tâ ile (Tahannüt) rivâyet etmişlerdir. *Umdetü'l-Kārî*'de bu rivâyetin sahîh olmadığı bildiriliyor. Âmmenin rivâyeti sâ-i müsellese iledir, deniliyor.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Hakîm İbn-i Hizâm hadîsinin başlıca ifâde ettiği hükm, kâfirin İslâm olması ve İslâm üzere hatm-i enfâs etmesi üzerine küfr hâlinde işlediği hayır işlerden müsâb ve müstefîd olmasıdır. Küfr üzerine olursa "ومن يكفر بالايمان فقد حبط عمله وهو فى الآخرة من الخاسرين = *Kim ki İslâm Dîni'ni inkâr, ve kabûlden imtinâ ederse, her halde onun her hayır işi heder olur. Âhirette de bu kimse ehl-i husrandandır*" [Mâide Sûresi] âyet-i kerîmesi hükmünce hâl-i küfürde işlediği hayrât ve hasenâtı bâtıl olur.

Mâzerî hadîs-i şerîfdeki; "*Ey Hakîm! Sen mâzîdeki hayrâtının hasenâtı ile müslüman oldun*" kavl-i şerîfinin medlûlünde ulemânın ihtilâfı vardır. Ve bunun zâhiri, İslâmî usûlün muktezâsına mugāyirdir, diyerek şöyle îzâh ediyor: İbâdetlerin ve hayır işlerin kıymeti, ancak

bunların kurbet niyetiyle, Allāh için işlenmiş olmalarına bağlıdır. Hayır, ancak bu niyetle işlenirse sahîh ve makbûl olur, bir değeri bulunur. Sâhibi taâtle müsâb olur. Kâfirden ise kurbet niyeti, ve munhasıran Allah için ibâdet ve ubûdiyet keyfiyeti me'mûl ve muntazar değildir. Çünkü kurbet, Allāh'ı bilmeğe, kabûl etmeğe mütevakkıftır. Küfr ile îmân arasında ise medlûlen tezad vardır. Şu kadar ki, hayırkâr bir kâfir, İslâm olur ve müslüman olarak vefât ederse, buna: "*mutî'dir, gayr-i mütekarribdir*" denilmek en doğru bir tevcihtir. Bunun fi'li emr-i ilâhîye tevâfuk ettiği için hiç şüphesiz ki mutî'dir. Ehl-i Sünnet'e göre tâat, emre müvâfakattir. Fakat bu fi'linde maksad-ı tekarrüb yoktur. Dediğimiz gibi maksad-ı tekarrüb, ilme mütevakkıftır. Takarrüb etmek istediği Allāh-ı bilmekle olur. Hâl-i küfürde ise ma'rifet-i ilâhiyye tahakkuk etmemişti.

İşte bu ilmî esas dâiresinde ulemâ, hadîsi bir kaç vechile te'vîl etmişlerdir.

1) Hadîsin ma'nâsı: "*Ey Hakîm! Mâzîde iktisâb ettiğin tıbâ-i cemîle ile İslâm oldun. Müslümanlıkta bu tab'-ı selîminden müstefîd olursun*" buyurulmuş olması.

2) Yâhud "*devri câhiliyyette işlediğin hayırlarla iyi bir nam aldın. Ve bu içtimâî şerefinle müslüman oldun*" denilmiş bulunması ki, bizce bu tevcih diğerlerinden daha câzibdir.

3) İslâm'daki hayrâtının hasenât i'tibâriyle ziyâde olması, ecri çoğalması gibi bir ma'nâya hamledilmek de baîd değildir, denilmiştir.

710 . عَنْ أَبِى مُوسَى رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَازِنُ الْمُسْلِمُ الأَمِينُ الَّذِى يُنْفِذُ وَرُبَّمَا قَالَ يُعْطِى مَا أُمِرَ بِهِ كَامِلاً مُوَفَّراً طَيِّباً بِهِ نَفْسُهُ فَيَدْفَعُهُ إِلَى الَّذِى أُمِرَ لَهُ بِهِ أَحَدُ الْمُتَصَدِّقِينَ .

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Efendisinin emrini tamâmen, derhal gönül hoşluğiyle infâz eden ve me'mûrünbih sadakayı, emr olunan kimseye veren müslim, hür bir kesedar, sadaka veren iki hayır sâhibinin birisidir.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî Vekâle ve Îcâre bahislerinde de buradaki rivâyeti gibi zikretmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de Zekât bahsinde tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb bulunduğu bâbın unvânı: (efendisinin emriyle efendisinin servetini isrâf etmiyerek tasadduk eden vekîl-i umûr için de ecr ü sevâb vardır) sûretindedir.

Buhârî *Sahîh*'inde, bu bâbda tercemesi (704) numarada geçen Hazret-i Âişe'nin bir hadîsini de rivâyet etmiş ise de müellif Zebîdî merhum mükerrer olduğu için burada *Tecrîd*'e almamıştır. Oraya mürâcaat buyurulsun.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Vekîl-i umûr olan hâdimin sadakadan me'cûr ve müsâb olması hadîs-i şerifte bervech-i âtî bâzı kayıtlara tâbi' tutulmuştur:

1) Hâdimin efendisinin malını ahz ü sarfa me'zûn bir vekîl-i umûru olması. Böyle bir me'zûniyyeti olmazsa fuzûlî bir tasarruf olur ki, kat'iyyen câiz değildir. 2) Hâdimin müslim olması. Bu kayd ile, kâfir olan hâdim hâriç bırakılmıştır. Çünkü sadakada niyet şart olup kâfir ise bu ehliyeti hâiz değildir. 3) Hâdimin emîn olması Bununla da hıyâneti sâbit olan hâdim ihrâc ediliyor. Bu da tasarruftan memnû'dur. 4) Sadaka husûsunda efendisinin emrini infâz etmesi. 5) Hâdimin vermeğe me'mur olduğu sadakayı gönül hoşluğu ile vermesi. Bu şart da niyetin vücûdü için lâzımdır. Niyyet ecrin mevkûfün-aleyhindir. 6) Emr olunan sadakayı, efendisinin emrettiği kimseye vermesi. Şâyed başkasına verirse emre muhâlefet, emânetten tebâud etmiş olur.

İşte bu evsâfı hâiz olan bir vekîl-i umûr, efendisine vekâleten verdiği sadakadan dolayı iki sadaka verenin birisi bulunuyor. Ve efendisiyle başbaşa ecr ü sevâba nâil oluyor. Çünkü paraya bizzât

vâziü'l-yed olan bir vekîlin o parayı eksik vermesi, verirken zahmet ve müşkülât göstermesi, yüzünü ekşitmesi ve hiç olmazsa kalben istikrâh etmesi ekseriyetle görülen şeylerdendir. Sâhib-i mal kadar vekîlin de ecr ü sevâba nâil olabilmesi için nefsin bu şeytânî temâyüllerine mukāvemet etmesi şart kılınmış ve bu mücâhede-i nefse mükâfat olarak hâdime de sâhib-i mal derecesinde ecr ü sevâb ta'yîn buyurulmuştur.

Burada şâyân-ı kayd olan bir cihet de dînimizin her hakkın müstehikkına erişebilmesi için muhtemel olan mehâzire karşı tedâbir-i mânia ittihâz etmesidir.

711. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ يَوْمٍ يُصْبِحُ الْعِبَادُ فِيهِ إِلَّا مَلَكَانِ يَنْزِلَانِ فَيَقُولُ أَحَدُهُمَا اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُنْفِقًا خَلَفًا وَ يَقُولُ الْآخَرُ اَللّٰهُمَّ أَعْطِ مُمْسِكًا تَلَفًا.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

İbâd (u'llāh) ın, kendisinde sabaha erdiği hiç bir gün yoktur ki, o günde iki Melek nâzil olmasın. Bunların birisi: Yâ Rab! Malını infâk edene bedelini ver! diye duâ eder. Öbirisi de: Yâ Rab! İmsâk edene (malının) telefini ver, diye bed-duâ eyler.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim, Nesâî Zekat bahsinde rivâyet etmişlerdir. Ahmet İbn-i Hanbel'in de Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'den şu meâlde bir rivâyeti vardır: kendisinde güneş doğan bir gün yoktur,

ancak o günde güneşin iki tarafında iki Melek şöyle nidâ ederler: "*Ey insanlar, Rabbinizin rahmetine geliniz! Az, fakat kâfî mikdar mal, çok, fakat gāfil kılan maldan hayırlıdır*": Bunların bu sesini Allāh'ın yarattığı bütün mahlûkat işitir, yalnız İns ü Cin işitmez. O günün güneşi de gurûb etmez, ancak yine iki Melek güneşin iki tarafında ahz-i mevki ederek şöyle nidâ ederler: "*Yâ Rab! Münfika halefini, mümsike de malının telefini ver!*" Bunların sesini de yer yüzündeki bütün mahlûkāt işitir. Yalnız İns ü Cin işitmez [1].

Buhârî bu Ebû Hüreyre hadîsinin bâbında unvân olarak: "*Her kim malındaki Allah hakkını verir, buhl etmekten sakınır, ve infâk ettiği malını en güzel bir bedelin istihlâf edeceğine inanırsa, artık biz bu kimseye muhakkak vicdan rahatı ve Âhiret saâdeti müyesser kılarız*" meâlindeki âyât-ı kerîmeyi zikretmiştir [2].

Bundan sonraki âyât-ı kerîmede de: (Buhl eden ve infâkın ecr ü sevâbından müstağnî bulunan, ve infâk u ihsânın güzel mükâfâtını tekzîb eyliyen kimselere de biz, vicdan ıztırâbına, Âhiret azâbına müeddî olur bir hasleti teshîl ederiz [3]), buyurulup sadakadan imtinâ edenlerin cezâsı tâyin edilmiştir.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Bu hadîs-i şerîf, (* ما انفقتم من شئ فهو يخلفه =*Bir mal ki, siz onu infâk ve tasadduk edersiniz, Allah onun halefini ve ivâzını ihsân eder*) meâlindeki âyet-i kerimeye tamâmiyle muvâfıktır. Bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak : " انفق انفق عليك = *Allāh için infâk et ki, Allah da sana infâk ve ihsân ede!*" buyurmuştur. Hadîsteki bu infak ve tasadduk, hem vâcibe, hem de mendûbe şâmildir. Bahîl malının, telefle cezâlandırılması imsâk-i vâcibe hâsdır, sadaka-i mendûbeden imsâke âid değildir.

---

1 فقد روى احمد فى حديث ابى الدرداء رضى الله عنه: ما من يوم طلعت فيه الشمس الا و بجنبتيها ملكان يناديان يسمعه خلق الله كلهم الا الثقلين: يا ايها الناس! هلموا الى ربكم ان ما كل و كفى خير مما كثر و الهى ولا غربت شمسه الا بجنبتيها ملكان يناديان يسمعان اهل الارض الا الثقلين: اللهم! اعط منفقا خلفا و ممسكا ما لا تلفا [عمدة القارى]

2 فاما من اعطى و اتقى* و صدق بالحسنى* فسنيسره لليسرى [سورة الليل].

Bu âyât-ı kerîmeyi, *Taberî Tefsîr*'inde İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen bir haberden mülhem olarak terceme ettik.

3 و اما من بخل و استغنى* و كذب بالحسنى* فسنيسره للعسرى [سورة الليل]

* Sûre : 34 (Sebe'), âyet : 39

Bu hadîs-i şerîfte Meleklerin duâsı da zikredilmiştir ki, müstecâb olduğu: (من وافق تأمينه تأمين الملائكة غفر له ما تقدم من ذنبه = *Kim ki âmîn der de bu te'mîni, Meleklerin âmînine muvâfakat ederse, geçmiş günâhları mağfiret olunur*" hadîs-i şerîfi delâleti ile sâbittir.

(İmsâk) tutmak ve men' etmek demektir. Fukarâ hakkı olan zekât ve sadaka vermekten imtinâ edenler için Melek tarafından (telefini) ver! diye duâ ediliyor. (Telef) mefhûmunun (i'tâ) ya müteallâk olamıyacağı pek tabiî bulunduğu halde burada ikinci Melek tarafından bu sûretle zikredilmesi, birinci Meleğin duâsındaki ıvaz ma'nâsına olan (halef) kelimesine müşâkele içindir.

*
* *

712. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُنْفِقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ
عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ ثُدِيِّهِمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَأَمَّا الْمُنْفِقُ
فَلَا يُنْفِقُ إِلَّا سَبَغَتْ أَوْ وَفَرَتْ عَلَى جِلْدِهِ حَتَّى تُخْفِيَ بَنَانَهُ
وَتَعْفُوَ أَثَرَهُ وَأَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يُرِيدُ أَنْ يُنْفِقَ شَيْئًا إِلَّا لَزِقَتْ
كُلُّ حَلْقَةٍ مَكَانَهَا فَهُوَ يُوَسِّعُهَا فَلَا تَتَّسِعُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittiği rivâyet edildilmiştir:

Bahîl ile infâk eden cömerdin örneği, (şu) iki kimsenin meseli gibidir ki, bunların eynlerinde, iki göğüslerinden köprücük kemiklerine kadar (vücudlarını kaplayan) demirden cübbeleri vardır. (Bunlardan) münfik ve cömerd olan, sadaka

verir vermez o demir zırh, onun bedeni üzerinde genişler, aşağı doğru uzar veya vücûdunu tamâmiyle kaplar. Hattâ (ayağının) parmaklarını örter. Zırh (ın zeyli) de (yerde sürünüp) sadaka veren kimsenin ayak izlerini siler, giderir. Bahîle gelince: o, hiç sadaka vermek istemez, derhal o zırhın bütün halkaları, vücûdun kendilerine muhâzî olan noktalarını (şiddetle) sıkar. Bahîl de bu sıkan zırhı genişletmeğe çalışır. Fakat muktedir olamaz.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi böyle Cihad bahsinde de zikr etmiştir. Müslim ile Nesâî de Zekât bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî *Sahîh*'inde bu hadîsin bâbına (mütesaddık ile bahîlin cemiyet içindeki örneği) unvânını vermiştir. Şârihler hadîsin metninde bâzı rivâyetlerde kelime farkları bulunduğunu bildirmektelerse de bunlar, arza değer mâhiyette değildir.

(تراقيا) Terâkî, terkut'un cem'idir. Terkut'u Âsım Molla: tâ'nın fethi ve kâf'ın zammı ile göğsün yukarısında boğazın önünde olan kemiğe denir ki, boyun çenberi ve köprücük kemiği tâbir olunur. Cem'i "*terâkî*" ve "*terâyık*" gelir, diyor.

HADÎSİN ARZETTİĞİ ÜSLÛBU EDEBÎ :

Bu hadîste cömerd ile bahîlin rûhî halleri en beliğ bir lisân-ı şiir ve edeble tasvîr buyurulmuştur. Cömerd, fakr ü ihtiyac içinde sıkılıp bunalan bir bî-çârenin yardımına koşmakla gönlünde bir inşirah, vicdânında bir inbisat hâsıl olur ki, fukarâ-perver her sâhib-i fazîlet, bu inşirah ve meserretin gönlünü kapladığını, parmaklarına kadar bütün aksâm-ı vücûdunu istilâ ettiğini nefsinde hisseder. Bir de sehâ, sâhibinin rûhî ve hâricî bütün ayıblarını tamâmiyle setr eder.

Bahîl de hem dîninin, hem cinsinin düşkünlerine karşı katı kalbli, taş yürekli bulunmaktan çekinmemekle berâber ne de olsa yine bir insandır. Gönlünde fıtrî bir merhamet duygusu vardır. Fakat buhlü, bu necib duyguya galebe etmektedir. Hiç şübhesiz bahîl, gönlünde bu medd ü cezrin yâni fakirlere yardımın fazîletini duymaktan fakat buhl ile bu yardımı yapamamaktan mütevellid dâimî bir ıztırâb

içindedir. Bu ıztırab, Cenâb-ı Hakk'ın mukteza-yi fıtret bahillerde yarattığı bir iç üzüntüsü, bir gönül darlığıdır ki, hadîs-i şerîfte bildirildiği üzere bu rûhî hal, bahîli baştan ayağa kadar cendere içinde gibi sıkıştırır, ve bir fakîre muâvenet edip de bu gönül azâb ve ıztırâbından kurtulmağa muvaffak olamaz. İşte hadîs-i şerîfte edebî bir üslûb ile tebliğ buyurulan sahî ile bahîlin yaşadığı iki rûhî hal budur.

713. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ فَقَالُوا يَا نَبِيَّ اللّٰهِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ قَالَ يَعْمَلُ بِيَدِهِ فَيَنْفَعُ نَفْسَهُ وَيَتَصَدَّقُ قَالُوا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ قَالَ يُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ الْمَلْهُوفَ قَالُوا فَإِنْ لَمْ يَجِدْ قَالَ فَلْيَعْمَلْ بِالْمَعْرُوفِ وَلْيُمْسِكْ عَنِ الشَّرِّ فَإِنَّهَا لَهُ صَدَقَةٌ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: Resûl-i Ekrem (bir kere):

— Her müslüman üzerine sadaka vermek vâcibdir, buyurmuştu. Ashâb-ı Kirâm:

— Yâ Resûla'llāh! Ya sadaka edecek bir şey bulamayan (ne yapsın?) diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— Eliyle kazanır. Hem kendi nefsine faydalı olur, hem de tasadduk eder, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Ya bir kazanç yolu bulamazsa? diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— İhtiyac sâhibine, mazlûma yardım eder, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Böyle bir yardım yolu da bulamazsa, (gücü yetmezse) dediler: Resûl-i Ekrem:

— Hayır işlesin, şerden de nefsini esirgesin. Bu da o kimse için sadakadır, buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî de Zekât bahsinde rivâyet etmişlerdir. *Buhârî*'de hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı: (Her müslümana sadaka vermek vâcibdir. Sadaka edecek malı olmayanlar da şer'an işlenmesi mendûb olan hayır işlesin) sûretindedir. Şu kadar ki, *Sahîh-i Buhârî*'de bu babtan evvel bir bab daha küşâd edilmiştir. Bu bâbın unvânı da (Şer'an mu'teber olan sadaka, halâl kazançdan, halâl ticâretten verilen sadakadır) sûretindedir. Ve bu babta hiç bir hadîs sevk edilmemiştir. Binâenaleyh Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsi iki bâbın yegâne hadîsidir. Birinci bâbın unvânı olan (Şer'î sadaka, halâl kazançtan verilendir) sûretindedir. Bu hükmü Buhârî, hadîs ile değil, Sûre-i Bakare'nin meâl-i şerîfi bervech-i âtî 267 inci âyetini zikr ile te'yîd eylemiştir:

"*Ey îmân eden kullar! Gerek kazancınızın, gerek sizin intifâınız için yerden ihrâc ve idrâk ettiğimiz mahsullerin, temizinden, halâlından infâk ediniz! Sakın kazancınızın, mahsullerinizin fenâsından, harâmından sadaka vermeğe kalkışmayınız! Halbuki size böyle fenâ bir şey verseler onu almak istemezsiniz.* (Alsanız bile) *ancak yüzünüzü ekşiterek alırsınız. Biliniz ki, Allah Ganî'dir,* (haram sadakanıza muhtac değildir). *Allah Hamîd'dir,* (gınâsiyle senâ edilir) [1]."

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* bu âyet-i kerîmeyi tefsîr ederek demiştir ki: Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmede fukarâya sadaka olarak malınızın en temizinden, en iyisinden, en nefîsinden vermenizi emrediyor. Malınızın âdîsinden, çürük çarığından infâk etmenizi de nehyetmiştir. Allah tayyibdir, temiz ve halâl maldan verilen sadakayı kabûl eder. (ان الله طيب يحب الطيب رواه الترمذى عن سعد رضى الله عنه)

---

[1] يا ايها الذين آمنوا انفقوا من طيبات ما كسبتم و مما اخرجنا لكم من الارض. و لا تيمموا الخبيث منه تنفقون. و لستم بآخذيه الا ان تغمضوا فيه. و اعلموا ان الله غنى حميد [سورة بقره ، ٢٦٧].

Bu bâbda Ahmed İbn-i Hanbel Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği uzun bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: "*Allah sizin rızkınızı nasıl taksîm ettiyse, ahlâk ve seciyenizi de öyle mütefâvit sûrette taksîm etmiştir. Allah dünyâ malını sevdiğine de verir sevmediğine de. Fakat dîni munhasıran sevdiği kullarına verir; kim ki, Allah kendisine din bahşetmiştir, muhakkak o, Allāh'ın mahbûbudur. Hayâtım yed-i kudretinde bulunan Allāhu Teâlâ'ya yemîn ederim ki: bir müslüman kulun gönlü fenâ temâyüllerden, dili de kötü sözlerden sâlim olmadıkça Müslümanlığı selâmette olmaz. Bir mü'minin de komşusu, onun zulmünden, fenâlığından emîn olmadıkça o mü'minin îmânı tamam değildir. Bir kimse tasadduk için, teberrük için haram bir mal kazansa ve bu haram kazancı kabûl olunur diye tasadduk edip arkaya bırakmasa, muhakkak ki, bu haram mal, onu Cehennem'e sürükler. Cenâb-ı Hak günâhı günâhla izâle etmez. Belki seyyiâti hasenât ile giderir. Çünkü necâset, necâseti izâle etmez*[1]".

Taberî, Ahmed İbn-i Cerîr de bu âyetin tefsîrinde Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anh*'e müntehî olan bir senedle rivâyetinde Berâ' Hazretleri bu âyet-i kerîmenin Ensâr hakkında nâzil olduğunu şu sûretle haber vermiştir, diyor. Ensâr-i Kirâm hurma idrâk edip de devşirme zamânı geldiğinde hurma salkımlarını daliyle ayırarak Mescid-i Nebevî'ye götürüp Mescid'in iki direği arasına gerilmiş bir ip üzerine asarlardı. Bundan fakîr muhâcirler yerdi. Bir kere birisi de yabânî hurma salkımlarını iyilerinin arasına karıştırıp böyle sadaka verilir zanniyle Mescid'e getirmiş, asmıştı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur. Bu âyetteki "ولا تيمموا الخبيث منه تنفقون = *Ey mü'minler, malınızdan hasîs olanı sadaka olarak vermeğe tasaddî etmeyiniz*" kavl-i şerîfi, yabânî hurma sâhibinin bu işi gibi hasis hareketlerden nehyi mutazammındır. Bu hadîsi İbn-i Mâce ile Hâkim de rivâyet ve sıhhatine hükmetmişlerdir.

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ان الله قسم بينكم اخلاقكم كما قسم بينكم ارزاقكم. و ان الله يعطى الدنيا من يحب و من لا يحب. و لا يعطى الدين الا لمن احب. فمن اعطاه الله الدين فقد احبه. و الذى نفسى بيده لا يسلم عبد حتى يسلم قلبه و لسانه. و لا يؤمن حتى يأمن جاره بوائقه. قالوا و ما بوائقه يا نبى الله؟ قال غشمه وظلمه. و لا يكسب عبد مالا من حرام، فينفق منه فيبارك له فيه و لا يتصدق به فيقبل منه و لا يترك خلف ظهره الا كان زاده الى النار. ان الله عز و جل لا يمحوا السيء بالسيء و لكن يمحوا السيء بالحسن. ان الخبيث لا يمحوا الخبيث [اخرجه احمد فى سننه فى احاديث ابن مسعود]

İbn-i Ebî Hâtem'in rivâyetine göre, Abdullâh İbn-i Muğaffel *radiya'llâhu anh*[1] bu âyet-i kerîme cümlesinden olan : "و لا تيمموا الخبيث منه تنفقون « = *Malınızdan hasis olanı tasadduk etmeye kalkmayınız!*" kavl-i şerîfini tefsir sadedinde: "*Şübhesiz ki müslümanın kazancı kirli olamaz, müslüman olmak i'tibâriyle halâl kazanç sâhibi olmak lâzım gelir. Fakat o, kötü hurma, mağşûş para, kalp akca tasadduk etmeğe kalkışmamalıdır. Onun bu sadakasında hiç bir hayır ve sevâb me'mûl değildir.*" demiştir.

Ahmed İbn-i Hanbel'in Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan rivâyetine göre, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ demiştir ki:

Bir def'a Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e bir keler (yemeği) getirmişlerdi. Resûl-i Ekrem'in âlî tab'ı bu müstekreh yemeği yemek istemedi. Kimseye de bunu yemeyiniz, demedi. Ben:

— Yâ Resûla'llâh! Bunu miskînlere yediriniz, dedim. Resûl-i Ekrem:

---

[1] Abdullâh İbn-i Mugaffel Hazretleri Müzenî'dir. Sahâbe'nin en meşhurlarındandır. Bîat-i Rıdvan'da hazır bulunmuştur. Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde Basra halkına ta'lîm-i dîn için gönderilen on kişilik bir hey'et-i ilmiyye arasında bulundu. Ve Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet eyledi. Kendisinden 43 hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan dört hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Bir hadîsin rivâyetinde Buhârî, diğer bir hadîsin rivâyetinde de Müslim infirâd etmiştir. Hasen-i Basrî: Abdullâh-i Müzenî nukabâ-i Sahâbe'dendir, der idi.

İslâm târihinde (بكائين = *ağlayanlar*) denilen bir sınıf-ı Sahâbî vardır, İbn-i Mugaffel de bu ebrâr zümresinden ma'dudtur. (Usret gazâsı) diye yâd olunan Tebûk'e, bu meşakkatli sefere bir kısım Ashâb-ı Kirâm fakr ü ihtiyaclarından, binitsizliklerinden dolayı iştirâk edememek tehlikesi karşısında kalarak Resûl-i Ekrem'den birer hayvan istemişler, o hazret de hayvan bulmak mümkün olmadığını söylemişti. Bu menfî cevâbtan me'yûs olan bu gâzîler, mahzûn olup ağlaşarak dönmüşlerdi. Bunun üzerine " بكائين = *ağlaşanlar*" nâmını alan bu mücâhidînin hâli ve bu târihî hâdise Tevbe Sûresinin "و لا على الذين اذا ما اتوك لتحملهم قلت لا اجد ما احملكم عليه تولوا و اعينهم تفيض من الدمع حزنا الا يجدوا ما ينفقون « = *Hani o, kendilerini bindiresin diye "hayvan istemeğe" sana geldiklerinde: "Sizi üstüne bindirecek hayvan bulamıyorum!" dediğin cihetle bu cihad uğrunda sarfedecek bir şey bulamadıklarından dolayı hüzünlerinden gözleri yaş dökerek dönen kimseler yok mu? Bunlar için cihadtan geri kalmakta bir beis yoktur*" âyetinde tasvir buyurulmuştur.

Bekkâî olmak üzere Siyer kitablarında şu azîz isimleri görürüz: Ma'kıl İbn-i Yesâr, Sahre İbn-i Hansâ, Abdullâh İbn-i Kâ'b, Uleyye İbn-i Zeyd, Sâlim İbn-i Umeyr, Sa'lebe İbn-i Usme. Bir de sâhib-i terceme Abdullâh İbn-i Mugaffel *radiya'llâhu anhüm*. Abdullâh 57 ve bir rivâyete göre 60 târihinde vefât etmiştir. [*Hulâsa:* 182].

— Sakın kendinizin yemediği yemekle fukarâyı it'âm etmeyiniz, buyurdu.

İlk İslâm Kadılarından olan Ubeyde Hazretleri de[1] diyor ki: Hazret-i Alî'ye: "انفقوا من طيبات ما كسبتم* = *Kazancınızın temizinden sadaka veriniz!*" kavl-i şerîfiyle maksûd ne olduğunu sordum Hazret-i Alî:

— Altın ve gümüşten verilecek sadaka ve zekâttır, diye cevâb verdi. Sonra:

—"و مما اخرجنا لكم من الارض* = *Yerden sizin intifâınız için çıkardığımızdan da zekât veriniz*" kavl-i şerîfi ile maksûdu ilâhî nedir? diye sordum. Alî Murteza:

— Hubûbat ve hurma gibi kendisinden zekât verilmesi matlûb olan mahsûlât-ı arzıyyedir, diye cevâb verdi.

Ebû Bekr-i Hüzelî'nin, İbn-i Sîrîn tarîkıyle yine Ubeyde Hazretlerinden rivâyetine göre, Alî *radiya'llāhu anh*: (يا ايها الذين آمنوا انفقوا الآيه) kavl-i şerîfi, farz olan zekât hakkında nâzil oldu. O sırada hasis ruhlu bâzı kimseler hurma devşirildiği sırada hurmanın iyilerini bir tarafa ayırırlar, zekât âmili gelince ona engin kısmından verirlerdi. Bu fenâ i'tiyâd, " و لا تيمموا الخبيث منه تنفقون = *Zekâtınızı malınızın aşağı nev'inden vermeğe kalkışmayınız!*" buyurularak nehyedildi, demiştir.

714. عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ بُعِثَ إِلَى نُسَيْبَةَ الْأَنْصَارِيَّةِ بِشَاةٍ فَأَرْسَلَتْ إِلَى عَائِشَةَ مِنْهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ فَقُلْتُ لَا إِلَّا مَا أَرْسَلَتْ بِهِ نُسَيْبَةُ مِنْ تِلْكَ الشَّاةِ فَقَالَ هَاتِ فَقَدْ بَلَغَتْ مَحِلَّهَا.

TERCEMESİ

Ümm-i Atıyye, (Ensârî Nüseybe) *radiya'llāhu anhâ*'dan, şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

[1] Ubeyde Hazretleri İbn-i Amr-i Selmânî'dir. Hazret-i Alî, Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet eder; kendisinden de Şa'bî, İbn-i Sîrîn rivâyet etmiştir. İbn-i Uyeyne: "*İlimde, kazâda Ubeyde meşhur Kādî Şüreyh'a muvâzî bir pâyede idi*" demiştir. Ebû Müshir sâhib-i tercemenin 72, Tirmizî 73 târihinde vefât ettiğini rivâyet etmişlerdir. *[Hulâsa: 117]*.

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 267.

Ensârî Nüseybe'ye, (yâni bana sadaka malından) bir koyun gönderilmişti. Nüseybe de bu koyunun etinden (bir parça) Âişe'ye göndermişti. Bu sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (gelip):

— Yanınızda (yiyecek) bir şey var mı? diye sordu. (Hazret-i Âişe diyor ki,) bende bir şey yoktur. Yalnız Nüseybe'nin şu sadaka koyunundan (bana) gönderdiği bir parça et vardır, dedim. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* da :

— Haydi getir! Zekât yerine ulaşmıştır, buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî buradan başka *Sahîh*'inin yine Zekât ve Hibe bahislerinde zikretmiştir. Müslim de Zekât bahsinde rivâyet eder. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki unvân-ı bâbı (Zekât ve sadakadan ne mikdar verilir. Bir zekâtlık koyun tamâmen bir fakîre verilirse hükmü nedir?) sûretindedir. Suâlin birinci kısmının cevâbı esnâf-ı zekâttan müstefâd olup bunlardan her biri Kitâb-ı Zekât'ın müteaddid bâblarında bildirilmiştir. Buhârî bu ma'lûmâtın hâfızalarda mevcûdiyetine i'timâd ederek buna dâir bu bâbta hiç bir hadîs sevk etmemiştir. Bu tarz-ı hareket Buhârî tarafından *Sahîh*'inin bir çok yerinde ihtiyâr edilmiştir. Bu unvân ile Buhârî burada Şâri' tarafından tansîs edilen zekât miktârından tenzîl ve tenkîs câiz olmadığına işâret etmek istemiştir ki, bu da o bâblarda bilinmişti. Sadaka-i mendûbenin mikdârına gelince, bu, bir mikdar ile takdîr ve tahdîd edilmemiştir. Çünkü sadaka, ihsandır; onu veren de muhsindir (والله يحب المحسنين) [Âl-i İmrân, 134, 148; Mâide, 93].

Buhârî bu unvânın ikinci kısmı ile, bir zekât koyununun kâmilen ve tamâmen bir fakîre verilmesinin cevâzına işâret etmiştir. Çünkü Şâri' tarafından koyun zekâtının parçalanmadan bir fakîre tam ve kâmil olarak verilmesi tansîs ve tesbît edilmiştir. Binâenaleyh bir zekâtlık koyunun kesilip etinin parçalanarak bir kaç fakîre verilmesi câiz değildir. Sadaka olan koyun ise tamâmen bir fakîre verilebileceği gibi parçalanıp fukarâya tevzî edilmesi de câizdir.

Râvî Ümm-i Atıyye *radiya'llāhu anhâ*'nın terceme-i hâlini dördüncü cildde (625) numara ile tercemesi geçen hadîs-i şerîfin îzâhında bildirmiştik. Mevzûu-bahsimiz olan hadîsin râvîsi Ümm-i Atıyye olduğuna göre, hadîsin sevki gāib sîgasiyle değil, mütekellim sîgasiyle olmalı idi. Gönderen de Resûl-i Ekrem olmakla bu da tasrîh edilerek ve böyle mütekellim sîgasiyle sevka devâm edilmeli idi. Müslim'in *Sahîh*'indeki Hâlid'den gelen bervech-i âtî rivâyeti böyle mütekellim sîgasiyledir. Ve daha vâzıhtır.

Ümm-i Atıyye demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana zekâtlık bir koyun göndermişti. Ben de bunun etinden bir parça Âişe'ye gönderdim. Resûlullāh *salla'llaāhu aleyhi ve sellem* Âişe'nin yanına geldiğinde:

— Yanında yiyecek bir şey var mıdır? diye sormuş. O da:

— Hayır, bir şey yoktur. Yalnız sizin Nüseybe'ye gönderdiğiniz koyunun etinden bize gönderdiği bir parça et vardır, demiş. Resûl-i Ekrem:

— Getiriniz! O zekât yerine ulaşmıştır, buyurmuştur[1].

Resûl-i Ekrem Efendimiz ne kendileri zekât malından yerlerdi, ne de âilesine yedirirlerdi. Haram idi. Fakat zekât Ümm-i Atıyye'nin mülkiyetine geçtikten sonra Hazret-i Âişe'ye gönderildiğinden bahs olunan etin mâhiyeti değişiyordu, hediye oluyordu. Hediyeyi ise yiyebilirlerdi. (Zekât yerine ulaşmıştır) edebî vecîzesiyle bu hakîkat-i şer'iyye ifâde buyurulmuş oluyor.

Ümm-i Atıyye *radiya'llāhu anhâ*'nın uzun bir terceme-i hâli dördüncü cildin 402 (İkinci Baskı, s. 317) inci sahîfesindedir.

* * *

715. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ الَّنبِى أَمَرَ اللّٰهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ

---

[1] عن ام عطية قالت بعث الى رسول الله صلى الله عليه وسلم بشاة من الصدقة فبعثت الى عائشة منها بشىء. فلما جاء رسول الله صلى الله عليه وسلم الى عائشة فقال هل عندكم شىء؟ فقالت لا الا ان نسيبة بعثت الينا من الشاة التى بعثتم بها اليها قال انها قد بلغت محلها [رواه مسلم]

سَلَّمَ وَمَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ مَخَاضٍ وَلَيْسَتْ عِنْدَهُ وَ
عِنْدَهُ بِنْتُ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ وَيُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ
دِرْهَماً أَوْ شَاتَيْنِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ عِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ عَلَى
وَجْهِهَا وَعِنْدَهُ ابْنُ لَبُونٍ فَإِنَّهُ يُقْبَلُ مِنْهُ وَلَيْسَ مَعَهُ شَيْءٌ.

Tercemesi

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*: Enes İbn-i Mâlik'e (zekât âmili ta'yîn ettiğinde) Allāh'ın, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (alınmasını) emrettiği (mikdârı mübeyyin) bir mektub vermişti (ki, ahkâm-ı âtiye bu muharrerat cümlesindendir):

Kimin zekâtı ki, bir yaşını doldurmuş bir dişi deveye bâliğ olursa ve sâhib-i malın yanında bu sıfatta deve bulunmaz da yanında iki yaşında bir dişi deve bulunursa, mal sâhibinden zekât olarak bu hayvan kabûl edilir de sâî, (yaş farkını telâfî için) mal sâhibine ya yirmi dirhem, yâhud iki koyun verir. Sâhib-i mal indinde bir yaşında bir dişi deve bulunmaz da iki yaşında erkek deve bulunursa, bu da o kimseden zekât olarak kabûl edilir. Fakat fark olarak bir şey verilmez.

İZÂHI

Râvîler, Rivâyetler :

Sâhib-i *Telvîh* bu hadîsi Buhârî'nin bir isnâd ile *Sahîh*'inin on yerinde zikr ettiğini bildiriyor. Hâfız Mizzî[1] de Zekât bahsinin altı yerinde, bundan başka, Hums, Şirket, Libas, Terk-i Hıyel bahis-

1. بالكسر والتشديد الى مزة قرية بد مشق [لب اللباب]

lerinde rivâyet ettiğini haber veriyor ki, bu da on eder. Ebû Dâvud da Kitâbü'z-Zekât'ta tahrîc etmiştir, ve şöyledir: Hammâd İbn-i Seleme demiştir ki: Enes İbn-i Mâlik'in hafîdi ve Abdullâh İbn-i Enes'in oğlu Sümâme'den bir kitab aldım. Bu kitabı, Ebû Bekr'in Enes İbn-i Mâlik'e yazdığını iddiâ ediyordu. Bu mektûbu Ebû Bekr, Enes'i Yemen'e gönderirken yazmış ve Resûlullâh'ın hâtemi ile mühürleyip tasdîk etmişti. (هذه فريضة الصدقة = *Bu kitab zekât farîzasına dâirdir*) cümlesiyle başlıyordu, diye baştanbaşa bu uzun mektûbu rivâyet etti.

Bu zekât hadîsini Nesâî ile İbn-i Mâce de Zekât bahsinde rivâyet etmişlerdir. Fakat bunların rivâyetinde Ebû Dâvud'un rivâyetindeki hâtem kıssası yoktur. Bu hadîsi Buhârî Zekât'ta (arz)ın yâni mansûsun-aleyh kıymetinde bir metâın verilmesi câiz olduğuna dâir açtığı bir bâbında zikreder.

MÂNÂLAR :

(Arz) ayn'in fethi râ'nın sükûnu ile eşyânın kıymetini ta'yîn eden dînardan, dirhemden başka metâa denilir. Ayn'in fethi ile (Araz) da az olsun, çok olsun insana ârız olan hutâm-ı dünyâ denir. Ve mutlak mal demektir. Nasılki: "الدنيا عرض حاضر، يأكل منها البر و الفاجر" =*Dünya hazır bir lokmadır, ondan insanların iyisi de yer, kötüsü de*" denilmiştir. Binâenaleyh arz ile araz arasında umum ve husûs-ı mutlak vardır. Arz hâsdır, araz âmdır. Her arz, arazdır. Fakat aksi sahîh değildir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz: " ليس الغنى عن كثرة العرض، انما الغنا عن النفس = *Zenginlik, mal ve metâın çokluğundan vücud bulur değildir. Belki gınâ insanın nefsinde müesses bir hazînedir, bir hâlet-i rûhiyedir*" buyurmuştur. Mala araz denilmesi, sâhibine sonradan geldiğinden dolayıdır. Bir an ârız, sonra da zâil olur. Ebû Zeyd, Esmaî, Ebû Ubeyd gibi eimme-i lûgat bu iki kelime arasında daha birtakım farklar da bildirmişlerdir.

(بنت مخاض) mîm'in fethi ile bir yaşını doldurup ikisine dâhil olan ve anası hâmil olmak isti'dâdında bulunan deve nev'ine denir. Erkeğine de (ابن مخاض) derler. (Mâhıd) hâmil demektir. Anası hâmil olup da doğurunca evvelki yavruya, dişi olursa Arablar (bint-i lebûn), erkek olursa (ibn-i lebûn) derler. Lisânımızda koyunun her yaşta kuzu, toklu, şişek, öveç gibi adlarla anıldığı gibi Arablar arasında da, deve her yaşta, hattâ dişisine, erkeğine ayrı ayrı birer nâm veril-

miştir. Deve Arab'ın en kıymetli malı olduğu için her yaşa âid adlara ehemmiyyet verilirdi. Bu bahse âid husûsî kitablar yazılmıştır.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Bu hükümlerden en mühimi zekâtın aynen verildiği gibi takvîm edilerek bedelen de verilmesinin cevâzıdır. Ve bu, eimme-i Hanefiy-yenin mezhebidir. Bu sebeble İbn-i Reşid: Buhârî, Hanefîlere kesretle muhâlefet ettiği halde burada, zekâtın kıymeti mes'elesinde muvâfakat etmiştir. Maamâfih Buhârî'nin bu muvâfakati, delîlin sevkiyledir, diyor.

Bu hususta Hanefîlerin istinâd ve İmam Buhârî'nin iltizâm ederek *Sahîh*'inde ve bu bâbın unvânında ta'lîkan rivâyet ettiği delilleri şunlardır:

I) Yemen İmamı Tâvus'un Muâz İbn-i Cebel *radiya'llâhu anh*'den rivâyetine göre, Hazret-i Muâz Yemen'e vardığında Yemen halkına karşı: "*Yemenliler! Elbîse, hamîs, lebîs denilen metâı, arpa ve züre yerine zekât olarak, getiriniz! Bu mübâdele, size suhûlet bahşeder. Medîne'deki Ashâb-ı Nebî aleyhi's-selâm'a da hayırlıdır, menfaatlıdır*"[1] sûretinde bir ta'mîm neşretmiştir. Bu rivâyet zekâtın kıymetle veri-lebilmesinde nasdır.

İ'TİRAZLAR VE CEVÂBLAR: Hanefîlere muhâlif olan diğer fukahâ bu haber mürseldir, diye i'tirâz etmişlerdir. Fakat haber-i mürsel, Hanefîlere göre hüccettir. Mürsil-i sika olmak şartiyle şâyân-ı ihticac-dır, diye cevab verilir. Husûsiyle Buhârî gibi ehl-i rivâyetin alem-dârı olan yüksek bir İmamın bu haberi ihticâc için rivâyet etmesi bu haberin müstesnâ kuvvet ve sıhhatini ifâde eder.

---

[1] قال طاوس، قال معاذ رضى الله عنه لاهل اليمن ائتونى بعرض ثياب خميس او لبيس في الصدقة مكان الشعير و الذرة. اهون عليكم و خير لاصحاب النبى صلى الله عليه و سلم بالمدينة [رواه البخارى]

(Hamîs) Şârih Kirmânî ile *Kāmûs* sâhibinin beyanlarına göre hamîs, dört köşeli ve iki tarafı damgalı siyah abadır. Vaktiyle Yemen'in ma'ruf elbîselerinden imiş. Eimme-i lûgatten Ebû Amr bu kelimeyi sîn ile zabt etmiş ve Yemen'de bu-nun mûcidi olan melîkin ismidir, demiştir. *Mecmaü'l-garâib*'de de bu sûretle bildiri-liyor. Tûli de beş zirâ' imiş.

(Lebîs) de geyilmiş ve kullanılmış elbîsedir. (Siyâb) da bu ikisinden eam bir lâfızdır. *(Züre)* zâl'in zammı ile hubûbattandır.

Bâzı mu'terizler de: bu haberdeki sadaka ile, farz olan zekât değil, cizye maksuddur. Cizye, âr ü hayâyı mûcib bir vergi olduğundan zekât ile ta'bîr edilmiştir, demişler, ve hadîsten cizye olduğuna delâlet edebilecek kelime aramağa çalışmışlardır. Halbuki bu haberdeki sadakanın zekât olduğuna delâlet eder bir çok delîller, şâhidler vardır:

1) Muâz Hazretleri bu libas ve metâların arpa ve züre ile tebdîlini teklîf ediyordu. Böyle bir mübâdele ise bi'l-icmâ' cizyede vâcib değildir. 2) Mansûsun-aleyh olan sadaka lâfzıdır. Cizye lâfzı tezlîle delâlet ettiğinden cizyeye sadaka demek kat'iyyen câiz değildir. 3) Bu haberin baş tarafında Resûlullâh'ın Muâz İbn-i Cebel'i zekât âmili ve âmiri olarak Yemen'e gönderdiği musarrahtır. Hazret-i Muâz'ın bu takas muâmelesi, şüphesiz ki, zekâta âid bir muâmeledir. Ve taraf-ı Peygamberî'den meb'ûs ve me'mûr olduğu vazîfeyi îfâdan ibârettir ki, zekâttır. Şu halde zekât, cizye mânâsına nasıl hamlolunur. 4) Hazret-i Muâz bu ta'mîmi ile Yemen müslümanlarına hitâb ediyor, bu mahsub muâmelesinin kendileri için kolaylık, Medîne'deki Ashâb-ı Kirâm için de hayırlı ve menfaatlı bir iş olacağını bildiriyordu. Muhâtab olan Yemenliler Müslüman olmasalardı, kendilerine böyle hitâb edilmezdi. Çünkü müşrik oldukları farz edildiğine göre bunlar, Medîne müslümanlarının Muhâcirîn ve Ensâr'ın hayr ü menfaatlarını istemezlerdi. Ve böyle bir hitâbın kendileri üzerinde müessir olmıyacağı tabiî idi.

Hanefîlere karşı en çok dermeyân edilen bir itiraz da kıymetle zekât almak Muâz'ın husûsî bir ictihâdıdır, nasıl ihticâc edilebilir? sözüdür. Buna da şöyle cevâb verilmiştir:

Resûl-i Ekrem'in hâl-i hayâtında Ashab'tan her hangi birisine mezheb nisbet edilmesi doğru değildir. Sonra Yemen gibi geniş bir kıt'aya Muâz gibi en yüksek bir ilmî ve ictimâî seviyede olan bir zâtı göndermişti. Giderken Resûl-i Ekrem tarafından kendisine mâlî ve adlî mesâilin ahkâm-ı esâsiyesi şöyle dursun, teferruâtına kadar her ciheti ta'lîm ve beyân edilmiş olması kabûl edilmelidir. Ufak bir kabîle teşekkülünün bile vergi işlerini kendilerine göre kabîle reisinin kurduğu bir cibâyet sistemi vardır. Her emri vahy-i ilâhîye müstenid olan Resûl-i Ekrem'in zekât işinin böyle ümmihât-i ahkâmını Muâz İbn-i Cebel'in zâtî ictihâdına bırakmış olmasını kabûl etmek büyük bir hatâdır. Bir de Muâz gibi halâl ve harâmı Ashab arasında en ziyâde müdrik bir seviyede bulunan bir zâtın bu bâbta kendi ictihâdiyle hareket ettiğini kabûl etmek de ayrı bir hatâdır.

II) Tercemesi (729) numara ile gelecek olan Ebû Hüreyre hadîsinde şöyle rivâyet edilmiştir: Resûl-i Ekrem müslümanlara zekât vermelerini emr edip cibâyet için memurlar tayîn etmişti. Bunlardan birisi gelip:

— Yâ Resûlâ'llâh! İbn-i Cemîl, Hâlîd İbn-i Velîd, Abbâs İbn-i Abdi'l-Muttalib zekât vermedi, şikâyet etmekle Resûl-i Ekrem cevâben:

— İbn-i Cemîl'in zekâttan imtinâ' etmesi hiç doğru değildir. Bu adam fakîr idi. Cenâb-ı Hak ve Resûl'ü ganîmet malından kendisini iğnâ etti. Hâlîd'e gelince: Hâlid, zırhlarını cihâd yolunda kullanmağa vakf ü tahsîs, ve bu harb levâzımını fî-sebîli'llâh ihzâr etmiştir. Zekât istemekle Hâlid'e zulmetmiş oluyorsunuz. Abbâs İbn-i Abdi'l-Muttalib ise Resûlullâh'ın amucasıdır. Semâhatte babasının bir nazîridir. Abbâs zekâtı vermiştir. Mürüvvet olarak bir misli de fazla vermiştir, buyurmuş. İbn-i Uteybe'den gelen bir rivâyete göre, Resûl-i Ekrem Hazret-i Ömer'i sadakasını tahsîl için amucasına göndermiş. Mes'ele tahkîk edilmiş. Halbûki Beytü'l-Mâl'in müzâyekasına mebnî Hazret-i Abbâs'ın bu seneye âid zekâtı bir sene evvel alınmış olduğu anlaşılmıştır.

İşte bu hadîs de zekâtta kıymetin ihrâcı ve edâsı câiz olduğuna dâir Hanefîlerin ikinci bir delîlidir. İmâm Buhârî de bununla istidlâl ederek burada rivâyet etmiştir. Sûret-i istidlâli de şöyledir: zekât âmilleri Hâlid İbn-i Velîd'in zırhlarını ve sâir levâzım-ı harbiyesini ticâret malı gibi zekâta tâbi'dir zan ederek bunların kıymetinin zekâtını taleb etmişlerdi. Demek ki, kıymeti üzerinden zekât alınması, zekât verilmesi câizdir. Fakat taraf-ı Risâlet'ten levâzım-ı harbiyenin zekâta tâbi' olmadığı, vakf olduğu bildirilmiştir.

III) Bir Bayram günü Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Saâdet'te erkeklerden sonra kadınlar tarafına geçmiş kadınlara da vaaz ederek: (*Kadınlar! Siz de sadaka veriniz, buyurmuştu.* [Ve farz olan zekâtı, müstehab olan sadakadan ayırmamıştı] *bu emr-i Nebevî üzerine kadınlar, küpelerini, (sihab) denilen kılâdelerini vermeğe başlamışlardı. Aleyhi's-salâtu ve's-selâm mahall-i sarf i'tibâriyle altını, gümüşü urûz ve emteadan ayırmamışlardı*). Buhârî bu hadîsi Iydeyn bahsinde İbn-i Abbâs ile Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llâhu anh*'den mevsûlen ve daha uzunca bir metin ile rivâyet etmiştir. Kitâbü'l-İlim'deki İbn-i Abbâs'tan mevsûlen üçüncü bir rivâyeti daha

vardır ki, bunun tercemesi 84 üncü numara ile geçmiştir. Tercemede büyük geyme içindeki yazılar, *Buhârî*'nin sözüdür. Kıymet üzerinden uruz ve emtia ile zekât verilmesine bu hadîs ile sûret-i istidlâli göstermek üzere derc edilmiştir: şöyle ki, Resûl-i Ekrem farz olan zekât ile sadakayı ayırmaksızın mutlak olarak kadınlara: (sadaka veriniz!) buyurmuşlardı. Kadınlar da küpeleri, yüzükleri ile i'mâlinde altın, gümüş gibi mâdeniyat karışmamış olan ve (sihab) denilen gerdanlıklarını Resûlullâh'a vermişlerdi. Resûl-i Ekrem de altını, gümüşü uruz ve emtiadan ayırd etmiyerek kabul buyurmuşlardı ki, işte bu fi'l-i Nebevî kıymeten zekât vermenin cevâzını ve aynen vermekten hiç farkı olmadığını gösterir.

Gördük ki, hadîsin asıl medâr-ı istidlâl olan noktası (sihab) kelimesidir. Bu kelimenin ma'nâsını *Kāmûs* mütercimi Âsım Molla hadîs Şârihlerinden daha vâzıh olarak şöyle bildirmiştir: kitab vezninde olan bu sihab kelimesi Arab kadınlarına mahsus bir nevi' kılâde, (gerdanlık) dır ki "sük" tâbir olunan güzel bir koku mürekkebâtı ile karanfilden düzerler. Onda cevâhir, (ve ma'deniyâta) müteallık nesne yoktur. Cem'i kütüb vezninde sühüb gelir.

Bu hadîs-i şerîften şunu da anlıyoruz ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz farz olan zekâtın mahall-i sarfı ile müstehab olan sadakanın mahall-i sarfını ayırmamışlardır. Çünkü her iki ibâdetle maksûd olan, rızâ ve takarrübdür. Masrûfun-ileyh ise fakîrdir, muhtacdır.

IV) Şimdi Hanefîlerle İmam Buhârî'nin dördüncü bir delîli olarak terceme ve îzâhı sadedinde bulunduğumuz Enes İbn-i Mâlik hadîsi geliyor. Yukarıda sâhib-i *Telvîh*'ten naklen bildirdiğimiz vechile Buhârî bu Enes hadîsini bir isnâd ile ve parça parça olarak *Sahîh*'inin on yerinde zikr etmiş ve pek yüksek bir ehemmiyet atfetmiştir.

Bu hadîs-i şerîf ile sûret-i istidlâl de şöyledir: hadîsde denilmiştir ki, develerinin zekâtını verecek olan bir sâhib-i malın bir yaşında bir dişi deve vermesi îcâb edip de kendisinin bu vasıfta dişi devesi bulunmayıp iki yaşında dişi devesi olur ve sâhib-i mal bunu vermek isterse, zekât memuru onu kabûl eder. Fakat memur aradaki bu yaş farkını telâfî etmek için sâhib-i mala ya yirmi dirhem, yâhud iki koyun iâde eder. Örf-i muhaddisîn ve fukahâ da buna (جبران = *iki telâfî yolu)* denilmiştir.

Bu iki telâfî yolundan birisini ihtiyâr etmek sâhib-i malın mı, yoksa zekât me'mûrunun mu hakkıdır?. *Tavzih*'te: bu hak bize göre "*dâfi*'"e yâni hangi taraf telâfî için kıymet farkı verecekse ona âidtir, denilmiş. Bâzıları da sûret-i mutlakada zekât me'mûruna âidtir, hukūk-ı fukarâyı, o daha iyi gözetir, demişlerdir.

Sâhib-i *Hidâye*: "İmam Ebû Yûsuf'e göre, bir yaşında bir deve zekât verecek olan sâhib-i malın bu vasıfta devesi bulunmazsa iki yaşında bir erkek deve verir, dediğini, İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel'in de mezhebleri böyle olduğunu, İmam Ebû Hanîfe'ye göre, yalnız kıymet takdîriyle zekât câiz olduğunu" haber veriyor. *Mebsut*'ta da Ebû Yûsuf mezhebi ihtiyâr edilmiştir. Şemsü'l-eimme iki telâfî yolundan birisini ihtiyârın mükellefe âid olduğu da müdâfaa edilmektedir. *Bedâyi*'de İmam Muhammed'in asıldaki: hakk-ı tercîh saîye âidtir, dilerse vâcibin kıymetini, dilerse aşağı sinde bir hayvan alır üst tarafını tamamlar. Sâhib-i *Bedâyi*' bâzı fukahânın da bu hiyârın sâhib-i mala âid olduğunu beyân ve tafsîl ediyor.

HULÂSA — Zekâtta def'i kıymet biz Hanefîlere göre câizdir. Bundan başka def'-i kıymet sadaka-i fıtırda, öşürde, haracda, nezirde de cârîdir. Ömer, Abdullāh İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs, Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anhüm*'ün mezhebleri de böyledir. *Tâvus*'un mezhebi de bundan ibâret olduğunu Buhârî'den öğrendik. Sevrî'nin ve bir rivâyete göre, Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebleri de böyledir. Altın ve gümüş yerine mal, metâ' vermek câiz olduğunu Eşheb tasrîh etmiştir. Turtûşî de: Zekâtta kıymetin ihrâcı câiz olduğu kavli, akvâl-i Mâlikiyenin en açık olanıdır, demiş ve: "*gümüş yerine altın, altın yerine gümüş zekât vermek câiz olduğunda fukahâmızın icmâı vardır*" sözlerini ilâve etmiştir. İbn-i Habib de: fukarâ için faydayı mûcib olursa câizdir, hükmünde bulunmuştur.

İmam Şâfiî ile İmam Mâlik ve Dâvud-i Zâhirî kıymet tarîkıyle zekât verilmesini tecvîz etmemişlerdir. Şâfiî kitablarında delil olarak en ziyâde (فى اربعين شاة شاة = *kırk koyunda bir koyun zekât vâcibtir*) hadîsiyle ihticâc ediliyor. Bu hadîs-i şerîf, Kitâbullāh'ta vârid olan: (آتوا الزكاة =*Zekât veriniz!*) emr-i mücmelini beyan ve îzâhtan ibârettir. Binâenaleyh bu emr-i mücmel ile beyânı birlikte: «آتوا الزكاة»

«من كل اربعين شاة شاة = *kırk koyundan bir koyunu zekât veriniz*" demek olur. Binâenaleyh bu nas ile bir koyun fakîr için bir haktır.

Buna cevâben *Mebsut*'da denilliyor ki: "خذ من اموالهم صدقة = *Zenginlerin mallarından zekât al!*" kavl-i şerîfi ile zekât olarak mal alınması tansîs buyurulmuştur. Resûlullāh'ın beyânına gelince, bu, mevâşî sâhiblerine sühûlet olmak üzere vârid olmuştur. Yoksa *(Kırk koyunda bir koyun)*, vâcibi takyîd için zikredilmemiştir. Sürü sâhibleri mandıralarda imrâr-ı hayat ettiklerinden yanlarında her zaman nakid bulunamaz. Ellerindeki koyunla zekât vermeleri ashâb-ı mevâşî için çok kolaydır. Binâenaleyh *(kırk koyunda bir koyun)* kavli teshîlen vârid olmuştur.

(BİR MÜHİMME) Îzâhı hayli uzamış olan Enes İbn-i Mâlik hadîsi ilm-i rivâyet müntesibleri için medâr-ı sühûlet bir hükmü de muhtevîdir. Şöyle ki: Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in Enes İbn-i Mâlik Hazretlerine, Allāh'ın Resûlüne emrettiği ahkâm-ı zekâtı muhtevî bir kitab vermesi, hadîste kitâbetle rivâyetin cevâzını ifâde eder. İmam Mâlik'ten bu bâbta müsbet, menfî iki re'y nakledilmiştir. Birincisi şöyledir: İmam Mâlik'e:

— Bir kimseye, bir hadîs âlimi: şu benim kitabımdır, bunu al, bundaki hadîsleri rivâyet et! diye icâzet verse, sahîh ve câiz midir? diye sorulmuş. O da cevâben:

— Câiz olur zannetmem. Ve ben kitâbetle icâzeti hoşlanmam, demiş.

Müsbet rivâyet de şöyledir: İmam Mâlik Hazretleri İbn-i Şihâb-i Zührî'nin hadîslerinden, Yahyâ İbn-i Saîd'e yüz hadîs yazdım. İbn-i Saîd bu kitabı benden ahz ü tahammül eyledi. Ve bunları bana okumadı, demiştir. Bu sözü de tecvîz ettiğine delâlet ediyor. Kitâbeti İbn-i Vehb ve başkaları da câizdir, demişlerdir.

Esâs i'tibâriyle kitâbet, ahâdîs-i şerîfeyi ahz ü tahammül tariklerinden biridir. Bunda şeyh, mesmûat ve ma'lûmâtından bir ve daha ziyâde hadîsi huzûrundaki bir tâlibe yazıp veyâhud yazdırıp vermesidir. Yanında değil, diyâr-ı âherde ise oraya göndermesidir. *Buhârî*'de ve diğer hadîs kitablarında Tâbiîn ve Teba-i Tâbiîn'den kitâbete müstenid olarak nakl ve rivâyet edilen bir çok âsâr vardır. Bu rivâyetlerin hepsi de eimme-i hadîsce "*müsned-i mevsûl*" addedilmiştir. Cümhûr'a göre, kitâbetle rivâyet sahîhtir. Resûl-i Ekrem ahkâmı mutazammın vâlilere, kumandanlara, bâhusûs zekât âmillerine yazdıkları

emirnâmeler, bu kavlin sıhhâtine şâhiddir. Enes İbn-i Mâlik hadîsi de cevâza delâlet eden bir hüccettir.

716. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ الَّتِي فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ وَلَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ خَشْيَةَ الصَّدَقَةِ.

Tercemesi

Yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in takdir buyurduğu zekât mikdârına dâir Enes İbn-i Mâlik'e yazdığı bir mektûbunda: zekât (artar veya eksilir) korkusiyle müteferrik (zekât malı) bir araya toplanmaz, müctemi' bulunanların arası da tefrik edilmez.

İzâhı

Şârih-i *Buhârî* Hattâbî metn-i hadîsteki (farz) dan vücûb-i şer'î ma'nâsı değil, takdîr ma'nâsı maksûddur, diyor. Zekâtın vücûbu, nass-ı Kur'ân ile bildirilip mikdârının ta'yîni Resûl-i Ekrem'e bırakılmıştı. Bu sebeble biz de farzı takdîr ile terceme ettik.

Bu hadîs-i şerîfte zekâtın lüzûmundan veyâ sukūtundan, aynı zamanda artmasından veyâ eksilmesinden korktuğu bildirilen kimdir? Zekât me'mûru mu, yoksa mal sâhibi mi, yoksa her ikisi de mi? Bu cihet hadîste bildirilmemiştir. Fakat her iki taraf için de böyle bir endîşe vardır. Zekât âmili, zekâtın sukūtundan veyâhud eksilmesinden çekinir. Mal sâhibi de zekâtın lüzûmundan veyâhud artmasından korkar. Bu korkuyu hak düşüncesi değil, kayd-i menfaat tevlîd eder. Binâenaleyh hadîs-i şerîfte iki vecîze-i edebiyye ve ilmiyye hâlinde zikredilen Cem'-i müteferrik ile Tefrîk-i müctemi', hem zekât âmiline hem de mal sâhibine müteveccih olmak üzere nehyedilmiş olabilir. Bu cihetle ulemâ bu hadîsin tevcîhinde ihtilâf etmişlerdir.

Aliyyü'l-Kārî *Mişkât Şerhi Mirkat*'ta bu iki vecîzenin ifâde ettiği nehiy hükmünü misâllerle şöyle îzâh ediyor: bâzı ulemâmız demiştir ki: müteferrik emvâl-i zekâtı cem' etmekten zekât âmiline teveccüh eden nehiy: iki kimseye âid olan kırk koyunu zekât almak maksadiyle cem' etmesi gibidir. Âmilin toplu bir zekât malını tefrîk etmesi de: bir kimsenin malı olan yüz yirmi koyunu kırkar, kırkar ayırıp üç zekât istemesi gibidir. Halbuki bu yolda zekât şer'an matlub değildir. Bu sebeble zekât me'mûru birinci misaldeki cem' ile ikinci misâldeki tefrikten nehyedilmiştir. Zekât me'mûruna nazaran müteferrikin cem'i ile müctemiin tefrîki hakkındaki nehiy, İmam Ebû Hanîfe Hazretleri tarafından böyle iki şekilde tasvîr edilmiştir.

Bu nehyin mal sâhibine teveccüh eden kısmının tasvîri de şöyledir: Müteferrikin cem'i: kırk koyun sâhibi bir kimsenin, yine kırk koyuna mâlik diğer birisiyle bu müteferrik iki sürüyü sayım zamânı birleştirerek iki koyun yerine, bir koyun zekât vermek istemeleri gibidir. Müctemiin tefrîki de: mahlût ve müşterek yirmişer koyun sâhibi olan iki kişinin zekât âmiline karşı bu müctemi' bir sürüyü sayım zamânı ikiye ayırmaları ve zekâtın sukūtuna bâis olmaları gibidir. Bu hareket de, beytü'l-mâli ızrârdan başka bir şey değildir. Menhîdir. Bu tasvir de İmam Şâfiî'nindir. İmâm-ı müşârün-ileyh hadîsdeki hitâbı, sâîye sarf etmiştir.

İmam Mâlik'in *Muvatta*'inde gerek Cem'-i müteferrikin, gerek Tefrîk-ı müctemiin tasvîrine dâir îrâd ettiği misallerde ise hem mal sâhibleri, hem de zekât âmilleri istihdâf edilmiştir. Bunlarda aynı misaller olduğu için tekrârından sarf-ı nazar ettik.

Begavî, *Şerhü's-Sünne*'sinde[1] hadîs-i şerîfteki nehy hem mal sâhibine, hem de zekât âmiline müteveccihtir. Bunların her ikisi de hem cem'dir, hem de tefriktir, menhîdir, demiştir.

---

1 *Şerhü's-Sünne*, hadîs ilimlerine dâir yazılan en kadîm ve en mühim eserlerden birisidir. Ahâdîs-i şerîfenin rivâyetinde, müşkülâtını halletmek husûsunda, garîbini tefsîr ve ahkâmını beyanda, fıkha âid husûsatta, ulemânın, ihtilâfını beyanda emsalsiz bir eserdir. Müellifi İmam Hüseyin İbn-i Mes'ûd-i Begavî merhûm, *Şerhü's-Sünne*'nin te'lîf ve tahrîrinde eimme-i selefin akval ve ictihadlarını iltizâm etmiş ve maklûb, mevzû', mechûl olan haberleri almaktan ictinâb eylemiştir.

Bir çok meşhur âlimler tarafından bu muazzam eser, ihtisâr edilmiştir. Ermevî'nin, Kurafî'nin, İskâfî'nin, Vâsitî'nin Muhtasarları bu cümledendir. [*Keşfü'z-Zunûn*: C. 1, S. 493].

Taybî de Kādî Iyâz tarafından dört sûrette tasvîr edildiğini bildiriyor ki, yukarıdaki misallerin daha vâzıh birer sûreti olduğundan bunları da zikrediyoruz:

BİRİNCİ SÛRET : Birisinin kırk koyunu bulunur. Bu sürüyü diğer kırk koyundan ibâret olan bir başkasının sürüsiyle karıştırarak iki sürü bir sürü hâline konulur. İki koyun zekât verilecek iken bir koyun verilir. İşte bu müteferriki cem' etmektir. Sâhib-i mal bundan nehyedilmiştir.

İKİNCİ SÛRET : Birisinin yirmi koyunu bulunur. Bu koyunlar diğer birisinin yirmi koyunu ile karıştırılarak bütün sene boyu muhtelit bir sürü hâlinde idâre edilmiş iken zekât me'mûruna karşı zekât vermemek maksadiyle bunları ayırmak müctemii tefriktir. Sâhib-i mal bundan da nehy edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ SÛRET : Birisinin yüz yirmi mevcudlu bir koyun sürüsü bulunuyor. Zekât me'mûru geldiğinde bunları kırkar, kırkar ayırır, üç zekât almak ister. Halbuki bir zekât îcâb ederdi. İşte bu da müctemii tefriktir. Zekât me'mûru bundan nehyedilmiştir.

DÖRDÜNCÜ SÛRET : Birisinin yirmi koyunu, diğer birisinin de ayrı yirmi koyunu bulunuyor. Bir arada yayılmadıkları ve hiç birisinden zekât lâzım olmadığı halde zekât me'mûrunun bunları birleştirmesi ve bir koyun zekât istemesi gibidir. Bu da müteferrikı cemi'dir. Zekât me'mûru bundan da nehyedilmiştir.

Birinci ve ikinci sûret, sâhib-i malın harekâtını nazar-ı dikkate alan fukahânın kavlidir. Üçüncü, dördüncü sûretler de zekât me'mûrunun sâhib-i mala karşı tecâvüzünü nehye nasb-ı nazar eden fukahânın ve Süfyân-i Sevrî ile İmam Ebû Hanîfe'nin ictihâdlarıdır. Süfyân-ı Sevrî de, Ebû Hanîfe de zekât hisâbında halîtaya yâni müteferriki cem'e taraftar olmamışlardır.

HULÂSA : hadîsteki nehy, üzerine vâcib olan zekât hakkını iskāt için hiyle irtikâbından nehydir. Nehy ile istihdâf edilen gāye bu olduğu için fıkıh kitablarının bir çok bâblarında bu hadîsin bahsi geçer. Ve böyle hiylenin hürmet veya kerâhatinden bahsedilir. Esas i'tibâriyle hukūku fukarâyı iskāta ma'tûf olan her şey olbâbdaki fukahânın ihtilâfına göre ya haramdır, yâhud mekruhtur. Havl tamâm olmazdan evvel malını oğluna hibe ve temlik eden kimsenin hiylesi de bu fenâ hareketlerden birisidir.

717. وَ فِى رِوَايَةٍ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ الَّتِى فَرَضَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ مَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَإِنَّهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بَيْنَهُمَا بِالسَّوِيَّةِ.

TERCEMESİ

Yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in takdir buyurduğu zekât mikdârına dâir Enes'e (şunu da) yazmıştır: her hangi iki halîtadan müteşekkil müşterek bir sürünün zekâtı husûsunda bu halîta, (şirket) sâhibleri aralarında ber-mûcib-i adâlet yekdiğerine mürâcaat ederler.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Enes hadîsinin Buhârî tarafından tefrîk edilerek ayrı ayrı Zekât bahsinin altı yerinde zikredildiğini yukarıda bildirmiştik. Şimdi terceme ettiğimiz de ayrılan parçaların üçüncü bir parçasıdır. Birincisi, zekâtta (arz) a yâni zekât olarak mansûsun-aleyhin kıymetinde bir malın verilmesi câiz olduğuna dâirdi. İkincisi, bundan evvelki hadîste müteferrikin cem'ini, mecmûun tefrîkini nehye dâirdi. Üçüncü parça da budur. Dördüncüsü de bir hadîs sonra (719) numara ile terceme ettiğimiz kısımdır. Beşincisi, zekât-i ganem, altıncısı da zekât olarak zaîfi alınmıyacağına dâir tenbîhi muhtevî olan fıkradır. Bu hadîsi Humüs, Şirket, Libas, Terk-i Hıyel bahislerinde de zikretmiş olduğundan Enes hadîsini Buhârî, bu hadîsi *Sahîh*'inin on yerinde parça parça rivâyet etmiş bulunuyor.

MA'NÂLAR VE HÜKÜMLER :

(خليطين = *Halîtayn*), Halît'ın tesniyesidir. Bu kelimenin şer'î medlûlünü tâyinde fukahâ ihtilâf etmiştir. İmam Ebû Hanîfe halît, şerik demektir, demiş. İbn-i Esîr de bunu te'yîd ediyor ve:

Resûl-i Ekrem'in bize hitâb ettiği şerîat dilinde halîtayn, birbirinden ayırd edilemiyecek bir halde malları biribirine karışan iki şerikten ibârettir, diyor. Binâenaleyh tefrîki gayr-i kābil şekilde bibibirine karışmayan mala (halîtayn) denilemez ve bu muhakkaktır. Şerîkeynden her birisinin malı yekdiğerinden ayrılabildiği sûrette bu birlikte (hulta) yoktur. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, iki şerikten veyâ fazla şeriklerden hiçbirisine hisseleri nisâba bâliğ olmadıkça zekât vâcib değildir. Bunlar müşterek olmadıkları halde ne hükme tâbi' iseler, yine haklarında o hal cârîdir. *Mebsut*'taki ve bütün Hanefî kitablarındaki hüküm de böyledir. Sâdât-i Hanefiyye, halîtaynde her şerik için hâl-i infiradtaki nisâb-ı kâmil mu'teberdir. Hultanın zekât husûsunda hiç te'sîri yoktur. Şirket; ister irs ile, hibe ile, şirâ ve emsâli ile teşekkül etmiş şirket-i mülk olsun, ister ınân ve müfâveda [1] sûretiyle te'sîs edilmiş bir şirket-i akid olsun, müsâvîdir, demişlerdir.

İbn-i Münzir bu bâbta cârî olan fukahânın ihtilâflarını âtîdeki misallerle şöyle îzâh ediyor: iki kimse arasında koyun nisâbı olan kırk koyun müşterek olsa bâzı fukahâ her iki şerîke de zekât lâzım gelmez, demişlerdir. İmam Mâlik, Süfyân-i Sevrî, Ebû Sevr, fukahâ-yi Irak, Şerîk İbn-i Abdıllāh, Hasen İbn-i Hay, bu ictihâdı iltizâm etmişlerdir. İmam Şâfiî, Leys İbn-i Sa'd, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak ise ikisine de zekât vâcibtir, demişlerdir. Hattâ bu şerikler kırk kişi olsalar da birer koyunla iştirâk etseler bu kırk kişiye bir koyunun kıymeti nisbetinde zekât lâzım gelir. Yine İbn-i Münzir ilâveten: birinci yâni zekâtın adem-i lüzûmu en sahîh ictihâddır, demiştir. Endülüs'ün en meşhur âlimlerinden Turtûşî (Türtüze) de hulta sahih değildir. Yalnız tarafeynden her birinin nisâb-ı kâmile sâhib olmaları hâlinde sahîh ve mûteber olur, demiştir.

Hulta ve şirkette şu hallere i'tibâr edilir: Çoban, koç, mer'a, sulak, ağıl, sağan. Binâenaleyh hulta mu'teber olmak için sevâim-i müştereke bir çobanın idâresinde bulunmalı, koçları bir olmalı, bir mer'adan otlamalı, bir nehirin bir maslâğın, bir kovanın suyunu içmeli, bir ağılda yatmalı, sütleri de bir elden sağılmalıdır. Hattâ

1 Şirket-i İnân: ale's-seviye yalnız bir maddeye âid olmak üzere akd edilen şirkettir. Şirket-i müfâveda da: şeriklerin mâlen, tasarrufan, deynen umûmî ve bi't-tesâvî iştirâklerini ifâde eden şirkettir.

muhâfaza kelbleri de bir olmalıdır. *Müdevvene*'de İmam Mâlik'in ictihâdı bu yolda bildirilmiştir. Mâcişûn da: halt sahîh olmak için bu şartların eyyâm-ı havlin kâffesinde tahakkuk etmiş olması lâzım değildir, demiş, İbn-i Kāsım da hultanın sıhhati için kablel-havl iki ay ihtilâtı kâfî görmüştür. İbn-i Habîb ise bunu bir aya kadar indirmiştir.

İmam Mâlik, Evzâî, zâhirî fukahâsından Ebü'l-Hasen hulta ve iştirâk yalnız mevâşîde mu'teberdir, demiştir. İmam Şâfiî, kendisince kabûl edilen hulta ve şirketin mevâşîde, hubûbatta, meyvalarda, dirhemlerde ve dînarlarda cârî olduğuna hükmetmiştir. İbn-i Hazm: iki yüz kişi iki yüz dirheme müştereken mâlik olsalar, bunlara müştereken beş dirhem zekât vâcibtir, demiş. Nevevî de hulta ve şirket mûteber olmak için dokuz şart koymuştur ki, bunlardan bir kısmını bundan evvel Turtûşî'ye izâfeten bildirmiştik, bunlardan başka şürekânın vücûb-ı zekâta ehl olmalarını, mâl-i müşterekin ba'de'l-halt nisâba bâliğ olmasını da birer şart olarak zikretmiştir. Fakat halt ve iştirâkin tahakkuku için bu dermeyân edilen şerâit, ne Kitab ve Sünnet'e, ne de bir sâhib-i kıyâsın re'yine müstenid olmadığını Şârih Aynî'nin tahkîkından öğreniyoruz. Dârekutnî'nin, Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'tan rivâyet ettiği: «الخليطان ما اجتمعا على الحوض و الراعى و الفحل» = *İki halîta, muayyen havuz başında, muayyen çoban idâresinde, muayyen koçun kösemenliğinde toplanan bir sürünün iki sâhibidir*" bir haber varsa da bunun da senedinde İbn-i Lühayye vardır, diye zaîf addediliyor.

Zekât ve nisâb mevzûunda İmam Ebû Hanîfe'nin yegâne şart olarak i'tibâr ettiği: "*şeriklerin müşterek maldaki hisselerinin ayırd edilmemesi*". şartı, yüksek bir dehâ-yı iktisâdî ile vaz' edilmiş bir şarttır. Tâvus ile Atâ' da bu şartı iltizâm etmişlerdir. İmam Buhârî dahi bu şartı ihtiyâr ederek, mevzûumuz olan hadîsin bâbında Tâvus ile Atâ'nın iki şerikten her biri müşterek maldaki hisselerini bilebilirler, ve ayırd edebilirlerse zekât husûsunda bu şeriklerin malları cem' olunmaz, dediklerini istidlâl maksadiyle zikr etmiştir. Demek oluyor ki, Tâvus ile Atâ'nın cem'i câiz değildir, dedikleri bu şirket, müşâan tasarruf ifâde eden bir şirket değildir. "*Şirket-i civar*" denilen ve komşuluk ifâde eden bir birliktir. Tâvus ile Atâ'nın mezhebleri ise, İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebleri gibi müşâan tasarruf ifâde eden bir "*şirket-i şüyû'*" dur.

İmam Buhârî, iştirâk ettiği bu Ebû Hanîfe mezhebini te'yîden Süfyân-ı Sevrî'nin de: "*iki şerikten birisinin kırk, öbirisinin de kırk koyunu tamam olmadıkça zekât vâcib olmaz*" dediğini rivâyet ediyor. Bu sebeble Teymî: "*Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe gibi zekâtta haltı yâni şirketi müessir bulmuyor*" demiştir. *Tavzih*'te de: İmam Mâlik'in kavli Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın kavli gibidir, denilmiştir.

Îzâhı lüzumlu olan bir cihet de hadîsin son kelimesi olan (بالسوية) nin medlûlüdür. İbn-i Hacer "*seviyye*" kelimesini "*müsâvat*" ile tefsîr etmiştir. Fakat müsâvat üzere hakk-ı mürâcaat yalnız şirket-i münâsafede câri bulunduğundan hadîsin hükmü, kāsır olacaktı. Bu mahzurdan kurtarmak için: "*şirketler arasında, şirket-i münâsafe şâyi' bulunduğundan hadîste şirketin bu nev'i zikredilmiştir*" diye bir tevcîh-i baîde muhtâc olmuştur.

Aliyyü'l-Kārî, *Mirkāt-i Mesâbih*'te (بالسوية) kaydı (adâlet) mânâsına haml edilmelidir, diyerek şu îzâhâtı veriyor. Şu halde: hadîsin mânâsı, "*Müşterek bir sürünün zekâtı şerîkeynden birisinden alındığında onun her mûcib-i adâlet âhar şerîke mürâcaat hakkı vardır*" demek olur. Ve bu mânâca hadîsin hükmü bütün hulta ve şirketlere şâmil bulunur. Biz de hadîsi ibtidâ seviyyeye müsâvât ma'nâsı vererek terceme etmiştik. Aliyyü'l-Kārî'nin bu ince mutâlâasına vâkıf olduktan sonra bu kelimeyi adâlet ma'nâsına haml ederek terceme ettik.

Hadîsin bütün bu kayıtlarını nazar-ı i'tibâre alarak bu mes'eleyi Şârih Kastalânî şöyle tasvîr ediyor:

Sâî yâni zekât me'mûru müşterek bir sürünün zekât hakkını alırken bu iki şerîkin birisinden zekâtın tamâmını alırsa, veren taraf diğerine ale's-seviyye mürâcaat edebilir. Meselâ yirmişer koyunu olan iki kimsenin müşterek bir sürüsünden zekât me'mûru birisinin malından zekât alırsa, veren kimse nısıf koyunun bedelini diğerinden taleb edebilir. Çünkü devenin, sığırın, koyunun zekâtı kıymeti ile takdîr olunur. Hubûbat ve meyva gibi mislî değildir. Yine böyle birisinin yüz, öbirisinin elli koyunu olan bir sürüden, yüz koyun sâhibinin malından zekât me'mûru iki koyun zekât aldığında, yüz koyun sâhibi, iki koyunun sülüs kıymeti ile elli koyun sâhibine mürâcaat eder. Bunun aksi hâlinde yâni elli koyun sâhibi zekâtın tamâmını te'diye ettiği sûrette diğerine sülüsân kıymetle mürâcaat eder.

718. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ الْهِجْرَةِ فَقَالَ وَيْحَكَ إِنَّ شَأْنَهَا شَدِيدٌ فَهَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ تُؤَدِّى صَدَقَتَهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَاعْمَلْ مِنْ وَرَاءِ الْبِحَارِ فَإِنَّ اللّٰهَ لَنْ يَتِرَكَ مِنْ عَمَلِكَ شَيْئًا.

Tercemesi

Ebû Sâid-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

(Bedevî) bir A'râbî Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e hicretten sordu,

— (Medîne'ye hicret edeyim mi? dedi). Resûl-i Ekrem cevâben:

— Sakın hâ! Hicrete kalkışma! Hicret çok çetin iştir, buyurdu. Ve:

— Senin deve nev'inden zekâtı verilmiş malın var mıdır? diye sordu. Bedevî:

— Evet vardır, diye cevab verdi. Resûl-i Ekrem:

— Öyle ise (beis yok) sen, Medîne'ye uzak olan köyünde çalış!. Allah senin (hayırlı) işi (nin sevâbı) ndan bir şey eksik bırakmaz, (köyünde de sana verir) buyurdu.

İZÂHI

Râvîler, Rivâyetler :

Buhârî bu hadîsi bu sûretle Hicret, Edeb, Hibe bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim Meğâzî, Ebû Dâvud Cihad, Nesâî de Bîat ve Siyer bâblarında tahrîc etmişlerdir. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı, (Deve zekâtını beyan) hak-

kındadır. Buhârî bu unvânında, deve zekâtının Ebû Bekr, Ebû Zer, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhüm* taraflarından rivâyet edildiğini haber veriyor. Hakîkaten Hazret-i Ebû Bekr'in deve zekâtına dâir iki uzun hadîsi, bu Ebû Saîd hadîsinden sonra 719 ve 720 numaralarda görülecektir. Ebû Zer ve Ebû Hüreyre hadîsleri de *Sahîh-i Buhârî*'de bundan altı bâb sonra (deve zekâtı vermiyenlerin vaîdi) unvanlı bir bâbında rivâyet edilmiştir.

MA'NÂLAR :

(Arab, a'rab) *Kāmus* ve *Sıhah* sâhiblerinin beyanlarına göre: Arab, ism-i cinstir. İnsanlardan bir sınıfa, bir kavme ıtlāk olunur. Nisbetinde "*Arabî*" denir. "*A'rab*", Arab kavminden bâdiye-nişîn olanlara hâs bir isimdir. Bunun nisbetinde "*A'râbî*" denir. Ve bedevî tâbir olunur. Bu cihetle şehirliler için "*Arabî*" denilmesi kesb-i ihtisâs etmiştir.

"*A'rab*" Arabın cem'i, zan edilmemelidir. *Mısbâh*'ın beyânına göre Arab, "*A'rüb*" üzere cemi'lenir, "*zemen, ezmün*" gibi. Urub üzere de cemi'lenir bu da "*Esed, üsüd*" gibi.

Şârih Aynî "*A'râbî*" yi Bedevî ile tefsîr ediyor. Sonra: "*Her bedevî a'râbîdir*", diyerek bu iki kelime arasında umûm ve husûs-ı mutlak bulunduğuna işâret ediyor. Binâenaleyh "*A'râbî*", Arab ırkından olmıyan, fakat Arabca tekellüm eden sâir bâdiye-nişîn anâsıra da ıtlāk olunur. Arab ırkından olan bâdiye-nişînlere "*Bedevî*" denilmesi kesb-i ihtisâs ediyor.

Bu hadîste zikredilen bedevî Medîne'de ikāmet etmek üzere hicret için Resûl-i Ekrem'den müsâade istiyor ve talebinde ısrâr ediyordu. Halbuki bu bedevî Mekkeli değildi. Hicret ise Mekke'nin fethinden evvel, Mekkelilerin Medîne-i Tâhire'ye gelmeleri ve irtihâl-i Nebevîye kadar Medîne'de ikāmet etmeleri için farz kılınmıştı. Bu sebeble Resûl-i Ekrem: (Vay sana, yazıklar olsun! Hicret çok çetin bir iştir) diye onu hicret etmekten men' eylemişti. Hadîsin tarz-ı beyânına göre, bedevî'nin bu hicret talebi Mekke'nin fethinden evvel vuku' bulmuştur. Çünkü feth-i Mekke'den sonra hicret yoktu.

Resûl-i Ekrem'in: (Zekâtı verilmiş deven var mıdır?) diye süâlini, vâcibât-i zekât arasından yalnız devenin zekâtına hasretmeleri, sâilin bâdiye halkından olması ve bedevîlerin sermâye-i hayâtı deveden ibâret bulunmasına mebnîdir.

Sonra Resûl-i Ekrem: "*Mâdem ki, deven var, medenî şehirlere uzak olan bedevî diyârında nefsin ve malın hakkında Allāh'ın farz kıldığı ibâdetleri îfâ et, evceğizinde oturmaktan müteessir olma! Evin Medîne'ye ne kadar uzak olursa olsun, Cenâb-ı Hak senin hayr ü ibâdetlerinin sevâbından bir zerresini eksik bırakmıyarak verir*" buyurmuş oluyor.

(وراء بحار = *deniz arkası*) demek ise de burada "*şehir*" maksudtur, bedevînin diyârı, Medîne'ye uzak olmasından kinâyeten istiâre edilmiştir. Nasıl ki, Sûre-i Rûm'un (40) ıncı âyet-i kerîmesi olan: «ظهر الفساد في البر و البحر» = *Gerek kurak ve çorak bâdiyelerdeki, gerek sulak şehirlerdeki, kaht u galā hep, halkın iktisâb ettiği kusûr ve ma'sıyetle belirmiştir*" kavl-i şerîfindeki *(bahr)*, nehri bol, suyu mebzul şehir demektir. *(Ber)* de yağmursuz, susuz çöl ma'nâsınadır.

(ويح = *Veyh*) medlûlü hakkında Dâvudî: bu kelime söylenen bir sözün işlenmesi kerih görüldüğünde zecr ü men' için söylenir, diyor. Bunun için biz de bu kelimeyi *(Sakın hâ hicrete kalkışma!)* diye terceme ettik. *Kāmûs Tercemesi*'nde de: "*veyh, kelime-i rahm ü şefkattir. Vay, yazık, hayf demektir ki, bir adamın hâline acıyıp rahm ü rıkkat ettikte söylenir*" deniliyor.

Bedevînin hicrete bu kadar şedîd arzu izhâr etmesine karşı Resûl-i Ekrem'in müsâade buyurmamaları, bir bedevî için bunda iftiham edilecek müşkülâta mebnîdir. Bedevî hayâta alışanların medenî muhitten sıkıldıkları ve bir türlü alışmadıkları mücerreb bir hakîkattir. Bu sebeb, hadîsin sarâhatinden müstefâd olmaktadır. Bedevî fi'len hicret edememiş olmakla berâber, bu bir özre müstenid bulunduğundan izhâr ettiği samîmî arzusundan dolayı hicret sevâbına nâil olacağı şüphesizdir. Esas i'tibâriyle her tâat de böyledir. Hasta bir kimsenin oturduğu yerde namaz kılması gibi. Bu hasta, sıhhatte olsaydı namazını kāimen kılacaktı. Bu sebeble salât-i kāimin sevâbına nâil olur.

719. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ فَرِيضَةَ الصَّدَقَةِ الَّتِى أَمَرَ اللّٰهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ مِنَ الْإِبِلِ صَدَقَةُ الْجَذَعَةِ

وَ لَيْسَتْ عِنْدَهُ جَذَعَةٌ وَ عِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ
وَ يَجْعَلُ مَعَهَا شَاتَيْنِ إِنِ اسْتَيْسَرَتَا لَهُ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً وَمَنْ
بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَ لَيْسَتْ عِنْدَهُ الْحِقَّةُ وَ عِنْدَهُ
الْجَذَعَةُ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْجَذَعَةُ وَ يُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ عِشْرِينَ
دِرْهَماً أَوْ شَاتَيْنِ وَ مَنْ بَلَغَتْ عِنْدَهُ صَدَقَةُ الْحِقَّةِ وَ لَيْسَتْ
عِنْدَهُ إِلَّا بِنْتُ لَبُونٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ لَبُونٍ وَ يُعْطِى
شَاتَيْنِ أَوْ عِشْرِينَ دِرْهَماً وَ مَنْ بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ لَبُونٍ
وَ عِنْدَهُ حِقَّةٌ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ الْحِقَّةُ وَ يُعْطِيهِ الْمُصَدِّقُ
عِشْرِينَ دِرْهَماً أَوْ شَاتَيْنِ وَ مَن بَلَغَتْ صَدَقَتُهُ بِنْتَ لَبُونٍ
وَ لَيْسَتْ عِنْدَهُ وَ عِنْدَهُ بِنْتُ مَخَاضٍ فَإِنَّهَا تُقْبَلُ مِنْهُ بِنْتُ
مَخَاضٍ وَ يُعْطِى مَعَهَا عِشْرِينَ دِرْهَماً أَوْ شَاتَيْنِ.

TENBÎH: Lisânımızda koyun yavrusuna bir yaşına kadar "*kuzu*", iki yaşına kadar "*toklu*" denildiği gibi, iki yaşından sonrakiler de yaşlarına göre "*şişek*", "*öveç*", "*balta*" diye anılır. Bunun gibi Arablar da bir yaşından i'tibâren muhtelif çağdaki develere ayrı ayrı ad vermişlerdir. Deve başlıca Arabistan'a mahsus bir hayvan olduğu için lisânımızda bu isimlerin mukābilleri de yoktur. Yalnız deve yavrusuna "*potuk, köşek*", telkîh için muhâfaza edilen erkek deveye "*boğur*" deriz. Öbirlerini her hangi yaşta olursa olsun umûmiyetle deve diye anarız.

Gerek bu terceme edeceğimiz, gerek tercemesi bunu tâkib edecek olan iki uzun hadîste deve isimleri yaşlarına göre mükerreren devâm ettiği ve mukābilleri lisânımızda bulunmadığı için yaşlarına göre ifâde etmek mecbûriyeti hâsıl olmaktadır. Bu da her ismi yarım satırlık

bir ibâre ile ifâde olunabildiğinden tercemeyi işkâl ettiği gibi, kāri'lerimizi de pek ziyâde sıkacağından bu bir kaç lügatin ma'nâlarını tercemeye takdîmen bildirerek bu kelimeleri tercemede aynen isti'mâl etmeği daha muvâfık bulduk.

İSİMLER	MA'NÂLARI
Bint-i mahad:	(1) yaşını doldurmuş (2) sine basmış dişi devedir[1].
İbn-i mahad:	(1) yaşını doldurmuş (2) sine basmış erkek deve.
Bint-i lebûn:	(2) yaşını doldurmuş (3) üne basmış dişi deve[2]
İbn-i lebûn:	(2) yaşını doldurmuş (3) üne basmış erkek deve
Hikka:	(3) yaşını doldurmuş (4) düne basmış dişi deve
Hik:	(3) yaşını doldurmuş (4) üne basmış erkek deve[3]
Cezea:	(4) yaşını doldurmuş (5) ine basmış dişi deve
Cez'	(4) yaşını doldurmuş (5) ine basmış erkek deve[4]

[1] Mahad, gebe deveye denir. Bir yaşındaki dişi deve yavrusuna (bint-i mahad) denilir. Bu tesmiyenin sebebi, ekseriyetle bu sırada başka bir yavruya gebe bulunan anası gibi bu dişi köşeğin de anasiyle berâber analığa yaklaşmış bulunmasından dolayıdır. Bu tevcih "*Taybî*" nindir. Aliyyü'l-Kārî bunu beğeniyor. "*İbn-i Melek*" de anasının hâmil bulunmasını vech-i tesmiye olarak iltizâm etmiştir. Bu halde (bint-i mahad) gebe devenin kızı, dîye terceme edilir. Aliyyü'l-Kārî bunu doğru bulmuyor. Meğer ki, mahad, doğum ağrısı ma'nâsına hamledilsin. Bu halde de bint-i mahad değil, zât-ı mahad denilmeli idi, diyor. Erkeğe (İbn-i mahad) denilmesi de yavrusu bir yaşına geldiğinde anası boğura geliştiği içindir.

[2] Deve köşeği iki yaşını tamamladığı sırada anası da yeni yavrusunu doğurmuş ve sütlenmiş bulunduğundan eski yavru (süt kızı) ve (süt oğlu) ma'nâsına olan (bint-i lebûn) ve (ibn-i lebûn) diye anılıyor. Bu hengâmda artık deve, eski yavrusunu tamâmen yanından ayırıyor.

[3] Bu yaştaki devenin, erkeğine yük yüklemek, dişisini boğura çekmek zamânı geldiği ve vazîfeye başlamağa müstehak olduğu için bu namla anılmıştır. Bu sebeble boğura çekilmek çağındaki dişisine « طروقة الفحل » deniliyor. Çünkü boğur deveye dördüncü senenin hitâmında gelişiyor. Ve çekilip basıyor.

[4] Şârih Aynî, Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl*'inden on yaşına kadar deve isimlerini vech-i tesmiyeleriyle berâber zikretmekte, ve on yaşından yukarısının da unvân-ı umûmîlerini bildirmekte ise de mevzûumuzla alâkadar olmadığından tercemesinden sarf-ı nazar ettik.

HADÎS-İ ŞERÎFİN TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den Allāhu Teâlâ'nın Resûline *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, emrettiği farîza-i sadaka (mikdârı) hakkında Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in Enes İbn-i Mâlik'e yazdığı mektûbu (muhteviyâtından âtîdeki hükümler), şöyle rivâyet edilmiştir:

Kim ki, mâlik olduğu deve adedi, bir "*cezea*" zekât (nisâbına) bâliğ olur da develeri arasında "*cezea*" bulunmayıp "*hıkka*" bulunuyorsa (zekât âmili tarafından) o kimseden "*hikka*" kabûl edilir[1]. Sâhib-i mal bu hikka ile birlikte (zekât me'mûruna noksanı telâfî için) ya iki koyun verir. Eğer iki koyun vermek mal sâhibi için kolay olursa. Yâhud da on dirhem (gümüş) verir. Bir kimsenin mâlik olduğu devesi bir "*hikka*" zekât (nisâbına) bâliğ olur da, develeri arasında "*hikka*" bulunmaz da "*cezea*" bulunursa (zekât me'mûru tarafından) o kimseden "*cezea*" kabûl edilir. Ve zekât me'mûru bu cezea ile birlikte (mal sâhibine) yirmi dirhem, yâhud iki koyun verir. Kim ki, mâlik olduğu devesi bir "*hikka*" zekât (nisâbına) bâliğ olur da onun yanında yalnız "*bint-i lebûn*" bulunursa, (zekât âmili tarafından) o kimseden "*bint-i lebûn*" kabûl edilir. Ve sâhib-i mal ya iki koyun, yâhud yirmi dirhem verir. Yine bir kimsenin devesi, bir "*bint-i lebün*" zekât(nisâbına) bâliğ olur da, develeri içinde "*hikka*" bulunursa, zekât me'mûru

[1] Elimizdeki bütün *Buharî* nüshalarında (و من بلغت عنده من الابل صدقة الجذعة) fıkrasındaki (صدقة الجذعة) ref' ile zabtedilmiştir. Şârih Aynî de, "بلغت" fi'linin fâili olduğunu haber veriyor. Bu zabta göre, terceme bir türlü uymuyordu. Çünkü bülûğu, zekât malının hadd-i nisâba vüsûlü olarak düşünüyor ve (الابل) fâil olmalıdır, diyorduk. (صدقة الجذعة) de mef'ul oluyordu. Fakat (min) harf-i cerri bu kanâatime engel oluyordu. Sonra Aliyyü'l-Kārî'nin *Mirkat*'ta: Buradaki harf-i cer, fâil üzerine dâhil olmuştur. Ahfeş'e göre, zâidtir.. "الابل" fâildir. İbâre (و من بلغت ابله صدقة الجذعة = *Kim ki mâlik olduğu devesi adedi, bir cezea zekât nisâbına bâliğ olursa*" demektir, sûretindeki tasarrufunu gördük. O sûretle terceme ettik.

tarafından sâhib-i mal hisâbına bu hikka kabûl edilir. Ve memur tarafından ya yirmi dirhem, yâhud da iki koyun verilir. Bir kimsenin de devesi, bir "*bint-i lebûn*" zekât (nisâbına) bâliğ olur da develeri arasında "*bint-i lebûn*" bulunmayıp "*bint-i mahad*" bulunursa, o kimseden zekât olarak "*bint-i mahad*" kabûl edilir. Ve sâhib-i mal bint-i mahad ile berâber ya yirmi dirhem, yâhud iki koyun verir.

* * *

720 . وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ
كَتَبَ لَهُ هٰذَا الْكِتَابَ لَمَّا وَجَّهَهُ إِلَى الْبَحْرَيْنِ بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ هٰذِهِ فَرِيضَةُ الصَّدَقَةِ الَّتِى فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَ الَّتِى أَمَرَ اللّٰهُ بِهَا رَسُولَهُ
فَمَنْ سُئِلَهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى وَجْهِهَا فَلْيُعْطِهَا وَ مَنْ سُئِلَ
فَوْقَهَا فَلاَ يُعْطِ فِى أَرْبَعٍ وَ عِشْرِينَ مِنَ الْإِبِلِ فَمَا دُونَهَا
مِنَ الْغَنَمِ مِنْ كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً وَ عِشْرِينَ
إِلَى خَمْسٍ وَ ثَلاَثِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ أُنْثَى فَإِذَا بَلَغَتْ
سِتّاً وَ ثَلاَثِينَ إِلَى خَمْسٍ وَ أَرْبَعِينَ فَفِيهَا بِنْتُ لَبُونٍ أُنْثَى
فَإِذَا بَلَغَتْ سِتّاً وَ أَرْبَعِينَ إِلَى سِتِّينَ فَفِيهَا حِقَّةٌ طَرُوقَةُ
الْجَمَلِ فَإِذَا بَلَغَتْ وَاحِدَةً وَ سِتِّينَ إِلَى خَمْسٍ وَ سَبْعِينَ فَفِيهَا

جَذَعَةٌ فَإِذَا بَلَغَتْ يَعْنِى سِتًّا وَ سَبْعِينَ إِلَى تِسْعِينَ فَفِيهَا بِنْتَا لَبُونٍ فَإِذَا بَلَغَتْ إِحْدٰى وَ تِسْعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَ مِائَةٍ فَفِيهَا حِقَّتَانِ طَرُوقَتَا الْجَمَلِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَ مِائَةٍ فَفِى كُلِّ أَرْبَعِينَ بِنْتُ لَبُونٍ وَ فِى كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ وَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ إِلَّا أَرْبَعٌ مِنَ الْإِبِلِ فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا فَإِذَا بَلَغَتْ خَمْساً مِنَ الْإِبِلِ فَفِيهَا شَاةٌ وَ فِى صَدَقَةِ الْغَنَمِ فِى سَائِمَتِهَا إِذَا كَانَتْ أَرْبَعِينَ إِلَى عِشْرِينَ وَ مِائَةٍ شَاةٌ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى عِشْرِينَ وَ مِائَةٍ إِلَى مِائَتَيْنِ شَاتَانِ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى مِائَتَيْنِ إِلَى ثَلٰثِمَائَةٍ فَفِيهَا ثَلَاثٌ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى ثَلٰثِمَائَةٍ فَفِى كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ فَإِذَا كَانَتْ سَائِمَةُ الرَّجُلِ نَاقِصَةً مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةً وَاحِدَةً فَلَيْسَ فِيهَا صَدَقَةٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا وَ فِى الرِّقَةِ رُبْعُ الْعُشْرِ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ إِلَّا تِسْعِينَ وَ مِائَةً فَلَيْسَ فِيهَا شَىْءٌ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبُّهَا.

TERCEMESİ

Yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in, kendisini Bahreyn'e (zekât âmili olarak) gönderirken şu mektûbu verdiği rivâyet edilmiştir:

(بسم الله الرحمن الرحيم): Sana verilen şu mektub, Allāh'ın, Resûlüne emrettiği ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in müslümanlar üzerine takdîr ve ta'yîn buyurduğu farîza-i zekât (ahkâmını muhtevî bir nüsha) dır. Her hangi bir müslümandan bu kitabda bildirilen mikdârı vechile zekât taleb edilirse, o müslüman bu zekâtını versin! Bundan fazla istenilirse (ziyâdeyi) vermesin!.

Deveden yirmi dört (tânesi) nde ve bundan aşağısında koyun olarak (vâcib olan zekât,) her beş devede bir koyundur. Deve sayısı:

25 şe	irişince,	35 şe	kadar	dişi bir bint-i mahad,
36 ya	„	45 şe	„	„ bir bint-i lebun,
46 ya	„	60 şa	„	boğur basacak bir hıkka
61 re	„	75 şe	„	bir cezea,
76 ya	„	90 na	„	iki bint-i lebun,
91 re	„	120 ye	„	bogur basacak iki hıkka.

zekât vermek vâcib olur.

Deve sayısı yüz yirmiden fazla olunca, her kırk devede bir "bint-i lebûn", ve her elli devede bir hikka zekât vardır. Kim ki, dört deveden fazla hayvana mâlik değildir, bu mikdarda sadaka yoktur. Meğer ki, deve sâhibi (tetavvuan) vere. Deve sayısı beşe bâliğ olunca da bir koyun zekât vâcib olur.

Senin bir çok günleri yaylakta güdülen koyunun zekâtı, kırk olunca, yüz yirmiye kadar bir koyundur. Yüz yirmiden ziyâdede de iki yüze kadar iki koyundur. Koyun iki yüzü geçerse üç yüze kadar, üç koyundur, üç yüzü geçince her yüz koyunda bir koyun vâcib olur. Bir kimsenin de yayılır koyunu, kırktan bir koyun noksan olursa, bu noksan koyunda

zekât yoktur. Meğer ki, koyun sâhibi (nâfile olarak) vermek dileye.

(İki yüz dirhem) gümüşte de rub'u öşür (mikdârı) zekât vâcibtir. Gümüş mikdârı yüz doksan dirhem olursa, bundan da zekât yoktur. Meğer ki, gümüş sâhibi (tetavvuan) vermek isteye.

Î Z Â H I

Bahreyn, bahrin tesniyesidir. Hind denizi ile Fars denizi arasında vâkı' bir hıtta-i arâzîye denir. Bahreyn hakkında eserimizin dördüncü cildinde îzâhât-i lâzime verilmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz: Bismi'llâh ile başlanmayan her emr-i mühim muhakkak sonsuzdur, kavl-i şerîflerine mebnî Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* bu mektûbuna Besmele-i Şerîfe ile başlamıştır. Mâverdî: Ebû Bekr'in bu mektûbiyle, kitâbete Besmele ile başlamanın lüzûmuna ve hamdele ile başlamak şart olmadığına istidlâl olunur, demiş ise de Şârih Aynî, Mâverdî'nin bu mutâlâasını beğenmiyor. Besmele ile ibtidâ' hakkında nasıl âsâr-ı şerîfe vârid olmuş ise, Hamdele ile ibtidâ' hakkında da öyle vârid olmuştur, diyor. Sonra ibtidâda evveliyyete gelince, bu bir emr-i nisbîdir. Besmele Hamdeleye nisbetle evveldir. Hamdele de üçüncü derecedeki muharrerâta nisbetle birinci gelir.

Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in bu mektûbunun ilk hükmü bir kāide-i umûmiye hâlindedir. Her hangi bir müslümandan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu kitabta bildirilen sünnetini tecâvüz etmiyerek zekât taleb edilirse, o kimse zekâtını versin. Fakat hakkından fazla istenirse vermesin!. Bu maddenin birinci fıkrasından hukūk-ı beytülmâlin devlet reisine veyâhud onun tarafından mensub bir me'mûruna verilmesi lüzûmu müstefâd oluyor. İkinci fıkrasından da me'mûr tarafından zekât hakkı sünnet-i câriyeden fazla taleb edilirse verilmesin, deniliyor. Çünkü ziyâdeyi taleb hiyânettir. Hiyâneti zâhir olan me'mûra itâat ise vâcib değildir. Yalnız "*vermeyiniz!*" emri mübhemdir. Ne mikdar verilmeyecektir. Zekâtın sünnet-i câriye vechile aslı verilip de ziyâdesi mi verilmiyecek. Yoksa ne aslı, ne de ziyâdesi mi verilmiyecek? Bâzı ehl-i ilim aslını verir, ziyâdeyi vermez,

demişler. Diğer bir kısmı da aslını da vermez, ziyâdesini de; yalnız adâleti zâhir olan diğer bir zekât âmiline te'diye eder, demişlerdir. Aliyyü'l-Kārî: ziyâdeyi vermemek, fakat aslını vermek müstehabtır, hiç vermemek ve başka âmile vermek de ruhsattır. Yâhud birinci kavil töhmet ve fitne endîşesi hâline, ikinci kavil de fitne ve fesadtan korkulmadığı zamâna göre hareketi âmirdir, diyor.

Hadîs-i şerîfte bildirilen koyun zekâtı hakkında ulemânın ittifâkı vardır. Kırk koyundan aşağısında zekât olmadığı, kırkta bir, yüz yirmi birde iki, iki yüz birde üç koyun zekât vâcib olduğunda hiç bir muhâlefet sebk etmemiştir. İki yüz birden dört yüze kadar, yine üç zekât lâzım olup koyun dört yüz olunca, zekât da dört olur. Sonra her yüzde, muttariden bir koyun zekât olarak hisâb edilir. İmâm Ebû Hanîfe'nin, Mâlik'in, Şâfiî'nin, kavl-i sahîhine göre, Ahmed İbn-i Hanbel'in, Sevrî, İshak, Evzâî'nin, umûmiyyetle ashâb-ı âsârın mezhebi budur. Alî İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhümâ*'dan da böyle rivâyet edilmiştir. Yalnız bu hisâbın kısm-ı ahîrinde Şa'bî, Nehâî, Hasen İbn-i Hay muhâlefet etmişlerdir. Bunlar, koyun zekâtının üçyüze kadar olan hisâbında icmâ'da dâhil oldukları halde, üç yüz birden dört yüze kadar olan mikdâr-ı zekâttan i'tibâren icmâ'dan ayrılmışlardır. Bunlar üç yüz birden dört yüze kadar dört koyun verilir, demişlerdir. Ahmed İbn-i Hanbel'den de böyle bir rivâyet vardır. Fakat bu ictihâd Cümhur tarafından âsâr-ı vârideye muhâlif addedilmiştir.

Hadîs-i şerîfte (و فى سائمتها = *Koyunun kırda mübah otlarda yayılanında)* zekât mikdârı hisâb edildiğine göre, besi koyunlarının bu hisâb hâricinde bırakıldığı müstefâd olmuştur. İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Şâfiî'ye göre, senenin ekser evkātını kırda, yaylakta geçiren sâimeden zekât vâcibtir. Besi hayvanlarında zekât yoktur. Alûfe denilen besi hayvanları zekâta tâbi' olmadıkları gibi avâmil denilen, yük ve hirâsette kullanılan hayvanlarda da zekât vâcib olmadığı umûmiyyetle fıkıh kitablarında musarrahtır. Yalnız alûfeler ticâret maksadiyle besiye çekilmişlerse, bu sûrette zekât lâzım olduğu da tasrîh ediliyor. İbn-i Hazm: İmâm Mâlik'e, Leys İbn-i Sa'd'e ve bâzı eimme-i Hanefiyyeye göre, sevâim olsun, besi, binit, ziraât hayvanlarında olsun, umûmiyyetle zekât vâcibdir, demiş. Bâzı Hanefîler ise, bu ta'mîmi deve hakkında kabûl etmişler, fakat sığırın, koyunun yalnız sâimesinde zekât vardır, demişlerdi. Mütûn-i Hanefiyyede mazbût

olan mezheb-i muhtâra göre, avâmil (koşum), havâmil (yük), alûfe (besi) hayvanlarında zekât yoktur[1].

Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in bu mektûbunun sonunda "و فى الرقة ربع العشر" = *Gümüşte zekât-ı mefrûz rub'u öşürdür*" diye sikkeli, sikkesiz gümüşün zekâtı da bildirilmiştir (رقه) râ'nın kesri ve kāf'ın tahfîfi iledir. Sonundaki "ه" de vav'dan ivazdır. (وعد ،عده) gibi. Madrub ve gayr-i madrub gümüşe denir. Gümüşün zekâtı rub'u öşür yâni onda birin dörtte biri olduğu mükerreren bildirildi.

Ebû Hanîfe Hazretleri gümüşün zekâtında vaksı, yâni mâbeyne'l-farîzateyn afvi kabûl etmiş ve iki yüz dirhemden fazlasında her kırk dirhemde bir dirhem zekât alınır, demiştir. Ve ba'de'n-nisâb zekâtı, her kırk dirhemde bir dirhem olarak hisâb etmiştir.

721. وَ عَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ كَتَبَ لَهُ الَّتِى أَمَرَ اللّٰهُ رَسُولَهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ لَا يُخْرَجُ فِى الصَّدَقَةِ هَرِمَةٌ وَ لَا ذَاتُ عَوَارٍ وَ لَا تَيْسٌ إِلَّا مَا شَاءَ الْمُصَدِّقُ .

TERCEMESİ

Yine Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den, Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in, Allāh'ın, Peygamberi *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (takdîrini) emrettiği zekât mikdârına dâir mektub yazdığı (ve şu hükümleri ihtivâ ettiği) rivâyet edilmiştir:

---

1 عن على رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه وسلم: (ليس فى العوامل صدقة) رواه الدار قطنى و صححه ابن القطان. و رواه الدار قطنى ايضا من حديث ابن عباس و عمر بن شعيب عن ابيه عن جده و عن جابر رضى الله عنه: قال (لا يؤخذ من البقرة التى يحرث عليها من الزكاة شئ و كذا قاله سعيد بن جبير و الشعبى و الضحاك و عمرو بن دينار و عطاء و فى الاسرار للدبوسى و على و جابر و ابن عباس رضى الله عنهم.

Zekâtta (ne) malın yaşlısı ve ayıblısı, (ne de koç veya teke gibi) döl hayvanı alınmaz. Meğer ki, zekât me'mûru bunlardan almak dileye.

İZÂHI

Yukarıda mükerrer sûrette îzâh ettiğimiz vechile Buhârî'nin altı kısma ayırıp Zekât bahsinin altı yerinde bir isnâd ile rivâyet ettiği Enes İbn-i Mâlik hadîsinin bu da bir parçasıdır. Bu kısımların hepsinde Buhârî'nin senedi: Muhammed İbn-i Abdıllâh'ın, babası Abdullah'tan onun da Sümâme'den, Sümâme'nin de Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyeti sûretinde müselseldir. Ve bu kısım hadîsin altıncı parçasıdır.

Ebû Bekr Hazretlerinin mektûbunun bu fıkrasında 1) dişleri dökülen yaşlı, 2) kıymeti düşük ayıblı koyun ile 3) koç veya tekenin zekât olarak alınması nehyedilmiştir. Ve bu nehy, farz olan zekâta âidtir. Sadaka-i nâfileye bu nehyin şumûlü yoktur. İbn-i Melek: "*Ayıblı koyunun zekât olarak alınmaması sürünün tamâmen veyâhud kısmen ayıbdan sâlim olması hâlindedir. Sürüyü teşkîl eden hayvanlar, tamâmen ayıblı ve hastalıklı olduğu takdirde, orta hallisi zekât olarak verilir*" demiştir.

(*Teys*) i Şârihler evvelâ (*fuhl-i ganem = koyun koçu*) diye tefsîr ediyorlar. Sonra da Ehl-i lügat *(teys)* kelimesini, keçinin erkeğine tahsîs ettiklerinden, ikinci derecede teke ma'nâsına da teşmîl edilmelidir, diyorlar. Esâsen koyun ve keçi zekât husûsunda müşterek olduklarından tercemede terdîd ile her ikisine de işâret ettik.

Erkek koçun zekât alınmaması, sürünün hepsi veyâ bir kısmı dişi koyun olduğu sûrettedir. Pek çok koyun sürüleri bu sûrette teşkîl edilir. Sürü tamâmen erkek koyun olursa bu sürüden erkek hayvan zekât alınması tabîîdir.

Hadîsin son kelimesi olan (المصدق) lâfzını Ebû Ubeyd, dâl'ın fethi ve teşdîdi ile rivâyet etmiştir Sâhib-i mal demektir. Bu halde (الا) ile istisnâ yalnız (و لا تيس) nefyine munhasırdır. Binâenaleyh: (sâhib-i mal koçunu zekât olarak vermeğe mecbur değildir. Amma dilerse verebilir) demek olur. Artık istisnâ üst tarafına sirâyet etmez, ve: "*Sâhib-i mal, dilerse yaşlı ve ayıblı koyunu zekât verebilir*" denilemez. Çünkü mal sâhibi ayıblı malını zekât vermek hakkına mâlik değildir ki, bi'l-istisnâ ihtiyârına bırakılsın.

Cümhûru muhaddisîn (المصدق) kelimesinin müşedded dâl'ını kesr ile rivâyet etmişlerdir. Ve zekât me'mûru demektir. Ve hadîsteki istisnâ bu üç sınıf hayvanın üçüne de teveccüh eder. Bu sûrette hadîsin ma'nâsı: (zekât âmili, vekili bulunduğu ashâb-ı istihkak ve fukarâ-yi müslimîn hakkında bu hayvanlardan zekât almağı haklı ve menfaatli bulursa, alır) demek olur. Fukarânın hukûkunu muhâfazaya me'mûr olan zekât âmilinin dişi dökülmüş, ihtiyar ve hastalıklı hayvanı zekât olarak almakta bir hak, bir menfaat görebilmesi, ancak İbn-i Melek'-in dediği gibi hastalıklı veyâhud yaşlı hayvanlardan müteşekkil bir sürünün bütün hayvanları ayıblı olduğu sûrettedir. Yoksa mutlak sûrette değildir. Mal sâhibinin ise böyle bir ihtiyâra esâsen mâlik olmadığına yukarıda işâret ettik. Yoksa onlardan çoğu dişi dökülmüş ihtiyar, gözü çıkmış ayıblı hayvanlarını sürmek ister. Bir sürüden zekât çıkarılırken sürüyü teşkil eden hayvanların ne âdîsi, ne de âlîsi seçilmeyip orta hallisinin alınması mukteza-yi adâlettir. Ve bunun takdîri zekât âmiline âidtir. İhtilâfsız bütün fukahânın mezhebi budur. Bunun için hadîsteki (ولا تخرج) kelimesini Buhârî bâbın unvânında (ولا تؤخذ = *alınmaz*) sûretinde zikrederek bu intihâbın zekât me'mûruna âid olduğuna işâret etmiştir. Biz de bu sûretle terceme ettik.

Deve köşekleri, buzağılar, kuzular zekâta tâbi' midir?

Umdetü'l-Kârî'de bu münâsebetle bu hayvan yavruları da mevzûubahsediliyor. Mezheb-i Hanefî'nin bu bâbtaki nokta-i nazarı, Sâhib-i *Hidâye*'nin beyânına göre bu üç nevî hayvan yavrularında zekât olmadığı merkezindedir[1]. Bu menfî hüküm Ebû Hanîfe Hazret-

[1] Şu kadar ki, İbn-i Hümâm Sâhib-i *Hidâye*'nin bu naklini: "*meğer ki bu yavrular, anaclariyle karşık buluna*" diye takyîd ediyor. *Dürr-i Muhtâr* gibi fıkıh kitablarında da: "*velev ki bu yavruların, bu kuzuların sürüsü içinde tek bir koyun bulunsun. Bu hâlde bu kuzular ve yavrular zekâta tâbi' olur*" diye tasrîh edilmiştir. *Nehir*'de de: "*eimme-i Hanefiyye arasında (deve köşeği, buzağı, kuzu) nun zekâtı hakkındaki ihtilâf, bu yavruların arasında büyükleri bulunmamakla meşruttur. Eğer bulunursa, meselâ, otuz dokuz kuzunun arasında bir tâne koyun bulunursa, mecmûundan zekât vâcib olur. Bu bir koyuna tebaiyetle otuz dokuzu zekâta tâbi' olur. Zekât olarak o tek koyun verilir*" denilmiştir. *Dirâye*'de de mes'elenin bu sûretle muharrer olduğunu ve bu bâbda icmâ' bulunduğunu *İbn-i Âbidîn* hikâye ediyor. Kuzu sürüsü içindeki bu bir koyun ayıblı ve kıymeti düşkün olsa bile yine zekât olarak bunun verileceği de bildiriliyor. Şâyed bu tek koyun kıymettar bir hayvan ise onun yerine orta yapılı bir koyun verilir, deniliyor. Şu da ilâveten bildiriliyor ki: Kuzu sürüsü içindeki bu bir koyun helâk olursa, zekât sâkıt olur. [*İbn-i Âbidîn:* C. 2, S. 26].

lerinin son kavlidir. Muhammed İbn-i Hasen'in, Sevrî'nin, Şa'bî'nin, Dâvud'un, Ebû Süleymân'ın mezhebi de böyledir. Ebû Hanîfe Hazretlerinin ilk ictihâdı, (فصلان = *deve yavruları*), (عجاجيل = *buzağılar*), (حلان = *kuzular*) da bunların yaşlılarında zekât vâcib olduğu gibi bir koyun vâcib olduğu merkezinde idi ki, İmâm Züfer'in, İmâm Mâlik'in, Ebû Ubeyd'in, Ebû Sevr'in, Hanbelîlerden Ebû Bekr'in mezhebi de böyledir. Sonra İmâm Ebû Hanîfe bu ictihâdından dönmüş ve: bu yavrulardan bir tânesini zekât olmak üzere vermek vâcibtir, demiş. Hazret-i İmâm'ın bu ictihadı da Ebû Yûsüf'ün, Evzâî'nin, İshâk'ın, Ya'kūb'un, kavl-i cedîdinde İmâm Şâfiî'nin mezhebidir. Daha sonra İmâm-ı A'zam bu ictihâdından da dönüp bu yavrularda da zekât vâcib değildir, demiştir. Ve bu, son hükmüdür.

Tahâvî Ebû Ca'fer, Hazret-i İmâm'ın bu ictihâdî tahavvülâtını İmâm Ebû Yûsüf lisânından şöyle hikâye etmiştir. Ebû Yûsüf demiştir ki: bir kere üstâdın huzûruna girdiğimde:

— Kırk kuzu sâhibinin zekâtı hakkında ne buyurulur? diye sordum. Cevâben üstad:

— Yaşını doldurmuş bir koyun zekât vermek vâcibtir, dedi. Ben:

— Yaşlı bir koyun ekseriyetle bu kuzulardan ya bir kısmının veyâhud mecmûunun kıymetine muâdil bir pahada bulunur, diye bir suâl daha îrâd ettim. Üstad, bir müddet düşündükten sonra:

— Hayır. Bir koyun değil, belki bu kuzulardan bir tânesi verilir, dedi. Ben:

— Kuzu zekât olarak verilir mi? diye sordum. Bu defa da bir müddet düşündükten sonra üstad:

— Hayır. kuzu da zekât edilmez. Ve bu kuzulardan zekât vermek îcâb etmez, diye son ve kat'î ictihâdını bildirdi.

İmâm-ı A'zam Hazretlerinin izhâr ettiği bu üç kavilden birinci kavli İmâm Züfer, ikincisini İmâm Ebû Yûsüf, üçüncüsünü İmâm Muhammed almıştır. Fıkh-ı Hanefî'de mûteber olan kavl, bu üçüncü İmam Muhammed'in iştirâk ettiği kavildir.

Ebû Hanîfe Hazretlerinin bir mecliste, bir mes'ele hakkında üç kere izhâr-ı ictihâd etmelerini fukahâ, Hazret-i İmâm'ın menâkıb-i âliyesi cümlesinden addetmişlerdir[1].

---

1 عنايه على الهدايه : ج ١ ، ص ٥٠٤

HİDÂYE'DE BU ÜÇ NEVİ' İCTİHÂDIN İLMÎ ESBÂB VE VÜCÛHUNA DA İŞÂRET EDİLEREK DENİLİYOR Kİ:

BİRİNCİ İCTİHÂDIN VECHİ : sevâimin zekâtı hakkında şeref-vârid olan hadîslerde ism-i cins olan (*şat* = *koyun*) zikr edilmiş olmasıdır. İnsan gibi ism-i cins olan bu şat kelimesi, büyük, küçük, kuzu, koyun her yaştakine şâmil olur. Bu sebeble: koyun eti yemem, diye yemîn eden kimse kuzu eti yerse, yemîninde hânis olur.

Fakat, zekât, mefhum ve medlûlü i'tibâriyle çoktan az alınmasıdır. Halbuki Hazret-i İmâm'ın kavl-i evveline göre, bir kuzu yerine bir koyun alınıyordu ki, bu, azdan çok ve daha doğrusu azın yerine çok almaktı. Bu cihetle Ebû Hanîfe bu ilk ictihâdından rücû' etmiştir.

İKİNCİ İCTİHÂDIN VECHİ: her iki tarafın, yâni sâhib-i mal ile fakîrin hal ve menfaatini mülâhazadır. Bu ictihadda sâhib-i malın menfaati nâmına, yaşlı koyun vermekle mükellef olmaması vardır. Fukarânın hak ve menfaati de zekâtın hiç verilmemesi mahzûrundan sâlim olmasındandır.

Fakat kuzunun zekât olarak verilmesi nassa karşı re'y ile amel olduğu için Hazret-i İmâm bu re'yinden rucû' ederek kavl-i ahîrini iltizâm etmiştir.

ÜÇÜNCÜ İCTİHÂDIN VECHİ: Mekādir-i şer'iyyede kıyas cârî olmamasıdır. Bu üç sınıf hayvanların zekâtı hakkında nusûs (şât, bakare, nâka) olarak vârid olmuştur. Bunlar da mutlak değil, her birisinin meselâ (seniye, tebî, bint-i mahad) diye yaşları tâyin olunmuştur. Nassın tâyin ettiği çağlara henûz erişmeyen yavrular, nassın hükmünden hâriçtir. Bunlarda îcâb-ı zekât müteazzirdir.

Hidâye Şârihleri tarafından bu mes'ele üzerindeki ihtilâf, bervech-i âtî iki misâl tasvîr ediliyor:

1) Bir kimse yirmi beş deve köşeğine, yâhud otuz sığır buzağısına, yâhud kırk kuzuya, ya satın alarak, yâhud da kendisine bir taraftan hibe ve hediye edilerek mâlik olsa, bunların havli, mâlik olduğu günden i'tibâren mi başlar, yoksa, kendilerinden zekât verilmek şer'an matlûb olduğu bir çağa eriştikten sonra mı, meselâ kuzu toklu olduğu günden mi i'tibâr edilir?

İmâm-ı A'zam ile İmâm Muhammed'e göre bu yavrulara mâlik olur olmaz hemen havl mün'akid olmaz. Ve sâhib-i mal, vakt-i mülkten bir sene geçtiği halde zekât ile mükellef bulunmaz.

Belki büyür, yavruluk çağını geçirir. Bu zamandan başlıyarak havle i'tibâr edilir. Başkalarına göre, mâlik olduğu andan i'tibâren havl başlar, tamâm olunca da zekât lâzım gelir.

2) Bir kimse bir sâime nisâbına mâlik olsa, meselâ kırk koyunu bulunsa, aradan altı ay geçince bunlar birer yavru doğurarak kırk kuzu meydana gelse, sonra da bu ana koyunlar tamâmen ölüp sürüde kırk kuzu kalsa, bu kuzular analarının havline tâbi' olarak doğdukların altıncı ayında zekâta tâbi' olacaklar mı? Yoksa usûlün havli bâkî kalmıyarak kendi havillerini mi tamamlayacaklar?. İmâm-ı Azam'la, Muhammed'e göre usûlün havli müntefîdir, fürû' olan kuzular hakkında kendi havilleri mu'teberdir. Diğer eimmeye göre, analarının havlini tamamlıyarak zekâta tâbi' olurlar.

722. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ بَعْثِ مُعَاذٍ إِلَى الْيَمَنِ تَقَدَّمَ وَ فِى هَذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ وَ ذَكَرَ بَاقِىَ الْحَدِيثِ ثُمَّ قَالَ فِى اٰخِرِهِ وَ تَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِ النَّاسِ.

TERCEMESİ

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Muâz (İbn-i Cebel) i Yemen'e vâli gönderdiğine dâir hadîs, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet edilmişti. Buradaki rivâyette de İbn-i Abbâs, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in:

Ey Muâz! Sen ehl-i kitâb olan bir kavmin üzerine vâli gidiyorsun, buyurduğunu rivâyet ve hadîsin mâba'dini zikr ettikten sonra âhirinde Resûl-i Ekrem'in:

"*Ey Muâz! Halkın, sâhibi nazarında en kıymetli mallarını almaktan da hazer et!*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

Müellif Zebîdî merhûmun yukarıda geçtiğini bildirdiği ve burada ihtisâr için *Tecrîd*'e almadığı hadîs, bu cildin baş tarafında 686 numara ile tercemesi geçen İbn-i Abbâs hadîsidir. Yanlız o rivâyette, Muâz Hazretlerinin vâli olarak gittiği Yemen halkının ehl-i kitâb olduklarına dâir bir fıkra ile, bir de zekât olarak halkın en göz bebeği olan mallarını almaktan hazer etmesine dâir ikinci bir fıkra yukarıdaki rivâyette bulunmadığından müellif burada onları nakletmekle iktifâ eylemiştir.

(لما بعث معاذ على اليمن) fıkrasındaki ba'‘s kelimesi, ilâ edâtiyle teaddî ettiği halde alâ ile vârid olması ma‘nâ-yı vilâyeti hâiz olması i‘tibâriyle dir. Binâenaleyh bu fıkranın ma‘nâsı: Resûl-i Ekrem Muâz'ı-Yemen halkına vâli gönderirken, demek olur.

(Kerâim), kerîmenin cem‘idir. Kerîme, hayvana izâfetle sütü bol, yıldamcı, gösterişli, etli canlı ve boylu boslu hayvan demektir. Resûl-i Ekrem Efendimiz zekât âmillerini, ashâb-ı emvâlin göz bebeği olan böyle birinci sınıf mallarını almaktan men‘ ederdi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, Muâz Hazretlerine (ehl-i kitab üzerine vâli gidiyorsun!) demekle Muâz *radiya'llâhu anh*'e basîretkâr olmasını tenbîh etmiş bulunuyorlar. Ehl-i kitâb münevverdir, cehele-i müşrikîn gibi gāfil değildirler, buyurmuş oluyorlar.

723 . عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ أَكْثَرَ الْأَنْصَارِ بِالْمَدِينَةِ مَالاً مِنْ نَخْلٍ وَ كَانَ أَحَبَّ أَمْوَالِهِ إِلَيْهِ بَيْرُحَاءَ وَ كَانَتْ مُسْتَقْبِلَةَ الْمَسْجِدِ وَ كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَدْخُلُهَا وَ يَشْرَبُ مِنْ مَاءٍ فِيهَا طَيِّبٍ قَالَ أَنَسٌ فَلَمَّا أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ قَامَ أَبُو طَلْحَةَ إِلَى رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ إِنَّ أَحَبَّ أَمْوَالِي
إِلَيَّ بَيْرُحَاءَ وَ إِنَّهَا صَدَقَةٌ لِلّٰهِ أَرْجُوا بِرَّهَا وَ ذُخْرَهَا عِنْدَ اللّٰهِ
تَعَالٰى فَضَعْهَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ حَيْثُ أَرَاكَ اللّٰهُ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَخْ ذٰلِكَ مَالٌ رَابِحٌ ذٰلِكَ مَالٌ
رَابِحٌ وَقَدْ سَمِعْتُ مَا قُلْتَ وَ إِنِّي أَرٰى أَنْ تَجْعَلَهَا فِي الْأَقْرَبِينَ
فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ أَفْعَلُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَسَمَهَا أَبُو طَلْحَةَ فِي
أَقَارِبِهِ وَ بَنِي عَمِّهِ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Ebû Talha, Medîne'de hurmalık mal cihetiyle Ensâr'ın en zengini idi. Kendisince emvâlinin en sevimlisi de "*Beyruhâ*" (denilen bostanı) idi. Beyruhâ, Mescid-i Nebevî karşısında idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Beyruhâ'ya girer, ve onun içindeki güzel sudan içerdi. Enes *radiya'llāhu anh* demiştir ki: (Ey mü'minler! Malınızın sevdiğiniz kısmından tasadduk etmedikçe hayr-ı mahza, rızâ-yi Bârî'ye nâil olamazsınız!) [1] meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olunca, Ebû Talha doğrudan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip demiştir ki:

— Yâ Resûla'llāh! Allah Tebâreke ve Teâlâ: (Ey mü'minler! Malınızın size sevimli kısmından tasadduk etmedikçe rızâ-yi Bârî'ye nâil olamazsınız!) buyuruyor. Malımın bana

1. لن تنال البر حتى تنفقوا مما تحبون [سورة آل عمران]

en sevimli olanı "*Beyruhâ*"dır. Beyruhâ' Allah için sadakadır. Bu sadakanın hayrını ve Allāhu Teâlâ indinde onun zuhr-i âhiret olmasını umarım. Yâ Resûla'llāh! Bu bostan mı Allāhu Teâlâ'nın sana gösterdiği münâsib cihete (lütfen) sarf eyle!. (Enes İbn-i Mâlik demiştir ki):

Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Tuhaf şey Beyruhâ' (âhirette) sâhibine kazanç veren bir maldır. Beyruhâ' (dünyâda) verimli bir îradtır. Senin ve ne demek istediğini de işittim, (biliyorum). Ben, bu bostanı akrabâna tasadduk ve tahsîs etmeni muvâfık bulunuyorum, buyurdu. Bunun üzerine Ebû Talha:

— Yâ Resûla'llāh! Ben de arzunuz vechile yaparım, dedi. Ve Ebû Talha Beyruhâ'yı akāribi ve am-zâdeleri arasında taksîm eyledi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Buhârî Vasâyâ, Vekâlet, Tefsîr bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim Zekât'ta, Nesâî Tefsîr'de tahrîc etmişlerdir. Râvî Ebû Talha Hazretlerinin tercüme-i hâlini eserimizin dördüncü cildinde (637) numaralı hadîsin îzâhında bildirmiştik.

MA'NÂLAR :

(بيرحا = *Beyruhâ*) kelimesinin gerek zabtında, gerek mânâ ve medlûlünde mu'reb veya mebnî, munsarıf veya gayr-i munsarıf olduğunda ehl-i lûgat ihtilâf etmişlerdir. İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde "*Bu kelimede elfâz-ı muhaddisînin ihtilâfı vardır. Beyruhâ lâfzını bâ'nın fethi ve kesri, râ'nın da fethi ve zammı ile memdûd ve maksûr olarak okurlar. Medîne'de bir malın ve mevziin ismidir*", diyor. Zemahşerî de *Fâik*'ında: fey'alâ veznindedir. Açık yer, demektir, demiş [1].

(*Bah*) lâfzı hakkında da İbn-i Esîr *Nihâye*'de diyor ki: "*Bu kelime, medh etmek ve bir şey'e rızâ ve muvâfakati bildirmek üzere kullanılır. Ve mübâlâğa için tekrâr edilir.* (* وسارعوا الى مغفرة من ربكم) *âyet-i kerîmesi şeref-*

[1] Nihâye: 3 C: I, s: 85. * Sûre: 3 (Âl-i İmrân), âyet: 133.

nâzil olduğunda bir kimse: "خ. خ." demiştir ki: ne hoş ve ne büyük emir, demek oluyor. Bir emr-i ta'zîm ve tefhîm ma'nâsına delâlet eder" diyor. Ve *Kāmus* mütercimi Âsım Molla da şu ma'lûmâtı veriyor: Bâ'nın fethi ve tâ'nın cerriyle asvattandır. Bir şeyi isti'zâm mahallinde kullanılır. Meselâ bir iş pek azîm oldu ve pek azîmdir, diyecek yerde "*bah*" derler. Kâh olur ki, mübâlâğa için "خ. خ." derler. Evvel kesr ü tenvîn ile, sânî sükûn iledir. Kabûl ve istihsan makāmında kullanılır. Medih ve fahr mahallinde söylenilir. Lisânımızda: "*beh beh*" denir. *Kāmus*'ta da: (تقال عند الرضا و الاعجاب بالشئ او الفخر والمدح) diye muharrerdir. Bu müteaddid mânâ ve isti'mallerden mevzûumuza en münâsibi ma'nâ-yi taaccübtür. Bu cihetle bu kelimeyi: (Tuhaf şey) diye terceme ettik.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

İyi ve fazîlet sâhibi bir kimsenin gönlünde de bâzı mala karşı alâka ve muhabbet bulunabilir. Böyle bir mal kayd ü alâkası, sâhib-i fazîlet kimse için nakîsa teşkîl etmiyeceğini bu hadîsten öğreniyoruz. Bu hadîs bağ, bahçe, akar, îrad ittihâzının mübâh olduğuna da delâlet eder. Binâenaleyh İbn-i Mes'ûd Hazretlerine izâfetle rivâyet olunan: *(îrad ve akar ittihaz etmeyiniz, dünyâya rağbet etmiş olursunuz)* sûretindeki haberin merdûd olduğu müstefâd olur. Şu kadar ki, bu îrâd ve akar halâl kazançtan vücud bulmuş olsun, züll ü sağar ile iktisâb edilmiş olmasın. Nasıl ki, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh* Arz-ı haractan kazancı kerih görürdü. Harac malının satın alınmasını hoş görmezdi.

İbn-i Abdilber de bu hadîsten istifâde ederek: "*dostunun gönlü hoşlanacağını bilmek şartiyle bir dostun, sadîkının bahçesinin meyvasından yemek, suyundan içmek mübahtır*" demiştir.

Yine bu hadîs-i şerîften ilm ü fazîlet sâhibi kimse ile, hayır işler hakkında müşâverenin müstehab olduğu da öğreniliyor.

Yine bu hadîs-i şerîften, vekâletin ancak kabûl ile tamâm olacağı istifâde ediliyor. Bu sebeble Ebû Talha Hazretleri akāribine ve am-zâdelerine kendisi taksîm etmiştir. Hayır ve sadaka büyük bir mâhiyette olursa, sâhibini meth etmek mesnûn olduğunu Resûl-i Ekrem'in Ebû Talha'yı: "*Beh, ne iyi bu mal, senin için âhiret kazancıdır*" diye meth etmesinden öğreniyoruz.

En sevimli malın, en yakın akrabâya verilmesini, âile ve yakînin-den fakir olanlara tasadduk ve teâvünün, başkalarına yapılacak muâvenetten hayırlı olduğu müstefâd oluyor. Şu kadar ki, bu takdîm ve tercîh sadaka-i tetavvu' hakkındadır. Bu nevi' âile muâveneti hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz: bunda iki ecir vardır: sıla ve karâbet ecri, sadaka ecrî, buyurmuştur.

724. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ حَدِيثُهُ فِى خُرُوجِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلَى الْمُصَلَّى تَقَدَّمَ وَ فِى هٰذِهِ الرِّوَايَةِ قَالَ فَلَمَّا صَارَ إِلَى مَنْزِلِهِ جَاءَتْ زَيْنَبُ امْرَأَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ تَسْتَأْذِنُ عَلَيْهِ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ هٰذِهِ زَيْنَبُ فَقَالَ أَىُّ الزَّيَانِبِ فَقِيلَ امْرَأَةُ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ نَعَمْ ائْذَنُوا لَهَا فَأُذِنَ لَهَا فَقَالَتْ يَا نَبِىَّ اللّٰهِ إِنَّكَ أَمَرْتَ الْيَوْمَ بِالصَّدَقَةِ وَ كَانَ عِنْدِى حُلِىٌّ لِى فَأَرَدْتُ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِهِ فَزَعَمَ ابْنُ مَسْعُودٍ أَنَّهُ وَ وَلَدَهُ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَلَيْهِمْ فَقَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَدَقَ ابْنُ مَسْعُودٍ زَوْجُكِ وَ وَلَدُكِ أَحَقُّ مَنْ تَصَدَّقْتِ بِهِ عَلَيْهِمْ .

TERCEMESİ

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (bir bayram günü) musallāya çıktığı hakkındaki Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* hadîsinin rivâyeti yukarıda geçmişti. Bu rivâyette de Ebû Saîd-i Hudrî demiştir ki: Resûlullāh mescidden dönüp menziline geldiğinde, İbn-i Mes'ûd'un

zevcesi Zeyneb gelmiş, Huzûru Saâdet'e girmek için izin istemişti. (Bilâl tarafından):

— Yâ Resûla'llāh! Şu izin isteyen kadın Zeyneb'-dir, diye arz edildi. Resûl-i Ekrem :

— Zeyneb'lerin hangisidir? diye sordu.

— İbn-i Mes'ûd'un kadınıdır, diye cevâb verildi. Resûl-i Ekrem:

— Evet, ona izin veriniz! buyurdu. Ve Zeyneb'e izin verildi. Zeyneb:

— Yâ Nebiyya'llāh! Siz bu gün (Mescid'de) sadaka ile emrettiniz. Benim yanımda kendime âid ziynetlerim vardı. Bunları tasadduk etmek istedim. Fakat İbn-i Mes'ûd, kendisinin ve oğlunun, sadaka vereceğim kimselerden daha ziyâde sadakaya müstehak olduklarını iddiâ etti. (Ne buyurursunuz?) dedi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cevâben:

— İbn-i Mes'ûd doğru söylemiştir. Zevcin ve oğlun, tasadduk edeceğin kimselerden daha ziyâde sadakaya lâyıktır, buyurdu.

ÎZÂHI

Gerek bu hadîs-i şerîf, gerek bundan evvel terceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsi, Buhârî'nin (ekāribe verilen zekâtın beyânına dâir) açtığı bir bâbın iki hadîsidir. Bu unvandan yâni yakın akribâya muâvenet medlûlünden müstefâd olan mânâ, şer'î ma'nâca havlini tamamlayan ve yıllamış bulunan nisâb-ı şer'îden bir cüz'ünü müslüman fakîre temlikten ibâret zekât değildir. Belki muhtac bir dostunun ve yakın taallûkātının ihtiyâcını îzâleden ve bununla ind-i ilâhîde ecr ü sevâb iktisâb etmekten ibârettir. Esas i'tibâriyle zekât lâfzının lûgaten delâlet ettiği birtakım ma'nâlar vardır. Yakın dostlarına, akribâ ve taallûkātına teâvün de bu ma'nâlardan birisidir.

Bu hadîsteki sadakayı, zekât-ı mefruz ma'nâsına haml ederek İmâm Şâfiî, bir rivâyete göre, Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, Malikîlerden Eşheb; Ebû Yûsüf, Muhammed, Ehl-i zâhir bu hadîs ile ihticâc edip kadının, fakîr olan zevcine

zekâtını vermesini câiz görmüşlerdir. Kurâfî: "*İmam Şâfiî, Eşheb zevcenin zevcine zekât vermesini kerih görürlerdi*" demiştir.

Diğer taraftan Hasen-i Basrî, Sevrî, Ebû Hanîfe, Mâlik, bir rivâyete göre, Ahmed İbn-i Hanbel, Hanbelî fukahâsından Ebû Bekr zevcenin, zevcine malının zekâtını vermesi câiz değildir, demişlerdir. Bu mezheb Ömer *radiya'llāhu anh*'den de rivâyet edilmiştir. Bunlar mevzûu-bahsimiz olan Zeyneb hadîsindeki sadakayı, zekât-i mefruz ma'nâsına değil, teâvün ve sadaka-i tetavvu' ma'nâsına hamletmişlerdir.

Bu sadakanın medlûlü sadaka-i tetavvu' olduğunu Tahâvî'nin Râita tarîkı ile meâli bervech-i âtî rivâyeti de te'yid etmektir: Râita Bint-i Abdillāh demiştir ki: Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un eşi Zeyneb, san'atkâr bir kadın idi. Abdullāh İbn-i Mes'ûd ise fakîr idi. İbn-i Mes'ûd'u ve oğlunu Zeyneb infâk ederdi. Ve:

— Seninle oğluna bakmak, beni sadaka vermekten men' ediyor, sizinle berâber hârice sadaka vermeğe gücüm yetişmiyor, diye şikâyet ederdi. Abdullāh İbn-i Mes'ûd da cevâben:

— Bize yaptığın infak ve muâvenetten dolayı me'cûr ve müsâb olmazsan, ben de senin bu ihsânını istemem, demişti. Bunun üzerine Zeyneb ve İbn-i Mes'ûd Resûl-i Ekrem'e giderek Zeyneb: Resûl-i Ekrem'den:

— Yâ Resûla'llāh! Ben san'at sâhibi bir kadınım. El emeğimi satar, kazanırım. Oğlumun ve zevcimin bir şeyleri yok. Bunları ben infâk ediyorum. Bunların maişetinden artırıp hârice sadaka veremiyorum. Bunları infak ve iâşeden dolayı bana bir ecr ü sevab var mıdır? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Evet, bunları infaktan me'cur olursun, sen zevcini ve oğlunu infâk et! buyurdu.

Bu tarîk-ı rivâyette pek âşikâr olarak görülüyor ki, bu sadaka ve infak, farz olan zekât ma'nâsına değildir. Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de Tahâvî'den bu rivâyeti naklettikten sonra bunun sadaka-i tetavvua delâlet eden fıkralarını birer birer tahlîl ediyorsa da bu, pek âşikâr mes'ele için bunları nakle lüzum görmedik.

Zevcenin, zevcine farz olan zekâtını vermesinin cevaz ve adem-i cevâzı husûsunda Hanefî kitablarında İmâm-ı A'zam'ın adem-i cevâzına dâir fetvâsı tercîhan mesâil-i mütûn arasında zikredilip İmâmeyn'in cevâza dâir ictihadları muhâlefet hâlinde şârihler tara-

fından gösterilmiştir. Binâenaleyh fıkhan bir müzekkî zekâtını usûlüne yâni babasına, büyük babasına, ne kadar yükselirse yükselsin veremez. Fürûuna yâni oğluna, oğlunun oğluna, ne kadar inilirse inilsin, yine veremez. Karısına da veremez. Buraya kadar sâdât-ı Hanefiyyemiz arasında ihtilâf yoktur, ittifak vardır. İhtilâf ancak kadının zevcine zekâtını verebilmesindedir. Ve sâhib-i mezhebin menfî ictihâdı tercîh edilmiştir.

725. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي فَرَسِهِ وَ غُلَامِهِ صَدَقَةٌ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'in: Müslüman üzerine atı için ve kölesi için zekât vermek vâcib değildir, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi burada Âdem'den rivâyet eder. Yine burada Müseddid'den, Süleymân İbn-i Harb'den de birer rivâyeti vardır. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn-i Mâce, Zekât bahsinde müteaddid tariklerle rivâyet etmişlerdir. Müslim ile Nesâî'nin bu hadîs hakkındaki rivâyet tarikları hepsinden çoktur, yedi tarîkı bulunmaktadır. Yalnız metinlerde meâlen bir fark olmamakla berâber takdîm, te'hîr ve ayni ma'nâyı ifâde eden kelime farkları vardır. Bu bâbda âtîdeki ahâdîs-i şerîfe de rivâyet edilmiştir.

1) *Sünen-i Erbaa* sâhibleri tarafından tahrîc edilen ve Alî Murtaza *radiya'llāhu anh*'in rivâyet-gerdesi olan "«قد عفوت لكم عن صدقة الخيل و الرقيق فهاتوا صدقة الرقة الحديث »=*Haydi sizin menfaatinize âid olmak üzere atınızın, memlûkünüzün zekâtını bağışlayorum. Siz gümüş malınızın zekâtını getiriniz*" kavl-i şerîfi.

2) Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'inde, Nesâî'nin Diyyat'da, Ebû Dâvud'un Merâsil'de tahrîc ettikleri İbn-i Hazm hadîsidir: Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Yemen halkına hitâben ferâiz, sünen, diyyetlere dâir Amr İbn-i Hazm vedâatiyle gönderdiği bir mektûbunda ezcümle: (ليس فى عبده و فرسه شئ = *Kişinin kölesi için, atı için zekât nâmına bir şey yoktur*) buyurmuştur.

3) Ahmed İbn-i Hanbel, Ömer İbn-i Hattâb ile Huzeyfe *radiya'llāhu anhumâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sadaka olarak attan, köleden bir şey almadığına dâir rivâyeti.

4) Taberânî de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği vechile Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: (قد عفوت لكم صدقة الخيل و الرقيق وليس فيما دون المائتين صدقة) hadîsi.

5) Taberânî'nin ve Beyhekî'nin, Abdurrahmân İbn-i Semüre *radiya'llāhu anh*'den rivâyetleri vechile Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*: (لا صدقة فى الكسعة و الجبهة و النخة[1] = *Eşekte, atta, kölede zekât yoktur*) buyurmuştur.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

Bu hadîs ile Saîd İbn-i Müseyyeb, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, Mekhûl, Atâ', Şa'bî, Hasen-i Basrî İbn-i Sîrîn, Sevrî, Zührî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ehl-i Zâhir, istidlâl ederek sûret-i mutlakada atta zekât yoktur, demişlerdir. Hanefîlerden Ebû Yûsuf ile Muhammed'in ictihadları da böyledir. Tirmizî: "*Amel-i ümmet bu* Ebû Hüreyre *hadîsi üzerine cârî olmuştur, ehl-i ilme göre, sâime olan atta ve hizmet için ihtiyâr edilen kölede zekât yoktur. Ticâret için tutulanlarda bir sene geçince kıymeti üzerinden zekât vâcib olur*" diyor.

İbrâhîm-i Nehâî'ye, Hammâd İbn-i Ebî Süleymân'a, Ebû Hanîfe'ye, Züfer'e göre, tenâsül için hıfzedilen atlarda zekât vâcibtir, demişlerdir ki, ılgı hâlinde sâime olarak yetişen atlar olacaktır. Şemsü'l-eimme Serahsî, Zeyd İbn-i Sâbit Hazretlerinin mezhebi de bu olduğunu zikretmiştir.

Bu zümre-i ilmiyenin istinâd ettikleri delillerden birisi Müslim'in *Sahîh*'inde Süheyl İbn-i Ebî Sâlih tarîkıyle Ebû Hüreyre

---

[1] الكسعة : بضم الكاف و سكون السين المهملة. بعدها عين مهملة. قال ابو عبيد و ابو عمرو والكسائى هى الحمير. و قيل هى الرقيق. والجبهة : بفتح الجيم و سكون الباء هى الخيل. و النخة : بضم النون و تشديد الخاء هى الرقيق. قاله ابو عبيد و ابو عمرو. و فى رواته سليمان ابن ارقم. وهو متروك الحديث [عمدة القارى]

radiya'llāhu anh'den tahrîc ettiği uzun bir hadîstir. Bunda: "*Zekâtını vermiyen hiç bir sâhib-i kenz yoktur ki, onun mâl-i medfûnu Cehennem'de kızdırılıp da sâhibi onunla azâb edilmesin.*" sûretinde başlayan bu hadîs, Hayle dâir de şu teblîğâtı muhtevîdir:

At üç sınıftır: birisi, sâhibi için ecr ü sevâbı mûcibdir, öbirisi setr-i uyûbu müstelzimdir, üçüncüsü de vizr ü vebâli muktazîdir, buyurmuştur. Bundan sonra hadîsin alt tarafında sâhibi için sert-i uyûb ve zünûb olan at: kişinin izzet, şeref, ziynet ittihâz edip de üzerindeki hakku'llāhı unutmayarak bağlayıp beslediği attır. İşte bu at, sâhibi için setr-i zünûb ve uyûbtur, buyurmuştur. Tahâvî'nin, Bezzâr'ın da rivâyet ettikleri bu hadîs ile Ebû Hanîfe'nin bulunduğu zümre-i ilmiye, atta zekâtın lüzum ve vücûbuna ihticâc ederek: zekât vâcib olan sâir emvâl-i zekâtta Allāhu Teâlâ'nın hakkı olduğu gibi atda hakku'llāh bulunduğuna, ve zekât vermek vâcib olduğuna bu hadîs delâlet etmektedir, demişlerdir.

Bunların ihticâc ettikleri delillerden birisi de Tahâvî'nin tahrîc ettiği Sâib İbn-i Yezîd hadîsidir. Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhumâ*: (رأيت ابي يقوم الخيل و يلقع صدقتها الى عمر = *Ben babamın ata bahâ biçtiğini, sadaka ve zekâtını Ömer İbn-i Hattâb'a götürdüğünü gördüm*) demiştir. Bu Sâib hadîsini Tahâvî gibi, Dârekutnî de rivâyet etmiştir. İbn-i Abdü'l-Ber de *Temhîd*'inde rivâyet eder. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki rivâyetinde: Yezîd'in at zekâtlarını toplayıp Hazret-i Ömer'e getirdiği daha vâzıh bir sûrette Sâib tarafından bildirilmiştir. Hadîsin bu vuzûhu, ve rivâyet tariklerinin kesreti cihetiyle İbn-i Abdi l-Ber bu hadîsin sıhhatine hükmetmiştir. Hakîm, İbn-i Rüşd-i Mâlikî de *Kavâid*'inde: artık Hazret-i Ömer'in attan zekât kabûl ettiğinde hiç şübhe yoktur, sahîhtir, demiştir.

Bu, zekât-ı hayl, pek çok tafsîle değer mesâildendir. Çünkü at, gerek yetiştirilmesi, gerek isti'mâli i'tibâriyle binit, yük, alûfe, sâime olmak gibi muhtelif sınıflara ayrılır. Bu cihetle fıkıh kitablarındaki nukūl-i fıkhiyyeyi de mutâlâa etmek îcâb eder. Eimme-i Hanefiyyeden bâzıları sâhib-i mezhebin bâzıları da İmâmeyn'nin kavlini tercîh etmişlerdir. Kādî Han *Fetâvâ*'sında, fukahâ-yi Hanefiyyenin: İmâmeyn'in kavliyle fetvâ verilmelidir, dediklerini naklediyor. Şemsü'l-Eimme ile Sâhib-i *Tuhfe* ise, Ebû Hanîfe Hazretlerinin kavlini tercîh etmişlerdir. *Hidâye*'de ise, mes'ele şu yolda îzâh edilerek sâhib-i mezhebin nokta-i nazarı te'yîd ediliyor:

Hayl, kırda otlayan ve dölü alınmak için erkeği, dişisi ve aygırı, kısrağı karışık yaşayan sâime nev'inden olursa, Ebû Hanîfe ve Züfer'e göre zekâta tâbi'dir. Fakat sâhibi muhayyerdir, dilerse hayvan başına yuvarlak hisab bir dînar verir. Dilerse hâl-i hazır bahâsiyle takvîm edilerek tutarının her iki yüz dirhemi için beş dirhem zekât verir. *Hidaye*'de delîl olarak da: (في كل فرس سائمة دينار او خمسة دراهم = *Sâime olan atın zekâtında hayvan başına bir dînar, yâhud on dirhem zekât vâcibtir*) hadîsi zikrediliyor. İmâmeyn'e göre zekât yoktur, deniliyor. İmâmeyn için delîli olarakda mevzûu-bahsimiz olan: (ليس على المسلم في عبده و فرسه صدقة) hadîsi serd ediliyor. Sonra da İmâmeyn'in delîli olan bu hadîs-i şerîfteki feresin, gāzî ve mücâhid atı olduğu ve Ebû Hanîfe mezhebinde dînar ile takvîm arasındaki tahyîrin Hazret-i Ömer'den me'sûr olduğu bildiriliyor.

Hidaye'de, sâdât-i Hanefiyyemizin nokta-i nazarlariyle delilleri bu sûretle vaz' edildikten sonra burada İmâmeyn'in delîlini gāzî atına tahsîsin ve dînar ile takvîmin Hazret-i Ömer'den me'sûr olduğunun îzâhı kalıyor. Bu vazîfeyi de *Hidâye* şârihleri îfâ ediyor: birinci ciheti îzâh ederek sâhib-i *İnâye* diyor ki: Ebû Hüreyre hadîsindeki Feresin, gāzî atı olarak te'vîli, Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh*'den nakl edilmiştir. Şöyle ki:

Emevî halîfelerinden Mervân, hilâfeti zamânında bu zekât-i hayl mes'elesi hakkında Ashâb ile müşâvere etmiş ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*, adem-i lüzûmunu iddiâ ederek:

— (ليس على المسلم في فرسه و غلامه صدقة) hadîsini sevketmiş. Bunun üzerine Mervân Zeyd İbn-i Sâbit Hazretlerine teveccüh ederek:

— Siz ne dersiniz yâ Ebâ Saîd! diye bu bâbdaki nokta-i nazarını sormuş. Fakat Ebû Hüreyre Hazretleri, rivâyet ettiği hadîse kanâat etmiyerek Mervân'ın Zeyd İbn-i Sâbit'ten istiknâh-i mes'ele etmesine hayret ederek:

— Ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hadîsini rivâyet ediyorum. Bu adam da kanâat etmiyerek: "*Sen ne dersin yâ Ebâ Saîd*" diyor, sözleriyle hayretini ortaya koymuştur. Bunun üzerine Zeyd İbn-i Sâbit Hazretleri:

— Hakîkaten Resûlullāh Müslimin atında zekât yoktur, buyurmuştur, bu doğrudur. Fakat bununla Resûlullāh gāzînin atını murâd etmiş ve guzât-i müslimîn atlarını zekâttan istisnâ eylemiştir.

Yoksa dölü alınmak için kırda otlatılan sâime nev'inde zekât vardır, diye cevab vermiştir. Bunun üzerine Mervân:

— Ne mikdar zekât vâcibdir? diye sormuş. Buna da Zeyd İbn-i Sâbit:

— Hayvan başına bir dînar, yâhud on dirhem zekât vâcibtir, diye cevab vermiş.

Ma'lûmdur ki, Ebû Hüreyre Hazretleri Ashâb-ı Kirâm'ın râvîlerinden idi. Ve en çok hadîs rivâyet eden bir Sahâbî'dir. Fakat Zeyd İbn-i Sâbit Hazretleri Ashâb-ı Kirâm'ın hem râvîlerinden, hem de en benâm âlimlerinden idi. Mişkât-i Nebevî'den şeref-vârid olan ahâdîs-i şerîfenin sebeb-i vürûdunu, ilel ü esbâbını pek iyi bilirdi.

Dînâr ile takvim arasındaki tahyîrin Hazret-i Ömer'den me'sûr olduğu da yine *İnâye*'de şöyle îzâh ediliyor: Ömer *radiya'llâhu anh*, Ebû Ubeyde İbn-i Cerrâh Hazretlerine yazdığı bir emirnâmesinde huyûl-i sâimenin her feresinden bir dînar, yâhud on dirhem zekât alınmasını bildirmiştir. Bu emirnâme hakkında beyân-ı ictihad eden fukahâ: "*Bir dînârın mikdâr-ı zekât olması Arab atlarına mahsustur. Arab atları kıymetce yekdiğerine müsâvîdir. Diğer atlar, kıymetce farklı olduklarından bunlardan da takvîm ile zekât verilir*" demişlerdir.

Muhakkık İbn-i Hümâm, Ebû Hüreyre hadîsindeki feresi, feres-i müfred, diye sâhibinin binmek ve yük yüklemek üzere ayırdığı hayvana tahsîs ediyor ki, gâzî atı da burada dâhil bulunuyor. Bu tahsîsi, bu çok zekî Hanefî imamı (فرسه) lâfzında feresin sâhibine izâfetle îrad buyurmuş olmasından istifâde etmiştir. Hakîkatte "*Zeyd'in atı*" denilince onun binit hayvanı tebâdür eder. Lügaten feres bir lâfz-ı âm olduğu halde mâlikine izâfetle istihdâmı hâlinde örf tahsîs ediyor. İbn-i Hümâm hadîste Abid de böyledir, diyor. Binâenaleyh husûsî sûrette istihdâm ettiği köle zekâta tâbi' değildir. Fakat ticaret için tuttuğu kölede zekât vermesi vâcibtir.

İbn-i Hümâm sâhib-i mezhebin bu bâbtaki ictihâdını te'yîden bu lügavî ve örfî delilleri îrâd ettikten sonra naklî delillere nakl-i kelâm ederek yukarıda Müslim'den naklettiğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde haylin sunûf-ı selâsesine âid olan fıkrasını zikrediyor. Daha sonra tarafeynin naklî delillerini uzun boylu muhâkeme ediyor.

Buraya kadar devâm eden îzâhımız erkek, dişi ve aygır, kısrak tenâsül için karışık olarak otlayan atlar hakkında idi. Aygırı, kısrağı ayrı ayrı otlayanlar hakkındaki ahkâm da *Hidâye*'de şöyle bildiriliyor:

Münferid tutulan erkek atlarda zekât yoktur. Çünkü tenâsül müntefîdir. Bir rivâyete göre, inâs-i münferide dahi böyledir. Diğer rivâyette inâs-i münferidenin fahl-i müsteâr ile telkîh ve tenâsülü mümkün olduğundan zekât lâzımdır. *Muhit*'de: zükûr-i münferid, inâs-i münferide hakkında iki rivâyet vardır. Bunlardan en meşhûru adem-i vücubtur, deniliyor. *Fethü'l-Kadîr*'de de: zükûrda râcih olan adem-i vücubtur, inâsta da vücubtur, deniliyor.

726 . عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ
النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ جَلَسَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى الْمِنْبَرِ
وَ جَلَسْنَا حَوْلَهُ فَقَالَ إِنَّ مِمَّا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِى مَا
يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ زَهْرَةِ الدُّنْيَا وَ زِينَتِهَا فَقَالَ رَجُلٌ يَا
رَسُولَ اللّٰهِ أَوَ يَأْتِى الْخَيْرُ بِالشَّرِّ فَسَكَتَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ فَقِيلَ لَهُ مَا شَأْنُكَ تُكَلِّمُ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ
سَلَّمَ وَ لَا يُكَلِّمُكَ فَرَأَيْنَا أَنَّهُ يُنْزَلُ عَلَيْهِ قَالَ فَمَسَحَ عَنْهُ
الرُّحَضَاءَ فَقَالَ أَيْنَ السَّائِلُ وَ كَأَنَّهُ حَمِدَهُ فَقَالَ إِنَّهُ لَا يَأْتِى
الْخَيْرُ بِالشَّرِّ وَ إِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ يَقْتُلُ أَوْ يُلِمُّ إِلَّا
اٰكِلَةَ الْخَضْرَاءِ أَكَلَتْ حَتَّى إِذَا امْتَدَّتْ خَاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتْ
عَيْنَ الشَّمْسِ فَثَلَطَتْ وَ بَالَتْ وَ رَتَعَتْ وَ إِنَّ هٰذَا الْمَالَ
خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ فَنِعْمَ صَاحِبُ الْمُسْلِمِ مَا أَعْطَى مِنْهُ الْمِسْكِينَ
وَ الْيَتِيمَ وَ ابْنَ السَّبِيلِ أَوْ كَمَا قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

وَ سَلَّمَ وَ إِنَّهُ مَنْ يَأْخُذُهُ بِغَيْرِ حَقِّهِ كَالَّذِى يَأْكُلُ وَ لَا يَشْبَعُ وَ يَكُونُ شَهِيداً عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Günün birisinde Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* minber üzerinde oturmuştu. Biz de kendisinin etrâfında oturmuştuk. Bu halde *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* buyurdu ki:

Ben (ebediyyete gittik) den sonra dünyâ çiçeğinden, dünyâ hüsn ü behcetinden önünüze nice açılacak ni'met sofraları, hayat sahneleri (yok mu? Bu), sizin için korktuğum muhakkak olan şeylerdendir. Bunun üzerine (Ashab'tan) bir zât:

— Yâ Resûla'llâh! Hiç hayr ü ni'met, şerr ü mefsedet celb eder mi? (ki, korkuyorsunuz!) diye sordu. Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (vahye intizâr ederek bir müddet) sükût etti. O sâile Ashâb tarafından:

— Sen kim oluyorsun ki, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e sual soruyorsun? (Bak) sana cevab bile vermiyor, denildi. O sırada biz, Resûl-i Ekrem'e vahy geliyor olduğunu anladık. Râvî Ebû Saîd diyor ki: Resûl-i Ekrem dökmekte bulunduğu bol bir teri nâsıyesinden sildi. Ve sual soran kimseyi över bir edâ ile:

— Sâil nerededir? diye sordu. Ve sonra buyurdu ki:

— Hakîkaten hayr ü ni'met, şerr ü mefsedet getirmez, (fakat sebeb olur. Bakınız!) Baharın bitirdiği otlardan (zehirli) bir kısmı vardır ki, o, (yiyeni) öldürür, yâhud ölüme yaklaştırır. Lâkin yeşil ot böyle değildir. Onu otlayan hayvan, ölüm tehlikesinden masundur. Bu hayvan, o yeşil otu yer,

iki böğrünü şişirince bahar güneşini karşılar. Kolayca tersler, işer, genişler. (Yine) bol bol yer. İşte bu dünyâ malı da yeşil ot gibi câzibtir, tatlıdır. Bu ni'metten miskîne, yetîme, vatancüdâ yolculara tasadduk eden zengin müslüman, ne hayırlı kişidir. (Râvî şek ederek diyor ki:) *"yâhud Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem'in: haksız haram mal toplayan, harîs de dâimâ yiyen, bir türlü doymayan obur gibidir. Kıyâmet gününde bu mal, kendi sâhibinin buhlüne şahâdet edecektir"* buyurduğu gibi.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîf, lisân-i belâğatin hiç şübhesiz i'cazkâr bir üslûbu ile ifâde edilmiştir. Şu kadar ki, Kazzâr'ın dediği vechile Buhârî'nin hazf ve ihtisâr husûsundaki âdeti bu hadîs hakkında daha fazla müessir olmuştur. Bu cihetle hadîs şârihlerini bir hayli edebî tahlillerle, takdirlerle uğraştırmıştır. Hadîs-i şerîf müteaddid emsâli muhtevîdir. Bunlar arasında en belîği ve şâhaseri (ما يفتح عليكم من زهرة الدنيا) cümle-i edîbiyyesidir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bununla: ben aranızdan ayrılıp ebediyet âlemine gittikten sonra sizin bu günkü ferâğatkâr, zühdî hayâtınızı bırakarak kayserlerin, kisrâların feth edilen vâsi' ve zengin ülkelerinden iğtinâm edeceğiniz rengârenk ezhâr-i hazâin, demet demet önünüze serildiği zaman, bu çiçek renklerinin gözlerinizi kamaştırmasından, kokularının da meşâmınızı ve bütün his ve idrâkinizi alt üst etmesinden endîşe ediyorum. Bu gün mütesânid ve fukarânıza, yetimlerinize mühib olan sizlerin, yarın ihtirâsa kapılmanızdan ve bu ganîmet nîmetini hayır yollara sarf edemiyerek isrâf ü sefâhete dalmanızdan çok korkarım, buyurmuş oluyordu.

Bu çok yüksek temsîlin derece-i şümûlünü kavrayamıyan bir Sahâbî kalkmış, Resûl-i Ekrem'e: yâ Resûlal'lâh! Hiç hayr ü ganîmet, şerr ü mefsedet olabilir mi? diye bir sual sormuştu. Efsah-i Enbiyâ olan Peygamberimiz, bu yüksek mevzûun daha iyi anlaşılması ve anlatılması için bir müddet vahye intizâr edip sükût etmişti. Bu kısa sükût ve intizar devresinde Ashâb-ı Kirâm, Resûl-i Ekrem'in bu sualden münfail ve müteessir olduklarını zan ve tahmîn ederek sâili müâhazeye başlamışlardı: sen kim oluyorsun ki, Resûlullâh'tan sual sormağa cür'et ediyorsun! Bak, gör, işte sana cevab bile vermiyor, diyorlardı. Bu esnâda Hâtemü'l-Enbiyâ'nın nişâne-i vahy olarak

Vücûd-i Saâdet'lerini yıkarcasına bol bir ter döktüğünü ve mübârek nâsıyesini eliyle silmeğe başladığını gören Ashâb-ı Kirâm, vahiy geldiğini anlamakta gecikmediler. Ve hakîkaten Resûl-i Ekrem, be'şûş bir çehre ile ve sual soran kimseyi senâkâr bir lisân ile: hani o sâil neredesdir? diye taltîf ederek daha geniş bir teşbîh ü temsîl ile buyurmuşlar ki:

Evet, mal, servet, Allāh'ın insanlara bahş ettiği hayr ü saâdettir. Bu cihetle mal, şerr ü fesad olmaktan uzaktır. Lâkin bu servetin gerek iktisâbında, gerek sûret-i sarfında, onun rengi, onun mâhiyeti değişir. Bu ne gibidir, bilir misiniz? Cenâb-ı Hakk'ın hazîne-i kereminden dökülen bahar yağmuriyle yetişen otlar, bir yağmurun eser-i feyzi oldukları halde, bunların bir kısmı zehirlidir, mühliktir. Bir kısmı da temizdir, zümrüd gibi yeşildir, nâfîdir [1]. Zehirli otu her yiyen hayvanın karnı şişer, müthiş ağrılar içinde ya derhal ölür. Yâhud da hayvanın bünye-i hilkati mukāvemet ederek ölmese bile bakıye-i hayâtını hastalıkla geçirerek tedrîcen ölüme sürüklenir.

Fakat yeşil çayır otu yiyen behâyim böyle değildir. Meselâ bir kuzu, yeşil otu bol bol yer, böğürlerini, mîdesini şişirir. Bahar güneşinin hayat bahşeden sıcaklığı karşısında sağa, sola koşar, oynar, sıçrar, kolaylıkla tersler, işer, genişler. Tekrar yemeğe başlar.

---

[1] Şarkın en büyük hakîm ve edîbi olan Sa'dî bu hakîkati şu beliğ beytiyle terennüm etmiştir:

بارانکه در لطافت طبعش خلاف نیست

در باغ لاله روید و در شوره یوم، خس

MA'NÂSI: *Bahar yağmurunun tab'an ve fıtraten lâtîf ve hayat-bahş olduğunda şübhe yoktur. Fakat yerin kābiliyetine göre, bu yağmurdan bağda, bahçede lâle, sünbül gibi lâtîf çiçekler biter. Çoraklıkta da çer çöp.*

Yine Sa'dî merhûmun bu mevzû'da söylediği şu iki beytini de bildirmeden geçmiyelim:

BİRİSİ:

زمین شوده سنبل بر نیارد   دروتخم و عمل ضایع مکردان

MA'NÂSI: *Çoraklık yerde sünbül, lâle bitmez. Nâfile bu çoraklığa tohum saçıp emek telef etme!.*

ÖBİRİSİ:

ابر اکر آب زنده کی بارد   هرکز از شاخ بید بر نخوری

MA'NÂSI: *Gökteki bulut söz temsîli âb-ı hayât yağdırsa, sen söğüt ağacından asla meyva yiyemezsin!.*

İşte Resûl-i Ekrem'in şu âlî tebliğleri iki meseli ihtivâ etmektedir. Bunun birisi ile dünyâ malını cem' etmekte, hukūku fukarâyı men' eylemekte ifrat edenlerin hâli; öbirisiyle de kazancında, sarfinda tarîk-ı i'tidâli iltizâm edenlerin müstesnâ vaziyeti tasvir buyurulmuştur. Birincisi: (و ان مما ينبت الربيع يقتل او يلم = *Baharın yetiştirdiği otlardan zehirli kısmı vardır ki, her yiyen hayvanı ya def'aten veyâhud tedrîcen öldürür*) kavl-i şerîfi ile haksız kazanılan ve fakirlere, yetimlere, vatanından, âilesinden uzak düşmüş perîşan din kardeşlerine yardım etmekten çekinen harîslerin, hodgâmların malları ve halleri tasvir buyurulup bu haksız kazançların zehirli otlar gibi semm-i kātil olduğu, fukarâdan imsâk ile sefâhatte isrâf edilen bu servetin, âhirette sâhibinin sebeb-i helâki olacağı bildirilmiştir. İkincisi (الا آكلة الخضراء = *Lâkin yeşil çayır otlayan hayvan, ölüm tehlikesinden masundur*...) kavl-i şerîfi ile de halâl yollarda kazanılan ve bir kısmı sadaka ve zekât olarak hayır yollara sarf edilen servet de yeşil otlara teşbih buyurulup sâhibinin dünyevî ve uhrevî vesîle-i saâdeti olacağına işâret buyurulmuştur.

Hadîs-i şerîfin son fıkrası olan: (و انه من يأخذه بغير حقه كالذى.. = *Haksız mal toplayan harîs de dâimâ yiyen, bir türlü doymak bilmeyen obur gibidir. Bu mal da Kıyâmet gününde sâhibi aleyhinde şahâdet edecektir*) kavli ile bildirilen şahâdet, bu servetin sûret-i iktisâbına, keyfiyet-i sarfına âid olacağı diğer haberlerde vârid olmuştur.

HULÂSA : hadîs-i şerîfte servet, hadd-i zâtinde hayır olduğu, fakat sûret-i iktisâbı, keyfiyet-i sarfı i'tibâriyle vesîle-i saâdet veyâhud müstelzim-i felâket olacağı bildirilmiştir. Büyük İslâm mütefekkirlerinden Gazâlî diyor ki: servet, vücûdü semmin, tiryâkın mecmaı 'n bir yılan gibidir ki, bu hayvan, tiryâkın sûret-i istihrâcını müdrik, ve şerrinden ihtiraz edebilen bir san'atkârın eline düşerse nîmet olur. Eğer ahmak bir aceminin eline düşerse bu def'a da belâ ve felâket olur.

727. عَنْ زَيْنَبَ اَمْرَأَةِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا حَدِيثُهَا الْمُتَقَدِّمُ قَرِيباً وَ قَالَتْ فِى هٰذِهِ الرِّوَايَةِ اِنْطَلَقْتُ اِلَى النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَوَجَدْتُ اَمْرَأَةً مِنَ الْاَنْصَارِ

عَلَى الْبَابِ حَاجَتُهَا مِثْلُ حَاجَتِى فَمَرَّ عَلَيْنَا بِلَالٌ فَقُلْنَا سَلِ
النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَيُجْزِى عَنِّى أَنْ أُنْفِقَ عَلَى
زَوْجِى وَ أَيْتَامٍ لِى فِى حَجْرِى فَسَأَلَهُ فَقَالَ نَعَمْ لَهَا أَجْرَانِ
أَجْرُ الْقَرَابَةِ وَ أَجْرُ الصَّدَقَةِ.

TERCEMESİ

Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in zevcesi Zeyneb *radiya'llâhu anhâ*'dan —yakında bir hadîsi rivâyet edilip geçmişti.— Bu rivâyette ise, Zeyneb demiştir ki:

(Bayram günü) Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e gittim. Kapıda Ensar'dan bir kadını (bekler) buldum. Onun hâceti de, benim hâcetim gibi idi. Bilâl yanımıza geldi. Biz Bilâl'e:

— Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e sor!: Bizim, zevcimize ve himâyemizde bulunan yetimlerimize sadaka vermemiz kifâyet eder mi? (Sadaka vermiş olur muyuz?) dedik. Bilâl Resûlullâh'a arz etti. Resûlullâh da:

— Evet bunlardan her birinin sadakası için iki ecir vardır: biri karâbet ve sıla-i rahm ecri, öbürü de sadaka ecrü sevâbı, buyurmuş.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn-i Mâce de hep Zekât bahsinde tahrîc etmişlerdir.

Bu hadîs, müellif Zebîdî merhûmun işâret ettiği vechile yukarıda geçmişti. Ve eserimizin (724) numarasında terceme edilmişti. Bu sebeble Zebîdî burada hadîsi son derece ihtisâr etmiştir. Hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı: (Zevcenin zevcine ve taht-ı himâye ve

terbiyesinde bulunan yetimlerine zekât vermesi) sûretindedir. Zevcenin zevce zekât vermesi hakkındaki fukahânın ihtilâfı, (724) numaralı hadîsin îzâhında geçmiştir.

Metn-i aslîdeki (على زوجى و ايتام لى فى حجرى) ibâresi hep mütekellim zamîri ile rivâyet edilmiştir. Halbuki, sâil iki kadın olduğundan, tesniye zamîriyle îrâd edilmek îcâb ederdi. Nasılki Nesâî'nin rivâyetinde bu vechile (ازواجنا فى حجورنا) sûretinde mazbut bulunduğundan bunları mütekellim maa'l-gayr olarak terceme ettik.

Râvî Zeyneb'in Hâne-i Saâdet'in kapısı önünde buluştuğu kadının ismi Buhârî'nin tarîk-ı rivâyetinde zikredilmemiştir. Bunun da ismi Zeyneb olduğunu ve Ebû Mes'ûd Ubke İbn-i Amr'in zevcesi bulunduğunu Ebû Dâvud-i Tayâlisî'nin, Nesâî'nin rivâyetlerinden öğreniyoruz[1].

Bu iki Zeyneb'in ikisinin zevclerinin de fakir olduğu ve himâyelerinde yetimleri bulunduğunu Buhârî'nin rivâyetinden öğreniyoruz. Fakat bu yetimlerin kız ve oğlan kardeşlerinin yetim çocukları olduğu Ebû Dâvud-i Tayâlisî'nin rivâyetinde tasrîh edilmiştir. Nesâî'nin rivâyetinde ise: bu iki Zeyneb'den birisinin fazla malı vardı. Fakat himâyesinde oğlan kardeşinin yetimleri bulunuyordu. Öbirisinin de fazla malı vardı. Onun zevcinin de eli yufka idi, deniliyor ki, örfümüzde fakr ü ihtiyactan kinâyedir[2].

Bu hadîsteki infaktan maksad İmâm Ebû Hanîfe'ye göre sadaka-i vâcibe olan zekât olmadığını İmameyn ile İmâm Şâfiî ve emsâline göre, zekât mefrûz olduğunu (724) numara ile terceme ettiğimiz yine bu hadîsin îzâhında bildirmiştik. Bu iki nokta-i nazar ihtilâfına göre, bu rivâyetteki (أيجزى عنى) cümle-i istifhâmiyesinin ma'nâsı İmâm-ı A'zam'la emsâline göre: (zevcimizi ve yetimlerimizi infâk etmemiz nâfile sadaka yerine geçer mi?) demek olur. Öbirlerine göre de (zekât-i mefrûz olarak kabûl olunur mu?) şeklinde bir sual olur.

---

[1] و فى رواية الطيالسى : (فاذا امرأة من الانصار، يقال لها زينب). و كذا النسائى عن علقمة عن عبد الله قال : (انطلقت امرأة عبد الله بن مسعود و امرأة ابى مسعود يعنى عقبة بن عمرو الانصارى).

[2] و فى رواية الطيالسى : (هم بنو اخيها و بنو اختها). و فى رواية النسائى من طريق علقمة : (لاحداهما فضل مال و فى حجرها نبواخ لها ايتام و للاخرى فضل مال و زوج خفيف اليد [عينى : ج ٤، ص ٣٩١]

728 . عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَلِيَ أَجْرٌ أَنْ أُنْفِقَ عَلَى بَنِي أَبِي سَلَمَةَ إِنَّمَا هُمْ بَنِيَّ فَقَالَ أَنْفِقِي عَلَيْهِمْ فَلَكِ أَجْرُ مَا أَنْفَقْتِ عَلَيْهِمْ .

TERCEMESİ

(Ümmü'l-Mü'minîn) Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

(Bir kerre) ben:

— Yâ Resûla'llāh! (Ölen zevcim) Ebû Seleme'nin çocuklarını infâk ettiğimden dolayı bana ecr ü sevab var mıdır? Onlar, benim de çocuklarımdır, diye sordum. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* cevâben:

— Bu çocukları infâk et!. Bunlara verdiğin sadakanın ecr ü sevâbı vardır, buyurdu.

İZÂHI

Elimizdeki bütün Buhârî nüshalarında bu hadîsin sûret-i sevki şöyledir: (عن زينب بنت ام سلمة رضى الله عنها قالت). Bu halde hadîsin râvîsi Ümm-i Seleme değil, kızı Zeyneb oluyor. Bu ise hadîsin medlûlüne mugāyirdir. Çünkü metn-i hadîste, Ebû Seleme'nin çocuklarını infâk ettiğini bildiren ve bunlar benim de çocuklarımdır, diyen Ümm-i Seleme olduğu pek âşikârdır. Şârih Kastalânî tarafından Ebû Zer rivâyetinde hadîsin: (عن زينب بنت ام سلمة عن ام سلمة) sûretinde sevk edildiği ve bu rivâyetin sahîh olduğu bildiriliyor. Garîbi şudur ki, Kastalânî, sahîh olarak bildirdiği Ebû Zer rivâyetini kendisi de iltizâm etmemiştir. Müellif Zebîdî merhum, Ümm-i Seleme'yi râvî göstermesine nazaran Ebû Zer *rivâyetini ihtiyar ve hakîkaten isâbet etmiştir*. Şârih Aynî'nin nüshası da böyledir. Sıddîk Han *Tecrîd*'in şârihi olduğu halde her nasılsa Ebû Zer rivâyetini iltizâm etmemiştir.

Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın ismi (Hind) dir, Bint-i Ebû Ümeyye'dir. İlk zevci Ebû Seleme İbn-i Abdi'l-Esed'-

dir. Ümm-i Seleme Hazretleri erbâb-ı fesâhatten idi. Kendisinden üç yüz yetmiş sekiz hadîs nakl edilmiştir. Bunlardan on üç hadîsin naklinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir.

Üç hadîsi Buhârî, üç hadîsi de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Kendisinden Nâfi', Saîd İbn-i Müseyyeb, Ebû Osmân-i Nehdî'nin rivâyetleri vardır. Vâkıdî 59 târihinde vefât ettiğini bildiriyor. Zehebî de: *"Ümmehât-i mü'minîn arasında en son vefât eden kadın, Ümm-i Seleme'dir"* diyor [*Hulâsa*: 437].

Ümm-i Seleme, ilk zevci Ebû Seleme Abdullâh İbn-i Esed ile birlikte Habeşeye hicret etmişlerdi. Zeyneb orada doğmuştu. Sonra annesiyle berâber gelmişti. Ümm-i Seleme ezvâc-i tâhirât idâdına girdikten sonra Zeyneb Resûl-i Ekrem'in rebîbesi oldu. İlk adı *"Berre"* iken Resûl-i Ekrem tarafından tağyîr edilip Zeyneb tesmiye edildi. Zeyneb zamânının en yüksek bir âlimi ve en zekî bir fakîhi idi. Buhârî, Zeyneb'in doğrudan Resûl-i Ekrem'den simâını kabûl eder. Kendisinden iki hadîs rivâyet etmiştir.. Bir hadîs de Müslim'in rivâyeti vardır. İbn-i Sa'd ise *Tabakât*'ında Zeyneb'i doğrudan Resûl-i Ekrem'den bir şey rivâyet etmiyen Sahabîler sırasında zikretmiştir. Zeyneb'in bir çok rivâyetleri vâlidesinden olduğu için hem vâlidesine olan bu ilmî nisbetini ifâde etmek hem de Resûl-i Ekrem'in rebîbeliği şerefini izhâr eylemek için vâlidesine nisbet edilerek (Zeyneb Bint-i Ümm-i Seleme) denilirdi. *Tehzib*'de 73 târihinde vefât ettiği bildiriliyor [*Hulâsa*: 423 ve *Umdetü'l-Kārî*: C 1, s. 624].

Şârih Aynî'nin beyânına göre, Ümm-i Seleme'nin, Ebû Seleme'den dört çocuğu olmuştu: Ömer, Muhammed, Zeyneb, Dürre'dir. Hadîste infâkı bildirilen çocuklar bunlardır.

729. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَمَرَ رَسُولُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِصَدَقَةٍ فَقِيلَ مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ
وَ خَالِدُ ابْنُ الْوَلِيدِ وَ عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ النَّبِىُّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا يَنْقِمُ ابْنُ جَمِيلٍ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ فَقِيرًا

فَأَغْنَاهُ اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَمَّا خَالِدٌ فَإِنَّكُمْ تَظْلِمُونَ خَالِدًا قَدِ
احْتَبَسَ أَدْرَاعَهُ وَ أَعْتُدَهُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَ أَمَّا الْعَبَّاسُ بْنُ
عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَعَمُّ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَهِيَ
عَلَيْهِ صَدَقَةٌ وَ مِثْلُهَا مَعَهَا.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zekât ile emr ettiğinde İbn-i Cemîl'in, Hâlid İbn-i Velîd'in, Abbâs İbn-i Abdı 'l-Muttalib'in zekât vermedikleri (Hazret-i Ömer tarafından) Resûl-i Ekrem'e haber verilmişti. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki:

— İbn-i Cemîl zekâttan nasıl imtinâ edebilir ki, o fakîr iken Allah ile Peygamber'i onu iğnâ etmiştir. Hâlid'e gelince, siz Hâlid'den (zekât istemekle) ona zulm ediyorsunuz. Hâlid zırhlarını vakfetmiştir. Ve bu harb levâzımını Allah yolunda (cihad için) hazırlanmıştır. Abbâs İbn-i Abdi'l-Muttalib ise Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in amucasıdır, (babasının soyundandır). Zekât, ona vâcibtir. Abbâs'ın zekâtı (mîâdından evvel keremen) bir misli ile berâber (verilmiş)tir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem'in emir buyurduğu bildirilen sadaka ile murad, farz olan zekâttır. Elimizdeki bütün *Buhârî* nüshalarında (sadaka) nın lâm-i ahd ile muarref bulunması bunun en vâzıh delîlidir. *Tecrîd* şârihi Sıddîk Hân'ın nüshası da (امر رسول الله بالصدقة) sûretindedir. *Tecrîd*'in münferid basılan nüshalarında ise

(بصدقة) mazbûttur. Bir de Yunîniyye nüshasına göre basılan *Buhârî*'nin kenarında nüsha olarak ve üzerinde (صح) işâretiyle görülmüştür. Kastalânî de bunun Ebû Zer rivâyeti olduğunu bildiriyor.

Nevevî: Sahîh ve meşhur olan bu sadakanın, zekât-i mefruz olmasıdır, diyor. Nevevî'nin bu rivâyetini Müslim'in rivâyeti vechile Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Ömer'i zekât me'mûru ta'yîn etmiş olması da te'yîd ediyor. Zekât âmili, sadaka-i mendûbeye değil, sadaka-i mefrûzanın tahsîli için ta'yîn edilegelmiştir. Sadaka-i mendûbe ferdlerin kendi ihtiyârına bırakılmıştır.

Müslim'in Ebü'z-Zinâd'dan gelen bir rivâyetinde: بعث) (رسول الله صلى الله عليه و سلم عمر ساعيا على الصدقة) denildiğine göre huzûr-ı Risalet'e bu üç zât hakkında arz-ı şikâyet eden zâtın da Haret-i Ömer olması îcâb eder. Başka rivâyetlerin şahâdetine göre böyledir de.

Kurtûbî de: Cümhûr'un re'y ve ictihâdı, hadîsteki sadaka ile zekât kasd edilmiş olması merkezindedir, diyor. Yalnız hadîste isimleri zikredilen üç Sahâbî'nin imtinâını istib'âd ederek Ashâb'a hüsnü zan için bâzı ulemâ bu sadaka, sadaka-i mendûbedir, demişler. Fakat *Buhârî* şârihlerinden istifâde ederek deriz ki, bunda istib'âd edilecek bir cihet yoktur.

Evvelâ: İbn-i Cemîl, İbn-i Mühelleb'in dediği vechile o, bir münâfık idi, tabiî zekât vermek istemezdi. Bu cihetle İbn-i Cemîl ve emsâli münâfıklar hakkında: "و ما نقموا الا ان اغناهم الله و رسوله من فضله فان يتوبوا يك خيرا لهم" = *Münâfıklar mâlî vecîbeleri inkâr etmediler, ancak Allâh'ın ve Peygamberinin hazîne-i kereminden bunları iğnâ etmesinden dolayı inkâr etmişlerdir. Bunlar, bu inkârlarından tevbe ve rücû' ederlerse kendileri için hayırlı olur*" (Sûre-i Tevbe) âyet-i kerîmesiyle kendilerinden istitâbe edilmişti. İbn-i Cemîl: Rabbim benden tevbe etmemi istedi. Ben de tevbe ettim, der imiş. Ve hakîkaten ıslâh-ı hâl etmişti. Ve nâsıyesindeki nifak lekesini tamâmiyle silmişti.

Sâniyen: Hâlid İbn-i Velîd, mâlik olduğu atını, zırhını ve sâir levâzım-ı harbiyesini Allah uğrunda cihâda vakf ü tahsîs etmişti. Zekâtın sekiz kalem masraf kısmından (و فى سبيل الله) mücâhidîn sınıfına dâhildi. Levâzım-ı cihad zekâttan muâf idi. Bu sebeble Resûl-i Ekrem Hâlid'den zekât istenilmesini zulm addetmişlerdi. Bunda da istib'âd edilecek bir cihet yoktu.

Sâlisen: Abbâs İbn-i Abdi'l-Muttalib *radiya'llâhu anh*'e gelince: hadîsin buradaki rivâyete göre ma'nâsı: zekât vermek

Abbâs üzerine vâcib bir haktır. O, bu borcunu hulûlünden bir sene evvel edâ etmiştir. Keremen bir misli de fazlasiyle vermiştir, demektir. Nasıl ki Hakem İbn-i Uyeyne'den rivâyet edildiğine göre: Resûl-i Ekrem Hazret-i Ömer'i zekât me'mûru tâyin etmişti. Hazret-i Abbâs huzûr-ı Saâdet'e gelip Ömer'in haşîn muâmele etmesinden şikâyet etmekle Resûl-i Ekrem: Ey Ömer! Sen kişinin amucasını, babası soyundan olduğunu bilmiyor musun?. Biz Abbâs'ın zekâtını bir sene evvel istîfâ ettik, buyurmuştur.

Bu hadîsin buradaki rivâyetinden başka bir de İbn-i İshâk'ın Ebû Ubeyd'den rivâyeti vardır: buna göre (sadaka) lâfzı terk edilerek: (فهى عليه و مثلها معها = *Zekât Abbâs'ın borcudur. Bununla berâber bir misli de geçmiş senenin borcu vardır*) rivâyet edilmiştir. Bunun meâlini de göstermiş bulunuyoruz. Ebû İshâk'ın rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Hazret-i Abbâs'ın o sıralarda mâlî vaziyetinin çok bozuk olmasına mebnî iki sene zekâtını te'cîl etmişti, deniliyor[1].

Bu rivâyete göre, bu da bir devlet reisinin en sarih bir hakkıdır. Nasıl ki, Hazret-i Ömer de (Âmmü'r-remad) denilen bir darlık yılında te'cîl etmiş ve ertesi sene çifte zekât almıştı. İbn-i Abbâs da bu sûretle te'cîl edilmişti. Hazret-i Ömer, böyle bir te'cilden haberi olmıyarak Hazret-i Abbâs'a murâcaat etmiş ve o da te'cîl edildiği için vermemiş olabilir. Dârekutnî'nin velevki zaîf olarak İbn-i Abbâs'tan gelen bir rivâyeti bu hâdisedeki vaziyeti daha ziyâde tenvîr etmektedir. Abdullâh İbn-i Abbâs demiştir ki: Resûl-i Ekrem Hazret-i Ömer'i sâî tâyin ettiğinde babam Abbâs'a gelmişti. Ve babama karşı huşûnet göstermişti. Resûl-i Ekrem hâdiseden haberdâr olunca, Abbâs'ın o sene ve gelecek sene zekâtının te'cîl edildiğini bildirmişti[2].

Dârekutnî'nin bu rivâyetini ve Hazret-i Ömer'in Abbâs Hazretlerine haşîn muâmelesini Müslim'in Verkā' tarîkiyle gelen şu rivâyeti de te'yîd ediyor: Hazret-i Ömer huzûru Saâdet'e Abbâs'ı şikâyet edince, Resûl-i Ekrem: Abbâs'ın zekâtını bir

---

1 و فى رواية ابن اسحاق، قال ابو عبيد: نراه و الله اعلم انه كان اخر الصدقة عنه عامين من اجل حاجة العباس [عمد القارى: ج ٤، ص ٣٩٥]

2 و فى حديث ابن عباس عند الدار قطنى باسناد فيه ضعف : بعث النبى صلى الله عليه و سلم عمر ساعيا. فاتى العباس فاغلظ له. فاخبر النبى صلى الله عليه و سلم فقال: ان العباس قد اسلفنا زكاة ماله العام و العام المقبل [قسطلانى : ج ٣، ص ٦٧]

misli fazlasiyle ben deruhde ediyorum, buyurmuş ve sonra: bir adamın amucası, babasının soyu olduğunu bilmiyor musun! İtâbını ilâve etmişti[1].

Vaziyeti tamâmiyle tenvîr eden Müslim'in bu rivâyeti, Dâre-kutnî'nin senedine izâfe edilen za'fı izâleye kâfîdir. Bu rivâyete göre de Hazret-i Ömer'in dürüşt muâmele ettiği hakîkati sâbit oluyor. Ötedenberi saâdetle, semâhatle, şerâfetle yaşamış bir Abdü'l-Muttalib oğluna böyle dürüşt bir muâmelenin girân gelmiş olması ve taraf-ı Nebevî'den: *(Kişinin amucası, babasının soyu olduğunu bilmez misin?)* sûretinde muâhaze edilmiş bulunması kabûl edilmelidir.

Yukarıda (715) numara ile tercemesi geçen Enes İbn-i Mâlik hadîsinin îzâhı sırasında kıymet üzerinden zekât verilmesinin cevâzını te'yîden İmâm Buhârî'nin îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsini ta'lîkan zikrettiğini göstermiştik. Kıymet üzerinden zekâtın cevâzına nasıl istidlâl edildiği orada mutâlâa buyurulsun.

Buhârî'nin buradaki rivâyetine göre bu hadîs, zekâtın mîâdından evvel ta'cîli câiz olduğuna delil olur. Bu bâbta yâni vaktinden evvel zekât vermek câiz midir, değil midir? Ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Bir kısım ehl-i ilim, ta'cîli câiz değîldir, demişlerdir. Süfyân-i Sevrî bu menfî ictihâda kāil olanlardandır. Ekser-i ulemâ ise vaktinden evvel zekât verilirse zekât yerine geçer, demişlerdir. Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Hanîfe bu ictihad ashâbındandır. İbn-i Münzir, İmâm Mâlik ile Leys İbn-i Sa'd'in vaktinden evvel zekâtı ta'cîli kerih gördüklerini bildiriyor. İmâm Hasen, vaktinden evvel zekât verilirse iâde edilir, demiştir. *Tavzih*'te: İmâm Mâlik'in, havlinden az bir zaman evvel verilen zekât hakkında müsbet ve menfî iki kavli vardır. Bu zamân-ı yesîrin haddî bir ay, nısıf ay, beş gün, üç gün olarak tâyin edilmiştir, deniliyor.

730. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ نَاساً مِنَ الْأَنْصَارِ سَأَلُوا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَاهُمْ

[1] و فى رواية مسلم من طريق ورقاء: و اما العباس فهى على و مثلها. ثم قال يا عمر! اما شعرت ان عم الرجل صنوابيه [منه]

ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ حَتَّى نَفِدَ مَا عِنْدَهُ
فَقَالَ مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدَّخِرَهُ عَنْكُمْ وَ مَنْ
يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللّٰهُ وَ مَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللّٰهُ وَ مَنْ يَتَصَبَّرْ
يُصَبِّرْهُ اللّٰهُ وَ مَا أُعْطِيَ أَحَدٌ عَطَاءً خَيْراً وَ أَوْسَعَ مِنَ الصَّبْرِ

Tercemesi

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir.

Ensar'dan bâzı kimseler, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (sadaka) istemişlerdi. Resûlullāh da bunlara vermişti. Sonra bunlar yine istediler. Resûlullāh yine verdi. Sonra (üçüncü) bir daha istediler. Resûlullāh (bu def'a) da verdi. Hattâ yanındaki mal tükendi. Sonra Resûlullāh buyurdu ki:

Sadaka malından yanımda bulunanı (verdim. Başkalarına vermek için) sizden kat'iyyen bir şey saklamadım. Kim ki, tese'ülden sakınmak isterse, Allah, o kimseyi afîf kılar. Kim ki, halktan istiğnâ ederse, onu da Allah ganî kılar. Kim ki, sabretmek isterse, Cenâb-ı Hak ona da sabr ihsân eder. Sabırdan daha hayırlı, sabırdan daha vâsi' bir nîmet kimseye verilmemiştir.

ÎZÂHI

Râvîler, Rivâyetler:

Buhârî bu hadîsi bir de Rikāk bahsinde tahrîc, etmiştir. Buradaki rivâyeti Şeyhi Abdullāh İbn-i Yûsüf'tendir. Rikāk bahsindeki de Ebü'l-Yemân'dandır. Müslim de Zekât bahsinde Kuteybe'den, Abdullāh İbn-i Humeyd'ten Ma'mer'den rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud, Nesâî de Zekât'ta zikretmişlerdir. Nesâî'nin Rikāk bahsinde de Kuteybe'den ayrıca bir rivâyeti vardır.

Sahîh-i Buhârî'de hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı (İsti'fâf fi'l-mes'ele) dir ki, istemekte salâh iltizâm etmek, harâma müeddî olan sualden ictinâb eylemek demektir. Bâzı ulemâ isti'fâf sabırdır, nezâhettir, demişlerdir. Bâzı ulemâ da dilenmekten tenezzühtür, uzaklaşmaktır, diye ta'rîf etmişlerdir. Yukarıda şer'î gınâ ve zenginliğin kısımlarını ve derecelerini târif ederken mezheb-i Hanefî'de en az akşamlı ve sabahlı bir günlük geçinecek nafakaya mâlik olan kimsenin İmâm Şâfiî'ye göre de vücûdü zinde ve kuvâ-yi bedeniyesi yerinde olanların tese'ülü haram olduğunu bildirmiştik. İsti'faf fi'l-mes'elenin her üç târifinde de bu haramdan ictinâb etmek gāyesi istihdaf edilmiştir. Ve bir hadîs-i şerîfte bu haram olan tese'ül (ilhâh) ile yâni lüzum ve ihtiyâcı olmaksızın israrla istemektir, diye târif edilmiştir.

Hadîs-i şerîfte bu sadaka istiyenlerin Ensar'dan oldukları bildiriliyorsa da isimleri hakkında ma'lûmat verilmiyor. Yalnız Şârih İbn-i Hacer Nesâî'nin buna benzer âtîdeki bir rivâyetine bakarak bu sadaka isteyenler arasında râvî Ebû Saîd-i Hudrî'nin de dâhil bulunduğunu bildiriyor: Ebû Saîd demiştir ki: bir kere şedîd bir lüzum ve ihtiyac üzerine anam beni sadaka istemek için Nebî *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e göndermişti. Ben, Resûlullāh'ın yanına geldim, oturdum. Bana hüsnü kabûl gösterdi. Ve: "من استغنى اغناه الله = *Kim ki, halktan müstağnî olmak isterse, Allah o kimseyi iğnâ eder... Ve kırk dirhem serveti varken tese'ül ederse, zarûretsiz ve ihtiyacsız dilenmiş olur*" buyurdu. Ben de: şu mâlik olduğum devem kırk dirhem gümüşten hayırlıdır, deyip döndüm. Ve sadaka istemedim[1].

Şârih Aynî Nesâî'nin bu rivâyetinde Ebû Saîd'in, mevzûubahsimiz hadîste haber verilen Ensâr ile berâber bulunduğuna ve onlarla sadaka istediğine delâlet eder hiç bir şey yoktur, diyor ki, çok doğrudur. Hattâ birinci hadîste Resûl-i Ekrem'in Ensar sâillerine üç def'a verdiği bildirildiği halde Nesâî'nin rivâyetinde Ebû Saîd'in: benim devem kırk dirhemden hayırlıdır, diyerek sadaka istemeden döndüğü tasrîh edilmiş bulunuyor.

Elimizdeki Buhârî nüshalarında bu Ensar'dan olan sâillerin Resûl-i Ekrem'den üçüncü def'a istediklerine Resûl-i Ekrem'in

---

[1] و فى رواية النسائى عن ابى سعيد قال : سرحتنى امى الى النبى صلى الله عليه و سلم [يعنى لا سأله من حاجة شديدة] فأتيته و قعدت فاستقبلنى فقال : (من استغنى اغناه الله) الحديث. و زاد فيه و من سأل و له اوقية فقد الحف. فقلت ناقتى خير من اوقية. فرجعت و لم اسأله.

de verdiğine dâir olan fıkra yoktur. Sıddîk Hân'ın *Tecrîd* nüshasında da yoktur. *Buhârî* şerhlerinde bunun Ebû Zer rivâyeti olduğu haber veriliyor. Yunûniyye nüshası üzerine tab' olunan *Buhârî*'nin hâşiyesinde bu üçüncü fıkra nüsha olarak gösterilmiş ve üzerine (صح) işâreti konulmuştur.

Şârih Aynî meşhur olan nüshaya göre, bu hadîs-i şerîften bir sâile iki defa sadaka verilmesi, üçüncüsünde îtizâr edilip sâilin taaffüfe teşvîk ve züll-i süâli irtikâbtan tenfîr edilmesi müstefâd olur, diyor. Hadîsten müstefâd olan bir cihet de ihtiyac hâlinde istemenin cevâzı. Fakat istemeyip de Cenâb-ı Rezzâk-ı Âlem'in bir taraftan bir maîşet kapısı açana kadar sabr etmek evlâ olduğudur. Bu hadîsten müstefâd olan en mühim ahlâkî bir umde de maîşet darlığına sabr ü mukāvemetin mekârim-i ahlâktan ma'dûd olmasıdır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz keremde, sehâ ve semâhatte, fukarâyı, her türlü ihtiyac sâhiblerini kendi nefsine tercîh etmek husûsunda beşeriyete en yüksek bir fazîlet nümûnesi olduğunu ayrıca bu hadîsten de öğreniyoruz.

731. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَأْتِىَ رَجُلًا فَيَسْأَلَهُ أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Hayâtım yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki, sizden birinizin urganını alarak arkasına (dağdan) odun topla (yıp yükleyerek satıp geçin)mesi, bir kimseye gelip de ondan sadaka istemesinden elbette daha hayırlıdır.

(Kim bilir) o da ya verir, (minneti altına girersin!) yâhud da vermez. (Zilletini çekersin!).

İZÂHI

Bu da tese'ülden ictinâba dâir olan bâbın ikinci bir hadîsidir. Bunda da alın teriyle kazanmağa, kimsenin bâr-ı minneti altına girmemeğe teşvik vardır. Eslâfımız, at üstünde giderken elinden kamçısı yere düşse, kimsenin onu alıp sunmasını ve bu sûretle minneti altına girmesini istemezdi. Tese'ülden men' ü tahzîre dâir vârid olan âsâr ve ahbâr-ı şerîfeyi Şârih Aynî bu Ebû Hüreyre hadîsinin îzâhı münâsebetiyle *Umdetü'l-Kārî*'de toplamıştır. Biz bunları bu cildin (89) uncu sahifesinde açtığımız (Şer'î gınânın dereceleri) unvanlı bir bahsimizde kısmen nakletmiştik. Bunların arasında Sünen-i Erbaa sâhiblerinin ve İbn-i Ebi'd-Dünyâ'nın *Kitâbü'l-Kanâa*'sinde tahrîc ettikleri İbn-i Mes'ûd hadîsi, turuku rivâyâtının kesreti ve sıhhati i'tibâriyle çok mühimdir. Onu burada da zikretmeden geçmiyeceğiz. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Kim ki, kendisini iğnâ edip geçindirecek miktarda malı varken halktan isterse, bu kimse Kıyâmet gününde bu yüzsüzlükle isteyip aldığı şey, yüzünde yara, bere hâlinde teşhîr edilerek Arasat meydanına gelir, buyurmuştur. Ashâb-ı Kirâm tarafından:

— Yâ Resûla'llāh! Tese'üle mâni' ne kadar mal insana gınâ verir, diye sorulmuş da, Resûl-i Ekrem de:

Elli dirhem gümüş, yâhud bu değerde altın, diye cevab vermiştir[1].

Şer'î gınâ unvânımızda Sehl İbn-i Hanzaliyye'nin, Atâ' İbn-i Yesâr'ın, Müzeyne kabîlesine mensûb bir Sahâbî'nin hadîslerini de zikretmiştik. Mutâlâa buyurulsun. Burada bir de Ebû Ümâme Hazretlerinin âtîdeki hadîsini mutâlâa edeceğiz:

Taberânî'nin rivâyetine göre, Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh* demiştir ki: bir kere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Göreyim sizi, hanginiz bîat eder de bize söz verir, buyurdu. Sevbân *radiya'llāhu anh*:

---

[1] عن ابن مسعود رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من سأل و له ما يغنيه جاء يوم القيامة و مسألته فى وجهه خموش او خدوش او كدوح. قيل يا رسول الله : و ما يغنيه قال خمسون درهما او قيمتها من الذهب [رواه الترمذى و قال حديث حسن. ورواه بقية الاربعة]

— Yâ Resûla'llāh! Biz evvelce bîat ettik. Bu ne bîatidir? demişti. Resûl-i Ekrem:

— Kimseden hiç bir şey istememek üzere bir bîat, bir söz verme, buyurdu. Sevbân:

— Bunun için mükâfat nedir yâ Resûla'llāh!? diye sordu. Resûlullāh:

— Cennet'tir, buyurdu. Sevbân da derhal Resûl-i Ekrem'e bîat etti[1].

Bu bâbda şöhretle rivâyet edilen ve Tirmizî tarafından hüsnüne şahâdet edilen bir hadîs de İbn-i Ömer hadîsidir. Müşârün-ileyh Hazretleri de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: Zengin için ve hilkati yerinde, kuvâ-yi bedeniyesi zinde olanlar için sadaka halâl değildir[2].

732. وَ فِى رِوَايَةٍ عَنِ الزُّبَيْرِ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ فَيَأْتِى بِحُزْمَةِ حَطَبٍ عَلٰى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَهَا فَيَكُفُّ اللّٰهُ بِهَا وَجْهَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ.

Tercemesi

Zübeyr (bin Avvâm) dan gelen bir rivâyette, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

(Sizden birinizin urganını alıp) arkasına odun demeti yükleyip getirerek odunu satması, ve (alın teriyle) bu kazancından dolayı Allāh'ın, onun yüzü (suyu) nu (nâmerd önüne dökülmekten) esirgemesi, elbette bu (afîf) kimse için halktan

---

1 عن ابى امامة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من يبايع ؟ فقال ثوبان: بايعنا يا رسول الله !. قال: على ان لا تسألوا شيأ. قال ثوبان فاله يا رسول الله ؟ قال الجنة فبايعه ثوبان [رواه الطبرانى]

2 عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: لا تحل الصدقة لغنى و لا لذى مرة سوى (رواه الترمذى و ابو داود. و قال الترمذى حديث حسن)

istemekten çok şereflidir. (Kim bilir?) Onlar (da) ya verirler, (minnet altına girer), yâhud vermezler, (zilletini çeker).

İZÂHI

İbn-i Abdi'l-Berr'in beyânına göre, Hazret-i Ömer: bir dereceye kadar hisset ve denâetle şâibedâr olan hakîr hizmetleri ihtiyâr etmek), halka arz-ı ihtiyac etmekten çok şereflidir, der imiş.

Şu beyit de Hazret-i Alî'ye nisbet olunur:

يقول الناس فى الكسب عار　　فقلت العار فى ذل السؤال

MA'NÂSI: *Halk, bir kısım kazancı âr telâkkî ederler. Ben de âr ü ayb, züll-i suâli irtikâb etmektir, derim.*

Bir Türk edîbi de hadîs-i şerîfte menn' ü tahzîr buyurulan, halka yüz suyu dökmek fazîhasından, şu iki beyti ile sıyânet-i ilâhiyyeye ilticâ etmiştir:

Âb-i rû dökmek gibi bir zül tasavvur eylemem
Hâlıkım! Bir ferdini bir ferde muhtâc eyleme
Âb-i rûyi ihtiyac dökmekle kāimse eğer
Öldür Allāh'ım beni! Nâmerde muhtâc eyleme

Bir hadîs-i şerîfte: (kazancın hayırlısı ve şereflisi, el emeği ve alın teriyle iktisabtır), buyurulmuş. Bâzı ulemâ bunu, efdal-i mekâsib addetmişlerdir. Mâverdî: usûl-i mekâsib üçtür: zirâat, ticâret, sınâattir; Şâfiî mezhebinde ticâret, en tîyb, en halâl bir kazanç yolu olarak kabûl edilmiş ise de bence en temiz kazanç, meslek-i zirâattir, diyor. Ve zirâatin, tevekküle en yakın bir iktisab yolu olduğunu bildiriyor. Nevevî de *Müzehheb Şerhi*'nde şu îzâhâti veriyor: *Sahîh-i Buhârî*'de Mıkdâm İbn-i Ma'dî Kerib *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: *(Muhakkak ki insan, eliyle kazancını yemekten hayırlı hiç bir taam yiyemez)* buyurduğu rivâyet edilmiştir [1]. Efdal-i mekâsibe dâir nakl olunan ictihadlar arasında en doğru olanı, el emeği ve alın teriyle iktisâb-ı maîşettir. Ve bu ictihâd mansûs ve me'sûrdur. Kuvâ-yi bedeniye ile iktisab arasında da en tîyb ve en halâl olanı zirâattir. Zirâat, en ağır bedenî mesâî ile meydana geldiği gibi Mâverdî'nin beyânı vechile bunda derin bir tevekkül de vardır. Elindeki,

---

[1] فى صحيح البخارى عن المقدام بن معدى كرب عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: ما اكل احد طعاما قط خيرا من ان يأكل من عمل يده الحديث.

avucundaki servetini toprağa saçmak, Cenâb-ı Hakk'ın hazîne-i kerem ü inâyetine havâle etmek, kuvvetli bir îmân, derin bir tevekkül ile mümkün olabilir. Sonra ziraâtin nef'i umûmîdir. Bütün insanlar, hayvanlar ondan müstefîd olur. Bi'n-nefs zirâatle, bi'l-vâsıta çocukları, aylıkçıları ve gündelikçileri mârifetiyle zirâat arasında fazîletce bir fark yoktur.

Yine Nevevî diyor ki: hadîsteki ihtitâbın, odunculuğun tese'ül-den efdal olduğu bildirilmesinden, bunun efdal-i mekâsib olduğu zan edilmemelidir Belki Resûl-i Ekrem bunu sermâyesiz, âletsiz, vâsıtasız bir tarîk-ı maîşet olduğu için zikr etmiştir. Husûsiyle Hicaz gibi ibtidâî bir muhitte odunculuk fukarâ halkın en çok ülfet ettiği san'ati ve vasıta-i iktisâbı idi [1].

Zirâat tam bir tevekkül örneğidir. Fakat tevekkül, sırada, irâde ve kudretten sonra gelir. Usûl-i İslâmiyyeye göre, bir müslüman bir emrin husûli için her türlü vesâil ve vesâiti ihzâr eder. Sonra huzûr-ı kalb ve selâmet-i vicdân ile tevekküle bağlanır. Çiftçi de böyledir. İyi ıslâh edilmiş emekli bir toprağa tohumunu attıktan ve kulun uhdesine düşen ilk tedbirleri aldıktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve inâyetine muntazır olur. Mevlânâ Mesnevî'sinde kesibte esbâb-ı istihsâlin istikmâli, tevekküle münâfî olmayıp belki mukaddem olduğunu şu beyitlerinde pek güzel târif eder:

کفت آری کر توکل رهبر ست	این سبب هم سنت پیغمبر ست
کفت پیغمبر بآواز بلند	با توکل زانوی اشتر ببند
رمز الكاسب حبيب الله شنو	در توکل راز سبب جاهل مشو

Ma'nâsı: *Mürşid ve nâsih dedi ki: Evet, tevekkül bir emr-i müstehab ise de bu tevekkülde sebebe teşebbüs de Peygamber'in sünnetidir. Hazret-i Peygamber, Bedevî bir Arab'a bülend bir sadâ ile: (Hakk'a tevekkül ile berâber devenin dizine köstegi bağla!) buyurdu. Sen de: (Kâsib, Allâh'ın mahbûbu ve dostudur) remz ü işâretini anla! Hâl-i tevekkülde sebebe tevessül husûsunda sakın tenbel olma!.*

İsti'fâf mevzûuna dâir Buhârî'nin tahrîc ettiği bir hadîs-i şerîf de şimdi terceme edeceğimiz Hazret-i Ömer hadîsidir.

---

1 عون البارى شرح تجريد البخارى فى هامش نيل الاوطار [ج ٤، ص ٦٨]

733 . عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ
رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَعْطَانِى ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِى
ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِى ثُمَّ قَالَ يَا حَكِيمُ إِنَّ هٰذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ
حُلْوَةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ وَ مَنْ أَخَذَهُ
بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ وَ كَانَ كَالَّذِى يَأْكُلُ وَ لَا
يَشْبَعُ وَ الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى فَقَالَ حَكِيمٌ فَقُلْتُ
يَا رَسُولَ ٱللهِ وَ الَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرْزَأُ أَحَدًا بَعْدَكَ
شَيْئًا حَتَّى أُفَارِقَ الدُّنْيَا فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ يَدْعُو
حَكِيمًا إِلَى الْعَطَاءِ فَيَأْبَى أَنْ يَقْبَلَهُ مِنْهُ ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ رَضِىَ
ٱللهُ عَنْهُ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا فَقَالَ عُمَرُ
إِنِّى أُشْهِدُكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ أَنِّى أَعْرِضُ عَلَيْهِ
حَقَّهُ مِنْ هٰذَا الْفَيْءِ فَيَأْبَى أَنْ يَأْخُذَهُ فَلَمْ يَرْزَأْ حَكِيمٌ أَحَدًا
مِنَ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى تُوُفِّىَ.

TERCEMESİ

Hakîm İbn-i Hizâm *radiyallāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (bir kere dünyâlık) istedim. Bana verdi. Sonra kendisinden (bir daha)

istedim. (Yine) bana verdi. Sonra (üçüncü bir daha) istedim. (Bu defa da) bana verdi. Bundan sonra buyurdu ki:

— Ey Hakîm, şu mal (yok mu? Sanki o, manzarası) yeşil, (zevkı) tatlı gûnâ-gûn mevvadır. Her kim bu malı, ferâgat-i nefs ile (hırssız) alırsa, o mal, kendisi için bereketli ve meymenetli olur. Bir kimse de bunu hırs ile alırsa, bu mal, alan için şerefli ve bereketli olmaz. O muhteris kimse (dâü'l-kelebe tutulmuş) bir obur gibidir. Dâimâ yer, bir türlü doymaz. (Veren) yed-i ulyâ, (alan) yed-i süflâdan hayırlıdır. Hakîm, (İbn-i Hizâm) demiştir ki, ben:

— Yâ Resûla'llāh! Seni Hak Peygamber gönderen Allāhu Teâlâ'ya yemîn ederim ki: ben şu dünyâdan ayrılana kadar senden başka hiç bir kimseye, hiç bir şey için elimi uzatmam (benim elim, senden sonra Arab neslinin elleri altında bulunamaz) dedim.

(Hakîkaten) Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* (hilâfet-i zamânında), beytü'l-mâldeki hakkını vermek için Hakîm'i da'vet etmiş, fakat Ebû Bekr'in bu ihsânını kabûl etmekten imtinâ eylemiştir. Sonra Ömer *radiya'llāhu anh* de hakkını vermek için da'vet etmiş, ondan da almaktan imtinâ eylemiştir. Bundan sonra Hazret-i Ömer (Mahzar-i Sahâbe'de):

— Ey cemâat-i müslimîn: Hakîm hakkında sizi işhâd ederim ki: ben, harac ve ganîmet malından muayyen olan hakkını kendisine arz ediyorum. O, almaktan imtinâ ediyor, dedi. Ve (hakîkaten) Hakîm, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den sonra tâ vefât edene kadar, kimseden bir şey almamıştır.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Buhârî bu Hakîm İbn-i Hizâm hadîsini bu sûretle Vesâyâ, Humus, Rikāk bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim Zekât'ta,

Tirmizî Zühd'te, Nesâî hem Zekât'ta hem de Rikāk bahislerinde rivâyet etmişlerdir.

(لا ارزا احدا بعدك شيأ) cümlesi, İshāk'ın rivâyetinde: "فو الله لا تكون يدى بعدك تحت ايدى العرب" = *Yemîn ederim ki, senden sonra benim elim Arab milletinin elleri altında bulunmaz*" sûretinde bulunduğundan tercemede bu tarîk-ı rivâyete işâret ettik.

(لا ارزا، لا انقص) demektir. Binâenaleyh *(kimsenin malını alıp eksiltmek istemem)* ma'nâsına ise de burada *(kimseden bir şey almam)* demektir. *Buhârî* nüshalarında, bu hadîsin onikinci satırındaki (لم يرزا) hattâtın sehvi olarak (لم يرزا) yazılmıştır. doğrusu (لم يرزا) dir.

(و اليد العليا) da vâv-ı âtıfa yoktur. Şârihler de böyle bir nüsha bildirmiyorlar. Her halde bu vâv'ın, tab' edilirken ziyâde edildiğini kabûl edeceğiz.

Lügavî Tahliller:

(ان هذا المال خضرة حلوة) = *Bu dünyâ malı* (sanki) *yeşil renkli, ta'mı tatlı gûnâ-gûn görünüşte meyvalardır)*. Cümlesindeki (خضرة = *Hadıra*) kelimesinin te'nîsi, meyvanın envâı ve sûreti i'tibâriyledir. Tercememizde buna işâret ettik. Sonra yeşil renk, nazarı câlib olduğu için o renk ihtiyar buyurulmuştur. Zevk i'tibâriyle de tatlı ta'mı böyledir. Renk ve ta'mın bu ictimâı hâlinde ise nefsin o meyvaya rağbeti artar. Binâenaleyh dünyâ malı, nefsin ona dergâr olan rağbet ü iştiyâkı ve meyl ü hırsı i'tibâriyle yeşil ve tatlı meyvaya teşbih buyurulmuştur. Hattâ edât-i teşbih de terk edilerek müşebbehin, müşebbehün-bih cinsinden bulunduğu iddia edilerek en beliğ bir teşbih üslûbu ile ifâde buyurulmuştur.

(فن اخذه بسخاوة نفس) = *Kim ki bu dünyâ malını gönül sehâsiyle alırsa)* cümlesindeki sehâ, örfen vermekte müsta'meldir, almakta değil. Fakat sehâ fil'asıl vüs'at ve sühûlet ma'nâsına mevzû' bulunduğundan Kādî Iyâz sehânın bu aslî medhûlünü nazar-ı i'tibâre alarak: en zâhir olan ihtimâle göre, burada sehânın âhize âid olduğudur, diyor. Ve: hırssız, tama'sız alınan maldan ibâret bulunduğunu bildiriyor ki, bu ince noktaya tercememizde (hırssız) kelimesiyle işâret ettik.

Hazret-i Ömer'in Hakîm'e hissesini verip de onun almadığına Ashâb-ı Kirâm'ı işhâd sû-i te'vîl ve sû-i tefehhümü izâle içindir. Hakîm Hazretleri Ashab arasında en yüksek ictimâî bir mevkii hâiz bulunduğundan Hazret-i Ömer, Ashâb-ı Kirâm'ı şâhid tutarak: Görüyorsunuz ya? Hakîm'in beytü'l-mâldeki hakkını ben veri-

yorum. Fakat kendisi almıyor, diyerek nefsini tebrie etmek istiyordu. Ümmü'l-Mü'minîn Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'nın birâder-zâdesi olan Hakîm Hazretleri gınâ, sehâ, asâlet i'tibâriyle Arablar arasında bir eşi ve örneği gösterilemeyen bir seviyede bulunduğunu yukarıda tercemesi (704) numara ile geçen ve kendi lisâniyle rivâyet edilen hadîsin îzâhında kāri'lerimize tanıtmıştık.

734. عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْطِينِى الْعَطَاءَ فَأَقُولُ أَعْطِهِ مَنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّى فَقَالَ خُذْهُ إِذَا جَاءَكَ مِنْ هٰذَا الْمَالِ شَىْءٌ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلَا سَائِلٍ فَخُذْهُ وَمَالَا فَلَا تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ.

TERCEMESİ

Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana arada sırada Beytü'l-mâlden gāzîlik bahşışı verirdi. Ben de:

— Yâ Resûla'llāh! Bunu benden daha ziyâde muhtac olan bir fakîre veriniz! derdim. Resûlullāh da cevâben:

— Sen bunu al!. Sana bu sûretle bir mal geldiğinde — sen harîs bir kimse olmadığın, tâlib de bulunmadığın için — sen o malı al!. Böyle kendi gelmiyen ve nefsin kendisine temâyül eden bir malın peşinde de nefsini koşturma! buyurdu.

ÎZÂHI

Bu hadîsin Buhârî'de mensûb olduğu bâbın unvânı: (Kim ki Allāhu Teâlâ kendisine suâl ve ihtirâsı olmıyarak bir mal ihsân ederse kabûl edilir) sûretindedir.

Hadîsteki, Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Ömer'e verdiği (atâ) nın mâhiyetini hadîs şârihleri bildirmiyor. *Kāmus Tercemesi*'nde: atâ, asâ vezninde bahşış tarîkıyle verilen vergiye denir, deniliyor. Hemşerim Karahisar'lı Mustafa merhum *Ahterî-i Kebîr*'inde ziyâde olarak şu ma'lûmâtı veriyor: Bâzı ehl-i lisan: Atâ, Beytü'l-mâlden senede, yâhud şehrî verilen bahşiştir. Rızık da her gün verilen gündeliktir, demişlerdir. Bâzıları da atâ, ekseriyetle mücâhidîne, rızık da fukarâ-yi müslimîne verilen maldır, diye târif etmişlerdir. Hakîkaten guzât-i müslimînin masârif-i zekâttan muayyen hissesi bulunduğu için hadîsteki (atâ) yı gāzîlik bahşışı diye terceme ettik. (Kâne) fi'linin delâleti ile bunun bir i'tiyâd hâlinde tekerrürü de müstefâd olduğundan buna da tercemede işâret ettik.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER:

Bu hadîsin, ulemânın enzâr-ı ictihâdını kendi üzerine celb ü cem' eden noktası (خذه = *Harîs ve tâlib olmıyarak gelen atâ ve ihsânı al*) emridir. Taberî'nin beyânına göre bu emrin, bir emr-i nedb ü irşâd olduğunda ulemânın ittifâkı vardır. Yalnız ihtilâf, bilâ-kayd ü şart her verenin, her verdiği alınır mı, yoksa bunun da bir haddi var mıdır? Bu hususta ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Bâzı âlimler: Verilen her atıyye kabûl edilir, alınır. Veren kimse Sultan olsun, başkası olsun, sâlih olsun, fâsık olsun müsâvîdir, elverir ki atıyye vermesi câiz olan bir sâhib-i gınâdan gelsin. Bu bâbta Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in: "*Bana her hediye veren kimsenin hediyesini muhakkak kabûl ederim. Hediye istemeğe gelince, zinhâr*" dediği rivâyet edilmiştir. Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'ten de bu sûretle rivâyet edilmiştir.

Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ* da Muâviye'nin hediyesini kabûl etmiştir. Dördüncü cildde bir hadîs-i şerîfin îzâhı sırasında bildirmiştik ki, Muâviye Hazretleri zamân-ı hükûmetinde Sıddîka-i müşârün-ileyhâya iki kese derûnunda mühim mikdarda dînar hediye etmişti. Fakat Âişe-i Sıddîka Hazretleri bir kuşluk vakti kendilerine hediye edilen bu dînarları akşama kadar fukarâya tevzî etmiş ve akşam vakti sâbıkı vechile zeytun, ekmek, su ile iftar etmişti.

Muhtâr-i Sekafî[1] Kûfe'de icrâ-yi hükûmet ederken İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya hediyeler gönderdiğini,

1 Muhtâr: Ebû İshak İbn-i Ebû Ubeyd-i Sekafî'dir. En meşhur İslâm gâzî ve bahâdırlarındandır. Hicret-i Nebevîye sırasında dünyâya gelmiş, fakat

bu zevâtın da Muhtar'ın hediyesini kabûl ettiklerini Habîb İbn-i Sâbit gözümle gördüm, demiştir.

Osman İbn-i Affân *radiya'llāhu anh:* cevâiz-i Sultan temiz geyik eti gibidir, dermiş[1]. Saîd İbn-i Âs *radiya'llāhu anh* de Alî *Kerrema'llāhu veche* Hazretlerine birtakım hediyeler göndermişti. Hazret-i Alî bu hediyeleri kabûl ettiği gibi hediye kabûlünün cevâzını kavlen de izhâr ü beyân ederek: hediye verenlerin hediyesini kabûl et!, demiştir. Hazret-i Muâviye de Hüseyin İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ*'ya dört yüz bin dirhem câize göndermişti.

Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Hüseyin İbn-i Alî *radiya'llāhu anhüm* Hazretlerinden, Sultan hediyelerinin hükmünden sorulmuş, müşârün-ileyh cevâben: bilirsin ki, bu câize, mâl-i mağsubdan, haram bir paradan ayrılıp verilmiştir. Bunu kabûl etme!. Öyle bir şey'e ilmin lâhik olmuyorsa, o hediyeyi kabûl et, buyurmuş. Sonra Berîre kıssasını zikrederek Şâri'in: (هو لنا هدية = *o bize hediyedir*) buyurduğunu delîl olarak îrâd etmiştir. Alkame, Esved, Nehâî, Hasen-i Basrî, Şa'bî de hep hediye kabûl etmişlerdir.

Bir kısım ulemâ da: hediye kabûlü, Resûl-i Ekrem'den ümmete mendub ve me'sûrdur, demişlerdir. Yalnız bunlar saltanat sâhiblerinin atiyesini istisnâ etmişlerdir. Bu ulemâdan bâzıları sultan atiyyelerinin kabûlü haramdır. Bâzıları da mekruhtur, demişlerdir. Hâlid İbn-i Üseyd'in Mesrûk'a otuz bin dînar veya dirhem

---

sohbet ve rivâyete nâil olamamıştır. Pederi Sahâbî'dir. Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llāhu anhümâ*'nın dilsûz olan vak'a-i şehadeti üzerine muhâliflerinden ahz-i intikam dâiyesiyle 65 târihinde hurûc edip Kûfe'yi zabtetmiş ve Şîa'dan bir çok kimseler kendisine tâbi' olmakla Şimr-i Zi'l-Cevşenî ve Hazret-i Hüseyn'in mübârek başını kesen Havlî İbn-i Zeyd'i, ve Hazret-i Hüseyn'e karşı çıkan askerin kumandanı Ömer İbn-i Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, ve oğlu Hafs'ı, asıl büyük kumandan Ubeydullāh İbn-i Ziyâd'ı, ve sâir yezîdîleri birer birer katletmiş, ehl-i beytin ve Hicaz halkının muhabbetini kazanmıştı. Muhtar Kûfe'de bir buçuk sene hükûmet sürdükten sonra 67 târihinde Mus'ab İbn-i Zübeyr'in sevk ettiği asker tarafından şehid edilmiştir.

Muhtâr, işte bu kısa hükûmeti sırasında Abdullāh İbn-i Ömer, Abdullāh İbn-i Abbâs, Muhammed İbn-i Hanefiyye *radiya'llāhu anhüm*'e ayrı ayrı hediyeler gönderdi. Müşârün-ileyhim hazarâtı kabûl ederlerdi. Abdullāh İbn-i Ömer'in sâhib-i terceme kaynı idi. Hemşîresi Safiyye Bint-i Ebî Ubeyd'i tezevvüc etmişti.

[1] قال عثمان بن عفان : جوائز السلطان لحم ظبی ذکی [عیق]

hediye ettiği, fakat bu büyük Tâbiî İmâmının bu câizeyi kabulden imtinâ eylediği rivâyet edilmiştir. Müşârün-ileyh Hazretlerine:

— Bu câizeyi alsaydın da muhtâc olan akribâ ve taallûkâtına verseydin sıla-i rahm etmiş olurdun, denilmiş de Mesruk İbn-i Ecda' cevâben:

— Hırsız, bir evin dıvarını delse, o delikten ha o girmiş almış, ha ben girip almışım, müsâvîdir, ikisi de sirkattir, demiştir.

Eimme-i Tâbiîn'den İbn-i Sîrîn ile İbn-i Muhayrîz de sultan tarafından verilen câizeyi kabûl etmemişlerdir. Hişâm İbn-i Urve diyor ki: Abdullāh İbn-i Zübeyr'in hilâfeti zamânında benimle kardeşime beş yüz dînar hediye göndermişti. Kardeşim bana: "*Bu parayı kabûl etme, red et! İhtiyâcı yokken her kim sâhib-i saltanat kimsenin câizesini kabûl ederse, Cenâb-ı Hak muhakkak o kimseyi bu aldığı paraya en şiddetli bir sûrette muhtâc eder*" dedi. İbn-i Münzir de: Muhammed İbn-i Vâsi'in, Süfyân-i Sevrî'nin, Abdullāh İbn-i Mübârek'in, Ahmed İbn-i Hanbel'in cevâiz-i sultanı kerih gördüklerini bildirmiştir.

Üçüncü bir kısım ulemâ da: Bunun tamâmen ma'kûsu bir ictihâd ile yalnız sultan hediyesinin kabûlü mendubtur, başkalarının değildir, diyor. İkrime'nin: biz, hediye ve câizeyi yalnız ümerâdan gelirse kabûl ederiz, dediği rivâyet edilmiştir.

Taberî de: "*Bana göre atiyye mes'elesinde doğru olan ictihâd, ister Sultan câizesi olsun, isterse Sultandan başka her hangi bir kimsenin hediyesi olsun kabûl edilmelidir, ve kabûl edilmesi mendubtur*" demiştir. Taberî'nin bu bâbta istinâd ettiği delil, Ömer *radiya'llāhü anh*'in, îzâhı ile meşgul olduğumuz hadîsidir. Bu hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem Efendimiz: bilâ-tahsîs her hangi bir cihetten Cenâb-ı Hak bir mal ihsân ederse, onun kabûlünü (خذه = *o malı al!*) emriyle mendub kılmıştır. Bunun bir müstesnâsı varsa, o da Resûl-i Ekrem'in istisnâ buyurduğu haram maldan gelen ve onun haram olduğu bilinen hediyedir.

Hediye hakkında menfî bir tarîk iltizâm edenlerin sebeb-i reddi; hediye eden kimsenin malını zann-ı gālib ile şübheli görmeleridir. Binâenaleyh dînini sıyânet, iffetini ibrâ için hediyeyi reddi iltizâm etmişlerdir. Kabûlü ihtiyâr edenler de nereden kazanıp nereye sarf ettiği ma'lûm olmayan kimsenin hediyesini istihdâf ederek bu müsbet ictihadda bulunmuşlardır.

Şu halde hediye gelen kimsenin malı üç kısma ayrılıyor: 1) Halâl kazanç sâhibi olduğu yakînen ma'lûm olan kimsenin malı. Bunun hediyesini red etmek müstehab değildir. 2) Halâl kazanç sâhibi olmadığı yakînen bilinen kimsenin malı. Bunun da kabûlü haramdır. 3) Malının halâl veya haram olduğu yakînen bilinmeyen kimsenin hediyesi ki, menfî ve müsbet iki ictihâdın mahall-i zuhûru budur.

Malında haram karışık olan kimsenin hediyesinin kabûlü ve kendisiyle mübâyaa vukuu hakkında da ihtilâf vardır. Bâzı âlimler kerih görmüşler, bâzıları da tecvîz etmişlerdir. Abdullâh İbn-i Yezîd, Ebû Vâil, Kāsım, Sâlim kerih görenlerdendir. Rivâyet edildiğine göre, Sâlim İbn-i Abdıllâh'ın bir kölesi ölmüş. Bu köle, Mısır'la şarab mübâyaa edermiş. Vefâtında hayli servet bırakmış. Sâlim, yegâne vârisi olduğu halde bu şarabcı kölenin mîrâsını almayıp bırakmıştır. İmâm Mâlik'in beyânına göre, Abdullâh İbn-i Yezîd İbn-i Hürmüz: halâl kazanç sâhibi bir adamın bu temiz kazancı içine, az mikdar olsa bile haram karıştırıp da bütün malını telvîs etmesine hayret ederim, der imiş. Süfyân-ı Sevrî de; haram karışık olan maldan verilen hediyenin kabûlünü kerih görmüş.

Tecvîz eden ulemâya gelince: Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* tecvîz edenlerdendir. Birisi İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten şöyle bir suâl sormuş:

— Benim bir komşum var. Bu adam fâiz yemekten, mülevves kazanç yollarından istifâde etmekten çekinmez. Şimdi beni yemeğe da'vet ediyor. Bu adamdan istikraz etmek gibi bitecek bâzı hâcetlerim de vardır. Şu vaziyet karşısında şimdi ben ne yapayım? Abdullâh İbn-i Mes'ûd:

— Bunun da'vetine git, istikrâz et!. Da'vete gitmek senin için bir vazîfedir. Haram kazancının günâhı o adama âiddir, diye cevâb vermiş.

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'ten de: fâizci bir adamın yemeğini yemek câiz midir? diye sorulmuş. O da haram değildir, diye cevâb vermiştir. Nehâî'den de: halâldan, haramdan karışık bir servet sâhibinin hediyesi ve yemeği haram mıdır? diye sorulmuş. O da: haram değildir, haram olan yalnız ayni haram olan mallarıdır, diye cevap vermiş.

Saîd İbn-i Cübeyr de: Bir kere ellerinde hurma salkımı ile gelen bir kaç öşürcü ile karşılaşmış, ve: şu haram malınızı bana versenize!. Bu mal size haram, bana halâldır, demiş. Hasen-i Basrî de: öşürcünün, para kesen darrâbın, zekât âmilinin taâmını yemek câizdir, buyurmuş. Ma'lûmdur ki, bu sınıf insanların ekseriyetle kazançları haramla şâibedardır. Mekhûl, Zührî hazarâtı da: haram, halâl karışık olursa böyle mahlût mal sâhibinin yemeğini yemekte beis yoktur. Yalnız bu adamın malından haram olanlar bi-aynihî ma'lûm olursa, bunları yemek haramdır, demişlerdir. İbn-i Ebî Zi'b de bu sûretle cevâzına kāil olmuştur.

İbn-i Münzir, bu bâbta cevâz ve ruhsat tarîkını iltizâm edenlerin Sûre-i Mâide'nin (42) inci âyeti olan: (سماعون للكذب اكالون للسحت = *Yehûd hâkimleri yalan dinlerler, haram yerlerdi*) kavl-i şerîfiyle ihticâc ettiklerini bildiriyor ki, bu istidlâl, çok yanlıştır. Bu âyet-i kerîmede Yehûdî hâkimlerinin rüşvet yedikleri hikâye buyurulduğuna ve: "»لعنة الله على الراشى و المرتشى« = *Allāh'ın gazabı, hem rüşvet verene hem de alana âidtir.* [1]" hadîs-i şerîfiyle bu hadîs i'tiyadtan men' ü tahzîr buyurulduğuna göre yukarıdaki âyet-i kerîme olsa olsa cevâza değil, bilâkis men'e kāil olanlar için bir delîl olabilir. (سحت) ü *Beyzâvî Tefsîri*'nde haram ile tefsîr ve rüşvetle temsîl ediliyor.

Taberî, ibâheye kāil olanlar nâmına en iyi delîl olarak Ehl-i Kitab'tan cizye alınmasını serdediyor, diyor ki: Cenâb-ı Hak Ehl-i Kitab'tan cizye alınmasını mübah kılmıştır. Halbuki bu Kitâbîlerin kazançlarının en çoğunu, şarab ve hınzîr ticâreti teşkîl ediyor. Fâizcilik de en ağır şerâitle bunların ihtiyâr ettikleri üçüncü bir kazanç yoludur. Bütün bunlar nezd-i Bârî'de ma'lûm iken Kitâbîlerden cizye alınmasının mübah kılınması, elindeki malını halâldan mı, yoksa haram yollardan mı iktisâb ettiği ma'lûm olmayan bir müslümanın verdiği hediyeyi kabûl etmek câiz ve mübâh olduğuna en vâzıh bir sûrette delâlet etmektedir. Kazancının hill ü hürmetine pek o kadar mübâlâtı olmayan kimselerin hediyesini almak, bu delîle istinâden kat'iyyen haram değildir. Yalnız haram kazanç aynen ma'lûm olursa, bundan ayrılan hediyenin kabûlü haramdır. Bu bâbta Ashâb ve Tâbiîn'den menkul pek çok eserler vardır. Taberî'nin istidlâl ve mütâlâası burada bitiyor. Bu bâbta kerâhete kāil olanlar, vera' ü

---

[1] رواه احمد و ابو داود و الترمذى و ابن ماجه عن عبد الله بن عمرو بن العاص.

takvâ tarîkını iltizâm etmişlerdir. Ve şübühattan ictinâb ederek dîninin sıyânetine fazla ihtimam göstermişlerdir.

Hediye ve câize hakkında devâm eden bu uzun îzâhımızı *Umdetü'l-Kārî*'den nakl ettik [C. 4, S. 404 ve 405].

735. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَسْأَلُ النَّاسَ حَتَّى يَأْتِيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَيْسَ فِى وَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ وَ قَالَ إِنَّ الشَّمْسَ تَدْنُو يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَبْلُغَ الْعَرَقُ نِصْفَ الْأُذُنِ فَبَيْنَمَا هُمْ كَذٰلِكَ اسْتَغَاثُوا بِآدَمَ ثُمَّ بِمُوسَى ثُمَّ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir:

Bâzı harîs, yüzsüz kimse, hiç durup dinlenmeden dâimâ halktan ister. En sonu kıyâmet gününde bu yüzsüz adam, yüzünde bir et parçası olmaksızın (Arasat meydanına) gelir. Yine Resûlullāh buyurmuştur ki: Kıyâmet gününde güneş (insanlara) o kadar yaklaşır ki, hattâ (harâretin te'sîriyle) dökülen ter, insanın (boyunca) kulak ortasına erişir. İşte insanlar bu elîm vaziyette bulundukları sırada (evvelâ) Âdem, sonra Mûsâ, sonra Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den şefâat dilerler.

ÎZÂHI

RİVÂYETLER, MA'NÂLAR:

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî Zekât bahsinde zikretmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı: (ihtiyâcı olmıyarak mal biriktirmek için tese'ül edenlerin zemmine dâir) dir. Bâbın bu unvânı, hadîsteki zem ve cezânın bir lüzum ve zarûret üzerine bir fakîrin tese'ülüne müteveccih olmayıp mal çoğaltmak için her zaman tese'ülü san'at edinen hayâsız harîs dilenci makūlesine âid olduğunu anlatmıştır. Buhârî *Sahîh*'inde terceme ettiğimiz bu hadîsi rivâyet ettikten sonra Leys İbn-i Sa'd'in kâtibi Abdullāh İbn-i Sâlih'in İbn-i Ebî Ca'fer tarîkıyle gelen şu mealdeki ziyâde-i rivâyetini de zikrediyor: [Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* halk arasında hükmü kazâ (ya başlanması) için (bâr-gâh-i İlâhîye delâlet etmek üzere) ilerler. Hattâ (Hâcet) kapısının halkasını tutar. İşte o günü Allāhu Teâlâ Resûlüne Makām-ı Mahmûd'u ihsân eder. (Bu lûtf-i delâletten dolayı) mahşer halkının hepsi Muhammed *salla'llāhü aleyhi ve sellem*'e hamd ederler [1].]

Makām-ı Mahmûd hakkında tercemesi (575) numara ile teheccüd bahsinin ibtidâsında geçen hadîsin îzâhında îcâb eden tafsîlât vardır. Oraya mürâcaat edilsin.

Abdullāh İbn-i Sâlih'in rivâyet ettiği bu ziyâde, yalnız Ebû Zer rivâyetinde vardır. Diğer Buhârî râvîleri rivâyet etmemişlerdir. Ebû Zerr'in bu rivâyeti bütün Buhârî nüshalarında mevcudtur.

(مزعة = *Müz'a*) kıt'a ve parça demektir. Hattâbî: bu harîs adamın yüzünde bir et parçası bulunmıyarak haşr olunmasının ma'nâsı, mevzi-i cinâyet olan yüzde, bi'l-müşâkele cezâ ve ukūbetin belirmesidir. Bu harîs, dünyâda yüzünü tezlîl eylemişti diyor.

736. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِى يَطُوفُ عَلَى النَّاسِ

[1] و زاد عبد الله بن صالح، حدثنى الليث حدثنى ابن ابى جعفر فيشفع ليقضى بين الخلق فيمشى حتى يأخذ بحلقة الباب، فيومئذ يبعثه الله مقاماً محموداً يحمده اهل الجمع كلهم. [بخارى]

تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَ اللُّقْمَتَانِ وَ التَّمْرَةُ وَ التَّمْرَتَانِ وَ لٰكِنِ
الْمِسْكِينُ الَّذِى لَا يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَ لَا يُفْطَنُ لَهُ فَيُتَصَدَّقُ
عَلَيْهِ وَ لَا يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Hani o (sadaka için) halkı, (kapı kapı) dolaşıp halkın kendisine bir iki lokma, bir iki hurma verdiği dilenci makûlesi (yok mu? Bunlar) miskîn değildir. Belki (hakîkî) miskîn, kendini geçindirecek gınâya mâlik olmıyan ve kendisine sadaka vermek için (halkca) zarûreti bilinemiyen, kendisi de kalkıp halktan (sadaka) isteyemiyen afîf, nezîh kimsedir.

İZÂHI

Buhârî metninde bu hadîs-i şerîfin mensûb olduğu bâba, meâl-i şerîfi berveçh-i âtî âyet-i kerîme unvan ittihâz edilmiştir: "*Ey mü'minler! Sadakalarınızı şol fakîrlere tahsîs ediniz ki; onlar, nefislerini Allâh yolunda cihâda vakfetmişlerdir,* (bu cihetle) *onlar, yeryüzünde şuraya, buraya kesb ü ticârete gitmeğe muktedir olamazlar. Bunların hâlini bilmeyen, tese'ülden tehâşî ettikleri için, bunları zengin zanneder. Sen bu fakîrleri Habîbim! Sîmâları* (ndaki za'f-ı halleri) *ile bilirsin!. Bunlar, halktan* (istemeğe mecbur olurlarsa ilhâh ve ısrâr ederek) *istemezler. Ey mü'minler! Bu fakîrlere hayr ü sadakadan her ne ki verirseniz, muhakkak Cenâb-ı Hak o verdiğiniz sadakayı bilir.*[1]"

Bu âyet-i kerîme Ashâb-ı Suffa hakkında nâzil olmuştur. *(Suffa = Sofa)* Mescid-i Saâdet'in önünde bir sundurma idi. Burada vatan

---

[1] للفقراء الذين احصروا فى سبيل الله، لا يستطيعون ضربا فى الارض، يحسبهم الجاهل اغنياء من التعفف، تعرفهم بسيماهم، لا يسألون الناس الحافا، و ما تنفقوا من خير فان الله به عليم [سورة بقره: آيت ۲۷۳]

cüdâ, âileden mahrum muhâcir fukarâsı ikāmet ederdi. Bu sebeble bunlara *(Ashâb-ı Suffa)* denilmiştir. Bu muhâcir fukarâsının sayısı dört yüze bâliğ olmuştu. Kur'an öğrenmekle ve Resûl-i Ekrem'in mev'ızalarını dinlemekle vakit geçirirlerdi. Bir gazâ açıldığında cihâda iştirâk ederlerdi. İâşeleri, sadaka-i vârideden te'mîn edilirdi. İşte âyet-i kerîmede evsâf-ı âliyeleri ta'dâd ve beyan buyurulan zevât-ı âliye, bu afîf ve ferâgatkâr sîmâlardır.

İmâm Buhârî bu âyet-i kerîme ile te'sîs ettiği bâbta îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsinden evvel daha iki hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir ki, bunları bildirmeden geçemiyeceğiz:

1) Şa'bî diyor ki: Mugîre İbn-i Şu'be'nin kâtibi (Verrâd)'ın bana bildirdiğine göre, Muâviye İbn-i Ebû Süfyân, Mugîre'ye bir mektub göndererek Resûlullah *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittiği hadîslerden bir hadîs yazıp göndermesini ricâ etmiş, Muğîre de: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in «ان الله كره لكم ثلاثا: قيل و قال و اضاعة المال و كثرة السؤال» = *Allāhu Teâlâ üç şey'i sizin hakkınızda kerih gördü: dedi-kodu, izâa-i mal, kesret-i süâl*" buyurduğunu işittim, diye bu hadîs-i şerîfi yazıp göndermiştir.

(قيل و قال) kelimeleri mechul ve ma'lûm iki fiilden ibâret olup lisânımızda tam mukābilleri dedi-kodudan ibârettir. Hattâbî'nin: "*Bu kelimelerin medlûlü elsine-i nâsta deverân eden sözleri naklederek: filân şöyle dedi, falan için böyle deniliyor*" demektir, mâlâ-ya'nî ki, dünyevî ve uhrevî hiç bir ciddî fayda ifâde etmeyen sözlerden ibârettir, demesi de "*dedi-kodu*" ile tercememizi te'yîd etmektedir. Dedi-kodu ibtilâsı emrâz-ı ictimâiyyenin en mühliklerindendir. Milleti atâlete sevk eder; fitne, fesad uyandırır; millî birliği, dirliği bozar. Cemiyet içinde daha bunlar gibi pek çok mazarratlar tevlîd eder.

İzâa-i mal da, lüzumsuz yere mal sarf etmektir. Bu da emrâz-ı içtimâiyyenin en fenâlarından birisidir. Hele bu, israf, sefâhet yolunda ihtiyâr edilirse, fenâlığı iki kat artar.

Kesret-i süâl: Şârihler çok suâli: 1) çok dilenmek, 2) lüzumsuz her şey'i sormak, diye iki türlü târif ediyorlar ki, ikisi de muzırdır, ikisi de menhîdir. Burada hadîsin sevkı delâleti ile çok dilenmek, ve zarûretsiz, ihtiyacsız her zaman dilenmeği san'at edinmek ma'nâsı kasd edildiği anlaşılır. İkinci ma'nâya da haml edilebilir. Hattâ bu ikinci ma'nâ, suâlin kerâhetine daha yüksek derecede delâlet eder. Bu lüzumsuz sorguyu Şârih Hattâbî: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi*

ve sellem'den lüzum ve ihtiyac görülmiyen şeylerin sorulmasıdır, diye târif ettikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de zikrolunan sualler iki kısımdır: Memduh, mezmum, diyor. Sonra bu iki kısım suâlleri şöyle îzâh ediyor:

Memduh olan sualler: [1]"يسألونك ماذا ينفقون = *Peygamberim! Sana Ashâbın ne infâk edelim? diye sadakanın mikdârından sorarlar*" kavl-i şerîfinde zikrolunan bu ve buna benzer emr-i dinde bilinmesi lüzumlu ve zarûrî bulunan şeylerin sorulmasıdır. Hattâ bu yoldaki sualler, [2]"فاسألوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون = *Bilmediğiniz zarûrât-ı dîniyenizi ehl-i ilimden sorunuz*" emr-i şerîfi ile taleb ediliyor bile.

Mezmûm olan suallerde : [3] (يسألونك عن الروح) âyet-i kerîmesinde bildirildiği vechile rûhun mâhiyetinde vukū' bulan sualler gibidir. Bu nevî suallerde [4] (لا تسألوا عن اشياء ان تبدلكم تسؤكم) kavl-i şerîfi ile nehy edilmiştir. Her akla esiveren şeylerden suâle kalkışmayınız. Eğer o suallerin cevâbı verilip mâhiyetleri izhâr edilirse, sonra sizin fenânıza gider, buyuruluyor.

2) Bu bâbta Buhârî'nin rivâyet ettiği ikinci bir hadîs Sa'd İbn-i Ebî Vakkās hadîsidir. Sa'd *radiya'llāhu anh* diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* "*Müellefe-i Kulûb*" dan birtakım kimselere (Dünyâlık) veriyordu. Bu Sa'd'de (râvî kendisi) orada oturuyordu. Derken Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* içlerinden en ziyâde beğendiğim birini bıraktı (bir şey vermedi). Bunun üzerine ben:

— Yâ Resûla'llāh! Filânı bıraktın? Vallah onu ben mü'min biliyorum, dedim. Resûlullāh bana:

— Öyle deme! Müslim de, buyurdu. Az bir müddet sustum. Sonra o adam hakkındaki bildiğim bana galebe etti de (dayanamadım,) yine sözümü tekrâr ederek:

— Filânı niçin bıraktın yâ Resûla'llāh!. Vallah onu ben mü'min biliyorum, dedim. Resûl-i Ekrem yine:

— Öyle deme! Müslim de, buyurdu. Yine az bir zaman sustum. Sonra o zât hakkındaki duygum bana galebe etti. Sözümü tekrâr ettim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yine o sözü tekrâr ettikten sonra:

— Ey Sa'd! (Bâzı def'a) daha çok sevdiğim kimse varken (onu bırakırım da) başka birisine (dünyâlık) veririm. (Bu tercîhimin se-

[1] Bakare, 215; [2] Nahl, 43; [3] İsrâ', 85; [4] Mâide, 101.

bebi,) Allāh'ın bu adamı (mal hırsı ile) yüzü koyu Cehennem'e atması endîşesidir, buyurdu[1].

Vâkıdî'nin *Mağāzî*'de tasrîh ettiğine göre, bu mahrûm edilen zât, Muhâcirîn'den "*Cüayl İbn-i Sürâke*" *radiya'llāhu anh*'tir. Sa'd Hazretlerinin *(Mü'min)* demesini Resûl-i Ekrem'in mükerreren *(Müslim, de)* diyerek tashîh ve ihtar buyurması îmânın vicdânî bir emr-i bâtinî olup ilmi, Cenâb-ı Hakk'a âid ahvâl-i gaybiyyeden bulunmasına mebnî zâhir-i hâle göre müslim, demek daha doğru olduğunu ta'lîm içindir.

* * *

737. عَنْ أَبِى حُمَيْدٍ السَّاعِدِىِّ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ غَزَوْنَا
مَعَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ غَزْوَةَ تَبُوكَ فَلَمَّا جَاءَ
وَادِىَ الْقُرٰى إِذَا ٱمْرَأَةٌ فِى حَدِيقَةٍ لَهَا فَقَالَ النَّبِىُّ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ ٱخْرُصُوا وَ خَرَصَ رَسُولُ ٱللهِ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ فَقَالَ لَهَا أَحْصِى مَا يَخْرُجُ
مِنْهَا فَلَمَّا أَتَيْنَا تَبُوكَ قَالَ أَمَا إِنَّهَا سَتَهُبُّ اللَّيْلَةَ رِيحٌ
شَدِيدَةٌ فَلَا يَقُومَنَّ أَحَدٌ وَ مَنْ كَانَ مَعَهُ بَعِيرٌ فَلْيَعْقِلْهُ فَعَقَلْنَاهَا
وَ هَبَّتْ رِيحٌ شَدِيدَةٌ فَقَامَ رَجُلٌ فَأَلْقَتْهُ بِجَبَلِ طَيِّئٍ
وَ أَهْدٰى مَلِكُ أَيْلَةَ لِلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَغْلَةً بَيْضَاءَ

---

[1] عن سعد بن ابى و قاص رضى الله عنه قال: اعطا رسول الله صلى الله عليه وسلم رهطا و سعد جالس فيهم. قال: فترك رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلا هو اعجبهم الى فساررته فقلت: مالك عن فلان؟ و الله انى لاراه مؤمنا. قال : او مسلما. قال: فسكت قليلا. ثم غلبنى ما اعلم فيه. فقلت: مالك عن فلان؟ و الله انى لاراه مؤمنا، قال: او مسلما. قال: فسكت قليلا. ثم غلبنى ما اعلم فيه. فقلت: يا رسول الله! مالك عن فلان؟ و الله انى لاراه مؤمنا. قال : او مسلما فقال و الله انى لاعطى الرجل و غيره احب الى من خشية ان يكب فى النار على وجهه [رواه البخارى]

وَ كَسَاهُ بُرْداً وَ كَتَبَ لَهُ بِبَحْرِهِمْ فَلَمَّا أَتَى وَادِىَ الْقُرٰى
قَالَ لِلْمَرْأَةِ كَمْ جَاءَتْ حَدِيقَتُكِ قَالَتْ عَشَرَةَ أَوْسُقٍ خَرْصَ
رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ إِنِّى مُتَعَجِّلٌ إِلَى الْمَدِينَةِ فَمَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَعَجَّلَ
مَعِى فَلْيَتَعَجَّلْ فَلَمَّا أَشْرَفَ عَلَى الْمَدِينَةِ قَالَ هٰذِهِ طَابَةُ فَلَمَّا
رَأَى أُحُداً قَالَ هٰذَا جُبَيْلٌ يُحِبُّنَا وَ نُحِبُّهُ أَلَا أُخْبِرُكُمْ
بِخَيْرِ دُورِ الْأَنْصَارِ قَالُوا بَلٰى قَالَ دُورُ بَنِى النَّجَّارِ ثُمَّ دُورُ
بَنِى عَبْدِ الْأَشْهَلِ ثُمَّ دُورُ بَنِى سَاعِدَةَ أَوْ دُورُ بَنِى الْحٰرِثِ
ابْنَ الْخَزْرَجِ وَ فِى كُلِّ دُورِ الْأَنْصَارِ يَعْنِى خَيْراً .

TERCEMESİ

Ebû Humeyd-i Sâidî *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Tebük gazvesinde biz de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile birlikte gazâ etmiştik. Resûl-i Ekrem Vâdi'l-Kurâ'ya vardığında kendi bahçesinde çalışan bir kadına tesâdüf edildi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashâbına:

— Şu (bahçedeki) hurmayı tahmîn ediniz! buyurdu. (Biz tahmîn ettik). Resûlullāh da on vesk tahmin buyurdu. Ve bahçe sâhibi kadına:

— (Hurma toplarken) buradan ne kadar (kile) çıktığını say! buyurdu. Tebük'e geldiğimizde Resûlullāh (bize):

— Bu gece muhakkak şiddetli bir rüzgâr esecektir. Sakın kimse bulunduğu yerden ayağa kalkmasın!. Devesi olanlar

da devesini (sıkı) bağlasın! buyurdu. Biz de develerimizi (sıkıca) bağladık. Ve (hakîkaten o gece) şiddetli bir rüzgâr esti. O sırada birisi ayağa kalkmıştı. Rüzgâr onu "*Tay*" dağına sürükleyip attı. (Bu sefer de) Eyle Melîki Nebî *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'e (Düldül adlı) beyaz bir katır hediye etmiş ve bir bürd(-i yemânî) giydirmişti. Resûlullāh da Melîke sâhil-i bahirdeki beldeleri halkı için bir emannâme yazdırmıştı. (Avdetde) Resûlullāh Vâdi'l-Kurâ'ya gelince, hurmalık sâhibi kadına:

— Bahçenden ne kadar hurma geldi? diye sordu. O da:

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in tahmîni vechile on vesk geldi, diye cevâb verdi. (Hey'et-i seferiyye Medîne'ye yaklaşınca) Resûlullāh:

— Ben Medîne'ye (yetişmek için) acele ediyorum. Sizden kim bir an evvel benimle Medîne'ye varmak isterse, acele etsin! buyurdu. Medîne'ye yaklaşıp uzaktan görününce de (eliyle işâret ederek):

— İşte Tâbe, (Medîne) buyurdu. "*Uhud*"ü görünce:

— İşte dağcağız! Uhud bizi sever, biz de onu, buyurdu. (Sonra maiyetindekilere):

— Dikkat eder misiniz? Size Ensar mahallelerinin en hayırlısını haber vereyim!, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm:

— Evet, haber ver! dediler. Resûlullāh :

— (Evvelâ) Benî Neccar mahallesi, sonra Benî Abdi'l-Eşhel mahallesi, sonra Benî Sâide mahallesi, yâhud Benî Hâris İbn-i Hazrec mahallesi, buyurdu. Hulâsa: bütün Ensâr mahaller (i halkı) nda hayır, necâbet vardır, demek istemişti.

Î Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi Buhârî yine böyle Hacc ve Meğāzî bahislerinde tamâmen ve Fezâil-i Ensâr bahsinde de kısmen rivâyet etmiştir. Müslim de Fazl-i Nebî *aleyhi's-selâm*'da ve Hacc bahsinde Ebû Dâvud

da Harac bahsinde zikr etmişlerdir. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı (Hurmanın yaşken ağacı üzerinde takdîr ve tahmîninin meşrûiyeti) sûretindedir.

LÜGAVÎ MA'NÂLAR VE TÂRİHÎ VÂKIALAR :

(خرص = *Hars*) *Sıhah*'ta: Yaşken ağaç üzerinde ne kadar meyva bulunduğunu tahmindir, deniliyor. Tirmizî de, "*Bâzı ehl-i ilimde n "Hars" ın kendisinde zekât vâcib olan hurma, üzüm gibi yaş meyvanın, idrâkinden sonra mahsûlün ne mikdar tutacağını takdîr ve tahminden ibâret olduğu*" rivâyet edilmiştir, diyor. Vaktiyle sultan tarafından Mansub Hâris unvânını taşıyan memurlar bu vazîfeyi îfâ edermiş. Hâris ki, muhammin demektir. Bir bağın kütüklerini bir bahçenin meyva ağaçlarını gözden geçirir, bu bağdan şu kadar üzüm alınır, bu bahçeden bu kadar hurma çıkar, diye bir tahmîn koyarak bunun üzerinden öşrünün tutarını tâyin ve tesbit eder ve bağın üzümünü, bahçenin meyvasını mal sâhibine bırakıp gidermiş. Mahsul idrâk edip toplandıktan sonra da öşrü alınırmış[1]. Şimdi de aşağı yukarı bu hars usûlü mer'îdir.

(تبوك = *Tebûk*) Şam tarafından Medîne-i Münevvere'ye on dört konak mesâfede bir yerin adıdır. Şam'la, Tebûk arasında da on bir konaklık yer vardır. *Muhkem*'de de, bir arzın ismidir. Tebûk gazâsı burada vâkı'dir, deniliyor. İbn-i Kuteybe'nin beyânına göre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashab'tan bir cemâatin bir nemnâk mahalli suyu çıksın diye ok sokup karıştırdıklarını görünce: (زلتم تبوكونها = *Hiç durmayıp orayı ne karıştırırsınız?*" buyurmalariyle burası Tebûk diye anılmıştır. Sonra mu'cize-i Nebeviyye ile su nebeân ve cereyân etmeğe başlamıştır. Fakat *Kāmus* mütercimi Âsım Molla: "*Coğrâfiyyûna göre Tebûk nâm-ı aslîdir, Halebî merhum ucmeden addederek adem-i insırâfını tercîh eylemiştir. Hâlâ menzil-i mezbûr Şam hüccâcının konağıdır*" diyor.

TEBÛK SEFERİ HİCRET SENESİNİN DOKUZUNCU YILI RECEB'İNİN BİR PERŞEMBE GÜNÜ VUKÛ' BULMUŞTUR. İbn-i Tîn: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu sefere Receb'in ilk günü çıktığını, ya Şevval'in son gününde, yâhud Ramazan ibtidâsında avdet buyurduğunu, bildiriyor. Dâvûdî de: Tebûk seferi Resûl-i Ekrem'in son gazâsı olduğunu ve bunun umûmî bir hareket-i askeriye mâhiyetinde bulunduğunu haber veriyor. Tebûk seferi, meyvaların idrâk ettiği en sı-

1 *Umdetü'l-Kārî:* C. 4, S. 414.

cak bir mevsime tesâdüf ettiğinden çok güçlük çekilmişti. Bu sebeble "*Gazve-i Usre ve Fadiha*" namlariyle de anılır. Kur'ân-ı Kerîm'de de (Sâat-i usre) tâbir buyurulmuştur.

TEBÛK SEFERİNDE HARB Ü KITÂL OLMADI: *Sîret-i İbn-i Hişâm*'da bildirildiğine göre, Resûl-i Ekrem on gün kadar Tebûk'te tevakkuf buyurup Medîne'ye avdet etti. Bu sefer, Şarkî Roma İmparatorluğuna karşı açılmıştı. Rumlar tarafından Şam'da Medîne üzerine hareket etmek üzere müthiş bir ordu hazırlanmakta olduğu Medîne'de şâyi' olduğundan Resûl-i Ekrem vakit zâyi' etmiyerek hemen düşmanı karşılamak üzere acele hareket etmişti. Tebûk'e geldiklerinde bu şâyianın aslı olmadığı anlaşılınca, orada az bir zaman tevakkuf edilerek avdet edildi. Bu seferde harb edilmemekle berâber siyâsî bakımdan pek büyük bir kıymeti hâizdir. Şarkî Roma İmparatorluğu ki, o devirde hıristiyanlık âleminin şevket ve azametini temsîl ediyordu. İslâmiyet'in bânîsi tarafından dokuz Hicret yılında —ki, târih nazarında lemhatü'l-basar denilecek kadar kısadır —. böyle kaviyyü'ş-şekîme bir devlete karşı meydan okuyacak derecede bir varlık gösterilmesi, hiç bir milletin târihinde kayd edilmiş değildir.

MESCİD-İ DIRÂR'IN İHRAK VE TAHRÎBİ: Bu da Tebûk seferinin mütemmimâtından târihî bir vâkıadır. Mescid-i Dırâr, Kubâ münâfıkları tarafından Kubâ Mescid-i mübârekinin yanında bir maksad-ı küfr ü nifak ile te'sîs edilmiş bir binâ idi. Bu münâfıklar ötedenberi Kubâ mescidinde namaz kılageldikleri halde müslümanlar arasına nifak sokmak için, ve sırf müslümanları ızrâr etmek maksadiyle bu binâyı te'sîs etmişlerdi. *Sîret-i İbn-i Hişam*'da İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem tebûk seferine hareket edip Medîne'ye bir saat mesâfede "*Zîevân*" köyüne geldiğinde bu münâfıklardan bir hey'et Huzûr-ı Saâdet'e gelerek: Yâ Resûla'llāh! Hastalar için, ve Kubâ mescidine gelemiyen ashâb-ı hâcet için husûsiyle yağmurlu gecelerde namaz kılmak için bir mescid binâ ettik, teşrif buyursanız da namaz kıldırsanız, hayr ü bereketle duâ buyursanız, diye ricâ etmişlerdi. Resûl-i Ekrem de seferden avdet buyurduğunda arzularını is'âf edeceğini va'd etmişti.

Yine *Sîret-i İbn-i Hişam*'da İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Tebûk seferinden dönüşünde bu Zîevân köyüne geldiğinde bu münâfıklar, yine geldiler, Resûl-i Ekrem'i kurdukları Dırar mescidine tekrar da'vet edip va'dini hatırlattılar. Re-

sûl-i Ekrem gitmeğe hazırlanırken Sûre-i Tevbe'nin şu meâldeki âyeti nâzil oldu: "*Şu münâfıklar ki, mü'minlere zarar ve küfre kuvvet vermek için, mü'minlerin arasını açmak için mescid edinirler. Bundan evvel de Allāh ve Resûlullāh'a muhârebe eden (Ebû Âmir) râhibi bunlar hazırlamışlardı. Bunlar bir de bu mescidi yapmakla hayr ü ibâdetten başka bir maksadları olmadığına kat'î yemîn ederler. Allāh da şahâdet eder ki, bunlar, bu yeminlerinde kat'iyyen yalancıdırlar. Sakın Habîbim! Bunların mescidine gidip de namaz kılma!*[1]."

Bu âyet-i kerîmenin şeref-i nüzûlü üzerine Resûl-i Ekrem Mâlik İbn-i Dahşem ile Ma'n İbn-i Adiyy'i çağırdı. Bunlara: Haydi hiç durmadan gidiniz! Şu zâlim cemâatin mescidlerini yıkınız, yakınız! diye emir verdi. Bu iki İslâm bahâdırı müsâreatle mescidin bulunduğu Benî Sâlim İbn-i Avf yurduna vardılar. Ve bu mehâbetli emri hiç tereddüd etmeden îfâ edip yaktılar, yıktılar.

Tebûk seferinden tahallüf eden üç Sahâbî: Bu seferde münâfıklar tahallüf etmişlerdi. Fakat Ashâb-ı Kirâm Tebûk seferinin en şiddetli müşkülâtına rağmen umûmiyetle iştirâk etmişti. Yalnız şâir-i meşhûr Kâ'b İbn-i Mâlik, Mirâre İbn-i Rebî', Hilâl İbn-i Ümeyye. Bunların adem-i iştirâkleri de hiç şübhesiz bir maksad-ı şekk ü nifak ile şâibedâr değildi. Medîne'ye avdet buyurulduktan sonra bu üç zâta selâm verilmiyordu. Aşağıda Buhârî'nin uzun bir metn ile rivâyeti vechile Hazret-i Kâ'b Resûl-i Ekrem'in avdetinde kendilerine selâm verdim. İltifat buyurmadılar. Bu vaziyet bize çok giran geliyordu, diyor. Sûre-i Tevbe'de bunların bu sıkıcı vaziyetleri şöyle tasvir buyuruluyor: *(gazâdan geri bırakılan o üç kişi yok mu? Nihâyet bunlar o derece bunaldılar ki, yer yüzü şu genişliği ile berâber bunların başlarına dar gelmişti, vicdanları da kendilerini tazyîk ediyordu. Artık Allāh'tan, Allāh'a sığınmaktan başka çâre olmadığını anladılar. İşte bu anda Cenâb-ı Hak tevbelerini kabûl buyurdu. Tâ ki, bunlar tevbekârlar sırasına rücû' etsinler. Allāh tevbe edenlerin tevbesini kabûl eder, niam-i sübhaniyyesini ihsân eyler*[2].)

---

[1] و الذين اتخذوا مسجداً ضراراً و كفراً و تفريقاً بين المؤمنين و ارصاداً لمن حارب الله و رسوله من قبل و ليحلفن ان اردنا الا الحسنى و الله يشهد انهم لكاذبون ۞ لا تقم فيه ابدا.
[سورهٔ توبه: آيت ١٠٧]

[2] و على الثلاثة الذين خلفوا حتى اذا ضاقت عليهم الارض بما رحبت و ضاقت عليهم انفسهم و ظنوا ان لا ملجا من الله الا اليه ثم تاب عليهم ليتوبوا ان الله هو التواب الرحيم
[سورهٔ توبه: آيت ١١٨]

Hazret-i Kâ'b ile refikleri ki, üçü de Ensar'dan idi. Bunların bu elîm vaziyetleri tam elli gün devam etmişti. Kimse bunlara ne selâm veriyordu, ne de selâmlarını alıyordu. Elli günden sonra bir sabah namazını müteâkib Resûl-i Ekrem, o gece nâzil olan yukarıdaki âyet-i kerîmeyi tebliğ ve tevbelerinin nezd-i ilâhîde kabûl buyurulduğunu tebşîr etti.

(وادى القرى = *Vâdi'l-Kurâ*): Vâdi'l-Kurâ'yı Sem'ânî *Ensâb*'ında Hicaz'da kadîm bir şehirdir, Hicaz'ın Şam tarafındadır, diye ta'rîf ediyor. İbn-i Karkul da Medîne mülhakātından ma'dud, köyleri çok ve ma'mûr bir vâdîdir, diyor. Vakt-i Saâdet'te Yehûdîlerle meskûn iken yedinci sâl-i Hicrî'de Hayber'in fethinden avdet buyurulurken sulhan feth edilmiştir. Sonra Hazret-i Ömer zamânında Hitta-i Hicâziye gayr-i müslim ahâlîden tahliye edildiği sırada Vâdi'l-Kurâ da tahliye olunmuştur. Bir rivâyete göre, Hicaz'dan addolunmıyarak tahliye edilmemiştir.

(جبل طى = *Tay dağı*) Kelbî[1] *Esmâ-i Büldân*'ında Tay dağı ikidir: Ece' Selmâ'dır, diyor. Vaktiyle Amâlika'ya âid olan bu iki dağın bu iki ismi ne sûretle aldıklarına dâir şu garip hâdiseyi anlatıyor: Amâlika evlâdından Selmâ Bint-i Hâm isminde bir kadının Avcâ' nâmında bir mürebbiyesi bulunuyor. Selmâ bu dadısını, kendisiyle yine Amâlika oğullarından "*Ece' İbn-i Abdülhay*" arasında posta olarak kullanıyor. Tarafeyn arasında teessüs eden bu râbıta, gizli bir muhabbet hâlinde devâm ederken gitgide bir aşk hâline kadar yükseliyor. Ve en sonu; Ece', Selmâ ve mürebbiyesi birlikte Tay dağına kaçıyorlar. Fakat Selmâ'nın kardeşleri gayrete gelip bunların peşlerini tâkib ediyorlar. Bu üç firârîyi iki dağ arasında yakalıyorlar. Selmâ'nın gözlerini oyup dağın birisine bırakıyorlar, Ece'i de meşin bir dağarcık içine koyup öbir dağa bırakıyorlar. İlk önce Ece dağarcık içinde boğulup ölmüştür. İşte bu sûretle bu iki dağ bu isimleri almışlardır.

(برد = *Bürd*) i *Kāmus* mütercimi Âsım Molla şöyle târif ediyor: Bürd, bâ'nın zammı ile bir nevi' muhattat yâni yollu kumaş adıdır ki, bürd-i yemânî zebanzetdir. Cem'i ebrad, ebrüd gelir, bir nevi' abaya denir ki, ihram gibi bedene bürünürler. Ve bu cemi'dir; müfredi, bürdedir. Ve hâlâ bu diyarlarda hırka ta'bîr ettiğimiz libâsa da bürde ıtlāk olunur.

---

[1] كلبى، منسوب الى كلب بسكون اللام بطن من قضاعة و من بنى ليث و من بجيلة
[لب اللباب]

(طابه = *Tâbe*) Resûl-i Ekrem tarafından Medîne'ye verilmiş bir isimdir. Tâbe, asl-ı vaz'ı i'tibâriyle bâdiyeye denir. Medîne-i Tâhire'nin nâm-ı aslîsi "*Yesrib*" olup me'hazi olan sereb, fesad ma'nâsına olduğundan taraf-ı Peygamberî'den müstehcen görülerek (Tâbe) ve tâ'nın fethi ile (Taybe) denilmiştir. Bütün bunlar Medîne-i Münevvere'nin isimleridir. *[Kāmus]*.

(ايله = *Eyle*) Hıtta-i Hicâziye'nin müntehâsında, Şam kıt'asının mebdeinde ve sâhil-i bahirde, diğer cihetten Mısır ile Mekke-i Mükerreme'nin vasatında bir şehir idi. Dört mühim şehrin ortasında ve bilhassa sâhil-i bahirde olması cihetiyle o sırada Eyle, yüksek ticâretiyle ve ma'mûriyetiyle kesb-i iştihâr etmişti. Asıl Eyle kasabası Akabe körfezinin müntehâsındadır. Ve el-yevm harab bir haldedir.

Hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem tarafından Eyle Yehûdîleri hakkında Eyle Melîkine verildiği bildirilen emannâme mazmûnuna uzun zaman mülûk-i İslâmiye taraflarından riâyet edilmiştir. *Telvîh*'te bu Eyle Melîkin'in ismi "*Yûhannâ İbn-i Rûbe*" olarak bildirilmiştir. Müslim'in rivâyetinde: "*Eyle Melîki İbn-i Ulemâ'nın elçisi Resûl-i Ekrem'e bir mektub ile geldi, ve bir beyaz katır hediye eyledi*" deniliyor ki[1], anlaşılan bu (Ulemâ) diye rivâyet edilen (Rûbe) olacaktır. Yuhannâ da onun oğludur. İbnü'l-Ulemâ'dır.

Resûl-i Ekrem ve siyâsi-i müfahham Efendimiz Eyle diyârını idârî istiklâli hâiz birtakım ufak mıntakalara ayırmıştı. Bunların hey'et-i mecmûasını Eyle Melîkinin hâkimiyeti altına vermişti ki, bir nevî adem-i merkezî bir idâre sistemi olacaktır.

İbn-i İshak Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in emannâme olarak Eyle Melîkine verdiği mektûbu şöyle rivâyet etmiştir: Besmele'den sonra bu mektub Allah tarafından ve Allāh'ın Resûlü Muhammed Nebî tarafından Yuhannâ İbn-i Rûbe'ye ve Eyle halkına denizde sefînelerinin, karada vesâit-i nakliyelerinin seyr ü seferine dâir verilmiş eminliktir[2].

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN BİR MU'CİZE-İ NEBEVİYYE:

Bu hadîs-i şerîfte mu'cizât-ı Nebeviyyenin bir mühimmine daha şâhid oluyoruz: Tebûk seferinde bir gece şiddetli bir fırtınanın kopa-

---

1 و فى رواية سليمان عند مسلم: (و جاء رسول ابن العلما صاحب ايلة الى رسول الله صلى الله عليه و سلم بكتاب واهدى اليه بغلة بيضاء) عمدة القارى.

2 و ذكر ابن اسحاق الكتاب يعنى كتاب النبى صلى الله عليه و سلم و هو بعد البسملة هذه امنة من الله و من محمد النبى رسول الله ليوحنا بن روبة و اهل ايلة سفنهم و سيارتهم فى البر و البحر [عمده]

cağını Resûl-i Ekrem'in vukûundan evvel bütün orduya haber vermesi ve ona göre Ashâb'ına îcâb eden ihtiyat tedbirlerini aldırmasıdır. Bu tedbirler cümlesinden birisi, herkesin fırtına sırasında bulunduğu yerde sinmesi, ayağa kalkıp gezinmemesidir. Bir diğeri de süvârîlerin develerini sıkı bağlamaları keyfiyetidir. Nasılki, bu dehşetli fırtına haber verildiği gibi kopmuş ve nasılki fırtına gâfil avladığı bir kimseyi (Tay) dağına kadar önüne katıp sürüklemiştir.

Bu mu'cize-yi Nebeviyye hakkında İbn-i İshâk'ın rivâyetinde daha fazla tafsîlât vardır. Ve şöyle: ordu, baştaki kumandanlarından neferlerine kadar umûmiyetle emr-i Nebevî'ye tevfîk-ı hareket etmişti. Yalnız Benî Sâide'den iki kişi gaflet etmişti. Bunlardan birisi def'-i hâcet için kalkmıştı. O sırada bora bu zavallıyı yakalayıp boğmuştur. Öbirisi de ipini koparıp giden devesinin arkasını tâkibe başlamıştı. Bunu da bora yakalayıp iki parçadan ibâret olan Tay dağına atmıştır. Bu iki vak'a Resûl-i Ekrem'e haber verildi. Gördünüz mü, sizi ben evvelce nehyetmedim mi? Pek muztar olanınız, yanına arkadaş almadıkça yerinden kalkmasın, demedim mi? buyurdu.

Resûl-i Ekrem, fırtınada boğulan ve bîtâb bir halde yatan hastaya duâ buyurdu, hasta iyileşti. Tay dağını boylayan kimse de Resûl-i Ekrem Tebûk'ten avdet ederken yolda orduya mülâkî oldu.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKM-İ FIKHÎ :

Hars ki, burada medlûl-i hâssı olan meyvanın, ağacı üzerinde mikdar kesiminden, takdîr ve tahmîninden ibârettir. Ulemâ bu harsın meşrûiyetinde ihtilâf etmişlerdir: Bir kısmı hurmanın, üzümün ermeğe ve olgunlaşmağa başladığı zaman hars ve tahmînini tecvîz etmişlerdir. Zührî, Atâ', Hasen-i Basrî, Amr İbn-i Dînar, Ebü'l-Muhârık Abdü'l-Kerîm, Mervân, Kâsım İbn-i Muhammed, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd harsı tecvîz eden ulemâdandır.

İbnü'r-Rüşd : Ulemânın cümhûru harsı tecvîz etmişlerdir. Me'mûrun tahmîninden sonra sâhibinin yaşken meyvasını yemesi câizdir, dediklerini bildiriyor. Dâvud-ı Zâhirî de: hars, yalnız hurmada câizdir, demiş. İmâm Şâfiî de: "*Üzüm, çotuğunda ve çubuğunda; hurma da ağacında salâha erdiğinde. bu iki nevî meyvaya vücûb-ı zekât taallûk eder. Ve zekât mıkdârını anlamak için bu sırada hars ve tahmîni vâcib olur. Hârıs ve muhammin bakarak ne mikdar hurma bulunduğunu tahmîn*

ve tesbît eder. Ve mal sâhibine kesilen mikdârı ve zekâtını bildirir. Bundan sonra sâhib-i mal, meyvada tasarruf hakkına mâlik olur" demiştir. Mâverdî *Ahkâm-ı Sultâniye*'sinde Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llâhu anhumâ*'nın da mezhebleri böyle olduğunu bildiriyor. Hattâ İmâm Şâfiî hurma ile üzüme âid olmak üzere hars u tahmînin sünnet olduğunu müdâfaa etmiş, fakat mezrûatta tahmîni tecvîz etmemiştir. İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in ictihâdı da böyledir. İbn-i Bezîze de: hars, cümhûra göre üzümle hurmaya mahsustur, demiştir.

Harsın icrâsı vâcib midir, yoksa müstehab mıdır? Bu bâbta da ihtilâf edilmiştir: Damîrî, bu bâbta Şâfiî İmâmlarından vücûbı cihetini hikâye etmiştir. Cümhûr-i ulemâ ise, müstehab olduğunu kabûl etmişlerdir. Şu kadar ki mal, müşterek olur, şerikler de zi'l-yed olan şerikten emîn olmazlarsa şürekânın hissesini aynen muhâfaza vâcib olur.

Hars u tahmîn yalnız hurmaya mı hastır, yoksa üzüm de hurmaya kıyas ve ilhak edilebilir mi? Hattâ yaş, kuru kendisiyle intifâ' edilen her nevi' meyvaya tahmîn hükmü şâmil olur mu? Bu sûretle de âlimler arasında ikinci bir ihtilâf vardır: Meşhur Kādî Şüreyh ile Zâhirî ulemâsı birinci ictihad sâhiblerindendir. İkinci ictihad da Cümhûr'un kavlidir. Üçüncü ictihâda da Buhârî meyletmiştir.

Hârisin tahmîninde hatâ vukûunda mikdâr-ı muhammene mi, yoksa meyvanın kuruduktan sonraki mikdârına mı? i'tibâr edileceği de üçüncü bir zemîn-i ihtilâf olmuştur. Birinci kavil İmâm Mâlik ve ashâbının, ikinci de İmâm Şâfiî ile fukahâ-yi Şâfiiyyenindir.

Tahmîne vâkıf, emin bir muhamminin tahmîni kâfî midir, yoksa iki mi olmalıdır? Bu da dördüncü bir ihtilâf mevzûu olmuştur. Birinci Cümhûr'un, ikinci İmâm Şâfiî'nin muhtârıdır.

Hars bir şahâdet midir, yoksa hüküm müdür? Bu da bundan evvelki ihtilâfın tevlîd ettiği bir ihtilâftır. Hars, şahâdet ise, bir hârisin vücûdu kâfî ve bir hâris ile iktifâ doğru değildir. Hüküm ise, iktifâ sahîhtir.

Muhamminin tahmîninden evvel sâhib-i malın yediği mikdar tahmîn sırasında dâhil-i hisâb edilir mi, yoksa ma'füv mü addolunur? Bu cihet de ihtilâflara sebeb olmuştur. Gerek bu, gerek muhamminin hatâsı hâlindeki vaziyetin ta'yîn-i ahkâmı o kadar vesîle-i ihtilâf olmuştur ki, bunların tasvîri, kāri'lerimize usanç verecek derecede uzun. Yalnız burada hars ve tahmînin cevâzına kāil olanların delillerini bildireceğiz:

Mâverdî *Ahkâm-ı Sultâniye*'sinde harsın cevâzına kavlen, fi'len, imtisâlen sünnet vârid olmasıdır, diyor ve bu delilleri şöyle bildiriyor: 1) Attâb İbn-i Esîd hadîsidir ki: müşârün-ileyh Hazretleri: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem; hurma gibi üzümün de tahmîn edilmesini ve hurma zekâtının kuru hurmanın ayninden alındığı gibi üzümün de kuru üzüm olarak alınmasını emretti*" demiştir. Bu İbn-i Üseyd hadîsini Tirmizî *Sünen*'inde rivâyet ve hüsnüne şahâdet etmiştir. İşte bu, kavlî sünnettir. 2) Sünnet-i fi'liye ise, Buhârî'nin rivâyet, bizim de terceme etmekte bulunduğumuz Ebû Humeyd-i Sâidî hadîsidir. 3) Resûl-i Ekrem'in bizzat harraslar tâyin buyurmuş olmalarıdır. Ebû Dâvud'un Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Abdullāh İbn-i Revâha'yi Yehûdîler üzerine, mahsûlât idrâk etmeğe başlayıp da yenmezden evvel hars ü tahmîn için gönderirmiş. İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'inde de Abdullāh İbn-i Ömer'den Resûlullāh'ın İbn-i Ravâha'yı harrâs olarak gönderdiği rivâyet edilmiştir. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde de Hayber Yehûdîleri üzerine Abdullāh İbn-i Ravâha'nin hurma mahsûlünü kırk bin vesk mikdârı tahmîn ettiği Hazret-i Câbir'den rivâyet edilmiştir. Beyhakî'nin ve diğer ehl-i hadîsin de bu yolda meâlen müttehid rivâyetleri vardır.

ŞİMDİ BİR DE MENFÎ İCTİHAD ASHÂBINI MUTÂLÂA EDECEĞİZ: Şa'bî, Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmâm Muhammed hars ü tahmîni mekruh addetmişlerdir. Şa'bî hars bid'attir, demiş; Sevrî de meyva harsı câiz değildir, ictihâdında bulunmuştur. Mağribin Mâlikî İmâmı İbn-i Bezîe *İhkâm*'ında: Ebû Hanîfe ile ashâbından Ebû Yûsuf ve Muhammed'in harsın bâtıl olduğuna hükmettiklerini zikr etmiştir.

Mâverdî, İmâm Ebû Hanîfe'nin bu bâbtaki delîlini bildirerek diyor ki: Hazret-i Câbir'den merfûan rivâyet olunduğuna göre, Resûlullāh harsı nehyetmiştir. Câbir İbn-i Semüre'den de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hars ile tahmîni ve takrîbî olarak meyva alım, satımını nehy ettiği rivâyet edilmiştir. Şunlar da Ebû Hanîfe mezhebini te'yîd eden delillerdir: 1) tahmin hatâlı da olabilir. 2) tahmîn ü takdîr hurmada, meyvada tecvîz edilince, mezrûatta da kıyâsen tecvîz edilmek îcâb eder. Hem de mezrûâtın takdîrinde hatâ ihtimâli daha azdır. Çünkü mezrûât enzâr-i tedkîke daha yakındır. Binâenaleyh daha az hatâlı olan mezrûâtın takdîri

câiz olmayınca, hurma ve meyvanın da câiz olmaması lâzım gelir. 3) Tahmîn ve takdîr ile zekât bir "*müzâbene*" dir ki, menhîdir. Müzâbene: yaş hurmayı ağacında, kuruduğunda keylen teslîm etmek üzere satmaktır. İkisi arasında hiç bir fark yoktur. 4) Ribâ nesholunmakla hars da nesh olunmuştur.

Ebû Hanîfe mezhebini te'yîd eden bir delil de Câbir *radiya'l-lāhu anh* hakkındaki Ebû Ca'fer-i Tahâvî'nin tarîk-ı rivâyetidir. Bu rivâyet tarîkına göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* harstan nehy buyurup: Ya hurma bir âfetle helâk olursa? Mal sâhibinin harstan sonraki intifâı ne olacak? Mü'min kardeşinin hakkını bâtıl bir sûrette yemeği sizin hangi biriniz arzu eder? demişlerdir. Ba'de'l-hazar ibâha ise, nesihten başka bir şey değildir.

738. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِيمَا سَقَتِ السَّمَاءُ وَ الْعُيُونُ أَوْ كَانَ عَثَرِيًّا الْعُشْرُ وَ مَا سُقِىَ بِالنَّضْحِ نِصْفُ الْعُشْرِ.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurulduğunu rivâyet eden Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan nakledilmiştir:

Yağmurun ve pınar (ırmak gibi akar sular) ın ya kökünü; yâhud urûkunu suladığı eşçâr ve mezrûatta (vâcib olan) öşürdür. Dolapla sulananlarda da nısıf öşürdür.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi Sünen-i Erbaa sâhibleri de müttefikan Zekât bahsinde rivâyet etmişlerdir. Hadîsin Buhârî'deki bâbı (Yağmurla, mâ-i cârî ile sulanan yerin mahsûlünden öşür alınmasına dâir hükmü muhtevîdir) sûretindedir. Buhârî bu unvânı ile hadîs-i bâbın bir kelimesini de tefsîr etmiş bulunuyor ki: (عيون) kelimesidir. Buhârî

bu kelimeyi mâ-i cârî ile tefsîr etmiş ve bu tefsîri ile umûmî bir ma'nâ iltizâm etmiştir. Mâ-i cârî ta'bîri pınar, ırmak, gibi akar sulara şâmildir. Hadîsin *Sünen-i Ebû Dâvud*'taki rivâyet tarîkı da: («فيما سقت السماء و الأنهار و العيون» = Yağmurun, ırmağın, pınarın suladığı ekin) sûretinde olup bu rivâyette (الأنهار) ziyâde-i rivâyeti bulunduğundan İmâm Buhârî bu tefsîrinde bu rivâyete de işâret etmiş bulunuyor. Biz de bu rivâyetle Buhârî'nin bâbın unvânındaki ta'mîmine tercememizde kavis içinde işâret ettik.

(عثري = *Aserî*) Arebî vezninde olan bu lâfzın ıstılâhî medlûlü: dibi ve kökü ile değil, belki kökündeki etrâfa yayılan urûkiyle, ince damarlariyle sudan müstefîd olan eşcâr ve mezrûattır. Ağaçlar, ekinler doğrudan dibine ve köküne su vararak sulandığı gibi yakınında bulunan suyu ince urûkunun emmesi sûretiyle de istifâde eder. İşte hadîs-i şerifteki ağaçların, ekinlerin bu ikinci sûretle sel suyundan, akar sudan istifâdesine (أو كان عثريا) cümlesiyle işâret buyurulmuştur[1].

Ağaçlar, ekinler gerek usûliyle, gerek urûkiyle yağmur, ırmak sularından müstefîd olsunlar, bunda sâhibinin sınâî ve amelî hiç bir te'sîri bulunmadığı için tam öşüre tâbi' tutulmuşlardır. Fakat (نضح = *Nadh*) ile yâni dolap gibi motör gibi zirâî vesâit ile sulanan mezrûatta nısıf öşür vâcib olduğu ta'lîm buyuruluyor.

Bu hadîsi Müslim *Sahîh*'inde Câbir *radiya'llāhu anh*'ten de şöyle rivâyet etmiştir: (فيما سقت الأنهار و الغيم العشر وما سقي بالسانية نصف العشر). Bu rivâyetteki (سانية) lâfzı Ebû Dâvud'un rivâyetinde cemî' sîgasiyle (سوانى) dir. Sâniye dolap çeviren deveye denildiği gibi kendisiyle bahçe sulanan büyük kovaya da ıtlâk olunur. Bu rivâyetlerin hepsinin ifâde ettiği ma'nâ, el emeği ile, vesâit-i zirâiye ile istihsâl edilen mahsûlün nısıf öşüre tâbi' olduğudur.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER:

Bu hadîsin zâhiriyle Ebû Hanîfe *radiya'llāhu anh* amel ederek az olsun, çok olsun mahsûlât-ı zirâiyye öşüre tâbi'dir, demiştir. Çünkü Resûl-i Ekrem bu emrinde bir mıktar beyan buyurmamıştır. (692) numara ile tercemesi geçen Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinin (ليس فيما دون خمسة أوسق صدقة = *Beş vesk* (bin kilo) *dan az olan mahsûlât-i arziyede zekât yoktur*) fıkrasının îzâhında Ebû Hanîfe Hazretleri ile diğer eimme-i kirâmın ihtilâflarını ve sûret-i istidlâllerini îzâh etmiş-

[1] İbn-i Esîr, Hattâbî, Dâvudî *(Aserî)* yi bu sûretle ta'rîf etmişlerdir.

tik, mutâlâa buyurulsun. Yalnız burada bildirmek istediğimiz bir cihet varsa, o da İmâm Ebû Hanîfe'nin bu hadîs ile istidlâline: Bu Abdullāh İbn-i Ömer hadîsi mücmeldir. Bunu (beş veskten az miktarda zekât yoktur) kavli tefsîr ediyor, sûretinde dermeyân edilen bir i'tirâza cevâb vereceğiz.

Biz, Abdullāh İbn-i Ömer hadîsinin mücmel olduğunu teslîm etmiyoruz. Çünkü mücmel, ma'nâ-yi maksud kendisinden ne teemmül ile, ne de başka bir sûretle anlaşılmayan söze denir. İbn-i Ömer hadîsindeki (ما) lâfzı elfâz-ı umumdandır. Mahsûlât-i arziyenin azına da, çoğuna da şâmildir. Şârih Aynî Ebû Hanîfe'nin bu bâbtaki mezhebini, bütün hubûbât-i arziyeyi sayıp dökmek sûretiyle, *Umdetü'l-Kārî* (C. 4, S. 424, 425, 426) da îzâh etmiştir.

739. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُؤْتَى بِالتَّمْرِ عِنْدَ صِرَامِ النَّخْلِ فَيَجِىءُ هٰذَا بِتَمْرِهِ وَ هٰذَا مِنْ تَمْرِهِ حَتَّى يَصِيرَ عِنْدَهُ كَوْماً مِنْ تَمْرٍ فَجَعَلَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا يَلْعَبَانِ بِذٰلِكَ التَّمْرِ فَأَخَذَ أَحَدُهُمَا تَمْرَةً فَجَعَلَهَا فِى فِيهِ فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَخْرَجَهَا مِنْ فِيهِ فَقَالَ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ آلَ مُحَمَّدٍ لَا يَأْكُلُونَ صَدَقَةً .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Hurma devşirildiği sırada Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (sadaka) hurma getirilirdi: şu (biri bizzat) hurmasiyle gelirdi. O (biri) de hurmasından (gönderirdi). Bu hurmalar Resûlullāh'ın yanında bir harman, bir tınas

olurdu. (Bir kere) Hasen, Hüseyin *radiya'llâhu anhümâ* bu hurmalarla oynarken çocuklardan biri, (Hasen İbn-i Alî) ansızın (bu sadaka hurmasından) bir hurma alıp ağzına koydu. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* çocuğa (şöyle bir) baktı. (Zekî) çocuk hemen hurmayı ağzından çıkardı. Sonra Resûlullâh: Sen Muhammed'in ehl-i beytinin sadaka malı yemediklerini bilmez misin? buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîs-i şerîf turuk-ı rivâyâtının kesreti ile temeyyüz eden ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir. Bu metin cüz'î farklarla her hadîs kitabında rivâyet edildiği gibi sadaka ve zekât malının Hâtemü'l-Enbiyâ'nın kendisine ve ehl-i beytine hürmeti keyfiyeti de şu zevât-i Sahâbî tarafından müteaddid vâkıalar ve hâdiseler hâlinde rivâyet edilmiştir: Ebû Râfi', Enes İbn-i Mâlik, Ebû Hüreyre, Hasen İbn-i Alî, Abdullâh İbn-i Abbâs, Abdullâh İbn-i Amr, Abdurrahmân İbn-i Alkame, Muâviye, Abdü'l-Muttalib İbn-i Rebîa, Ebû Leylâ, Büreyde, Selmân-ı Fârisî, Resûl-i Ekrem'in kölesi Hürmüz veya Keysan, Reşid İbn-i Mâlik, Meymûn, Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llâhu anhüm.*

Bunlardan bir kısmı *Sahîhayn*'de, bir kısmı *Sünen-i Erbaa*'da ve diğer müellefât-i hadîsiyyede rivâyet edilmişlerdir. Şârih Bedrüddîn Aynî bu ahâdîs-i şerîfeyi bu zevât-i Sahâbî'ye müntehî olan senedleriyle birlikte birer birer *Umdetü'l-Kârî*'de tahrîc eylemiştir ki, şâyân-ı takdîr ve hayrettir. Hepsinin müştereken ifâde ettikleri hüküm, Resûl-i Ekrem'in ve ehl-i beytinin sadakadan memnûiyetidir. En çok rivâyet edilen cihet: "*Resûl-i Ekrem'e takdîm edilen her şey sadaka mıdır, yoksa hediye midir? diye istiknâh buyurmaları: ve sadakadır denilirse yemeyip, hediyedir denilen şeyleri tenâvül buyurmaları*" zemînindedir. Bu husustaki perhizkârlığını ifâde eden bir hadîsi Müslim rivâyet ediyor ki, meâli şöyledir: (*Vallah, çok olur ki, ehl-i beytimin yanına dönüp geldiğimde evimin şurasına, burasına veya yatağıma düşmüş bir hurma bulu-*

rum. Alır, yemek için ağzıma götürürüm. Sonra sadaka malından olmasından korkarak bırakırım) [1].

Ebû Leylâ'nın rivâyeti de şöyledir: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere sadaka evine girmişti. Yanında Hasen *radiya'llāhu anh* vardı. Çocuk hurma yığınından bir tâne alıp ağzına koydu. Hemen Resûlullāh mübârek parmağını çocuğun ağzına sokarak hurmayı ağzından çıkardı. Sonra da: biz, ehl-i beytiz, bize sadaka halâl değildir, buyurdu [2].

İzâhı ile meşgul bulunduğumuz bu Ebû Hüreyre hadîsini Buhârî Cihâd bahsinde de tahrîc etmiştir. Gerek Buhârî'nin Şu'be tarîkıyle rivâyetinde, gerek Müslim'in *Sahîh*'indeki rivâyetinde (اخذ الحسن بن علي رضي الله عنهما) diye hurmayı alan hafîd-i Nebevî'nin ismi tasrîh edilmiş bulunduğundan, tercemede kavs içinde bunu gösterdik. Yine Müslim'in rivâyetinde çocuğun aldığı hurma, sadaka hurması olduğu da musarrah bulunduğundan tercemede kavs içinde bunu da tasrîh ettik.

Yine Buhârî'nin Şu'be tarîkıyle gelen rivâyetinde Hazret-i Hasen'in hurmayı ağzına koyduğunu Resûl-i Ekrem görünce: (كخ كخ = *Kaka kaka*) diyerek yemekten men' ettiğine dâir bir ziyâde de vardır. *Kāmus Tercemesi*'nde (كخ كخ) esvattandır. Çocuk kısmı bir nesne yemekten ve bir nesne almaktan ve murdar bir şey'e bulaşmaktan men' ü tahzîr için telâffuz olunur, deniliyor. Bu cihetle lisânımızda çocukları bu yolda men' ü tahzîr için kullandığımız (kaka) lâfzı tam mukābili oluyor.

Hadîsin sonunda: *(Sen Âl-i Muhammed'in sadaka yemediklerini bilmiyor musun?)* Cümlesindeki Âl-i Muhammed İmâm Ebû Hanîfe'ye ve İmâm Mâlik'e göre, (hâssaten Benî Hâşim = Haşim oğulları) dır. Hâşim, Hazret-i Resûl'ün ecdâd-ı kirâmından ikinci ceddidir. Birinci ceddi olan Abdü'l-Muttalib'in babasıdır. Üçüncü büyük babası olan Abd-i Menâf'ın da oğludur. Abd-i Menâf

---

[1] عن ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : و الله اني لا نقلب الى اهلى فاجد التمرة ساقطة على فراشى، او فى بيتى فارفعها لاكلها، ثم اخشى ان تكون صدقة فالقيها [رواه مسلم]

[2] عن ابي ليلى قال: دخل النبى صلى الله عليه وسلم بيت الصدقة و معه الحسين رضي الله عنه فاخذ تمرة فوضعها فى فيه فادخل النبى صلى الله عليه و سلم اصبعه فاخرجها من فيه ثم قال : انا اهل بيت لا تحل لنا الصدقة [رواه الطبرانى]

İbn-i Kus, İbn-i Kilâb, İbn-i Mürre'dir. İmâm Şâfiî'ye göre Âl-i Muhammed, Benî Hâşim ve Benî Abdü'l-Muttalib'tir. Bâzı ulemâ da Kureyş'in hepsidir, diyor.

İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Mâlik'in hâssaten Âl-i Muhammed'dir, dedikleri Benî Hâşim (Hâşim oğulları): Alî, Abbâs, Ca'fer, Akîl, Hâris İbn-i Abdi'l-Muttalib evlâdlarıdır.

İmâm Mâlik'in ashâbının en büyüklerinden olan Mısırlı "*Asbağ İbn-i Ferec*" *rahmetu'llāh*, dâire-i karâbeti sâhib-i mezhebinden daha ziyâde genişleterek: *"و انذر عشيرتك الاقربين = *En yakın kavim ve kabîleni azâb ile korkut!*" âyet-i kerîmesi nâzil olup da Resûl-i Ekrem'in ilk İslâm'a da'vet ettiği kimseler, Âl-i Muhammed'tir, demiştir ki, sırasiyle ecdâd-ı Nebevî'den olan Abdü'l-Muttalib, Hâşim Abdi Menâf, Kusay, Gālib oğullarının hepsi Âl-i Muhammed câmiası dâhiline girmiş olurlar. Bu i'tibâr ile bâzı ulemâ, Kureyş'in hepsi Âl-i Muhammed'tir, demişlerdir. Alî İbn-i Ebî Tâlib'ten başka Aşere-i Mübeşşere'den hiç birisini idhâl etmemişlerdir.

Yine Mâlikî imâmlarının en büyüklerinden ve Mâlikî mezhebinde, Kurtubîler meslek-i fıkhîsinin reisi bulunan Abdülmelik İbn-i Habîb ile üstadları İbn-i Mâcişûn ile Mutarrif, İmâm Mâlik kavlini ihtiyar ederek: Âl-i Muhammed, Hâşim oğullarına mahsus bir fazîlet-i nesebiyyedir, demişlerdir. Tahâvî'nin İmâm Ebû Hanîfe'nin mezhebi olarak nakl ettiği de budur, Hâşimîlere tahsîsidir [1].

Tavzîh'te: "*Sadakanın Âl-i Muhammed salla'llāhu aleyhi ve sellem'e haram olduğuna bu hadîs vâzıhan delâlet eder. İmam Ebû Hanîfe'nin,*

---

* Sûre : 26 (Şuarâ'), âyet : 214.

[1] Namazda ve hâricinde okumakta olduğumuz Salevât-i şerîfelerde (Âl-i Muhammed) vird-i zebânımız bulunduğundan ikmâl-i ma'lûmât için yukarıdaki *Umdetü'l-Kārî*'den ve *İbn-i Haldûn Mukaddimesi*'nden nakl ettiğimiz îzâhate zamîme olarak (âl ve ehl) lâfızlarına dâir *Kāmus Tercemesi*'nden de şu ma'lûmâtı hulâsaten not ediyoruz:

Âl-i Muhammed'deki (âl) lâfzı, (ehil) den maklûbtur ki, bir adamın aşîret ve akribâsına denir. Evlâd, ıyâl, ihvân vesâir kavm ü tebâı gibi zevî kurbâ âl, bundan maklûbdur. Ehlin cem'i ehâlî gelir. Ehl-i beyt, bir adamın hânesi sükkânına, ehl-i mezheb, bir mezhebin sâlik ve mu'tekidine, ehl-i recül, kişinin zevcesine ıtlāk olunur. Ve Ehlü'n-Nebî *aleyhi's-selâm* da ezvâc-i mutahhare ve benât-i müzehhere ve dâmâd-ı mükerremleri olan Aliyyü'l-Mürtezâ'dır. Yâhud ezvâc-i mütahhare ile âl ıtlāk olunan ricalden ibârettir ki, ahfâd ve zürriyât anda dâhildir. Ve ehlü'l-Enbiyâ, her Peygamberin ümmetine ıtlāk olunur.

İmam Şâfiî'nin mezhebleri böyledir. Mâlikîlerin bu bâbta dört kavli vardır" deniliyor ki, şunlardır: 1) cevaz, 2) meni', 3) sadaka-i tetavvuun cevâzı, zekâtın adem-i cevâzı, 4) bunun aksi.

Hâşimîler ki, Alî, Abbâs, Ca'fer, Akîl, Hâris İbn-i Abdi l-Muttalib âilelerine zekât olsun, sadaka olsun vermek câiz olmadığı bütün Hanefî kitablarında mesâil-i mütûn sırasında zikr edilir. Yalnız sadaka-i tetavvû' hakkında bâzı Hanefî fukahâsının da muhâlefeti kayd edilmektedir. Hattâ: (موالى القوم منهم = *Her kavmin köleleri o kavmin şerefini taşır*) hadîsi hükmünce Hâşimîlerin mu'taklarına bile sadaka vermek câiz olmadığı bilâ-hilâf fıkh-i Hanefî kitablarına geçmiştir.

Resûl-i Ekrem sadakayı evsâh-ı nâs addetmişti. Bu kirden kendi hânedânının münezzeh yaşamalarını istiyordu. Her kavlinde büyük bir hikmet, her re'yinde yüksek bir kiyâset ve isâbet, her fi'l ü hareketinde derin bir siyâset ve maslahat mündemic bulunan Hakîm-i Enbiyâmız zekât malını kir addederek kendi hânedânının halk kazancından tufeylî yaşamalarını istemiyordu. O biliyordu ki, yaktığı meş'al-i hidâyet beşeriyeti tenvîr ettikçe bunun pek tabiî ve pek büyük olan minnettarlığından evlâd ve ahfâdı istifâde kaydine düşeceklerdi. Koyduğu mâlî vecîbelerden en evvel kendileri nevâleçîn olmak isteyeceklerdi; halbuki yegâne bir fazîlet ve ferâgat nümûnesi olan Peygamberimiz bu irşâd ve hidâyetine karşı insanlardan ne kendisinin, ne ehl-i beyt ve ahfâdının hiç bir maddî mükâfat görmelerini istemiyordu. O yalnız Cenâb-ı Hakk'ın : « قل لا اسألكم عليه اجرا الا المودة في القربى » (Sûre-i Şûrâ) emr ü ta'lîmi vechile bu irşâd ve hidâyetinin mükâfâtı olarak yalnız Allah ve Resûlüne karşı samîmî bir sevgi ve saygı istiyordu.

Müellifin *Besâir*'de beyânına göre, ehil, esmâ-i umumdandır. Ezân cümle ehl-i recül, şol kimselerdir ki, anları ve ol adamı bir neseb, yâhud bir din, ya bir san'at, ya beyt ve belde cem' eylemiş ola. Fil'asıl ehl-i beyt-i recül, bir meskenin cem' eylediği kimseler olup bâdehu alel'ıtlak hanedân-i Nebevî'de müteâref oldu. Bu münâsebetle ehlü'r-recül sâhibetü'l-beyti yâni zevcesinde ve ehl-i İslâm, dîn-i İslâm câmiasında toplanan zevatta isti'mâl olundu.

Arabların kadîm olan adama merhaben ve ehlen demeleri : Sen müzâyakasız, vüs'atli, şen, âbâdân ve yerli âşinâ ve hânedân olan mahalle geldin, ecânib ve gurabâ olan diyâra gelmedin, demektir ki, murad, zâtını ve kadr ü şânını ârif âşinâ ve ahbâba geldin, her halde azîz ve mükerrem olacaksınız, demektir.

740. عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ حَمَلْتُ عَلٰى فَرَسٍ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَأَضَاعَهُ الَّذِى كَانَ عِنْدَهُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهُ فَظَنَنْتُ أَنَّهُ يَبِيعُهُ بِرُخْصٍ فَسَأَلْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ لَا تَشْتَرِهِ وَ لَا تَعُدْ فِى صَدَقَتِكَ وَ إِنْ أَعْطَاكَهُ بِدِرْهَمٍ فَإِنَّ الْعَائِدَ فِى صَدَقَتِهِ كَالْعَائِدِ فِى قَيْئِهِ .

TERCEMESİ

Ömer *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

(Bir kere yaya bir mücâhide) Allah rızâsı için bir at vermiştim. At tasarrufunda bulunan bu adam, (bakmıyarak) hayva (nın değeri) ni kaybetti. Bu cihetle hayvanı bundan almak istedim. Ucuzca da satar sanıyordum. Bu düşüncemi Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den sordum. Resûlullāh: (Sakın) bu atı satın alma, sana bir dirheme verse de sadakana rücû' etme! Çünkü sadakasına rücû' eden kişi, kustuğu nesneyi yemeğe dönen kimseye benzer, buyurdu.

İZÂHI

RİVÂYETLER, MA'NALÂR:

Buhârî bu hadîsi Hibe ve Cihâd bahislerinde de zikretmiştir. Müslim Ferâiz'de, Nesâî Zekât'ta, İbn-i Mâce de Ahkâm'da tahrîc etmişlerdir. Buhârî bu hadîsin bâbında: "*Sadaka olunan kimsenin, kendisine sadaka edilen malı satmasında bir mahzûru şer'î olmadığını, çünkü bu hadîsteki nehiy yalnız sadaka eden kimsenin şirâsına münhasır olup bundan başkasına nehyin şümûlü bulunmadığını*" bildiriyor.

Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Ömer'e: *(bir dirheme verse de sadakana rücû' edip alma!)* buyurmaları ucuzlukta mübâlâğa edilerek îrâd buyurulmuştur. (كالعائد فى قيئه = *Kusmuğunu yemeğe dönen kimse*

gibidir) cümlesi, hibeden rücûun fenâlığını bildiren belîğ bir teşbîhi mütezammındır.

İbn-i Sa'd'in *Tabakāt*'ından naklen Şârih Kastalânî'nin beyânına göre, hadîs-i şerîfte mevzûu-bahs olan atın adı (Verd) imiş. Bu atı Temîm Dârî *radiya'llāhu anh* Resûl-i Ekrem'e hediye etmiş. Resûlullāh da Hazret-i Ömer'e hediye buyurmuştu. O da bu gāzîye hediye eylemiştir. Yalnız bu hediye edilen zâtın ismi bilinemediğini Şârih İbn-i Hacer kayd ediyor.

741. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ وَجَدَ النَّبِيُّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ شَاةً مَيِّتَةً أُعْطِيَتْهَا مَوْلَاةٌ لِمَيْمُونَةَ
رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا مِنَ الصَّدَقَةِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
هَلَّا انْتَفَعْتُمْ بِجِلْدِهَا قَالُوا إِنَّهَا مَيْتَةٌ قَالَ إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

(Ümmü'l-mü'minîn) Meymûne *radiya'llāhu anh*'in mu'takası, kendisine sadaka malından verilen bir koyunu ölmüş buldu. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Bunun derisinden istifâde eder misiniz? diye sordu. Orada bulunanlar:

— Yâ Resûla'llāh! Bu koyun ölüdür, diye cevâb vermişlerdi. Resûlullāh:

— Ölü hayvanın ancak etini yemek haram oldu, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER:

Bu hadîsi Buhârî Büyû', Zebâyih bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim Tahâret, Ebû Dâvud Libas, Nesâî Zebâyih'te

tahrîc etmişlerdir. Müslim'in Atâ' İbn-i Ebî Rebah tarîkıyle İbn-i Abbâs'tan rivâyetine göre, Meymûne *radiya'llāhu anhâ* şöyle demiştir: Ezvâc-i tâhirattan bâzılarının (dâcin) i yâni me'nus davarı vardı. Hayvancağız öldü. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* bu davarın derisini alıp da niçin kullanmazsınız? buyurdu. Ebû Dâvud'un da şöyle bir rivâyeti vardır. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Kureyş'ten birtakım adamların yanından geçiyordu. Bunların bir koyun ölüsünü sürüklediklerini gördü. Bunlara: Bu hayvanın derisini alsaydınız isâbet ederdiniz, buyurdu. Bunlar: bu meytedir, dediler. Resûlullāh da: varsın meyte olsun, onu su temizler, buyurdu. Ahmed İbn-i Hanbel'in İbn-i Abbâs'dan şu rivâyeti daha vâzıhtır. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* demiştir ki: Sevde Bint-i Zem'a *radiya'llāhu anhâ*'nın bir koyunu vardı. Bu koyun öldü. Sevde koyunun öldüğünü Resûlullāh'a bildirdi. Resûlullāh da: derisini alsanıza! buyurdu. Sevde: Yâ Resûlullāh! Ölmüş koyunun derisini mi? demesi üzerine Resûl-i Ekrem: siz onu yiyecek değilsiniz ya; onu kullanacaksınız, buyurdu. Bunun üzerine Sevde birisini gönderip derisini yüzdürdü. Debâğat ettirdi. Bundan bir kırba edinip yırtılasıya kadar onu kullandı. Dâre Kutnî'nin Ümm-i Seleme'den gelen bir rivâyeti de şöyledir: Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'nın bir davarı ölmüştü. Resûlullāh: bunun derisiyle menfaatlenmez misiniz? buyurdu. Yâ Resûla'llāh! Bu meytedir? dediler. Resûl-i Ekrem de: bunun debâgati, isti'mâlini halâl kılar. Nasıl ki, tuz da şarabın isti'mâlini halâl kılıyor, buyurdu.

Bunlarla emsâli birtakım haberler ölü hayvan derisinin debâğatle tâhir ve isti'mâli câiz olduğuna delâlet eden naslardır. Fakat bunlara hükmen muhâlif birtakım haberler de rivâyet edilmiştir ki, bâzıları şunlardır: İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde rivâyetine göre; Eşcâî Ümm-i Selmân *radiya'llāhu anhâ* demiştir ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ikāmet etmekte bulunduğum meşin bir çadırıma teşrîf etmişti. Resûlullāh: Bu ne güzel çadırdır. Hele bir de içinde meyte bulunmasaydı, buyurdu. Ben (zühûl edip) çadırın şurasını, burasını araştırıyordum, demiştir.

İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'inde rivâyetine göre, Abdullāh İbn-i Ukeym[1] demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*

[1] بضم اوله و فتح الكاف ابو معبد الكوفى مخضرم عن ابى بكر و عمر و عنه ابن ابى ليل و القاسم بن مخيمرة مات فى امارة الحجاج. قال الخطيب ثقة [تهذيب و خلاصه ١٧٥]

Cüheyne halkına karşı bir mektub gönderdi. Bu mektub, Resûlullâh'ın vefâtından bir ay evvel yazılıp gönderilmişti. Mektub okunurken ben de orada hazır bulundum. Onun münderecâtından birisi de: ölü hayvanın derisinden, sinirinden ve kemiğinden istifâde etmeyiniz, buyurmuştu. Yalnız Ahmed İbn-i Hanbel bunun isnâdını doğru bulmamıştır. Fakat İbn-i Ömer'den de ayni mâhiyette bir rivâyet vardır. Ebû Zübeyr'den gelen bir rivâyette de Resûl-i Ekrem Efendimiz: ölü hayvanın ne derisinden, ne de mevâdd-ı sâiresinden intifâ' halâl değildir, buyurmuştur.

İşte bu müsbet menfî hükmü ifâde eden iki nevi' haber arasındaki teâruzu def' için menfî rivâyetlerin isnâdında birtakım kusurlar söylenmekte ise de şâyân-ı iltifat şeyler değildir. Doğrusu bu iki nevi' haberlerin hepsinin de sihhati kabûl edilmelidir. Müsbet haberler debâğatten sonra isti'mâlin hilline, menfî haberler de debâğatten evvel isti'mâlin men'ine delâlet ettiklerini kabûl etmek en doğru bir tevcihtir.

BİR TERCEME-İ HAL:

Meymûne *radiya'llāhu anhâ*, Resûl-i Ekrem'in zevcât-i tâhirâtındandır. Hâris-i Hilâlî'nin kızıdır. Bu cihetle "*Hilâliyye*" nesebi ile yâdolunur. Kendisinden 46 hadîs-i şerif rivâyet edilmiştir. Bunlardan yedi hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Buhârî bir, Müslim de beş, hadîs ile infirâd etmiştir. Abdullâh İbn-i Abbâs'ın, Yezîd İbn-i Esamm'in ve daha bir cemâatin kendisinden rivâyetleri vardır. Zührî: yedinci hicret senesinde Umretü'l-kazâ hilâlinde nefsini Resûl-i Ekrem'e hibe ederek ezvâc-i tâhirât idâdına dâhil olduğunu, rivâyet etmiştir. Mizzî de 51 Hicret senesinde (Seref) de vefât ettiğini kaydetmiştir [*Hulâsa*: 437]

MÜSTEDÂD OLAN HÜKÜMLER:

Bu İbn-i Abbâs hadîsi ile Sahâbe ve Tâbiî'den pek çok âlimler istidlâl ederek ölü hayvan derisinin debâğatle tâhir olduğuna hükmetmişlerdir: İbn-i Mes'ûd, Saîd İbn-i Müseyyeb, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Hasen-i Basrî, Şa'bî, Nehâî, Sâlim, İbn-i Cübeyr, Katâde, Dahhâk, Yahyâ Ensârî, Leys İbn-i Sa'd, Evzâî, Sevrî, Abdullâh İbn-i Mübârek, üstâdı Ebû Hanîfe ile ashâbı, Şâfiî ile ashâbı, İshâk İbn-i Râhûye.

Tavzih'te, meyte derisinin dabâğat ve tahâreti kābil ve isti'mâli câiz olduğu husûsunda yedi türlü kavl ü ictihâd vardır, denilerek şöyle ta'dâd ediliyor.

1) Bütün ölü hayvan derilerinin içi, dışı kābil-i tahârettir, isti'mâli câizdir. Yalnız kelb, hınzîr ile bunların yavruları müstesnâdır. Bütün bu ölü hayvanların derileri dabâğat edildikten sonra bu deriler yâbis işlerde de, su kırbası yapmak gibi sulu işlerde de kullanılır. Bu hayvanların eti yenenleriyle yenmeyenleri arasında hiç fark da yoktur. Ba'de'd-dabâğa isti'mâli câiz olmakta müsâvîdir. Alî ve İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhümâ*'nın re'y ü mezhebi budur. İmâm Şâfiî'nin mezhebi de böyledir.

2) Hiç bir ölü hayvan derisinin hiç bir sûretle kābil-i dabâğat ve tahâret olmadığıdır. Bu ictihâd da seleften bir cemâatten rivâyet edilmiştir. Bunun da Ömer İbn-i Hattâb'ın, oğlu Abdullāh'ın, Âişe *radiya'llāhu anhüm*'ün mezhebleri olduğunu bâzı ulemâ iddia etmişlerdir. Ahmed İbn-i Hanbel'den rivâyet edilen iki kavilden en meşhur olanı da böyledir. İmam Mâlik'ten de bu sûretle rivâyet edilmiştir.

3) Eti yenilen hayvanların kābil-i tahâret olduğu; başkalarının olmadığıdır. Bu da Evzâî'nin, Abdullāh İbn-i Mübârek'in, Ebû Sevr'in mezhebidir.

4) Hınzîr müstesnâ olmak üzere, umum meyte hayvan derilerinin dabâğatle tâhir olduğudur. Bu da İmâm Ebû Hanîfe'nin mezhebidir.

5) Her ölü hayvan derisinin dabâğatle tâhir olduğudur. Fakat zâhiri tâhir olup içi tâhir olmadığı ve yâbisatta isti'mâl edilip, su kırbası gibi mâyiatta isti'mâli câiz olmadığı merkezindedir. Binâenaleyh böyle tathîr edilmiş bir derinin zâhiri üzerinde namaz kılınır, fakat iç yüzüne namaz kılınmaz, demişlerdir. Ashâb-ı Mâlik'in rivâyetlerine göre İmâm Mâlik'in re'yi böyledir.

6) Kelb, hınzîr de dâhil oldukları halde umum hayvan ölülerinin derileri zâhiren ve bâtınen temiz olduğudur. Bu da Dâvud-ı Zâhirî ile Ehl-i Zâhir'in mezhebidir. İmâm Ebû Yûsuf'ten de bu mezheb nakledilmiştir.

7) Dabâğatlenmese bile, ölü hayvan derisinin intifâı câizdir. Mâyiatta da, yâbisatta da, kullanılır. Bu da bâzı Şâfiî fukahâsının şaz olan bir mezhebidir.

* * *

742. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِلَحْمٍ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فَقَالَ هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَ لَنَا هَدِيَّةٌ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

(Bir kere) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna Berîre'ye sadaka edilmiş bir (parça) et getirildi. (Ve Hazret-i Âişe tarafından) bu et, (âzadlım) Berîre'ye sadaka verilmiştir, (yer misiniz?) denilmesi üzerine *aleyhi's-salâtü ve's-salâm*:

— Bu, Berîre'ye sadakadır, bize de hediye, diye cevâb verdi.

ÎZÂHI

Bu hadîsi Buhârî *Sahîh*'inde Katâde tarîkıyle Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet etmiştir. Bundan bir hadîs evvelde Buhârî'nin Esved tarîkıyle ve daha mufassal bir metin ile Hazret-i Âişe'den de bir rivâyeti vardır. Tercemede kavis içinde görülen ziyâdeler, bu Hazret-i Âişe hadîsinden alınmıştır. Binâenaleyh asl-i hadîsin kuvvet ve mâhiyetindedir. Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den rivâyetine dâir olan metın şu meâldedir: Âişe *radiya'llāhu anhâ* Berîre'yi -efendileri olan Benî Hilâl'den- satın alıp âzâd etmek ister. Efendileri de Berîre'nin velâsı yâni karâbet-i hükmiye ve mîrâsıdır. Kendilerine âid olmak şartiyle muvâfakat ederler. Hazret-i Âişe bu mes'eleyi Resûl-i Ekrem'e arz eder. Resûlullāh da: "« اشتريها ! فان الولاء لمن اعتق » = *Berîre'yi satın al! -velâ ve verâset keyfiyetine gelince- velâ mu'tika âidtir*" buyurdu[1].

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها انها ارادت ان تشترى بريرة للعتق و اراد مواليها ان تشترطوا ولاءها . فذكرت عائشة للنبى صلى الله عليه و سلم فقال لها النبى صلى الله عليه و سلم: اشتريها فان الولاء لمن اعتق. قالت: و اتى النبى صلى الله عليه و سلم بلحم الحديث [بخارى] .

Bundan sonra Hazret-i Âişe, hadîsin Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet edilen kısmını bildirerek: *(Huzûr-ı Saâdet'e, Berîre'ye sadaka edilen bir parça et getirilmişti...)* diye sonuna kadar rivâyet ediliyor.

Buhârî hadîsinin bu birinci kısmını da Hazret-i Âişe'ye muttasıl bir isnâd ile rivâyet ettiği için müellif Zebîdî tarafından bu mufassal metin *Tecrîd*'e alınmak îcâb ederse de bu kısmı aşağıda zikredeceğinden burada yalnız mevzû ile alâkadar olan Enes İbn-i Mâlik rivâyetini almakla iktifâ eylemiştir.

Her iki hadîsten de: 1) Hazret-i Peygamber'in zevceleri tarafından âzâd edilen kölelere zekât verilmek câiz olduğu, 2) Sadaka, sadaka verilenin kabûl etmesiyle mülkiyetine geçtikten sonra mâhiyeti tebeddül edeceğinden, Hâşimîler için bunu yemek câiz olduğu hükümleri müstefâd olur. Sadaka etinin, lâhm-i meyte gibi zâtinde hürmet yoktur. O, bizâtihî halâldir. Buna hürmet, sadaka vasfının muzâf olmasından ileri gelmiştir. Fakat sadaka, sadaka edilen kimsenin mülkiyetine geçmekle bu vasıf zâil olmuş bulunuyor. Hediye edilince de, hediye verilen kimse için hediye olarak halâl oluyor. İşte bu yolda sadaka mâhiyetinin hediye hâline tahavvülü, bundan evvel (724) numara ile tercemesi geçen Ümm-i Atıyye hadîsinde de görülmüştü. Mürâcaat oluna.

743. حَدِيثُ مُعَاذٍ وَ بَعْثُهُ إِلَى الْيَمَنِ تَقَدَّمَ وَ فِى هٰذِهِ الرِّوَايَةِ وَ اتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ فَإِنَّهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللّٰهِ حِجَابٌ.

Tercemesi

Muâz hadîsi ve Resûlullāh'ın Muâz'ı Yemen'e vâli göndermesi keyfiyeti yukarıda (İbn-i Abbâs rivâyetiyle) geçmişti. Buradaki rivâyette de (Resûlullāh'ın):

"*Ey Muâz, mazlûmun* (fenâ) *duâsından hazer et!. Zîrâ mazlûm ile Allah arasında* (duânın kabûlüne) *hiç bir hâil yoktur*" (buyurduğu bildirilmiştir).

ÎZÂHI

Muâz İbn-i Cebel hadîsi yukarıda Kitâb-ı Zekât'ın ibtidâsında vücûb-ı zekât hakkında (686) numara ile tercemesi geçmişti. İmâm Buhârî orada Muâz hadîsinin bu fıkrasını rivâyet etmemişti. Burada Buhârî, hadîsi tamâmen rivâyet etmekle berâber mâba'di olarak: (فاياك وكرائم اموالهم و اتق دعوة المظلوم فانه ليس بينه و بين الله حجاب) cümlelerini de rivâyet ediyor. Bu iki fıkradan birincisi de (722) numara ile terceme edilmişti. Yalnız birinci fıkraya zeyl olarak vârid olan ikinci fıkra kalmıştı. Bunun için müellif Zebîdî merhûm burada yalnız bu fıkra-i âhireyi *Tecrîd*'e almıştır.

Zulümden tevakkî ile emir buyurulması, envâ-i zulme nazaran hadîsin her mazlûmun duâsından tahzîri tezammun edebileceği gibi halkın en değerli malı alınmak sûretiyle zulm-ü hâssı müştemil olmak üzere tezyil buyurulmuş olması da câizdir. Birinci ma'nâyı âmme hamletmek elbette daha kuvvetlidir. Zulüm, bizâtihî çirkindir. Her dinde, her şerîatte haram kılınmıştır. Fakat İslâm Dîni'nin tahzîrâtı daha şiddetlidir. * " ألا لعنة الله على الظالمين = *İyi biliniz ve mütenebbih olunuz ki, Allāh'ın gadabı ve bâb-ı rahmetinden tardı, ancak zâlimlere müteveccih bir cezâdır*) kavl-i mühîbi, insanlara karşı îrâd edilen şiddetli bir hitâb-ı âmdır. Kul kusursuz olmaz, vecîzemiz mûcibince herkesin Hâlık'ına karşı irtikâb ettiği büyük, küçük bunca kusurları vardır. Herkes kusurlarından dolayı kemâl-i samîmiyetle ellerini kaldırıp Rahmân, Rahîm olan Allāh'ın bâri-gâh-i afv ü keremine uzatınca diriğ edilmeyip mazhar-ı îcâbet olmaktadır. Yalnız o dergâh-ı âtıfetten kovulan, zâlimlerdir. Bu şiddetli cezâ yalnız mü'minleri himâyeye ma'tuf bir cezâ da değildir. Mazlum kâfir olsa bile, onun âhı da Dîvân-ı Kibriyâ'ya kadar yükselecek ve aslā reddedilmeyecektir[1].

744. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِى أَوْفَى رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ

---

* Sûre: 11 (Hûd), âyet: 18

1 قال النبى صلى الله عليه و سلم: دعوة المظلوم مستجابة و لو كان كافرا [رواه احمد فى مسنده عن ابى هريرة رضى الله عنه]

قَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلَانٍ فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ فَقَالَ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in âdet-i seniyyeleri, huzûruna bir cemâat zekâtlariyle geldiğinde: Resûlullāh (her zekâtını aldığı kimse hakkında): Yâ Rab! Filân âilesine rahmet ve mağfiret ihsân eyle! diye duâ ederdi. Babam Ebû Evfâ da sadakasiyle geldiğinde onun için de: Yâ Rab! Ebû Evfâ âilesine rahmet eyle! diye duâ buyurdu.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi Mağâzî'de, Daavat'ta da bu sûretle rivâyet etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn-i Mâce de Zekât'ta tahrîc etmişlerdir.

Ebû Zer rivâyeti (alâ-fülân) sûretindedir. Bu halde tabiî duâ, zekât getirenin şahsına hâs olur ki, kāsırdır. (Âl-i fülân) ise âilenin umûmuna duâdır, âile reîsi olan fülân da dâhildir.

Bu hadîs ile bâzı âlimler ihticâc ederek, Enbiyâ *aleyhimü's-selâm*'dan başkasına bi'l-istiklâl salâtı tecvîz etmişlerdir ki, İmâm Ahmed İbn-i Hanbel'in kavli de böyledir. İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbı, İmâm Mâlik, Şâfiî Hazarâtı gibi ekseriyetle ehl-i ilim, Enbiyâ *aleyhimü's-selâm*'dan başka kimseye müstakıllen salât edilmez, demişlerdir. Meselâ: Allāhümme salli alâ âl-i Ebî Bekr, Allāhümme salli alâ âl-i Ömer, denilmez. Yalnız Resûl-i Ekrem'e tebaan denilebilir Resûl-i Ekrem'in salât etmelerine gelince, bu salât, Resûl-i Ekrem için bir haktır, bir vazîfedir. *"وصل عليهم ان صلاتك سكن لهم = *Habîbim, ashâb-ı zekâta duâ eyle! Senin duân onların gönlüne sükûnet bahşeder*" kavl-i şerîfi ile Resûl-i Ekrem Efendimiz'in –ashâb-ı gınânın

* Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 103.

malları temizlenmek, vicdanları arınmak için– ağniyâdan zekât alması emr olunduğunu müteâkib zekât sâhiblerine salât etmeğe de memur oldular. Bu emre imtisâlen Resûl-i Ekrem hadîste İbn-i Ebî Evfâ'nın bildirdiği vechile –ashâb-ı zekât ile âileleri hakkında– duâ ve istiğfar buyurdu.

Hattâbî diyor ki: Salât, esas i'tibâriyle duâdır. Fakat duâ olunan kimseye göre ma'nâsı değişir. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'in ümmetine salâtı, ümmetine duâ ve istiğfar buyurmasıdır. Ümmetin Resûl-i Ekrem'e salâtı, ziyâde-i kurbet ve menzilet temennîsinden daha açık bir ta'bîr ile Resûl-i Ekrem'in yanında şeref ve i'tibâr sâhibi olmak arzusundan ibârettir.

Ehl-i zâhir bu âyet-i kerîme ile istidlâl ederek zekât alanın, zekât verene duâ etmesi vâcibtir, demişlerdir. Fakat cümhûr-ı ulemâya göre, böyle duâ edilmesi müstehabtır. Böyle bir duâ vâcib olsaydı, Resûl-i Ekrem sâîlerine yâni zekât memurlarına, ashâb-ı zekâta duâ etmelerini emrederdi, demişlerdir. Hattâ salât lâfziyle bizim duâ etmemiz ekser ulemâya göre tenzîhen mekruhtur. Nevevî diyor ki, salât lâfsiyle duâ, Enbiyâ için şiâr olmuştur. Meselâ Ebû Bekr *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, denilmez. Her ne kadar ma'nâ i'tibâriyle sahîh olsa bile. Nasıl ki, Muhammed azze ve cel denilmesi de câiz değildir. Nefsü'l-emirde ise Hazret-i Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* azîzdir, celîlü'l-kadrdir. Çünkü Azze ve Cell Allāhu Teâlâ'yı zikr ve yâd etmenin şiârıdır.

Resûl-i Ekrem'in salât lâfzı bulunmıyarak da ashâb-ı zekâta duâ buyurduğu vâkı'dir. Nesâî'nin Vâil İbn-i Hacer'den rivâyetine göre, Ashab'tan bir zât, zekât olarak yakışıklı bir deve göndermişti. Resûl-i Ekrem de: "اللهم بارك فيه وفى ابله = *Yâ Rab! Bu zekâtı, sâhib-i zekât ve develeri hakkında mübârek eyle!*" diye duâ etmiştir.

Bir Terceme-i Hal:

Râvî Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ'nın ismi Alkame İbn-i Hâlid'tir. Sahâbî oğlu Sahâbî'dir. Bîat-i Rıdvan'da bulunmuştur. Doksan beş hadîs rivâyet etmiştir. Bunlardan on hadîste Buhârî ile Müslim müttefiklerdir. Beş hadîsini Buhârî, bir hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmiştir. Kendisinden Amr İbn-i Mürre, Talha İbn-i Musrif, Adiyy İbn-i Sâbit, A'meş rivâyet etmiştir. A'meş'in Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ'dan rivâyeti mürseldir, diyenler var. Fakat Zehebî: A'meş'in İbn-i Ebî Evfâ'dan

daha evvel vefât edenlerden de rivâyeti vardır, binâenaleyh İbn-i Ebî Evfâ'dan işitip rivâyet etmesine bir mâni‘ yoktur; niçin mürsel olsun, diye red ediyor. Vâkıdî seksen altı târihinde, Ebû Nüaym de seksen yedi târihinde vefât ettiğini kayd etmişlerdir. Amr İbn-i Alî de, Sahâbe'den Kûfe'de en son vefât eden zâtın İbn-i Ebî Evfâ olduğunu söylemiştir. Sâhib-i terceme hakkındaki bu îzâhâtımızi "*Hulâsa*" dan terceme ettik. Şârih Aynî şunu da bildiriyor: İmâm Ebû Hanîfe'nin idrâk ettiği yedi Sahâbe'den birisi de Abdullāh İbn-i Evfâ'dır. Abdullāh'ın vefâtında Ebû Hanîfe yedi yaşında idi ki, sinn-i temyizdir, hayâtı anlamağa başladığı bir yaş çağıdır.

745. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَجُلاً مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ سَأَلَ بَعْضَ بَنِي
إِسْرَائِيلَ أَنْ يُسْلِفَهُ أَلْفَ دِينَارٍ فَدَفَعَهَا إِلَيْهِ فَخَرَجَ فِي الْبَحْرِ
فَلَمْ يَجِدْ مَرْكَباً فَأَخَذَ خَشَبَةً فَنَقَرَهَا فَأَدْخَلَ فِيهَا أَلْفَ دِينَارٍ
فَرَمَى بِهَا فِي الْبَحْرِ فَخَرَجَ الرَّجُلُ الَّذِي كَانَ أَسْلَفَهُ فَإِذَا
بِالْخَشَبَةِ فَأَخَذَهَا لِأَهْلِهِ حَطَباً فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَلَمَّا نَشَرَهَا
وَجَدَ الْمَالَ.

Tercemesi

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den nakleden Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Benî İsrâilden birisi bâzı vatandaşlarından karz-ı hasen olarak bin dînar ister. Bu parayı (muayyen vâde ile) bir dostu verir. Parayı alınca deniz (seferin)e çıkar. (Parayı mîâdında göndermek ister,) vapur bulamaz. Bunun üzerine bir odun parçası alır. Odun kütüğünü oyarak içine bin dînar (ile bir mektub) koyup: (Allāhım! Sâhibine ulaştır, diye) denize

atar. Ödünç veren kimse de (medyûn mîâdında gelir ümidiyle deniz kenarına) çıkmış bulunur. Sâhilde bir odun parçasiyle karşılaşır. Odunu, âilesinin evde yakması için alır. —râvî hadîsin bakiyesini zikrettikten sonra— müstakriz evinde odun parçasını kesip kırınca bin dînârı bulur, (fıkrasını da rivâyet eder).

Î Z Â H I

Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin müteaddid bâblarında zikr etmiştir. Bunlar içinde en mufassal rivâyeti Karz'da, Düyûn'da, Kefâlet'e dâir olan bâbındadır. Buradaki rivâyetinin sonunda (فذكر الحديث = *râvî, hadîsin alt tarafını zikr etti*) diye işâret ettiği kısmı da bu Kefâlet bahsindeki ziyâde-i rivâyettir. Buhârî'nin Kefâlet'teki bu mufassal rivâyetini bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz:

Benî İsrâil'den birisi kendi milletine mensûb bâzı kimselerden bilâ-ivâz karzan bin dînâr ister. Para vermek isteyen bir dostu:

— Haydi şâhidlerini getir! vereyim, der. Müstakriz olan İsrâilî:

— (كفى بالله شهيدا = en iyi şâhid olmak üzere Allāh kâfîdir) der. Pek âlâ, haydi kefil getir! der. İsrâilî:

— (كفى بالله كفيلا = kefil olmak için de Allāh kâfî değil midir?) der. Para sâhibi:

— Hakîkaten doğru söylüyorsun! der, ve muayyen bir vâde ile bin dînârı verir. Şimdi parayı alan deniz seferine çıkıyor, işlerini görüyor, dönmek istiyor. Borcunun vâdesi bitiyordu. Mîâdında vermek istiyordu. Fakat vapur bulamıyordu. Bir odun parçası alıp içini oyuyor. Bin dînârı bunun içine istif edip bir de mektub koyarak ağzını sıkıca kapatarak deniz kenarına geliyor. Şöyle bir duâ ediyor:

— Allāhım! Sen çok iyi bilirsin ki, ben, filân kimseden bin dînâr ödünç aldım. Benden kefil istedi. Kefil olmak için Allāh kâfîdir, dedim. Sen'in kefâletine râzı oldu. Şâhid istedi. Şâhid olmak üzere Allāh kâfîdir, dedim. Sen'in şahâdetine de râzı oldu. Mîâdında borcumu ödemek kaygısına düştüm. Bir vapur aradım. Bulmağa muvaffak olamadım. Artık şu borcumu Sen'in hıfz ü sıyânetine tevdî ediyorum, diyerek odun kütüğünü denize atar. Odun denize dalınca, o da geri döner, gider. Borçlu böyle vapur bulmağa çalışırken alacaklı da

onun avdetini umarak deniz kenarına çıkar. Bu altın dolu ağaç parçasını deniz sâhilinde görür. Evde yakılır düşüncesiyle alır. Evde odunu parçalayınca içindeki paralarla mektub çıkar.

Sonra borçlu avdet ediyor. Alacaklıya gelerek:

— Borcumun vâdesi gecikti ama ne yapayım ki, vapur bulamadım, diye yemîn ediyor. Ve çıkarıp bin dînâr uzatıyor. Alacaklı:

— Yâhu! Sen borcunu göndermedin mi? diye sorar. Borçlu:

— Gelmek ve göndermek için vapur bulamadığımı söyledim ya, diye cevab verir. Alacaklı:

— Allāhu Teâlâ, odun içinde gönderdiğin para ile borcunu ödedi, der. Borçlu da meserret içinde tekrar vermek üzere hazırladığı bin dînârı alır, gider.

BU HADÎSİN ZEKÂT BAHSİYLE VECH-İ MÜNÂSEBETİ:

Bu münâsebeti bulmak için Buhârî'nin bu hadîsin bâbına verdiği unvan rehberlik etmiştir. Bu unvan olmasaydı belki de münâsebet bulmak mümkün olmıyacaktı. Buhârî'nin bu bâba verdiği unvan (ما يستخرج من البحر = *bu bâb, denizden çıkarılan malın zekâta, vergiye tâbi' olup olmayacağı*) sûretindedir. Bununla berâber İsmâilî olsun, Dâvudî olsun, bu hadîsi İmâm Buhârî'nin bu bâbta îrâdı hiç de münâsib değildi. Buhârî bu unvânından sonra ta'lîkan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*anber, ma'den ve kenz değildir. Belki o, denizin sâhile attığı bir şeydir*" dediğini rivâyet ediyor ki, İbn-i Abbâs'a göre vergiye tâbi' değildir, demek oluyor[1].

Buhârî Hasen-i Basrî'nin de bilâkis : (في العنبر و اللؤلؤ الخمس = *Anberde, incide humüs nisbetinde vergi vardır*) dediğini de ta'lîkan zikr ediyor.

---

[1] Anber, kanber vezninde ma'rûf olan güzel kokulu bir maddenin ismidir ki, Şârih Kirmânî "زبد البحر = *deniz kaymağı*" diyor. Bunun za'ferân ile mahlût bir nev'i daha vardır ki, buna da Şârih Aynî "*abîr*" denilir, diyor. İbn-i Abbâs'ın harca tâbi' değildir, dediği ve burada mevzûu-bahs olan birinci nevi' asıl anberdir. Bu kıymettar madde-i bahriyenin denizde keyfiyet-i tahassulü hakkında pek çok rivâyetler vardır. Bâzıları bir deniz hayvanının revsi, kazurâtıdır, demişlerdir. Bâzıları deniz nebâtıdır, ka'r-i deryâda biter ve onu bâzı deniz hayvanları yer, mîdesi dolunca kusar, demişler. İbn-i Sînâ da bu iki nokta-i nazarı da baîd addetmiş ve denizde bir kaynaktan çıkan dühnî bir maddedir, dühnîyeti hasebiyle denizin yüzüne çıkar, incimâd eder, demiş. İmâm Şâfiî de "*El-Ümm*" de, "*Kitâbü's-selem*" de sözlerine i'timâd ettiğim müteaddid kimselerin bana haber verdiğine göre anber, denizin iki tarafında Allāh'ın yarattığı bir nevi' nebattan hâsıl olan bir maddedir, demiş.

Buhârî'nin ta'lîkan zikr ettiği rivâyetlerden birincisi olan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın kavlini Beyhakî İbn-i Abbâs'a vasl ederek (ليس العنبر بركاز = *Anber, mâden ve kenz değildir*) sûretinde rivâyet etmiştir. İbn-i Ebî Şeybe de *Musannef*'inde mevsûlen: (ليس فى العنبر زكاة انما هو شئ دسره البحر = *anberde zekât yoktur. Anber, denizin sâhile attığı bir nesnedir*) sûretinde rivâyet etmiştir.

Yine Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği Hasen-i Basrî'nin kavlini İbn-i Ebî Şeybe (فى العنبر الخمس = *anberde humüs mikdârında zekât vardır*) sûretinde mevsûlen rivâyet etmiştir. Hasen-i Basrî'nin inci hakkındaki ictihâdının da böyle humüs olduğu rivâyet edilmiştir.

İmâm Buhârî Hasen-i Basrî'nin bu müsbet ictihâdını nakletttikten sonra bunu reddetmek maksadiyle: *(Nebî sallaʼllāhu aleyhi ve sellem humüs harc ancak maâdinde vâcib kılınmıştır, yoksa balık gibi suda bulunan anber ve inci gibi şeylerde humüs yoktur)* sözlerini *Sahîh*'inde kayd ediyor. Sonra mevzûu-bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsini sevk ediyor.

Ehl-i hadîs arasında hadîs-i haşebe diye anılan bu hadîsi, burada Buhârî'nin sevk u îrâdı, sonra da İbn-i Abbâs'tan müşârün-ileyh hazretlerinin ictihâdını ta'lîkan rivâyet etmesi, Hasen-i Basrî Hazretlerinin mezhebini zikr edip red eylemesi pek açık ve âşikâr olarak gösteriyor ki, İmâm Buhârî'ce de denizden çıkan anber ve inci gibi emvalde zekât yoktur.

746. وَ عَنْهُ أَيْضاً رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ الْعَجْمَاءُ جُبَارٌ وَ الْبِئْرُ جُبَارٌ وَ الْمَعْدِنُ جُبَارٌ وَ فِى الرِّكَازِ الْخُمُسُ.

Kāmus mütercimi Âsım Molla da diyor ki: Anber maddesinde mütekaddimîn ve müteahhirîn ihtilâf etmişlerdir. Ve bu bâbta tab'a mülâyim olan müteahhirînin şu kavlidir: Bâzı Cezâir-i Hind cibâlinde olan bal arıları hoş-bû nebattan ra'y ile hâsıl eylediği aseldir ki, kesret-i bârân sebebiyle arıların kovanlarını sel suyu deryâya getirdikte eczâ-yi aseliyesi mahvolup eczâ-yi şem'iyyesi bâkî kaldıkta mevc sâhile atıp anda bulunur. Ve bu kavil tab'a mülâyimdir. Zîrâ bâzı anberlerde arı kanadı ve ayağı ve kuyruğu müşâhede olunur. Ve anberin ecvedi, eşhebi nev'idir ki, aklığı karalığına gâlib olandır.

TERCEMESİ

Bundan evvelki hadîs gibi yine Ebû Hüreyre *radiya'l-lāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

(Bağlanmış) behîme (nin cinâyet ve zararı) hederdir. Kuyu (zararı) da hederdir. Mâden (zararı) de hederdir. (Tazminleri lâzım gelmez).. Mâl-i medfunda da humüs (nisbetinde harc) vâcibtir.

ÎZÂHI

RİVÂYETLER, HÜKÜMLER, BEYNE'L-EİMME İHTİLÂFLAR:

Bu hadîsi Buhârî Ahkâm bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim Hudud'ta, Nesâî Zekât'da, Rikâz'da, diğer *Sünen-i Erbaa* sâhibleri müteaddid bâblarda rivâyet etmişlerdir. Müslim'in rivâyeti daha vâzıhtır, (البِئْر جرحها جبار والمعون جرحه جبار = *Kuyu hafrinden mütevellid cinâyet hederdir, ma'füvdür. Mâden hafrinden mütevellid cinâyet de hederdir)*. sûretindedir. Sonra Şeyhayn'in müşterek ve müttefik bir rivâyetlerinde (العجباء عقلها جبار = *Sâhibi tarafından bağlanmış olan behîmenin, bağını kopararak îkā' ettiği cinâyet hederdir*) vârid olmuştur. Bu iki rivâyet mevzûu-bahsimiz olan hadîsin medlûlünü daha ziyâde tenvîr ettiğinden bu rivâyetleri tercemede kavis içinde gösterdik. Yalnız şârihler cinâyeti zararla tefsîr ve ta'mîm ettiklerinden, tercemede cinâyet kelimesinin yanında zarar ta'bîrini de atf-ı tefsîr olarak ihtiyâr ettik. Şu halde hadîs-i şerîfin şâmil ma'nâsı: sâhibi tarafından bağlanan veya bir tarafa kapatılan dört ayaklı behâyimin bağını kopararak, yâhud kapıyı kırarak kurtulup îkā' ettiği cinâyet veya zarar hederdir, sâhibine tazmini lâzım gelmez, demek olur. Hayvanın sâhibi esnâ-yi cinâyette, veya zararda yanında bulunur da men' etmezse tazmîni îcâb eder. Fıkıh kitablarında bu zararların müteaddid eşkâli mevzûubahs edilerek tetkîk edilmiştir. Tazmîn için sâhib-i malın huzûru, men'e kudreti nazar-ı dikkate alınmıştır.

Kuyu da böyledir. Bir adamın kendi mülküne, yâhut hükûmetin izniyle hâlî bir mahalde kazdırdığı kuyunun içine bir insan, yâhut bir hayvan düşse, kuyu sâhibine tazmîni lâzım gelmez. Mâden kuyu-

ları da böyledir. Devletin izni ile işletilen mâden kuyularına düşen bir insan ve hayvanın zararı, mâden sâhîbine tazmîn ettirilmez.

Hadîsin son fıkrası ki, Rikâzın yâni mestûr ve medfûn olan meâdin ve hazâînin humüs nisbetinde harca tâbi' olması keyfiyeti muhtâc-ı tafsildir. Bu tafsîle girmezden evvel rikâz, mâden, hazîne ne demektir, medlûlleri nedir? Bunu bildirelim:

MÂDEN: Yer altında mahlûk ve medfûn olan ve altın, gümüş gibi kıymetli bir cevheri muhtevî bulunan topraklardır. Bunlar keşf edilerek ocaklar açılır, işletilirse istihsâl edilen cevâhir fey'e yâni haraca tâbi' olur.

HAZÎNE: Akvâm-ı kadîme tarafından vaktiyle yer altına saklanan altın, gümüş gibi kıymeti hâiz paralara, levhalara mâdenî eşyâya denir. Bunlara kenz de ıtlāk olunur. Lisânımızda defîne denilmesi şâyi'dir. Bunları bulanlar da vergiye, harca tâbi'dir.

RİKÂZ: Mâdene, defîne ve hazîneye şamîl bir lâfz-ı âmdır[1]. Rikâz, yer altında kudret-i fâtırenin yarattığı maâdine denildiği gibi akvâm-ı kadîmenin yer altına koyup gizlediği hazâine de ıtlāk olunur. Bu mânâ-yi âm, İmam Ebû Hanîfe ile hem-ictihad olan eimmenindir. İmam Mâlik ve Şâfiî ise rikâzı yalnız, hazâin-i mekşûfede isti'mâl etmişlerdir. Bu cihetle maâdinin rikâzdan ma'dûd olup olmadığı beyne'l-eimme ihtilâfı mûcib olmuştur. Bu da alınacak harcın sûret-i istîfâsındaki ihtilâfı tevlîd eylemiştir. Şimdi bu ihtilâfâtı tetkîk edeceğiz:

Rikâz, ezmine-i kadîmede tahte'l-arz defnedilen hazîneden ibâret olduğuna göre, bu hadîs-i şerîf mûcibince bedelin beşte birisi beytülmâle âiddir. Bu bâbta mezâhib-i erbaa eimmesinin ve cümhûr-ı ulemânın ittifâkı vardır. Yalnız bulunan defîne nisab derecesinde olup olmaması, havelân-i havle tâbi' bulunup bulunmaması gibi fer'î mes'elelerde ihtilâf edilmiştir. Fıkıh kitaplarında bunun da muhtelif şekilleri ve hükümleri tasvir ve tâyin edilmiştir.

Burada asıl eimme-i mezâhib ve ulemâ arasında mûcib-i ihtilâf olan mes'ele maâdinin rikâzdan ma'dûd olarak rikâz gibi humüs resme tâbi' olup olmadığı keyfiyetidir. İmam Ebû Hanîfe ile Süfyân-ı Sevrî ve Evzâî, maâdin-i mekşûfeden de câhiliyet defîneleri demek olan rikâz gibi humüs nisbetinde vergi alınır, demişler-

---

1 الركاز: هو المال المركوز فى الارض مخلوقا كان او موضوعا [تعريفات سيد]

dir. İmam Mâlik ile İmam Şâfiî mâden rikâz değildir. Belki zekâtta olduğu gibi maâdinde istihsâl olunan cevâhirin rub'u öşür hesâbiyle harcı ve vergisi alınacağı ictihâdında bulunmuşlardır.

Müellif İmam Buhârî *Sahîh*'inde İmam Malîk ve Şâfiî'nin mezhebini hülâsa ederek: «وقال مالك و ابن ادريس الركاز دفن الجاهلية فى قليله وكثيره الخمس و ليس المعدن بركاز» = Malîk İbn-i Enes ile Muhammed İbn-i İdrîs-i Şâfiî rikâz, câhiliyet devrinde yere defnedilen hazînelerdir. Bunlardan keşf olunanlarda az olsun çok olsun humüs nisbetinde harc vardır. Mâden de rikâzdan ma'dud değildir) diye bildiriyor. Şu halde bu iki sâhib-i mezheb İmama göre rikâz, yalnız keşf olunan defînelere deniliyor. Ve bunlar humüs derecesinde harca tâbi' oluyor. Mâden rikâzdan addedilmiyor. Binâenaleyh rub'u öşür nisbetinde zekât gibi resim alınıyor. İmam Ebû Hanîfe ile rufekâsına göre rikâzdan ma'dûd olup maâdinde humüs vergiye tâbi' olduğunu göstermiştik.

İmam Buhârî, Mâlik, Şâfiî hazarâtının mezheblerini ve bunlara göre rikâz, yalnız defînelere denilip maâdin-i mekşûfeye şumûlü bulunmadığını bu sûretle kayd ettikten sonra kendisinin de bu kanâatte bulunduğunu ihsâs ederek şu delilleri arka arkaya serd ediyor:

1) Îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsi ki, bu hadîste Resûl-i Ekrem'in: (و المعدن جبار و فى الركاز الخمس = *Mâden zararı hederdir, rikâzda da humüs harc vardır*) buyurduğu rivâyet olunduğuna göre, mâden ile rikâz arasında fark vardır. İkisi bir harca tâbi' değillerdir. İmam Buhârî eğer mâdenden de humüs alınsaydı böyle bir farka işâret edilmezdi, demek istiyor.

2) Buhârî, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz maâdinden istihsâl edilen cevherin her iki yüz dirheminden beş dirhem harc almıştır[1], diyor. Ve maâdinin rikâzdan ma'dud olmadığının açık bir delîlidir, demek istiyor.

3) Hasen-i Basrî'nin dâr-ı harbteki arâzîde bulunan rikâzda humüs harc vâcibtir, sulh ü müsâlemet cârî olan Arab toprağındaki rikâzda da zekât vardır, dediğini bildiriyor[2]. Buhârî, Hasen-i

---

1 و اخذ عمر بن عبد العزيز من المعادن من كل مائتين خمسة [بخارى]

2 و قال الحسن: ما كان من ركاز فى ارض الحرب ففيه الخمس و ما كان من ارض السلم ففيه الزكاة [بخارى]

Basrî'nin bu ictihâdı da aradaki farkı ilân etmektedir, demiş bulunuyor.

4) Buhârî yine Hasen-i Basrî'nin: "*düşman diyârında bulunan yitik mal müslümana mı düşmana mı âid olduğu tahkîk edilmelidir. Düşmana âid olduğu ma'lûm olursa bunda da humüs nisbetinde harc vâcibtir*" dediğini de istidlâlen rivâyet ediyor [1].

İmam Buhârî, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye bu sûretle ibrâz-ı müzâharet ettikten sonra İmam Ebû Hanîfe ile rüfekā-yi ictihâdına karşı kapalı ve tezyîfkâr bir lisan ile tecâvüze başlıyor. Ve *Sahîh*'inde ilk defa olarak Ebû Hanîfe Hazretlerine karşı cebhe alarak (قال بعض الناس المدن ركاز مثل دفن الجاهلية = *Bâzı Âdem oğulları* [2] *mâden, tâbi' olduğu mâlî vecîbe husûsunda câhiliyet defîneleri gibi rikâzdır, demiştir*) diyerek tecâvüz ediyor.

Sonra İmam Buhârî, Ebû Hanîfe Hazretleri hesâbına mâdenin câhiliyet defîneleri gibi rikâzdan ma'dûd olduğuna istidlâl ederek: (لانه يقال اركز المدن اذا خرج منه شئ = *Çünkü mâden işletip de ocaktan cevher çıkmağa başlayınca* " اركز المدن = *mâden rikâza yâni cevher vermeğe başladı" denir*) diyor.

İmam Buhârî sonra da Ebû Hanîfe Hazretleri hisâbına ortaya koyduğu bu lügavî delîli yine kendisi şöyle çürütüyor: («قد يقال لمن وهب له شئ، او ربح ربحا كثيرا او كثر ثمره اركزت» = *Bir kimseye bir mal hibe edildiğinde, yâhud birisi bolca bir para kazandığında, yâhud meyva ağacının mahsûlü bol olduğunda* " اركزت = *mâden bulundu" denilir*) diyor. Ve bunlardan da humüs derecesinde vergi mi alınır? demek istiyor. Şu halde (اركز المدن) zebanzed olmasiyle mâdenin humüs vergiye tâbi' olmasına istidlâl de doğru değildir, netîcesine varıyor.

Sonra İmam Buhârî, Ebû Hanîfe Hazretlerinin ictihâdında tenâkuz da buluyor, ve (ثم ناقض و قال لا بأس ان يكتمه فلا يودى الخمس = *sonra bu Âdem oğulları tenâkuzda bulunup: mâdeni ketm ederek humüs vermemekte beis görmemişlerdir*) diyor. Buhârî'nin bu tenâkuz iddiâsı muhtâc-ı îzahtır ve şöyledir. Gûyâ Ebû Hanîfe Hazretleri: bulunan defîneyi humüs vermemek için ketm etmekte beis yoktur, demiş; mâden de Ebû Hanîfe'ye göre rikâz cümlesinden olduğundan, bunu saklayıp da humüs vermemekte beis yoktur, demek oluyormuş. Bu ise mâdenden humüs

---

[1] و ان وجدت اللقطة فى ارض العدو فعرفها و ان كانت من العدو ففيها الخمس [بخارى]

[2] Nâs lâfzı *Kāmûs Tercemesi*'nde, *Ahterî*'de Adam oğlu, diye terceme edilmiştir.

harc alınır da'vâsına mugāyir ve münâkiz imiş. İşte İmam Buhârî'nin tehâcümü burada nihâyet buluyor.

BİR FIKRA-İ MU'TERİZA:

İmam Buhârî'nin İmam Ebû Hanîfe ile rüfekā-yi ictihâdı olan Sevrî ve Evzâî hazarâtına (قال بعض الناس) diye başlayan i'tirâz ve tecâvüzünü takrîr ederken Sevrî ve Evzâî'yi bırakıp da bu hücum karşısında yalnız İmam Ebû Hanîfe'nin bülend sîmâ-yi ilmîsini bulundurduk. Bunun bir tek sebebi vardır, o da İbnü't-Tîn gibi bâzılarının bu hücûmu daha müessir kılmak için Buhârî'nin bâzı nâs ile maksadı yalnız Ebû Hanîfe'dir, demiş olmalarına mebnîdir. Bunların bu iddiaları sebebsiz de değildir, sâikı ise Buhârî'nin *Sahîh*'indeki bu ta'rizleri, bu kapalı hücumları *Târîh*'inde tamâmen açığa vurmuş olmasıdır. Bunun için biz de ilm-i fıkhın ve ilm-i rivâyetin bu iki büyük İmâmını karşılaştırarak hürmetle dinleyeceğiz. Nasıl ki, İmam Buhârî'nin İmam Mâlik'le İmam Şâfiî'nin ictihadlarını, istidlâllerini hürmetle takrîr ettik. Evet, İmam Buhârî'nin bu iki sâhib-i mezheb büyük imamın ictihadlarına iştirâkini hürmetle karşılarız. Yalnız hürmet değil, nefret hissettiğimiz bir cihet varsa, o da eimme-i mezâhibin a'lem ve akdemi olan bir İmamın, ilmî şahsiyetini hiçe sayarak (bâzı benî âdem demiştir ki) diye ism-i cins ile anılması sonra muhâlifinin hatır ve hayâlinden geçmiyen bir vech-i istidlâl ortaya koyup sonra da dönüp çürütmesi, en sonu bir de tenâkuz dolapları çevirmesidir. İmam Buhârî'nin, iki sâhib-i mezhebin ictihadlarına iştirâk ve müzâhareti ne kadar şâyân-ı ihtirâm ise, bu da o nisbette çirkindir. Erkân-ı dînin bir rükn-i mühimmi olan Ebû Hanîfe Hazretlerini "*eyyühe'n-nâs*" sırasına tenzîl etmek çok büyük bir cür'ettir.

Bu ihtilâfı böyle uzun boylu teşrîh ve îzâh edişimiz, zât-i mes'eleyi yâni mâdenin defîne mâhiyetinde olup olmadığı mes'elesini tedkîka ma'tuf değildir. Çünkü bu, hayâtî mevkiinden bu gün ilmî ve târihî tedkik zemînine geçmiş bir mes'eledir. Bizim burada uzun süren îzâhımızın asıl hedefi, Buhârî'nin İmam Ebû Hanîfe'ye karşı ta'rîzindeki isâbetsizliği, haksızlığı ortaya koymaktır. İmam Buhârî'nin *Câmi-i Sahîh*'inin bir kaç yerinde –ki, bu birincisidir– İmâm-ı A'zam'ın nâm-ı bülendini (وقال بعض الناس) diye andığı ehl-i ilim arasında ma'lûm olan bir mes'eledir. Fakat her işitenin tedkîka vaziyeti müsâid olmıyabilir. Bu cihetle fazla îzâhımızda ma'zur görüleceğimizi ümid ederiz.

ŞİMDİ EBÛ HANÎFE HAZRETLERİ LİSÂNINDAN CEVAB VERECEĞİZ:

EVVELÂ: İmam Buhârî'nin İmam Şâfiî nâmına Câhiliyet defînesi demek olan rikâzın azından da çoğundan da humüs harc lâzımdır, demesi muhtâc-ı tashihtir. İbn-i Münzir'in nakline göre, bu kavil, İmam Şâfiî'nin kavl-i kadîmidir. İmam Şâfiî'nin kavl-i cedîdi ise rikâz, nisâb-ı zekâta bâliğ olmadıkça harca tâbi' değildir, sûretindedir. İmam Buhârî'nin İmam Mâlik'ten ta'lîkı da muhtâc-ı tashîhtir. Ebû Ubeyd'in *Kitâb-ı Emvâl*'indeki rivâyetine göre, İmam Mâlik: mâden, mezrûat mesâbesindedir. Hasad zamânı mezrûattan nasıl zekât alınırsa, maâdinden de o sûretle zekât alınır, demiştir. Hubûbâtın İmam Mâlik'e göre nasıl nisâb-ı zekâtı varsa maâdinin de nisab île harca tâbi' olması îcâb eder. Binâenaleyh İmâmeyn nâmına ylenen: rikâzın azında da, çoğunda da zekât vâcibtir, sözü bu sûretle tashîh edilmelidir.

SÂNİYÂ: Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'in maâdinin her iki yüz dirhemden beş dirhem harc aldığına dâir İmam Buhârî'nin ta'lîkı, Ebû Ubeyd'in *Kitâb-ı Emvâl*'indeki Sevrî'nin Abdullāh İbn-i Ebî Bekr İbn-i Amr İbn-i Hazm tarîk-ı rivâyetine göredir. Halbuki Beyhakî'nin Saîd İbn-i Arûbe ve Katâde tarîkıyle Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz'e vâsıl olan rivâyet tarîkında halîfe-i müşârün-ileyhin mâdeni rikâz menzilesinde addederek humüs harc aldığı rivâyet edilmiştir. Hasen-i Basrî'nin ictihâdı da yalnız zâtına münhasır bir ictihadtır. Seleften hiç bir kimseden nakl edilmemiştir.

SÂLİSÂ: Buhârî'nin hadîsi bâbı ki, en kuvvetli delîl budur. Ve bunun: (والمعدن جبار و فى الركاز الخمس) fikrasıdır. Şârih Kirmânî: "*Bu fıkrada rikâz, mâden üzerine atf edilmiştir. Ve ikisinin arası vâv-ı fâsıla ile tefrik kılınmıştır. Binâenaleyh mâden ile rikâz başka başka şeylerdir. Bu cihetle Buhârî'nin bu hadîsi, rikâzda humüs harc vâcib olduğuna delâlet eder, mâdende değil*" demiştir. Kirmânî'nin bu sûret-i istidlâli çok doğru olabilirdi. Fakat Kirmânî bir hadîs hıfz etmiş, bir çoklarını unutmuştur. Şimdi biz de Kirmânî'ye hatırlatarak âtîdeki ahâdîs ve ahbâr-ı şerîfeyi daha vâzıh ve sarih birer delil olarak İmam Ebû Hanîfe nâmına îrâd edeceğiz: Biz de maâdinin rikâz olduğunu isbâta çalışacağız:

1) Beyhekî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhü anh*'e muttasıl olan bir senedle rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz: الركاز ١)

« الذهب الذى ينبت بالارض = *Rikâz, kürre-i arz ile birlikte yaratılan altın mâdenidir*) buyurmuştur.

2) Yine Beyhekî'nin, silsile-i isnâdının başında İmam Ebû Yûsüf bulunan ve Ebû Hüreyre'ye muttasıl olan bir senedle rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— (فى الركاز الخمس = *Rikâzda humüs nisbetinde harc vâcibtir*) buyurmuş. Hazır bulunan Ashâb-ı Kirâm tarafından:

— Rikâz nedir? Yâ Resula'llāh! diye sorulduğunda Resûl-i Ekrem:

— Rikâz, ol altındır ki, Cenâb-ı Hak kürre-i arzı yarattığı zaman bu mâdeni de berâber yaratmıştır, diye cevab vermiştir. Şârih Aynî'nin dediği gibi bu iki nas, gayet sarih olarak rikâz, mâden demek olduğunu i'lân ve i'lâm eylemektedir.

3) Dâre Kutnî'nin Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyetinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* rikâzı, « الركاز المعدن الذى ينبت على وجه الارض» = *Rikâz, yeryüzünde yaratılan mâdendir*) diye târif buyurmuştur ki, bu da iki evvelkiler derecesinde vâzıhtır.

4) Humeyd İbn-i Zencûye *Kitâbü'l-Emvâl*'inde Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'in mâdeni rikâz addettiğini ve mâdende humüs harc vâcibtir, dediğini rivâyet etmiştir.

5) Zührî'nin mezhebi de Hazret-i Alî'ye muvâfık olduğu *Kitâb-ı Emvâl*'deki rivâyetler cümlesindendir.

6) Beyhekî'nin Mekhul'den rivâyetine göre, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* de mâdeni rikâz mesâbesinde addederek humüs derecesinde vergi alırmış.

RÂBİÂ: İmam Buhârî ma'denden mahsul alınmağa başlayınca (اركز المدن) denildiği için Ebû Hanîfe mâden, rikâzdır, demiş, diyordu. Şârih Aynî'nin beyânı vechile ne İmam Ebû Hanîfe, ne de Süfyân-i Sevri ile Evzâî, hattâ ne de evlâd-i Arab'dan bir ehl-i lisan böyle (اركز المدن) dememiştir, (اركز الرجل) demek müteâreftir. Şârih İbn-i Battal: "*Ebû Hanîfe, Sevrî ve başkaları "mâden rikâz gibidir" demişlerdir. Arablar arasında mâden ocağından altın parçaları çıkmağa başlayınca :* (اركز الرجل) *denilmesiyle ihticâc etmişlerdir*" demiştir. İbn-i Battal'ın bu ihbârı, sâhib-i *Ayn*'in, Ebû Ubeyd'in bu cümlenin mahall-i isti'mâli hakkındaki ma'lûmâtına istinâd ediyor. İbn-i Esîr de *Nihâye*'sinde: mâden ile rikâz

bir şeydir. İkisinin de medlûlü bir olduğu bilinince Ebû Hanîfe hakkındaki teşnîin butlânı sâbit olur, demiştir.

HÂMİSÂ: İmam Buhârî'nin İmam Ebû Hanîfe'ye tenâkuz isnâdı da yanlıştır. Buhârî'nin isnâd ettiği tenâkuzu, bir daha tasvîr edelim: İmam Ebû Hanîfe evvelâ: "*Mâdende humüs nisbetinde harc vâcibtir. Zîrâ mâden rikâzdır*" demiş. Sonra da: "*rikâzı saklayıp humüs harc vermemekte beis yoktur*" demiş; rikâz ise mâdene de şâmil olduğundan mâdende harc vermemek câizdir, demiş oluyormuş. Evvelâ vücub sâniyen cevaz iddiâsı tenâkuz imiş.

Bu tenâkuz iddiâsı da bilâ-reviyyetin ortaya konmuştur. Mes'e-lenin esâsı şudur: Tahâvî, Ebû Hanîfe'den hikâye ederek: "*Bir kimse bir rikâz, bir defîne bulsa bunun humsünü fukarâ ve muhtâcîne kendi eliyle dağıtsa, yâhud kendisinin fakr ü ihtiyâcı olsa da humsü de kendisi için hıfz etse câizdir*" demiştir. Sonra da Tahâvî, sâhib-i mezhebin bu kavl ü ictihâdının sebebini beyân ederek: "*İmam Ebû Hanîfe, fakîr olan kimse, kendisinin bu fey' ü harcın masârifi cümlesinden olduğunu hisâb ederek humüs harcın da nefsine hasr ü tahsîsinde beis görmemiştir*" demiştir.

Demek ki, Ebû Hanîfe'nin ictihâdı doğrudur. Yanlış anlaşıl-mıştır.

وكم من عائب قولاً صحيحاً و آفته من الفهم السقيم

Sahîh-i Buhârî'nin en benâm ve güzîde Şârihleri İbn-i Battal ve ondan naklen Kirmânî, bu tenâkuz isnâdına kadar, Buhârî'nin peşinde yürüyerek yukardaki bütün istidlâllerini ve i'tirazlarını mü-ellifin arzusu dâiresinde şerh ve îzâh ettikleri halde bu tenâkuz isnâ-dını hiç doğru bulmamışlar, ve: "*Bu da çok fazladır, teassüftür, hak yoldan çıkmaktır*" demişlerdir.

Bir de beyne'l-eimme haracın filhal verilip verilmemesi ihtilâflı bir mes'eledir. İmam Ebû Hanîfe'nin bu kavlindeki maksadı, derhal vermek vâcib değildir, bir havl geçinceye kadar hıfz etmekte beis yoktur, demek olabilir. Nasıl ki İmam Ahmed İbn-i Hanbel'-in mezhebi de böyledir. Mâdenin istihsâlinden sonra vergi için bir sene geçmesi lüzûmuna kāildir. İmam Ebû Yûsüf ile İmam Muham-med havle lüzum yoktur, hemen humüs derecesinde resmini vermek îcâb eder, demişler. İmam Mâlik'le İmam Şâfiî de fevri iltizâm etmişler. Fakat humsü değil, zekât gibi rub'u öşür vâcib olduğunu müdâfaa etmişlerdir. Hiç şübhesiz ki bu fevrîlik da'vâ ve ictihâdı:

(لا زكاة فى مال حتى يحول عليه الحول = *Hiç bir malda o mala mâlik olduktan sonra kamerî bir sene geçmedikçe zekât vâcib değildir*) hadîs-i şerîfine muhâliftir[1].

Bu hadîsten müstefâd olan ahkâmı yukarıda icmâlen bildirmiştik, Şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de sekiz vech ile îzâh etmiştir. 1) Behâyimin cinâyet ve zararları, 2) Kuyu hafrinden mütevellid zararlar, cinâyetler, 3) Rikâzın humüs resme tâbi' olduğu, 4) Maâdinin envâı, 5) İstihsâl olunan cevâhirin azından, çoğundan resim lâzım olup bir nisab ile mukayyed olmadığı, 6) Rikâzın mekânına taallûk eden ahkâm, 7) Rikâzı keşf edip bulanın müslim, gayr-i müslim harbî olmasına taallûk eden ahkâm, 8) Masrıfı hakkındaki ictihadlar. Bunlar fıkıh kitablarında mazbut ve mufassal bulunduğundan sarf-ı nazar ediyoruz.

747. عَنْ أَبِى حُمَيْدٍ السَّاعِدِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِى سُلَيْمٍ يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ.

TERCEMESİ

Ebû Humeyd-i Sâidî *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Esed kabîlesinden İbn-i Lûtbiyye denilen birisini Benî Süleym'in sadakaları(nın tahsîli) ne âmil tâyin buyurmuştu. İbn-i Lûtbiyye (vazîfeden) geldiğinde Resûlullāh'a hisab verdi.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî Cum'a bahsinin mufassal ve muhtasar iki yerinde zikr etmiştir. Bu eserin üçüncü cildinde (502 numara ile tercemesi geçen rivâyet bunun gibi en kısasıdır. Orada yalnız Resûl-i Ekrem'in bu hitâbelerine Allāh'a hamd ve senâdan sonra: (اما بعد = *Emmâ ba'dü*) ile başladığı bildirilmişti. Resûl-i Ekrem bu adamla

[1] Ebû Hüreyre hadîsinin devâm eden bu uzunca îzâhımızda başlıca me'hazimiz *Umdetü'l-Kārî*'dir. [C. 4, S. 453 ilâ 456].

nasıl hisab görmüş, hutbesinde ne buyurmuş, bunları ancak Hibe, Ahkâm, Terk-i Hiyel, Eymân, Nüzûr bahislerindeki rivâyetlerden öğreniyoruz. Bu rivâyetler arasında bâzı farklarla berâber meâlen yekdiğerinin ayni ve mufassaldır. Biz burada îzah maksadiyle Hiyel bahsinde (âmilin hiylesi) bâbındaki metni nakl ve terceme ediyoruz:

Ebû Hümeyd-i Sâidî Hazretleri diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Esed kabîlesinden İbn-i Lûtbiyye denilen birisini Benî Süleym'in sadakasını tahsîle memur etmişti. Bu adam îfâ-yi vazîfe edip avdet ettiğinde Resûl-i Ekrem bunu muhâsebe ederken İbn-i Lûtbiyye:

— Yâ Resûla'llāh! Şu sizin zekât malınızdır. Bu da benimdir, bana hediye verilmiştir, der. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* cevâben:

— (Acâyib?), Sen doğru bir adam isen? Babanın, ananın evinde otursaydın da sana hediye getirilir miydi? görseydin, buyurur. Sonra Resûlullāh Mescid-i Saâdet'e gelir. Öğle namazından sonra îrâd ettiği bir hutbesinde Cenâb-ı Hakk'ın varlığına ve birliğine şahâdet ve kendisini güzel sıfatlarla senâ ettikten sonra *(Emmâ ba'dü)* diyerek buyurur ki: vaktiyle ben içinizden birisini, Allāh'ın bana havâle buyurduğu bir işe tâyin etmiştim. Şimdi gelmiş bana hisab verirken (sıkılmadan): şu sizin zekât malınızdır, bu da benimdir, bana hediye verilmiştir, diyor. (Bu ne hal?). Bu adam babasının, anasının evinde otursaydı, kendisine bir hediye verilir miydi, yoksa verilmez miydi, bir kere görseydi. Hayâtım, kudretli elinde bulunan Allāh'a yemîn ederim ki, bir kimse hıyânet edip de Beytülmâl'den hakkından başka bir şey alırsa, muhakkak Kıyâmet gününde o adam çaldığı malı boynuna yüklenerek haşrolunur. Hem bir halde haşr olunur ki, çaldığı hayvan deve ise musîbet-zede develer gibi inliyerek; eğer sığır ise avaz avaz bağırarak; koyun ise şiddetle feryâd ederek Arasat meydanına gelir.

Bundan sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mübârek elini koltuk altı görülene kadar kaldırarak üç defa: Yâ Rab! Emirlerini teblîğ ettim mi?, Emirlerini teblîğ ettim mi, buyurdu[1].

---

[1] روى البخارى عن ابى حميد الساعدى رضى الله عنه قال: استعمل رسول الله صلى الله عليه وسلم رجلا على صدقات بنى سليم يدعى ابن اللتبية فلما جاء حاسبه. قال: هذا مالكم و هذا هدية. فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم: فهلا جلست فى بيت ابيك و امك حتى تأتيك هديتك ان

Ben bunu gözümle gördüm. Bu hutbeyi de kulağımla işittim. Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* de benimle berâber işitti. Ona da sorunuz!.

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de bu bâbtaki unvânı: "Allāhu Teâlâ'nın (و العاملين عليها = *Sadakāt, zekât âmilleri için de bir haktır*) kavl-i şerîfi ile zekât âmillerinin devlet reisi olan İmam ile muhâsebeleri hakkındaki ahkâma dâir hadîsleri muhtevîdir" sûretindedir. Bu kavl-i şerîfin mensûb olduğu âyet-i kerîme: *(Zekâtlar ancak [yoksullar, geçimsizler, zekât memurları, müellefe-i kulûb, mükâtebler, borçlular, Allāh yolundaki gāzîler, yolda kalmışlar] içindir. Bu sûret, Allāh tarafından farz-ı kat'î kılınmıştır. Allāh herkesin derece-i istihkākını bilir, her hakkı lâyık olana verir)* meâlindeki Tevbe Sûresi âyetlerindendir[1].

(TENBÎH): Buraya kadar Kitâbü'z-Zekât'ın her mevzûuna dâir îzâh ettiğimiz hadîs-i şerifler delâletiyle temâs etmiş bulunuyoruz. Zekât bahsinin yalnız masraf kısmı kalmıştı. İmam Buhârî'nin, masârif-i zekâtın üçüncü maddesini teşkîl eden zekât memurları münâsebetiyle âyet-i kerîmede ta'dâd buyurulan sekiz masraf maddelerini birer birer mutâlâa edeceğiz:

Bunlara takdîmen şunu da bildirmek isteriz ki, âyet-i kerîmede sadakāt ile murad, zekât-i mefruzdur. Sadaka-i tetavvu' yâni nâfile sadaka değildir.

Sadakāt, sadakanın cem'idir. Sadaka, ağniyânın malından bir mikdârını ayırıp Allāh rızâsı için muhtaçlara vermektir. Ve bu vergi temlik sûretiyledir. Cenâb-ı Hakk'a sadâkat mânâsından me'huzdur. Bu cihetle sadaka vermekten ibâret olan tasadduk kelimesinin medlûlü taharriy-yi sıdk u ihlâs, demek olur.

Bu âyet-i kerîmede sadaka, zekât-i mefruzdan ibâret olup bunun da yukarıda her birisini bahs-i mahsûsunda îzâh ve tafsîl etti-

---

كنت صادقا. ثم خطبنا فحمد الله و اثنى عليه ثم قال اما بعد فانى استعمل الرجل منكم على العمل مما ولانى الله. فيأتى فيقول: هذا مالكم و هذا هدية اهديت لى. أفلا جلس فى بيت ابيه و امه حتى تأتيه هديته. و الله لا يأخذ احد منكم شيأ بغير حقه الا لقى الله يحمله يوم القيامة. فلا اعرفن احد منكم لقى الله يحمل بعيرا له رغاء او بقرة لها خوار او شاة تيعر. ثم رفع يديه حتى رؤى بياض ابطيه يقول: اللهم هل بلغت. بصر عينى و سمع اذنى. و فى رواية: اللهم هل بلغت، اللهم هل بلغت ثلاثا. و فى رواية ابو حميد: و قد سمع ذلك معى زيد بن ثابت رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم فسلوه.

[1] انما الصدقات للفقراء و المساكين و العاملين عليها و المؤلفة قلوبهم و فى الرقاب و الغارمين و فى سبيل الله و ابن السبيل فريضة من الله و الله عليم حكيم [سورة توبه: آيت ٦٠]

ğimiz vechile zekât-i nukud, zekât-i sevâim ve ganâim, zekât-i hubûbât ki öşür, zekât-i maâdin gibi muhtelif ve müteaddid nevi'leri bulunduğu için cemi' sîgasiyle vârid olmuştur.

GANÎ, FAKÎR, MİSKÎN:

Fakr ü gınâ mütekābil mutalâa edilen mefhumlar olduğu için âyet-i kerîmedeki (الفقراء و المساكين) kavl-i şerîfiyle maksûd olan fakirleri, miskînleri îzâh edebilmek için ibtidâ gınâyı ve ganîyi mutalâa etmek zarûrîdir. Yukarıda husûsî bir unvân ile gınânın şerîat nazarında üç nev'i bulunduğunu, ve her nev'i müstenedün ileyhi olan ahâdîs-i şerîfe ile îzâh etmiştik. Burada onları tekrâr etmiyerek fıkhî ahkâm ile îzâh edeceğiz:

(غنا = *gınâ*) meksûr ve maksûr olarak lûgaten baylık ve zenginlik demektir. Şerîatte zenginliğin üç nev'i bulunduğundan her nev'in kendisine âid husûsî târifleri vardır. Bu nevi'ler, şunlardır: 1) Sâhibine zekât vâcib olan gınâ, 2) Sâhibine zekât haram olan gınâ, 3) Sâhibine sadaka istemek haram olan gınâdır.

ZEKÂTI ÎCÂB EDEN GINÂ: Hâcet-i asliyyeden fazla nemâlı ve kârlı maldan nisâba mâlik olmaktır. Bunun sâhibi birinci sınıf ganî sayılır. Bu servetten zekât vermekle mükellef olur.

ZEKÂTI HARAM KILAN GINÂ: Hâcet-i asliyeden fazla nemâ ve kâr getirmeyen maldan iki yüz dirhem gümüş değerinde eşyâya mâlik olmaktır. Bunun sâhibi de ikinci sınıf ganî addolunur. Bu nevi' zenginler zekât ile mükellef değildir. Yalnız sadaka-i fıtır vermekle, kurban kesmekle mükelleftir. Bu gınânın en mühim bir hikmeti de sâhibinin zekât almasının haram olmasıdır.

SADAKA İSTEMEĞİ HARAM KILAN GINÂ: Hâcet-i asliyeden fazla akşamlı, sabahlı bir günlük kendisinin ve âilesinin nafakasına kâfî mikdar rızka mâlik olmaktır.

Hâcet-i asliyeyi Kerhî *Muhtasar*'ında: "*ev, ev eşyâsı, at, hizmetçi, silâh, kitab gibi vücûdu zarûrî olan levâzım-ı medeniye olarak ta'dâd edip bu eşyâya mâlik olan kimseye zekât vermekte beis yoktur. Bu nemâsız maldan böyle zarûrî lâzım olanlardan fazla iki yüz dirhem kıymetinde yine nemâsız eşyâya mâlik olan kimseye sadaka alması haram olur*" demiştir. Hasen-i Basrî'den rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh hazretleri yukarıda saymış olduğumuz eşyâdan on bin dirheme mâlik olanlara Ashâb-ı Kiram zekât verirlerdi, demiştir.

Fetvâ kitablarında: "*dükkânları, akarları olup da bunların geliri kendisine ve âilesinin geçimine yetişmeyen kimse fakîr addolunarak bu kimsenin İmam Muhammed'le Züfer'e göre, sadaka ve zekât alması halâldır. İmam Ebû Yûsuf'e göre haramdır*" deniliyor. Buna kıyâsen de tarlası, bağı olup da bunların geliri kendisini ve âilesini geçindirecek mikdarda olmazsa bu kimsenin de İmam Muhammed ve Züfer'e göre zekât almasında bir beis yoktur.

Yine böyle evinde bir ay yetişecek mikdarda ve iki yüz dirhem kıymetinde erzâkı olsa bunun da zekât alması câizdir. Bu erzâkı bir sene yetişecek miktarda olursa, bâzı ulemâ bunun alması haramdır, demişlerse de bâzıları hillinc kāil olarak şöyle istidlâl etmişlerdir: Bu bir senelik erzak, nemâ ve ziyâdeyi kābil olmadığından sarfa mahkûm ve ademe mülhaktır. Sonra Resûl-i Ekrem'in Ezvâc-i Tâhirât'ın bir senelik erzâkını iddihâr ettiği rivâyet edilmiştir. Hanefî İmamlarının Hanefî kitablarında nakl olunan akvâl ve ictihadları bunlardır.

İmam Mâlik Hazretleri de elli dirhem gümüş kıymetinde bir mala mâlik olan kimse için zekât almak halâl olmadığı gibi başkasının vermesi de mübah değildir, demiş ve Alî, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anhüm*'den naklolunan şu kavilleriyle ihticâc etmiştir: Elli dirhem gümüşü, yâhud bu kıymette başka bir malı olursa o kimseye sadaka haramdır, müşârün-ileyhim hazarâtının bu kavilleri bu bâbda nastır, demiş. Fakat İmam Mâlik'in bu rivâyeti sadaka almanın hurmeti hakkında değildir. Tese'ülün hurmetine dâirdir[1].

Ganî ve gınâ hakkındaki şu îzâhâtımızdan zekât verilmesi câiz olmıyan fakîrin de mânâ-yi şer'îsi lâyikıyle anlaşılmış bulunuyor. Hulâsa olarak âyet-i kerîmedeki:

(فقراء = *Fukarâ*), fakîrin cem'idir. Fakîr, yoksulluk mânâsına olan (فقر = *Fakr*) dan me'huzdur. Fakîr de lûgaten: yoksulluk çeken muhtac ve gedâ, demek olur. Zekât verilmesi ve onun da alması câiz olan fakîr: havâyic-i asliyesinden fazla ve fakat kendisinin ve âilesinin geçinmesine gayr-i kâfî dünyâlığı olan kimsedir.

(مسكين = *Miskîn*) ise, hiç bir mala mâlik olmıyan muhtactır. Bu derecedeki fakr ü ihtiyac, sâhibini çökertip şuursuz, hareketsiz bî-

---

[1] *Bedâyi'*: C. 2, S. 48.

mecâl bir hâle koyduğu için bu derece düşkün insanlara miskîn denilmiştir. Binâenaleyh miskînin vaziyeti fakîrden daha düşkündür. O bî-çâre (مسكينا ذى متربة = *toprak döşenmiş bir gedâ*) dır. Fakîrde az, fakat gayr-i kâfî bir mala mâlikiyet vardır. Hattâ (* يحسبهم الجاهل اغنياء من التعفف = *afîf olduklarından kimseye arz-ı ihtiyâc etmediklerinden dolayı bir kısım fukarâyı, bunların iç yüzünü bilmiyenler zengin sanırlar*) buyurulmuştur. Miskînde bu da yoktur. Bu sebeble *Hidâye*'de fakîr, az bir şey'e mâlik olan kimsedir; miskîn de, hiç bir şey'e sâhib olmıyandır, diye tefrik edilmiştir. İbn-i Esîr'in *Nihâye*'de beyânına göre, fakîr ile miskîn arasındaki fark budur. Ve bu fark İmam Ebû Hanîfe mezhebidir. İmam Şâfiî'ye göre bunun ma'kûsüdür[1] yâni miskîn az, gayr-i mikdarda bir mala mâlik olandır. Fakîr, hiç bir mala mâlik olmıyandır. Kavl-i evvel, selefin umûmundan menkuldür. Ve daha doğrudur *[İbn-i Âbidîn]*.

Binâenaleyh beytülmâl bütçesinin vâridat kısmında mevzû' bulunan nukud, ticâret, arâzî, ganâim, sevâim, maâdin, defâin "*sadakaları = vergileri*" nin masraf kısmındaki ilk müstehıkları, bu fakîrler ve bu miskînlerdir. Yukarıda bildirdiğimiz vechile «وفى اموالهم حق للسائل و المحروم» = *Bu fakîrlerden ve bu miskînlerden gerek isteyebilenlerin gerek iffeti mâni' olup da istemiyenlerin, zenginlerin mallarında muayyen hakları vardır*). Hem bu hak, Allâhu Teâlâ'nın bahşettiği bir haktır, bir hakk-ı mevhûbtur. Fakîr ve miskînin bizâtihî kazandığı bir hakk-ı mükteseb değildir. Bunun için ilhah ve ısrâr ile zenginden istemeleri haram kılınmıştır. Sonra zekât, âmir-i i'tâ olan Cenâb-ı Hak tarafından verilen bir hakk-ı mevhûb olduğu için zenginin fakîre, miskîne menn ü ezâsı da haram kılınmıştır. Yukarıda Kitâbü'z-Zekât'ın baş tarafında tafsîl ettiğimiz vechile hiç bir din, hiç bir medeniyet-i fâzıla İslâm dini kadar ictimâî yardımı böyle bir hak olarak kabûl etmemiş ve fakîrin, zenginin mukābil vaziyetlerinde bu derece fazîletli bir münâsebet te'sîsine muvaffak olmamıştır.

Fakîr ile miskîn masârif-i zekâtın iki sınıfı olduğunda beyne'l-eimme hiç bir muhâlefet kayd edilmemiştir. Âyet-i kerîmede vâv-ı atf ile vârid olması, ma'tûf ile ma'tûfun-aleyh arasında mugāyeret iktizâ eder. Fakat zekâtta mu'teber olan bu mugāyeret vasıyyet, vakıf, nezir gibi hususlarda da cârî midir? Bu cihet ihtilâf-ı nazarı mûcib

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 273

[1] *Nihâye:* C. 3, S. 335.

olmuştur: Ebû Hanîfe Hazretleri bunlarda da fakîr ile miskîn iki müstakil sınıftır, demiş. İmam Ebû Yûsuf bunun ikisini zekâttan başka hususlarda bir sınıf addetmiştir. *Gāyetü'l-Beyân*'da Ebû Hanîfe Hazretlerinin ictihâdı kavl-i sahihtir, denilmiştir. Semere-i hilâf şu mes'elede tezâhür eder: Birisi sülüs malını Zeyd'e, fukarâya, mesâkîne vasıyyet ve yâhud vakf etse, İmâm-ı A'zam'a göre, bu sülüs mal üç pay edilerek her birisine birer hisse verilir. Ebû Yûsuf'e göre ikiye ayrılır, yarısı Zeyd'e, yarısı da fakîrlere, miskînlere dağıtılır [*İbn-i Âbidîn*].

Zekâtın teşrîinden gāye, munhasıran fukarâ ve mesâkînin ferdî ve âilevî ihtiyaclarının tehvînidir. Sekiz sınıfın diğerlerinde de bu gāye bi'l-vâsıta ve bilâ-vâsıta istihdâf edilmiştir. İslâm dîni kendi câmiası içinde, aç bir din kardeşinin bulunmasını istemiyor. Mâlî vecîbeler içinde, vâridat büdçesinin en sağlam ve mükellefin ihtiyârına bırakılmıyarak tahsîli zarûrî olan bir maddesi zekâttır. Bunu da dînimiz fukarâ-yi müslimîne tahsîs etmiştir. (686) numara ile terceme ettiğimiz Muâz İbn-i Cebel hadîsinde zekâtın yalnız müslümanların ağniyâsından alınıp yine yalnız müslümanların fakîrlerine verilen bir farîza-i muhkeme olduğunu görmüştük. Nezir, keffâret gibi zekâtın gayri vecâib-i mâliye ile ihtiyâra tâbi' olan nâfile sadakalarda böyle bir husûsiyet yoktur. Bunlar, zimmî vatandaşların fakîrlerine de verilebilir. Mümtehine Sûresinde («لا ينهاكم الله عن الذين لم يقاتلوكم فى الدين و لم يخرجوكم من دياركم الآيه» = *Allāh sizi, – dinde sizinle mukātele ve muhârebe etmiyen ve sizi vatanınızdan çıkarmıyan müşriklere birr ü ihsandan ve onlara adl ile muâmeleden– men' etmez. Allāh her hususta icrâ-yi adâlet edenleri sever*) buyurulup gayr-i muhârib zimmîlere karâbet-i vataniyyeye riâyet edilerek birr ü ihsân edilmesi mübah kılınmıştır. Bu da son derecede insânî ve ahlâkî bir medeniyet örneğidir.

Fakat gayr-i müslim fukarânın nezir, keffâret gibi zekâtın gayri vecîbelerle, yâhud mendub birr ü ihsanlarla terfîh edilmelerinin cevâzı yalnız zimmîlere, gayr-i muhârib küffâra mahsus ve munhasırdır. Harbîlere gelince, bunlar hakkında da * (انما ينهاكم الله عن الذين قاتلوكم فى الدين الآيه) = *Dinde sizinle mukātele eden ve sizi vatanınızdan çıkaran muhâriblere karşı da birr ü ihsandan, müsâmehadan Allāh sizi kat'î sûrette nehyeder*" buyurulmuştur. *Gāyetü'l-Beyân*'da sadaka vâcib olsun, mendûb olsun muhâribe sadaka vermek câiz olmadığında ulemânın ittifâkı bulunduğu

* Sûre: 60 (Mümtahine), âyet: 9

bildirilmiştir. *Nihâye*'de bu âyet-i kerîmedeki nehy mutlak olduğu için müste'mene de şâmildir, denilmiştir[1].

(و العاملين عليها = *zekât işinde çalışanlar da*) zekât gelirinin üçüncü bir masrıfıdır. Lisân-ı fıkıhta sâî denilen bu âmiller, zekât ahzına memur tahsildarlar ve lüzûmu olan sâir memurlardır. Bunlar da fukarâ hukūkunun cem' ü tahsîline hizmet ettikleri için yalnız amellerinin mükâfâtını alırlar. Beytü'l-mâl ve fukarâ hukūkiyle ilk temâsa gelen, halkın zengin sınıfiyle dâimâ münâsebette bulunan bu memurlar olduğu için bunların dürüst vazîfe görebilmelerini te'min maksadiyle Resûl-i Ekrem tarafından ellerine emvâl-i zekâtın mekādir-i şer'iyyelerini mübeyyin tâlimatnâmeler verilirdi. Alınacak malların ne âlîsi, ne de âdîsi alınmaması, alınacak ganâim ve sevâimde yaş farkı bulunursa tarz-ı telâfîsi gibi hususlar bu tâlimatnâmelerde birer birer ta'dâd ve teşrîh edilirdi ki, bilâhare bunlar fukahâ için birer merci-i fıkhî olmuşlardır.

Zekât memurları vazîfeden dönüp geldiklerinde bizzat Resûl-i Ekrem tarafından hisabları rü'yet edilirdi. Bunların hisablarında, tarz-ı hareketlerinde ufak bir aksaklık hissedilirse derhal mahzar-ı Ashâb'ta teşhîr edilirdi. Resûl-i Ekrem hukūk-ı fukarâyı sıyânette pek ziyâde kıskanç bulunurdu. Bu ciheti mevzûu-bahsimiz olan Ebû Humeyd-i Sâidî'nin görüp, işitip rivâyet ettiği İbn-i Lûtbiyye hadîsinde pek âşikâr olarak görüyoruz. Hukūk-ı nâsı ve hukūk-ı hazîne ve fukarâyı sıyânet için ihtiyâr edilen himmetler, bâzı nümûnelerini yukarıda gördüğümüz vechile en medenî ve hukūkî usullerdir. Bir milletin bekā ve inkişâfı mâlî ve adlî tekâmülüne bağlı olduğu düstûrunu, tatbîkat sâhasında görmek istiyen erbâb-ı ilim ve tedkîk, Asr-ı Saâdet vakāyiini mutâlâa etmelidir.

Bedâyiü's-Sanâyi'den naklen yukarıda bildirmiştik ki, emvâl-i zekât iki nevi'dir: emvâl-i zâhire, emvâl-i bâtınedir. Emvâl-i zâhire herkesin görüp, kime âid olduğunu bildiği koyun, sığır, deve, hubûbat gibi şeylerdir. Emvâl-i bâtıne kemiyyet ve keyfiyyeti yalnız sâhibince ma'lûm olan nukūd ile ticâret metâıdır. Asr-ı Saâdet'te gerek emvâl-i zâhire, gerek emvâl-i bâtıne, bu zekât memurları ma'rifetiyle cibâyet edilirdi. Ebû Bekr ve Ömer hazarâtının zamân-ı hilâfetlerinde de bu sûretle devâm etmiştir. Hazret-i Osmân zamânında

[1] *Bahr-i Râik:* C. 2, S. 259.

fütûhât-i İslâmiyye ilerlemiş ve Medîne bir mahzen-i servet ve ticâret hâline gelmişti. Hâriçle münâsebât-i ticâriyye çok ilerlemişti. Halkın nukûd ve emvâl-i ticâriyyesini mürâkabe ederek mikdâr-ı zekâtını sıhhat ve isâbetle tâyin etmek hakîkaten güçleşmişti. Bu sebeble Halîfe-i müşârün-ileyh tarafından emvâl-i bâtınenin zekâtını tâyin ve ihrâc etmek keyfiyeti mal sâhiblerinin ihtiyârına bırakıldı. Herkes emvâl-i bâtıneden mâlik olduğu malını kendi hisâb ve zekâtını kendi edâ etmeğe başladı. O zamandanberi de her müslüman emvâl-i bâtıne zekâtını kendisi hisâb ve edâ edegelmiştir. Emvâl-i bâtınenin zekâtı husûsunda mal sâhibleri, hükûmetin zımnî birer vekîli demek oluyordu.

(مؤلفة قلوب = *Müellef-i kulûb*), gönülleri İslâm'a ısındırılan ve pekleştirilen kimseler, demektir. Beytülmâl büdcesinin masraf kısmına âid sekiz maddesinden birisini de bu Müellife-i kulûb teşkîl ediyordu. *(Târih-i Fıkıh)* nâm eserimizde Müellife-i kulûb hakkında *Bedâyi*'den naklen şu îzâhâti yazmış bulunduğumuzdan, oradan naklediyoruz:

Müellife-i kulûb, rüesâ-yi Kureyş ve sanâdîd-i Arab'tan bâzı kimselerdir ki, Ebû Süfyân İbn-i Harb, Safvân İbn-i Ümeyye, Uyeyne İbn-i Hısn-i Fizârî, Ekra' İbn-i Hâbis, Abbâs İbn-i Mirdas, Mâlik İbn-i Avf onlardandır. Bunlar, kendi kavimleri arasında nüfûz, kuvvet, şevket ve etbâ-ı kesîre sâhibi idiler. Bâzıları hakîkaten müslüman olmuştu. Bâzıları zâhiren müslüman olup hakîkatte münâfıklar zümresinde dâhil bulunuyordu. Üçüncü bir kısmı da küffâr-ı müsâlimîn idiler. Resûlullâh bunlara sadakâttan hisse verirdi. Bu sûretle müslümanların gönlü bu sâhib-i şevket kimselerden rencîde olmayıp mutayyeb olduğu gibi bunların gönlünde de İslâm muhabbeti takrîr ve tesbit ediliyordu. Sonra henüz İslâm olmıyan sâir Arab rüesâsı da dîn-i İslâm'ı kabûle teşvîk olunuyordu. Henüz dîn-i İslâm'a ısınmamış bir kısmının da te'lîf-i kulûbüne çalışılıyordu. Resûl-i Ekrem'in bu hüsnü muâmelesinin pek büyük te'sîri görülmüştür. Ve hakîkaten bunların pek çoğu bilâhare dîni bütün müslüman olmuşlardı. Nitekim Safvân İbn-i Ümeyye, Resûl-i Ekrem'in bu ihsân ve atıyyelerinin gönlünde oynadığı rolü şu sözleriyle bildirmiştir: Bir kere Resûlullâh bana sadakâttan bir pay vermişti. O zaman zât-i Peygamberîleri, nazarımda en mebğuz bir kimse idi. Vaktâki bu yolda semâhat-i seniyyelerine devam buyurdular. Bu defa da zât-i Muhammedî bana en mah-

bub ve en mergub bir sîmâ olarak görünmeye başladı. Bâzı küffâr-ı müsâlimîne de zekât-i müslimînden bir hisse verilmesi, müslümanlara isâbet-i muhtemel olan mazarratlarını def'-ü tahfîf için idi.

İrtihâl-i Peygamberî'den sonra bunların zekâttan hisselerinin verilip verilmemesi husûsunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ta'bîr-i âharle İslâmiyet'in kendi nüfuzlarından istifâdesi matlub bulunan veya mazarrat kelimesi melhuz olan kimselerin te'lîf-i kulûbü için beytü'l-malden hisse verilebilir mi, verilemez mi? Bu cihet ulemâ arasında mühim tetkik zemîni olmuştur. Umûmiyetle İslâm âlimleri irtihâl-i Peygamberî'den sonra zekât malından bu namla Müellefe-i kulûbe hisse ayrılması infisâh etmiştir. Ne Sadr-ı İslâm'da verilmiştir ve ne de kurûn-ı mütcâkıbede verilmesi câizdir, demişlerdir. İmam Şâfiî'nin iki re'yinden birisi budur. Bir kısım ulemâ da Müellefe-i kulûb hissesi nassın muktezâsı vechile bâkîdir. Böyle bir lüzum hâlinde verilebilir, demişlerdir. İmam Şâfiî'den mervî olan ikinci bir kavl de böyledir. Sahîh olan ictihad, Cümhûr-ı ulemânın ictihâdıdır. Çünkü bu bâbta Ashâb'ın icmâı vardır. İrtihâl-i Nebevî'den sonra Ebû Bekr ile Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bunlara hisselerini vermediler. Ashâb'dan hiç birisi de Şeyhayn'e karşı hayır, verilmelidir, demedi. Şöyle ki:

İrtihâl-i Nebevî'den sonra Müellefe-i kulûbden bâzıları Hazret-i Ebû Bekr'e mürâcaat edip sehimlerine dâir ellerindeki hatların, fermanların tebdîlini istediler. Halîfe-i müşârün-ileyh tebdîlen yeni fermanlar verdi, sonra bunlar Halîfe'den aldıkları fermanların tenfîz-i ahkâmı için Hazret-i Ömer'e mürâcaat edip arz-ı keyfiyet eylediler[1]. Hazret-i Ömer bu fermanları ellerinden alıp yırttı, parçaladı. Ve dedi ki: Resûlullāh'ın zekât-ı müslimînden size bir sehim vermesi, sizi İslâm'a ısındırmak ve bu sûretle dîn-i İslâm-ı i'zâz eylemek maksadına mebnî idi. Bu gün ise Cenâb-ı Hak dînini i'zâz ve i'lâ buyurdu. Eğer İslâm üzere sâbit olursanız ne a'lâ. Şâyet sebât etmezseniz aramızı kılınç fasl eder.

Bunun üzerine bunlar Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e vardılar. Hazret-i Ömer'in bu muâmelesini arz ettiler. Ve: Siz mi Halîfesiniz, yoksa Ömer mi? dediler. Hazret-i Sıddîk da cevâben: Allāh dilerse Ömer de olur, buyurdu. Hazret-i Fâruk'un bu ha-

[1] Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anh*, Seyyidinâ Ebû Bekr'in kadısı idi.

reketi, iş bu kavli ve fi'lini inkâr etmedi. Sonra bu vâkıa Ashâb-ı Kirâm arasında da şâyi' olduğu halde bunlardan hiç birisi tarafından da red ve inkâr olunmamakla Müellefe-i kulûbün zekât hissesinden mahrûmiyeti hakkında icmâ' mün'akid oldu.

Ümmetin bu icmâı ile şu ilmî hakîkat sâbit oluyordu. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın bunlara sadakadan hisse vermesi, bunları İslâm'a ısındırmak ve müslümanları bunların sultasından korumak içindi. Bu sebeble bunlara lisân-ı Kur'an'da Müellefe-i kulûb denilmişti. O günü müslümanlar zaifti, kemiyyeti azdı. Bunlar ise kavî idi. Mühim bir çokluk arz ediyorlardı. Bu gün ise hamd olsun dîn-i İslâm izzet ve şevket iktisâb etmişti. Müslümanların sayısı çoğalmıştı. Müslümanlığın temeli rasânet ve metânet kesb etmişti. Buna karşı ehl-i şirk zelîl ve hakîr bir vaziyete düşmüştü.

Bir hükmü şer'î, bir mânâ-yi hâssa, bir sebeb-i mahsûsa istinâden sâbit olursa, o mânâ-yi hâssın, o husûsî sebeb-ü illetin zehâbı ile, o sebeb ve illetin ortadan kalkmasiyle hüküm de nihâyete ermiş oluyor. Her hüküm sebebi ile deverân ediyor. Sebebin zevâl ve intihâsiyle hüküm de zâil ve müntehî oluyor.

Bunun bir benzeri Resûl-i Ekrem Efendimiz'in birer lüzûm üzerine müşriklerle akd ettiği muâhedelerdir. Hakîkaten Resûl-i Ekrem ehl-i İslâm'ın azlığı, Müslümanlığın za'fı zamanlarında müşriklerin mazarratını def' ü tahfîf için bunlara müdârâda bulunarak bâzı muâhedeler akd etmişti. Cenâb-ı Hak İslâm dînini i'zâz ve i'lâ buyurduktan müslümanların kemiyet ve keyfiyetleri artıp şükûh ve şevketleri yükseldikten sonra bu hâlin devâmına hiç bir sebeb kalmamıştı. Hikmet-i vücûdu kalmayan bu muâhede sâhiblerinden ahidlerine riâyet edenleri müstesnâ olmak üzere hıyânet edenlerle ânî bir baskına uğratmak isteyenlerle kat'-ı münâsebet edildiği açık ve âşikâr olarak taraf-ı Risâlet'ten bildirilmişti. Artık bilâ-kayd ü şart şirk ile tevhîdin, müşriklerle müvahhidlerin umûmî mücâdelesi zamânı gelmişti. Berâe Sûre-i Şerîfesinin başından i'tibâren (فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم) kavl-i şerîfine kadar devâm eden beş âyet-i kerîmesinde bu kat'-ı münâsebet keyfiyeti bildirilmiştir[1]. Bu âyât-i kerîme meâlen şöyledir:

[Bu âyetler, Allāh ve Resûl'ünden sâdır olup ey mü'minler! Sizin (vaktiyle o) *muâhede yaptığınız müşriklere vâsıl olan mutlak bir berâet, bir tebâud,*

---

[1]. *Bedâyiü's-Sanâyi'*: C. 2, S. 45.

bir kat'-ı münâsebettir. Ey müşrikler! Şimdi siz yer yüzünde dört ay serbest gezebilirsiniz!. Şunu da iyi biliniz ki, (bu serbest zamânınızda) *siz, Allāh'ı âciz bırakacak* (bir kuvvet iktisâb edecek) *değilsiniz? Allāh her halde bütün kâfirleri rezîl ü rüsvây edecektir. Şu karar da Allāh ve Resûl'ünden sâdır olup Hacc-i ekber günü bütün insanlara vâsıl olan bir i'lâm ve i'lândır ki: artık Allāh ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Ey müşrikler! Eğer şirkten tevhîde rücû' ederseniz, bu intikal sizin için hayırlıdır. Yok aldırmazsanız, biliniz ki siz,* (küfürde sebât etmekle) *Allāh'ı âciz bırakacak değilsiniz. Habîbim! Allāh'ı ve Peygamber'i tanımayanlara elîm bir azâbın erişeceğini müjdele!. Ancak muâhede yapmış olduğunuz müşriklerden bilâhare size ahidlerinden hiç bir noktasını bozmamış, ve sizin aleyhinizde hiç bir düşmanınıza müzâheret etmemiş olanlar, müstesnâdır. Bunların ahidlerini, müddetleri hitâmına kadar tamâmiyle îfâ ediniz!. Her halde Allāh ahde vefâ eden müttakîleri sever. Bu haram olan aylar çıkınca, artık bu müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz! Yakalayıp hapsediniz! Ve geçitlerdeki bütün pusuları tutu* (p bunları gezdirmeyi) *niz. Bunlar, tevbe ederler ve namaz kılıp zekât verirlerse yollarını açınız. Çünkü Allah tevbekâr olanları mağfiret eder, tevbelerine sevab bahşeder]*[1].

Berâet ve Kat'-ı Münâsebet İ'lânının Ehemmiyeti:

Tevbe Sûresinin nüzûlü ve hacc mevsiminde umûmun müvâcehesinde i'lânı, İslâm târihinin siyâsî vakāyii arasında en mühimmidir. Hudeybiyye müsâlehasından, Mekke'nin fethinden de mühimdir. Bu sûrenin bütün âyetleri, İslâm'ın bir devr-i i'tilâya girdiğinin birer neşîdesidir. Terceme ettiğimiz beş âyette Tevhîd'in şirke en kat'î ve son darbesi indiriliyor. Bir berâet, bir kat'-ı münâsebet ve diplomatik bir tâbir ile beş maddelik bir ültimatomdan ibâret olan bu âyetlerden birincisi: Bu ültimatomun Allāh ve Resûlü tarafından müşriklere verildiğini bildiren bir ünvan mâhiyetindedir. İkinci âyette, va'desi ve târihi teblîğ ve i'lânından i'tibâren dört ay devâmı. Ve bu müddet

---

1 براءة من الله و رسوله الى الذين عاهدتم من المشركين ● فسيحوا فى الارض اربعة اشهر و اعلموا انكم غير معجزى الله و ان الله مخزى الكافرين ● و اذان من الله و رسوله الى الناس يوم الحج الاكبر، ان الله برئ من المشركين و رسوله، فان تبتم فهو خير لكم، و ان توليتم فاعلموا انكم غير معجزى الله و بشر الذين كفروا بعذاب اليم ● الا الذين عاهدتم من المشركين ثم لم ينقصوكم شيأ و لم يظاهروا عليكم احدا فأتموا اليهم عهدهم الى مدتهم ان الله يحب المتقين ● فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين حيث وجدتموهم و خذوهم و احصروهم و اقعدوا لهم كل مرصد، فان تابوا و اقاموا الصلاة و اتوا الزكاة فخلوا سبيلهم، ان الله غفور رحيم [سورة توبه : ٥ - ١]

zarfında tam bir serbestî bahş edildiği bildiriliyordu. Üçüncü âyette Allāh ve Resûlullāh'ın müşriklerden tebâud ve kat'-ı münâsebet ettiklerinin büyük bir hacc gününde nâsa i'lân edildiği muharrerdi. Artık müşrikler için bu dört ay zarfında düşünüp taşınarak ya tevbekâr olup İslâmiyet'i kabûl etmeleri, yâhud da ölümü göze almaları bildiriliyordu. Dördüncü âyette ahde vefâkâr olan ve müslüman düşmanlarına müzâheret etmemiş bulunan müşriklerin bu berâet-nâme ahkâmından müstesnâ oldukları ve bunların muâhede müddeti hitâmına kadar ahidlerine riâyet edileceği haber veriliyordu. Beşinci âyette de bu müddetin hitâmında bu müşrikler nerede bulunurlarsa hemen yakalanıp öldürülecekleri yâhud habs edilecekleri, müslümanlar tarafından yollardaki bütün mevâkı-i mühimme tutularak kendilerinin serbest seyr ü seyahatlerine müsâade edilmeyeceği, ele geçirilenlerden tevbe edip namaz kılan, zekât verenlerin salıverileceği i'lân ediliyordu ki, o günün siyâsî vaziyetine göre tam bir isâbetle yazılmış en yüksek bir berâet-nâmedir. Değerli bir diplomatın kalemi bile bu derece yüksek bir ultimatom yazamazdı.

Bu bir zâlimâne nakz-ı ahd değildi. Vukūâtın târihî seyri tâkib ve tedkîk edilirse, bu hakîkat, gereği gibi tezâhür eder. Bu kat'-ı münâsebete tekaddüm eden vekāyii İbn-i İshak, Mücâhid ve daha başka ashâb-ı siyerin rivâyetlerine göre, Resûl-i Ekrem Mekke müşrikleriyle Hudeybiyye müsâlâhasını akd ettiklerinde bu muâhede-nâme mûcibince on sene harb ü cidâle nihâyet verilecek, halk emniyet içinde yaşıyacaktı. Huzâa kabîlesi Resûlullāh'ın ahd ü emânına dâhil olmuştu. Benî Bekir de Kureyş tarafını iltizâm etmişti. Bilâhare Benî Bekir, Huzâîlere tecâvüzde bulundular. Yağmagerlik ettiler. Kureyş de kendilerine silâhla yardım etti. Benî Bekr'in ve Kureyş'in bu tecâvüzü ve Hudeybiyye musâleha-nâmesi hükümlerini nakzetmeleri üzerine Huzâîlerin reisi Amr İbn-i Sâlim, Medîne'ye geldi. Resûl-i Ekrem'e vak'ayı olduğu gibi anlattı. Resûl-i Ekrem derhal techîz ettiği bir ordu ile Mekke üzerine hareket etti. Ve Hicret'in sekizinci yılında Mekke feth edildi. Hicret'in dokuzuncu senesinde Resûl-i Ekrem haccetmek istemişti. Fakat müşriklerin Beyt-i Şerîf'i çıplak olarak tavâf ettikleri Resûl-i Ekrem'e arz olunmakla Resûlullāh: bu vahşî âdeti ortadan kaldırmadıkça hacc etmem, buyurdu. Ve Hazret-i Ebû Bekr'i halka Emîr-i hac tâyin edip gönderdi. Ve mevsim-i hacda halka alenen okunmak üzere Tevbe

Sûresinin baş tarafından kırk âyet de tevdî buyurdu. Bilâhare Hazret-i Alî'yi de Adbâ nâmındaki devesine bindirip Sûre-i Berâe âyetleri kendi tarafından okunmasını ve Mekke'de, Minâ'da, Arafat'ta Allāh'ın ve Resûlullāh'ın müşriklerden kat'-ı münâsebet ettiğinin, bâdemâ Beyt'in uryân olarak tavâf edilemiyeceğinin i'lân edilmesini emreyledi.

Hazret-i Ebû Bekr, Alî Hazretlerinin Peygamber'in devesine râkiben arkadan geldiğini görünce, Emîr-i hac olarak mı, yoksa başka bir vazîfeye memur olarak mı? geldiğini sordu. Hazret-i Alî memur edildiği vazîfesini bildirdi. Ebû Bekr Hazretleri arefe günü Arafat'ta mu'tâd olan hutbeyi okudu, halka menâsik-i haccı bildirdi. Kurban bayramı günü de Hazret-i Alî tarafından Sûre-i Tevbe âyetleri mevâkı-i hacda i'lân edildi. Zeyd İbn-i Tebî' Alî *radiya'llāhu anh*'ten: mevsim-i hacda ne vazîfe ile gönderilmiştin? diye sordu. Müşârün-ileyh Hazretleri: "Dört şey'in halka teblîğ ve i'lânına memur edilmiştim: 1) Beyt-i Şerîf'in uryân olarak tavâf edilmemesi, 2) Resûlullāh ile muâhedesi olanların muâhede müddetinin inkızâsına kadar muâhede ahkâmına riâyet edileceği, nakz-ı ahd ederek muâhedesiz bulunanların dört ay müsâade ve serbestîye tâbi' oldukları, 3) Bu seneden sonra müşriklerin mü'minlerle müctemian hac edemiyecekleri, 4) Cennet'e yalnız mü'minlerin dâhil olacakları"[1].

İşte târihin bu seyr ü şehâdetine göre, Kureyş müşrikleri Hudeybiyye muâhede-nâmesi ahkâmına riâyet etmemişlerdi. Bunun üzerine Mekke'nin fethi müyesser olmuştu. Bundan sonra da: («واما تخافن من قوم خيانة فانبذ اليهم على سواء ان الله لا يحب الخائنين» = *Müşriklerin her hangi kısmından her ne sûretle bir hıyânet vukūundan endîşe edersen bunların ahidlerini reddettiğini doğrudan doğruya kendilerine bildir. Allāh ahde hiyânet edenleri hiç sevmez*)[2] âyet-i kerîmesi mûcibince bir daha müşriklerden her hangisinin bir hıyânet ve baskınına uğramamak için ahkâmına kendilerinin riâyet etmedikleri ahidlerinin reddedildiğini i'lân etmek ve bundan böyle müslümanların bunlarla münâsebette bulunmıyacaklarını bildirmek zamânı gelmişti. İşte Hicret'in dokuzuncu yılında mevsim-i hacda bu i'lân edildi. Onuncu yılında da Haccetü'l-Vedâ' îfâ edildi. Vedâ haccından avdet buyurulduktan seksen küsûr gün sonra da irtihâl-i Nebevî vukū' buldu.

---

[1] *Fütûhât-i İlâhiyye*: C. 2, S. 364.
[2] Enfâl Sûresi: âyet 58.

İşte hâricî düşmanlara karşı Allāh'ın ve Resûlullāh'ın ta'kîb ve tatbîk ettiği bu açık siyâseti çok iyi kavrayan Hazret-i Fâruk dâhilde hâlâ Müslümanlığa ısınmamış olanlara te'lîf-i kulûb için beytü'l-mal'den hisse verilmesini doğru bulmuyordu. Dâhildeki yoz müslümanların iddiâ ettikleri hukūku kadîmenin, hâriçteki müşriklerin bozuk uhûdu gibi bu gün için hiç bir mânâ ifâde etmediğine kanâat etmişti. Bu cihetle ellerindeki fermanlarını hiç tereddüd etmeden yırtıp atmıştı. Hazret-i Ömer'in bu re'y ve ictihâdına Halîfe Hazretleri de iştirâk edip diğer Ashâb'ın icmâı da lâhik olarak beytü'l-mal büdcesinin masraf kısmından Müellefe-i kulûb maddesi tatbik sâhasından çekilmişti.

(وفي الرقاب = *Ve fi'r-rikāb*) rikāb, rakabenin cem'idir. Rakabe, memlûk demektir. Umûmiyetle ehl-i tefsîr âyet-i kerîmedeki rakabeyi mükâteb ile tefsîr ve bir muzaf takdîr etmişlerdir ki, mânâsı: zekât malları bir de fekk-i rikābe sarf için te'sîs buyurulmuştur, demek oluyor. İmam Ebû Hanîfe ile ashâbına göre, âyet-i kerîmedeki fekk-i rikāb ile maksûd olan mânâ: mükâtebin, bedel-i kitâbetini ödemesine muâvenet etmektir. Yoksa zekât niyetiyle rakabe-yi kâmilenin itlâkı matlûb değildir. Binâenaleyh ibtidâen zekât niyetiyle tamâmen bir köle âzâd edilmesi, Hanefîlerce şu iki cihetle câiz değildir: 1) Zekâtta vâcib olan iytâ' ve temlîktir. Mükâtebe, fekk-i rikābı için teâvünde temlikten ibâret olan mânâ-yi zekât tamâmen mevcudtur. Fakat i'tak, temlik değildir. 2) Saîd İbn-i Cübeyr Hazretlerinin işâret ettiği: (لا يبتغي من الزكاة مخافة جر الولاء) dakîka-i ilmiyesidir. Bunun mânâsı: i'tak, mu'tık için velâ îcâb eder ki, mu'tak olan bu köle öldüğünde, kadîm efendisinin vâris olmasıdır. Binâenaleyh efendisinin, âzadlısı üzerinde hakkı bulunuyor, tamâmen münâsebet kesilmiyor. Bu cihetle ibâdette matlûb olan ihlâs, tahakkuk etmiyor. Fakat bizzat mükâtebe, bedel-i kitâbetine sarf etmek için verilen zekâtta temlik vardır. Ve bu para ile köle tamâmen tahlîs-ı nefs edecek, yakasını kurtaracaktır. Binâenaleyh mükâtebe teâvünde ihlâs tamâmiyle mevcudtur[1].

Fukahâdan çoklarının ictihadları da böyledir. Saîd İbn-i Cübeyr, Dahhâk, Zührî, Leys İbn-i Sa'd, Şâfiî bu cümledendir. İmam Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak zekât

[1] *Bedâyiu's-Sanâyi'* : C. 2, S. 45.

maliyle köle alıp âzâd etmeyi tecvîz etmişlerdir. Bunlara göre sehm-i rikāb, ıtk-ı rikāb için vaz' edilmiştir. Binâenaleyh zekât maliyle köle alıp âzâd etmek câizdir. İbn-i Abbâs Hazretleri de: Zekâttan köle alınıp âzadlanmasında beis yoktur, demiş. Cümhûrun delilleri daha kuvvetlidir.

(و الغارمين = *Gārimîn*) garim, borçlu demektir. Burada masârif-i zekâttan ma'dûd olan borçlu, mutlak değildir. Borcundan fazla nisab derecesinde bir mala mâlik olmamakla mukayyedtir. Binâenaleyh borcu malından fazla olan, yâhud borcu ile malı müsâvî derecede bulunan, yâhud malı borcundan fazla olur da borçtan fazlası nisab derecesinde olmayan bu borçlular, masârif-i zekâttan ma'dudtur *[Bedâyi']*.

Fetâvâ-yi Zâhiriyye'de medyûna, edâ-yi deyni için zekât vermek, fakîre vermekten daha evlâdır, denildiği *Dürrü Muhtar*'da naklediliyor ki, çok mühimdir. Borç, insan için en büyük bir bâr-ı musîbettir, insanı hayâtından usandırır. "*Gurm*" ün mânâ-yi aslîsi de bu meşakkati ifâde eder. Bu sebeble (العشق غرام = aşk denilen keyfiyet-i muhrika için ağır bir meşakkat mukarrerdir) denilmiştir. Hattâ Sûre-i Fürkān'da helâkten gārâm ile tâbir edilerek: (ان عذابها كان غراما = *Cehennem azâbı, cehennemîler için helâk ve husrân olmuştur*) buyurulmuştur. Demek oluyor ki, garâmet-i mal, kul borcudur, insanı helâke sürükliyen en ağır bir bâr ü meşakkattir. [Allāh, borçlulara edâ müyesser etsin!, olmıyanları da Allāh esirgesin!..]

İbn-i Abbâs *Tefsîr*'inde masârif-i zekâttan ma'dûd olan borçluların borçlarını ma'sıyet için borçlanmamış olmaları yâhud ma'sıyet için istidâne etmiş olup da bilâhare tevbekâr olmuş bulunmaları sûretinde bir kayd vardır. Şu halde meselâ bir ayyâşın, bir zinâkârın tarîk-ı fuhşu sefâhet için ihtiyâr ettiği borcunun zekât maliyle ödenmesi câiz değildir. Bunun bir yolu varsa, o da tevbekâr olması ve dalâletten tarik-ı hidâyete rücû' etmiş bulunmasıdır.

(و فى سبيل الله = *Ve fî sebîli'llâh*), Allāh için gazâya iştirâk etmek istiyen fukarâ demektir. Gazâ masârif ve levâzımını tedârikten âciz olan bu mücâhidler de masârif-i zekâtın yedinci bir kısmını teşkîl ediyorlar. İmam Ebû Yûsuf'e ve İmam Muhammed'ten menkūl olan kavl-i sahîha göre (و فى سبيل الله) kavl-i şerîfinin fıkhî medlûlü guzât-i müslimîndir. Çünkü şerîat örfünde sebîlullāh lâfzı mutlak zikrolununca bununla fukarâ-yi guzât murâd olunur. İmam Mu-

hammed'ten menkûl olan diğer rivâyette de hüccâc-i müslimîndir, denilmiştir. Bunun için de delîl olarak *Bedâyi*'de şöyle bir rivâyet bildiriliyor: Bir deve sâhibi devesiyle Resûl-i Ekrem'e geliyor. Devesini fî sebîli'llâh sadaka ettiğini bildiriyor. Resûl-i Ekrem de bu deveye hüccâc-i müslimînin binmesini emrediyor. Bâzı âlimler de talebe-i ilimdir, demişlerse de Serûcî[1] istib'âd ediyor. Ve Asr-ı Saâdet'te bu âyet nâzil olduğu sırada da talebe-i ilim denilen zümre yoktu ki, bu lâfz ile onlar kasd edilmiş olsun, diyor. *Şürünbülâliyye*'de de Serûcî'nin bu istib'âdı baiddir, denilerek talebe-i ilmin istifâde-i ahkâm demek olduğunu bildiriyor. Ve Ashâb-ı Suffa gibi sohbet-i Nebeviyyeye vakf-ı nefs eden zevât-ı fâzıla derecesinde bir tâlib-i ilim gösterilebilir mi? diye Serûcî'nin istib'âdı reddediliyor.

Bedâyi'de Kâsânî merhum, daha geniş bir mânâ kasd edilmiş olsa gerektir, diyerek sebîlu'llāh'ın her nevi' kurbü ibâdet maksûd olduğunu ve binâenaleyh her nevi' hayr ü tâat yolunda sa'y edenlerin fakîrleri, sebîlu'llāh'ta dâhil olabileceğini iddiâ ediyor.

İmam Şâfiî, gāzî ganî olsa bile, zekât vermek câizdir, demiş. Eimme-i Hanefiyye ise, bir ihtiyac tehaddüs etmedikçe câiz değildir, demişlerdir. İmam Şâfiî delil olarak Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinin şu hadîsini sevk etmiştir: Nebî *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* (« لا تحل الصدقة لغنى الا فى سبيل الله او ابن السبيل او رجل له جار مسكين تصدق عليه فاعطاها له » = *Ganîye sadaka halâl değildir, meğer ki o ganî fî sebîli'llâh mücâhid, yâhud âilesinden ve malından mahrum yolcu ola, yâhud da fakîr ve miskîn komşusu olan ganî bir kimseye tasadduk edile de o da götürüp o miskîne vere*) buyurmuştur. Bu hadîste ağniyâya sadakanın hılli nefyedilmiş, fakat gāzî bu nefy-i hilden istisnâ edilmiştir. Nefiyden istisnâ ise isbattır. Bu da gāzîye, ganî olsa dahi zekât vermenin halâl olduğunu iktizâ eder.

Sâdât-i Hanefiyyenin bu bâbta istinâd ettikleri deliller şunlardır:
1) *Sünen-i Erbaa* sâhibleri ile Ahmed İbn-i Hanbel'in, Dâremî'nin Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetlerine göre Resûlullāh *sallā'llāhu aleyhi ve sellem:* (لا تحل الصدقة لغنى و لا ذى مرة سوى = *Sadaka, ne ganîye, ne de gücü, kuvveti yerinde selîmü'l-a'zâ olan kimseye halâl değildir*) buyurmuştur. Zât-i mes'eleye delâletde sarihtir, zâhirdir.

2) Bu cildin başında (686) numara ile terceme ettiğimiz İbn-i Abbâs hadîsinde: (تؤخذ من اغنيائهم و ترد على فقرائهم = *Sadaka ve zekât, müs-*

---

1 بالفتح و الضم آخره جيم الى سروج بلد بنواحى حران [لب الباب].

lümanların zenginlerinden alınır, fakîrlerine verilir) buyurulmuştur. Bu hadîste müslümanlar iki kısma ayrılmıştır: Verenler, alanlar. Şu halde sadakanın gāzî olsa bile ganîye verilmesini tecvîz etmek, Resûl-i Ekrem'in bu taksîmini tamâmiyle ibtâl eder. Bu ise kat'iyyen câiz değildir.

Eimme-i Şâfiiyyenin istidlâl ettikleri Ebû Saîd hadîsindeki bu zâtın istisnâsına gelince: Bunu da Hanefîler, hâl-i ihtiyâca hasr ediyorlar. Filhakîka hâl-i sulhta ganî olan bir kimse, seferberlik îlân edilip de hâl-i harp tahaddüs edince sefere iştirâk edebilmek için gerek kendisi için, gerek âile yuvasında bırakacağı çoluk çocuğu için fazla ve yeni bir takım masraflar ihtiyârına mecbûr olur ki, bu masraflar şöyle göz önüne getirilince, dünün zengini sayılan gāzî, bu gün bu yeni ve fazla masraflar yüzünden fakîr derecesine tenezzül eder, ağniyânın yardımına muhtâc olur. İşte hadîste istisnâ edilen ganî gāzî, hâl-i sulhta ganî olup da hâl-i harbte muhtâc olan gāzîdir.

(و ابن السبيل = *İbnü's-sebîl*) memleketinden ve oradaki servetinden uzak bulunan fakîr yolculardır. Bunlar da masârif-i zekâtın sekizinci kısmını teşkîl etmektedirler. (لا تحل الصدقة لغنى الا فى سبيل الله او ابن السبيل الحديث) kavl-i şerîfi mûcibince ibnü's-sebîl olan yolcular memleketlerinde sâhib-i servet olsalar bile, servetlerinden müstefid olmadıklarından, zekât için müstakil masraf olmuşlardır.

BÂZI MESÂİL-İ MÜHİMME [1]:

Âyet-i kerîme bu sekiz sınıfın zekâta masraf olduğunda ve yalnız bu sınıflara mensûb olanların zekâta müstahak bulunduğunda nastır. Bunların hâricinde hiç bir sınıf insana zekât vermek câiz olmadığı müstefâd olur. Bu bâbta beyne'l-eimme bir ihtilâf sebk etmemiştir. Yalnız zekât malının bu sınıfların aralarında ale's-seviye taksîm edilmesi de âyetin muktezâsı mıdır? Yoksa bu sınıflardan her hangi bir sınıfa ve o sınıfın bir ferdine tamâmen verilebilir mi? Bu babta ulemâ ihtilâf etmişlerdir.

Eimme-i Hanefiyyeye göre, zekât verecek kimsenin, bu Müellefe-i kulûb hariç olmak üzere, bu sekiz sınıftan yedisine sarfetmesi câiz olduğu gibi bunlardan bâzılarına, hattâ bir sınıfın bir şahsına vermesi de câizdir. Çünkü âyet-i kerîme ile zekât verilecek esnâf-ı semâniye be-

[1] Bu unvân altında devâm eden îzâhımızın başlıca me'hazi *Bedâyi*'dir [C. 2, S. 46 ilâ 50].

yan buyurulmuştur. Âyetin ifâde ettiği hüküm, zekâtın bu sekiz sınıfa verilmesinin cevâzıdır, yoksa zekâtın muhakkak bu sekiz sınıfa taksîm edilmesinin vücûbu değildir. İmam Mâlik, İmam Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebleri de böyledir. Hattâ Beyzâvî bâzı Şâfiîlerin de bu mezhebi ihtiyâr ettiklerini kendi babasının ve şeyhinin de bu sûretle fetvâ verdiklerini *Tefsîr*'inde bildiriyor. Ve Ömer, Huzeyfe, İbn-i Abbâs gibi bir çok Sahâbî ve Tâbiî ulemâsından da bu sûretle nakl edildiğini haber veriyor. *Bedâyi'*de de bu babta Ashâb'ın icmâı bulunduğu bildiriliyor.

Yalnız İmam Şâfiî, cümhûra muhâlefet etmiş ve: zekât, Kur'an'da zikr ve ta'dâd edilen sınıflardan en aşağı üçer kişiye taksîm edilmelidir, diyerek şu sûretle istidlâl eylemiştir: Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede zekâta istihkākı, müştereken bu sekiz sınıfa tahsîs etmiştir. Binâenaleyh zekât müsâvât üzere bu sınıflara taksîm edilmek îcâb eder. Fakat her sınıfın efrâdını istîâb mümkün olmadığı için her sınıftan en aşağı üçer kişiye verilmelidir. Çünkü âyette masârif-i zekât olan sınıflar (fukarâ, mesâkîn, âmilîn...) diye cemî' sîgasiyle vârid olmuştur. Cem'-i sahîhin en aşağı mertebesi ise üçtür.

Fakat bu cemi'lere dâhil olan lâm-i ta'rifler hakîkat ifâde eden cinse delâlet ettiklerinden cemiyet tamâmen bâtıl olmuştur. Adede delâletleri kāsırdır.

HANEFÎLER İSE BU BABTA ÜÇ NEVÎ' DELİL SEVK EDİYORLAR : Sünnet-i meşhûre, icmâ-ı Sahâbe, amel-i ümmet. Sünnet-i meşhûre şunlardır: 1) Resûl-i Ekrem Muâz İbn-i Cebel'i Yemen'e gönderirken Muâz'a: *(Yemenlilere öğret ki: Allāh, onlara zekât farz kılmıştır. Zekât bunların zenginlerinden alınır, fakirlerine verilir)* buyurmuştu. Masârif-i zekâttan yalnız fukarâyı bildirmiş, öbir sınıfları zikr etmemiştir.

2) Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten gelen bir rivâyete göre, Alî *radiya'llāhu anh* Yemen'de iken oradan bir mikdar zekât malı göndermişti. Resûl-i Ekrem gelen bu malı Müellefe-i kulûbten (اقرع بن حابس، زيد الخيل، عيينه، علقمه) arasında tamâmen taksîm etmişti. Kureyş ile Ensâr bu taksimden müteessir olarak:

— Yâ Resûla'llāh! Siz, hemen ehl-i Necd'in azgınlarına ihsân ediyorsunuz! demişlerdi. Resûl-i Ekrem de bunlara:

— Ben de bu sanâdîdin te'lîf-i kulûbüne çalışıyorum! diye cevab vermişti.

Bu âyet-i kerîme ile her sadakanın sekiz sınıfa bi-tarîkı'l-istihkak sarf edilmesi matlûb olsaydı, Resûl-i Ekrem yalnız müellefe-i kulûbe verip öbirlerini mahrûm etmezdi.

ASHÂB-I KİRÂM'IN İCMÂINA GELİNCE: Rivâyete göre, Ömer *radiya'llāhu anh* koyun, sığır gibi mevâşî sadakaları toplanınca bunları tedkik ederek içlerinden en sütlü bir tânesini, bir ev sâhibine vermiş buna mukābil öbir âile sâhibine de on tâne verirmiş, ve: kifâyet mikdârı atıyye, gayr-i kâfî atıyyeden hayırlıdır, dermiş.

Alî *radiya'llāhu anh*'e getirilen bir sadakayı da müşârün-ileyh Hazretlerinin tamâmen bir âileye verdiği rivâyet edilmiştir. Huzeyfe Hazretleri de: masârif-i zekât olan sınıflardan her hangisi olursa olsun, zekât almağa müstehaktır. Binâenaleyh hangi sınıfa mensub bir insana verilirse câizdir, dermiş. İbn-i Abbâs'tan da bu yolda haberler nakledilmiştir.

AMEL-İ ÜMMET DE BU SÛRETLE CEREYÂN ETMİŞTİR. Eimme ve hulefâdan hiç birisi, zekât malı taksîm etmek için bu sınıf insanları aramak külfetini ihtiyâr etmemiştir. Bu külfete katlanılsa bile bunları arayıp bulmak, aralarında ale's-seviyye taksîm etmek mümkün değildir, mümteni'dir. Bunun gibi selefte ashâb-ı emvâlden hiç bir zenginin sadaka vermek için böyle çeşit çeşit insanlar aradığı da bildirilmemiştir. Bu îzâhımızın me'hazi: *Bedâyiü's-Sanâyi'*: C 2, S 46, 47.

Bu esaslara istinâden Abdürrahim bir fetvâsında: fakîri tese'-ülden kurtarmak için kişinin zekâtını bir fakîre vermesi, fukarâya dağıtmasından efdaldir, demiştir.

ZEKÂTTA TEMLİK ŞARTI: Zekât, temlik sûretiyle sarf edilir. Ve bu, zekâtın sarf u ihrâcında en mühim bir şarttır. Binâenaleyh zekât niyetiyle zekât malından fukarâya ziyâfet verilip it'âm edilse, zekât yerine geçmez. Meğer ki temlik sûretiyle it'âm edilmiş ola. Yine böyle temlik şart olduğu için deliye, sinn-i bülûğa ermemiş olan çocuğa da zekât verilmez. Meğer ki delinin, sabînin velîsi veya vasîsi tarafından alınarak bunlara sarf edilsin.

Temlik şartına terettüb eden mesâilden bâzıları da şunlardır: Mescid, köprü, mekteb, çeşme, yol gibi menâfi-i âmmeye âid olan mebânî inşâsına ve hayır işlerine de zekât malı sarf edilmez. Ölü kefinlenmez, borç takas edilmez. Yukarıda da bildirdiğimiz vechile İslâm dîni kendi câmiası içinde aç bir müslüman bulunmasını istemediği için zekâtı munhasıran fukarânın tehvîn-i maîşetine, geçinmesine

tahsîs etmiştir. Bilâhare fukahâ, zekâtın bu hayır işlere ve menâfi-i umûmiyeye sarf edilebilmesi için şöyle bir çâre bulmuşlardır: Zekât malı bir fakîre temlik edilip verilir. O da kabûl edip aldıktan sonra o hayır işe sarf edilmesini emr ve âid olduğu hayır müessesesine hibe eder. Sâhib-i zekât, zekât sevâbına; fakir de kurb ve ibâdet sevâbına nâil olur [*Dürrü'l-Muhtâr:* C. 2, S. 85, 86].

Yine bu temlik şartiyle alâkadar olan bir mes'elede zekât niyetiyle köle âzâd edilemiyecektir ki, yakında bunu îzâh etmiştik. Sonra usûlün fürûa, fürûun da usûle, yine böyle zevcenin zevcine, zevcin zevcesine zekâtları câiz olmadığını da yukarıda tafsîl etmiştik.

ZEKÂTTA ADEM-İ GINÂ ŞARTI: Zekâtın ganîye verilmemesi de en mühim bir şartıdır. Maksad-ı teessüsü, fukarâ-i müslimîni terfihten ibâret olduğu için, zengine zekât verilmesi bu terfih ve teâvün gâyesine tamâmen muhâliftir. Hattâ bu şart, sadaka-i mefrûza olan zekâta da münhasır değildir. Belki bu menfî şart umûmiyetle öşürler, keffâretler, nezirler ve sadaka-i fıtır gibi öbür farz, vâcib bütün sadakalara da şâmildir. Çünkü (* انما الصدقات للفقراء = *Sadakalar, fukarâ-yi müslimîne mahsus ve münhasırdır*) kavl-i şerîfindeki sadakalarla murad, nâfile sadakadan mâadâ bütün sadakalardır. Resûl-i Ekrem'in: (لا تحل الصدقة لغنى = *Zengine sadaka halâl değildir*) kavlinde nehy olunan sadaka da nâfileden mâadâsı bütün vâcib sadakalardır.

Bir de zekât, maldaki mânevî kiri izâle için teşrî' buyurulmuştur. Bunun için zekât, lede'l-hâce zâhirî kiri gideren su ve sabun mesâbesindedir. Bu ihtiyac ise, fakîr için mütehakkıktir, ganî için değil.

SADAKA-İ TETAVVUA GELİNCE: Mükellefin arzu ve ihtiyârına tâbi' olan nâfile sadakanın ganîye verilmesi de câizdir. Çünkü bu ihtiyârî sadaka, hibe makāmına kāimdir. Zengine hibe sahîh olduğu gibi, nâfile sadaka verilmesi de sahîh addedilmiştir.

ZENGİN BİR BABANIN KÜÇÜK SİNDEKİ FAKİR ÇOCUĞUNA DA FARZ OLAN SADAKA CÂİZ DEĞİLDİR. Çünkü veled-i sağîrin malı olmasa bile nafakası üzerine vâcib olan babasının zengin olması cihetiyle o da zengin addolunur. Fakat zengin bir babanın sinn-i rüşde ermiş, babası üzerinden infak hakkı sâkıt olmuş yetişkin çocuğuna, fakir olursa sadaka câizdir. Çünkü bu vasıftaki veled-i kebîrin babasına karşı vaziyeti, bir şahs-ı ecnebînin vaziyetinden başka bir şey değildir.

* Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 60

ZENGİN BİR KİMSENİN FAKİR OLAN KARISINA SADAKA VERİLMESİ HUSÛSUNDA İHTİLÂF EDİLMİŞTİR: İmâm-ı A'zam'la, İmam Muhammed, ve bir rivâyete göre İmam Ebû Yûsuf zevci ganî olan fakir kadına sadakayı tecvîz etmişlerdir. İmâm Ebû Yûsuf'ten gelen diğer bir rivâyete göre kadın, zevci tarafından nafaka verilmesi mahkûm ve nafakası hükmen müemmen bir vaziyette ise, bu kadına da sadaka câiz değildir. Çünkü nafakası zevci üzere hükmen sâbit bir borç olmuştur. Veled-i sağîr, babasının serveti ile ganî addolunduğu gibi bu da zevcinin gınâsı sebebiyle ganî sayılır. İmam Ebû Yûsuf'-un kadının nafaka ile hükm edilmiş olmasını şart kılması, nafakanın, hâkimin hükmü lâhik olmaksızın borc olmamasından dolayıdır. Zâhirü'r-rivâye olan birinci kavle gelince, bunun vechi de fakîr bir kadının zevci üzerindeki hakkı, ancak nafaka mikdârıdır. Bu ise kendisini iğnâ edecek kemiyette değildir.

OĞLU ZENGİN OLAN FAKİR BİR BABAYA SADAKA CÂİZDİR. Hattâ nafakası oğlu üzerine vâcib olsa bile. Çünkü fakîr babaya mukadder olan nafaka kendisini iğnâ edecek kemiyette değildir, bununla ganî addolunmaz.

SADAKA-İ VAKIF DA BU ARADA ŞÂYÂNI TEDKİKTİR. Bir zenginin vakıf paradan alabilmesi, vâkıfın esnâ-yi vakıfta tesmiye ve tahsîs etmiş bulunmasına mütevakkıftır. Kerhî, *Muhtasar*'ında bu sûretle zikretmiştir. Vâkıf tarafından kendisi için vakf ve tahsîs edilmeyen bir sadakayı her ne sûretle olursa olsun alması câiz değildir. Esâsen verilmesi de gayr-i câizdir. Çünkü mâl-i vakıf da bir sadaka-i vâcibedir.

(TENBÎH): Buraya kadar bildirdiğimiz fıkhî mes'elelerde hükümleri: (sadaka câiz değildir) diye mutlak olarak zikr ettik. Vâcib bir sadakayı ganînin alması mı câiz değildir, haramdır; yoksa hurmet, verene de şâmil midir? Bu hurmet, alan ganî gibi verene de şâmildir. Yalnız ganîye sadaka veren kimsenin sadakasının hilli bilmiyerek ve ganî, fakîr zan edilerek verilmiş olması hâline munhasırdır. Bu halde vâcib edâ edilmiş, zekât kabûl olunmuş addedilir. Yukarıda terceme ettiğimiz hadîsin îzâhı da mutâlâa olunsun.

ZEVCİN FAKİR OLAN ZEVCESİNE ZEKÂTINI VERMESİ Bİ'L-İCMÂ', CÂİZ DEĞİLDİR. Bunun aksi ki, zengin zevcenin fakir zevcine zekâtını vermesinde eimme-i Hanefiyyenin ihtilâfı vardır, bu ihtilâfı biraz evvel bildirmiştik. Sadaka-i tetavvuun cevâzını, ve bunda iki türlü ecr ü sevâb olduğunu mükerreren bildirmiştik: Ecr-i sadaka, ecr-i sıla.

HATTÂ KİŞİNİN NEFSİNİ SARFI DA BİR CİHETLE SADAKADIR. Nebî *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem:* (نفقة الرجل الى نفسه صدقة و على عياله صدقة و كل معروف صدقة = *Kişinin kazancıyle kendisini iâşesi sadakadır, ıyâlini infâkı sadakadır, her emr-i hayra muâveneti de sadakadır*) buyurmuştur. Hattâ bir âile reisinin nefsî vazîfesi, âile vazîfesine, hareminin ve çocuklarının vazîfesine mütekaddim bulunduğunu, olbabta şeref-vârid olan ehâdîs-i şerîfe ile îzâh etmiştik. Vazâif-i sâirenin nefsî vazîfenin îfâsına mütevakkıf olduğu için bu takdimde hodgâmlık şâibesi de yoktur.

Kişinin anası, babası, evlâdları hâricinde kız ve oğlan kardeşlerine, uzak ve yakın akrabâsına zekât vermesi câizdir. Çünkü bu akrabâ arasında menâfi-i emlâk münkatı'dır. Bu sebeble bu akrabâdan bâzısının öbirleri hakkında şahâdeti kabûl edilmiştir.

NE FAKRİ, NE DE GINÂSI MA'LÛM OLMAYAN BİR KİMSEYE SADAKA VERİLİRSE, HÜKMÜ NEDİR?

Bu süâlin cevâbı üç cihete ayrılır: 1) Böyle fakr u gınâsı ma'lûm olmayan kimseye verilen sadakanın, hatâsı anlaşılıncaya kadar cevâzı, 2) Savâbı anlaşılıncaya kadar fesâdı, 3) Beyne'l-Eimme vifak ve hilâfı cârî olan mesâildir.

BİRİNCİ CİHET ki, hatâ zâil oluncaya kadar sadakanın cevâzı keyfiyetini şöyle temsîl ederiz: Bir kimse malının zekâtını bir adama verse, ve zekât verirken hatırına o kimsenin fakr ü gınâsına dâir bir şübhe ve tereddüd gelmese bu zekât câizdir, mahalline sarf olunmadığı tebeyyün edene kadar sahihtir. Böyle bir hatâ edildiği ve zekâtın zengin bir kimseye verildiği anlaşılırsa, zekât câiz ve sahih olmaz, iâdesi vâcib olur. İbtidâ zengine verdiği mâli de istirdâd etmeğe kalkışmaz, o da nâfile bir sadaka olur.

BU MES'ELENİN USÛLEN TA'LÎLİ ŞÖYLEDİR: Zekât veren bu kimse bir niyet-i sahîha ile zâhir-i hâle göre zekâtını mahalline sarf etmişti. Bu zâhir-i hal ancak yakîn ile zâil ve bâtıl olabilir. Hatâ, yakînen taayyün etmedikçe zâhir-i hâle göre cevaz hükmü devâm eder. Hatâ zâhir olunca cevâz, butlâna inkılâb eder. Bu sebeble zekâtı, selâmet-i fikir ve niyetle verdikten sonra: "*ya bu zekât verdiğim kimse zengin ise?*" diye gönlünde yeni şübheler, vesveseler belirmeğe başlarsa ve fakat zekât alan kimsenin gınâsı hakkında bir şey zâhir olmazsa, zekât verdiği sıradaki zâhir-i hal, böyle şübhe ve tereddüdle zâil olamıyacağından zekâtı iâde lâzım gelmez.

İKİNCİ CİHET ki, verilen zekâtın sıhhat ve isâbeti anlaşılıncıya kadar fesâdını şöyle temsîl ederiz: Birisi zekât verirken verdiği kimsenin fakrinden şübhe eder ve tahkik etmeden gönlündeki bu çürüklükle berâber zekât verirse, bu zekât fesad üzere verilmiştir. Bu hâl-i fesad, zekât alan kimsenin fakri veya gınâsı yakînen ve yâhud zann-ı gālib ile tebeyyün edinceye kadar devâm eder. Fakr ü ihtiyâcı anlaşılırsa, zekât câiz ve sahîh olur. Aksi anlaşılırsa, zekâtın iâdesi vâcib olur.

ÜÇÜNCÜ CİHET ki, beyne'l-eimme ya vifak ve yâhud hilâf vâkı' olan mesâildir ve şunlardır: 1) Bir kimse zekât verirken vereceği kimsenin husûsî hâl ü maîşeti hakkında şübhelenerek mâlî vazîyetini tetkîk ve taharrî edip sadaka ve zekâta masraf ve mahal olduğu ma'-lûm olarak verirse, bu zekât bi'l-icmâ' câiz ve sahîhtir. Ve zekât vermenin en güzel şekli budur. Zekât verdiği kimsenin fakr ü ihtiyâcı hakkında kanâat-i kâmile edinerek verilmesidir. 2) Zekât vereceği kimsenin mâlî vaziyetini taharrî ve tedkîk etmeyip de yalnız zekât vereceği kimseden hayat ve maîşetini sorarak edindiği bir kanâat üzerine, yâhud fukarâ arasında yaşamasına, fakîrâne giyinip fakîrâne bir maîşet yolu tâkib etmesine bakarak verir ve hakîkaten zekâta ehl olduğu bilâhare zâhir olursa, bu zekât da yerini bulmuştur, câizdir ve bi'l-icmâ, sahîhtir. Bu da şuûr ile zekât vermenin ikinci bir şeklidir.

Beyne'l-eimme ihtilâf edilen cihet de şudur: Zekâta ehl olmayan birisine meselâ zengine, ya Hâşimîye, yâhud kâfire ve yâhud usûl ü fürû'dan birisine zekât verilir sanarak verirse, İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre zekât sâkıt olur, iâde lâzım gelmez. İmam Ebû Yûsüf'e göre câiz değildir, iâde lâzımdır. İmam Şâfiî de bu ictihâdı iltizâm etmiştir. Muhammed İbn-i Şücâ'ın[1] İmam Ebû Hanîfe'den bir rivâyetine göre vâlide, velede, zevceye zekât verilir zan ederek hatâen verilen zekâtın İmam Ebû Yûsuf gibi sâhib-i mezheb de iâdesi ile hükmetmiştir.

---

[1] Muhammed İbn-i Şücâ': Ebû Abdullāh-i Selcî'dir. Zamânında Irak'ta mezheb-i Hanefî'yi temsîl eden fukahâdandır. Bedrüddîn-i Aynî İbn-i Şücâ'a Selcî denilmesi kar sattığından dolayı değildir, Belki Selc İbn-i Amr İbn-i Mâlik evlâdından olmasından dolayıdır, diyor. İbn-i Şücâ' İmam Hasen İbn-i Ziyâd ve Hasen İbn-i Ebî Mâlik'ten fıkıh ve hadîs tahsîl etmiştir. Yahyâ İbn-i Âdem'den, İsmâil İbn-i Uleyye'den, Vekî'den, Ebû

MÜHİM BİR MES'ELE DE BİR FAKÎRE NİSAB MİKDÂRI SADAKA VERİLMESİDİR. Sâdât-i Hanefiyyemiz bu derece çok mikdarda bir kimseye sadaka verilmesini mekruh addetmişlerdir. Yalnız Ebû Yûsuf Hazretleri muhâlefet edip nisab mikdârında beis yoktur. Fakat nisabtan fazla miktarda olursa bunda kerâhat vardır, demiştir. *Zahîriyye* gibi bâzı kitablarda nakl olunduğuna göre Hişam, Ebû Yûsuf'e:

Üsâme'den, Muhammed İbn-i Ömer-i Vâkıdî'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Ya'kub İbn-i Şeybe ve bunun hafîdi Muhammed İbn-i Ahmed İbn-i Ya'kub rivâyet etmişlerdir. Fıkıhta, hadîste en büyük bir ilmî pâyeyi hâiz bulunan sâhib-i terceme, son derecede âbid ve müttakî idi. *Siyer-i Nübelâ*'da: İbn-i Şücâ' buhûr-i ilimdendir, taabbüd, teheccüd, tilâvet sâhibi idi, deniliyor. Aliyyü'l-Kârî de *Tabakât*'ında: İbn-i Şücâ'; fıkıhta, hadîste, kırâat-i Kur'an'da, vera'-ü ibâdette Irak'ın en büyük bir fakîhi idi, diyor. Fıkıh ve hadîse dâir pek çok âsâr yazmıştır: (كتاب تصحيح الآثار، كتاب النوادر، كتاب المضاربه، كتاب الرد على المشبهه، كتاب المناسك) cümle-i müellefâtındandır.

Hâkim'in beyânına göre, Muhammed İbn-i Ahmed İbn-i Mûsâ Kummî* altmış küsûr cüzden ibâret olan *Kitâbü'l-Menâsik*'i babasından, o da sâhib-i eserden rivâyet etmiştir. *Tashîh-i Âsâr* da muazzam bir esermiş.

Ebû Abdullâh Hâfız Herevî ki, sâhib-i tercemenin dostu idi. Selcî'den Hicret'in 181 inci senesi Ramazan'ında doğduğunu kendi lisânından işittim, demiştir. Selcî'nin târîh-i tevellüdünü bu kadar kat'iyyetle bildiren Herevî, târîh-i vefâtını da kemâl-i vuzûh ile şöyle bildirmiştir: Selcî; 266 senesi Zilhiccesinin yirmi altıncı günü ikindi namazı kılarken secdede rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. İbn-i Esîr de *El-Kâmil*'inde bu târihi bildiriyor.

Ebü'l-Hısn Alî İbn-i Sâlih de ceddinden sâhib-i tercemenin şu vasiyyetini işittiğini rivâyet etmiştir: Selcî; ben öldüğümde beni, bu evime defn ediniz. Çünkü bu evimde benim pek çok ibâdet hâtıralarım vardır. Evimde hiç bir kiremit ve taş parçası yoktur ki, ben onun üstünde Kur'an hatim etmemiş olayım, demiştir. [*Kavâid-i Behiyye*: 171].

Buraya kadar ilmî, zühdî hayâtını kemâl-i vuzuhla bildirdiğimiz bu büyük Hanefî İmamı hakkında bâzı Tabakât kitablarında: "*Mezheb-i i'tizâle meyyâl idi*" diye fikirlerde bir şübhe uyandırmak istemişlerdir. Bu kadarla kalsalardı yine hafiftir, diyebilirdik. Fakat İbn-i Cevzî İbn-i Adiyy'den: "*Selcî, teşbih hakkında hadîs vaz' eder ve bunu ehl-i hadîse nisbet ederdi*" sûretinde bir isnad ve iftirâ da nakl etmiştir. Görülüyor ya? Muzâaf bir isnad: hadîs vâzı'lığı, müşebbihe gayreti. Mezheb taassubu ile ortaya atılan ne ağır isnad!. Çoktanberi bir vesîle ile nâm-ı bülendini yazmak istediğimiz bu Hanefî İmamını burada kâri'lerimize bildirmiş oluyoruz. Bu ağır isnâdın reddine gelince, onu Allâme Aynî *Hidâye Şerhi Nihâye*'de şu müskit cevab ile reddetmiştir: Teşbîhe dâir hadîs vaz' etti dediğimiz bu büyük İmamın müşebbiheyi redde dâir muazzam bir eseri vardır. İnsaf!.

---

[*] قمى بالضم و التشديد الى قم بلد بين سلوه و اصبهان [لب اللباب]

— Yüz doksan dokuz dirhem gümüşü olan kimseye iki dirhem sadaka verilse, bu sadakayı alması câiz midir? diye sormuş. İmam Hazretleri de:

— Bir dirhemini alır, bir dirhemini reddeder, diye cevab vermiştir. İbn-i Âbidîn merhum zâhir-i hâle nazaran bu nisâbın nâmî veya gayr-i nâmî olması arasında bir fark görmüyor. Binâenaleyh nisab derecesinde gayr-i nâmî bir malın zekât olarak verilmesinde de kerâhat vardır, demek oluyor. Nukūd ve hayvânât arasında bir fark bulmuyor. Hattâ iki yüz dirhem kıymetine bâliğ olmıyan beş deve, zekât olarak bir fakîre verilse, bunda da kerâhat vardır, diyor.

Yalnız bu kāide-i fıkhiyyenin iki müstesnâsı vardır: Verilen fakîrin borçlu olması, kesret-i ıyâl sâhibi bulunması, binâenaleyh borçlu olan bir fakîre borcunu ödedikten sonra geri kalan mal nisab derecesinde olmadıkça da kerâhat bulunmuyor. Kesîrü'l-âile bir kimse de aldığı sadakayı âilesi efrâdı arasında taksîm ettiğinde her biri nisabtan dûn mikdarda olmak üzere âile reisine çok mikdarda zekât vermek mübahtır [*Dürrü'l-Muhtâr*: C. 2, S. 93].

Müzekkînin bulunduğu beldeden diğer bir beldeye zekât naklinde de kerâhat vardır. Sebebi de hakk-ı civâra riâyet gibi ulvî bir gāyeyi de ihtivâ eden zekâta, müzekkînin kendi beldesi halkı öbirlerinden daha ziyâde lâyık iken buna riâyet edilmemesi terk-i evlâ olduğudan zekât naklinde kerâhat vardır, denilmiştir. Şu kadar ki, bu kerâhat kerâhat-i tenzîhiyyedir. Ve masrıf-ı zekât, mutlak fukarâ olduğu için nakli câizdir de. Zekâttan mâlin bulunduğu, sadaka-i fıtırde de kişinin ikāmet ettiği beldeye i'tibâr edilir. Ve buradan nakl etmek mekruhtur.

Zekâtın kerâhatsiz nakl edilen şekli de vardır: Müzekkînin muhtac akrabâsına nakl etmesidir. Ve bu nakil efdaldir. Hattâ Ebû Hafs-ı Kebîr[1] Ebû Hüreyre'den Merfûan rivâyet edilen bir

[1] Ebû Hafs-ı Kebîr, Ahmed İbn-i Hafs-ı Buhârî'dir. İlm-i fıkhı doğrudan İmam Muhammed İbn-i Hasen'den öğrenmiştir. Kebîr ve büyük unvâniyle tavsîf olunması, oğluna nisbetledir. Aliyyü'l-Kārî'nin beyânına göre, sâhib-i tercemenin oğlu Ebû Abdullāh Muhammed İbn-i Ahmed'in de Ebû Hafs-i Sağîr nâmiyle iştihâr etmiş olmasındandır. Ebû Hafs-ı Sağîr de babasından ahz-i ilim etmiştir. Zamanlarında Buhârâ'da riyâset-i Hanefiyye bu baba, oğulda karar kılmıştır. Ebû Hafs-i Kebîr'in bir kısım fıkhî ihtiyârâtı vardır ki, bu mes'elelerde müşârün-ileyh Hazretleri ashâb-ı Ebû Hanîfe'nin cümhû-

hadîs-i şerîfe istinâd ederek muhtac akrabâsı varken, başkasına zekât veren kimsenin zekâtı kabûl olunmaz, demiştir. İbn-i Âbidîn'in *Dürü'l-Muhtâr* hâşiyesinde nakl ettiği bu Ebû Hüreyre hadîsi meâlen şöyledir: *(Ey Muhammed ümmeti! Beni Hak Peygamber olarak ba's eden Allāhu Teâlâ'ya yemîn ederim ki, kendisinin muhtâc-ı muâvenet akrabâsı varken onu bırakıp da başkasına zekât veren kimsenin Allāh sadaka zekâtını kabûl etmez. Hayâtım yed-i kudretinde olan Allāh'a yine yemîn ederim ki, Cenâb-ı Hak onun sadaka ve zekâtına sevab ve mükâfat ihsan buyurmaz).* Bu

---

runa muhâlefet etmiştir. Bu mes'elelerden birisi imama iktidâ için, imamın imâmete niyyet etmesi şartıdır ki, Serûcî'nin *Gāye*'de Mühâzat bahsinde nakline göre büyük Ebû Hafs'ın bu ictihâdı Kerhî'nin, Sevrî'nin, İshâk'ın, bir rivâyete göre, Ahmed İbn-i Hanbel'in de ihtiyâr ettikleri bir mes'eledir.

Bu baba oğul, müellifimiz Muhammed İbn-i İsmâil-i Buhârî Hazretleriyle muâsırdır. Hattâ bâzı Tabakat kitablarında bâzı fıkhî ihtilâflar da kayd edilmektedir. Her iki müctehid için ihtilâf-ı nazar, ilmin zarûrî îcablarından olmak üzere şâyânü ihtirâm olmakla berâber bunlar arasında bir rıdâ' mes'elesi nakl edilmektedir. Ve cidden müsteb'addır. Gûyâ İmam Buhârî, Ebû Hafs-ı Kebîr zamânında Buhârâ'ya avdet etmiş, ilim ile, iftâ ile meşgûl olmağa başlamış. Ebû Hafs, İmam Buhârî'yi: Sen fıkıh bilmezsin, diye iftâdan men' etmiş. Fakat İmam Buhârî bu men'e aldırmamakla bu defa Ebû Hafs bir mahfil-i ilmîde Buhârî'den: bir koyunun, yâhud bir ineğin südünü emen iki çocuk arasında hurmet-i rıdâ' sâbit olur mu? diye bir mes'ele sormuş. Buhârî: evet, hurmet sâbit olur, diye cevab vermekle Buhârâ ulemâsının ta'nına uğrayarak memleketini terke icbâr edilmiş. Her nasılsa *İnâye* gibi bâzı Hanefî kitablarında mevkı' alan bu hikâyeyi Aliyyü'l-Kārî nakl ettikten sonra: İmam Buhârî gibi dikkat-i fehme, vüs'at-i nazara mâlik olan bir İmamdan böyle bir cevâbın sudûru müsteb'ad olmakla berâber vukûu sahîh olsa bile muktezâ-yi beşeriyet insan bâzı kere en basit bir mes'elede bile hatâ edebilir, diyor. Sonra Ebû Hafs'ın bi'l-iltizam sormuş olduğunu, ve lüzumsuz iftâdan men' ettiğini kabûl etmek de güçtür. İlk hatıra gelen şey İmam Buhârî'nin yakında bir nümûnesi geçtiği üzere İmam Buhârî *Sahîh*'inin bir kaç yerinde İmam Ebû Hanîfe ile ashâbına (bâzı nâs der ki) diye ta'rizde bulunması, bir kısım Hanefî fukahâsını kızdırmış ve bunların teşebbüsiyle İmam Buhârî memleketini terke icbâr edilmiş olmalarıdır. Bunu Ebû Abdullāh Zehebî'nin (أعلام النبلاء)sında Zühelî'nin Buhârâ Emîri Hâlid'e mürâcaatı üzerine İmam Buhârî'nin Buhârâ civarında bâzı tekkelere çıkarıldığı ve bunun teblîğine de Ebû Hafs-ı Sağîr memur edildiğini, hikâye etmesi de yukardaki fikrimizi te'yîd eder mâhiyettedir. Büyük, küçük bu, Hafs'lardan bütün Mâverâü'n-nehir eimmesi ahz-i ilim etmişlerdir.

Küçük Ebû Hafs, Ebü'l-Velîd-i Tayâlisî'den, Humeydî'den, Yahyâ İbn-i Maîn'den hadîs ahz etmiştir. Bir müddet de İmam Buhârî'ye hadîs talebinde refâkat etmiştir. (كتاب الأهواء والاختلاف) nâmındaki eserleri yazmıştır. Ve 264 târihinde vefat etmiştir. [*Fevâid-i Behiyye*: 18, 19].

hadîs-i şerîfteki *"kabûl etmez"* kavli ile maksûd, sevab ve fazîleti olmaz, demektir. Yoksa akrabâya tercîhan ecnebî bir fakîre verilen zekât ile şübhesiz farz sâkıt olur. Çünkü zekâttan matlūb olan gāye, fakir bir müslümanın ihtiyâcını izâledir, ve bu muhakkaktır. Fakat karîbe verilen sadaka, sıla ve sadakayı câmi' bulunduğundan ecnebîye verilen sadaka bunun kadar fazîleti hâiz olamaz.

KUHİSTÂNÎ DE AKRİBÂ ARASINDA ŞÖYLE BİR TERTİB BİLDİRİLMİŞTİR: Zekât verilmesi efdal olan birinci derecede müzekkînin kardeşleri, sonra kardeşinin çocukları, sonra amcaları, ve halaları ki babasının erkek ve kız kardaşlarıdır, sonra dayıları ve teyzeleri ki anasının erkek ve kız kardaşlarıdır. Sonra da asabeden olmayan ve mîrasta hiç bir sehmi hâiz bulunmayan zevü'l-erhâm gelir ki, bunlar da müzekkînin uzak muhîtidir. Bunlardan sonra da komşular, ve daha sonra memleketi sekenesi hem-şehrîler gelir. *[İbn-i Âbidîn]*. Zamânımızın felsefî ahlâkiyyûnu da ictimâî teâvünün bu tertib dâiresinde îfâ edilmesini müdâfaa ediyorlar.

Zekât naklinde kerâhet olmıyan bir cihet de müzekkînin kendi bulunduğu beldenin fukarâsından daha ziyâde muhtac, yâhud daha ziyâde sâhib-i takvâ kimse bulunması yâhud da naklin menâfi-i müslimîne daha uygun olması halleridir. Bu sûretle zekât naklinde de kerâhet görülmemiştir.

Kerâhet olmıyan bir cihet de dâr-ı harbten dâr-ı İslâm'a nakledilmesidir. *Bahir*'de: *"Dâr-i İslâm'da ikāmet eden fukarâ-i müslimîn zekâta, dâr-ı harbte bulunanlardan daha ziyâde lâyıktır. Ve dâr-ı İslâm fukarâsına nakl edip vermek efdaldir"* denilmiştir. *Mecmaü'l-Enhür*'de de dâr-ı harbte masârif-i zekâttan kimse bulunsa bile ona verilmeyip dâr-ı İslâm'daki fukarâya verilmek üzere nakledilmesi efdaldir, deniliyor ki, bu da İslâm câmiasının iktisâdî hayâtının yükselmesine de hizmet edeceğinden çok mühimdir. İbn-i Âbidîn Sâhib-i *Bahr*'in yukarıdaki fetvâsına: *"Yalnız müslüman esirler bulunursa zillet-i esâretten yakalarının kurtarılmasına yardım olduğu takdirde bunlar zekâta dâr-ı İslâm'daki fakirlerden daha ziyâde lâyıktırlar"* sûretinde bir kayd ilâve ediyor ki, hakîkaten dikkate şâyandır.

TÂLİB-İ İLME NAKLETMEKTE DE KERÂHET YOKTUR. Esas i'tibâriyle *Mi'rac*'da: âlim bir fakîre sadaka ve zekât vermek, câhil fakîre vermekten efdaldir, deniliyor. Kuhüstânî[1] de bu fetvâyı iltizâm etti-

[1] قوهستاني : بضم اوله و الهاء و سكون المهملة و فتح الفوقية الى قوهستان. ولاية كبيرة متصلة بهراة و العراق و همدان و نهاوند [لب اللباب]

ğine göre, tâlib-i ilme ve yarının ilmî ihtiyâcını karşılamak üzere yetişecek bir gence zekât parası göndererek yardım etmekde, elbetteki daha yüksek bir isâbet vardır.

EDÂ-İ DEYN İÇİN NAKİLDE DE KERÂHET YOKTUR. Borcun ne elîm bir musîbet olduğu herkesin bildiği bir hakîkattir. Bir mü'minin bu musîbetten halâsı için zekât naklinde fukahâ, kerâhet görmemiştir. *[Bahr-i Râik]*.

ZEKÂT-İ MUACCELİN NAKLİNDE DE KERÂHET YOKTUR. *Hulâsa*'da: havli tamam olmıyan mâl-i muaccelin naklinde kerâhet olmadığı, hattâ bulunduğu belde fukarâsından daha muhtac bir fakîr için veyâhud edâ-i deyn için nakletmek gibi bir kayde, bir sebeb-i müreccihe de lüzum olmadığı tasrîh edilmiştir *[İbn-i Âbidîn]*. Yalnız ta'cîl-i zekât, İmam Mâlik'e göre câiz olmadığı için mâl-i muaccelin zekâtının nakli de câiz değildir. İmam Mâlik'e göre havelân-i havl, zekâtın şerâit-i cevâzındandır.

Hanefîlere ve cümhûru ulemâya göre, havelân-i havl yâni malın Kamerî sene ile bir sene yıllanmış olması, edâ-i zekâtın şerâit-i cevâzından değildir. *Bedâyi*'de Hanefîlerin cevaz delîli olarak Resûl-i Ekrem'in amucası Hazret-i Abbas'tan beytü'l-mâlin mâlî müzâyakasına mebnî ta'cil buyurup iki senelik zekâtını birden istislâf buyurdukları sevk ediliyor.

EHL-İ BİD'ATE ZEKÂT VERMEK CÂİZ DEĞİLDİR. Fıkıh kitablarında ehl-i bid'ate misâl olarak Kerrâmîler zikr ediliyor ki, Ebû Abdullâh Muhammed İbn-i Kerrâm'a nisbet olunan mezhebin müntesibleridir. İbn-i Kerrâm, –hâşâ– Cenâb-ı Hakk'ın arşta istikrârını kabûl ve Cenâb-ı Hakk'a cevher ıtlâk ederdi. Kerrâmiye, Cenâb-ı Hakk'ı maddiyat derekesine tenzîl eden en menfûr bir mezhebtir. Müşebbihenin en çirkini olduğu için ehl-i bid'ate misal îrâd edilmesi, dalâletleri pek vâzıh olmasından dolayıdır. Kerrâmîler, müşebbihe-i zattirler.

Mezheb-i Muhtâra göre, müşebbihe-i sıfat da ehl-i bid'atten ma'dudtur. Bunlar da sıfât-ı ilâhiyyeden bâzılarının, sıfât-ı beşeriye gibi hâdis olduğunu, Cenâb-ı Hak ile havâdisin kıyâmını tecvîz ederler ki, bu da bid'at ve dalâletin ikinci tabakasıdır. Bezzâziyye ve sâir fetvâ kitablarında müşebbihe-i sıfâtın hâli dalâlet cihetiyle Kerrâmiyyenin hâlinden daha az fenâdır. Fakat ne olursa olsun Müşebbihe de Kerramiyye'ye mülhaktır. Bunlar da Kitab ve Sünnet'le müesses olan usûl-i İslâmiyyeye ve usûl-i ehl-i sünnet ü cemâate mu-

hâliftir. Mezheb-i Muhtâra göre ne Kerrâmiyye'ye, ne de Müşebbihecilere zekât vermek câiz değildir. Hattâ Ebü's-Süûd Efendi *Eşbah Hâşiyesi*'nde: yalnız zekât değil, sadaka-i vâcibenin her nev'ini de vermek câiz değildir. Rikâzın humsundan verilebilir, demiştir. Zânînin zinâdan olan çocuğuna da zekât vermesi câiz değildir. [*Bahr-i Râik*].

ZEKÂT VERİLİRKEN BİR DE MENDUB OLAN CİHET VARDIR. Bu da verilen zekâtın fakîri bir gün iğnâ edecek, bir gün süalden kurtaracak mikdarda olmasıdır. İbn-i Âbidîn'in *Şürünbülâlî*'den nakline göre, bir gün iğnâ demek, zekât verilen kimsenin zekât verilirken âilesi ve ihtiyâcı nazar-ı i'tibâre alınarak verilmesi demektir. Yoksa yalnız bir günlük âile azığını istemekten iğnâ demek değildir. Belki kendisinin ve âilesinin erzâk ile berâber bir günlük yağ, tuz gibi, elbîse gibi, ev kirâsı gibi en mübrem medenî ihtiyaclarını karşılamak matlubtur. *Fethü'l-Kadîr*'de de bu cihet bu sûretle îzâh edilmiştir.

ZEKÂTTA MU'TEBER OLAN, MALIN BULUNDUĞU BELDE FUKARÂSIDIR. Yoksa zekât veren kimsenin ikāmet ettiği memleket fakirleri değildir. Bu mes'ele zekât verilirken nazar-ı dikkate alınacak mühim mesâilden birisidir. İbn-i Âbidîn'in İbn-i Kemal'den nakline göre, kendisi bir beldede, malı diğer bir beldede bulunan kimse zekât verirken malının bulunduğu belde fukarâsına verilmesi lâzımdır. *Bahir*'de bu babtaki rivâyetlerin hepsi bu mâhiyette olduğu bildirilmiştir. Meselâ İstanbul'da ikāmet eden bir tüccarın bir kaç vilâyette ticaret şûbeleri olsa, her vilâyetteki malın zekâtı o vilâyet fukarâsına verilmesi lâzımdır. Bunların zekâtını sâhib-i malın, ikāmet ettiği şehir fukarâsına dağıtmasını İbn-i Âbidîn mekruhtur, diyor. Nakl-i zekât mes'elesindeki nukûle kıyâs ediyor.

VASIYYETTE DE VASIYET EDEN KİMSENİN BULUNDUĞU ŞEHİR MU'TEBERDİR. İmam Muhammed'in mezhebi budur. İmam Ebû Yûsuf'e göre, vasiyet edilen şehir mu'teberdir. Meselâ bir müslüman sülüs malını Belh fukarâsına vasıyet etse, İmam Ebû Yûsuf'e göre, bu belde fukarâsına sarf edilmesi efdaldir. Başka memleket fukarâsına dağıtılırsa, bu da câizdir. İmam Muhammed'e göre, câiz değildir. Mûsînin bulunduğu şehir fakirlerine dağıtılması lâzımdır.

FITREDE, EDÂ EDEN KİMSENİN BULUNDUĞU MAHAL MU'TEBERDİR. *Nihâye*'de, *İnâye*'de bunun zâhirü'r-rivâye olduğu tasrîh edilmiştir. Minah'da bir kimsenin evlâdı, hadem ü haşemi ayrı ayrı şehirlerde

bulunursa, İmam Yûsuf'e göre, bunlardan her birinin sadaka-i fıtrı, bulunduğu belde fukarâsına verilir. İmam Muhammed'e göre, âile reisinin bulunduğu şehir fukarâsına sarf olunur. Fakat fukahâ İmam Ebû Yûsuf'un mezhebinde daha ziyâde isâbet görerek onunla fetvâ vermişlerdir. *Tatarhaniye*'de de İmam Muhammed'in kavli kuvvetli olduğu ve onunla fetvâ verildiği, İmam Ebû Hanîfe'den de sahîh olarak bu sûretle nakl olunduğu, bildirilmiştir. *[İbn-i Âbidîn]*.

Akrıbâ çocuklarına Bayram bahşışı yerine, bir müjdeciye, turfanda bir meyva hediye edene zekât vermek câizdir. Yalnız *Tatarhaniye*'de turfanda hediye edilen meyva, bir kıymeti hâiz olmamakla takyîd edilmiştir. Bir, iki hurma, kiraz tânesi gibi. Bu hediye bir kıymet ifâde edecek kemiyette olursa, bedeli kesilmeden kabûl edilmek câiz değildir. Kesilen kıymetten fazla olarak verilirse, ziyâdeyi zekâttan saymak câizdir, denilmiştir. *[İbn-i Âbidîn]*.

748. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ غَدَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِى طَلْحَةَ لِيُحَنِّكَهُ فَوَافَيْتُهُ فِى يَدِهِ الْمِيسَمُ يَسِمُ إِبِلَ الصَّدَقَةِ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Bir kuşluk vakti (kardeşim) Abdullāh İbn-i Ebî Talha'ya (teberrüken) bir çiğnem istemek için onunla Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelmiştim. Resûlullāh'a (bir davar ağılında) mülâkî oldum. Elinde hayvan dağladıkları demir vardı. Sadaka develerini damgalıyordu.

İZÂHI

Abdullāh İbn-i Ebî Talha, Enes İbn-i Mâlik'in kardeşidir ve Sahâbî'dir. Nevevî Tâbiîdir, demiş ise de fakat Şârih Kirmânî ve Birmâvî bunun bir sehv olduğunu bildiriyorlar.

(تحنيك = *Tahnîk*) hurma gibi bir şeyi ağzında çiğneyip çocuğun damağına şahâdet parmağiyle çalmağa denir. Hayra, duâya vesîle olmak için küçük çocuklar, teğaddîye başlamak çağında Resûl-i Ekrem'e getirilir, teberrüken hurma çiğnemi yalattırılırdı. Ashâb-ı Kirâm âileleri arasında tahnîk, dikkat ve ihtimam ile riâyet edilen bir âdet idi.

(ميسم = *Mîsem*) hayvan dağladıkları demir âlettir. Sadaka hayvanlarının emvâl-i memlûkeden temyîzi için Resûl-i Ekrem sadaka develerini Key âletiyle damgalardı. Buhârî'nin bu rivâyetinde Resûl-i Ekrem'in bu Key ameliyesini nerede yaptıkları bildirilmemiştir. Bunun bir koyun ağılında icrâ edildiğini Buhârî'nin diğer bir rivâyetinden öğrenerek bunu tercememizde kavs içinde gösterdik.

Bu hadîs hayvan üzerinde alâmet-i fârıka olarak key ve dağ tatbîkının mübâh olduğuna delâlet eder. Bâzı Şâfiî ulemâsı zekât hayvanlarında key müstehabtır, başka hayvanlarda câizdir, demişlerdir. Koyun için müstehab olan, alâmet-i fârıka kulağına vurulmasıdır. Ahmed İbn-i Hanbel ile İbn-i Mâce'nin rivâyetlerinde de böyledir. Davar kulağına vurulan alâmet ki, husûsî şekilde kesmektir, veya dilmektir, lisânımızda (En) tâbir olunur.

Şârih Kirmânî ki, Buhârî'nin en kadîm Şârihlerinden Ebû Süleyman Ahmed İbn-i Muhammed Bestî'dir. Kâbil'de yaşayan bir Türk âlimidir Key ile kat'-ı üzn arasında bir fark görmüyor. Her ikisini alâmet-i fârıka addediyor. Şârih Aynî ise kat'-ı üznü, müsle nev'inden ma'dudtur, diyor. Fakat müsleden ma'dûd olan kat'-ı üzün kulağın tamâmını kesmektir. Ve yâhud hayvanı süslemek maksadiyle bir kısmını kesmektir. Hayvanın kuyruğunu kesmek de böyledir. Fıtratın bahş ettiği güzelliği beğenmemek demektir, menhîdir. Ahmed İbn-i Hanbel'in, Beyhakî'nin, Nesâî'nin İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan tahrîc ettikleri bir hadîste: (لعن الله من مثل الحيوان = *Hayvanın diri iken kuyruğunu, kulağını kesen kimseye Allāh gadab etsin!*) buyurulmuştur.

Fakat hayvan kulağına (En) vurmak böyle değildir. Ya delmek ve yâhud biraz dilmekten ibârettir. Kirmânî'nin dediği gibi müsle değildir. Nefsü'l-emirde hayvanın şekil ve uzvundan hiç bir ciheti eksilmiyor. Hayvan üzerinde daha kolay tatbik edilen bir alâmet-i fârıkadır. Ötedenberi memleketimiz köylerinde cârî olan alâmet-i fârıka budur. Selçûkîlerin Kirman'da hükümrân oldukları bir de-

virde orada yaşıyan *Buhârî* Şârihi Şemsüddîn Kirmânî tarafından da bu âdetin müdâfaa edilmesine göre, Türkler arasında mine'l-kadîm koyun sürülerinin bu sûretle damgalandığı anlaşılıyor. Şârih Aynî bu damga şeklini bilmiyor, demek oluyor.

Deve ile sığırda müstehab olan key, oyluğunun baş tarafına vurulmasıdır.

Veşm-i Âdemî haramdır. Yâni insan vücûdunu da alâmet-i fârıka olarak dağlamak haramdır. Bilhassa mecma-i mehâsin olan yüzün dağlanması gerek hayvan, gerek insan olsun şiddetle nehyedilmiştir. Taberânî'nin isnâd-ı sahîh ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte (لعن الله من يشم فى الوجه) buyurulmuştur. Çünkü bununla, Allāh'ın yarattığı şekl-i tabiî tağyîr ediliyor. Şîn-ı mu'ceme ile (veşm) mâhiyetinde addedilmiştir. Veşm, el arkasına, koluna vücûdunun görülen veya görülmeyen bir noktasını iğneleyip müteessir ettikten sonra üzerine çivit dökerek göm-gök bir şekil vermektir. Lisânımızda döğün ve na'l ta'bîr olunur. Arablar arasında şâyi' bir âdettir. Îsevîlerin Kudüs hacıları da kollarını, ellerini döğdürürler. Âsım Molla: "*döğün, hâlâ Yeniçerilerin cümlesinde lâzime-i mâhiyet olmuştur*" diyor ki, bilâ-istisnâ Yeniçerilerin de döğünlendikleri anlaşılıyor.

Ahmed İbn-i Hanbel ile Beyhekî'nin Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerifte Resûlullāh: (لعن الله الواشمات و المستوشمات المتنمصات للحسن المغيرات خلق الله = *Güzellik için döğün vuran ve vurduran ve bu sûretle Allāh'ın yarattığı hüsnü zâtîyi tağyîr eden kadınları Allāh rahmetinden uzaklaştırsın!*) buyurup bu müstekreh âdeti şiddetle men' etmiştir. Bu hadîsin şerhinde Münâvî: bu hadîs-i şerîf veşmin hurmetine delâlet eder. Bâzı ulemâ veşmi günâh-ı kebâirden addetmişlerdir. Lâ'n ile vaîd-i şedîd, döğünün büyük günâh olduğuna delâlet eder, demişlerdir. Hadîste yalnız kadınların zikr edilmesi bu menfûr âdetin Arabistan'da bilhassa kadınlar arasında şâyi' olmasından dolayıdır. Kadınlar hakkında memnû olunca erkekler arasında memnû olacağını hadîs şârihleri muhakkak addetmektedirler.

Bu şiddetli men' ü tahzîrin sebeb ve hikmetine (المغيرات خلق الله) cümlesiyle işâret olunup Allāh'ın yarattığı fıtrî güzelliği tağyîr etmekten ibâret olduğu bildirilmiştir. Dîn-i İslâm, fıtrî bir din olmak i'tibâriyle insanların bütün ahvâl ve harekâtında tabiî olmalarını, ca'lî ve sahte her fiil ve hareketten ictinâb etmelerini istiyor, güzellik de

bunlardan birisidir. Tab'-ı selîm sâhibi için kudret-i fâtıranın bahş ettiği güzelliğin fevkında bir güzellik bulmak imkânı var mıdır? Şâyed olsaydı, insanları ahsen-i takvîm üzere yarattığını bildiren Hâlıkımız bizi o şekil ve sûrette, meselâ dudaklarımızı daha kırmızı yaratırdı. Tabiî olmıyan güzelliklerin fenâlığına işâret ederek söylenen: (هذا اعظم من المتشمة = *Bu süs, kıçına döğün vuran kadının gayr-i tabiî güzelliğinden daha müstekrehtir*) sözü Arablardan tab'-ı selim sâhibi erbâb-ı zarâfet arasında mesel olmuştur.

Buhârî'nin bu îzâh etmekte bulunduğumuz Enes İbn-i Mâlik hadîsinden evvel yine Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet ettiği bir hadîsi daha vardır ki, meâli şöyledir:

Ureyne kabîlesinden bedevî bâzı kimseler Medîne'ye gelmişlerdi. Bir müddet sonra medenî hayattan hastalandıklarını, karın ağrısına tutulduklarını söylemeleri üzerine, Resûl-i Ekrem bunların sadaka develerinin yanına gitmelerine, sütlerinden, bevillerinden içmelerine müsâade buyurdu. Herifler oraya gittiler. İyileşince de Resûl-i Ekrem'in çobanını öldürüp develeri sürüp götürdüler. Bu fenâ haber Medîne'ye erişince Resûlullāh bunların arkalarından adam gönderdi. Herifleri yakalayıp Medîne'ye getirdiler. Resûl-i Ekrem bunların: (sû-i amellerine göre cezâ olarak) ellerinin, ayaklarının kesilmesini emretti. Gözleri de oyulup Harre taşlığına atıldılar, orada ölünceye kadar taş kemirdiler[1].

Bu hadîsi Buhârî, *Sahîh*'inin yedi yerinde tahrîc etmiştir. Birisi de budur. Burada zekâtın, sekiz sınıf masârifinden yalnız bu sınıfa verilmesinin cevâzını isbât için sevk etmiştir. Resûl-i Ekrem zekât develerinin südlerinden intifâı bir sınıfa, ebnâ-i sebîl sınıfına münferiden tahsîs etmiştir. Bu hadîsi Zebîdî merhum *Kitâbü't-Tahâre*'de *Tecrîd*'e aldığından burada terk etmiştir. Tercemesi de 172 numara ile geçmiştir.

Buhârî bu hadîsin sonunda râvîlerden Ebû Kılâbe'nin: "*Bu nankör urenîler sirkat ettiler, adam öldürdüler, îmandan sonra küfre rücû' edip irtidâd eylediler. Ve bu sûretle Allāh ve Resûlüne harb açtılar*[2]" dediğini

---

[1] عن انس بن مالك رضى الله عنه ان ناسا من عرينة اجتووا المدينة، فرخص لهم رسول الله صلى الله عليه و سلم ان يأتوا ابل الصدقة، فيشربوا من البانها و ابوالها فقتلو الراعى و استاقوا اللود. فارسل اليهم رسول الله صلى الله عليه و سلم. فأتى بهم، فقطع ايديهم و ارجلهم، و سمر اعينهم و تركهم بالحرة يعضون الحجارة [بخارى]

[2] فهولاء سرقوا و قتلوا و كفروا بعد ايمانهم و حاربوا الله و رسوله [بخارى]

de bir tarîk-ı rivâyetinde naklediyor ki, bu şedîd cezânın, Allāh ve Resûl'üne fi'len harbe tasaddî gibi en şenî bir cinâyete karşı ta'yîn edildiğine işâret olunuyor.

Filhakîka Mâide sûre-i şerîfesinin (33) üncü âyet-i kerîmesinde meâlen: *(Allāh ve Resûl'üne karşı muhârebe edip ortalıkta fesad ve şûriş çıkarmağa çalışanların cezâsı ancak birer birer katl olunmak, yâhud salben idâm edilmek, yâhud elleri ve ayakları çapraz-vârî kesilmek, yâhud memleketinden nefyolunmaktır. Bu cezâ, bunlar için dünyâda tâyin edilen bir rüsvâylıktır. Âhirette ise bunlar için daha büyük azab mukadderdir)* [1] buyurulmuştur ki, taraf-ı Peygamberîden tatbik buyurulan cezâ, bu âyet-i kerîmenin ifâde ettiği bu mehâbetli hükümdür.

Bu urenîler hakkında tatbîk edilen cezâyı işkence mâhiyetinde addederek son zamanlarda bâzı kimseler sermâye-i intikād edinmişlerdi. Selefim Ahmed Naîm merhûm tarafından en muknî ve ilmî cevablar verilmiştir ki, bu eserin birinci cildinin 154 (2 nci baskı 180) inci sahifesine müsâdif olarak 172 numara ile terceme edilen Enes İbn-i Mâlik hadîsinin îzâhında muharrer olup bir kaç sahife işgāl etmektedir. Mutâlâasını tavsiye ederiz.

Biz burada yalnız taraf-ı Peygamberîden tatbik buyurulan bu şiddetli siyâsetin zaman ve mekân-ı vukūunu, mücrimlerin vahşî seviyelerini, derece-i cürümlerini, Resûl-i Ekrem'in müstesnâ rahm ü şefkatini göz önüne alarak muhâkeme etmelerini tavsıye ile iktifâ edeceğiz.

Evvelâ: Bu siyâsetin tatbîkı zamânı İslâmiyet'in zaîf bulunduğu bir devre müsâdiftir. Henüz teşekkül etmiş bulunan İslâm rejiminin dâire-i nüfûzu Medîne'ye ve Avâlî denilen Medîne mülhakātı köylere munhasır idi. Bu mıntaka-i nüfûz dâhilinde de Yehûdîler, münâfıklar fesad çıkarmak, İslâm dînini harâbîye sürüklemek için hassas bir vaziyette vesîle arıyorlardı. Ufak bir zaaf hisseder etmez, iktihâmı güç müşkülât çıkardıkları her gün görülüyordu. Resûl-i Ekrem için azîm ve basîretle hareket etmek, her hâdiseyi hiç tereddüd göstermeden îcâb eden unf ü şiddetle bastırmak muktezî idi.

[1] انما جزاء الذين يحاربون الله و رسوله و يسعون. فى الارض فسادا ان يقتلوا او يصلبوا او تقطع ايديهم و ارجلهم من خلاف او ينفوا من الارض، ذلك لهم خزى فى الدنيا و لهم فى الآخرة عذاب عظيم [سورة مائده: آيت ٣٣]

SÂNİYÂ: Gazve, ahz-i sâr mübah addediliyordu. Bâdemâ nehb ü garâte, gazve denilen çapulculuğa, her ne şekil ve sûrette olursa olsun memleketin sükûn ve istirahâtini selb etmek isteyenlere karşı şiddetli bir siyâset yolu tâkib edilmesi zarûrî idi.

SÂLİSÂ: Bu nankör Huzâîlerin irtikâb ettikleri fezâhatler hadîs-i şerîfte pek ihtisâr edilmiştir. Siyer kitablarında tafsîl edilen şekli bir fecâat dâsitânıdır. Son derece ihtisâr ederek deriz ki: Hicret'in altıncı yılında aç, çıplak, hastalıklı ve yedi, sekiz kişilik bir kāfile hâlinde Medîne'ye gelen bu sefiller, Resûl-i Ekrem tarafından biraz havalansınlar, bol süt içerek kanlanıp, canlansınlar, diye ve kendilerinin gösterdikleri arzûyu şedîd üzerine zekât develerinin bulunduğu çöle gönderilmişlerdi. Herifler orada kesb-i sıhhat ve kuvvet edince, Resûl-i Ekrem'in âzadlısı ve develerin çobanı olan Yesâr *radiya'llāhu anh*'i ellerini ayaklarını kesmek, gözlerine ve dilinin altına dikenler batırmak sûretiyle türlü işkenceler içinde öldürdüler. Develeri de önlerine katıp götürdüler. Medîne'ye bu haber gelince, Resûl-i Ekrem bunların arkalarından yirmi kişilik bir süvârî müfrezesi gönderdi. Bu hâinler yakalanıp huzûru Risâlet-Penâhî'ye getirildi. Resûl-i Ekrem tarafından da irtidâd, küfrân-ı ni'met, sirkat, katil, işkence cürümlerinin bu küstah ve hâin mürtekiblerinin elleri, ayakları kesilerek, Medîne hâricinde "*Hârre*" denilen taşlık bir mahalle atılmaları emr olundu. İşte Mâide Sûresinden nakl ettiğimiz âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü bu vak'a olmuştur.

Görüyoruz ki, taraf-ı Peygamberî'den bu canavarlar hakkında revâ görülen muâmele bunların irtikâb ettikleri cürmün nev'ine göre icrâ-yi kısastan ibârettir.

RÂBİÂ: Târihin şehâdetiyle sâbit bir hakîkattir ki, Resûl-i Ekrem beşeriyetin en şefkatli, en merhametli bir sîmâsı idi. Dâimâ Ashâbına merhamet ta'lîm ederdi. Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'inde İbn-i Mes'ûd'dan sahîhan rivâyet ettiğine göre, Resûl-i Ekrem: (ارحم من فى الارض يرحمك من فى السماء = *Yer yüzündekilere sen merhamet et ki, göktekiler de sana merhamet etsin*) buyurmuştur. Buhârî'nin *Edeb*'inde, Beyhekî'nin *Sünen*'inde İbn-i Ömer'den de (ارحموا ترحموا = *Mü'minler! Merhamet ediniz ki, merhamet olunasınız*) buyurduğu rivâyet edilmiştir. Hulâsa: gāye-i bi'seti, mekârim-i ahlâkı ikmâl ve ta'limden ibâret olduğunu bildiren Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu cânîlere karşı şiddetli cezâ tayin buyurmasında her şuurlu insan

bir sebeb, bir hikmet aramak zarûretiyle karşılaşır. Bu da zemin ve zamânın mukteza-yi siyâseti olduğunu bildirmiştik. («فمن اعتدى عليكم فاعتدوا عليه بمثل ما اعتدى عليكم»* = *Kim ki size zulm ü tecâvüzde bulunursa, siz de onun size yaptığının misli ile mukābele ediniz*) düstûr-ı Kur'ânîsine tevfîk-ı hareket edilmiştir.

İslâm'ın bu za'f devri geçip de kuvvet ve şevketini iktisâb ettikten sonra müsle denilen bu ağır cezâ, cürmü her ne kadar ağır olursa olsun hiç bir mücrime karşı tatbîk edilmemiştir, nehyedilmiştir. Bu babta bir çok âsâr vardır. Hattâ değil insanlara, hayvanlara bile tatbîkı nehyedilmiştir. Yüzünü boyamak; saçını, sakalını tıraş etmek sûretiyle müsle dahi menhîdir. Bu yasak devri Ashab ve edvâr-i müteâkıbede de devâm etmiştir.

Hazret-i Sıddîk'ın zamân-ı hilâfetinde böyle bir müsle ve ta'zîb hâdisesi duyulmuştu. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* derhal men' etmiştir. *Târîh-i Fıkıh* nâmındaki eserimizde bu hâdiseyi şöyle yazmış bulunuyoruz: Ebû Bekr Hazretlerinin ahd-i hilâfetinde Muhâcir İbn-i Ebî Ümeyye Yemâme'de vâli bulunuyordu. İki muğanniye kadın getirdiler. Bunlardan birisi Hazret-i Peygamber'e şetmetmek sûretiyle, öbirisi de müslümanları hicv ederek teğannî cürmiyle müttehem idiler. İbn-i Ebî Ümeyye bu çengilerin ikisinin de ellerini kestirdi, dişlerini söktürdü. Halîfe Hazretleri bundan haberdar olunca Yemâme vâlîsine şöyle bir mektub yazdı:

"Senin Resûlullāh'a sebb ü şetm ederek tegannî eden bir kadın hakkında tâyin ettiğin cezâyı işittim, eğer sen böyle çirkin bir muâmelede bulunmasaydın o kadını katletmeni emrederdim. Çünkü bu muganniye kadın müslümansa, bu cürmü irtikâb etmekle mürted olmuştur. Yok gayr-i müslim bir müâhid ise, ahdine gadr ü hıyânet etmiştir. Her iki sûrette cezâsı katildir. Sonra müslümanları hicvederek teğannî eden bir kadın hakkındaki cezâyı da işittim. Bu müğanniye de müslüman bir kadınsa, cezâsı ta'zîrdir. Müsle ve işkence değildir. Eğer zimmiye ise, bundan i'râz etmek için şirkten büyük ne sebeb bulunabilir? Binâenaleyh şu mektûbum sana vâsıl olduğunda hiç bir mücrim hakkında müsle ve işkence cezâsı tatbîk etme!.. Zîrâ işkence, mûcib-i nefret ahvâldendir. Ammâ kısas böyle değildir.

TENBÎH:

İmam Buhârî'nin Kitâbü'z-Zekât'ta tahrîc ettiği ahâdîs-i şerîfeden müellif Zebîdî'nin *Tecrîd*'e aldığı hadîsler 748 numara ile ter-

ceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsi ile nihâyet buluyor. *Sahîh-i Buhârî*'den *Tecrîd*'e Zekât bahsinde 62 hadîs alınmıştır. Bunlardan yarısı da ya sadaka ve zekâta teşvik ve terğîbe yâhud zekâta terettüb eden ecr ü sevâba dâirdir. Bu arada sadaka-i tetavvua dâir hadîs-i şerîfler de rivâyet edilmiştir ki, bunlara her birinin îzâhında işâret ettik. Bu cihetle yirmi beş, otuz hadîsin îzâhında Kitâbü'z-Zekât'ın bütün fıkhî hükümlerini toplamağa mecbûr olduk. Müellif Zebîdî merhum Kitâbü'z-Zekât'ın, ahkâm-ı zekâta me'haz olan bir hayli hadîslerini ihtisar maksadiyle ya Kitâbü'z-Zekât'tan evvel geçmiştir, diye, yâhud sonra *Tecrîd*'e almış olmak i'tibâriyle Kitâbü'z-Zekât'ın bu bir kısım ahkâm hadîslerini bırakmış bulunuyordu. Biz bunları îzahlarımızda *Sahîh-i Buhârî*'den naklederek fıkhî medlûllerini göstermeğe ihtimâm ettik. Bu cihetle Kitâbü'z-Zekât ile bunun kısa bir zeyli olan sadaka-i fıtır bu cildi istiâb etmiştir.

Bir de gerek hadîsde, gerek âsârı selefte zekât-ı mefruzdan da ekseriyetle sadaka ile tâbir buyurulmuştur. Bu cihetle sadaka, bir lâfz-ı âm oluyor. Hem zekât-ı mefrûza hem de nâfile sadakaya şâmil bulunuyor. Bundan başka Buhârî'nin Hazret-i Câbir'den, Müslim'in de Huzeyfe Hazretlerinden rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerifte (كل معروف صدقة = *Hayırdan ma'dud olan her hasene sadakadır*) vârid olduğundan sadaka nâmının medlûl-i şer'îsi daha ziyâde tevessü' etmiştir. Gerek mal atıyye ve ihsânından, gerek ahlâk-ı haseneden, gerekse akvâl ve ef'alden Allāh rızâsı için işlenen her iş, yine böyle söylenen her söz, her ahlâkî hareket ma'ruftur, birer sadakadır.

Sadaka lâfzının –işlenen işte sıdk u samîmiyetten ibâret olan– mânâ-yi lûğavîsi de bu geniş medlûl-i şer'îye tamâmiyle müsâid bulunduğundan rızâ-i Bârî için verilen zekâta, sadaka-i tetavvua sadaka denildiği gibi bir çok ahâdîs-i şerîfede riyâsız, süm'asız, sıdk u ihlâs ile îfâ edilen her hayr ü ibâdete de (sadaka) ıtlâk edilmiştir.. Bu hadîslerden *Sahîhayn*'de münferiden ve yâhud müctemian rivâyet edilen en cem'iyetli bir kaç hadîsi de nümûne olarak nakl ü terceme edeceğiz.

1) Buhârî ile Müslim'in Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten müştereken rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem Efendimiz: *[Her insanın a'zâ-yi bedenindeki mefsıllarm bahşettiği menâfia karşı şükr mühim bir sadakadır, her günün gündüzünde iki hasım arasında adâlet etmek yüksek bir sadakadır. Hayvanına binmek veya metâını yüklemek isteyen kimseye yardım edip hayvanına bindirmek, yâhud metâını yüklemek de pek âlâ*

bir sadakadır. Güzel söz de, güzel bir sadakadır. Namaza gitmek (tavaf, ibâdet, cenâzeyi teşyîʻ, taleb-i ilim gibi her hayır) *için sâhibinin attığı her adım da büyük bir sadakadır. Yolda gelip geçene ezâ vere* (n bir taş parçası) *nı izâle dahi merğub bir sadakadır*[1]*.]*

Bu tercemenin not olarak görülen metn-i aslîsindeki (سلامى = *Sülâmâ*), lûgaten parmak kemiğine denir. Lûgat ve teşrîh kitablarında gerek elin, gerek ayağın her parmağında üçer sülâmâ kemiği vardır. İnce ve uzunca kemiklerdir. Taybî: "*Sülâmâ, parmaklardaki mefâsıla denirse de burada maksûd olan mânâ, vücûdü beşerdeki her aʻzânın mefâsılıdır. İnsan, bu mefsıller vâsıtasiyle kabz ü bast ettikleri için bunların bahşettiği menâfiʻ ve fevâidden dolayı Hâlıkına karşı edâ ettiği şükr ü mahmedet, sadaka addedilmiştir. Hadîste sülâmâ lâfzı vârid olup mefâsıl-ı esâbia tahsîs edilmesi, parmaklar, kabz ü bast iʻtibâriyle vücûdun en umde bir uzvu olmasından dolayıdır*" diyor. Biz de hadîs-i şerîfin bu fıkrasını ve zikr-i cüz', irâde-i kül sûretiyle bu şâmil telâkkîye göre terceme ettik. Bir de (تطلع فيه الشمس = *kendisinde güneş doğan gün*). tâbiri ile mutlak sûrette (gündüz) matlûb olduğundan, bunu da bu sûretle terceme ettik.

İnsan ne gāfildir? Vücûdünün her an mefâsıl ile vukūʻ bulan bütün bu îrâdî hareketlerinin en büyük mevâhib-i ilâhiyyeden olduğunu hiç fark etmez. Belki bunu pek tabiî bularak vesîle-i şükrü mahmedet bir niʻmet-i ilâhiyye olduğundan dâimâ gaflet eder. Yalnız bu mevhibe-i Sübhâniyyenin kadr ü kıymeti, küçük bir parmağın ufak bir mefsılı bir ârızaya ve meselâ günlerce bî-huzûr eden bir romatizmaya tutulmasiyle anlar. (و ان تعدوا نعمة الله لا تحصوها *):

Ger tenim üzere kılım cümle zebân olsa dahi
Edemem şükrün edâ niʻmetinin binde birin

2) Müslim'in Ebû Zerr-i Gifârî *radiya'llāhu anh*'ten rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: [Her tesbîh* (ki, "*Sübhânallāh*" diyerek Allāhu Teâlâ'yı kesretle tenzîh ve takdîs etmektir), *şübhesiz büyük bir sadakadır. Her tekbîr* (ki, "*Allāhu ekber*" diyerek Zât-ı Bârî'yi her zaman azamet ve kibriyâ ile yâd etmektir) *el-*

---

1 عن ابى هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : كل سلامى من الناس عليه صدقة، كل يوم تطلع فيه الشمس يعدل بين الاثنين صدقة. و يعين الرجل على دابته فيحمل عليها او يرفع عليها متاعه صدقة. و الكلمة الطيبة صدقة. و كل خطوة يخطوها الى الصلاة صدقة. و يميط الاذى عن الطريق صدقة [رواه البخارى و مسلم]

* Sûre: 16 (Nahl), âyet: 18.

bette bu da büyük bir sadakadır. Her tahmîd (ki, "*Elhamdü li'llâh*" diyerek mükerreren Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senâ eylemek) *de muhakkak bir sadakadır. Her tehlîl* (ki, "*Lâ ilâhe illa'llāh*" diyerek Cenâb-ı Hakk'ı birlemek) *de her halde yüksek bir sadakadır. Her ma'ruf ile emir de kıymetli bir sadakadır. Her münkerden nehiy de değerli bir sadakadır. Halîlenizle cinsî mukārenetinizde dahi sevimli bir sadaka vardır]* buyurmuştur. Bâzı Sahâbe (son sadakadan istiğrâb ederek):

— Yâ Resûlâ'llāh! Hem kazâ-yı şehvet etmek, hem de bu fiil-i mübâha ecr ü sevab terettüb eylemek nasıl olur? diye sordular. Resûlullāh cevâben:

— Bana söyleyiniz bakayım! Birisi haram münâsebette bulunsa, ona günâh var mıdır? İşte haramda günâh olduğu gibi halâlda da sâhibi için ecr ü sevab vardır, buyurdu[1].

3) Yine Müslim'in Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan bir rivâyetinde, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: *[Âdem-oğullarından her insan, üç yüz altmış mefsıl[2] üzerine yaratılmıştır. Her kim bu üç yüz altmış sayısınca Allāh'ı tekbîr, Allāh'a hamd ederse, Allāh'ı tehlîl, Allāh'ı tesbîh, Allāh'a istiğfâr eylerse, ve halkın yolundan taş, diken, kemik* (gibi ezâ veren şeyleri) *izâle ederse, yâhud ma'rûf ile emredip münkerden nehyeylerse, bu hayr ü ibâdeti edâ ettiği an, nefsini Cehennem'den uzaklaştırmış olarak* (emniyetle) *gezebilir]*[3].

4) Yine Müslim'in Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llāhu anh*'den *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir: *[Sakın hayrât ve hasenâttan hiç bir şey'i küçük görme, işle! Ve-*

---

[1] عن ابى ذر رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ان بكل تسبيحة صدقة . وكل تكبيرة صدقة و كل تحميدة صدقة. وكل تهليلة صدقة. و امر بالمعروف صدقة. و نهى عن المنكر صدقة و فى بضع احدكم صدقة. قالوا يا رسول الله أياتى احدنا شهوته و يكون له فيها اجر؟ قال: أرأيتم لو وضعها فى حرام ، أكان عليه فيه وزر؟ فكذلك اذا وضعها فى الحلال كان له اجر [رواه مسلم]

[2] İnsan bedenindeki ek ve oynak yerlerine mefsıl denir. Cem'i mefâsıldır. [*Kāmus*].

[3] عن عائشة رضى الله عنها قالت قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: خلق كل انسان من بنى آدم على ستين و ثلاثمأة مفصل، فمن كبر الله و حمد الله و هلل الله و سبح الله و استغفر الله و عزل حجرا عن طريق الناس او شوكة، او عظما او امر بمعروف، او نهى عن منكر عدد تلك الستين و ثلاثمأة فانه يمشى يومئذ و قد زحزح نفسه عن النار [رواه مسلم]

levki mü'min kardeşine beşûş bir çehre ile mülâkî olmak derecesinde hafif olsa bile] [1].

5) Buhârî ile Müslim'in Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'ten rivâyetlerine göre, *Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem: [Hiç bir müslüman yoktur ki, bu müslüman, ağaç diker, yâhud ekin eker de bundan ya bir insan, yâhud bir kuş, yâhud da bir hayvan yerse, muhakkak bu yenilen şey onun için sadaka olur]* buyurmuştur [2].

6) 613 numara ile terceme ettiğimiz Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsi de yukardaki hadîsler mâhiyetindedir. O da mutâlea olunsun.

BİR MÜHİMME: Taybî diyor ki: Bu sadaka olarak ta'dâd olunan ibâdetlerin ve hayır işlerin sadaka olmaları, mâlî sadakaya teşbîh sûretiyledir. Bâzı ulemâ da: Bunlardan her biri bizâtihî sadakadır, demişlerdir.

***

Taberânî'nin Ebü'd-Derdâ' *radiya'llâhu anh*'ten isnâd-ı hasenle tahrîc ettiği:

زكاة قنطرة الاسلام [3]

Hadîs-i şerîfini îrâd ederek Kitâbü'z-Zekât'a nihâyet veriyoruz.

Sa'dî'nin şu beyti de zekât mevzûunda mesel hâlinde kesb-i iştihâr etmiştir.

زكات مال بلر كن كه فضلهٔ رزرا
چو باغبان ببرد پيشتر دهدانكور

Ey mü'min!:

Zimmetinde koma bir habbe zekât
Ki odur mâye-i feyz ü berekât

***

[1] عن ابى ذر رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لا تحقرن من المعروف شيأ و لوان تلق اخاك بوجه طليق [رواه مسلم]

[2] عن انس رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما من مسلم يغرس غرسأ او يزرع زرعا فيأكل منه انسان، او طير او بهيمة الا كانت له صدقة [رواه البخارى ومسلم]

[3] Zekât, İslâm câmiasına girilmek için kurulmuş taş köprüdür.

SADAKA-İ FITIR

زكاة الفطر طهرة للصائم من اللغو و الرفث

Devlet ol mâle ki Allah vere
Hayr ile sarf oluna böyle yere

***

بسم الله الرحمن الرحيم

أَبْوَابُ صَدَقَةِ الْفِطْرِ

BU BÂBLAR SADAKA-İ FITRE DÂİR HADÎS-İ ŞERİFLERİ MUHTEVÎDİR

749 . عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَكَاةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ تَمرٍ أَوْ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ عَلَى الْعَبْدِ وَالْحُرِّ وَالذَّكَرِ وَالْأُنْثٰى وَالصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُؤَدَّى قَبْلَ خُرُوجِ النَّاسِ إِلَى الصَّلَاةِ .

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullâh *salla'llahu aleyhi ve sellem* zekât-ı fıtrı müslümanlardan köleye, hurre, erkeğe, kadına, küçüğe, büyüğe hurmadan bir sâʿ, yâhud arpadan bir sâʿ olarak vâcib kıldı. Ve bu sadakanın, halk bayram namazına çıkmazdan evvel verilmesini emreyledi.

ÎZÂHI

SADAKA-İ FITRIN MÂHİYETİ:

Hadîs ve fıkıh kitablarında müelliflerin (صدقة فطر = *Sadaka-i fitr*) terkîbinin başında bir hayli edebî tahliller, tedkikler serd etmişlerdir. Deniliyor ki: (Sadaka-i fitr) terkîbinde sadakanın fitre izâfeti, (haccetü'l-İslâm) terkîbi gibi hükmün şartına izâfeti kabîlindendir, mecazdır. Hakîkat ise (haccü'l-Beyt) terkîbindeki gibi hükmün sebebine muzâf olmasıdır.

Hükm ile murâd, vücûb-ı sadakadır. Vücûb ile murâd da, vücûb-ı edâdır. Nefs-i vücûb değildir. Çünkü (fıtır) vücûb-ı edânın şartıdır. Nefs-i vücûbun menâtı ise, sebeb-i vücûbun vücûdudur ki, *(re's = baş)* dan ibârettir. *Bahir*'de de aynen: sadakanın fitra izâfeti, şey'in şartına izâfeti kabîlinden mecazdır. Hakîkat ise hükmün sebebine izâfetidir. Sebeb de (re's) den ibârettir, denilmiştir.

Bundan sonra fukahâ ve hadîs şârihleri tarafından (فطر = *Fıtr*) ve tâ ile (فطرة = *Fıtra*) lâfızlarının lûgavî ve şer'î medlûlleri îzâh edilerek: " *(Fıtır) lâfzı İslâmî bir kelimedir. Fukahâ arasında isti'mâl ve intişâr etmiştir. (Sadaka-i fıtır) ta'bîri de müteaddid hadîs-i şeriflerde rivâyet edilmiştir*" deniliyor ki, bunları İbn-i Hümâm *Fethü'l-Kadîr*'de birer birer sevk etmiştir. Bir kısmını da yakında biz zikredeceğiz.

Şu halde kendisine (sadaka) muzâf olan (fıtır) kelimesini Arablar kable'l-İslâm yevm-i mahsûsun ismi olarak kullanmamışlardır. Çünkü kable'l-İslâm böyle bir yevm-i fıtır ma'ruf değildi. Fıtrın hassaten yevm-i mahsûsa, Ramazan ayını tâkib eden ilk güne ıtlâk edilmesi şer'î bir ıstılahtır. Pek tabiîdir ki, bu kelimeyi kable'l-İslâm ehl-i lisandan hiç birisi hiç bir sûretle kullanmamıştır, denilmek istenilmiyor. Arabların *(fitr)* ı, *(savm)* ın mukābili olarak zuhûr-ı İslâm'dan evvel kullandıkları muhakkaktır. Bu i'tibâr ile de *(fıtır)* lâfzı lûgavîdir. Zeylaî'ye tâbi' olarak *Bahir*'de de bu sûretle îzâh edilmiştir. Şu halde yevm-i mahsûsun ismi olan *(fıtır)* lâfzı, bir lâfz-ı şer'îdir. Ramazân-ı şerîfi tâkib eden güne *(yevm-i fıtır)*, ve o güne izâfetle verilen sadakaya da *(sadaka-i fıtır)* denilmesi İslâm dîninin husûsî bir ıstılâhıdır. Devr-i İslâm'dan evvel savmın mukâbili olarak kullanılması cihetiyle de fıtır lâfzı lûgavîdir.

İbn-i Âbidîn merhum *Dürrü'l-Muhtâr* ve *Kenz* hâşiyelerinde bu kıymetli ma'lûmâtı verdikten sonra bâzı ulemânın *Kāmus* ile ihticâc ederek *(fitr)* ın İslâmî bir lâfz olduğu iddiâsına i'tirâz ettiklerini

haber verip yukarıdaki îzâhat üzerine böyle bir i'tirâzın vârid olamıyacağını bildiriyor. İ'tirâz şöyle edilmiştir:

Fıtır lâfzı lûğatte savm'ın zıddı olarak kullanılmıştır. *Kāmus*'ta sâim, yiyip içtiğinde (فطر الصائم) denildiği ve mim harfinde de savmın yemekten, içmekten, söylemekten imsâk olduğu bildiriliyor. Şu halde sâhib-i *Kāmus* gibi lisan âlimi bir zâtın kendi eserinde bu sûretle sâbit olan bir lâfz-ı İslâmîdir, demek nasıl doğru olabilir?. Cevâbı da şöyledir:

Fıtır kelimesi İslâmîdir, demekle İslâm'dan evvel bu lâfzı Arablar hiç kullanmamıştır, denilmiyor. Arabların savmın mukābili olarak kullandıklarını, bu cihetle lûgavî bulunduğunu, İslâmî olması da yevm-i mahsûsun ismi olması i'tibâriyle olduğunu îzâh ettik.

İbn-i Âbidîn merhum tâ ile (فطرة) lâfzını da îzâh ederek diyor ki: Sadaka-i mahsûsa ma'nâsına olan (فطرة) lâfzı lûgavî değildir. Bir ıstılāh-ı şer'îdir. Hilkat ma'nâsına olan (فطرة) lâfzı ise hiç şübhesiz lûgavîdir ve Arabiyy-i fasihtir. Kur'ân-ı Kerîm'de: (فطرة الله التى فطر الناس عليها)* buyurulmuştur. *Vikāye Şerhi*'nden naklen *Nahir*'de: "*Fukahânın ve sâir ehl-i ilmin kullandıkları fitre lâfzı, bir lâfz-ı müvelleddir. Hattâ bâzı ehl-i ilim bunu, avâmın lâhni, galatı addetmişlerdir*" deniliyor ki, bununla *Vikāye* şârihinin maksadı; kendisiyle sadaka ma'nâsı kasd olunan fitre lâfzı gayr-i lûgavîdir, demektir. Çünkü bu ma'nâ kable'l-İslâm, kullânılmamıştır.

Bu münâsebetle de İbn-i Âbidîn, sâhib-i *Kāmus* hakkında Nûh Efendi'nin nakl ettiği şöyle bir muâhazeyi bildiriyor: *Kāmus*'ta fitret lâfzının üç ma'nâya ıtlāk olunduğu bildiriliyor: 1) Sadaka-i fıtırdır ki, Ramazan orucunun şükrâne-i edâsı olarak fukarâya verilen sadaka-i mahsûsadan ibârettir. 2) Hilkat ve yaradılış ma'nâsıdır ki, ana karnındaki çocuğun tab'an mecbûl olduğu hilkat-i asliyedir, 3) Din ve millet ma'nâsıdır [1].

---

* Sûre: 30 (Rûm), âyet: 30

[1] *Nihâye*'de (كل مولود يولد على فطرة الاسلام = *Her doğan çocuk, İslâm seciyesinde doğar*) hadîsindeki fıtretle ikinci ma'nâ maksûd olduğu bildiriliyor. Yâni her mevlûd, kabûl-i dîne öyle müstaid bir tabiatta doğar ki, çocuk, bu fıtret-i asliyesiyle başbaşa bırakılıp müdâhale edilmezse bu seciyyede yaşar, her zaman din kabûlüne müsâid bulunur, demektir, deniliyor. Yine *Nihâye*'de (عشرة من الفطرة = *On şey Enbiyâ sünenlerinden ma'duttur*) hadîsindeki fıtret de üçüncü ma'nâya haml edilmiştir.

Nûh Efendi'nin i'tirâzı: Bayram günü verilmesi teşrî' buyurulan sadaka-i fıtır, sâhib-i şerîatin lisânından öğrenildiği halde ehl-i lûgatin mechûlü bulunan bu sadakayı *Kāmus* sâhibi ne hakla ehl-i lûgate nisbet ediyor? sûretindedir.

Bundan sonra İbn-i Âbidîn, Nûh Efendi lisânından şöyle bir tenbihte bulunarak: "*Kāmus sâhibi lûgatının çok yerinde hakāyık-ı şer'iyye ile hakāyık-ı lûgaviyyeyi birbirine karıştırıyor. Bunların hepsi galattır. Hepsine karşı uyanık bulunmak îcâb eder*" diyor[1]. *Kāmus* sâhibinin müd, sâ' okıyye ölçülerinde şer'î ve örfî hisabları yekdiğerine nasıl karıştırdığına bu cildin 44, 45 inci sahifelerine müsâdif îzâhımızda biz de göstermiştik.

Umdetü'l-Kārî'de Aynî, (sadaka-i fıtır) lâfzına müvelledtir, denilmesini beğenmiyor. Nevevî'nin: "*Sadaka-i fıtır, ne Arabîdir, ne de muarreb bir lâfızdır. Belki fukahânın vaz' ettiği ıstılāhat cümlesinden müvelled bir lâfızdır*" dediğine i'tirâz ederek: "*İslâmî bir lâfızdır, demek daha doğrudur. Çünkü bu lâfız İslâm câmiasında doğmuş, ve bu câmia içinde yaşayıp teârüf etmiştir. İbnü'l-Arabî'nin beyânı vechile bu sadakaya bu isim, sâhib-i şerîat Efendimiz'in lisân-ı mübâreki ile bahşedilmiştir. Ve hakîkaten bâzı turuku ahâdîste* (زكاة الفطر من رمضان) *sûretinde vârid olmuştur*" diyor.

Bu mübârek sadaka, sadaka-i fıtır, zekât-ı fıtır isimlerinden başka zekât-ı Ramazan, zekât-i savm namlariyle de anılmıştır. İbn-i Abbâs'ın bir hadîsinde "*Sadaka-i savm*", Ebû Hüreyre hadîsinde de "*Sadaka-i Ramazan*" denilmiştir. İmam Mâlik de "*Zekât-i ebdân*" der imiş. Bunlar arasında en meşhûru sadaka-i fıtırdır.

Şerîat örfünde sadaka-i fıtır, emvâl-i nisabtan sıla ve ihsân olarak Allāh rızâsı için verilen muayyen mikdârın ismidir, diye ta'rîf olunur. *Muhît*'te hibe ile sadaka-i fıtır arasındaki farka işâret edilerek: hibe tekerrümen sadaka-i fıtır ise terahhümen verilir, demişlerdir.

Ramazan orucu ile sadaka-i fıtır Hicret-i Ahmediyye'nin ikinci yılında vâcib olmuştur. Ramazân-ı şerîf Şa'ban ayında, sadaka-i fıtır de bâzı huffâz-ı hadîsin rivâyetlerine göre, Bayramdan iki gün evvel teşrî' buyurulmuştur.

Şart-ı Vücûbu, İslâm, hürriyet, gınâdır. Bu üçüncü şart zekât mevzuunun en ehemmiyetli bir şartıdır.

---

[1] *Dürrü'l-Muhtâr Hâşiyesi, İbn-i Âbidîn:* C. 2, S. 97, ve *Kenz Hâşiyesi:* C. 2, S. 270.

Hikmet-i Meşrûiyyeti de mukteza-yi beşeriyet Ramazan orucunda bulunması muhtemel olan günâhlardan orucun temizlenmesidir.

SADAKA-İ FITR'IN HÜKMÜ :

Sadaka-i fıtrın hükmünde ulemâ farz, vâcib, sünnet, mendub olmak üzere ihtilâf etmişlerdir. İmam Buhârî *Sahîh*'inde ve bu bâbında Ebü'l-Âliye'nin, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın, Muhammed İbn-i Sîrîn'in "*Sadaka-i fıtır farzdır*" dediklerini rivâyet ediyor. Buhârî kendisi de sadaka-i fıtır bâbının unvânındaki : (باب فرض صدقة الفطر) kavli ile sadaka-i fıtrın farz olduğu kanâatini izhâr ediyor. Şâfiî, Mâlik, Ahmed hazarâtinin mezhebleri de böyledir.

Eimme-i Hanefiyyeye göre sadaka-i fıtır vâcibtir. Bir kısım fukahâ da sünnet olduğunu kabûl etmişlerdir. *Zahîre* sâhibinin beyânına ve bir rivâyete göre, İmam Mâlik'in mezhebi de böyledir. Bâzı ulemâ da sadaka-i fıtır, bir fi'l-i hayırdır. Zekâttan evvel vâcib idi. Sonra bu vücub nesh olundu, demişlerdir. Bunların delil olarak istinâd ettikleri haber, Kays İbn-i Ubâde hadîsidir. Nesâî'nin, İbn-i Mâce'nin rivâyetlerine göre, müşârün-ileyh Kays Hazretleri: *(Zekât farz kılınmazdan evvel Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize sadaka-i fıtır vermenizi emrederdi. Zekât âyeti nâzil olduktan sonra bize sadaka-i fıtır ile ne emretti, ne de bizi bu sadakadan nehyetti. Biz ise yine bu sadakayı verirdik)* demiştir.

Hâkim'in *Müstedrek*'indeki rivâyetine göre, Kays İbn-i Sa'd Hazretleri[1]: *(Biz Ramazan teşrî' buyurulmazdan evvel Âşûrâda oruç tutardık, sadaka-i fıtır verirdik. Ramazan teşrî' buyurulup zekât âyeti nâzil olunca bu sadaka ile ne emr ne de nehy olunduk. Fakat biz yine bu sadakayı verirdik)*

---

[1] Kays İbn-i Sa'd İbn-i Ubâde Hazretleri Sahâbî'dir. Kendisinden on altı hadîs rivâyet edilip birisinin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Bir hadîs ile de Buhârî infirâd etmiştir. İbn-i Ebî Leylâ'nın, İbn-i Temîm-i Ceyşânî'nin kendisinden rivâyetleri vardır. Enes İbn-i Mâlik Hazretleri: Kays İbn-i Sa'd'in nezd-i Peygamberî'deki bülend mevkii, sâhib-i Şurta (Çarhacı) nın, Emîr-i Ceyş (ordu baş kumandanı) nın nezdindeki mevkiini andırırdı, diye rivâyet etmiştir. Amr İbn-i Dînâr da: Kays atına bindiğinde ayakları yerde sürünürdü, diye bu İslâm bahâdırının heybetli bir vücûde mâlik olduğunu bildirmiştir. Hazret-i Muâviye'nin devr-i hükûmetinde Medîne'de vefât etmiştir. Kerem ü sehâsı hakkında pek çok haberler nakl edilmiştir. Kays'ın babası Sa'd, büyük babası Ubâde, daha büyük babası da sâhib-i terceme gibi hep cûd ü

demiştir[1]. Hâkim bu hadîsi rivâyet ettikten sonra : Bu Hadîs, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre sahihtir. Fakat Şeyhayn her nasılsa tahrîc etmemiştir, diyor.

Beyhakî, Vücûb-ı fıtrın neshini iddiâ edenlerin bu tarîk-ı istidlâllerine cevab vererek diyor ki : Zekât âyetinin şeref-i nüzûlü, sadaka-i fıtrın farz olmasının sukûtuna delâlet etmez. Çünkü bir farzın nüzûlü, öbir farzın sukûtunu mûcib değildir. Bununla berâber sadaka-i fıtrın vücûbunda ehl-i ilmin ittifâkı vardır. Yalnız ihtilâf, farz ismini vermektedir. İbn-i Münzir daha ileri giderek zekât-i fıtrın farzıyetinde de icmâ' bulunduğunu nakl etmiş ise de bu da şâyân-ı kabûl değildir. Çünkü bu babta eslâf arasında ihtilâf vardır. Mısr'ın en büyük Şâfiî İmamı ve hadîste, fıkıhta yüksek bir mevkı' sâhibi olan (ابن اللبان) da (vefâtı 749) sadaka-i fıtrın farziyetine dâir cereyân eden bu ihtilâfı îzâh ederek icmâ' iddiasını reddetmiştir. Hattâ Aliyyü'l-Kārî'nin *Mirkat*'ta nakline göre, daha evvel (اصم), icmâ' iddiâsına i'tibâr etmemiştir.

HANEFÎLERİN İSTİDLÂLLERİNE GELİNCE: Bağdad medresesinde yetişen Hanefî fukahâsı zekât-i fıtır, zekât-i mal hakkındaki nusûsun

---

sehâ ile ma'ruftur. İbn-i Abdi'l-Ber: Arablar arasında Sa'd İbn-i Ubâde derecesinde kendisi ile berâber dört batın ecdâdının mütevâliyen it'âm ve in'âm ile iştihâr etmiş hiç bir âile görülmemiştir, demiştir.

Bu kahraman âile, Hazrec kabîlesinin riyâsetini taşımış ve bu riyâset, atadan oğula intikāl edegelmiştir. Kays'ın babası Sa'd bütün gazâlarda Ensâr-i Kirâm'ın alemdârı idi. Bu âlî vazîfe Müslim'in rivâyetine göre, Bedir'de başlayarak devâm etmiştir. Sa'd Akabe bîatine de iştirâk eden kadîmü'l-İslâm nükabâdandır. Kerem ü sehâsiyle, sadaka ve ihsâniyle berâber kitâbet-i Arabiyyeye de sibâhatte, atıcılıkta oğlu Kays Hazretleri gibi emsalsiz ve münevver bir bahâdır idi. Bu kemâlât-ı beşeriyeyi bir eşi ve örneği gösterilemiyecek derecede hâiz bulunduğundan Ashab arasında Sa'd *(Kâmil)* unvâniyle yâd edilmiştir. Kendisinden bir çok hadîs rivâyet edilmiştir. Râvîleri arasında oğulları Kays, Sa'd vardır. Fakat ne yazık ki, Ubâde, Ebû Bekir *radiya'llāhu anh*'e bîat etmekten tehallüf ederek Medîne'den çıkıp gitmiş ve Şam mülhakātından Havran'da ihtiyâr-ı ikāmet ederek bir daha Medîne'ye avdet etmemiştir. Hicret'in 16 ıncı ve Ebû Ubeyd'e göre, 15 inci yılında vefât etmiştir. *[Hulâsa: S. 270 ve 114].*

[1] فقد روى النسائى و ابن ماجه عن قيس بن عبادة رضى الله عنه قال : (امرنا النبى صلى الله عليه و سلم بصدقة الفطر قبل ان تنزل الزكاة. فلما نزلت لم يأمرنا و لم ينهنا و نحن نفعله). و اخرج الحاكم عن قيس بن سعد ايضا من وجه آخر. قال قيس رضى الله عنه : (كنا نصوم عاشوراء و نؤدى صدقة الفطر. فلما نزلت رمضان و نزلت الزكات لم نؤمر به و لم ننه عنه و نحن نفعله) و قال صحيح على شرط الشيخين و لم يخرجاه [عمدة القارى : ج ٤، ص ٤٦٢]

mûcibiyle yâni mal zekâtı hakkında şeref-vârid olan Kitab ve Sünnet'in umûmiyle vâcib olmuştur, demişlerdir. Fakat Basra'daki Hanefî ulemâsı bu tarîk-ı istidlâli doğru bulmamışlardır. Ve : zekât-ı fıtrın vücûbu, zekât-ı emvâlin vücûbundan mukaddemdir, diyerek bu iddialarını Kays İbn-i Sa'd İbn-i Ubâde'nin yukarıda zikr ü îzâh ettiğimiz hadîsi ile isbât ederek vücûb-ı fıtre delîl olmak üzere îzâh etmekte bulunduğumuz İbn-i Ömer hadîsi ile Sa'lebe hadîsini sevk etmişlerdir.

Fıkh-ı Hanefîye dâir yazılan kitabların hepsinde vücûb-ı fıtre bu iki hadîs ile istidlâl edilmiştir. İkinci Sa'lebe hadîsi şöyledir:

Abdürrezzâk'ın sened-i sahîh ile Sa'lebe İbn-i Suayr *radiya'llāhu anh*'ten rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yevm-i fıtırden (şeker bayramının ilk günü) bir veyâhud iki gün evvel îrâd ettiği bir hutbesinde: *(Her hür ve köleden, her küçük ve büyükten sadaka-i fıtır olarak nısıf sâ' (520) dirhem buğday, yâhud bir sâ' (1040) dirhem hurma, yâhud bir sâ' arpa veriniz!)* buyurmuştur[1].

Bu hadîste Resûl-i Ekrem'in sadaka-i fıtrı edâ ile emr ettiği rivâyet ediliyor. Mutlak emr ise vücûb içindir. Hanefîlerin bu nevî emre farz demeyip de vâcib demeleri, farz, lüzûmu delîl-i kat'î ile sâbit olan emrin ismi olmasından dolayıdır. Halbuki sadaka-i fıtırın lüzûmu haber-i vâhid ile sâbit olmuştur.

Bu hadîs ile Abdullāh İbn-i Ömer hadîsi mezheb-i Hanefînin sadaka-i fıtır hakkında iki mesnedidir. Yekdiğerinin mütemmimidir. Her ikisi de birer ziyâde-i hükmü ifâde etmektedir. Sa'lebe hadîsindeki ziyâde, buğday sadaka-i fıtrının nısıf sâ' yâni 520 dirhem olmasıdır. Bu fıkra İbn-i Ömer hadîsinde rivâyet edilmemiştir. Rivâyet tariklerinin kesreti i'tibâriyle İbn-i Ömer hadîsi öbirisinden daha kuvvetlidir, daha ziyâde ehemmiyeti hâizdir. *Kütüb-i Sitte* sâhibleriyle berâber diğer bütün sıhâh u sünen ashâbı müteaddid senedlerle rivâyet etmişlerdir. İfade ettiği fıkhî hükümler, Sa'lebe hadîsi ile bir kat daha teeyyüd etmiştir. Sadaka-i fıtrın vücub hükmü, envâı ve mekādiri tamâmiyle tavazzuh eylemiştir. Sa'lebe hadîsine

---

1 عن ثعلبة بن صعير العذرى رضى الله عنه انه قال خطبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم و قال فى خطبته:(ادوا من كل حر وعبد، صغير و كبير نصف صاع من بر او صاعا من تمر او صاعا من شعير) هكذا رواه الكاسانى فى البدايع. و فى رواية ابن الاثير فى النهاية هكذا: (فرض رسول الله صلى الله عليه ـ سلم زكاة الفطر صاعا من بر، او صاعا من قمح

münferiden istinâd eden hüküm yalnız buğday nisâbının nısıf sâ' olduğudur. İşte bir de Aliyyülkārî'nin *Mirkat*'ta beyânı vechile Sa'lebe hadîsinin vücûbı ifâdesi İbn-i Ömer hadîsinden daha vâzıhtır. Resûl-i Ekrem'in hutbesinde (أدوا = *veriniz*) emrinin vücûba delâletinde hiç bir vechile şübhe ve tereddüd yoktur. İbn-i Ömer hadîsinde, zaîf olsa bile (farz) kelimesinin medlûl-i lûgavîsi ile (takdir) mânâsına hamledilerek bir şübhe dermeyân edilmiştir. Gerçi medlûl-i ıstılāhî olan vücub mânâsının yanında bunun hiç hükmü yoktur.

İbn-i Ömer hadîsinin işâret ettiğimiz ilmî ve fıkhî ehemmiyetine binâen ihtivâ ettiği ahkâmı birer birer bildireceğiz:

Fıkhî hükümler:

Evvelâ: Gerek İbn-i Ömer hadîsinden, gerek Sa'lebe hadîsinden istifâde edilen hüküm, sadaka-i fıtrın vücûbu hükmüdür. İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki: İbn-i Ömer hadîsindeki *(farz)* ın iki cihete ihtimâli vardır: 1) Farz'ın îcab mânâsına olmasıdır ki, en ziyâde zâhir olan bu mânâdır. Ve farzın medlûl-i ıstılāhîsidir. Binâenaleyh İbn-i Ömer hadîsindeki: *(faraza Resûlullāh)* cümlesinin mânâsı, *(Resûlullāh sadaka-i fıtrı vâcib kıldı)* demek olur. 2) Farz'ın takdir mânâsına hamledilmesidir. Bu sûrette hadîsteki cümlenin mânâsı: *(Resûlullāh mikdâr-ı vâcibi takdir ve tâyin buyurdu)* demek olur. Farzın takdir mânâsına delâleti lûgavîdir. Hâkim tarafından yetimin nafakası takdir ve tâyin edildiğinde: (فرض القاضى صدقة اليتيم) denildiği şâyi'dir. Bundan sonra yine İbn-i Abdi'l-Ber diyor ki: Benim kanâat ve ictihâdıma göre farz'ın vücub mânâsına haml edilmesidir. Çünkü farz lâfzının vücub, medlûl-i şer'îsidir. Farzın bu medlûl-i ıstılāhîsinden ayrılması mümkün ve câiz değildir. Bunun bir yolu varsa o da: İcmâ' delîlidir. Halbuki hadîsteki farzı vâcib mânâsından ayıran ve daha açık bir tâbir ile sadaka-i fıtır vâcib değildir, sûretinde bir icmâ' yoktur. Böyle menfî bir ictihad varsa bile bu da şazdır, yâhud da şaz addedilecek mâhiyette zaîftir.

Eimme-i Hanefiyyemiz İbn-i Ömer hadîsindeki farzı, fıkh-ı Hanefî'de müteâref olan hakîkat-i ıstılāhiyyeye hamletmişlerdir ki, farz ile sünnet arasındaki vücubtur; farz-ı amelîdir.

İbn-i Hümâm: Hanefîlerin sadaka-i fıtrın vücûbuna istidlâl ettikleri bu İbn-i Ömer hadîsi ile eimme-i Şâfiiyye de farz olduğuna

istidlâl ederler, diyor. İmam Şâfiî'nin sadaka-i fıtır farzdır, demesi, Hanefîler gibi vâcib ile farz arasında bir fark görmeyip farzı, vâcibten eam bir ıstılâh olarak kabûl etmesindendir. Binâenaleyh mânâ i'tibâriyle Hanefîlerle Şâfiîler arasında sadaka-i fıtrın hükmünde ihtilâf yoktur, denilebilir. Bu babta Şâfiîlerin iddiâ ettikleri farz da münkiri ikfâr olunur mâhiyette değildir. Eimme-i Hanefiyyeden Tâcü'ş-Şerîa'nın[1] farz ile vâcib arasında bildirdiği fark da vâcibin münkiri

[1] Tâcü'ş-Şerîa, Mahmud İbn-i Ahmed'tir. Babası Ahmed de büyük Sadrü'ş-Şerîa unvân-ı fâhirini hâizdir. Küçük Sadrü'ş-Şerîa yâd olunan Abdullâh İbn-i Mes'ûd da Tâcü'ş-Şerîa'nın hafîdidir. Sâhib-i tercemenin büyük babası da meşhur Cemâleddîn Ubeydullâh-ı Mahbubî'dir. Tâcü'ş-Şerîa, babası büyük Sadrü'ş-Şerîa'dan ahz-i ilim etmiştir. Fıkıhtan meşhur *Vikâye* nâmındaki kitabını yazmıştır. *Vikâye*'yi, *Hidâye*'den intihab ederek hafîdi küçük Sadrü'ş-Şerîa'nın hıfzetmesi için yazmıştır. *Hidâye*'yi ayrıca şerh de etmiştir Binâenaleyh Tâcü'ş-Şerîa hem *Vikâye*'nin müellifidir, hem de *Hidâye*'nin ş'ârihidir. *Fetâvâ* ve *Vâkıât*'ı da vardır.

Küçük Sadrü'ş-Şerîa da büyük babası Tâcü'ş-Şerîa'dan ahz-ı feyz etmiş ve ecdâdının ilmine hakîkaten vâris olarak Tâcü'ş-Şerîa'nın kendi nâmına yazdığı *Vikâye*'yi şerh eylemiştir. Sonra *Vikâye*'yi bir de ihtisâr ederek *Nikâye* isminde güzel bir metin ortaya koymuştur ki, bu vecîze-i fıkhiyye *Hidâye*'nin *Lübbü'l-lübâb*'ıdır. Hanefî fıkhının özüdür. Bu sebeble *Nikâye*'yi, Kuhüstânî, Bercündî, Ebü'l-Mekârim, Aliyyü'l-Kārî Şümnî gibi bir çok Hanefî âlimleri şerh etmişlerdir. Sonra küçük Sadrü'ş-Şerîa, usulden de *Tenkîh*'i yazmıştır. Sonra da şerh edip *Tavzîh* nâmı vermiştir. *Tenkîh*, Fahrü'l-İslâm Pezdevî'nin kitabının cidden münakkah bir şeklidir. Bâzı ulemâ *Usûl-i Pezdevî*'nin zevâhir-i elfâzına ta'n ettiklerinden bu noksan *Tenkîh*'te telâfî edilmiştir. Sadrü'ş-Şerîa bu eserine *Mahsûl*'in *Usûl-i İbn-i Hâcib*'in bütün usâre-i ilmiyyesini de alıp mezcettiği için usûl-i Hanefiyyede o güne kadar misli görülmedik bir eser ortaya koymuştur. Ve derhal nüshaları bütün ilim merkezlerine intişâr etmiştir. Bilâhare müellif bu güzel eserinde bâzı mahvü isbâta muttali' olduğundan bu gavâmızı îzâh için *Tavzîh*'i yazmıştır. *Tavzîh* de *Tenkîh* gibi ulemâ arasında büyük rağbet kazandığından bir çok zevat tarafından tahşiye edilmiştir. Bunlardan en meşhûru Sa'düddîni Teftâzânî'nin *Telvîh*'idir. Bu da pek ziyâde rağbet görmüştür. Hulâsa bunlar üzerine Fenârîler, Hasen Çelebîler Ta'lîkat yazmışlardır. *Mukaddimât-i Erbaa*, *Ta'dîlü'l-ulûm*, *Şurût*, *Muhâdarât* da Sadrü'ş-Şerîa'nın cümle-i âsârındandır.

Dimyâtî, bu âile-i ilmiyenin nesebini Ubâde İbn-i Sâmit *radiya'llâhu anh*'e îsâl etmiş; Leknevî de bu şecere-i ilmi *Fevâid-i Behiyye*'sinde nakletmiştir. Küçük Sadrü'ş-Şerîa'nın târih-i vefâtı mazbuttur. Öbirlerini bilmiyoruz. Bu da *Keşfü'z-Zunûn*'un iki yerinde iki muhtelif sûrette kaydedilmiştir: *Ta'dîlü'l-ulûm* ile *Tenkîhu'l-usûl* hakkındaki îzâhında 747 ve *Nikâye* münâsebetiyle de 745 olduğu bildiriliyor. Bu târihe kadar iki üç asır bu Türk hânedan ilminin feyz-i ilmi Buhârâ'yı ve bütün Maverâünnehr'i doldurmuş ve oradan İslâm âleminin her tarafına yayılmıştır. Hepsinin de merâkıd-i mübârekeleri Buhârâ'da Şer'-Âbâd şehrindedir.

küfre nisbet olunmamaktan ibârettir. Hanefîler vâcibi Şâfiîlerin kasd ettikleri iki mânâdan birisine tahsîs etmiş bulunuyorlar [1].

İbn-i Dakîkı'l-Îyd diyor ki: İbn-i Ömer hadîsindeki *(farz)* ın mânâsı lûgaten takdirdir. Bilâhare şerîat örfünde vücub mânâsına nakl edilmiştir. Binâenaleyh Farzı vücub mânâsına hamletmek mânâ-yi aslîye haml etmekten elbette ki daha doğrudur. Farzı, takdir mânâsına hamlederek sadaka-i fıtrın sünnet olduğuna kāil olmak yanlıştır.

Şârih Kirmânî de: Farz lâfzından müstefâd olan mânâ şerîat örfüne göre vücubtur, mendub değildir. Farz ile mendub arasındaki lûgavî farkı anlayan her hangi bir râvî için farzı, mendub ile tâbir etmek doğru değildir, diyor. Şârih Aynî de bu fırsatı kaçırmayarak: "*Farz ile mendub arasında lûgaten bir fark olduğuna istinâd ederek başkalarına ders veren Kirmânîler farz ile vâcib arasında lûgaten fark olduğunu bildikleri halde vâcib ıstılâhını niçin kabûl etmezler?*" diyerek ta'rizde bulunuyor. Anlaşılıyor ki, farz, vâcib ıstılahları yalnız fukahâ-yi müteehhirîn arasında vesîle-i nizâ' olmuştur.

SANİYÂ: İbn-i Ömer hadîsinde kuru hurmadan ve arpadan verilecek sadaka-i fıtrın mikdârı bir sâ' olduğunu öğreniyoruz. Sa'lebe hadîsinde de bu sûretle müsarrahtır. Dâvud-ı Zâhirî ile ashâbı sadaka-i fıtırın yalnız arpa ve hurma ile verileceğini kabûl edip buğday ile ve buğday, arpa unlariyle, sevîk ile, ve ekmek gibi ma'mûl mevadd-ı gıdâiye ile sadaka-i fıtrı tecvîz etmemişlerdir. Ve bu İbn-i Ömer hadîsinde hurma ve arpadan başka bir şey zikr edilmemiş olmasiyle ihticâc etmişlerdir. İbn-i Abdi'l-Ber, kuru hurma ile, arpa ile verilecek sadaka-i fıtırın dört müd mikdârı tam bir sâ' olduğunda ümmetin icmâı vardır, demiştir. Bu cihetle *Kāmus Tercemesi*'nde (sâ') dört (müd) galle alan kilenin ismidir ki, ahkâm-ı İslâmiyye bunun üzerine cereyân etmiş ve müslümanların dînî muâmeleleri bunun üzerine tedâvül edegelmiştir, deniliyor.

Şu kadar ki, sâ'ın kesri olan müddün vezninde Irâkîlerle Hicâzîler arasında ve ta'bîr-i dîğerle İmâm-ı A'zam'la İmam Mâlik,

Yalnız asıl sâhib-i terceme olan Tâcü'ş-Şerîa Kirman kasabasında vefât etmiş ve oraya defn edilmiştir. *(Rahmetu'llâhi aleyhim)*.

[Keşfü'z-Zunûn ve *Fevâidü'l-Behiyye]*

[1] Aynî, *Umdetü'l-Kārî*: C. 4, 463.

Şâfiî ve Ahmed İbn-i Hanbel arasında ihtilâf vardır. İmâm-ı A'zam'la Irak medresesi fukahâsına göre bir müd, iki rıtl-ı Bağdâdî veznindedir. Ve bir rıtıl, yüz otuz dirhemdir. Binâenaleyh İmam Ebû Hanîfe'ye göre bir sâ' hacmindeki ölçü, bin kırk dirhem vezninde galle alması lâzımdır. Ve hisâbı şöyledir:

1 sâ' = 4 müd × 2 rıtıl = 8 rıtıl × 130 dirhem = 1040 dirhem.

Eimme-i selâse ile Hicaz fukahâsına göre bir müd, bir rıtl ile sülüs rıtl mikdârıdır. Bunlara göre de bir sâ', altı yüz doksan üç dirhem vezninde galle alan ölçektir. Bunun hisâbı da şöyledir:

1 sâ' = 4 müd × 1 1/3 rıtıl = 16/3 rıtıl × 130 dirhem = 693 1/3 dirhem.

Şârih Kastalânî bu sadaka-i fıtır hisâbının Râfiî'ye[1] göre Hicâzîlerin en sahîh bir hisâbı olduğunu haber veriyor. Bunun bir de Nevevî'ye göre sıhhati iddia olunan şekli vardır. Nevevî'nin bildirdiği hisâba göre, Hicâzîlerin bir rıtlı 128 dirhem ve bir dirhemin yedide dördüdür. Bunu da erkām ile şöyle ifâde ederiz:

1 sâ' = 4 müd × 1 1/3 rıtıl = 16/3 × 128 4/7 = 16/3 × 900/7 = 14400/21 = 685 5/7[2].

Görülüyor ki Ebû Hanîfe ve ashâbının sâ' hisâbiyle eimme-i selâsenin sâ' hisâbı arasında yarıya yakın bir fark vardır. Mezheb-i Şâfiî'nin iki mühim sîmâsı olan Râfiî ile Nevevî'nin iki hisâbı arasında bile yine Şâfiî bir *Buhârî* şârihi olan Kastalânî'nin bildirdiği vechile az bir fark mevcudtur.

İmam Ebû Yûsüf'ün de eimme-i selâse mezhebine rücû' ettiğini sâhib-i *Bedâyi'* gibi bir kısım fukahâ nakletmişlerdir. Bu cildin 81, 82, 83 üncü sahifelerinde tetkîk ettiğimiz vechile Ebû Yûsuf'un tebdîl-i ictihad haberi Tahâvî'den nakledilmiştir. Fakat Aliyyü'l-Kārî *Mirkat*'ta bu haberin sıhhatini inkâr ediyor. Ve hakîkaten arada böyle bir muhâlefet olsaydı, Ebû Yûsuf'un her türlü akvâl ve ictihâdını pek yakından bilen İmam Muhammed, Ebû

---

1 رافعی، الى ابى رافع، قلت الرافعى امام الشافعية الى رافع بن خديج. و قال النووى الى رافعان قرية بقزوين و انكروه انتهى [لب اللباب]

2 و الصاع خمسة ارطال و ثلث رطل بالبغدادى و هو مذهب مالك و الشافعى و احمد و علماء الحجاز. و هو مأة و ثلاثون درهما على الاصح عند الرافعى. و مأة و ثمانية و عشرون درهما و اربعة اسباع درهم عند النووى. فالصاع على الاول ستمأة درهم و ثلاثة و تسعون درهما و ثلث درهم. و على الثانى ستمأة درهم وخمسة و ثمانون درهما وخمسة اسباع درهم [قسطلانى: ج٣، ص٩٦]

Yûsuf'un böyle bir muhâlefeti bulunduğunu müellefâtında kayd ederdi.

Bâzı fukahâ da İmâm-ı A'zam ve Muhammed ile İmam Ebû Yûsüf arasındaki bu ihtilâfı ref' etmek için şöyle bir çâre-i hal buldukları *Bahr-i Râik*'de bildiriliyor ki, bunu yukarıda işâret ettiğimiz sahifelerde bildirmiştik. Deniliyor ki: "*İmam Ebû Yûsüf, Irâkîlerin rıtlının (20), Hicâzîlerin rıtlının (30) istar*, [bir istar 6,5 dirhem] *olmasına göre eimme i selâse ile Hicaz fukahâsının bir sâ'ının beş rıtıl ile sülüsü rıtla müsâvî olduğu hakkındaki ictihadlarını, rıtl-ı Medîne olan otuz istar ile hisâb etmiş ve binnetîce bir sâ'ın (1040) dirheme müsâvî olduğunu bulmuş olmasıdır*". Ve hakîkaten erkam ile hisâb edersek, bu netîceyi vâzıh bir sûrette görürüz:

1 sâ' = 5 1/3 rıtl × 30 istar = 16/3 × 30 istar = 480/3 × 6,5 dirhem = 3120/3 = 1040 dirhem.

Bunu bir de Irâkîlerin yirmi istardan ibâret olan rıtliyle hisâb edersek ayni netîceyi buluruz:

1 sâ' = 8 rıtıl × 20 istar = 160 istar × 6,5 dirhem = 1040 dirhem.

Bu nizâ-ı ilmîyi kaldırmak isteyen fukahâ bu müsâvî hisâbı bize irâe ettikten sonra hakka en şebih olan budur. Çünkü İmam Ebû Yûsüf'ün mezhebini çok iyi bilen ve Ebû Hanîfe mektebinde kendisine şerîk-i ictihad bulunan İmam Muhammed, müellefâtında Ebû Yûsüf'ün böyle bir muhâlefetini kaydetmemiştir, diyorlar.

Fakat yine *Bahr-i Râik*'te Sâhib-i *Yenâbi*'in böyle bir te'lîfi kabûl etmeyip reddettiği de bildiriliyor. Sâhib-i *Yenâbi*' demiştir ki: sahih olan bu üç Hanefî eimmesi arasında sâ'ın mikdârı hakkında ihtilâf sebk etmiş olmasıdır. Her iki taraf da sâ' hisâbında Irâkî rıtle i'tibâr etmişlerdir. Çünkü *Mebsut*'ta: Ebû Yûsüf (كتاب العشر والخراج) ında sâ'ı beş rıtıl ve sülüsü rıtl-ı Irâkî olarak tasrîh etmiştir.

Hakîkaten Ebû Yûsüf'ün *Kitâbü'l-Harac*'ındaki bu sarâhat karşısında yukarıdaki te'vîl ü te'lîfin tamâmen hükümsüz kalması îcâb ederse de Ebû Zeyd-i Debûsî'nin[1] *Kitâbü'l-Esrâr*'ındaki bir kavli,

---

1 Ebû Zeyd-i Debûsî, Kâdî Abdullâh İbn-i Ömer Hanefî'dir. Debus, Semerkand köylerinden bir köyün adıdır. İlm-i fıkhı Ebû Bekir Muhammed İbn-i Fazl-i Buhârî'nin şâkirdi Ebû Ca'fer-i Üsruşenî'den okumuştur. İlm-i hilâfın ilk vâzıudır. Te'lîfâtı arasında en meşhûru *Kitâbü'l-Esrâr*'ı ile *Takvîmü'l-Edille*'sidir. Sem'ânî'nin *Ensâb*'ında, İbn-i Halli kân'ın *Târîh*'inde: "*Se-*

te'vîl-i mezkûru te'yîd eder mâhiyettedir. Ebû Zeyd *Esrar*'da diyor ki: Her sâ'-ı Irâkî ya beş rıtl ile sülüs rıtıl ayarındadır, ve her rıtıl otuz istardır. Yâhud da sekiz rıtıldır, ve her rıtıl yirmi istardır. Bunun her ikisi sâ' hisâbında netîce i'tibâriyle müsâvîdir. Eimme-i selâsemizin efkâr ve müctehidâtını pek iyi anlamış bulunan ilm-i hilâfın bu büyük vâzıı, arada bir fark bulunmadığını bildirmesine göre Ebû Yûsüf'ün *Kitâbü'l-Harac*'ındaki bir sâ'ı 5 1/3 rıtıldır, kavlindeki rıtıl 30 istar veznindeki rıtıl olacaktır. Şu halde bir sâ' bilâ-hilâf 1040 dirhem olmuş bulunur.

Sâ' hisâbında Hanefîlerin de eimme-i selâsenin de isnâd ettikleri deliller vardır, ve şöyledir: Eimme-i selâse, Medîne sâını, Medîne halkı Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve şellem*'den telâkkî ederek seleften halefe nakl edegelmişlerdir, diyerek ehl-i Medîne'nin âdet-i cârîsi ile istidlâl etmişlerdir.

Eimme-i Hanefîyye de Enes *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunan: *(Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bir müd su ile abdest alırdı. Müd de iki rıtıl idi. Bir sâ' su ile de gusl ederdi. Sâ' da sekiz rıtl idi*[1]) meâlindeki hadîs ile ihticâc etmişlerdir. Bu bâbta bu hadîs bir nastır. Aliyyü'l-Kārî'nin Mirkat'ta nakline göre, Ömer *radiya'llāhu anh*'in kullandığı sâ' da budur. Medîne sâ'ı denilen ölçeğin Asr-ı Saâdet'tenberi naklolunup geldiği iddiası doğru değildir. Çünkü bizzat İmam Mâlik Medîne sâını Abdülmelik İbn-i Mervân'ın arayıp bulduğu bir ölçektir, diye bildirmiştir. Binâenaleyh Aliyyü'l-Kārî: Asr-ı Saâdet'ten intikāli nasıl kabûl edebilir. Hazret-i Ömer'in sâ'ı

---

merkand ve Buhârâ'da Hanefî mezhebini temsîl ettiği bildirilerek, bahsü nazarda, îrâd-ı delâilde Debûsî nâmı zamânında darb-ı mesel olmuştu" deniliyor. Müşârün-ileyh bir kere kendisiyle ilmî müsâhabede bulunan bir zâtı pek ziyâde sıkıştırıp müsâhibini her ilzâm ettikçe bu adam dâime gülermiş. Buna canı sıkılan Ebû Zeyd irticâlen şu kıt'ayı inşâd etmiştir:

مالى اذا الزمته حجة — قابلنى بالضحك و القهقهه
ان كان ضحك المرء من فقهه — فالدب فى الصحراء ما افقهه

MÂNÂSI: *Neden ki? Bu mübâhisimi delîl îrâd ederek ilzâm ettikçe o, beni gülmekle, kahkahayla karşılıyor. Eğer kişinin gülmesi fıkha vukûfundan ileri geliyorsa sahrâdaki ayı daha fakîhtir, kabûl edilmelidir.* Debûsî, 430 târihinde Buhârâ'da vefât etmiştir.

1 قال انس رضى الله عنه : كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يتوضأ بالمد و المد رطلان و يغتسل بالصاع. و الصاع ثمانية ارطال.

sekiz rıtıl olduğu sâbit bir hakîkat iken Abdü'l-Melik'in bulduğu bir sâ' ile amel edilebilir mi?, diyor.

SÂ' HİSÂBINDA MÛTEBER OLAN VEZİN MİDİR, YOKSA KEYL MİDİR?. YOKSA HER İKİSİ DE MÛTEBER MİDİR? Bu bâbta Ebû Hanîfe Hazretleri yalnız vezne i'tibâr etmiştir. Çünkü Enes hadîsinde sâ'ın, sekiz rıtıldan ibâret olarak rıtl ile takdîr buyurulması, vezni matlûb ve mu'teber olduğunun delîlidir. İmam Muhammed de İbn-i Rüstem'in rivâyetine göre keyle i'tibâr etmiştir. Çünkü nas sâ' lâfzı ile vârid olmuştur. Sâ' da mikyâl-i ma'rûfun ismidir, denilmiştir. Binâenaleyh 520 dirhemden ibâret olan dört rıtıl buğday tartılıp bir fakîre verilse, İmam Muhammed'e göre câiz değildir. Buğdayın veznen ağır olması, dört rıtıl ayârındaki bir ölçeği doldurmaması ihtimâli vardır, denilmiştir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre tabiî câizdir. Sâhib-i mezhebin bu ictihâdını İmam Ebû Yûsüf rivâyet etmiştir[1].

Ebû Ca'fer-i Tahâvî[2] her iki nokta-i nazarı yüksek bir zekâ ile te'lîf ederek sâ'ı şöyle ta'rîf etmiştir: Sâ', keyli ve vezni müsâvî

---

[1] *Bahr-i Râik:* C. 2, S. 274.

[2] Ebû Ca'fer-i Tahâvî, Ahmed İbn-i Muhammed İbn-i Selâme'dir. *Lübbü'l-Lübâb*'da Tahâ, Mısır toprağında bir köyün adıdır, deniliyor ki, kendisi oraya nisbet olunmuştur. Rivâyet ve dirâyet cihetiyle bütün İslâm âleminde en yüksek pâye-i fazîleti ihrâz etmiş bir Hanefî İmamıdır. Tabakāt kitablarından her hangisine bakılsa, müşârün-ileyhin menâkib-i âliyesine sahifeler tahsîs edildiği görülür. Müşârün-ileyh Hazretleri eimme-i Şâfiiyyeden Müzenî'nin hemşîrezâdesidir. Ve ilk dersini Müzenî'den almıştır. İbtidâ Şâfiî idi. Sonra Hanefî mezhebine intikāl etmiştir. Bu intikāl keyfiyeti Ebû Ca'fer kendisi "*Meâni'l-Âsâr*" ın Mukaddimesinde şöyle hikâye eder: Esnâ-yi tahsîlimde Hanefî kitablarını çok mutâlea ederdim. Dayım da her gördüğünde beni men' ederdi. Bir kere yine böyle darılıp: Vallâhi senden hayır gelmez, diye yemîn etmişti. Ben de fütur ve inkisâr üzerine tebdîl-i ictihâd ettim. Dayım Müzenî rahmetli sağ olup da şu yazdığım eseri okusaydı muhakkak yemîninden keffâret verirdi. Bu hâdise, bütün Tabakat kitablarında da bu sûretle nakledilmiştir.

Bundan sonra Tahâvî ilm-i fıkhı, Ebû Ca'fer İbn-i Ahmed'den, sonra 268 târihinde Şam'a gelerek Şâm Kādiyü'l-kuzât'ı Ebû Hâzım'dan öğrenmiştir. Ebû Hâzım'ın üstâdı, İmam Muhammed'in tilmizlerinden İsâ İbn-i İbân olmakla Tahâvî, mezheb-i Hanefî'nin edvâr-ı evveliyesinde yetişmiş eimme-i kiramdan sayılır. Ebû İshâk-ı Şîrâzî *Tabakāt*'ında, Hanefî Mezhebi'nin riyâseti, o devirde Tahâvî'ye müntehî olduğunu bildiriyor. Hârun İbn-i Saîd'den, İbn-i Rifâa'dan ve bu tabakada daha bir çok Mısır meşâyihinden ve Mısır'a gelip giden muhaddisînden hadîs ahzetmiştir. Kendisinden de Ebû Bekr-i Mukrî ve Taberânî gibi eimme-i hadîsin rivâyetleri vardır. Bütün tasnîfâtı büyük bir

galleden sekiz rıtıl istîâb eden ölçektir. Bu ta'rîf, umûmiyetle mütûn-ı Hanefiyyeye alınmıştır. Her hangi Hanefî kitabına bakılsa, sâ'ın bu sûretle ta'rîf ve vezni, keyli müsâvî hubûbattan olmak üzere mercimek ile maş denilen börülce zikredildiği görülür. Lisânımızda bu nevi' börülce fiğ diye meşhurdur. Bu iki nevi' mahsûlün sekiz rıtlı veznedilip sâ' denilen ölçeğe konularak tecribe edilmiş bir sâ'a mü-

---

i'tibâra mazhar olmuştur. Çünkü bu eserlerin hepsi, Zehebî'nin *Tezkiretü'l-Huffâz*'da tavsîfi vechile tesânîf-i bedîadandır: *Ahkâmü'l-Kur'ân*, *Meânii'l-Âsâr*; *Müşkilü'l-Âsâr*, *Muhtasar*, *Câmiü'l-Kebîr* ve *Câmiü's-Sağîr* şerhleri, *Şurût-ı Kebîr* ve *Şurût-ı Sağîr* ve *Evsat*'ı, *Sicillât*, *Vesâyâ* ve *Farâiz*'i, *Menâkıb-i Ebî Hanîfe* ve *Târîh-i Kebîr*'i, *Nevâdir-i Fıkhiyye*'si, arâzi-i Mekke hakkında, harac ve ganâimin taksîmi hakkında birer kitâbı, Ebû Ubeyd'in ihtilâf-ı neseb hakkındaki hatâlarına, Îsâ İbn-i Ebân'ın bâzı ictihadlarına dâir iki reddiyesi cümle-i âsârındandır.

Süyûtî *Hüsn-i Muhâdara*'sında, Sem'ânî *Ensâb*'ında, Yâfiî *Mir'ât*'ında, Ebû Ya'lâ Halîlî *İrşâd*'ında, İbn-i Hallekân *Vefeyâtü'l-A'yân*'da, Aliyyü'l-Kârî *Tabakât*'ında, Itkânî *Gâyetü'l-Beyân*'da Tahâvî'nin bu eserlerinden birer gûnâ lisân-ı takdîr ile bahs ederler. Aliyyü'l-Kârî, *Meânii'l-Âsâr* müellifin ilk te'lîfâtından, *Müşkülü'l-Âsâr* da sonrakilerden bulunduğunu bildiriyor. İbn-i Abdi'l-Berr'in de: Tahâvî, mezheb cihetiyle Kûfî ve Irâkî idi. Fakat bütün mezâhib-i İslâmiyye ulemâsının ârâ ve ictihadlarını pek yakından tanır ve bilirdi, dediğini nakilediyor.

Bütün bu müttehidü'l-lisân takdirler arasında tek bir sadâ-yı intikad duyuluyorsa, o da İbn-i Teymiyye'nin müşkil-pesend sesidir. Şeyh Abdülhalim İbn-i Teymiyye *Minhâcü's-Sünne*'sinde Redd-i Şems hadîsi bahsinde diyor ki: Tahâvî, şüphesiz çok hadîs bilen bir âlim, yüksek bir fakîh idi. Fakat ehl-i ilmin nakd-i ricâle verdiği kıymet ve ehemmiyeti vermezdi. *Şerh-i Meânii'l-Âsâr*'a baktığımızda orada da muhtelif hadîslerin rivâyet edildiğini ve bunlardan kıyas cihetiyle gâlib olan haberin tercîh edildiğini görüyoruz. Halbuki bu tercîh edilen haberlerden çoğu isnad cihetiyle mecruhtur. Bu cihetle Tahâvî'nin, ehl-i ilmin bildiği derecede, isnâda vukûfu yoktu.

Fakat koca Şeyh-i Sarrânî selefin ârâ ve mezâhibini herkesten ziyâde pek iyi bildiği halde her nasılsa Hanefî mezhebinin usûl-i ictihadtaki bir husûsiyetini hiç anlamamış bulunuyor. Başta sâhib-i mezheb Ebû Hanîfe Hazretleri olmak üzere bütün sâdât-i Hanefiyye, hadîsin senedinden başka bir de onun devr-i Ashâb ve Tâbiîn'de o haber üzerine amel-i ümmetin cârî olup olmadığını tedkîk ederlerdi. Karn-i evvelde mazhar-ı iltifat olmayan bir haber, isnad cihetiyle ne derece kuvvetli olursa olsun, bu habere, mûcibince amel edilen fakat zaîfü'l-isnâd bulunan haberi tercîh etmişlerdir. İşte Şeyh-i Harrânî'nin aldandığı nokta burasıdır. Tahâvî çok hadîs bilirdi, isnâda vukûfu yoktu, demek, Tahâvî hakkında açık bir tenâkuzdur. İlmen hadîs bilmek isnâda, intikâda vukûfu iltizâm eder.

sâvî bulunup ne artık, ne eksik olmadığı görülmüştür. Halbuki börülce ve mercimekten başka hubûbat ve eşyânın mikdâr-ı sâ'ı bu sûretle tecribe edildiğinde kimi eksik, kimi artık bulunmuştur. Meselâ arpanın bin kırk dirhem mikdârındaki sekiz rıtlı tartılıp sâ' denilen ölçeğe konulduğunda istîâb edemeyip bir mikdârı arta kalmıştır. Tuz da bilâkis sâ' ölçeğini dolduramamıştır. Şu halde sadaka-i fıtır ihrâcında hem keyli, hem vezni câmi' olan ölçek, mercimek ve fiğ habbelerinden sekiz rıtl ile ayâr edilmiş sâ' ölçeğidir. Arpa, buğday, hurmadan verilecek fıtrenin bununla ölçülerek verilirse verilen fıtrenin keyli, veznine muvâfık olarak verilmiş olur.

Sâ' hisabında mercimek ve börülcenin keyl ü vezni müsâvî olmak hassası şu sûretle de îzâh ediliyor: Bu iki nevi' habbeciklerin efradı arasında ağırlık, hafiflik ve büyüklük, küçüklük i'tibâriyle hiç bir fark yoktur. Meselâ bir mercimek harmanından (1040) dirhem vezninde bir mikdârı alınıp bir kaba konulsa, sonra her hangi bir mercimek harmanının (1040) dirhem mikdârı ile muâyene edilse, arala-

İbn-i Kemal'in tertîb ettiği meşhur fukahâ-yi Hanefiyye Tabakâtında Tahavî müctehidi fi'l-mes'ele fukahâdan addedilmiştir. Bu da hiç şüphesiz büyük Hanefî İmamının kadrini tenzilden başka bir şey değildir. Ve her halde İmam Ebû Ca'fer'in hiç bir eserini okumadan verilmiş bir numaradır. Bu koca Şeyhülislâm'ın müctehidi fi'l-mes'eleyi ta'rîfine göre: ne usûl-i mesâilde, ne de furû'da sâhib-i mezhebe muhâlefete kudret-i ilmiyesi kâfî olmıyan fakîh demektir. Ve Tahâvî bu zümre-i fukahâda dâhildir, demek isteniliyor. Bizce Tahâvî İmâmeyn derecesinde bir müctehid-i müntesibdir, Hanefî mezhebine intisâb etmiştir. İşte bu kadar... İmâmeyn gibi hem usulde, hem de furû'da kuvvetli bir delil gördüğünde sâhib-i mezhebe muhâlefet etmiştir. *Şerh-i Meânii'l-Âsâr*-ı ile *Şerh-i Müşkili'l-Âsâr*'ı mükerreren mütâlâa-güzâr-i âcizî olmuştur. Selefte ve halefte bir misli yazılmayan bu iki müstesnâ eserin bir çok yerinde, sâhib-i mezhebin muhtârı olan ictihâdın muhâlifi bir tarîk-ı ictihad iltizâm etmiştir. Bu müsâadeyi ehl-i ilim, İslâm şerîatinin rûhundan ve sâhib-i mezheb İmâm-ı A'zam'ın sarih beyânından almışlardır. Ebû Hanîfe Hazretleri: Benim delîlimden daha kuvvetli bir delîle zaferyâb olan kimse için benim kavl ü ictihâdımla fetvâ vermek halâl değildir, diyordu. İlmin vâsi' sâhası için vaz' edilen ve Zehebî'ye göre aşağı, yukarı Tahavî devrine kadar devâm eden bu tam ve kâmil serbesti-i ârâ ve ictihad sâyesinde ulûm-ı İslâmiyye her şûbesinde müstaid olduğu derece-i kemâle vâsıl olmuştur. Taklîdin şuyûu târihinden i'tibâren de inhitâta başlamış ve son zamanlarda ilmî intikâd, sâhib-i mezhebe karşı hürmetsizlik addolunmuştur.

Tahâvî'nin târîh-i hayâtı da çok mazbuttur. Gerek Sem'ânî, gerek başkaları 230 târihinde doğduğunu, 321 senesi Zilka'desi hilâlinde vefât ettiğini bildiriyorlar. *(Rahmetu'llâhi aleyh)*.

rında keylen ve veznen hiç bir fark ve tefâvüt olmadığı anlaşılır. Halbuki arpa, buğday gibi hubûbat böyle değildir. Bunların tâneleri ve sıkletleri arasında dâimâ bir fark olduğu, bâzıları, öbirlerinden veznen ve keylen bâriz bir fark kayd ettiği görülür. Binâenaleyh mercimek ve fiğ ile ayârlanan sâ' ölçeği, sadaka-i fıtır verilmesi matlûb-ı şâri' olan eşyâ-yi mansûsanın mikyâl-i şer'îsi olur.. Buğday, arpa, hurmadan sadaka-i fıtır verileceği zaman veznine hiç i'tibâr etmiyerek bu yolda ayârlanmış bir sâ' ölçeği veznen her zaman bir tefâvüt kayd eder. İşte bir sâ'ın veznen ve keylen müsâvî mikdârı hakkında *Haniyye*'de, *Fethülkadîr*'de ve sâir mu'teberât-i fıkhiyyede verilen hisabların hülâsası budur.

Fakat mes'ele bu sûretle vezin ve keylin tevhîdiyle bitmiş ve İmâm-ı A'zam'la Muhammed arasındaki vezn ü keyl ihtilâfı kaldırılmış olmuyor. *Vikāye Şerhi*'nde Sadru'ş-Şerîa diyor ki: İmam Ebû Hanîfe'ye göre buğdaydan nısıf sâ' fıtrede vezin mu'teber olmasından tebâdür eden mânâ, buğday, arpa, hurma ve sâir kendisiyle fitre verilecek her hangi bir şey'in kendi veznidir. Yoksa İmâm-ı A'zam, mercimeğin, bezelyenin veznini, kendisiyle fıtre ihrâcı matlûb olan eşyâ için mikyas olarak kabûl etmiş değildir. Nasıl kabûl eder ki, mercimek vezniyle ayârlanan bir sâ' ölçeği, buğdaydan sekiz rıtıl veznindeki bir galleyi istîâb edemez. Çünkü mercimek buğdaydan ağırdır. Buğday da arpadan ağırdır. Yine Sadrü'ş-Şerîa diyor ki: Şu bildirdiğim mahzûra mebnî bence ahvat olan sâ'ın, yeni mahsul buğdaydan sekiz rıtıl ile takdîr edilmesidir. Sâ' mikyâli böyle buğdayla ayârlanırsa daha ziyâde ihtiyat ile hareket edilmiş olur.

Bu kıymetli ma'lûmâtı Sadrü'ş-Şerîâ'nın *Vikāye Şerhi*'nden naklen İbn-i Âbidîn de diyor ki: Keylen ve veznen sâ'ın takdîri husûsundaki iki rivâyetin bu sûretle cem' ü te'lîfi daha ihtiyatkârlık olduğunda şübhe yoktur. Fakat bunun ahvat, daha ihtiyatlı bir yolu vardır. Bu da bu sâ' mikdârının buğdaydan daha hafif bir sıkleti hâiz olan arpa rıtlı ile takdîr edilmesidir. Bu nokta-i nazarı bâzı muhaşşîler Seyyid Muhammed Emin Mîrganî'nin *Zeylâî Hâşiyesi*'nden de nakl etmişlerdir: Seyyid Muhammed Emin'in nakline göre, gerek Mekke'nin, zamânındaki Harem-i şerîf meşâyihi, gerek bunlardan evvelki meşâyih-i kirâm hep sâ'ın arpadan sekiz rıtıl vezninde takdîri sûretinde fetvâ vermişlerdir. Her halde bu zevât-i âliyeyi bu

yolda fetvâ vermeğe sâik olan ictihad, sadaka-i fıtır vecîbe-i şer'iyyesini yakînen verebilmek, ve bu deyn-i şer'îden noksansız kurtulmak için iltizâm-ı ihtiyattan başka bir şey değildir. İbâdet husûsunda ihtiyâtın vâcib olduğunu ise, Serahsî *Mebsût*'unda iltizâm etmiştir. Binâenaleyh arpa rıtlı ile takdîr ve ta'yîn edilen bir sâ' mikyâli mercimek, buğday sıkletindeki sekiz rıtıl hubûbâtı istîâb ettiği gibi bir mikdar da artar.

Şâfiîler de sadaka-i fıtır hisâbında İmam Muhammed gibi keylin asıl olduğunu müdâfaa etmişlerdir. Bunlara göre, vezn ile takdîr edilmesi, yalnız istizhâr içindir. Bu sebeble Nevevî *Ravza*'sında diyor ki: Sâ'ı, ertal ile hisâb ederek sadaka-i fıtrı mazbut bir kāideye rabtetmek çok müşküldür. Çünkü Asr-ı Saâdet'te sadaka-i fıtır ölçeği olan sâ', bir mikyâl-i ma'rûf idi. Fakat bunun istîâb ettiği mikdârın vezni ise, ölçülen şey'in cinsine, derece-i sıkletine göre değişir. Bu cihetle Dârimî[1] demiştir ki: Fıtre için sâ' ile keyle i'timâd edilmelidir. Hem bu sâ' ölçeği, her yerin örfüne göre tahavvül ettiğinden Asr-ı Saâdet'te kendisiyle sadaka-i fıtır ölçülen sâ' ile ayar edilmiş olmalıdır. Nebî *aleyhi's-selâm* zamânında mu'teber olan bu sâ' ölçeğini bulmak müyesser olmayınca hiç olmazsa o mikdardan noksan olmadığı yakînen ma'lûm olan bir ölçek ile verilmelidir. Dârimî'den bu mütâlâayı bize nakleden Şârih Kastalânî de: beş rıtıl ve sülüs rıtıl ile takdîr de takrîbîdir, diyor ki, çok doğrudur.

Buraya kadar devâm eden uzun îzâhımızla vâzıhan anlatılmıştır ki, sadaka-i fıtır hesâbında fukahâ arasında devâm edip gelen türlü eşkâl ve ihtilâf, bu vecîbe-i mâliyenin nassa muvâfık ve Şâri'in matlûbuna uygun bir sûrette verilebilmesini te'min gâyesine ma'tuftur. Bu bâbta en ziyâde sühûleti ve matlûb-i Şâri'a muvâfakati görülen ictihad, Ebû Hanîfe Hazretlerinin ictihâdıdır. Sadaka-i fıtrın beheri 130 dirhemden ibâret olan sekiz rıtıl hisâbiyle 1040 dirhem bir sâ' i'tibâr edilerek verilmesidir.

SADAKA-İ FITIR İÇİN BİR KOLAYLIK:

Nevevî'nin *Ravza*'da ve bir çok Hanefî ve Şâfiî kitablarında bu sâ' hisâbını bâzı ulemânın daha sâde ve basit bir şekle koyarak: "*Orta elli bir kimsenin iki elini birleştirerek avuçladığı dört avuç galle bir sâ'dır*" dedikleri naklediliyor. Tahtâvî de, her yerde rıtl-ı Nebî *aley-*

---

1 [لب الباب] دارى، بكسر الراء الى دارم بطن من تميم

hi's-selâm'ı bulmak mümkün olmadığından bu çârenin, Buhârî râvîlerinden ve Firebrî'nin tilmizlerinden Dâvudî tarafından bulunduğunu, *Kāmus* sâhibi tarafından da mükerreren tecrübe edilip dört avuç nesnenin sekiz rıtla, 1040 dirheme müsâvî vezinde olduğunu haber veriyor [1].

Bu dört avuç gallenin bir sâʻ-ı Nebevî'ye müsâvâtı da takrîbîdir. Çünkü Asr-ı Saâdet'teki sâʻı Nebevî zâyiʻ olmuştu. Abdülmelik ve yâhud Haccâc tarafından bulunmuştu. Bu sebeble İmam Ebû Hanîfe'nin ictihâdı vechile sâʻın 1040 dirhem vezninde olduğunu kabûl etmek zarûrîdir, ve medenîdir. Avuc hisâbı pek ibtidâî ve bedevîdir. İbn-i Âbidîn sâʻı, rıtl-ı Şâmî ile hisâb etmekde isâbet olduğunu bildiriyor. Fakat İbn-i Âbidîn kendisi iʻtirâf ediyor ki, kadîm rıtl-ı Şâmî ile zamânındaki rıtl-ı Şâmî arasında büyük bir fark vardır. Yenisi eskisinden veznen büyüktür. Binâenaleyh İbn-i Âbidîn'in bu teklîfi bir lâzime-i ihtiyat olacaktır.

Dört avuç hisâbının bir sâʻ-ı Nebevî'ye müsâvî olduğunu kabûl etmek fitreyi hubûbattan aynen ve keylen veren köylüler için son derece sühûletlidir. Şehirlerde müftîler mârifetiyle sadaka-i fıtrın mikdârı veznen ve o günün râyicine göre takvîm edilerek bedelen ilân edildiği halde aynen vermek mecbûriyetinde bulunan köylerde avuçla vermek en basit ve muvâfık bir çâredir. Hattâ böyle muʻtedil dört avuçla ayarlanmış fitre nâmında bir ölçeğin köylüler arasında kullanıldığını iyice hatırlıyorum.

SÂLİSÂ:

İbn-i Ömer hadîsinden müstefâd olan üçüncü bir fıkhî hüküm de sadaka-ü fıtrın arpadan ve yâhud hurmadan ve yâhud bu mâhiyette olan sâir erzaktan verilmesidir. Hadîs-i şerifteki (Ev) edâtı terdîd-ü tahyîr ifâde eder. Sadaka-i fıtrın yalnız hurma ile arpaya hasr ü tahsîsine mâniʻdir. Buğdaydan, buğday unundan, ve sâir bunlara mümâsil erzaktan da fitre verilebileceği hakkındaki nusûsu yakında

[1] *Kāmus Tercemesi*'nde aynen şöyledir: Dâvudî dedi ki: Sâʻın muhtelif olmıyan yâni miʻyâr-ı muvâfıkı, azîm ve sağîr olmıyan yâni orta iki pençe ile dört kere avuçların müstevib olduğu galledir. Zîrâ her mahalde sâ-ı Nebevî *aleyhi's-selâm* bulunmaz. Pes ortaca adam iki pençesini birden doldurup dört defa böylece avuçlayıp bir yere vazʻ eylese işte anın mikdârı nesne istîâb eden kile sâ-ı Nebevî mikdârı olur. Müellif der ki: Bunu kendim tecrübe eyledim, sahîh ve muvâfık buldum.

göreceğiz. Dâvud-i Zâhirî ile ashâbı, sadaka-i fıtrın yalnız arpa ve hurma ile verileceğini kabûl edip buğday ile ve sâir mevadd-ı gıdâiye ile verilmesini tecvîz etmemişlerdir. Sebebi de İbn-i Ömer hadîsinde zikr edilmemiş olmasıdır.

RÂBİÂ:

Köleye, hizmetçiye zekât-i fıtrın vücûbu da bu İbn-i Ömer hadîsinden müstefâd olur. Hizmetçiye fıtra vâcib olduğu (عبد) lâfzından istifâde edilir. Yalnız bizzat hizmetçi kendisi mi verecektir, yoksa efendisi tarafından mı verilecektir? Bu noktada ihtilâf edilmiştir. Zâhirîler hadîsin zâhirine bakarak hizmetçinin kendi kazancından kendisinin vermesi vâcibtir, efendisi hizmetçisine sadaka-i fıtrini kazanabilmek için izin verir. Nasıl namaz kılmak için izin vermek vâcib ise, bu da vâcibtir, demişlerdir. Bunun aksine, hizmetçinin sadaka-i fıtrını efendisi verir, diyenler de iki zümreye ayrılmışlardır. Bunlardan Mâlik, Evzâî, Leys İbn-i Sa'd, Şâfiî, İshak, İbn-i Münzir hizmetçinin velevki kazancından istifâde için olsa bile, köle ve hizmetçinin sadaka-i fıtrı efendisine vâcibtir, demişlerdir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Nehâî, Sevrî, eimme-i Hanefiyye ticâret kastiyle hıfzedilen kölenin fıtresini vermek ne efendisine, ne de kendisine vâcib değildir. Efendi, kendi hizmetinde kullandığı hizmetçinin sadaka-i fıtrını verir, demişler. Ve bu hâdimin müslim ve yâhud kâfir olmasında bir fark görmemişlerdir. Gerçi hadîsin alt tarafında (من المسلمين) kaydi varsa da "*abid*" mutlak zikredilmiş olup usûlen mutlak mukayyede hamledilmiyeceğinden, kâfir olsa bile, hizmetçinin sadaka-i fıtrı efendisine vâcib olur.

HÂMİSÂ:

Evli olsun, bekâr bulunsun, erkek gibi kadına da sadaka-i fıtır vâcibtir. İmam Ebû Hanîfe'ye, Sevrî'ye, İbn-i Münzir'e, İmam Mâlik'e göre evli kadının fıtresi zevcine vâcib değildir. Çünkü zevcin zevce üzerindeki velâyeti kâsırdır. Hukûk-ı zevciyyeye munhasırdır. İmam Şâfiî, kavl-i sahîha göre İmam Mâlik, İshak: evli kadının fıtresini vermek zevcinin borcudur, demişlerdir.

SÂDİSÂ:

Yetîm olsa bile ganî olan küçük çocuğa da sadaka-i fıtır vâcibtir. Şeyhayn'e göre zengin yetîmin malından vasîsi, zengin çocuğunun malından da velîsi sadaka-i fıtrını edâ eder. Hattâ velî veyâhud vasî

zengin çocuğun sadaka-i fıtrını vermezlerse, bâliğ olduktan sonra kendisinin vermesi vâcibtir. İmam Muhammed ile Züfer muhâlefet etmişlerdir. Bunlara göre zengin olsun, fakir olsun yetîme sadaka-i fıtır vâcib değildir. Hattâ yetîmin malından vasîsi fıtresini verirse tazmîn eder, demişlerdir. İmam Mâlik de yetim hakkında sadaka-i fıtırın vücûbunu kabûl etmiştir.

Hidâye'de: "*Tıfl-ı fakîr'in sadaka-i fıtrı velîsine vâcibtir. Tıfl-ı ganînin fıtrı kendi malından verilir. İmâm-ı A'zam'la İmam Ebû Yûsüf'ün mezhebi budur. İmam Muhammed muhâlefet edip tıfl-ı ganînin fıtresi de babasına vâcibtir. Eğer babası oğlunun malından sadaka-i fıtrını verirse, tazmîn eder. Evlâd-i kibârın sadaka-i fıtrı, yanında bulunsa bile, babasına âid değildir. Meğer ki, kendisi rızâsiyle vermiş ola*" deniliyor ki, diğer Hanefî kitablarında çocuk hakkında mazbut olan şer'î vaziyet de budur.

Bu münâsebetle halkın en çok sorduğu bir mes'eleyi de îzâh etmek isteriz: Henüz doğmamış ana karnındaki cenîne de sadaka-i fıtır vâcib midir? Cumhûr-ı ulemânın ictihâdı, cenîne vâcib olmadığı merkezindedir. Hazret-i Osman *radiya'llāhu anh* ile Süleymân İbn-i Yesar'dan cenîne sadaka-i fıtır vâcib olduğu zemîninde menkul bir rivâyet varsa da bunun şaz bir kavil olduğunu Şârih Aynî, Mâlikî fukahâsının en meşhurlarından Mağribî İbn-i Bezîze'den nakl ederek bildiriyor. Yalnız İbn-i Hazm-i Zâhirî, Hazret-i Osman'dan gelen bu şaz rivâyete istinâd ve hadîsteki (sağîr) lâfzını ana karnındaki cenîne de teşmîl ederek cenîn için sadaka-i fıtır verilmesi vâcibdir, demiştir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Tâbiî ricâlinden Ebû Kılâbe Abdullāh İbn-i Zeyd'den: (كانوا يعطون حتى عن الحمل = *Ashâb-ı Nebî aleyhi's-selâm hamilden bile sadaka-i fıtır verirlerdi*) dediğini rivâyet etmiştir. İbn-i Bezîze, selef ulemâsından bir kısmı: ana karnındaki cenîn, leyle-i fıtırde tulû-ı fecirden evvel yüz yirmi gününü tamamlarsa, bundan da zekât-i fıtır vermek vâcibtir, dediklerini hikâye etmiştir [1].

Bütün mütûn-ı mu'teberede sadaka-i fıtır verilecek sağîr, tıfl-ı fakîr diye muharrer olup tufûliyet de ana karnından ayrıldığı andan i'tibâren sinn-i ihtilâma kadar devâm eden bir çağdan ibâret bulunduğundan bundan evvel ana karnındaki devre şumûlü olmadığını

---

[1] *Umdetü'l-Kârî*: C. 4, 464.

Bercendî'den naklen İbn-i Âbidîn bildirerek cümhûr-ı ulemânın nokta-i nazarını te'yîd ediyor.

SÂBİÂ:

Hadîs-i şerifteki (من المسلمين) kaydi kâfirden ihtirâzı âmirdir. Fakat birtakım hadîs âlimlerinin bu kayd hakkında intikādı vardır: "*Bu lâfzı İbn-i Ömer hadîsinde yalnız İmam Mâlik rivâyet etmiştir, bu rivâyetle İmam müşârün-ileyh teferrüd etmiştir, İmam Mâlik'ten başka bu kaydi rivâyet eden bir kimse bilmiyoruz*" sûretindeki mutâlâalar bu cümledendir. Tirmizî de bu İbn-i Ömer hadîsini rivâyet ettikten sonra: İmam Mâlik (Mine'l-müslimîn) lâfzını ziyâde etmiştir. Bir çok ehl-i hadîs bunu Nâfi' tarîkıyle İbn-i Ömer'den tahrîc ettikleri halde hiç birisi bu kaydi rivâyet etmemiştir, diyor. Bir çok ehl-i ilim de Tirmizî'nin bu nokta-i nazarına tebaiyyet etmiş, adem-i sıhhatini iddiâ edenler de bulunmuştur.

Fakat Şarih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de: İmam Mâlik'e bu kayd-i rivâyet husûsunda en mevsuk râvîlerden yedi zat tâbi' olup onlar da bu kaydi rivâyet etmişlerdir, diyerek bu senedleri birer birer haber veriyor. Şu da hâssaten şâyân-ı kayıdtır ki, İmam Buhârî bu hadîsi İmam Mâlik tarîkıyle değil, Ömer İbn-i Nâfi' tarîkıyle rivâyet etmiştir. Buhârî'nin bu senedi de Tirmizî ve emsâlinin İmam Mâlik'e husûsiyet isnâd etmelerinde ne kadar zühûl ettiklerini izhâra kâfîdir. Yalnız İbn-i Ömer hadîsinin bu noktasını taz'îf eden bir cihet varsa, İbn-i Ömer'in mezhebinde abd-i kâfirin sadaka-i fıtrının efendisine vâcib olduğuna kāil olmasıdır. Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Sevr hadîsin bu kaydi ile ihticâc ederek hiç bir abd-i kâfire sadaka-i fıtır vâcib değildir, demişlerdir. Saîd İbn-i Müseyyeb ile Hasen-i Basrî'nin ictihadları da bu merkezdedir. Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe ve ashâbı ise, abd-i kâfirden sadaka-i fıtır vermek efendisine vâcibtir, dediklerini yukarıda bildirmiştik. Orada Hanefîlerin (abd) in mutlak vârid olmasiyle ihticâc ettiklerini îzâh etmiştik. Burada da Tahâvî'nin *Müşkilü'l-Âsâr*'da tahrîc ettiği Ebû Hüreyre hadîsi ile istidlâl ettiklerini bildireceğiz:

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* demiştir ki: Resûlullāh'ın sağlığında sadaka-i fıtır küçük, büyük, hür, köle –velevki Nasrânî olsun– her insan için buğdaydan iki müd, hurmadan bir sâ' verilirdi, demiş-

tir[1]. Bundan başka Darimî'nin İbn-i Ömer'den, Dârekutnî'nin İbn-i Abbas'tan, İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İbn-i Abbas'tan rivâyetlerinde de abdin, müslim ve kâfir olmasına teşmîl edilmiştir.

SÂMİNÂ:

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in sadaka-i fıtrın Bayram namazına çıkmazdan evvel verilmesini emir buyurmaları, bu vecîbe-i mâliyenin müstehab olan zamân-ı edâsını beyandır, yâni bu emir, bir emr-i istihbabtır. İbn-i Ömer'in, İbn-i Abbâs'ın, İbn-i Ebî Rebâh'ın, İbrâhîm-i Nehaî'nin, Kāsım'ın, Ebû Nazre'nin, İkrime'nin, Dahhâk'in, İbn-i Uyeyne'nin, Mâlik, Şâfiî, İshak ve Ehl-i Kûfe'nin ictihadları, bu emrin müstehab olduğu noktasında toplanır. Şârih Aynî bu babta hiç bir muhâlefet hikâye edilmediğini bildiriyor. Şârih Hattâbî de icmâ' bulunduğunu hikâye etmiştir. Binâenaleyh yevm-i fıtrın sabahına takdîm ve ta'cîl edilerek verilmesi de câizdir. Çünkü sebeb-i vücûb olan re's-i insânî yevm-i fıtırden evvel de mevcudtur. Evvel verilmekle ihtiyat edilmiş olur. Hattâ Buhârî'nin İbn-i Ömer'den, Ashâb-ı Kirâm fitrelerini Bayramdan bir, iki gün evvel verirlerdi, sûretinde bir rivâyeti de vardır[2].

Hidâye ve *Hidâye* şerhlerinde fıtrenin Bayrama takdîmi ıtlāk edilerek Ramazan girince verilebileceği, hattâ Ramazan'a bile takdîmi câiz olduğu sarâhaten zikredilmiştir. Kādî Hân'ın Fetvâsında Etbâ-ı Tâbiîn ulemâsının büyüklerinden Halef İbn-i Eyyûb'un[3] Ramazan girince sadaka-i fıtrı ta'cîl etmek câizdir, dediği nakledilmiştir. Hanefî fukahâsının büyüklerinden Buhârî Muhammed İbn-i Fazl da Ramazan girince ta'cîl sahihtir, demiştir. *Fetâvâ-yi Zâhiriyye*'de Muhammed İbn-i Fazl'ın bu ihtiyârı vechile fetvâ verilir, denilmiştir. İbn-i Hazm-i Zâhirî hadîsteki emir vücub içindir. Sadaka-i fıtrın Bayram namazı vaktinden te'hîri haramdır, demiştir.

---

[1] و قد اخرج الطحاوى فى مشكله عن ابى هريرة قال: كان يخرج صدقة الفطر عن كل انسان يعول من كل صغير و كبير ، حر و عبد و لو كان نصرانيا مدين من قمح او صاعا من تمر.

[2] و كانوا يعطون قبل الفطر بيوم او يومين [رواه البخارى عن ابن عمر]

[3] Halef İbn-i Eyyûb, Âmirî Ebû Saîd-i Belhî'dir. Ma'mer'den, İsrâil'den rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Küreyb'in rivâyeti vardır. 215 târihinde vefât etmiştir. *[Hulâsa]*.

TÂSİÂ:

İzâhı ile meşgul bulunduğumuz bu İbn-i Ömer hadîsinde sadaka-i fıtrın vücûbu mutlak olarak tebliğ buyurulmuştur. Gınâ ile meşrut değildir. Taybî, hadîsin bu ıtlâkına bakarak, sadaka-i fıtrın bilâ-kayd ü şart vâcib olduğuna istidlâl etmiştir. İmam Şâfiî: "*Bayramın birinci günü ve gecesi kendisinin ve âilesinin yiyeceklerinden fazla sadaka-i fıtır verecek mikdarda bir şey'e mâlik olan kimseye vâcib olur*" diyor ki, Aliyyü'l-Kārî'nin dediği vechile bu da bir nevi' takdîr-i nisabtır. Ve tese'ülü haram kılan gınânın nihâyet derecesidir. Taybî'nin gınâ şart değildir, iddiâsına münâfîdir.

Eimme-i Hanefiyyemiz bu hadîsteki ıtlâkı, gınâ kaydiyle takyîde delâlet eden diğer nusûs ile takyîd etmişler ve bu babtaki gınâyı, gınânın tese'ülü haram kılan en âdî derecesine değil, belki borcundan ve kendisiyle âilesinin havâyic-i asliyesinden fazla nisab mikdârı gayr-i nâmî bir mala mâlik olmak mânâsına hamletmişlerdir.

HAVÂYİC-İ ASLİYE, yukarıda Zekât bahsinde de bildirdiğimiz vechile ev, ev eşyâsı, hizmetçi binit hayvanı kışlık ve yazlık elbise gibi medenî; kitab, silâh, âlât-i sınâiyye gibi meslekî ihtiyaclardır. Bu levâzım-ı medeniyye ve meslekiyyeden başka iki yüz dirhem külçe gümüşe veyâhud bu kıymette nemâ ve kazanç te'mîn etmiyen bir mala mâlik olan kimse ganî addolunur. Eimme-i Hanefiyyeye göre, bu kabil ağniyâya sadaka-i fıtır vâcib olur. Gınânın bu nev'inde gümüşe devletçe izâfe edilen râyic kıymeti nazar-ı i'tibâre almağa lüzum ve ihtiyac yoktur. Bu bâbtaki nusûstan bir kısmının mutlak olarak vârid olmasına nazaran zekât derecesinde bir gınânın şart olmadığı muhakkaktır. Yine böyle zekâtta kudret-i müyessire şart olduğu halde sadaka-i fıtrın edâsında o derece güçlük olmadığı için kudret-i mümekkine kâfî addedilmiştir.

KUDRET-İ MÜMEKKİNE VE KUDRET-İ MÜYESSİRE:

Bahr-i Râik gibi bir çok fıkıh kitablarında kudret-i mümekkine: me'mûru-bihin edâsına mücerred muktedir olmakla vâcib olan şeydir, diye ta'rîf edilmiştir. Fakat bu târif noksan olmakla berâber kudret-i mümekkineyi târif değil belki bu kudretle meşrut olan vâcibi târiftir, diye fukahânın i'tirâzını celb etmiş ve en ziyâde *Tavzîh* sâhibinin şu ta'rîfi kabûle mazhar olmuştur:

KUDRET-İ MÜMEKKİNE: Mükellefin meşakkatsiz me'mûri-bihi kendisiyle edâya muktedir olduğu kudretin ednâsıdır. Sâhib-i *Tavzîh*

kudret-i mümekkineyi bu sûretle ta'rîf ettikten sonra bu kuvveti, me'mûri-bihin husûlünün mevkûfu-aleyhi olan esbâb ve vesâitin avârızdan selâmet ve masûniyeti sûretiyle de tefsîr ediyor. Esbâb ve vesâitte hacda zâdü râhile, sadaka-i fıtırda nisâb ile temsîl ediyor.

Bu ta'rifte en mühim bir kayıd olarak: "*mükellefin me'mûri-bihi külfetsiz ve meşakkatsiz îfâ etmesi*" kaydini görüyoruz. Meselâ hacda kudret-i mümekkine demek olan vâsıta-i hac ki, zâd ü râhiledir, bunsuz da yaya olarak, yarı aç, yarı tok hac edebilir. Fakat külfet ve meşakkati mûcib olduğundan böyle derbeder bir hayat ile haccedilmesi yukarıdaki târife nazaran matlûb-ı şâri' değildir. Yine böyle şerîatimiz bir fitre parasına mâlik olan bir müslümanın bunu da sadaka-i fıtır olarak verip de aç kalmasını istemiyor. Belki yukarıda îzâh ettiğimiz vechile orta halli bir gınâya yâni mesken, yemek, giymek gibi en mübrem ve zarûrî olan hayâtî ve meslekî ihtiyaclarından fazla, iki yüz dirhem vezninde velevki gayr-i madrub bir gümüşe ve yâhud bu kıymette gayr-i nâmî olsa bile, bir mala mâlik olmağı kudret-i mümekkine olarak kabûl ediyor. İşte mezheb-i Hanefînin kabûl ettiği meşakkatsiz sadaka-i fıtır budur. Bunun dûnunda bir mal sâhibi de ihtiyâr-ı külfet ederek sadaka-i fıtır verebilir. Fakat şer'an matlûb olmadığı için o, bir deyn-i vâcibi edâ etmek üzere değil, belki nâfile bir sadaka olarak verilmiş olur. Bunun bir haddi, âilesinin nafakasını vererek tese'ülü mûcib olmamaktır. Sadaka-i fıtır vücûbunun kable'l-fiil böyle bir kudreti mümekkineye, ve vesâit-i mâliyeye ta'lîk buyurulmasını fukahâ-yi Hanefiyyemiz fazl-ı ilâhî telâkkî eder.

Yalnız bu kudret-i mümekkineye terettüb eden bir hükm-i şer'î vardır ki, bu da bu kudret-i mümekkine bir illeti müessire olmayıp şart-ı mahz olduğunda vücûb-ı fıtırın bekāsı için bu kudret-i mâliyenin ve bu nisâbın bekāsı şart değildir. Meselâ yevm-i fıtrın fecrinden sonra, mâlik olduğu serveti telef olan kimse için sadaka-i fıtır borcu sâkıt olmaz, mütehakkik bir borc olarak kalır. Hac da aynen böyledir. İnşâ-Allāh Kitâbü'l-Hac'da da bunu îzâh edeceğiz. Kudret-i mümekkine ibtidânın şartıdır, bekānın şartı değildir. Bunun bir nazîri nikâhta şühud şartıdır. Şühûdun vefâtiyle nikâh bâtıl olmadığı gibi ba'de'l-vücûb malın helâkiyle sadaka-i fıtır da sâkıt olmuyor[1].

[1] *Dürrü'l-Muhtâr*: C. 2, S. 100.

KUDRET-İ MÜYESSİRE: *Telvih*'te şöyle târif ediliyor: kudret-i müyessire, kudret-i mümekkine ile me'mûrün-bihi edânın imkânı sâbit olduktan sonra mükellefin me'mûrün-bihi sühûletle edâ edilebilmesini îcâbeden kudrettir. Bu da abdin vâcibât-ı dîniyesini edâ husûsunda kudret-i mümekkineye zamîme olarak ikinci derecede bahşedilen bir fazl-ı ilâhîdir. Umûmiyetle insanların edâsı nefsine güç gelen vâcibât-ı mâliyenin çoğunda bu kudret-i müyessire şart kılınmıştır. Zekâtta nemâ şartı gibi. Zekâtta kudret-i mümekkineyi te'mîn eden nisab şartından fazla olarak kudret-i müyessireyi te'mîn için nemâ da ikinci bir şart kılınmıştır. Zekât harec ü meşakkatsiz kudret-i mümekkine ile gayr-i nâmî bir maldan da verilebilirdi; fakat edâsı sadaka-i fıtır derecesinde kolay olmazdı. Bu gün gayr-i nâmî, kazançsız dört yüz liraya mâlik olan bir kimsenin –ki, halkın ekseriyet-i azîmesini teşkîl eder– on lira zekât ile mükellef olduğunu kabûl etmek, on beş kuruş sadaka-i fıtır vermek gibi değildir. Bunun için taraf-ı şâri'den bir inâyet-i mahsûsa olarak zekât malının nâmî ve kâr getiren nev'inden olması şartı da ikinci derecede vaz' edilmiştir.

Zamânımızda nisâb-ı zekâtta vezn ile berâber kıymetin de nazar-ı i'tibâre alınması lüzûmunu Zekât bahsindeki müdâfaamızda bizi te'yîd eden bir cihet de zekâtta kudret-i müyessirenin şart olmasıdır.

750. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُخْرِجُ فِى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَوْمَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ طَعَامٍ وَ كَانَ طَعَامُنَا الشَّعِيرَ وَ الزَّبِيبَ وَ الْأَقِطَ وَ التَّمْرَ.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında biz (sadaka-i fıtrı) yevm-i fıtırde her nevi' taamdan bir sâ' olarak verirdik. Bizim (mu'tâd olan) yemeğimiz ise arpa, kuru üzüm (yağı alınmadık) keş ve kuru hurma idi.

Î Z Â H I

RİVÂYETLER:

Buhârî, Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinden Sadaka-i fıtır bahsinde dört hadîs rivâyet etmiştir ki, buradaki rivâyet dördüncüsüdür. Ve Abdullāh İbn-i Sa'd tarîkıyle gelmiştir. Bu rivâyette (sadaka-i fıtır) lâfzı sarâhaten zikr edilmemiştir. Fakat İbn-i Ebî Serc-i Âmirî tarîkıyle gelen rivâyette (zekât-i fıtır) diye tasrîh edildiğinden ve zekât ile sadaka lâfızları yekdiğeri makāmında kullanıldığından tercememizde kavis içinde (sadaka-i fıtır) diye bu rivâyete işâret ettik. Buhârî'nin yine Âmirî'den gelen diğer bir rivâyet tarîkı *Tecrîd*'de bulunmayan bir ziyâdeyi de muhtevîdir, ve bu rivâyete göre, Ebû Saîd-i Hudrî Hazretleri şöyle demiştir:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında sadaka-i fıtrı biz, taamdan yâni her nevi' erzaktan bir sâ' verirdik. (Husûsiyle dâimâ yediğimiz) hurmadan, arpadan, kuru üzümden de bir sâ' verirdik. Muâviye halîfe olup onun zamânında Şam'da buğday bolalınca Muâviye: öyle zan ediyorum ki, buğdaydan bir müd, (sâir hubûbattan) iki müdde muâdildir, demiştir[1].

MÂNÂLAR:

Bu hadîs-i şerîfte (taam) lûğaten her yenilen ve azık ittihâz edilen şey'e denir. Taâmın bu umûmî ve lûğavî mânâsı eimme-i Hanefiyyenin muhtârıdır. Taybî, burada taâm ile murad, buğdaydır, diye İmam Şâfiî ile bu ictihadda bulunan zevât-ı kirâmın nokta-i nazarlarını müdâfaa etmek istemiş ise de taâmı buğdaya tahsîs etmek, onun umûmî vaz'ından udûl etmektir.

(اقط = *Ekıt*), Süfyân-i Sevrî gibi bâzı eimme-i selef tarafından, kaymağı alınmaksızın süzülüp kurutulan yoğurttur, diye tefsîr edilmiştir. Şârih Aynî: "Ekıt, süzülüp taş gibi katılaştırılan yoğurttur. Bununla yemek pişirilir, dedikten sonra Türkçesi "*kara kurut*" tur, Türkmenler arasında da mücerred olarak "*kurut*" diye meşhurdur. Fârisîde "*mâş*" denilir" diyor. Âsım Molla da: "hemzenin harekât-ı selâsesiyle bir nesnedir ki, yağı alınmış koyun ve keçi

---

[1] عن ابى سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: كنا نعطيها فى زمن النبى صلى الله عليه و سلم صاعا من طعام، او صاعا من تمر، او صاعا من شعير، او صاعا من زبيب، فلما جاء معاوية و جاءت السمراء قال: ارى مدا من هذا يعدل مدين [رواه البخارى]

sütünden yapılır. Türkîde "*Keş*" tâbir olunan yoğurt kurusu olacaktır. Ayran tabh ile incimâd ettikten sonra süzüp kuruturlar" diyor ki, bununla Süfyân-i Sevrî gibi bâzı eimme-i selefle hadîs şârihlerinin târifine bir noktada muhâlefet bulunuyor: Yağı alınmamış olmak husûsunda bu cihete tercemede işâret ettik. Şârih Kastalânî'nin: Tuzlanıp cevheri giderilmemiş yoğurt, diye târifi de selefin târifine muvâfıktır.

İSTİFÂDE EDİLEN HÜKÜMLER:

İmam Şâfiî bu hadîsteki taâmı, buğday mânâsına haml ederek buğdaydan sadaka-i fıtrın da bir sâ' olduğunu kabûl etmiştir. İmam Mâlik'in, İmam Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshâk'ın mezhebleri de böyledir. Evzâî ise her insan buğdaydan sadaka-i fıtrı kendi beldesi müddiyle iki müd verir, demiştir. İbn-i Sa'd de Hişâm'ın vaz' ettiği müd ile iki müd verileceğini söylemiştir.

Sadaka-i fıtrın mikdârı hakkındaki eimme-i Hanefiyyenin nokta-i nazarlarını Sâbih-i *Hidâye*'nin lisânından dinliyeceğiz. *Hidâye* sâhibi: "*Fıtır, buğdaydan, buğday unundan, kavrulmuş buğday kavudundan, kuru üzümden yarım sâ'* (520 dirhem) *dir. Arpadan, hurmadan bir sâ'* (1040 dirhem) *dir. İmâmeyn ise kuru üzümü, arpa gibi bir sâ' addetmişlerdir. Bu ictihâdı İmam Hasen, İmam Ebû Hanîfe'den de rivayet etmiştir*" diyor. İmam Ebû Hanîfe'nin üzüm hakkındaki ictihâdı ve İmâmeyn ile ihtilâf ve ittifâkı şöyle îzâh ediyor. Bu eşyâdan verilecek sadaka-i fıtrın mekādiri arasında yalnız kuru üzüm hakkında İmam Ebû Hanîfe'den gelen rivâyet iki vechile ihtilâf arz etmektedir. Bunlardan birisi yukarıdaki yarım sâ' rivâyetidir. Bunu İmam Muhammed *Camiü's-Sağîr*'de İmam Ebû Yûsüf'ten, Ebû Yûsüf de sâhib-i mezheb İmâm-ı A'zam'dan rivâyet etmiştir. Öbirisi de İmam Hasen'in, Esed İbn-i Amr'in İmâm-ı A'zam'dan kuru üzümden verilecek sadaka-i fıtrın bir sâ' olduğunu rivâyetleridir. Ebû Yûsüf'le Muhammed'in mezhebleri de tam bir sâ' olduğu zemînindedir. *Câmiü's-Sağîr*'deki birinci kavl ü ictihâdın müstenedün-ileyhi kuru üzümün buğdaydan kıymetli olmasıdır. Buğdaydan sadaka-i fıtır yarım sâ' olursa, üzümden de yarım sâ' olması evleviyyetle sâbit olur. İkinci kavlin müstened-i şer'îsi daha kuvvetlidir; îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Saîd-i Hudrî hadîsidir. Bu hadîste kuru üzümden verilecek sadaka-i fıtrın bir sâ' olduğu sarâhaten zik-

redilmiştir. Sonra kuru üzüm buğdaydan ziyâde hurmaya benzer, buğdaydan ziyâde hurmaya kıyas edilebilir. Bu cihetle İmam Ebû Yûsüf'le İmam Muhammed bir sâ' olduğuna hükmetmişlerdir. İmam Hasen'le Esed İbn-i Amr de sâhib-i mezhebten bu sûretle rivâyet ettikleri için kuru üzüm fıtresinin bir sâ' olması daha ziyâde iktisâb-ı kuvvet etmiştir. Bu cihetle *Mülteķā* Şârihi Behnesî, bu ictihadda ashâb-ı tashîh olan fukahânın daha ziyâde isâbet bulunduğuna hükmettiklerini hikâye etmiştir. *Bahr-i Râik*'te: bu kavlin Ebü'l-Yüsr tarafından tashîh edildiği, muhakkık İbn-i Hümâm'ın da *Fethü'l-Kadîr*'de delîli cihetiyle İmâmeyn'in bu ictihâdını tercîh ettiği, bildiriliyor.

Kuru üzüm hakkındaki İmâm-ı A'zam'ın bu iki ictihâdı ve İmâmeyn ile görülen ihtilâfı *Bedâyi*'de şu vechile tevfîk ediliyor: Kuru üzümden sadaka-i fıtır, kıymeti cihetiyle vâcib olup İmâm-ı A'zam zamânında kuru üzümün kıymeti buğdayın kıymetine müsâvî idi. Bunun için buğday gibi nısıf sâ' kabûl etti. İmâmeyn zamânında ise kuru üzümün kıymeti arpa, hurma kıymetine tenezzül ettiğinden, İmâmeyn üzümden fıtreyi tam sâ' kabûl etti. İmâm-ı A'zam'ın iki kavlinin sebebi de budur. Ebû Hanîfe Hazretlerinin hayâtının ilk devrinde üzümle buğday kıymeti yekdiğerine müsâvî idi. Sonra üzüm fieti arpa, hurma derecesine tenezzül etti. Bu halde bir sâ' olmakta eimme-i selâsemizin ittifâk ettikleri görüldü.

Kuru üzüm fıtresinin bir sâ' olduğu cihetini tercîh için bunlar birer sebeb-i ma'kul olmakla berâber asıl medâr-ı tercîh olan en büyük delil, üzümün Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde sarâhaten zikredilmiş bulunmasıdır. Bundan başka Zeylâî'nin *Nasbü'r-Râye*'de Beyhakî'den naklettiği bir hadîste de fıtranın arpa, hurma, üzümden bir sâ', buğdaydan nısıf sâ' olduğu Hazret-i Alî tarafından ririvâyet edilmiştir[1].

---

[1] Beyhakî'nin bu hadîsteki senedi şöyledir: (عن حاتم بن اسماعيل عن جعفر بن محمد، عن ابيه، عن علي رضي الله عنه [نصب الراية لاحاديث الهداية : ج ٢، ص ٤١٣].

Ma'lûmdur ki, Ca'fer-i Sâdık'ın, babası Muhammed Bâkır'den, onun da babası Alî Zeynü'l-Âbidîn'den, onun da babası Hüseyn İbn-i Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyetleri sûretiyle teşekkül eden silsile-i isnâd usûl-i hadîs ıstılâhında (silsiletü'z-zeheb = altın kordon) nâmiyle yâd olunur ki, en kuvvetli isnadlardandır. Binâenaleyh Hazret-i Alî'den gelen bu rivâyet kuru üzümden sadaka-i fıtırın bir sâ' olduğunun en kuvvetli delillerinden birisidir.

BUĞDAYDAN SADAKA-İ FITRIN NISIF SÂ' OLDUĞU HUSÛSUNDA EİMME-İ HANEFİYYEMİZİN İSTİNÂD ETTİKLERİ DELİLLER ŞUNLARDIR:

1) Ebû Dâvud'un rivâyet ettiği Sa'lebe İbn-i Ebî Suayr hadîsidir. Sa'lebe'nin, babası Ebû Suayr'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Büyük veya küçük, hür veya köle, erkek veya kadın her iki kişiye buğdaydan sadaka-i fıtır bir sâ'dır. Sadaka-i fıtır veren zenginlerinizin, Allāh, malını ve kalbini arıtır. Fakîrlerinizin verdiği sadaka-i fıtrın da daha çoğunu ihsân eder)* buyurmuştur[1]. Râvînin ismini bâzıları Sa'lebe İbn-i Suayr, bâzıları da Sa'lebe İbn-i Abdi llāh İbn-i Suğayr olarak zabt ettikleri *Hulâsa*'da bildiriliyor. Bu hadîsi yüksek bir cemâat-i muhaddisîn rivâyet etmişlerdir. Bâzıları mürseldir, demişlerse de bizim için hüccettir.

2) Yine Ebû Dâvud'un Hasen-i Basrî'den rivâyet ettiği İbn-i Abbâs hadîsidir. Hasen-i Basrî'nin rivâyetine göre, İbn-i Abbâs Hazretleri Basra câmii minberinde Ramazan'ın son gününde îrâd ettiği bir hutbesinde: ey cemâat-i müslimîn! Oruç sadakanızı veriniz, demiştir. Halbuki halk sadaka-i fıtır nedir, nasıl verilir? Bilmiyorlardı. İbn-i Abbâs Hazretleri: burada Medîne'li var mıdır? Medîne'li olanlar kalkınız! Basra'lı kardeşlerinize sadaka-i fıtrı öğretiniz. Onlar sadaka-i fıtrı bilmiyorlar. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu sadakayı hurmadan, arpadan bir sâ', buğdaydan da yarım sâ' takdîr buyurdu, demiştir[2].

3) Hâkim'in *Müstedrek*'inde İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Mekke dâhilinde bir münâdîye: *(Küçük, büyük; erkek, kadın; hür, köle; şehrî, bedevî her müslüman üzerine buğday-*

---

[1] عن ثعلبة بن ابي صعير رضى الله عنهما عن ابيه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم:
صاع من بر او قمح على كل اثنين صغير او كبير، حر او عبد، ذكر او انثى: اما غنيكم فيزكيه الله
و اما فقيركم فيرد الله عليه اكثر مما اعطاه [رواه ابو داود]

[2] عن الحسن رحمه الله قال: خطب ابن عباس فى آخر رمضان على منبر البصرة فقال
اخرجوا صدقة صومكم!. فكان الناس لم يعلموا. قال من ههنا من اهل المدينة قوموا الى
اخوانكم، تعلموهم فانهم لا يعلمون. فرض رسول الله صلى الله عليه و سلم هذا الصدقة صاعا
من تمر او شعير او نصف صاع قمح [رواه ابو داود]

dan iki müd, arpa veya hurmadan bir sâ' sadaka-i fıtır vermesi vâcib bir haktır) diye îlân etmesini emrettiğini bildirmiştir[1].

İbn-i Abbâs hadîsinin bunlardan başka hadîs kitablarında daha bîrtakım rivâyet tarikleri vardır ki, bunların hepsinde buğdaydan nısıf sâ' fıtre tâyin buyurulduğu bildirilmektedir.

4) Bunlardan başka İmam Ahmed'in Esmâ' bint-i Ebî Bekir'den, Dâre Kutnî'nin Hazret-i Alî'den, yine Dâre Kutnî'nin Zeyd İbn-i Sâbit'ten, Câbir *radiya'llāh anhüm*'den rivâyetleri vardır ki, bunların hepsinde buğdaydan sadaka-i fıtrın yarım sâ' olduğu bildirilmiştir. Bütün bu rivâyetleri Bedrüddîn-i Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de cem' etmiştir.

5) Buğdaydan nısıf sâ' sadaka-i fıtır verilmesi Ashab'tan Ebû Bekr, Ömer, Osman, Alî, Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Câbir İbn-i Abdillāh, Ebû Hüreyre, Abdullāh İbn-i Zübeyr, İbn-i Abbâs, Muâviye, Esmâ' bint-i Ebî Fekr ile Tâbiîn'den Saîd İbn-i Müseyyeb, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Mücâhid, Ebû Seleme İbn-i Abdirrahmân, Evzâî, Sevrî gibi bir çok zevâtın mezhebidir. Abdullāh İbn-i Mübârek, Abdullāh İbn-i Şeddâd gibi bir çok ehl-i rivâyetin mezhebi de budur *[Aynî]*.

İmâmü'l-Hüdâ Şeyh Ebû Mansûr-ı Mâtürîdî Hazretleri, yukarıda esâmî-i âlîlerini zikrettiğimiz zevât-ı Sahâbî'ye işâret ederek: "*İçlerinde Hulefâ-yi erbeanın da bulunduğu on Sahâbî tarafından buğdaydan sadaka-i fıtrın yarım sâ'* (520 dirhem) *olduğu rivâyet edilmiş ve bu rivâyetlerle ihticâc edilmiştir*" demiştir *[Bedâyi']*.

İmam Ebû Ca'fer-i Tahâvî de gerek Resûl-i Ekrem'den, gerek Ashâb ve Tâbiîn'den sadaka-i fıtrın buğdaydan nısıf sâ', başka me'kûlâttan bir sâ' verileceğine dâir bir çok ahâdis ve ahbâr-i şerîfe naklettikten sonra diyor ki: Ashâb ve Tâbiîn'den hilâfı kendisinden nakledilen kimse bilmiyoruz. Bu bir icmâ'dır ki, Hazret-i Peygamber'in dört halîfesi zamanlarından Nehâî'nin, Mücâhid'in, Saîd İbni'l-Müseyyeb'in, Hakem İbn-i Uyeyne'nin,

[1] اخرج الحاكم فى المستدرك عن ابن عباس ان رسول الله صلى الله عليه و سلم امر صارخا ببطن مكة ينادى : ان صدقة الفطر حق واجب على كل مسلم، صغير او كبير، ذكر او انثى، حر او مملوك، حاضر او باد : مدان من قمح، او صاع من شعير، او تمر. و قال صحيح الاسناد و لم يخرجاه بهذه الالفاظ [نصب الرايه : ج ٢، ص ٤١١]

Hammâd İbn-i Ebî Süleymân'ın, Abdurrahmân İbn-i Kāsım'ın yaşadığı devre kadar bilâ-hilâf devâm etmiştir.

Kadîm *Buhârî* Şârihlerinden Hattâbî Ebû Süleymân-i Büstî, Tahâvî'ye muhâlefet ederek bu icmâı inkâr etmiş, delil olarak da: "*Ebû Saîd-i Hudrî ile İbn-i Ömer buğdaydan fıtrenin nısıf sâ' olduğuna muvâfakat etmemiştir*" demiştir. Şârih Aynî, Hattâbî'nin bu inkârını şöyle reddediyor: Ebû Saîd-i Hudrî Asr-ı Saâdet'te Medîne'de buğdayın azlığından dolayı buğday hakkındaki habere vâkıf değildi. Onun için Hazret-i Muâviye'nin ihbar veya ictihâdına muhâlefet etmiştir ki, bunun icmâa bir te'sîri yoktur. İbn-i Ömer ise tercemesi bunu tâkib edecek olan hadîsinde arpa ile hurmanın sadaka-i fıtrını bildirmekten başka bir şey rivâyet etmemiştir. Tahâvî'nin ve Ebû Dâvud'un bir rivâyetine göre, İbn-i Ömer: arpa ile hurmanın sadaka-i fıtrını Resûl-i Ekrem'den rivâyet ettikten sonra: "*Hazret-i Ömer zamânında Medîne'de buğday çoğalıp da buğdaydan da fıtre verilmeğe lüzum görülünce nâs,* (yâni Ashâb-ı Kirâm) *buğdayın iki müddünü,* (nısıf sâını) *diğer erzâkın bir sâına muâdil addettiler*" demiştir.

Ebû Saîd-i Hudrî'den bu babta İmam Buhârî'nin bir rivâyetinde, ki yukarıda zikretmiştik, Ebû Saîd-i Hudrî Hazretleri: *(Bir hac veya umre için Muâviye Hicaz'a geldiğinde bir hutbe îrâd ederek: Öyle zannediyorum ki, iki müd buğday, bir sâ' hurmaya muâdildir, demişti. Halk da bununla amel etmeğe ve nısıf sâ' buğdaydan sadaka-i fıtır vermeğe başladı. Ben hurma ile arpadan bir sâ' veririm)* demiştir.

Nevevî de: Ebû Saîd-i Hudrî'nin bu hadîsini zikrettikten sonra: "*Bu hadîs Ebû Hanîfe'nin mu'temedidir. Şu kadar ki, bir fi'l-i Sahâbî'dir. Muâviye kendi re'y ve ictihâdını bildirmiştir. Resûl-i Ekrem'den işittiği bir haberi nakl ve hikâye etmemiştir*" diyerek Hanefîler için delîl olamıyacağına işâret etmiş ise de doğru değildir. Hadîste Muâviye'nin bu teblîği halkça kabûl edilip mûcibiyle amel edildiği bildiriliyor ki, bu bir icmâ'dır. Hem de Hulefâ-yi erbaanın da dâhil bulunduğu icmâ-ı ümmet.

751. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ فَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَةَ الْفِطْرِ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ أَوْ صَاعاً مِنْ تَمْرٍ عَلَى الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ وَالْحُرِّ وَالْمَمْلُوكِ.

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sadaka-i fıtrı küçüğe, büyüğe, hürre, memlûke arpadan bir sâ', hurmadan da bir sâ' vacib kıldı.

İZÂHI

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bundan evvel Nâfi' tarîkıyle yine İbn-i Ömer'den bir rivâyeti daha vardır. Ve daha uzundur. İbn-i Ömer *radiya'llahu anhümâ* demiştir ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sadaka-i fıtrı, yâhud sadaka-i Ramazan'ı erkek, kadın, hür, memlûk üzerlerine hurmadan bir sâ', arpadan da bir sâ' vâcib kılmıştır. Fakat nâs (Muâviye'nin bir hitâbesi üzerine) yarım sâ' buğdayı bir sâ' hurmaya muâdil kıldı. Râvî Nâfi' demiştir ki: İbn-i Ömer sadaka-i fıtrı hurma ile vermeğe devâm ederdi. (Yalnız bir kere) Medîne halkı hurmaya muhtac olmuşlardı. Hurma kahtı vardı. O sene hurma bulmak mümkün olmadığından, İbn-i Ömer fıtresini arpa ile verdi. İbn-i Ömer büyük, küçük infâk ettiği kimselerin fıtrelerini de verirdi. Hattâ (mevâlîsi bulunduğumuzdan) bizim çocuklarımızın fıtrelerini de verirdi. Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, sadaka-i fıtrı (hükûmetin bayram sabahı) faâliyete geçen zekât âmillerine verirdi. Halbuki halk bayramdan bir veya iki gün evvel verirlerdi[1].

---

[1] عن نافع، عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: فرض النبى صلى الله عليه و سلم صدقة الفطر او قال (صدقة) رمضان [شك الراوى فى المقول منهما] على الذكر و الانثى و الحر و المملوك صاعا من تمر، او صاعا من شعير. فعدل الناس به نصف صاع من بر فكان ابن عمر يعطى التمر. فاعوز (اى احتياج) اهل المدينة الى التمر (فلم يجدوه) فاعطى شعيرا. فكان ابن عمر يعطى عن الصغير و الكبير. حتى ان كان يعطى عن بنى. و كان ابن عمر رضى الله عنهما يعطيها الذين يقبلونها و كانوا (الناس) يعطونه قبل الفطر بيوم او يومين [رواه البخارى].

BİR RİCÂ :

Bu eserimiz, bahis bahis terceme edilip îzahları yazılarak tab' edilmektedir. Bu sûretle beşinci cildin tab'ı da bu defa müyesser olup Hakk'ın inâyetiyle altıncının tab'ına başlanmıştır. Ma'lûmdur ki, insan menşe-i hatâ ve nisyandır. Hiç bir kul kusurdan hâlî değildir. Bununla berâber îfâ etmekte bulunduğum vazîfenin azametini takdîr ve muharrir-i âcizin kusûr-i kudretini mülâhaza buyuran erbâb-ı ilim ve insaftan, tesâdüf edecekleri noksanların tashih ve bize de ma'lûmat vermek sûretiyle yardımda bulunmalarını ricâ ederim. Maksadımız İslâm ümmetine hizmetten ibâret olmakla hepimiz müşterek vazîfe sâhibi bulunuyoruz. Bu hususta bana düşen vazîfeyi îfâya gücüm yettiği kadar çalıştım. İlim ve ihlâs sâhibi zevât-ı muhteremenin de dilediğimiz kıymetli yardımlarını esirgemeyeceklerinden ümidvârım.

Tab'ın fâsılasız bir sûrette devâmından ve basılan formaların tarafımızdan bir daha mutâlâa ve tedkîki mümkün olmadığından, bunun gibi dördüncü ve tarafımızdan tashih edilen üçüncü cildler için de bir hatâ ve savab listesi neşredememiştik. İnşâ-Allah altıncı cildin sonunda bu noksânı da telâfîye çalışacağız*.

KÂMİL MİRAS

İstanbul, Aksaray

*Başkanlığımız tarafından 2 nci defa tab' edilmekte bulunan "Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi" adlı bu eser, musahhihlerimiz tarafından matbaaya verilmeden önce yeni baştan gözden geçirilmiş ve ilk baskısında, merhum Mütercim Kâmil Miras'ın da burada belirttiği gibi, meydana gelen hatâlar bulunup düzeltilmiş, ondan sonra matbaaya dizgiyi gönderilmiştir. Ayrıca provalar titizlikle okunmuş, hatâ kalmamasına gayret edilmiştir. Böylece baskı esnâsında vukûu melhuz hatâlar dışında, eserde, hatâların asgarî hadde indirilmiş olduğunu söyliyebiliriz. Bu bakımdan şimdiye kadar basılan I, II, III, IV. ve V inci ciltlerin sonuna bir hatâ-savap cetveli eklemeye lüzum görülmedi. Mütercimin, ilim ve ihlâs sâhibi olan muhterem zevattan kıymetli yardımlarını esirgemiyeceklerini dilediği hususlar, görülen hatâlar düzeltilmek sûretiyle, ikinci baskıda tahakkuk etmiş bulunmaktadır.

Eserin, I-V inci cildlerinde olduğu gibi, geri kalan VI-XII ciltleri de aynı titizlikle gözden geçirilmiş ve hatâlar düzeltilerek baskıya hazır duruma getirilmiştir.

Allah, geriye kalan ciltlerinin de kısa zamanda basılmasını müyesser eylesin.

4 - Temmuz - 1969 (Dinayet İşleri Başkanlığı)

FİHRİST

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH'İN BEŞİNCİ CİLDİ FİHRİSTİ

Sahife

KİTÂBÜ'Z-ZEKÂT

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Şahife

SADAKA-İ FITIR BAHSİ

BEŞİNCİ CİLDİN TERCEME-İ HALLER FİHRİSTİ

Sahife

Sahife

K

M

S

T

U

Ü

Z

* * *